

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

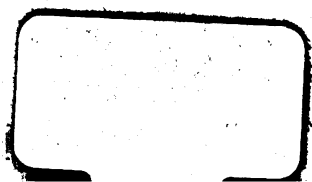
Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

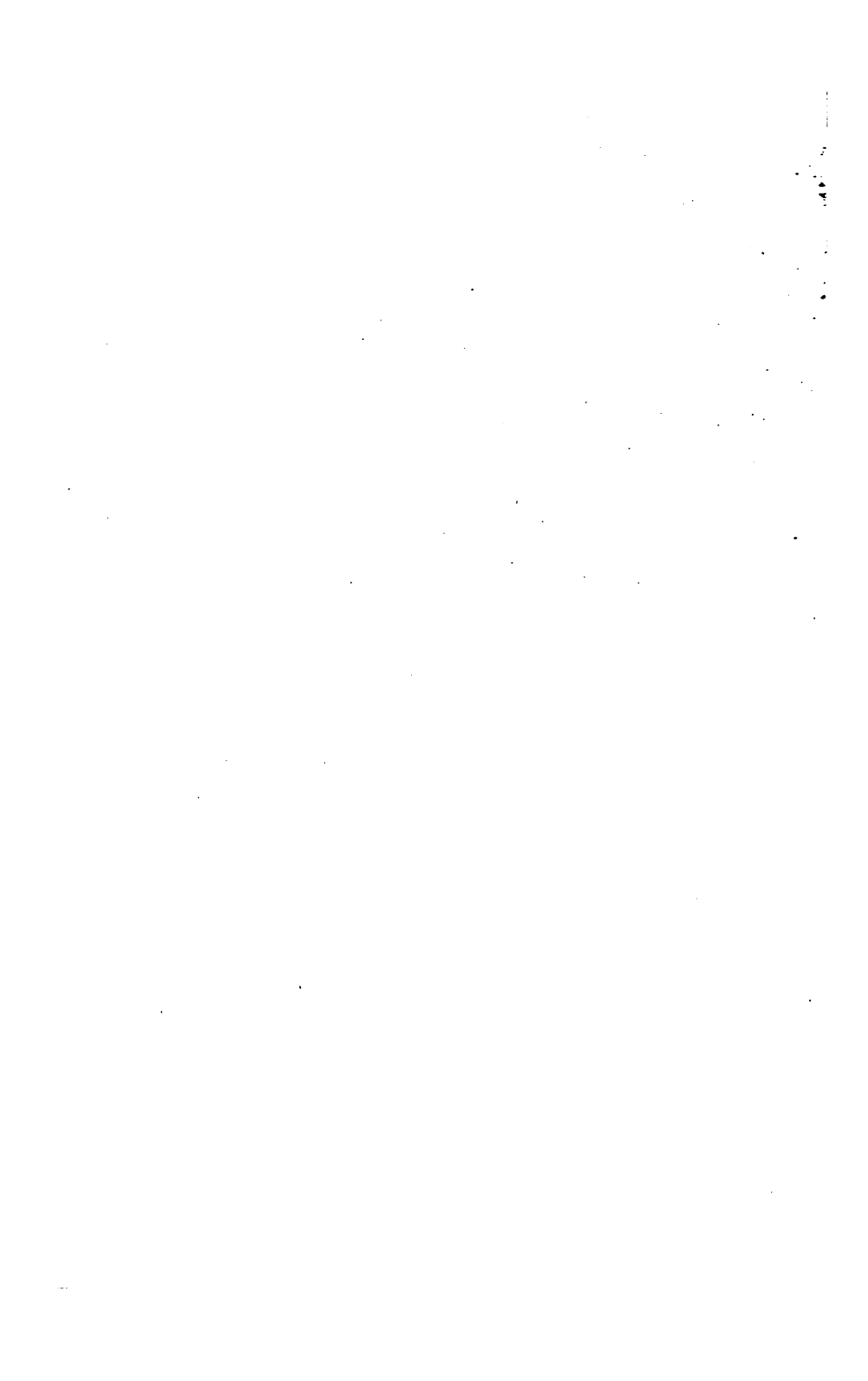
Om Google boksökning

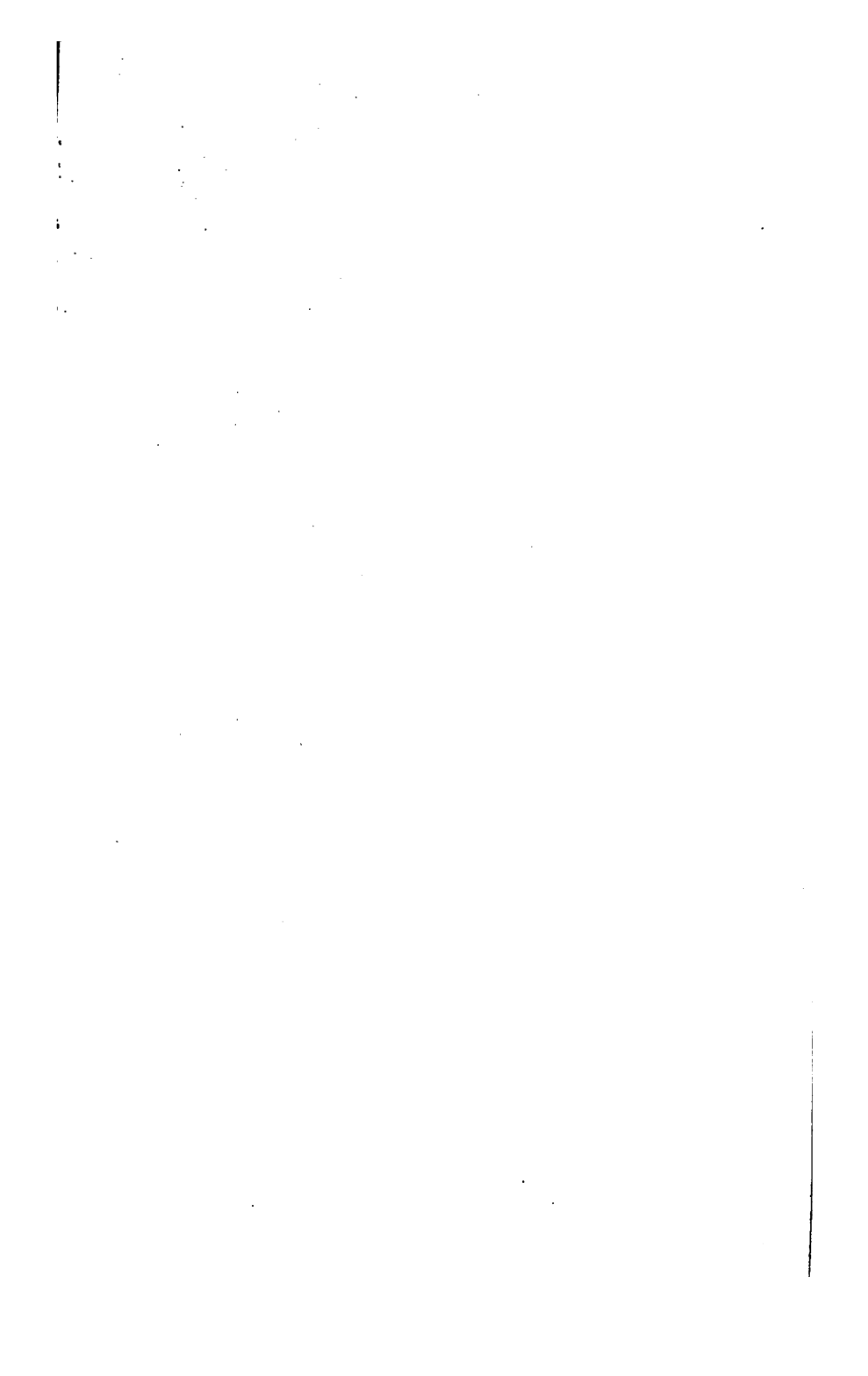
Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>

Biographische
AGR

Received
A. J. 11

BIOGRAPHISKT
LEXICON

ÖFVER

NAMNKUNNIGE SVENSKA MÄN.

TJUGONDEFÖRSTA BANDET.

FÖRSTA HÄFTET.

ÖREBRO,

N. M. LINDE, 1854.

ÖREBRO
PUBLIC
LIBRARY

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Innehåll.

- Winstrup, Peder.*
Wirenus, Samuel.
Vitinghoff, Joh. Conradsson, Erik Gör. Johansson.
Witte, Herman Verner.
Wittenberg (von Debern), Arvid.
Vitzen, Herman v., Vicke v., Thomas v., Niclas von.
Wivallius, Lars.
Wolimhaus, Simon.
Wollin, Christian.
*Voltemat, Heinrich Julius, Henrik Julius, Ulrik Dan.,
Johan Albrecht.*
*Wrangel, I. Adinal: Didrik, Carl, Carl Henrik, Hen-
ning Gustaf, Georg Gustaf.*
II. Elstfer: Herman, Georg Johan.
III. Fall: Wilhelm Gustaf.
*IV. Lindeberg: Johan Mauritz, Erik d. ä., Erik
d. y., Wolmer.*
V. Lüdenhoff: Hans, Carl Gustaf.
VI. Sag och Wechsel: Carl Magnus (början).
-

W.

(Fortsättning.)

WINSTRUP, PEDER.

År 1605 den 30 April föddes i Köpenhamn denne namnkunnige prelat, som under olika skiften af sin mångåriga och mångfaldiga verkamhet inom tvenne olika nationer tillvunnit sig stor uppmärksamhet. Utmärkt litteratör, talare, måcenat och hofman, framstår han dock mest såsom kyrkofurste, enär den glänsande rikedom och öfvermodiga maktfullkomlighet, hvarmed han upprätthöll sin högkyrkliga karakter, flytta honom närmare femtonde århundradet, än det som hans stolta lefnadsbana egentligen tillhörde och hardtnära till fyra femtedelar omfattade. Att lemna en fullständig skildring af mannens vexlande öden och bedrifter vore att långt öfverskrida gränserna för detta Lexicon, hvarföre vi här måste inskränka oss till blotta hufvuddragen af hans lefverne, hvars närmare detaljer en annan gång torde blifva allmänheten meddelade, i sammanhang nemligen med Carolinska universitetets historia, under sysselsättningen med hvars äldsta urkunder biographen kommit att göra förtrolig bekantskap med sin hjelte.

Hans fader var Dr *Peder Jensen Winstrup*, biskop först i Aarhus stift och sedan i Stellas eller, som det då ännu kallades, Roeskilds. Modren hette *Anna Eisenberg*, dotter af K. Fredrik II:s "Tydske Secreterer og Provst ved Capitlet i Roeskild." Sin första undervisning erhöll vår Peder af privatlärare under sin faders ögon, men sedan denne med döden afgått år 1614 och enkebiskopinnan året derpå ingått nytt äktenskap med förre mannens efterträdare i biskops-embetet, Dr Hans P. Resenius, besörjdes hans uppfostran af stiftadern som satte honom först i Köpenhamns publika lärdomsskola den han frekventerade i 2ne år, sedan i Roeskilds och slutligen i Sorøe der han stannade i 5 år eller till slutet af år 1622 då han dimitterades till Köpenhamns univer-

sittet. På hans själsdaning synes den myndige och ofördragssamme, men onekligen mycket lärde och litteraturälskande biskop Resenius hafva utöfvat stark inflytelse. Läger man härtill ett fädernearf af strängt hierarchiska grundsatser, endast stundom efterskänkta åt hofmansfogligheter och åt den konungadyrkan som besvärade gamle biskop Peders sinnesförfattning, blir phänomenet af Peder den yngres karakter lätt förklarligt. Fadren hade smort Christian IV till konung år 1596 och dess gemål följande året till drottning och hade vid båda tillfällena fått hålla de den tiden öfliga kröningstal, en nådig utmärkelse som förlänade functionären en viss gloria för lifstiden; han hade ock egenmäktigt af- och tillsatt kyrkoherdar, vexerat frisinna professorer, t. ex. Conrad Aslac och Georg Dybvadius, förföljt reformälskande prestmän, såsom Olaus Coccius, Nils Mich. Aalborg i Helsingborg (se Dr Follins historia och beskrifning öfver Helsingborg) och Jens Jensen, hvilken sednare han till och med förviste från ön Hveen, der denne var anställd såsom huspredikant hos Tycho Brahe och för det han i samråd med sin principal något förmildrat det stränga exorcism-formuläret, ja han hade till och med quasi bannlyst den store astronomen sjelf — med ett ord: fadren var i sina biskopliga bragder nästan en typisk figur af sonen, förebildande denne äfven i förödmjukelser, såsom t. ex. när han en gång måste underkasta sig K. Christian IV:s befallning att vid en kongl. prinsessas dopelse utesluta samma besvärjelseord för hvilkas bibehållande han så obevekligt nitälskat mot presten på Hveen. Biskop Resenius var en större natur, men äfven han zelotisk och således smittsam för en yngling af sådane anlag som vår Peder. Lyckligtvis hade ynglingen äfven sinne för Resenii bättre egenskaper och lärde följaktligen att högakta lärdom och kunskaper, framför allt i biblisk exegetik, hvari stufvadren, såsom all den hel. skrifts erkänt lycklige öfversättare på Danska språket, var särdeles bevandrad. Stufvsonen, upphöjd på Lunds biskopsstol samma år som Resenius afled, har i tvenne särskilda epigrammer uttalat sin stora förbindelse till honom, enkannerligen därför att han lärt sin pupill att läsa biblen på dess grundspråk. Men det är nu i sin ordning att visa, hvar och huru studeranden Winstrup för öfrigt erhöi sin bildning.

Efter 2:ne års vistelse vid Köpenhamns universitet, under hvilken tid han aflaggt flere "berømmelige Lærdomsprøver", begaf han sig år 1625 till Tyskland, hvars universiteter han i åtta samfärdta år bevistade. I Rostock afhörde

han i synnerhet prof. Tarnovii föreläsningar, i Wittenberg Balduini, Meisneri och Frantzii, i Jena Himmelli; Joh. Majors och framför allt Joh. Gerhards, i hvars hus han bodde och således hade dagligt tillträde både till hans umgängelse och till hans bibliotek. Deraf begagnade han sig ock med största flit och gjorde under denna tid "megen profekt" både i theologi och i humaniora. I Jena utgaf han år 1630 sina "Epigrammata, tribus libris inclusa", ett arbete som ådrog den 25-årige författaren stor uppmärksamhet och vann sådan afsättning inom den bildade världen, att det längre fram måste ånyo uppläggas i Köpenhamn. Som detta är att betrakta såsom närmaste frukten af hans humanistiska studier och det är hans första originalproduct — disputationerna pro gradu philosophica, för hvilka han responderat, synas ej varit författade af honom sjelf — böre vi väl något redovisa dess hufvudsakliga innehåll och egentliga värde. Första delen innehåller "res mere sacras", d. ä. Christendomens grundartiklar och tidehvarfvets theologiska controversier; andra och tredje delarne innehålla "res miscellaneas", d. ä. dels allvarsamma, dels skämtsamma ting, men de sednare dock "ansändiga, kyska och alldeles icke obscena", såsom det uttryckligen på sjelfva titelbladet försäkras. Första upplagan är dedicerad på högtidlig grekiska, i Demosthenis rhetoriska stil, till Christian Friis, den bekante rikscanzleren, hvars synnerliga bevägenhet han derigenom förvärfvade; andra upplagan har han tillagnat dennes efterträdare, Christian Thomsen Sehested på icke mindre pompöst latin. För öfrigt har Förf. i spetsen för sina epigrammer ställt detta bekanta motto ur Ovidius: "Est Deus in nobis, sunt et commercia coeli: sedibus æthereis Spiritus ille venit", hvarigenom han tycks velat legitimera sin poetiska verksamhet. Vidare har blygsamheten ej förhindrat honom att intaga diverse s. k. carmina gratulatoria af tidehvarfvets theologer och latinska skalder t. ex. af Joh. Gerhard, Paulus Röber, Joh. Major, Joh. Himmellius, Thom. Bartholin, Vitus Bering, Hieron. Prætorius, Joh. Mich. Dilher, prof. Jenensis & "poëta Laureatus Cæsareus", samt af sedermera svårsonen, prof. Joh. Vandalin i Köpenhamn, i hvilka carmina han helsas med de herrligaste loford och titlar, såsom: "Gentis gloria, Arcetis spesque decusque poli, Miraculum orbis, Dulcissima Vites, Oraculum sanctum, Decus Eusebies, Sophies, Phillesque perennis" o. s. v. Prætorii carmen lyktar sålunda — — — Imo Gratulor atque Sopho — te voco Theologum. Joh. Gerhård kallar Winstrup: Portio cordis magna mei. W. Westovius frågar:

"Petre! aut Natura est in te excellentior aut Ars?

Neutra: est æqualis sors utriusque modi.

Divitis ingenii virtus tam rara meretur

Daphnæ triplici frondis honore decus."

Så lysande vitsord skulle väl näppelligen våra dagars grans-
skare tilldela dessa dikter; men onekligen hafva de sitt värde
såsom en samling af ganska fyndiga ordlekar, anagrammer,
logogrypher och paronomastiska antitheser, oftast i en ledig,
men understundom något sökt och, hvad metren beträffar,
hård diction. Ofta finner man i ett enda distichon om hvar-
andra latinska, grekiska, danska och tyska, ja hebraiska ord
som blott genom ett eller annat slägtljud förledt Förf. till en
onaturlig sammanställning. Sådant var dock sjelfva tide-
hvarfvets poetiska manér hos mindre begåfvade naturer, hvil-
ka dock ej kunde motstå frestelsen att skrifva vers. Hvarje
tid har sin smak, i synnerhet hvad angår våltalighet och
skaldekunst, och första hälftens af sjuttionde århundradet rhe-
toriska och poetiska skaplynne förekommer numera väl bar-
bariskt och smaklöst. Nära nog obegripligt vill det synas
att lärde män och konstdomare kunnat prisa som skönt t. ex.
följande inepta ordlek, "declinatio mystica" kallad:

O Jesu! Rabbi tu noster es atque magister;

Idecirco solum Te mea *Musa* colit.

Scamnum terra tibi, tu nobis esque *Sacerdos*.

Felix qui *Fructus* percipit usque tuos.

Tu *Species* rerum cunctarum Christe! gubernas;

Hæc favendo foves, hæc fovenda faves,

Multa tuæ bonitatis sunt *Paradigmata*, Jesu!

Declinare malum nos decet ergo tibi.

Motslycket härtill, "conjugatio mystica", är lika olyckligt:

Te Te *amo*, Te *doceo*, *lego*, Te *audio*, Te *fero*, Christe:

Ut meus esse velis, *sum*, *volo*, *fio* tuus.

Bland anagrammer, af hvilka detta arbete har stort öf-
verhöd, må följande nämnas: Dania = Diana, Germania =
Gramminea, Turcia = Trucia, Sora = Rosa, Terra = Errat,
Jena = Aien, hebr. vinum; "Est etenim Vini fertilis illa
boni"; Procus = Porcus & Corpus. En jemförelse mellan
Amans och *Amens* lyder artigt nog, sålunda:

Dic, cur producat in *Amens* syllaba prima?

Cur in *Amans* contra syllaba prima brevis?

Amenti *furor* est et amanti, sed tamen impar:

Hic *brevis* furit, et *longius* ille furit.

Qvickt är ett epigram till Calixtus, den store förkättra-
de theologen:

O Calixte! *Calix* te non deterret acerbus:

Helluo, ni fallor, strenuus ejus eris.

Se här ett prof af Winstrups metriska försök på Danska tungomålet:

Christian, o du Christe! bevar, vor naadige Konge,
Oc hannem giff Lycke til all sit christelig Anslag.
Giff hannem gode Raad, du strid oc fecte for hannem,
Som strider for dig oc for din Kircke med Allvor:
Den christen Konge, o Christ! Ærens Konge, bevare;
Lad leve ham længe, offver Danmarck længe regiere.

För öfrigt har Förf. på detta arbete kostat mycket lärdom och flit. Det hvimlar af archäologiska gissningar, litterärhistoriska notiser, fina anspelningar på met eller mindre kända tidsförhållanden, och djerfva, stundom genialiska combinationer. Genom ett lämpligt urval skulle man af den digra volumen (1112 sidor i octav) kunna uttaga ett icke så oansenligt häfte goda, klassiska stycken af tillfällighetspoesi. Skaldebrefven äro i allmänhet icke utan urbanitet och attiskt salt, fastän äfven de stundom besvärade af gåtfullt dunkel och oklar humor. De lyriska styckena uthärda minst en strängare granskning; de äro allt för pretiösa samt fulla af pruderie och falskt pathos. Ofta täflar dock en senil platthet med den barnsliga svulsten. Courtoisie och färd hafva bortskämt många eljest uddiga adresser till tidehvarfvets monarker och lärdomspatroner, såväl som till lärdomsidkare och auctorer. Med många sådana synes Förf. hafva varit i närmare, personlig bekantskap. Med sina bref har han uppvaktat till höger och venster. Drottning Christina af Sverige, af hvars personlighet han tyckes varit aldeles berusad, mottog af honom icke mindre än 5 särskilda skaldebref, af hvilka ett här må återgifvas:

Musarum faulx! φιλόμυθος et πολύμυθος,

Tuque faves doctis, foemina docta, viris.

Fortes heroas, herois fortior, ausis

Exsuperas magnis, orbe stupente, tuis.

Fortes et docti laudant te *Martis et Artis*

Reginam: pariter *Mars* placet *Ars*que tibi.

Lagerhöljd och med stora anspråk på befordran och uppseende inom sitt fädernesland, återvände vår Winstrup till Köpenhamn år 1633. Strax erhöi han på danska reger-
ingens vink en kallelse af dervarande universitets styrelse att anmäla sig som sökande till den då ledigvarande physices professionen, men då han ej ville hörsamma denna kallelse, troligen emedan han ansåg under sin värdighet att com-
petera och speciminera bredvid andra, obscura, candidater till denna beställning, men föregifvande som skäl till sin vägran en tilltänkt resa till Holland och England, utgaf konungen genom sin rikseanzler, Christ. Friis, förmlig befallning att

han skulle bli hemma jemte fullmakt på ifrågavarande profession, den han således mottog och beklädde i 2:ne års tid eller till år 1635. Från hans hand såsom physices professor har ej utgått mer än ett enda arbete, och det ej fysikaliskt, neml. en disputation "de usu linguarum & disciplinarum philosophicarum in theologia, Hafn. 1633", af trivialt innehåll men med ståtligt lärd utstyrsel. År 1635 blef han, ännu icke prestvigd, af konungen kallad att vara dess hofpredikant, under utförfningen af hvilket embete han med hvarje dag steg i kunglig nåd och ynnest, blef följande året af sin höge patronus utnämnd till theol. doctor och öfverhofspredikant, samt mot slutet af år 1637 "på resp. Domcapitlets och presterskapets kallelse" förordnad till biskop öfver Lunds stift. Af alla Lunds biskopar har troligen ingen vid så unga år uppstigit på denna plats, ej heller har någon ända till våra dagar (1852) så länge som han stått i spetsen för Lunds stiftsstyrelse. Hans biskopliga verksamhet omfattar en tiderymd af 42 år, af hvilka han tillbragte jemt hälften såsom dansk och hälften såsom svensk undersåte, men under båda dessa skiften ådagalade han, såsom Rhyzelius skrifver i sin *Episcoposcopia Suiogothica*, "en bepriselig trohet mot sin öfverhet." Detta goda vittnesbörd jäfvas dock af åtskilliga danska författare, som ansett sig hafva skäl till missnöje med hans beteende mot sitt gamla fädernesland. Ett poetiskt uttryck för detta missnöje blef i tryck synligt kort efter afslutandet af freden i Roeskild (författaren känner man ej), hvilket har följande lydelse:

Presbyter, en, Succum præceps Scanensis adorat

Mordaci et Danum dente valere jubet.

Sic fert sacra fames, sic caesi gratia lucri,

Cum plus vult ventris, mentis habere nihil.

O pingues animæ, virtutis inania monstra,

Hanc damnant tellus, æquor et astra fidem.

Onekligan synes biskopen hafva varit väl redebogen att hylla den svenske konungen och att förglömma sitt förra herrskap som dock öfverhopat honom med så många gunstbevisningar, t. ex. förärat honom 2:ne indrägtiga canonicater, ett vid Aarhus' domcapitel och ett vid Lunds; med en betydlig gratification i penningar belönat honom såsom assistent vid Konung Fredrik III:s kröning; gjort honom flera nådiga besök och en famille pernocterat i hans hus; med sin höga närvaro hedrat åtskilliga af honom förrättade invigningar af biskopar och andra prelater i Danmark; skänkt honom sitt "counterfej infattadt i guld" o. s. v. Men hvad betydde allt detta mot de nya ärebetygelserna af en inkräktare så oemot-

ständlig som Carl X Gustaf? Då denue kort efter Roeskildska fredens avslutande kommit till Lund der han lät herbergera sig af biskopen, synes han alldeles hafva förtjusat den gamle mannen icke allenast genom hans upphöjelse i adelsstånd med det lysande namnet *Himmelstjerna* och genom presenten af "H. M:ts eget med diamanter kringsatta porträtt uti en mycket stor och vigtig guldkedja" (en decoration hvarmed Winstrup alltid föreställes i de afbildningar man har utaf honom), utan måhända lika så mycket genom att förtroligt inlåta sig med honom så väl rörande stiftets civila och i allmänhet administrativa organisation, som hvad angick kyrkan och skolväsendet. Angelägen att på folkuppfostringens och bildningens väg tillförsäkra sig och Sverige hvad han medelst vapenmakt eröfrat, hade den segersälle konungen förmodligen genast funnit att ingen man på stället skulle i detta afseende kunna blifva honom nyttigare än biskop Winstrup; och därför lär han hafva nedlåtit sig till rådplågningar med den nye undersåten af den beskaffenhet att denne helt och hållet vanns för svenska intresset i de inkräktade landskaperna. Ty oaktadt Dr Peder längre fram väl icke alldeles kunde förneka de gamla sympathierna med det insurge-rade Skåne, är dock intet skäl för handen att, med en Fr. Rühs (Svea Rikes historia, del V, sid. 412 och flerstädes) m. fl. bearbetare af svenska historien, betvifla det ju biskopen, åtminstone så länge Carl Gustaf lefde, var sin nya regering tillgifven. Förändrade han sedan tänkesätt och kom han verkligen att glömma den tro- och huldhetssed han svurit svenske konungen, hade väl detta sin egentliga anledning i det kalla bemötande honom vederfors af det högvördiga ståndet vid riksdagarna i Stockholm 1660 och 1664, hvarom mera framdeles, och i den inflytelse hans hustru i sednare gifvet, en fru som är beryktad för sina upproriska tankar och anslag mot Sverige, på honom torde hafva haft. Derigenom svalnade åtminstone hans ifver för den plan Carl Gustaf under sina öfverläggningar med honom i Lunds biskopshus uuder loppet af Mars månad år 1658 utkastat till inrättandet af ett universitet i Lund, för hvilken han till en början verkligen mycket nitälskade och hvartill han redan samma år utarbetade ett detaljeradt förslag som vann K. M:ts nådiga stadfästelse, men hvilket ej hör hit att intaga. Detta är eljest ett ovedersägligt bevis på Winstrups allvarliga bemödande att motsvara det höga förtroende honom efter sagde rådplågning blifvit lemnadt. Ty, heter det i en af universitetshistoriens bästa urkunder, "sedan Konungen af

Winstrupio gjort sig väl underrättad och informerad om landets tillstånd och beskaffenhet, men särdeles om det geistlige väsendet uti hertigdömet Skåne, vordo de derom fullt öfverens, att ett universitet här utan dröjsmål skulle sättas i verket samt att Dr Peder skulle till H. K. M:t öfverlemnas ett project till detta högnödige verks iurättelse och uppkomst." Förslaget, hvars verkställande först förhindrades genom Carl Gustafs död, kom sedan länge att hvilat innan det af förmyndareregeringen upptogs, och när detta äntligen skedde, år 1665, var Winstrup icke vidare angelägen derom, utan visade fastmer en stor afvighet mot sjelfva inrättningen. Vid de nästföregående riksdagarne hade han alldeles icke bevakat ärendet och på landtdagen i Malmö år 1662 hade han icke heller, så vidt man numera vet, synnerligen nitälskat för denna angelägenhet som likväl då påyrkades af de s. k. landtstånderna, hvilka till regeringen ingifvit ett memorial att "ett gymnasium illustre eller academia måtte, till så väl församlingens som den civila estatens tjänst, i landet inrättas." I riksdags- och råds-protocollerna för åren 1660 och 1664 spelar vår biskop en sorgligt narraktig rôle och synes alltjemt mera upptagen af Skåningarnes rangstrider och förfäktandet af sin egen personliga ära än af riksvårdande frågor. I processionen vid konungens begrafning yrkade han plats vid ärkebiskopens sida och åstadkom derigenom hvarjehanda bekymmer så väl inom högvärdiga ståndet som hos regeringen. I presternas plenum anställdes en grundlig undersökning rörande detta hans anspråk, man voterade om saken och slutet blef att "Lunds stift borde i processen representeras efter Abo, emedan i konungatiteln storfurstendömet Finland stod före hertigdömet Skåne; men efter samma titel sättes Skåne framför Karelen, ty borde Lund stå före Wiborg." Då lade Winstrupius in en skrift i Rådet, sägande sig vilja cedera archiepiscopo, men teke för någon annan, emedan Lund varit af äldre sedes archiepiscopalis, och episcopus Lundensis primas Sueciae." Regeringens svar föranledde ny omröstning i ståndet, och "föllo alla endrägteliga på den meningen, att Dr Winstrupius lagalunda skulle hafva företrädet framför episcopum Aboensem." Nya rådplägningar mellan regeringen och presterna! Slutligen föreslog högv. ståndet att "hvad Winstrupii person anbelangar, vore skäligt att han för denna gång såsom en förnämlig hospes blefve respec terad och hedrad med rum bland våra Seniores, sådant som höga öfverheten täcktes derom determinera." Tillspord om han dermed vore tillfreds, svarade Winstrup att han "af

en god vilja blott kunde cedere archiepiscopo, men också för ingen annan, ty han vore dock den äldste Doctor Theologiae, äldste Episcopus och primus inter omnes Episcopos Daniae & Norvegiae samt derhos namnkunnig öfver hela Tyskland. Hans ovänner i Danmark skulle nu le åt honom, om han blefve degraderad; Episcopi borde icke heller in propria causa sitta domare." Vid samma tid hade han "öfver middagsbordet hos H. H. Exc. Hr Riksmarsken med hårda ord öfverfallit Dr Laurelium, hvarföre presterskapet vardt ganska misslynt och bad Dr Terserum söka H. H. Exc. Hr Rikscanzleren och säga deras enhälliga mening vara, att Dr Winstrupius ingalunda måtte föredragas Dr Laurelio, den de alle ärade såsom deras gemensamme lärare. Dr Terserus sökte då, tillika med Episcopo Wiborgensi, Hr Rikscanzleren och fann honom tillika med Riksskattmästaren, Riksmarsken och Hr Sten Bjelke uti rikskammaren och sade dem presterskapets mening. Dessa herrar läto sig förmärka vara häröfver mycket bekymrade (sic) och hade mycket heilre sett Winstrupen hade sig excuserat och blifvit hemma än att han gjort en så lång resa för begrafningens skull och likväl henne icke bevistade, men — sade de — han må nu se sig derom, ty intet kunde de för en persons skull disgustera hela ståndet. Lade ändtelligen detta till: Han är eder gäst; J handterar honom med sådan discretion som eder bäst synes — — — Ändtelligen medgaf Scarensis, att Winstrupen skulle öfver honom hafva företrädet, hvilket hele clerus samtyckte, så vida han ville lemnä högra handen åt Lincopenst såsom Archiepiscopi vicario, hvilket han omsider efter mycket protesterande medgaf, dock eederande Dr Enandro icke såsom Episcopo Lincopensi, utan allena såsom vice talemän, hvaröfver han ville af ståndet hafva en attest. — — — Alltså inställde sig Winstrupius i consist. regni och gick i processen på venstra sidan om Archiepiscopum och Lincopenst på den högra."

Vid riksdagen 1664 uppfördes åter, med obetydliga variationer, samma uppbyggliga komedi i högvörd. ståndet. För att ej trötta läsaren med detaljerna af detta nya prof på den menskliga fåfängan, en odygd som för öfrigt lika mycket tyckes böra skrivas på hela tidehvarfvets räkning som på presterskapets, må det vara nog att anföra det högv. ståndets "slutliga sentiment, att Episcopus Lundensis skulle, såsom hos högsalig konungen mycket meriterad, behålla sin plats nästintill v. talemannen, men stiftets (Lunds) presterskap näst efter Åbo stift, hvilket dock i djupaste underdånsighet lemnades åt den k. regeringens goda och mogna be-

tänkande. Präses öfverlemnade ståndets memorial personligen åt H. H. Exc. Hr Rikscanzleren som med detta presterskapets sentiment sade sig vara väl benöjd, efter det stod på en stadig grund" o. s. v.

Ett svårt nederlag drabbade Dr Winstrup året derpå eller 1665, då en af hans underordnade, kyrkoherden i Åsum och Skepparslöf af Lunds stift och Christianstads län, Dr Bernh. Oelreich af regeringen utnämndes till procanzler vid det universitet i Lund, hvars inrättning då ändtligen i Rådet blifvit beramad. Enligt de akademiska constitutionerna hade biskopen bort erhålla denna hederspost, men vid samma tid hade Winstrup råkat i onåd hos regeringen som dels lärar misstänkt honom såsom i hemlighet tillhörande det danska partiet i Skåne hvilket redan då börjat röra på sig, dels ansett honom omöjlig att sätta i spetsen för den lärda republiken vid hvars organisation han vägrat vara behjelpig. Regeringen skall till och med varit betänkt på att "removera" Winstrup och bereda Terserus, som då återvunnit sin öfverhets ynnest, plats på Lunds biskopsstol. Till en början skulle W. genom denna för honom så prejudicabla tillsättning af kyrkoherden Oelreich till procanzler behörigen förödmjukas. Oelreich, som varit en af Lunds stifts fullmäktige vid riksdagen 1664 och i denna egenskap med kraft pådrifvit universitetets stiftelse, hade efter riksdagens slut qvarstannat i Stockholm der han tjänstgjorde såsom enkedrottningens hofpredikant och "confessionarius". Rikt begåfvad som talare och derjemte högt aktad för sin lärdom och sina synnerliga förtjenster och uppoffringar för svenska kronan (se hans biographi ofvanföre i X bandets 2:dra häfte af detta Lexicon), hade Oelreich mycket att säga icke blott hos H. M. "Riksenkedrottningen" utan ock hos H. Exc. Rikscanzleren, greve M. G. De la Gardie som i den tiden gällde mest inom regeringen. Af Oelreichs raska beslutsamhet, energi och praktiska förmåga ville man begagna sig för att sätta det nya verket i gång och rörelse. Uti en berättelse om universitetets upprinnelse och första öden, hvilken O. uppsatt med egen hand och som förvaras, i manuscript, å det akademiska biblioteket i Lund dit den blifvit skänkt af biskopen Dr Faxæ, beskriver han på ett naivt åskådligt sätt, hvilka "travaller och förtärligheter" han hade att uthärda, särdeles af "Dr Peder", innan det lyckades honom att bringa inrättningen till verkställighet. De la Gardie hade vid något tillfälle förmanat O. att upptaga den gamla frågan och söka göra allvar deraf, och denne förtäljer ganska omständligt huru orden dem emel-

lan fallit. Samtalet rörde den af rikscanzleren hysta farhogan att "barbaries skulle inbryta i Skåne, sedan dess ungdom nu icke längre fick löf idka studier vid Köpenhamns universitet, utan måste de unga männen ifrån stiftets skolor och gymnasium straxt begifva sig åstad att löpa på predikstolen, sive digni sint, sive indigni. Skall jag sanningen säga, yttrade H. H. Exc., ser jag intet huru det skall kunna förhindras, eftersom hvarken Riksens Höglofl. Ständer det bebjertat ej heller de Skånske Deputerade nu vid riksdagen hafva kunnat det impetrera att de dernere måtte få en akademie. För min del såg jag nu ingen annan råd än att dem måtte frigifvas studera i Köpenhamn more solito, men sådant syntes väl intet att vara med vårt regeringssätt conformt" (Svenska regeringen hade strängligen förbudt ungdomen inom de eröfrade provinserna att bevista danska läroverk, och biskop Winstrup utfärdade den 6 Aug. år 1660 nedanstående circularbref*) som här må anföras såsom prof

*) Petrus Winstrupius, S. S. Theologiæ D., Scaniz Episcopus, Lectoribus Salutem!

Annotuit per omnibus, quorum interest, serium edictum S. R. M. nec non Illustrissimi Comitiss et Excellentissimi Gubernatoris, Regniq. Senatoris Dn. Gustavi Ottoni Stenbochii, Comitiss de Bogesundt, Baronis de Cronebech et Øeresteen, Domini in Torpa et Leena &c: Quo jubentur Tyrones Scholastici a parentibus in hoc ducatu oriundi, e Scholis Scanicis ad Upsaliensem Academiam in Suecia, non ad aliam civitatis Academicæ capessendæ gratia, se conferre, idque ob causas satis graves et prægnantes: Nihilominus aliqui, ut fama fert, contra jussa Majestatis, contrâ dehortationes Rectorum, et Præceptorum suopte temerario ausu, ceu implumes pulli, ac — — — ad Academiam Havniensem provolarunt: Ubi, nescio quo fato, tandem admissi et in album studiosorum relati perhibentur; Utpote Johannes Petri, Bruno Michaelis, Georgius Johannis Schult, Olaus Andreæ, Joachimus Hupfauff, Christianus Hupfauff, Godofedus Hupfauff, Petrus Nicolai, qui e Schola Lundensi se furtim subduxerunt a Rectoræ Scholæ, Reverendo et Clarissimo Viro D. Matth. Fossio et me rudes præsertim in stylo deprehensi, ac proinde Scholæ adhuc per annum vel biennium frequentandæ a nobis adjudicati. Item Johannes Petri Malmogianus, Nicolaus Severini Everloënsis, Wilhelmus Claudij Malmogianus, quorum binos priores Rector Scholæ Malmogianæ ad Academicas Sveticas scriptione sua se ablegasse testatur; Posteriores v. aut tertium qveritur Scholam deservisse testimonii et commendationis omnis expertem. Item Gregorius Georgij, Bartholus Andreæ Struchius, Jacobus Andreæ Struchius, qui non Hauniensi Academicæ, sed Academicis aliis Coronæ Sueticæ subjectis a Rectore Scholæ Christianostadiensis commendati erant atque præter hos Mathias Nicolai, qui ab eodem Ludimoderatore testimonium de profectu minime impetrare potuit. Testimonium tamen de vita, Matre illud commendante, demum obtinuit, et quidem post depositionem, istos refractarios homunciones in præsentia charta nominatos, ego jussu summi magistratûs, atque ex autoritate officii mei, ob contumaciam et inobedientiam, quæ omnibus vitiorum est compendium, ex-

af hans latinska språkfärdighet i obunden stil); "icke heller såg jag några andra utvägar. — — — Ja, replicerade H. H. Exc., en academia att iurätta dernere är intet möjligt af brist på medel. Jag sade då: hvad medlen anbelangar, torde Gud väl uppväcka någon som finner på förslag dertill. allenast Kongl. M:t ville vara landet så nådig att tillåta det en academia att fundera. Efter en lång discurs sade H. H. Exc.: nu väl an! Kunnen J gifva förslag, hvar vi akola få medel, skall jag persuadera H. M:t att J fån en academia, och befallte mig derpå att vara betänkt. Jag lofvade att göra mitt bästa. — — — Synnerligen tröstade jag derpå att Dr Peder skulle stå mig krafteliga bi, alldenstund han tillföre med högsalig konungen hade om sådant högnödigt verk flere gånger och vidlyfteliga discuterat, skref honom derföre till, uppenbarade mina tankar och löften, bad om bistånd och assistens, och på det han dessmera skulle dertill persuaderas så skref jag ock till Dr Christian Foss (då medic. doctor och canonicus i Lund, sedermera medic. professor vid Carolinska akademien och slutligen akademiens curator, en rik och mäktig man samt bror till O:s hustru) och bad honom tala med med bispnen och säga honom bland annat att, dersom han ville assistera mig, så skulle jag med Guds hjälp föra procancellarii fullmakt ned med mig till honom. Min sväger adjungerade sig Magister Oluff Ragger (då gymnasil

cludo et exclusus in posterum vole ab omni promotione in hocce Ducatu ad functionum sive Scholasticam, sive Ecclesiasticam, Reverendis Dioecesis mee Præpositis et Pastoribus serie injungo, ut nominatos Tyrones ad faciendâ verba e sacris rostris, vel exercitii saltim gratia, minime admittant. Omnes cujuscunque status et ordinis literatos, quotquot Regi et Corone Suecicæ parent, etiam atque etiam rogo, ut eosdem non pro studiosis aut civibus Academicis, sed pro meris Scholasticis habeant, nec alio eos honore dignentur, quam ee, qui Scholarum Alumnis competi et exhiberi solet, donec voluntati et mandato Magistratus satisfecerint, neque Academicæ Sueticæ debita eum modestia et obedientia submiserint, Rectorum testimoniis muniti. Cæteros Scholarum Scanicarum discipulos, qui ad messem Academicam, prope maturuere, enixe obtestor, ut aliquantam in ludo literario meram æque placidoque animo ferant, rati fore, ut ex Regia munificentia sub sereno pacis Phœbo Academiam in ductu hecce propediem sint habituri vel ipsis a S. R. M. interea clementissime concessum in aditum ad aliam Sueticam Academiam Upsaliensi viciniorem, quam sine grandi impensa et difficultate invisere queant. Qui diutius in ludo literario ad majorem profectum commorati fuerint, eo faciliorem ac maturiorem promotionem ad functiones vel Scholasticas vel Ecclesiasticas postea civitate Academica donati, sibi polliceri habent. Sat cito, si sat bene. Lund, die 6 Augusti Anni MDCLX.

Sub sigillo meo.

lector och professor, sedermera theol. prof. primarius vid Lands universitet och dess förste rector magnificus) och begaf sig med honom till biskopen som läste mitt bref, men — der jag väntade assistence, fick jag intet annat än en hel hop spotska och skymfaktiga ord, förmenandes han, der de Svenske hade någon lust till sådant, hade väl han sjelf eller någon annan hög person dertill utverkat kongl. tillåtelse. Imedlertid hade jag satt upp mina tankar om verkets inrättning, de der blefvo med nåde upptagne af H. H. Exc. Saken refererades för K. M:t; jag blef nedskickad till generalguvernören, derifrån remitterades jag till Stockholm och var allstinges väl, men efterthå kriget med Bremen begynnades, begynnade ock verket att studsa. Jag var nära att desperera af manquement af medel och ville detta verk alldeles begifva. Men sedan blef jag åter styrkt af höge herrar, och Gud som ville mig, sin ringaste tjenare, bruka till ett instrument så högt ett verk att förfrämja, uppväckte menniskor de der förskaffade mig medel som ännu, till min största skada, icke äro betalte. (Berättelsen är af Oelreich skrifven omkring år 1672, kort förrän han erhöill transport till superintendenturen i Bremen och Verden.) Imedlertid jag allt detta förrättade och på sådant sätt för Guds och K. M:ts honneur samt fäderneslandets välfärd arbetade, consumerade mina medel, försummade mitt hus och lemnade mina barn ur sigte, så talade alltid bispnen spottskt om mig och mina actiones, att jag kunde vara så galen och tro att de Svenske skulle så fävera litteris, att de ville här stiffta en academia, ja sökte att sätta oenighet mellan mig och mina svågrar, ingaf dem tvifvel, att de icke skulle assistera mig med penningar och sade till min hustrus broder, Mag. Peder Foss, att han beklagade deras syster att hon skulle så vara förrådd med mig, den han aldrig förr trott vara så galen som han nu för ögonen såg. 'Han tänker väl han skall genom detta verks förfrämjelse göra sig stort meriterad af de Svenske, men han känner dem intet rätt ännu. Hade han förskaffat dem ett regemente eller två af ryttare och soldater, så hade han förtjent deras tack, men skolor och academier gifve de djefvulen' o. s. v. — — — Men Herren Gud gaf en ändtelig och glädellig utgång på allting. Och bekom jag straxt fullmakt att vara professor theol. primarius, eftersom man tänkte att Dr Terserus eller någon annan skulle blifvit biskop i Winstrup till ställe och således tillika med procancellarius. Jag var helt väl förnöjd och prisade mig lyckelig, tackandes

Gud och K. M:t. Men s! julaften klockan 4 e. m. när jag satt och studerade på min predikan, den jag första juledag för Hennes M:t hålla skulle, då kommer cancellisten Marker med tvenne af cancellivakten och bringar mig på ett fat alla academïe documenta och emot all min förmodan eller vetenskap tillika Kongl. M:ts nådiga fullmakt att vara den Carolinske academiens procancellarius, daterad samma dag, den 24 Dec. (1665). Detta är all min förseelse emot den gode man och är denne den endaste orsak till alla de förföljelser jag intill denna dag och stund af honom lidit hafver. Då jag nu kom från Stockholm och det sades mig att bispnen så grufveliga om min person hade utfarit — — — höll jag mig ifrån honom de första 14 dagar efter min hemkomst, communicerandes imellertid med Hr curator Durell om de saker som till vår academïe inrättelse behof gjordes och bad honom tala med bispnen och förmana honom att lefva i frid, låta sig nöja med hvad Gud och konungen gjort hade; ville han älska mig som en fader, skulle jag ära honom som en son o. s. v. Hr v. presidenten (M. Durell) gjorde sitt bästa, men förgäfves. Litet derefter kommo vi på capitlet (O. var äfven capitularis) och der lät han se sitt hjerta, huru fastuöst det är, då han icke en gång ville helsa mig. Der vi snart derefter åter höllo capitel, ville jag låta läsa en vidermerad copia af kongl. donationen angående capitlet; men huruledes han deremot disputerade, skulle väl vara för hvar mans ögon; dersom protocollisten hade behagat att uppteckna det, men det må fara med så mycket annat som passeradt är. — — — Ändteligen kom den dagen att academien mot alla hans tankar skulle introduceras. Då ville han nödvändigt hålla orationem introductionis, och hvad väsen här då var, är H. H. Exc. Hr generalgouverneuren bäst bekant. Måste man ock förfråga sig hos K. M:t och bekom den resolution, att biskopen skulle predika, men procancellarius creera rectorem magnificum, en hvar efter sitt embete. Sedan allt var förrättadt, hölls måltid på bispens gård, och efter att man var lustig, talade 3 eller 4 öfverstar och förnåma adelsmän med mig att jag dock skulle beqväma mig till att förlikas med biskopen. Jag svarade mig vara af det sinnelag att, ehuru högt jag var injurierad, skulle jag dock propter salutem academïe intet mera önska än hålla vänskap med honom och förgäta allt hvad han brutit mig emot. Der de sade: vi kunne intet tro det, utan J viljen gå med oss, och dricka honom till en gång, svarade jag: af hjertat gerna, och då jag gick och drack honom till, accepterade han det väl,

men ville icke tala ett ord med mig, så att alle sig öfver hans comportement förundrade och jag måste retirera."

Hvilka machinationer biskop W. sedermera mot Dr O. anställde i och utanför consistorium academicum, kan läsaren, om han det åstundar, inhemta af Oelreichs ofvan anförda biographi. Bland annat hade han inför den akad. senaten beskyllat procanzleren för att "bruka dryckenskap och fylleri", men undersökningen ledde till det "sannfärdiga attestatum att ingen af dominis professoribus visste att han brukade otidigt lefverne med den grofva lasten eller att han vore benägen till någon omåttelig öfvernödhighet i dryckenskap." Likaledes anklagade W. honom för "obscent tal och kortspelande", men hela consist. "visste der slätt intet af, oansedt prof. Weiserus (en af bispens intimaste) bekände sig hafva lekt kort med honom 2 eller 3 gånger, men dock längesedan och blott för rolighet skull, men aldrig gjort excess deruti." Längre fram instämde O. sin biskop för den kongl. commission som blifvit nedskickad till Lund för att "ransaka uti de turbis och irringar som dernere mellan bispnen, procancellarien och proff. uppvuxne voro", bland annat äfven derföre att han "alla frome män till förargelse höll offentligt krog med pilckertaffel (?), klot- och boll-spel, ja om söndagarne vid sjelfva högmessotiden; att han brukade beskämma professores, när de af academien till honom utskickades; att han tillstادت sin husfru att taga Dr Wichmans kjortel, om änskönt det in pleno senatu regio illa upptaget var och honom (Oelreich) anbefaldt var att skaffa kjortelen tillbaka (Biskopinnan hade nemligen såsom arftagerska efter afidne medicinae prof. Wichman annamat dess professors-toga som dock var akademiens tillhörighet); item att han tillstادت fruen att från academia kyrkor, utan någons vetenskap, borttaga all deras spannemål och föra den till Malmö att betala sin gäld med, så att kyrkovårdarne nu icke kunna få den ringaste penning till kyrkornas nödtorftiga underhåll; item att han, när en hög herre recommederat svenske barn till benefioler i skolan att åtnjuta, genom fruen låtit svara att man intet måtte taga brödet ifrån barnen och kasta det för hundarne; item att han, der han dock visste öfverheten vara illa tillfrids med hans skändeskrift och pasqvill de calumniis & calumniatoribus, likaväl låtit på nytt trycka den igen och, då academiæ boktryckaren det absque consensu professorum icke göra ville, upplaggt den på sitt eget tryckeri och låtit sin egen hustru bära exemplaren till bokförelaren, att han skulle sälja dem offentlig, tvert emot det kongl. placat som för Dr

Terseri och Dr Joh. Mathiæ skull utgången är; item att han, när ett visst pastorat var ledigvordet, tvertemot ordnanzen, skrifvit till socknemännen, som dock hafva fritt val, och genom profossen äfven låtit säga dem att, dersom de icke ville taga den som han recommenderade, skulle han skioka dem en svensk prest på halsen; item att han tillstadt sockenpresten offentl. af predikstolen utropa honom, icke en utan många gånger, för landsens fader, hvilken titul dock vår allernådigste konung allena tillkomme; item att han alldeles suspenderat sina kyrkovisitationer, så att den större delen icke i 15 år varit visiterade; item att han gifvit fremmande studiosis skriftlig tillåtelse att predika öfver hela biskopsdömet, ändock de icke blifvit af våra faculteter examiherade samt vero irrige i religionen och ingalunda fria af syncretismo, calvinismo, ja socinianismo; item att han för de kongl. höga commissarier sagt sig ej kunna, för sina tänder skull, ordinera prester för Herrans altare för att dermed beveka öfverheten till compassion och låta honom ordinera hemma, då likväl så många 1,000 menniskor af hans inaugurationspredikan 1668 kunde bevisa att han helt väl, ja med högre eller tydligare röst än någon prest här på orten kan predika, så att han det intet gjorde af nöd utan af högfärdighet, såsom han ock sagt han aktade intet stå der för altaret som en narr; item att han disputerat prof. Schwartz (densamme som ock väckt åtal mot biskopen och anklagat honom för syncretism, särskilt med anledning af hans bekanta epigramm till Calixtus hvarom ofvan nämnt är) predikoembetet, så att han intet godt hafva kunnat af K. M:ts nådiga fullmakt såsom pastor teutonicus, samt att han låtit utkasta Schwartz af det honom anvista residenset; item att biskopen, tvertemot kongl. ordres, tillstadt floralla i christenheten, de der ock kallas majigrefvar, Gud till största förtörkelse; item att han flyttat ut af biskopshuset, tagandes deraf sin hyra, och låtit gården i grund förfalla, domkyrkan som dock icke hade så mycket hon sjelf kunde underhålla sig med, till största skada och minst 700 daler s. m. värde; item att han sjelf skurit sönder capituli protocoll, hvaruti hans egna actiones och förhållanden upptecknade voro; item att han, tvertemot capituli privilegier och praxis, af egen auctoritet insatt en rectorem (Weiser) i capituli schola, hvilket dock af hele capitulo ske skolat samt att han i allmänhet velat tillägna sig all myndighet på capitlet och förvägrat dem som honom emot sagt, så att de af fruktan måst tiga; item att han icke respecterat Kongl. Maj:ts nyligen ankomne ordres att han skulle

ordinera prester i kyrkan, hvadan ock Mag. Haquinus Spiegel, H. H. Exc. Hr Riksamiralens egen hofpredikant, som velat här erhålla sacros ordines, måst med oförrättadt ärendet resa tillbaka igen" o. s. v.

Klagopunkterne voro ej mindre än 54, hvilka alla O. kunde bevisa, och lärar den ene af de kongl. commissarier (Riksråderna Cl. Rålamb och Johan Gyllenstjerna) velat hafva biskopen hos regeringen anmäld till afsättning och offentlig afbön. Rättegången slutades dock med en allvarlig admonition och Winstrup fick ej blott beklåda biskopsembetet till sin död, utan erhöll äfven kort derefter fullmakt att vara procanzler vid carolinska akademien! Sedan det på detta sätt lyckats Dr Peder att åtkomma en hederspost som han så länge eftertraktat och då hans vedersakare, Dr Oelreich blifvit aflägsnad, synes han en tid hafva lefvat i rolighet och på allt sätt sökt ställa sig in både hos regeringen och hos professorerna vid det universitet hvars styresman på stället han blifvit. Snart råkade han dock i tvist dels med akademi-canzleren och riksamiralen greve G. O. Stenbock som han vid ett tillfälle, tvärtemot constitutionerna, gick förbi, tillvällande sig en beslutande rätt som tillhörde canzleren, dels i en kameral-ekonomisk fråga med juris prof. Hyltenius-Silfversköld, dels med eloquentiæ prof. Elfvædalius, græcæ linguæ prof. Buscovius och philos. prof. Hahn (hvilka trenne sistnämnde han bestridde den rättighet att examinera prestcandidater i språk och metaphysik som consistorium tillerkände dem) samt slutligen med juris naturæ & gentium prof. Pufendorf, hvars verldsbekanta, i Lund utgifna arbete "de Jure naturæ & gentium" han genom prof. Beckman och Schwartz lät förkättra. Pufendorfska striden blef honom den betänkligaste, ty här hade han drabbat tillhopa med sin mästare, icke endast i karakter, utan äfven i snille, kunskaper och skriftställare-talent. Pufendorf dref obarmhertigt med det biskopliga from-leriet i sin "Eris scandica" och hotade att afklåda Præsul Vulpinus, som han kallade Peder Winstrup, den skrymtare-drägt han iklädt sig (se Samuel Pufendorfs biographi i XI bandets III häfte af detta lexicon), hvarföre regeringen fann sig nödsakad att utfärda en skrifvelse mot "det oväsende, som af det oblida och okunnoga omdömet om denna till academiæ heder så ogement fruktbärande bok uppvexa ville." Biskopen drog sig dertfore undan och lemnade sina drabanter, Beckman och Schwartz, i sticket.

Sedan Carl XI sjelf tillträdtt regeringen och denna således antog en kraftfull karakter, synes den mäktige bisko-

pens mod hafva sjunkit. De gamla misstankarne rörande hans danska sympathier hade äfven blifvit ånyo väckta, helst hans tilltagsna fru tillät sig många demonstrationer mot öfverheten. Vid Christian V:s infall i Skåne år 1676 råkade han i en ganska bekymmersam ställning. Å ena sidan prof. Weiserus och Schwartz i förening med flere af provinsens adelsmän, som uppmanade honom att förklara sig för sin fordna öfverhet, å den andra ovissheten om icke desse jublade för tidigt, hvartill kommo de 70 åren och deröfver som gjorde honom mindre rörlig och lätt på foten. Omsider öfvertalade honom hans hustru att, enär han af ålderdomssvaghet ej orkade gå, låta bära sig inför det danska majestätet för att göra sin underdåniga uppvaktning. Konungen var sjelf ädelmodig nog att glömma det framfarna, men hans generaler och hofstat icke så. De läto honom höra svåra förbråelser för hans otacksamhet och glömska af regeringens fordna välgerningar. En af dem skall hafva varit nog obarmhertig att fråga honom, huru många harar och kaniner han under loppet af de sistförflutna 18 åren erhållit i tionde från ön Hven, hvars besittningstagande af Carl Gustaf efter Roeskilder freden han skulle hafva förskyllat genom de upplysningar han ur sitt stifts archiv lemnat inkräktaren, oansedt denne vid fredsslutet ej gjort anspråk på denna ö. W. återvände misslynt till sitt hem, det han under hela danska kriget ej en enda gång skall hafva lemnat, men derjemte förhållit sig alldeles neutral. Ännu samma dag som den afgörande bataljen stod vid Lund, var han i all underdånighet beredd på hvilken utgång som helst och hade befallit att hans bord skulle stå dukadt för segervinnaren. När detta blef Carl XI, skall biskopinnan både undangömt sin person och några buteljer finare vin jemte desserter som hon förbehållit åt Christian V, i fall han vid detta tillfälle blifvit hennes gäst. Detta var dock icke det enda puts hon gjort sin gamle make. För att bereda sig tillgångar till en del onödiga utgifter brukade hon esomoftast beskatta honom i hemlighet och hade en gång tillgripit den dyrbara guldkedja han år 1658 erhållit i present af Carl Gustaf, i stället för hvilken hon understuckit en förgyld kopparkedja. "Derover skal bissen vara bleven meget fortrydellig": skrifver provsten D. G. Zwergius i "det Siellandske Cleresie", ett arbete, som dock, åtminstone hvad W. beträffar, synes vara mindre tillförlitligt än besväradt af en viss skadefröjd åt den förmente apostatsens små motgångar. Samme Zwergius berättar att W. ej skall hafva kommit väl öfverens med generalguvernören i

Malmö, till hvilken han adresserat ett bref med denna utanskrift: Hans Strenghed i Malmø", hvarpå denne åter svarat: "Till Hans Hellighed i Lund"; men denna uppgift eger, åtminstone hvad angår generalguvernörerna G. O. Stenbock och G. Banér, icke sin rättighet, ty desse herrar lefde gemenligen i ganska vänskapligt förhållande till W. Deremot låg han någon gång i delo med landshöfdingarne i Malmö, dem han gerna ville göra rangen stridig och hvilka det särskildt skall hafva förargat att biskopen åkte efter fyrs-
spann. Sedan denna förargelse blifvit W. bekant genom berättelse af någon magistratsperson, lät han vid nästa besök i Malmö "spänna 6 hästar för sin store caross och tog vägen upp omkring landshöfdingens residens."

Såsom adelsman och säteriegare (utom Lundegaard egde han Werpinge stora gård och gods) höll han äfven s. k. slotts rätt öfver sina underhafvande samt hade till sin dagliga uppvaktning både "famulus, lecteur och amanuensis." Utrustad med en hög och ståtlig gestalt, skarpt markerade anletsdrag, en ljudande stämma och adelig hållning i hela sitt väsende, kunde han ej annat än väcka uppseende hvar han drog fram. Som talare var han i synnerhet beundrad, och "när han slog i predikostolen", skrifver den famöse Ohger Fulede i ett loftal öfver hans makalösa uppträdande vid Carolinska akademins inauguration, liknade han Vulcanus, när denne slog Jupiter för pannan så hårdt att vishetsgudinnan Minerva fullvuxen framsteg derur." När han upphäufde sin röst, skall det hafva hörts som "åskeknallar, hvilka kommit hvar åhörare att darra och framkallat svettddroppar i tempelhvalfvet" o. s. v. Läser man nu denna inaugurationspredikan, kommer den likväl mera gäspning än darrande åstad, och biographen trotsar hvem som helst att han ej, med mindre ett visst litterärhistoriskt intresse lifvar tålmodet, skall orka läsa den till slut. Ty utom den respectabla längden af 70 sidor in quarto lider den af en odräglig ståt, af misslyckade liknelser, äfventyrliga bombaster, utvattnande omsägningar och afskräckande longörer. Eller hvad synes läsaren t. ex. om följande stroph uti förberedelsen: "Denna Götha Rikes nya Academia eller Universitet skole vi i dag, som är Carls dag, efter högstbemålta Kongl. Maj:ts nådigste ordres och befallning, genom de medel som Gud sjelf uti sitt ord förordnat hafver, inaugurera, consecrera, inviga och helga. Hvarföre och att vi på denna högtidliga invigningsfest allting må rätt och tillbörligt förrätta, Gud framför allt till ära, K. M:t till nådigste behag, universitetet till prosperitet och lyck-

salighet och allom i denne förnåma församling till önskelig contentement och god förnöjelse, ja till salighets uppbyggelse, så bedje vi" m. m. Texten är 1 K. B. 8 cap. v. 17—20. Afhandlingen fortgår i liknelser, utan något bestämdt thema, och innehåller "dessa trenne parter: 1:o vilje vi förlikna K. Carl Gustaf, glörfördig i åminnelse, med K. David, och vår nådigste Konung, K. Carl med K. Salomo; 2:o vilje vi förlikna denna Carolinska academie, så väl som hvar och ett löfligt universitet, med Salomos tempel; 3:o skall detta universitets inauguration förliknas vid Salomos tempelinvigning." Sig sjelf förliknar predikanten vid profeten Nathan, ty likasom denne styrkt David i begynnelsen uti hans föresats att bygga Gud ett tempel, så hade W. allraförst på det underdånigste anhållit och andragit, att H. M. K. Carl Gustaf ville Gud till ära stifta och upprätta ett universitet i Lund; men likasom Nathan sedan blef af Herran åtvärnad att David ej skulle bygga templet, så hade predikanten "som en ringa Nathan, sedan förmärkt och erfarit det icke var Guds vilja att högstbemålta majestät skulle sjelf immediate och uti sin tid sin föresats fullkomna och verkställa" o. s. v. Derefter anställer talaren lika sinrika jemförelser mellan akademicanzleren, akademiecuratorerna, rector magnificus, professorerna och öfriga akad. lärare, akad. räknemästaren med dess bokbållare, exercitiemästare, studenter, pedeller och vakteknektar och mellan alla deras respectiva figurer eller förebilder, dels i den bibliska historien, dels i den profana.

Naturligtvis skulle en sådan suada vid många högtidliga tillfällen blifva anlitad, hvarföre man eger, äfven i tryck, en mängd casual-tal och predikningar efter W. Gemenligen har han vid inom Lunds stift aflidne förnåma herrars och fruars jordefärd lefvererat en likpredikan. Tryckte äro sådane öfver Gyllenstjerner, Thottar, Ramlar, Barnekowar, Rosenkrantzar, Trollar m. fl. Blott en af dessa har det lyckats biographen att få se, men den är mera trivial än man skulle vänta. Mera originela äro hans latinske orationer, med hvilka han ej heller varit sparsam. Den han hållit de calumniis & calumniatoribus, är mindre rhetorisk än scurril och full af utfall mot enskilda personer. Af en "oratio synodica de academiis in genere & præcipue de nova Gothorum academia Carolina & Londinensi", An. 1668 är, emot förmodan, ingenting att hemta rörande detaljerna af Carolinska akademiens grundläggning. Det är hufvudsakligen ett pompöst lofsjun-gande af lärdomen och dess förträfflighet samt af de nationer

och potentater som beflitat sig om inrättningar till det menskliga vetandets uppkomst och heder. De öfriga synodaltalen äro hållna i en högförnäm, något despotisk ton. Prelatensiskt dryga anspråk tala oförstådt ur dem alla. Winstrups disputationer äro ej utan dialektisk skarpsinnighet, och det visar sig noggsamt att Förf. varit väl bevandrad i tidehvarfvet's theologiska controversier. Af det katedrala ventilerandet tyckes han ej hafva varit någon synnerlig vän. Då han presiderade för prof. Schwartz' afhandling pro gradu doctoris theol. "de auctoritate symbolica Formulæ Concordiæ" år 1672, har han uppträdt i kathedren med stor färdhåga och skriftligheten beredd på alla tänkbara inkast från opponentsbänken. De svar han hade i beredskap på papperet, upptaga icke mindre än 3 fullskrifna ark, hvilka af en händelse kommit att medfölja det exemplar af disputationen som förvaras i disputationssamlingen på Lunds akad. bibliotek. Man ser tydligen af dessa i sig sjelfva nog klena, men till större delen i syllogistisk ordning uppställda hjälptrupper, att han väntat allvarsamma anfall af facultets- och extra opponenter, ja att han tillförsett sig rectoris magnifici, juris prof. Hyltenii inskridande under disputationsacten. Huruvida rector på något sätt laggt sig i affären, vet man icke, men att Dr Oelreich och prof. Hahn besvarat sina vänner i kathedren med svåra argumenter, finner man af ett consistorial acad. protocol från den tiden. Den afgående procanzleren synes vid detta tillfälle hafva velat ådagalägga sanningen af det påstående han kort förut tillåtit sig att, dersom han (O.) icke skulle tala och skrifva bättre latin än Winstrupius, så vore han intet värd det stora företräde som honom præ ceteris candidatis blifvit af faculteten i Köpenhamn tillerkändt då han tog gradum magisterii; och skulle han intet förstå sin theologiæ exegeticam så väl som Winstrupius och sin theologiæ polemicam bättre än denne, så vore han intet värd att kallas en doctor theologiæ. Jag hafver, heter det vidare i samma O:s anförande, hållit flere collegia & publica & privata (O. hade nemligen varit græcæ linguæ professor vid Sorø akademi innan han blef kyrkoherde i Åsum och Skejpslöf), än han någonsin hafver frequenterat; jag hafver profiterat mer ex cathedra, än han någonsin hafver hört andra profitera; jag hafver, när jag om aftonen förut blef tillagd att på latin predika för DD. MM. K. Christian IV och K. Fredrik III, flere gånger om morgonen derpå predikat, hvilket han icke om sig skall kunna säga; ja! om ånskönt jag i 20 års tid varit från akademien, så är jag dock dertill

erbödlig att quavis in parte theologiæ och quovis momento att offentliggen disputeras, men Winstrupius han håller sig väl hemma." Prof. Hahn har väl för sin del vid detta tillfälle velat lönas herrarne Winstrup och Schwartz för det de i theologiska faculteten förklarar en hans philosophiska disputation, som något för nära angränsat theologiens område, för heterodox. Med ett ord: det gick den gången allvarsamt till, och Winstrup beträdde aldrig sedermera det slippriga rummet. Deremot bevisade han sin theologiskt-exegetiska lärdom så mycket mera några år derefter eller anno 1676 då han "proprilis typis & sumtibus" utgaf sina bekanta "pan-dectæ sacræ seu commentarius locupletissimus in historiam Servatoris ab Evangelista Matthæo conscriptam", 2:ne tomer in folio, hvilka dock ej sträcka sig längre än till och med tionde capitlet af detta evangelium. Genom detta arbete förvärfvade han sig ett stort namn bland samtida theologer. Der är äfven en riktig profusion af lärdom, särdeles i patristik och medeltidens scholastiskt theologiska litteratur, så att det ännu skulle kunna begagnas för kallstudier i vissa riktningar, ehuru det för öfrigt är alltför obsolet och numera alldeles antikeradt.

Biskop W. egde ett ovanligt stort bibliothek, hvaröfver en katalog trycktes i Köpenhamn 1682. Detta stod alltid öppet för lärdomsidkaren och blef en god tillflykt för Lunds professorer som, med undantag af med. prof. Dr Rostius, hvilken hade vacker boksamling, sjelfve obemedlade, förgäfvans anlitade det alltför torftiga universitetsbibliotheket, hvilket knappt förtjente ett sådant namn, förrän nyssnämde Rostius dit testamenterade sina böcker. Sjelfva Pufendorf erkänner enstädes med tacksamhet biskopens välvilja att utlåna böcker och säger att han utan denna tillgång ej skulle varit i stånd att gifva sitt verk "de Jure naturæ & gentium" den lärdomshalt det nu eger. Som procanzler skaffade W. på detta sätt mera frukt än Pufendorf och flera med honom väntat af denna hans utnämning. I en rectorsemetets skrifvelse af Pufendorf, som blifvit honom af canzlersemetet affordrad, belyser denne öfver partierna upphöjde, klarseende man sin tids akademiska förhållanden på ett sätt, hvarigenom domen öfver Winstrup måste något mildras. Svåra, kritiska conjuncturer, afundsjuka, förtal och misstankar tyckas hafva förbittrat ett lif, som af begynnelsen haft ett vänligare och mera humant skaplynne. I öfvergångstider sådane som Winstrups dagar, särdeles mot slutet, voro, tager menniskolynnet och karakteren ofta en skärpa och hårdhet, som icke äro

ursprungliga hos personerna, men som ställa dem i en alltför ofördelaktig dager. Att W. för öfrigt haft verkliga förtjenster om sitt stift, särdeles om dess skolväsende, lärar vara säkert. Mindre har väl kyrkan och församlingslivet vunnit på hans episkopala verksamhet. Han var för mycket kyrkofurste och bekännare af den symboliskt formulerade Christendomen för att kunna blifva något för folket och det egentligen tjänstgörande presterskapet, som han väl i allmänhet behandlade mera som en sträng tuktomästare än som en fader i Christo. I sin krafts och helsas dagar upprätthöll han emellertid med oförtröttadt nit allt hvad till kyrkodisciplinen hörde, afskaffade mången oordning, suspenderade och afsatte odugliga, råa eller sedeslösa prester så väl som klockare. För den s. k. uniformiteten gjorde han dock mindre än man skulle vänta af en man, som, åtminstone i begynnelsen och då förslaget till en universitetsinrättning i Lund först kom å bane, intresserade sig så mycket därför. Inrättningen i fråga hade han nemligen under ofvan omrörda samtal med Carl Gustaf på följande sätt motiverat: 1:o "att ungdomen der måtte uppdragas och informeras till att dyrka och tjena Gud; 2:o att der måtte läras äfven andra goda konster som göra ungdomen beqväm till att tjena församlingen, konungen och fäderneslandet; 3:o emedan utom den ofvan omtalta allmänna nyttan, om en academia i stället för capitulo blefve inrättad, skulle det vara här i hertigdömet så mycket nyttigare, som det skulle efterhand blifva det fastaste band, hvarigenom provinsen i alla kommande tider med Sveriges rike skulle sammanknippas och hopfogas, ty derigenom skulle mycken ungdom uppifrån landet dragas hit neder, genom hvars umgänge provinsens ungdom kunde tillika med det svenska språket alldeles indricka svenskt sinne och tänkesätt och de samma till deras slägt kring landet utsprida samt till deras barn i framtiden fortplanta. Många uppe från riket skulle derigenom icke allenast få tillfälle att komma hit neder, utan ock blifva här qvar uti en och annan geistlig eller verldslig function, ja äfven alliera sig med landsens inbyggare, hvaruppå ändtligen nödvändigt måste följa en sincér och upprigtig gemöternas förening med svenska nationen och abalienation från det danska väsendet" o. s. v.

För att visa i hvilken ton biskop W. tilltalade sina underordnade må följande hans bref till prosten i N. Åsbo härad Jakob Ljunge i Ö. Ljungby, af den 15 Januari 1658 här intagas: "Eftersom en student vid namn Lauritz Taagelycke hafver missbrukat min approbatssedel och med olydnad och

trotsighet otillbörligen och uppsåtliga hafver sig upprest mot mig och min embetsmyndighet som jag hafver af Gud och H. K. M:t, androm till icke ringa förargelse, så förbjuder jag Eder härmed å mitt embetes vägnar att låta honom hädan-efter predika i edart prosteri, antingen för Eder sjelf eller andre häradets prester, antingen uti köpstad eller landsby, antingen för öfning skull eller att affectera kall, hvilket J skall låta edra häradsprester veta och förstå. Desse skola ock skrifva på detta mitt bref att de det hafva läsit, ty bemålte Taagelycke skall vara excluderad från all befordran och lycka i mitt sift. Eder härmed troligen Gudi befallad. Peder Winstrup Dr." Taagelycke blef icke dess mindre kort tid derefter, eller år 1661, utnämnd till kyrkoherde i Hjernerps pastorat af Lunds stift och Christianstads län. Prof på W:s diplomatiska stil lemnas i "De la Gardiska Archivets" 9 band, der tvenne bref af honom till riksrådet A. Forbus äro införde.

Traditionen förvarar åtskilliga anekdoter ur W:s lif som bestyrka hans biskopliga fåfånga, bland hvilka blott en här må intagas. På en resa uppåt landet hade han någonstädes vid skjutsumbytte sammanträffat med en oansenlig prestman, hvilken han ville visa sin öfverlägsenhet. Den lille prestmannen underkastade sig helt beskedligt den myndige prelatens förödmjukande tilltal och lærer äfven utan knot framfört någon dess befallning åt hållkarlen på stället. Slutligen hade W. efter den tidens bruk prester och lärde män emellan, gifvit samtalet en högre lyftning genom att begagna Romerska tungomålet och sagt: Ego sum Doctor Winstrupius, magnus ille episcopus Lundensis; quis vero Tu? "Equidem," svarade interlocutören, "sum parvus ille archiepiscopus Stigzellus, servus tuus humillimus," hvarigenom W. skall blifvit något tillrättavisad och i en viss mån sänkt tonen.

W. var tvenne gånger gift, först med Maria Baden, en dotter till Ernst v. Baden, borgmästare i Horsens, med hvilken han förde ett lyckligt äktenskap i 24 år och som födde honom 5 barn. Bland dessa äro blott trenne till namnet bekante, "nemligen en son, Peder Winstrup" som var Student och studerade udenlands, men hvad han siden blev till, vides icke, og to Döttrer, *Anna Catharina* som blef gift med Dr Hans Wandel, professor og Theolog og siden Biskop i Stieland, samt *Anna Maria*", såsom Zwergius yttrar sig i ofvan återopade arbete. Andra resan var han förmöld med Dorothea v. Anderson, hvilket äktenskap var barnlöst, men för öfrigt icke utan sina "travaljer och vidrigheter", såsom ofvan-

före visadt är. Denna något "exorbitanta" fru var dotter till en Bendix von Andersson och dess hustru Anna Rosenkrantz. Hvar dessa hennes föräldrar bott och vistats, är osäkert, men i Bosarps (Onsjö härads af Lunds stift) kyrkobok för år 1659 är antecknad för d. 21 Nov. att "Bispen holt Bryllup med velb. Jomfru Dorothea von Anderson", utan att man deraf likväl får sluta, att välbemälte Jomfru tillhört Bosarps församling. Anteckningen kan vara af icke officiell natur, helst dåvarande kyrkoherden i Bosarp Michael Oerbeck lär varit befryndad med biskop W. och af denna anledning må hafva i kyrkoboken infört en inom familjen så märklig tilldragelse. Von Anderson var en adelig släkt från Holstein, hvars sista ätteman dog 1655. Möjligen har vår Dorothea härstammat derifrån, men inom Bosarps församling har denna släkt åtminstone ej egt något herresäte.

Mot slutet af sin lefnad erhöll Winstrup "för sin skröplighet skull" en coadjutor i sin gamle vedersakare, förre professorn, då kyrkoherden i Ronneby, Knut Hahn, som af regeringen förordnades att i biskopsembetet biträda den älderstigne prelaten. Före danska krigets utbrott år 1676 hade han fått en slags vice biskop på halsen i förre theol. prof. vid Carol. akademien, sedermera kyrkoherden i Helsingborg, Hans Hjort, äfven Cervinus kallad, som af K. M:t förordnades att vara s. k. generalprost öfver Lunds stift. Helt säkert har ingendera utnämningen roat biskopen ej heller hans biskopinna, hvilken sednare ofelbart känt en stark invärtes kallelse att vara den älderstigne mannens "coadjutrix" i embetet. Hvem vet huru mycket alla dessa vexationer bidragit att stämma den högdragna frun mot svenska regeringen?

Ändtligen afled W. i sitt 75:te ålders år, den 28 December 1679.

Skrifter: *Acclamatio nuptiis Mag. Joh. Er. Coagiani, prof. Hafn. cum Druda Finkia, Hafn. 1623*; *Libri III Epigrammatum, Jenæ 1630 in 12:o och Hafnæ 1654 in 8:o*; *Cornicen Danicus, bellica patriæ discrimina & liberationem ex illis, ex cornu aureo A. 1639 invento prædiceus, in receptaculo Mogimalano (i. e. Malmogiano) 1644*; *Disp. de usu linguarum & disciplinarum philosophicarum in theologia, Hafn. 1633*; *Kongens Griff i Krigstid: aandelig Anordning til Omvendelse for Skaane Stift, stilet i Bøn af Dr. Ped. Winstrup, sangviis af Sv. Nielsen, 1644*; *Oratio parentalis Oligero Rosenkrantzi dicta, Hafn. 1643*; *Belli Sueco-Danici ~~Oratio~~ ^{Oratio} Latina, Hafn. 1646*; *Oratio synodica, an sacerdotibus tempore belli, persecutionis & pestis fugere liceat, H. 1647*; *Lessus synodicus in obitum Christiani principis Daniæ, ibm 1647*; *Rex Danorum Davidicus seu oratio in obitum Christiani IV, ibm 1648*; *Oratio synodalis de calumniis & calumniatoribus, memoriter recitata, d. 11 Jun. 1667*; *Ora-*

tio synod. de academiis in genere & præcipue de nova acad. Carolina & Londinensi in ducatu Scanie, ex memoria dicta d. 26 Mart. 1668; Lunds universitets Inaugurationspredikan d. 28 Jan. 1668; Oratio synod. de Patientia, Lond. Scan. 1670; Dissert. de Auctoritate Formulæ concordie, ibm 1672; Epistola de pulchritudine Christi, in Barthol. Epist. Med. Cent. 2. pag. 457; Pandectarum sacrarum s. Commentarii locupletissimi in historiam Servatoris ac Domini nostri J. Chr. ab evangel. Mathæo conscriptam, Lund 1676 Tom. 1. 2; 12 st. Liig-Predikener 1640—1666.

(Källor: v. Döbelns Hist. Acad. Lund; Jöchers Gelehrten Lexic; Mølleri Cimbria Litterata; Zwergii Siellandske Clerecie; Worms Lexic. over Danske, Norske og Islandske Lærde Mænd; Lunds akad. consistorii protocoeller; Stenbockska manuskriptsamlingen på Carol. akademis bibliothek; Biskopen Dr Faxes samling af haandskrifne anteckningar rörande Lunds stift; Dr Follins miscellanea, manuscript; Lunds universitets-bibliotheks manuskriptsamling; Thams Sv. Riksdagshist. samt de hos Gezelius anförda.) P. G. A.

VIRENIUS, SAMUEL.

Virenus var en motbild till Olof Wallquist. Sällan finner man två personer, som så mycket påminna om hvarandra.

Samuel Virenus föddes i Wirserums prestgård 1647. Fadren, der kyrkoherde 1656—75, var bondeson från Löneberga, hvaraf han tog namnet Daniel Petri Lönebergius, gift med Ingeborg Gryphia — hvars far, Alexander Clementis Gryphius eller Grip och farfar Clemens Jonæ Grip; en af 1593 års *) årade subscribenter, före Hr Daniel varit kyrkoherdar i Wirserum, och räknades såsom ättlingar af ”den gamla Gripe-ätten”, ehuru ovisst kan vara om Jon eller Jonas Grip hörde till samma släkt som Bo Jonsson eller den sedan s. k. Gyllengriparnes ätt, till hvilken åtskilliga samtidsamt lefvande Småländska prestmän räknades. — Samuel, den äldste af sina föräldrars sex barn, studerade i Linköpings jemte brodern Alexander, och blef, enligt Westén, den 24 Febr. 1667 student i Upsala såsom dimmitterad från Linköpings Gymnasium; men var, enligt andra källor, student redan 1666, hvilket synes så mycket påtagligare som Samuel, hvilken efter sin födelseort kallat sig Virenus, just den 24 Febr. 1667 af Rector och Senatus Acad. relegerades, för ett anfall under förra året mot Rector magnificus. I den latinska kungörelsen om Vireni relegation nämnes att han jemte Dan. Plantin och P. Pagander, som för alltid bortvisades, och P. Lundell, som på fyra år aflägsnades (med skyldighet för alla att innan solens nedgång vara ur staden), framstått bland de förnämste orostiftarne vid anfallet på Rector och

*) Upsala Mötes.

derföre i den kongl. domen fått svårare straff. "Man hade", heter det, "knappst hört dylik råhet omtalas, då fienden inföllit."

Bröderna Virenius begåfvo sig nu till Tyskland och blefvo magistrar i Rostock 1670. Vid återkomsten till fäderneslandet fick Samuel anbud af Akad.-Kanslerns son, grefve G. A. De la Gardie, på en syssla i K. Kansliet; men då han yttrade sin önskan att blifva prest, kallades han till huspredikant hos nämnde grefve och prestvigdes 1674. I denna kallelse tyckes ligga en vink iör ett mildare bedömande af den ofvannämnda relegations-orsaken. Måhända hade anfalet på Rector något sammanhang med spänningen emellan "Curator" O. Rudbeck, Akademi-kanslerns gunstling, och Consistorium med sin Rector i spetsen.

Den nu till godt anseende komne V. blef 1676 esquadrons-predikant och snart derefter regementspastor vid Uplands rytteri, samt tjenstgjorde i denna egenskap under kriget i Skåne. Han blef vidare regementspastor vid Lifgardet till häst 1677, K. Hofpredikant 1678 och, efter H. Spegels befordran till superintendent, K. öfverhofpredikant samt, vid Spegels afflyttning till Gottland, konungens bikt-fader. V—ll "stora predikogåfvor och sällsynta föreställningssätt" hade beredt honom denna hastiga befordran. "Han var från den tiden nästan oskiljaktig från konungens person; ofta rådfrågad af kungen i högviktiga regeringsangelägenheter." Sitt inträde såsom präses i hof-consistorium gjorde han den 1 Sept. 1680. Han, och icke erkebiskopen, döpte alla de kongl. barnen. Då drottning Ulrika Eleonora hade någon klagan mot sin gemål och svärmoder, skref hon till *sein lieber Magister Samuel*, hvilken tydligen ansågs kunna ställa allt till rätta.

Den 13 Dec. 1688 nämndes V. till biskop i Wexiö och den 29 Jan. 1689 upphöjdes hans barn i adeligt stånd med namnet Cederstjerna. Han nedflyttade först till Wexiö i Juni 1690. Den 22 Juli samma år skref konungen till V. bland annat: jagh hafver mist uthi Biskåpen Spegel och Eeder ett par så godhe och trogne Själasörjare, hvilka jagh neppeligen nånsin bekämmer igen, för jagh vett j hafva älskat migh och jagh edher igen."

Genom Carl XI:s gunst tillskyndades Wexiö stift många fördelar. K. br. till Cons. i Wexiö d. 14 Dec. 1696 (n:o 186 a i Arch. Smol.) tillät presterskapet att tillräkna sig tionden på åkern och kaplaneerna fingo 1/2 spann säd af half gård. Dittills hade pastorerna fått nöja sig med det för kronotion-

den upprättade kontraktet och kaplanerna blott fått klockare- (rättare Helgonskylds-) skeppan af hel gård. Afönningen till presterskapet blef visst genom denna lag dryg, men vår kyrka undgick derigenom tiggaremunskar såsom sede-lagarnes målsmän och de himmelska uppenbarelsernas folk. V. å sin sida sökte äfven att genom kyrkors sammanbyggnad, der så lämpligen ske kunde, samt andra åtgärder lindra tungan af den nödvändiga afönningen. Hans memorial om moderkyrkors sammanbyggnad med annexen utgör 164 i den tryckta katalogen på Wallquists samlingar af eckles. handlingar. V. underlättade ock presterskapets kall att vårda sedligheten genom att framkalla det ännu kvarstående åliggande för domstolarne att underrätta vederbörande pastorsembeten om sådana mål, som angingo kyrka och disciplin (Wallquists eccles. saml. 2: 161). — Under hans tjänstetid uppfördes i Wexiö det invid domkyrkan liggande Gymnast- och Skolhuset, en prydlig stenbyggnad med högt torn^{*)}, hvilken i nära 1 1/2 sekel blef oförändrad. Konungen gaf der till anseeligt anslag. — Vid 1693 års jubelfest blef V. Theol. Doctor, då hatten lemnades honom i konungens närvaro.

V. insattes 1696 i den komité som utgaf K. Carl XII:s bibel. "Få viktigare ärenden förhades och af konungen anbefalltes att afgöras, hvarl icke biskop V. var förordnad att vara medarbetare^{**)}." Vid riksdagarne saknades han ej. Vi finna honom i banko-utskottet 1689. — Då, 1697 den 8 Nov., Adel, Borgare och Bönder ville straxt förklara K. Carl XII myndig, och ropade hvarandra i munnen så som Danske ministern berättar, så tego Presterna. Men Adeln snubbade Presterna, som visade sig så betänksamma. Slutligen steg V. fram och förklarade att detta ärende borde handteras ordine & decenter. De voro kungen med lif och själ tillgifne, men voro ej alla samlade, behöfde deliberera o. s. v. Adeln ville ej veta af något uppehåll. De tre stånden lemnade Presterna i sin deliberation och gingo upp till kungen med anbudet af regeringen. Presterna funno rådligt att följande dag göra samma erbjudande.

---

^{*)} Förut var en träbyggnad uppförd efter Danskarnes sista brandstiftelse i Wexiö, 1611.

^{**)} D. v. danske ministern i Stockholm roade sitt hof med att berätta huru som Carl XI, måhända upprörd af några redan märkbara följder af reduktionens stränghet, drömt att enkor och barn stodo gråtande vid hans säng; och att han derom talat vid V., hvilken tröstat honom dermed att han endast verkställt ständernas beslut.

V. var en "ibland de ypperste predikanter", "full af smak och styrka", enligt Westéns och Gezell's omdöme; för oss vill det dock synas som skulle han stundom använt dessa gåfvor och denna styrka på ett osmakligt sätt, om han, såsom det berättas, från predikstolarne bevisat enväldets orthodoxi genom att åderopa 1 Sam. 8: 5 o. f., med hvasst rop uttalande: "*och j måsten vara hans trålar*". Den tidens predikanter förbisågo härvid att profeten Samuel uppdrog den *hedniska* konungabalken för att afstyrka folket från dess ifriga begäran att få en konung såsom hedningarne hade. Folket i Israel ville hafva en konung med de hedniska konungarnes makt, hvilken såsom härförare kunde skaffa folket makt emot och öfver grannfolken; men dertill behöfde denne konung enväldsmakt öfver sitt eget folk. Samuel, såsom Herrans profet, måste deremot endast godkänna konungabalken enligt Mose lag, hvilken Gud hade anbefallt folket till efterföljd, då det tog sig en konung (5 Mos. 17: 14—20). Och denna konungs lag band konungen vid lagboken. V. fick dock ej, såsom så många andra 1680 års män, upplefva den tid då frukterna af suveränitets-ifrarnes sådd begynte mogna — antaget att sägnerna *) om hans dubbla död och första

*) Han hade i Februari 1703 vid sitt bord fått ett bref från Carl XII och med samma post bref att hans son, Johan Cederstjerna, stupat vid Thorn. Sorg och fruktan hade nu vållat det slaganfall som beröfvade honom lifvet. Men ett rykte uppstod kort efter hans skyndsamma begrafning, att sedan han som död inburits i sin sängkammare, han anställt ej blott om sin sken-begrafning, utan ock att det skulle bullras i hans grafcher (i domkyrkan), hans skendöd upptäckas samt en historia utspridas huru han brutit sig ut ur kistan och låg död på golvet — der visades ett lik för Sigfrid L. Gahms far — men att han själf "löfde se'n intill sin död", förklädd till gumma i Gårdsby. Både det ena och andra låter mindre troligt. Att K. Carl XII, om äfven i den stupade sonens efterlemnade papper något bref funnits från fadren med misshagliga uttryck — ty någon *handtving* mot segerkonungen af 1703 kan den konungeske biskopen omöjligen hafva begått eller uppmanat sin son att begå — skulle hafva låtit ett onådigt bref afgå jemte dödsposten, förefaller ej sannolikt eller enligt med Carls lynne. Och en komedi för "Gummor i Gårdsby", sådan som den utryktade, är ännu mindre sannolik, aldraminast anstiftad af en orthodox prestman i "den gamla Carolinska tiden." Budskapet om sonens död kan tillräckligt förklara slag-anfallet; och hvad historien om skendöd angår, må man stanna vid Svedbergs anteckning i sin själfbiografi, att klockaren hört ropas *Samuel*, och att kroppen fanns vänd i kistan, blodig, och fingrarne på ena handen sargade. Det är ej omöjligt att Gahms far förökat den af honom trodda sägen, genom att göra sig till ett åsyna vittne af händelsen med tillägg om det på golvet funna liket, och att denna sägen sedan efterhand ytterligare förbättrats; på sätt vi sett. Måhända verkade minnet från November 1697 på folkets gissningar. Vål kunde prelaten — hvilken ej delade de boställshafvande

dödsorsak sakna grund, och att han verkligen dött af slag i Februari 1703.

"Hans skyndsamma steg på lyckans väg tycktes förēbåda hans korta lefnadslopp" säger Westén om V., och detta skref äfven Wallquist om sig. Begge dogo af slag. Begge hade varit mycket verksamme till konungaväldets förmån, då Aristokratien led sitt första nederlag 1680 och sitt andra 1789. Den ene ägde stor ynnest under Carl XI:s envælde, den andre under Gustaf III:s; men den förste anses hafva fallit i onåd hos arfvingen af Carl XI:s oinskränkta makt, den andre afägsnades under den närmaste arfvingen af Säkerhetsaktens valde från all delaktighet i detsamma. Historien är i hvarje rad lärorik.

Virenius var, likasom Wallquist, en man af stor andekraft, outtröttlig verksamhet och, efter egen öfvertygelse, goda syften. Begge voro starka i medgången, men ansågos ej lika mäktige att bära motgången. Samma brist synes förklara samma likhet. I deras "orthodoxi" ingick ingen "mysticism". Endast det fördolda lifvet i Gud, som är verlden "en galenskap", har den verkan att människan blifver oberöende af motgångarne.

V. har blott utgifvit två likpredikningar. En dylik, öfver biskop C. Papke i Lund, är ej tryckt.

Han var gift med Maria Elisabeth Lagerstjerna, en dotter af Hofintendenten Joh. Herm. Lagerstjerna och Maria Vult. Biskopinnan lefde till 1740, då hon dog i sitt 99:de år. Sonen Johan Cederstjerna stupade som fändrik vid Södermanlands regemente vid Thorn 1703, ogift. Sonen Carl Cederstjerna var fänrik vid Kalmar reg:te, då han 1719 fick afsked, gift med Eva Grönhagen, Landshöfd. Fredr. Joh. Didr. G—ns dotter. Men ätten var utdöd redan då v. Stiernman utgaf sin Adelsmatrikels 2:dra d. 1755. Dottren af biskop V., Ulrika Cederstjerna, blef g. m. Majoren och Ridd. Pehr Liljehorn, men var ej Contre ("Contraire") Amiralen Pehr L—ns mor, emedan denne föddes i Major P. L—ns sednare gifte med Dorothea Leijoncrona, skalden Chrphr L—as dotter.

Öfver S. Virenius lät enkan uppsätta en minnesvård af marmor i form af en egyptisk pyramid, som ställdes i Wexiö

adelsmännens samt de menlösa Borgarnes och Böndernas fruktan för en reaktion mot reduktionen i händelse af en förmyndareregering — i anseende till sina betänkligheter mot den unge konungens för tidiga myndighet, ej blifva denne så kär som han varit fadern, hvars testamente bröts; men om V. med skäl kunde tro sig på sin plats hafva något att frukta af konungen, så måtte en räfst af ganska ömtålig art hafva varit i fråga. — Sägner torde i hvarje fall icke vara alldeles oförtjent af urkunds-skares uppmärksamhet.

Domkyrkas ena hörn mot vester, sannolikt utanför den inköpta familjgrafven, på hvars ena sida med gyllne bokstäver var ristadt: *Sæ R:æ Maj:tis — Magnæ Fidei. Vir. — Reverendissimus & Amplissimus — Dom. Samuel Virænius. Dan. Fil. — S. S. Theol. Doctor & Episc. Vexionens. Celebrimus — Natus A:o 1647. Denatus 1703.* — Men vid våldelden 1740 blef monumentet alldeles förstördt. Enkan inköpte för en silfverfuntskål af 103 lod, till Domkyrkan, den graf, som förut tillhört en adlig, men nu utdöd familj. Var denna dock ej Skyttegrafven i det N.V. hörnet? Vid Norra dörren säges pyramiden ha stått (Westén Hof-Cl. hist. 1: 2. p. 373). I S.V. hörnet var väl redan då ett Dom-Capitlets sessionsrum. Men i uppgifter till Ny Smål. Beskr. uppgafs S.V. hörnet. Se nämnde Beskrifn. f: 634.

Skrifter: Likpred. öfver Kammar-Rådet Brynte Cronskjöld. 1689. Likpred. öfver Kongl. Rådet m. m. Eric Lindskjöld. 1690.

(Källor: Rhyzelii Episcop. Westéns Hof-Clerec. hist. (der många bilagor äro i noter intagne). Ny Smål. Beskr. 634. 556 f. Hähl, Linsköp. stifts herdaminne 3: 10. Gez. Biogr. Lex. I D. 4 D. p. 613 f. Stiernm. Adl. Matr. p. 485. Spegel, Sv. Kyrkohist. 2 D. p. 384. Strickers Hom. Bibl. p. 153. Gahms Archiv. Smol. i Upsala och Wexiö. Sveriges Sköna Litt. 1 D. Bidrag till Sv. Kyrkans och Riksdagarnes Hist. ur Prestst. Archiv. Thomæi Sv. Kyrkohäfder. Fryxells Handl. rörande Sveriges historia, och Fryxells Berättelser ur Svenska Hist. 16 & 17 dd. —N.

VITINGHOFF, JOHAN CONRADSSON. — ERIK JOHANSSON.

1. VITINGHOFF, JOHAN CONRADSSON.

Svenska namnet lyser ej i korstågens annaler, ehuru Påfvebullorne och äfven utländska författare i ämnet gifva vid handen, att Svenskarne ärofullt deltagit i dessa ofta med ringa ära ledda härfärder. Våra fäder verkade dock i korstågens anda på ett för oss sjelfva mera fruktbärande sätt. De hedniska grannarne behandlades ej såsom Indianerne i N. America, d. v. s. man lät ej hundar sönderslita dem, som härjade in på gränsorna. Man sände missionärer, betäckte af beväpnade riddare, eller sände man personer, som först stridde och sedan predikade. Både Lappar och Findar mottogo Christendom och civilisation af Svenskarne. Och Lif- och Estländarne sågo i de Tyska riddarskarorne mången Svensk fana. Vi känna Carl Folkunge, Johannes Angelus

de militia Christi Livoniæ, Israel Birgersson, som ansetts ha flytt undan en af Nordens throner för att få martyrkronan i Lifland, Wasasläktens stamfader kallad Tydeske eller Teutonicus, hksom Carl, Erkebiskop Nils Kettilssoons bror, också kallades. Och Korsriddarnes stormästare räknas som stamfäder eller stamfäders fränder inom mer än en af våra adliga släkter. Den 23:dje Ordensmästaren Gottfrid Rogge, som lefde 1298, påminner oss om den märkvärdige Biskopen i Strengnäs och Cancelleren Decret. Doct. Conr. Rogge, den 38:de, Heidenreich Fincke, erinrar om en öfver Finland inkommen släkt som i 16 seklet var af ej ringa namnkunnighet, hvaraf både Gustaf och Göran Fincke sutto på samma gång i senaten 1562. Vid Yxkullarnes biographier få vi bemärka liknande förhållande.

Både den 28 och 32 Ordensmästaren var af Vitinghoffska släkten. Arnold Vitinghoff tillträdde styrelsen 1360, eröfrade Lithauen, fängslade Lithauernas siste kung Kieystut; Conrad Vitinghoff tillträdde styrelsen 1403, kämpade mot Ryssen, slutande fred med Pöhlackarne. Historien berömmar hans trofasthet. I hans tid var Lifland lugnt, Ordens ställning lycklig, finanserne goda, fienderna spaka. Mästaren satt på sitt Marienburg och slöt förbund och stiftade å vederbörliga möten goda lagar. En Hovetman Otto Vytynchoff satt näst ordens främste man på Wesenberg 1514 (De la Gard. Arch. III: 42). Hans sigill ses i De la Gard. donationen i Lund (De la Gard. Arch. XVI: 216).

En krigare med det aktade namnet Vitinghoff inkom i Sverige i början af 1600-talet. Johan Conradsson V., född 1580 på sin fädernegård Inris, trädde 1613 i svensk krigstjänst under Fältherren Jacob De la Gardie. I de Ryska, Lifländska, Preussiska, Tyska och Polska krigen gick han framåt äfven i befördringar. Var 1624 fenrik vid Södermanlands reg:te under Erik Rynings compagni. Som major 1633 hade han Skärsta. Blef Öfverstelieutenant 1642, medföljde de då till Stralsund utsända rekryter. Var 1646 commendant på Wollin, egande tillika inseendet öfver Garnisonen på Camin; hemreste vid årets slut och blef 1647 nämnd till Öfverste för Södermanlands reg:te, då han återvände med en ny esquadron Södermanländningar. Han förlades nu med sitt regemente på Wollin och Camin med 400 R:dr lön. Regimentet var blott 9 compagner. Fick 1653 ordres att bege sig till Stettin, men vann befrielse i anseende till sin ålder, fick gå hem och ha uppsigt öfver arbetet på Arboga graf (Hjelmare kanal). Då Polhska kriget utbröt gick han dock åter i fält.

och anförde sitt regemente under de tre heta dagarne vid Warschau 1656. Flick i anledning af sjuklighet och ålder afsked i Marienburg d. 10 Maj 1656 med det loford att han *tjént som en tapper Öfverste och ärlig soldat*; var då 86 år. Hemkommen uppdrogs honom Södermanlands försvar, då han mest på egen bekostnad förestod Nyköpings försvarsverk 1656—59. 1677 uppdrog K. Krigscollegium honom — den 97-årige — att såvida krafterne tillåto föra commendantskapet på skansarne. Hade då d. 6 Mars 1674 blifvit Generalmajor. Belöningar vunnos ock. 1648 hade han fått köpebref på Majokalaby i Estland och 1647 confirmation på köpegods i Södermanland. Tog Hessle gård jemte alla lösören i possession för ett lån, han lemnat, af 60 R:dr och 36 ducater till en Nils Gjördsson Wäderhorn, men fick derom en ledsam process på sin ålderdom med en systerson af bemålde Wäderhorn, Lieut. Joel v. Halle. General V. dog på Broby d. 25 Maj 1685, 105 år gammal. Han var g. m. 1:o Brita Dufva, 2:o Kjerstin Eriksdotter Ryning, 1627. De gods, hon ärfte, tilldömdes hennes bröder af K. Götha Hofrätt nämnde år, därför att hon låtit sig lägga af Borgmästaren i Nyköping Pehr Larsson, hvilken till Nyköpings kyrkbyggnad fick böta 2000 daler. Hon dog 1656. Han gifte sig då 3:o med Friherrinnan Gertr. Jacobsdotter von der Linde, som födde honom 4 barn. Söner: Erik Göran blef Generalmajor, Frih. 1719; Joh. Mauritz Lieutenant. Döttrar: Anna Christina g. m. 1:o Capit. Joh. Stormcrantz, 2:o Lieut. v. Friesendorff; Magdalena Catharina g. m. Capit. G. Duvalt.

V:s ålder går dock ej upp mot tvenne Sjöbladets. Se häröfvan Litt. S.

Introducerad 1634 på sv. riddarhuset under n:o 220. Skref sig till Djulö och Broby. Hans bref till Gen. A. Forbus 1648—49 ses i De la Gard. don. i Lund.

Om han var närmare släkt med det olyckliga landtrådet V., som dömdes till döden jemte Patkull, ehuru med 6 års fängelse benådad, är obekant. Att ätten var densamma, är säkert.

(Källor: Södermanlands regts hist. III st. 1—74. Stjernmans Adels matrikel.

VITINGHOFF, ERIK GÖR. JOHANSSON.

Föddes på Djulö gård i Södermanland 1661 i Joh. Vitinghoffs sista äktenskap med Gertr. v. d. Linde. Han inlade under Carl XI och Carl XII så stora förtjenster, att han så-

som Öfverste för Österbottens regemente och Generalmajor i Armeen den 21 December 1719 fick friherrlig sköld och n:o 172 bland Svenska Riddarhusets baroner. Hans befordringar och bedrifter hade utan tvifvel liknat de öfrige kække Carolinernas, ehuru, då vi ej kunnat träffa närmare uppgifter derom, matrikeluppgifter om de förre och omdöme om de sednare måste väntas af eftergångare i dylik forskning. Han dog den 21 September 1736 ogift, slutande den friherrliga ätten. Han lär skrivit Fitinghoff, liksom Stjernman i Adelsmatriklen; men då de flesta af adliga ätten bibehållit den tyska stafningen jemte det tyska uttalet och vi ej upptagit V. särskildt, hafva vi påmint om den Ordensmästerliga ätten på det enda ställe, planen tillåtit.

(Källor: Delagard. donationen på Lunds Univ. Bibl. H. L. Schurz-
fleisch Hist. Ensisferorum Ordinis Teutonici Livonerum. von Stjern-
mans och dylika skrifter.) —N.

WITTE, HERRMAN VERNER.

Föddes 1666 den 25 Nov. (g. st.) i Dünamunde vid Riga. Fadren var Tullinspector Verner W. och modren hette Hedvig de Roloff. Student i Wittenberg 1688, och 1691 magister ibm med första hedersrummet bland 39 Candidater. Præsiderade för flera dels theologiska dels filosofiska afhandlingar. Besökte derpå flera tyska Akademier och reste äfven till Holland. Återvände 1692 till Wittenberg och förordnades till Adjunkt i filosofiska Faculteten. Erhöll ock den theologiska Facultetens tillstånd att hemma hålla Collegia theologica. Theol. Candidat ibm. Kallades 1695 af Generalguvernören öfver Litland J. v. Hastfer till Professor i Dorpt; men förordnades den 4 Juni samma år af H. M. till kyrkoherde vid Mariæ församling i Stettin samt "prost öfver Sediniske Synoden" och Professor Primarius vid Carolinska Högskolan (Gymn. Acad.) ibm. År 1702 Theologiæ Licentiat och Doctor i Greifswald. År 1707 utnämnd till Superintendent på Ösel. Hofpredikant i Stockholm hos Enkedrottningen, 1710. Kallad af det på flykten stadda Åbo stifts presterskap till deras Biskop och befullmäktigades till Biskop i Åbo den 16 September 1721. Procanceller ibm. Bevistade Riksdagen i Stockholm 1723 och 1726—1727. Död d. 24 Mars 1728.

Doctor Witte var för sin tid en man af anseende såsom lärdd och har såsom embetsman ådagalagt mycket nit och stor drift.*) Föröfrigt var han af ett häftigt och oroligt lynne,

*) I Chronol. Anteckn. r. Finska Univ. yttras: Hans minne är af ringa eller ingen särskild fosterländsk betydhet.

ehuru loftalarna fördölja att han sjelf varit vållande till den oro, hvaraf isynnerhet förra delen af hans lefnad utmärktes. En af dem skildrar hans bortdrifvande från Wittenberg såsom helt och hållet föranledt af förföljelse. Relegationsbrevet, som förvaras bland Åbo bibliotekshandlingar, visar dock, att han för sin trätgirighet blifvit skild från akademien. Mellerlid "är det lustigt nog att höra parentatorns lamentationer öfver denna Witten tillfogade oförrätt." Det heter bland annat: "Quater actus extorris, proscriptus et deportatus Divus Athanasius": med en mindre man borde han ej jemnföras. Ett tröstebref af den namnkunnige professorn *Sturtzfleisch*, för hvilken barn Witte varit informator, öfverhopar honom med samma loford. Af detta bref slutar Porthan, att Witte måste för hetsigt ha opponerat sig mot någon betydande man af patres och, då han måhända af Decanus eller Rector blifvit ålagd att upphöra, förgripit sig, mot den akademiska subordinationen. Densamme har af Åbo Cons. Acad. acter upplyst, att W. i sitt biskopsembete visat mer än ett prof af högmöds och sjelfrådlig myndighet. Ett exempel. Då akademien begärde privilegium på tryckandet af finska psalmböcker och catecheser, satte sig W. häftigt deremot. Icke destomindre förstod han att derefter på Riksdagen förskaffa sig sjelf detta privilegium, som likväl enkan efter hans död till akademien afstod. "I klammeri med Consistorii Ac. ledamöter och Rectores var han beständigt, alltid uppmärksam att på deras bekostnad utvidga sina rättigheter, och genom Biskoparnes då viktiga riksdagsinflytande vann han alla sina påståenden". Den redbare Porthans uppgifter måste ega ett vitsord, som ej jäfvas af någon parentationsgrannlåt. — Under Wittes tjenstetid vid Hofvet, hvarest han för enkedrottningen höll *tyska predikningar*, kom han att tvista med Hofpredikanten, sedermera Biskopen, Humble om högsätet i Hofconsistorio. Det var då hårdt emot hårdt. Enkedrottningen afgjorde saken till Humbles förmån.

Witte nämnes såsom en väldig riksdagskämpe. Och han framstår i denna egenskap jämväl, för att tala med likpredikanten, såsom en den käckaste "Zelot af den rena evangeliska läran". En ståndsledamot *Whaël* från hans stift hade i början af 1723 års riksdag med döden afgått. Witte "androg en tjenstlig tacksägelse" i ståndet för den heder som skett prosten *Whaël* vid begrafningsakten. Men ingen ros utan förne. Biskopen hade uti likpredikan af kyrkoherden Schröder hört "den pietistiska satsen", att det andliga prestskapet består uti inbördes förmaning, "hvars Contrarium

han af Carpzovio vidlyftigt deducerade". Ståndet, som höll för att Schröder torde "sig härutinnan förklara", aktade nödigt vara att den discussion om det ömtåliga ämne, Witte bragt till tals, "måtte hållas aldeles tyst", och någre af ståndet skulle mellertid tala med S. och höra hans förklaring. Två dagar derefter gjorde W. redo för sitt förhör med Schröder, det han hållit i Doctor Er. Benzelli närvaro. Han hade sport S. om icke af hans thes "kunde blifva det Consectarium, att en christen ex officio Spiritualis Sacerdotil skulle förmana sin nästa." S. nekade. Deremot jakade han till frågan, om den inbördes förmaningen hörde till det andliga presterskapet. W. åter ville bevisa motsatsen ur biblen, patres och Carpzovio. S. gittade ej "reflectera på Carpzovii auctoritet", utan höll sig till Luther och Symb. Böckerna. Benzellius gaf W. rätt qua generalia, men qua specialia "kunde han ej så noga minnas". Vidare borde man, enligt W:s förmenande, nogast skilja "Lutherum primum a Secundo". Ytterligare hade W. förbehållit S. "det han uti predikan sagt, att om någon prest eller Biskop icke flitigt drifver catechisation så är han förbannad". Detta torde varit ett salt i surt öga för Biskop Witte. S. hade dock blott yttrat, "att en sådan förestår en svår dom". Präses yrkade anstånd med hela frågan; men W. påstod att "protocollet måtte blifva oförtryckt, helst, som det publice är anfördt och länder till S—s exculpation". Hela affären torde ansetts såsom en infelix verborum cavillatio, ehuru till följe af den allmänna skuggrädsian för allt som bar det ringaste sken af pletism, ingen dristade bestämdt tala emot den myndige prelaten. — Kort derefter fick han tillfälle att visa sitt nit i en annan fråga af snarlik art. En öfverste Zieber, som var Catholik, ville resa ut och taga med sig en af hoffrökmarne benämnd Pfug, "af tysk nation, men luthersk". Landshöfding Ribbing visste ingen värdigare än W. hvilken angifvelsen härom kunde anförtras, och "det vore väl om detta äktenskap kunde af Consistorio Comitiali på godt maner hindras". Målet, såsom alltför speciellt, ansågs af Ståndet böra hänskjutas till Hofpresterna. — Vid 1727 års riksdag drog Doctor Witte åter det antiplotistiska harnesket uppå. Han "kom att tala om en skrift, som theol. Fakulteten i Leipzig efter Churfurstens befallning uppsatt angående pletisteri, hvilken han på svenska öfversatt och lofvade att vid nästa sammankomst uppvisa". Han berättade ock, att han vid öfversättandet brukat ett annat ord i stället för det af H. M:t förbudna pletist. Häraf gafs anledning

att åter påminna, det man borde begära interpretation på H. M:s skrivelse till Consistorierna, som förbjöd "elenchum nominalem Pietistarum". W. anmodades och åtog sig att uppsätta bref härom till H. M:t. Aktningsvärdare var hans deltagande i försöken under dessa riksdagar att hämma det Dippelska oväsendet.

Att W. äfven hade otvetydiga förtjenster både om kyrkan och skolan, måste icke förnekas. Kyrkoväsendet på Ösel gaf han ett förbättradt skick. Vid en resa till Stockholm föreslog han för detsamma en ny catechisationsmethod, som vann nådig adprobation. Eget är att efter E.B. Eric-Benzelli fränfalle Öselska presterskapet recommenderade Witte till Erkebiskopsstolen. "Sacramento ante rogati, hunc suum mystagogum votis concordibusque suffragiis destinarunt". Det var efter en flykt från Ösel undan Ryssarne som han antogs till hofpredikant. Han icke allenast sysselsatte sig då med predikande för Hofvet, utan utöfvade äfven superintendentiel verksamhet, i det han undervisade och examinerade prestcandidater samt invigde dem till predikoembetet. År 1717 upphöjdes hans fru och barn i adeligt stånd och kallade sig v. Witten. Derpå köpte han sig ett säteri, ej långt ifrån Stockholm, hvarest han sedan mestadels vistades. Den 16 November 1722 inaugurerade han såsom Procanceller åter Åbo Akademi med all högtidlighet. Han hade årligen fyra prestmöten, tvenne i Åbo och tvenne under sina visitationer i Österbotten, dem han flitigt höll.

Skola vi tro Rhyzelius, så vardt hans död "af mångom beklagad; ty han har varit en lärd, försigtig, rådig och behagelig man". Han blef begrafven uti Biskop M. Tavasts grafchor. "Grafven är sedan blefven såld". Latinska Paren-tationer höllos: i Åbo af Theol. Prof. A. Bergius och, enligt Rhyzelius, i Stockholm af Professorn, sedermera Biskopen, Jusenius. Äfven Stud. Smolandus P. Folin höll ett minnestal. Likpredikan hölls, af Prim. Theol. Prof. sedermera Biskopen i Åbo J. Falenius. Wittes bild i koppar, graverad in 8:o af Menzel, "visar allenast dess namn och embeten".

W. var sedan 1697 g. m. Catharina Margaretha Wittmack, dotter af en Directör öfver Tjäru-compagniet i Stockholm. Hon dog samma år som mannen, "ihjelqvad i sitt hus af en vånings nedfallande". De hade fyra söner och lika många döttrar. Endast tvenne döttrar öfverlefde föräldrarne: Catharina Maria, gift med Kammarrevisionsrådet Nils Lagerstolpe, och Hedvig, gift med Ryttmästaren Jacob Danckwardt Liljeström.

Skrifter: Af dem uppräknas sex disputationer hos Westén. Dessutom en skrift om Pietisteriet, Öfversättning, den vi ej närmare känna. I en Biskop Wittes oration, tryckt 1722, beskrifves en altartafla i Skatelöfs gamla kyrka (Ny Smål. Beskr. 2: 787).

(Källor: Personalierna vid Falen Likpredikan, Åbo 1728. — Rhyzelius, Episcop. — Westén, Hofeler. Hist. (mestadels efter underrättelser, meddelade af Eloqu. Prof. i Åbo H. G. Porthan). — v. Stjernmans Adelsmatrikel N:o 1518. — Bexell m. fl., Bidrag till Riksdag. historis. — Wieselgren, ny Smålands Beskrifning. Chronol. Anteckn. ö. Finska Univ. C. W. S.

WITTENBERG (VON DEBERN), ARVED.

Märkvärdigt nog har denne hjeltes *namn* ej kommit rätt, åtminstone ej fullständigt in i våra böcker, liksom ej, i hvilken varlans lectio som helst, ut i den allmänna bildningens historiska sedelstock, jemnförligt i omlopp med Fältmarskalkars af vida ringare bedrifter. Och i Svenska Akademien, då Franzén var Ordförande i denna minnets domstol, är dock kanske allt för vittert yttradt, att *denne härförarens svärd var det, hvarmed Carl Gustaf eröfrade Pohlen*, att om Torstensson velat från egen panna rycka lagren af det sista Leipzigerslaget, den ljusaste dag för vår krigsära sedan för-mörkelsen vid Nördlingen, *så hade han förut bort bryta den itu, för att egna dess ena hälft åt W—g*, hvilken äran främst tillhör af slaget vid Jankowitz, o. s. v. Nog är det skäl att veta huru denne man verkligen hette, d. ä. huru han sjelf skref sig och följaktligen af andra borde skrivas, åtminstone huru han hette då han utförde bedrifterna i 30 åra kriget, om ock en namnförändring skett i Grefvebrevet genom annat än en skrivares misstag, hvilket hjelten ej kunde afhjelpa, indragen i viktigare värf, men hvarvid han kunnat låta bero, fortfarande dock att sjelf skriva sig såsom förut.

Framför oss ligga nära ett halft hundra originalbref, af denne fältmarskalk undertecknade, tillhörande Delagardiska donationen i Lund. Bilagor, skrifna med samma handstil, som brefven, andra bilagor af räkningar från hans köpman och dylika, ligga deribland. De äro skrifna mellan 1648 och 1655. Och i alla förekommer den handteckning, som ses å planchen till Delagardiska Archivets XIV D., ehuru vida tydligare i många. Den 11/1 Aug. 1648 har han inneslutit en afskrift af ett utaf honom utgifvet pass, skrivet med den vanligaste conceptstens hand, som börjar:

"Dero Königl. Matj:tt und Chron Schweden besteller Reichszeugmeister und General über die Artiglerie auch Obrister zu Ross undt Fuss

Arfwed Wirtenberger von Debern,"

gällande en Ryttmästare, som med 20 hästar skulle begifva sig till Berlin, slutande: "Signatum in Feldlager bey Königsahl d. 11/1 Augusti 1648

(L. S.) Arfwed Wirtenberg
von Debern."

I sjelfva sigillet står öfver skölden A. W. F. D. (se vid brefvet af 30 Januari 1641). Carl Gustaf skref till sin far om Wirtemberg.*) Den bekante köpmannen Claude Roquette, adlad Hägerstjerna, ingaf räkningar till S:t Exc. d. Hochgebohren Hern Hern Generaln Wirtemberg för 1651—55. Medan ännu handen ej var för tung skref han under ett bref (nämnde dag 1641) Arfvedh Wirtenberger

von Debern. manu propria.

Man har läst *Dober*, men första vocalen i Deber är lik den sista i samma ord men ej likt o i von. Secreterarens still är fullt tydlig. Handskrifterna finnas tillgängliga i Lunds Bibliothek. A. W. har deremot i Stockholm den 6 April 1655 undertecknat jemte A. Forbus ett contract om ett dem gemensamt tillhörigt skepp, Salvator, det vanliga Arfwed W—g von Deb... der dock i texten tydligen läses Graff Arfwid Wittenberg. (Lagus anmärker, då han nämner W:s far, "detta namn finnes ock ofta skrifvet Wirtemberg"). Nu är oss ej obekant, att *tt* i denna tid ofta skrefvos så, att det första *t* ej höjde sig öfver hvad stafven i ett *i* var, men det andra blef vida högre och ensamt upptog tverstrecken. Men då det är möjligt, att W. först som greve tog det namn euphonien, som uttalade *artigleri* såsom *attilleri* och med samma rätt *Wirtemberg* såsom *Wittenberg*, redan gifvit honom, men dittills, liksom far före honom, hette Wirtemberg, må vi, erinrande oss att Fältmarskalken försäkrade Whitelocke (Dagbok p. 528), det hans ätt var *gammal*, ihågkomma, att namnet Wirtemberg, men ej Wittenberg förut möter i vår historia. Axel Åkesson Tott var gift med en dotter af Peter Wirtemberg. En Fredr. Werdenberg beviltnade 1430 en K. Eriks anordning i Wadstena till Drottning Philippas åminnelse, nämnd mellan Olof Ragwaldsson, Westgöta lagman och Arv. Svan, Tiohärads lagman. (Lagerbring

*) Charles Gustave par A. F. Skjöldebrand, p. 26. Gordon — se längre ned — skrifver alltid *Wittenberg*.

S. R. H. IV. 71.) Och Wirtenberg och Werdenberg synas ha varit blott svenskt och danskt uttäl af samma namn.

A. W. v. D. föddes på Johannisberg i Finland, sannolikt i början af 17:de seklet. Fadren, som förde delad sköld, en blå stjärna i det nedre gyllne fältet samt 2 gyllne sjernor i det öfre blå fältet, var Ståthållare på Nyslott vid den tid då Stolbovafreden slöts, men lär ej länge så varit, ty hans företrädare Arved Tönneson Wildeman och hans efterträdare Henr. Fleming uppgifvas begge såsom ståthållare derstädes 1617; sedermera assessor i Åbo Hofrätt. Modren Magdalena Schönfelt var dotter af Joh. Grelsson Schönfelt. Fadren, som skref sig till Wadeshof, Gerknäs^{*)} och Sparbacka^{**)}, skref sig *Hans Wirtemberg*, under Confessio fidei vid Ups. Concil. 1593^{***)}. Den ursprungligen tyska ätten var, heter det, ej i Sverige introducerad.

Då A. W. 1641 kunde säga sig ha gjort krigstjänst i 29 år, finna vi att han inträdt under fanan 1622. Om Wittenbergs första krigiska bana sakna vi närmare kunskap. År 1629 var han kapiten, då han, för att undsätta Strasburgs fästning, beordrades att utföra ett vådligt företag. Han deltog i träffningen vid Gorzno den 2 Februari nämnde år, under Herm. Wrangels befäl. I slaget vid Hameln 1633 anförde han, jemte Stålhandske, Finnarne. Redan året före slaget vid Nördlingen hade W. ett eget värfvadt regemente, hvartill d. v. öfverste Arvid Forbus hade anskaffat ett kompani ryttare, för hvilket fältmarskalken Gustaf Horn lofvat betala honom 2500 R:dr; men som fältmarskalken blef fången, och ej kunde hålla sitt löfte, gaf W. härom ett intyg att till regeringen inlemnna. W. deltog med sitt regemente i nämnde olyckliga slag, den 27 Augusti 1634, och blef der tillfångatagen. Utvexlad, anställdes han under Banérs befäl och utmärkte sig i det, serdeles för Finnarne, ärofulla slaget vid Wittstock den 24 September 1636. I December 1637 nedgjorde han vid Mellentin en fiendtilig trupp. Äfven bidrog han till Svenskarnes seger vid Chemnitz den 2 April 1639; och kort tid derefter utmärkte han sig änyo vid Mansfeld och Pirna. I Augusti sistnämde år slog W., som anförde förtruppen, en ungersk kolonn. Led deremot nederlag vid Plauen den 4 April 1640. Sedan Banér vid sin död utsett en Svensk (Wrangel), en Finne (Wittenberg) och en Tysk (Pfuel) att tills vidare föra befälet öfver

^{*)} Nu Eriksnäs i Sibbo socken.

^{**) Sedermera troligen efter Hans eller Johannes W. kalladt, Johannisberg i Borgå socken.}

^{***)} Lagus: Åbo Hofr. hist. 127. 495. 578.

Svenska hären, och kejserliga trupperna i hopp om en lätt seger den 19 Juni anföllu vid Wolfenbüttel, blef W. — då generalmajor — genom lottnings utsedd till Svenska härens överbefälhafvare för dagen. I detta slag blef nästan hela Bayerska infanteriet förstördt. Emellan 5 och 6000 man af flendtliga hären stupade, dess general Piccolomini blef sårad, öfver 500 soldater togos till fånga och kanoner, tross samt 24 fanor eröfrades af Svenskarne, hvilka sjelfva ledo obetydligt. De Lüneburgska och Hessiska trupperna deltog icke i striden och Svenskarne ensamme hade äran af segern. Den 30 Oktober 1641 skref A. W—ger von Deber jemte A. v. Psuel och H. Chr. v. Königsmarck ett bref till fältherren C. G. Wrangel, tryckt i Handlingar rörande Skandinaviens Historia V: 226, deri A. W. nämnes general. Då Torstenson i början af November 1641 kommit till Svenska hären, som låg i Lüneburg, och fann tillståndet serdeles betänkligt samt åtskilliga bundsförvandter trädde tillbaka; beslöt han icke desto mindre att gå anfallsvis tillväga, och skickade W. till Glogau, hvilken fästning den 24 April 1642 togs med storm. W:s kolonn förenades derefter med den öfriga hären, hvarpå följde segern vid Schweidnitz den 21 Maj. 1642 den 6 September skref prins Carl Gustaf till sin far, huru han beordrat Wirtembergs kompani att följa sig vid Pomerns försvar mot Polackarne. — I anseende till flendens öfverlägsenhet drog Torstenson sig tillbaka till Sachsen. Anfallen vid Leipzig (Brettenfeld) den 23 Oktober, vann han en lysande seger. Wittenberg anförde här, jemte Stålhandske, svenska härens högra flygel — W. första linjen —, gjorde med tapperhet och framgång första anfall, samt bidrog hufvudsakligen till det minnesvärda slagets ärofulla utgång. Äfven denna W:s bedrift omnämnes i ett af Carl Gustafs bref. Efter detta slag framträngde Torstenson åter till Böhmen, Schlesien och Mähren. Piccolomini ernade öfverrumpla W. — hvilken förde förtruppen —, men Torstenson, som märkt anslaget, slog flenden i Februari 1643 vid Senftenberg. Den 15 April samma år tog W. vid Zwian af Kroaterna deras tross jemte 300 hästar, utom en mängd fångar. Då Torstenson i December 1643 från Schlesien drog sig mot Holstein för att angripa Danmark, anförde W. den ena af de tre framryckande kolonnerna. Äfven i det fälttåg, hvarunder Holstein och Jutland inom några veckor eröfrades, hade W. tillfälle att göra sig väl förtjent af fäderneslandet. Efter att hafva förstört den under Gallas till Danmarks undsättning komne armée, ilade Torstenson åter till Böhmen. W., hvilken i Januari

1645 blifvit general vid kavalleriet, anförde högra (enligt Fryxell venstra) flygeln i det minnesvärda slaget vid Jan-kowicz den 24 Februari 1645, nedergjorde fiendens dragoner och medverkade till den lysande segern. I detta slag deltog Carl Gustaf såsom Öfverste för Kurlänningarne. Då Torstenson sedan trängde in i Mähren gjorde W. ett ströftåg ända till bryggan åt Wien. — När Torstenson i December 1645 måste lemna hären för att söka läkarevård, utnämndes W. till högste anförare, intill dess den utsedde fältmarskalcken Wrangel hann att komma. Äfven detta uppdrag utförde W. med framgång, bröt in i Böhmen, eröfrade Friedland, intog Munick och Leitmeritz, gick sedan öfver Elbe och kort derpå öfver Eger samt stannade vid Saltz, der armeerna under Wrangels befäl förenades. Vid öfverläggningarne bland Rådsherrarne rörande Torstensons efterträdare, hade den bland de för tillfället närvarande, som Torstenson ansåg för den värdigaste, A. W. ansetts visst vara en god ryttare, men troddes dock ej ha hjerna nog, att så stort verk förestå; ansågs dessutom ej rätt ense med Torstenson, ej eller älskad af folket. Stålhandske ansågs ha för mycken kärlek till glaset o. s. v.

Efter sin ankomst till hären skickade den valde öfverhärdföraren Wrangel i April 1646 A. W. med 5000 man till Schlesien för att bevaka Tysklands östra sida. Honom mötte der Montecuculi med lika styrka och lycka. Men frampå sommaren fick W. förstärkning af 3000 man från Sverige, då Montecuculi efter en förlorad träffning måste vika undan åt Mähren, hvarefter W. gjorde ett ströftåg till Böhmen och Mähren, samt undsatte Svenskarne i Olmütz, Neustadt och Eulenburg. W. drog sig sedan tillbaka till Schlesien, hvilket land han vid fälttågets slut till större delen innehade. I Maj 1647 kallades han till Wrangels hjälp och följde honom under sommaren samt deltog i Egers eröfring. Frampå hösten kom W. med sina troppar tillbaka till Schlesien och gick åt söder, för att undsätta det hårdt belägrade Iglau, men då tidningen mötte, att de kejserlige der vunnit seger, lade han sina troppar i vinterquartier i N. Schlesien. 1648 om våren sändes W. jemte Königsmarck till Böhmen för att hindra kejserliga utskrifningar och för ditdragande af de i Bäjern varande Österrikiske tropparne. Då Königsmarck eröfrat "lilla Sidan" i Prag, kallade han W—g till undsättning och denne kom att uppehålla eröfringen mot 10,000 väpnade borgare. Han eröfrade den 30 Augusti 1648 den starka fästningen Tabör med storm samt gjorde ovanligt stort byte.

Den 13 September tillfångatog han vid Budweiss Österrikiske generalen Buckheim jemte flera af Österrikiska befälet, hvilka voro sände att anføra borgarmilisen. Om ej de ymniga regnen gjort vägarne ofarbara, hade nu Wien stått i stor fara för de segerdruckne Svenske generalerna. Då nu Prags gamla stad skulle eröfras, anförde W. det tredje "lägret"; men freden i Westphalen påskyndades, och den gamla staden blef ej eröfrad.

Den 25/15 Juni 1648 var *Arved Wirtenberger von Debern* i Gross Glogau och tillskref sin landsman och vän Generalmajor Arv. Forbus, v. Gouverneur i Vor Pommern, huru han af det myckna regnet hindrats 14 dagar i sin marche. 1649 den 7/17 April tillskref han samme vän, då residerande i Leipzig, från Pragenschloss, huru Öfverstelieutenant Hoffmeister vid Axel Lillies regemente till fots commenderats till Anhalt och anbefallte honom till det bästa hos Pommerns Gouverneurskap, i fall Fursten i Anhalt häröfver besvärade sig. 1649 den 9 Mars var W. i Erfurt, fortsättande sin marche tills Hans Durchlaucht Generalissimus upphanns, som då var i Minden. Den 22 Mars var W. i Budstadt på väg till Böhmen. I April var han på Prags slott, brevexlande rörande General-Lieutenant Onca di Amalfi och Öfverste Przicmski, som rest till Pohlen från Prag. Den 10 och 12 Maj var han i Carlsbad, den 19 Juni på slottet i Prag, den 15/25 April 1650 i Gross Glogau, då Forbus, annars i Leipzig, var i Stettin, den 30 Juli i Frankfurt a. d. Oder, den 6 September i Wissmar; men från den 20 September 1651 till den 6 April 1655 var "Riks-Tygmästaren" i Stockholm, då han köpte under fräse från Kronan, à 4 1/2 procent, skattehemman 13; utjordar 2, qvarnar 1, som rentade penningar 6: 23. 6 1/2, 30 Tor spanmål &c. Sia 148: 13. 6; liksom i Torstuna härad och Löfsta socken 7 1/2 hemman, i Simmtuna 14 hemman, derunder brevexlande med den gamle vännen A. Forbus, ännu v. Gouverneur i Pommern, residerande i Stettin, om possessioner och fordringar i Tyskland, dervid han behöfde förslag på advocater o. d. Det gällde mest ett Ambt Trextow med tillhörande Ackerwork Tietzleben, hvarur han skulle utlösa Creditorer, om hans Amtman på Belgard, om immission, om Jure feudi m. m. allt skrifvet på tyska med den vackraste Sekreterarepenna, der underskriften är egenhändig, och svenska postskripter visa en öfsvad-hand och ej synnerligen mycken "hjerna" för variationer i helsningsuttryck. Han helsar till Forbi fru, men aldrig från sin egen. Synes varit enkling redan vid återkomsten till Stockholm.

Han och Forbus ega gemensamt ett köpmansskepp *Salvator* af 3200 R:dr värde; men det kan ej skaffa dem deras nödenheter från utrikes ort; utan var en gång W—gs skuld till köpman *Rocquette* 21,127: 16 silfvermynt. Sannolikt har han derunder använt mycket siden och silke till presenter åt en brud. *Joh. Munthelius* (*Lagercrona*) skref den 19 Februari 1653 till *Carl Gustaf: Gref Wittenberg* hafver liten ovänskap af sin förlåtna bruds släkt, efter han skickat henne en korg, som likväl kostade 12,000 R:dr. *Hustru Brita, Clas Alders*, är med i sådane consiliis. Hon hafver en dagelig praxin med sådant. (*Drottning Christinas arbeten m. m. Giörvells utdrag ur Archenholtz* 9 D. p. 86.)

Vid *Drottning Christinas* kröning officerade *Generalen* af *Artilleriet A. W.*, såsom *Rikstygmästare*, dertill han sedan nämdes och var det tills han 1655 fick *fältmarskalksstafven*. Den siste Maj 1653 var en offentlig ringränning, hvori fyra upptåg voro; det 4:de, de *Romare*, fördes af *Gref Wittenberg*. 1651 i Mars berättade en *Dansk Minister*, huru *Regeringen* då egentligen sköttes af *Canzlern, Gref Magnus, Salvius, Königsmarck, Wittenberg* och *Herm. Fleming*. W. blef *Grefve* den 3 Januari 1652, sedan han 1651 den 26 Marti blifvit *Friherre*. Till *Friherrskap* fick han 110 hemman och 58 mantal i *Finland*. Till *Grefskap* 2:ne pogorter och alla deri belägna byar af *Kexholms norra län*. Skref sig *Friherre* till *Laumajocki*. R. R. blef han den 10 April 1651, s. d. *Krigsråd*. 1654 i April besökte *Engelske Ambassadören B. Whitelocke* *Generalen*. *Whitelocke* skrifver derom i sin dagbok: W. var född i *Finland* af en gammal familj och hade sin hela tid tjent vid militären, hvori han förskaffat sig goda insigter och aflaggt stora mandomsprof, samt derigenom vunnit mycken aktning, isynnerhet hos armeen. Han var *Riksråd, Ledamot i Krigscollegio* samt nu *General-Adjutant*, således näst efter *Fältmarskalken* och syntes denna lycka värd. Han var liten till vexten, men sätter och af fritt uppförande, mera i krigs- än i hofsmaken och talade rätt artigt, med urskillning och styrka samt alltid med modesti om sig sjelf. Om *engelska flottan* och armeen samt folkets häftiga böjelse för frihet talade han ganska mycket; men som han ej var mästare af andra språk än *svenskan* och *høgtyskan*, så måste *Wh.* bruka *Andrew Potley* till tolk.

Konung Carl Gustaf uppträdde på thronen. En krigsrustning beslöts och *Wrangel, Wittenberg, Christer Bonde* och *Forbus* talade om *Danmark*, men flertalet om *Pohlen*. *Wittenberg* sändes förut till *Pommern*, för att der mönstra

de nyss anvärfvade tropparne, vänja dem vid krigsdisciplin och förbereda kriget. Han blef fältmarskalk 1655 den 2 April och utnämndes till Pommerns Gouverneur den 16 April. Han hade ordres att gå till Pohlen genom det Brandenburgska Pommern, äfven om kurfursten nekade, så vida från Mark intet var att befara och omständigheterna annars syntes gynnsamma för ett anfall. Han borde hålla god disciplin, att soldaternas tygellöshet ej minskade det fiendtilga landets hjälpekällor. Religionsfriheten måste strängt respecteras, för att ej väcka katholikernas fanatism. Före kungens ankomst skulle intet steg vidare tagas fram eller tillbaka. Radzejewski skulle åtfölja W. som rådgifvare. W. samlade tropparne i Stettin, vid pass 20,000 man, för det mesta gamla krigare, sedan 30 åra kriget, vana vid fältordning och strid, men ock vid rof och plundring. De medförde 72 kanoner. Den dagen W. uppbrot från Stettin, afreste Carl Gustaf från Stockholm.

Man har undrat, hvarföre Carl Gustaf framför sjelfva Horn och Wrangel, valde W. till sin främste fältherre, stäl-lande Horn på vakt i Lifland under den unge M. G. Dela-Gardies befäl, samt Wrangel på flottan med ögat på Danmark. Franzén anar, att det aristokratiska släktförbundet ej borde hafva en af sina länkar vid kungens sida i Pohlen, om kungen skulle känna sig fullt oberoende. Vi känna, att han lät sin *svåger* M. G. Dela Gardie såsom konungens lieutenant anföra den här, som gick att intaga Lithauen. Den hemliga krönikan har en förklaring till den synnerliga nåd, hvari W—g stod hos Carl Gustaf. I Les anecdotes de Suède af Pufendorf säges, att drottning Christina sökt att bringa Carl Gustaf ur lifvet, att grefvinnan Maria Christiana Oxenstjerna, född Löwenstein, uppenbarade anslaget för Wittenberg, som derom underrättade prinsen, hvilken ej lemmande Öland, undkom faran. Skjöldebrand anser möjligt, att Carl Gustaf syftar härpå i ett bref till sin far om de onda rykten från Stockholm. Man har, oaktadt W—g tillstyrkte att först angripa Danmark, skyllat honom att hafva ledt Carl Gustaf in i djupet af Pohlen; Franzén erinrar dervid, att i dylikt tog Carl Gustaf blott råd af sig sjelf.

Historien omtalar nu W—gs bedrifter. Vi vilja blott i korthet erinra, att 1655 den 9 Juli gick W. med sin här öfver Pohlska gränsen. Det första slottet, det starka Draheim, träffades öfvergifvet af Pohlackarne, den första tropp, som-möttes, tog genast flykten. Man märker att Wittenbergs namn var, såväl som Svenskarnes, fruktansväckande. Vid

Oustzle stodo 15 till 20,000 Polackar i en ställning svår att angripa, men anförarne begärte ett samtal. Radzejewski och Paul Würtz sändes. De återkommo med skriftlig försäkran, att Wolwodskaperna Posen och Kalisch underkastade sig Svenske konungen. Wittenberg lofvade religionsfrihet m. m. och gaf en ståtilg aftonmåltid till de två Wolwoderne. Wolwodskaperne Siradien och Leucziez följde exemplet. Nu hade W. kunnat som triumfator tåga till Warschau, men konungen ville ha den äran och W. dröjde. Konungen kom, och då andra afstyrkte konungen att eröfra ett rike, som ej i längden kunde behållas, utan hellre Preussen, rikare, men mindre, lär det varit W—g, som understödde Carl Gustafs egen lust att sätta Pohlens krona jemte Sveriges tre kronor på Svenske kungens hufvud. Carl Gustaf gick till Warschau, som eröfrades nästan utan svärdshugg, men skyndade sedan att undsätta W—g mot Johan Casimir. Krakau eröfrades. W—g besegrade med ett tal om den ringa äran att vara den flyende Johan Casimirs, den stora äran att vara den seger-sälle Carl Gustafs undersåter, quartianer (en gränsvakt) till 5,300 man, sedan andra dylika till 11,000 man, hvilka 16,300 ansågos för Pohlens kärntroppar. Inom November månads slut var Carl Gustaf erkänd konung öfver hela Stora och Lilla Pohlen samt betydliga delar af Wolhytien och Ukrän. Nu drömde nog Carl Gustaf om det kejsarvälde mellan Krakau och Island och Elben och Nordkap, som anses ha lockat hans store morbroders häg. Och W—g solade sig i den rikaste glans af verklighet och förhoppningar, ställd närmast den krönte segerhjelten.

Men hade desse herrar "honores", så brusto ej "labores". Kungen kunde tröttrida 10 hästar på en dag. Wittenberg samt kungen, skrifver Fryxell, måste nästan oupphörligt vara till häst, att möta de många anfallen.

Om den stränga krigstukt W. höll, åtminstone i början af det Polska fälttåget, berättar den i kriget deltagande Skotten P. Gordon (Tagebuch, I, s. 16—18) förunderliga saker: Så, säger G., lät fältmarskalken den 2 Aug. 1655 hänga en 14—15 års pojke, blott derför att denne kastat sten på en Polack; och kort tid derefter fick en soldat i galgen plikta derför att han med våld tagit en skål mjölk från en polsk bondkåring, hvars rop tillkallade den tillfälligtvis förblirande W., samt ehuru gumman med knäfall bad för soldatens lif. "Emellan Stettin och Konin, der konungen stötte till armeen, blefvo 470 personer, för till det mesta ganska ringa förbrytelser, straffade till lifvet; ehuru soldaterna ej

låg någon sold, och man af denna orsak skulle hafva haft mera undseende. Sjelfva konungen var af denna mening, och W. tadtades ofta af honom för sin omåttliga stränghet."

Snart se vi "Arved Wittenberg i Warschau," hvarom en berättelse af stor dramatisk effect förekommer hos Fryxell. För 20:de gången förde denne fältmarskalk nu befälet i en belägrad stad. Med 900 man emotstod han inom bristfälliga murar under 3 veckor en här af — enligt Polackarnes egen uppgift — 100,000 man *), med brinnande hat till Svenskarne och särskildt till deras anförare W. En gång anföllo 40,000 man på en gång, men W—gs personliga närvaro bland de få försvararne eldade dem till nästan öfvernaturliga ansträngningar, hvarvid han dock sannolikt förberedde sin snara upplösning. Då han ändtligen gifvit sig på hedrande villkor, var konung Johan Casimir ej mäktig att upprätthålla fördraget mot det rasande folket, såradt i sin nationalkänslas hjertrotter. Nu se vi hjeltelifvets skuggsida, som så lätt framhållfver. Sjuk af fotgikt, uppskakad af de blodgiriga rösterna, skall han hafva kastat sig på knä för den vanmäktige konungens fötter — detta knäfall betviflar dock Rühs med skäl — och återopat löften, som kungen ej maktade hålla. Man ropade från alla håll, att W. uppeggat Carl Gustaf till kriget mot besvurna fördrag, att han brutit Krakaus dagtingan, plundrat kyrkorna, utsugit landet under ett helt års tid m. m. Lifvet ville man blott medgifva honom, om han återgaf till kyrkor, godsegare och knektar hvad han dem fråpröfvat. Han kunde endast räddas genom att föras såsom fånge till Zamoisc, der han dog 1657. Han hade, säger Fryxell, krigarens dygder och fel i hög grad. Warschaus försvar var den högsta glanspunkten af de förra, Pohlackarnes beskyllningar de mörkaste skuggorna i de sednare. Och dessa lågo nära hvarandra, som en nedgående sol och nattens mörker.

Kriget var nu mot ett folk, ej mot en kung och dess härar. Äfven efter Warschauslaget den 18, 19, 20 Juli enligt alla författare, (den 18, 19, 20 Augusti efter Skjöldebrand, som återopar Dahlbergs från Drottningholms bibliotek genom Bibliothekarien derstädes Leopold lånade ritningar) kunde Carl Gustaf ej utvexla sin fältmarskalk och vän. Och sjelfva liket kom ej att begravas i Riddarholmskyrkan förrän den 14 April 1671.

---

*) På Lembkes stora tafla på Drottningholm uppgifves 174,000, som väl må betyda *personer* (män, qvinnor, barn).

Vi hafva ej kunnat utröna hans makas namn. Hon måste hafva dött före medlet af 1651, då han i början af 1653 köper sig från en brud. Då en son är General-lieutenant 1676 och en dotter giftes 1661 eller 1674, må väl fadrens äktenskap vara från 1640-talet. En son efterlemnade han, hvilken slöt ätten: General-lieut. af Kavalleriet Johan Lennart W. Grefve till Nyborg eller Newenborg, Friherre till Løjmojocki, herre till Nynäs, Ylsta, Johannisberg, Carlby och Thedingshausen. Denne dog den 14 Mars 1680 (1679?) utan söner. I slaget vid Lund anförde denne W. andra linien på högra flygeln. Han kom i en vigtig stund fram med gamla adelsfanan och 2 andra regementen, framstörtande i striden. Då W—g snart sårats, öfvertog konungen sjelf befälet. Enkan B. Wittenberg skref den 19 Dec. 1693 från Stockholm till Generalgouverneuren i Estland Grefve Axel Jul. DelaGardie rörande en K. Kammarcollegii immission för henne på godset Wenden i Estland. Fältmarskalken W—gs arfvingar önskade åtkomma ett län i Hinterpommern, som fältmarskalken innehafte, men kurfursten af Brandenburg sedan till sig tagit. Svenske ambassadören hade sökt förmå Colbert att förorda dem hos kurfursten att få deras gods igen; men Colbert hade svarat, att hans herre ej ville härmed besvära kurfursten, Frankrikes bäste vän. En dotter af Arved Wittenberg, Beata Sophia, var Generalgouverneuren Friherre Henr. Horns 4:de maka, gift 1661 enligt Gez—ii Biogr. Lex. men 1674*) enligt v. Stiernmans Höfd.—M. Hofmästarinnan Wittenberg, som 1699 kom i en "sådan colère, att hon i en demélé med en Hr Weddercopp sjelf mistade fontangen, då han fått en örfil," må hafva varit General-lieutenantens enka. "Demélén" var i anledning af en strid om hertigens af Holstein trohet 1699. Hofmästarinnan, för att hjälpa hertiginan, hade bedt Weddercopp draga sin herre från mätresserna, hvaröfver han tog humeur. Han ansågs vara hertigens förtrogne. (Enke-) Drottningen blandade sig ock i saken. (Det var den sista strid, deri vi finna namnet Wittenberg i våra annaler, och den fördes för sedlighetens ära.)

Svenska Akademiens minnespenning visar på fransidan en Jupiters örn, flygande med blixten. Omskriften: Venturi tela tonantis. I exergen läses: Armis victricibus Carolo X prælati, Varsovia fortiter defensa, Ob. 1657.

*) Är nogsam't det rätta. 1676 höll en M. Kippius Leichpred. üb. Emerentia Ribbing. Text Rom: 14: 7, 9.

Tillägg.

Wittenberg var en af de förnämsta personer, som Carl Gustaf nyttjade för att tillintetgöra sina motståndares stämplingar. Redan i slaget vid Janckowitz stred Carl Gustaf under W—gs befäl; men vid krigets slut stred W. under herrens. Då Carl Gustaf sade sig intåga i Stockholm för att blifva ett hufvud högre eller kortare, voro i hans följe några "förnämlige generaler," bland hvilka W. utmärkes. Vid drottningens kröning 1650 är antecknad, att W. gaf ett stort gästbud, hvarvid han lät afbränna ett utmärkt pråktigt fyrverkeri i form af ett slott, och hade elden dervid varat i fulla 3 timmar; några månader derefter gaf han åter fyrverkeri. Han synes hafva stått i synnerlig nåd hos drottningen och erhöll 1653, vid Amaranterordens instiftning, jemte 8 svenskar och 5 utländningar samma orden. Då hon, 1651, engång var nära att drunkna, skall det hafva lyckats W. att rädda henne; men hvilket torde vara en förblandning med Steinberg, eller kanske både W. och St. kastade sig ner på samma gång för att af sin drottning göra en Anadyomene. W. fick 15,000 R:dr af de Westphaliska fredsmedlen. Hans grefskap bestod af 2 Pogoster, men det ena hette ej Ingin och Ugonriml, som v. Stiernman skrifver, utan Jongio eller n. v. Parikkala, och Ugunlemi. Han hade besittningar äfven i Estland. Lånte kronan 1651, vid samma tid han köpte 20½ kronohemman, mot pant af tullinkomster, 15,000 R:dr. Han gaf sin födelsesockens, Borgå, kyrka en predikstol. Han hade förskaffat en begravningsplats i Åbo domkyrka, men när honom sedan anvisades hvillorum i Riddarholmskyrkan, fick kyrkan grafchoret åter, som sedan köptes af biskop Gezellius d. ä. Med hvem W. varit gift, har t. o. m. Lagus ej kunnat få utredt. Sonen Johan Leonard, som dog i Lifland 1697, blef enligt konung Carl Xls bref den 17 April 1679 till Sverige öfverförd och jemte sin far begravnen. Då M. G. Dela Gardie prydde kungasalen på Läckö med porträtter af 16 svenska fältherrar jemte sinnebilder — sedan flyttade till Stockholm — sattes jemte A. W—gs porträtt ett upprättstående lejon, mot hvilket kastas spjut och pilar med inskrift: fortiter resistendum. Monteculi har i en anteckning om sin motståndare yttrat, att han var blott och bart soldat, för öfrigt en idiot. K. W. H. A. A. belönte 1788 förslag till minnespenningen af Luth, der öfver Wittenberg föreslogs att slå en dylik föreställande en örn med blixten mellan klorna och omskrift: *Venturi tela tonantis* eller *Jovis armiger ales*. Det första valdes af Svenska Akademien 1826.

En tysk adlig slägt v. *Wittenberg* förer klufven sköld, i första fältet, silfver, ett schackrutigt kors, i andra, blått, en hvit ginbalk med 3 stjernor. Staden *Wittenberg* har deremot en stadspört med 2 torn. A. *Wittenberg* förde som ädling delad sköld, i öfre fältet 2:ne stjernor, i nedra fältet en stjerna.

I Grefvebrevet af den 3 Januari 1652, aftryckt hos *Lagus*, kallas A. W. 5 gånger Arfvedh *Withenberg von Deber* (*Lagus* anför dervid i noten: detta namn förekommer ock skrifvet *Dober*) Friherre till *Loijmajoki*, annars blott Grefve A. *Withenberg*. Sannolikt är *Dober* ett annat namn, som förväxlats med *Deber*. I Tyskland funnos i *Siebmachers tid Grafen von Doversches*, som förde en fläckt örn i hjertskölden. Men släkten *von Deber* var ej grefflig. I Kejsarl. Senat. Arch. fins ett originalbref af *Hans Wirttenberger v. Deber*, Proviantmästare i Finland 1609. En Bokförare i Stockholm 1577 hette *Hans Wittemberg*, som införde för K. Johan III oangenäma böcker.

(Källor: *Borgå-boerne Arvid Wittenberg, Arvid Forbus, Torsten Stålhandske, Karl Ruuth. Utkast af Wilh. Gabr. Lagus, Helsingfors 1851. Dela Gard. Donationen i Lund A. D. XIII. Franzéns äreminne i Sv. Akad. 1826; med skrifna tillägg af Franzén (i det ex. som varit hans). Skjöldebrände Charles X Gustave. Fryxells Berättelser och Handl. v. Stiernmans Adels-matr. Höfd. min. 2: 448. Handl. rör. Skand. hist. V. D. 227. Dela Gard. Arch. X: 112. 5 Höga Riksemb. af Sh. Rosenhane 208. Drott. Christ. arb. 2: 86. Whitelockes Dagbok 528. Råhs S. R. H. V. 56. Uggla's Rådelängd. Fants Utkast till föreläs. 4: 26. Hermathène 3 h. 96 f. W. G. Lagus: Åbo Hofrätts Hist. p. 127, 495, 578. Svederi Stockholms Magaz. 2: 621. —N.*

v. VITZEN, HERMAN. — VICKE HERMANSSON. —
THOMAS HERMANSSON. — NICLAS HERMANSSON.

1. VITZEN, HERMAN von.

Detta namn hör till de utlänningar, som lemnat föga kärleksfullt minne efter sig i vårt land, men som utan tvifvel utförde sin mission med eftertryck, att nemligen låta Svensken erfara nödvändigheten att sjelf inhemta södrens bildning, om han ville uttränga transbaltiskt folk ur sin kungs rådkammare.

Den tyska släkten v. *Vitzen*, som förde ett åt höger vändt lejon i sköld och på hjälm (se *Siebmacher*), synes här i landet först, när *Herman von Vitzen* 1358 möter oss bland Sveriges Rådsherrar och Konungens Riddare. Man har uppgifvit att han förde en ulf i skölden och bland *Gustavianska* anorna ser man derföre en ulf (hos *Peringskjöld* i planchen till *Mon. Uller.*); men då *Liljegren* har i V. v. V—ns sigill vid permbrevet n:o 53 i *von Engeströmska* diplomatiet sett det

v. Vitzenska lejonet, "Räfven" på Th. v. Vitzens grafsten i Wadstena och "Ulffen" på V. v. V—ns grafsten i Skenninge, får väl sådant tillskrifvas stenhuggarnes eller deras ritmästares öskicklighet^{*)}. I Dansk Adels-Lexicon heter det: "Vaabuet vides ikke." H. v. V. nämnes bland Svenska Senatorerne, ensam med utländskt namn, då 1358 en förlikning uppgjordes mellan K. Magnus II och hans son K. Erik i Helsingborg. När detta slott lemnades K. Erik 1361, då K. Waldemar i Danmark intagit Gottland och K. Magnus Eriksson pantsatte Öland m. m. till Hansestäderna för att få penningar till återeröfring genom vapen, se vi H. v. V. bland idel svenska Rådsherrar stadfästa pantbrevet. Men han ses ej bland dem som stadfästa K. Håkans konungaval den 15 Febr. 1362; deremot sändes han om sommaren s. å. till Holstein, nämnd främst bland de utsände Riksråderna, för att skaffa K. Håkan en brud. Förmälningen mellan K. Håkan och Prinsessan Elisabeth skedde under hans ledning i Plön. "Von Vitzen vexlade ringar med henne på sin Herres vägnar och gaf henne namn af Sveriges och Norges Drottning." Om v. V. ansetts värdig denna ära för egna förtjenster eller därför att hans namn, kanske af slägtskäl, erinrade Tyskarne om de gamla Obotriternas kunganamn Vitzan eller Witzan (se Suhms 94 Tavle i Tabb. t. Crit. Hist.), veta vi icke. Der stadgades förunderliga viten, om äktenskapet förhindrades. Kom hindret från Gref Henrik, skulle han förlora Kalmar slott, som han hade i pant för en stor penningsumma, och dertill plikta 60,000 mark silfver; hindrade K. Magnus, så skulle Svenskarne vara fria sin ed till honom och Sveriges rike höra Gref Henrik till. "Ett sådant giftermål, utropar Lagerbring, har väl ej afslutats ifrån världens begynnelse, sedan man börjat gifta sig." Om K. Håkan nämnes intet ord. Att v. Vitzen med sina kamrater haft fullmakt till hvad som afgjordes, är otroligt. Lagerbring menar, att kändedomen om K. Håkans föregående förlofning med Danska prinsessan Margaretha orsakade att en vidunderlighet skedde, för att prompt göra äktenskapet nödvändigt. H. v. Vitzen och Tyskarne ville väl våga allt för att förekomma en hotande förening af de 3 nordiska kungarikena under ättlingar af K. Magnus II:s ende son och K. Waldemars enda barn, dottren Margareta. Derigenom kunde en makt uppstå, som öfvervågde det splittrade Tyskland. För att spränga föreningsplanen hos K. Waldemar,

^{*)} Der man funnit en stjärna (v. Stiernm. H. M.) vara en Hr v. Vitzens vapen, må man se till om det ej är en Fru v. Vitzens vapen, född Stjärna. Se längre ned.

måste rimligt och orimligt försökas. Och man lyckades — till en tid. Ridd. v. V. förde emellertid prinsessan Elisabeth ombord vid Travemünde, men vädret — dref skeppet till Danmark. De mottogos mycket väl af K. Waldemar, meningo ej åter afresa, utan måste utvänta tills förlofningen mellan K. Håkan och den 12-åriga Margareta förnyades påsktiden 1363. Jungfru M. fick nu i S:t Britas dotter Märeta den enda Öfverhofmästarinna, som lär gifvit sin Drottning ris; men Elisabeth blef, i stället för Norges Drottning och i kraft af sista kungavalet äfven Sveriges, en snart förgåten nuhna i Wadstena, der hon, sedan K. Magnus också lärer friat till henne, i stillhet dog. Emellertid voro ju Svenskarne fria från sin ed till K. Magnus, och Gref Henrik — Sveriges Kung. Svenska sändemän bedja honom snart derefter att emottaga vadpenningen Sverige. Dessa äro 2 Biskopar, Riksmarsk Carl Ulfsson (Sparre), Riksdrots Nils Thuresson (Bjelke), Thorsten Styrbjörnsson (Gren) och Erik Carlsson (Örnöt). Grefven pekade då, såsom sjelf för gammal, på sina svågrar Henrik, Albrecht och Magnus, K. Magnus' 2:ne systersöner. Vi hänvisa härvid till Fryxells berättelser ur Sv. hist. 2: 98, der med skäl antages, att Israel Birgersson, Uplands Lagman, fått anbud af kronan förut, ehuru troligen ej af de landsförviste herrarne som flydde till Tyskland, utan af de "stille i landena", som ej deltagit i sträfvandet att göra thronen ledig.

H. v. V. blifver derefter osynlig i K. Albrechts rådkammare, ehuru, om han extemporerat den i sitt slag egna för målningen, honom må tillskrifvas initiativet till Folkungaättens undanträngande genom en son af en moder med Ynglingaättens blod i ådrorna. I Lgbr. S. R. H. 3: 762 uppgifves han som Befallningsman på Kalmar, troligen då det var Gref Henriks pant, och Sölvesborg, hvilket slott han haft af K. Albrecht i förläning. Den 12-åriga Margareta, som tagit gemålen från H. v. V.—ns medfångna Prinsessa Elisabeth, undanträngdes väl strax från den åsyftade Svenska thronen genom den Albrecht, hvars val H. v. V. föranledt, men hon vann 1389 sitt syfte i slaget vid Falköping och bland Albrechts der stupande 19 Riddare var H. v. V. en — kanske den skyldigaste; om han var hufvudmannen i sträfvandet att genom en Tysk Furstes val förhindra det tredelta Skandinavians förenig 1363. (Lagerbr. L. c. s. 762, enligt Corneri Cronica.)

2. VITZEN, VICKE von.

Lagerbring (S. R. H. 3: 574) införer V. v. V. bland Albrechts tyskar, ehuru sedan rättande sig sjelf (L. o. p. 762). Det är väl sant att släkten inkommit från Tyskland; men deri hade Albrecht ingen skuld. Snarare hade släkten v. V. skuld till Albrechts hitkomst.

Herman v. Vitzens son Vicke kallas Väpnare 1360. Nämnes, enligt Tibell, Riddare i akter 1367, 75, 78; 81, 91, 96, 1408, 09, 11, 12, 14. Intagen i Ugglas Rådslängd III n:o 324. Då Svenskarne 1388 lemnade Drottning Margareta deras valakt och Drottningen gaf dem sin försäkran, uppdrog man åt Drottningen fullkomlig frihet att efter eget behag förena sig med Vicke v. Vitzzen och bekräfta sjöstädernas och de handlandes privilegier, som de tillföre haft i Sverige (Lagerbr. S. R. H. 3: 708); hvilket synes innebära att Hr Vicke då var Hansestädernas fullmäktig. Då Gref Henrik af Holstein ännu innehade Kalmar slott i pant, var V. v. V. hans slottslofven eller fogde (Dalin S. R. H. 2: 534); kallad 1379 Foghot af Calmary, nämnd före Sten Bengtsson, Riksmarskalken. Synes kvarblifvit äfven sedan Bo Jonsson 1384 tillöst sig Kalmar som pant af K. Albrecht; ty V. v. V. kallas 1387 Capitaneus & Præfectus Calmarnensis. 1393 insticktade han en præbenda med ett nytt kapell i Kalmare kyrka vid norra väggen. Domicellus Vicke var Capitaneus Ydræ 1397. 1408 kallas han Riddare och Häradshöfding i Bobergs härad; men var Höfvidsman på Herstrup och Abrahamstrup 1419 (v. Stiernm. H. M. I: 293. Rådsl. III. n. 324. Dalin S. R. H. 2: 597. D. Adl. Lex. 2: p. 357). Canutius (Nobilitas Dan., mst i Lund) räknar honom vid sistnämnda tiden bland D. R. Råderne. Han hade 1390 afstått Padebonäs till Drottning Margareta. Sistnämnda år deltog han i arbetet för K. Albrechts lösgifvande, hvilket hedrar honom. G. m. Cathar. Magnusdotter Porse.

3. VITZEN, THOMAS von.

Thomas Hermansson v. Vitzzen nämnes bland Riddarne redan 1396, sedan 1406, 09, 10, 11, 13 och 16 enligt Tibells anteckningar. Han upptogs af Ugglar i Riksrådslängden under n:o 430 för år 1419, men Diar. Wadsten. upptager för

år 1416: den 5 Januari begrofs här adelsmannen Hr Thom. v. Vitzen, Riddare, en af de förnämsta infödingar i landet, dock af den yngre adeln (de præcipuis indigenis regni hujus, de numero juniorum). Gift med Märta Finvedsdotter (Stierna). Deras dotter Sigrid blef gift med Harald Stensson Green, R. R. Han lefde 1438, hon lefde enka 1457. Deras dotter Cecilia blef gift med Eskil Isaksson Baner, hvilkas dotter Sigrid var K. Gustaf I:s mormor (De la Gard. Arch. 2. D. p. 27). Derföre hafva Hrr v. Vitzen inkommit i Wasmarnes stamtafla.

4. VITZEN, NICLAS von.

Vid fadren Herman v. Vitzens död 1389 öfverlemnade Nicolaus v. Vitzen Kalmar och Sölvesborgs slott till Drottning Margareta. 1411 räknades bland Danska R. Råderne en Claus v. V. Måne ej samme Niclas v. V.? Då Hvittfeld anför Nyköpings beslut, kallas denne herre Claus Divitz (de Vitz). Desse 3 märklige söner omkring en betydande fader gjorde ätten inflytelserik; men de buro då ej ensamme detta namn. *Heine v. Vitzen* och *Arendt v. Vitzen*, intagne bland Sveriges R. R. i R. L. III. n:o 336 och 337, lefde 1375. *Trudh v. Fitzen* deltog i Telgeförbundet mot K. Erik 1438. Lgbr. S. R. H. IV. 181. I D. Adl. Lex. skrives Ficke v. Witzen. (Var Joh. v. Wetzen, ädlingen från Clewe, som utnämndes 1522 till Erkebiskop i Lund, af denna familj? Han dog som Biskop i Costnitz 1537.)

(Källor; Lgbr. S. R. H. Dalin S. R. H. Tibell om Seraph. Ord. hist. Rådelängden. v. Stiernm. Höfd. Minne. De la Gard. Arch. Sv. Heraldik före 1625 mst. Lidens Monumenta Vadsten. i Lunds Bibl. Wallmark och Liljegren om v. Engestr. Bibl. i Stockholm.

—N.

WIVALLIUS, LARS.

Joh. Scheffer yttrar i Svecia litterata p. 146: "Laur. Wivallius Nerikesbo, Hofpredikanten Johan Wivallii broder, skref utom ej få latinska skrifter, äfven i svenska poesien med den framgång, att, om han då kunde hafva någon medtäfslare, han lätteligen frånryckte de öfrige [Svenska Skalderne] segerns palm. Än i dag (1680) har man skaldestycken af honom i flera särskilda upplagor tryckta."

Ett sådant omdöme af snart sagdt den ende domare, vi ha att rådfråga, om en svensk skaldeprimas näst innan Stjernhjelms framträdde, frántager oss rätten att här förbigå den i våra vitterhets historier så torftigt bemärkte mannen, som för sina samtida var ett sådant lejon. Rosenhane erinrar sig honom blott i förbigående i *Svenska språkets klagomål*. Stjernman anförer allenast titlarne på Wivallii poemer "för deras skull, som tycka om slikt." Hammarsköld upprepar Scheffers omdöme, tilläggande blott upplysningen att W. anagrammatiserat sitt namn i visan *då han fördes åt fängelset*, hvilken säges vara den intressantaste af hans sänger, ehuru mera för sjelfva ämnets, än för den poetiska behandlingens skull. Endast denna s. k. fångvisa har jag haft tillfälle se. Att dömma af henne, är Scheffers omdöme öfverdrifvet. Svåriligen kan hennes författare hafva varit en Stjernhjelm's medtäflare, knappt Christopher Ekeblads och Ludvig Spelemans*). Såsom latinsk versifikatör må W. ej ens anses som medelmåttig, att döma af qvädet om sjelfva det frieri, som gjorde honom olycklig, så vida ej vid afskrifningen mycket är feladt. Det öfvergår i prosodiskt barbari Anders Sunessons Hexaëmeron, och kan knappt ursäktas af de prosodiska felen i Tranér's sjelfbiographi (detta Lex. XVII: 3. p. 303).**) Men som *talare* förtjenar Lars W. sitt minne. Wi hänvisa till hans försvarstal, då det gällde hans hufvud, i ett fremmande land.

Hans öden äro till en vigtig del höljde i fablens mörker, liksom han hade lefvat i forn- eller medeltiden. Det är en

*) Vi erinra att en Bille förde detta *förnamn*, *Ludvig Speleman Bille* till Räckesta och Selena, blef introducerad 1635 (no 238). Man har annars trott att detta namn varit Gustaf Adolphi pseudonym.

**) Tranér skrifver: vis in agendō tēnax.

Denique lēnitiā nullis oppressā malorum

Insidiis . . .

Men Wivallius skrifver:

More adolescentum si nunc vera fatebor,

Gertrudem ex Ulphonis coepi inter pocula amare;

Mihi dedit pater sane, illa adamavit amantem,

Tunc datam tenui, nec nos nisi frigida vitam,

Quæ rapit hæc eadem nostros mors rumpat amores.

Möjligen har originalet till denna vers, anförd i Palmschöldiana, varit:

More adolescentum, si nunc ego vera fatebor,

Gertrudem Ulphonis coepi inter pocula amare:

Mi dedit hancce pater sane, illa adamavit amantem,

Tuncque datam tenui, nec non nisi frigida, vitam

Quæ rapit hinc, eadem nostros mors rumpet amores.

Dock är hvarken språk eller versification att jemföra med det studerande då vanligen åstadkommo på detta håll.

roman, som stundom sjunker till röfvar-romanens vanfrendande gebit. Det som deremot är historia, hedrar talangen, om det just ej hedrar personen.

Den tiden då svenska allmogen sjelf valde sina länsmän, bodde en "Landsfogde" Sven i Wivalla, en by i Långbro socken vid Örebro, hvilken troligen var en sådan länsman. Han lät 2 söner studera. Joh. Wivallius disputerade under Chesnecophereus 1624 och 1629, utgaf en egen disputation 1631 och oration 1632, blef Hofpredikant 1640 och har lemnat spår i vår homiletiska litteratur. Lars W. var född 1605, studerade i Upsala, begaf sig omkring 1624 till utländska högskolor och återkom öfver Danmark till Sverige 1629, då han författat en *andelig visa öfver en student vid Upsala Academi* *Johannes Nicolai Sidenius Angermannus, hvilken af ett förgiftigt os den 9 Jan. 1629 uti sitt ålders 18 år måste sin anda uppgifva*. Visan är tryckt sistnämnde år i Stockholm.

Men detta år är ej blott märkligt i skaldens lefnad deraf att han under detsamma först synes ha inträdt på författarbanan. Här blir hans historia romantisk.

En Friherre Erik Gyllenstjerna, född 1602, som hade varit K. Ludvig XIII följaktig vid belägringen och eröfringen af la Rochelle 1628, återvände derefter för att blifva kammarherre hos Sveriges konung, och der lär i Christianstad talats om denne af anor utmärkte herre, så att en Westgöingsk landtjunker från Björkeberga i Witseltöfta socken Ulf Grip, hvilken synes varit nära intill mindre vetande, inbillade sig att det var just den Friherren, som i honom sökte få sig en svärfader, när Wivallius, som reste under ett lånadt namn Krompe, stötte på den enfaldige mannen. Kanske var detta en osanning han uppfann, för att inbilla den förmente friherren, det ödet beslutat att göra honom till måg i det hus, der han inträdde. Dock — vi låta W. sjelf berätta: Den 12 Aug. 1630 stod vår frejdade poet inför Rådstufvurätten i Christianstad såsom Danska kungens fånge. Innanför skrancket satt nogsamt hans svärfar Ulf Grip vred i sinnet, annars obetydlig till utseendet. Han var dock herre till Björkeberga, hvilket hade en borg, då Palteboken uppgjordes, en borg, som länge tillhörde Nordens Primas, Erkebiskopen i Lund. Gent emot fången se vi actor i målet, K. Maj:ts ridefogde i Gärs härad, Hindrik Jenssen. Der uppläses först och påskrifves ett K. Maj:ts bref, gifvet den 30 Jult nästförlutna år i Köpenhamn, deri K. M. uppdrager Jörgen Urne att låta Henr. Jenssen tilltala fången Lars Wivallius och derefter —

låta ske execution. Brottsslingen anklagas för 8 ting: 1:o hade han till-ljugit sig Danske kungens pass på ett falskt namn (Krompe), "som med hans egen hand kunde bevisas att han bekant", och "att han K. Maj:t uppriktigt affixerat" (tydligt förolämpat); 2:o att han under det föreskrifna falska namnet sedan bedragit Ulf Grips hustru och dotter; 3:o att han "strippat och rappat K. M:ts bönder med fordenskap", hvilket actor utfäste sig att bevisa, hvarföre ridefogden hemställd, om W. ej borde straffas till *ära och lif*, begärande derpå en ändtlig dom. Hårtill svarade L. W. att han ej nekade till att hafva förvärfvat sig K. M:ts pass under ett annat namn, än hans rätta, hvarföre han några gånger tillförene begärt med sin supplication och begärte än ytterligare ödmjukligen nåd; men hvad Ulf Grips anklagelse angick, så iu summa, sanningen rätt att säga, hade Hr Grip och hans fru mera friat till honom, än han till deras dotter. Grip hade honom till sitt företagande själf styrkt; ty bland annat förtäljde han W. huru han en gång hade drömt lika som han vore i en kyrka och presten talade honom till af predikstolen, att han skulle vända sig om, så finge han se densamme, som hans dotterman vara skulle, och då han vände sig om, blef han varse just den, som sedan kom som hans gäst. Då han först såg W. komma i sitt hus, sade han sig strax hafva påmint sig samma dröm och sagt till sin fru: si denne person är den jag således hafver drömt om. W. tog kyrkoherden i Witseltofta till vittnesbörd att Hr Grip efter honom hemligen skickat och sådant honom uppenbarat, hvilket han som vittne måste kunna intyga. (Denna hemlighet fiek väl pastor i Witseltofta under det herrskapet Grip friade till drömbildens like.) Under det gästen var på Björkeberga, kom ett bref från Vincens Bille på hans broders vägnar, som friade till Grips dotter. Då W. sådant hörde, ville han strax begifva sig derifrån, efter han då redan förälskat sig i Gertrud Grip, men Hr Ulf sade, att W. ej skulle akta Billes bref, ty U. hade sin dotter eljest ingen tillsagt eller gifvit, utan honom allena, ja han till och med yttrade, att han sin dotter ingen dansk gifva ville, oansedt flera friat, med mera som W. ej ville upprepa, fast han anförde hvad som visade huru Grip då ej var de danske så tillgifven, som han nu ville låta påskina. Dit kom ock fru Karin Grubbe på bemålte Billes vägnar. Då ville W. ändtligen fly bort; men Grip tog honom vid handen och spatserade med honom och lät honom se all sin herrlighet, då W. blef liksom förgjord, så att han ej kunde aflåta. Likväl friade han ej uppenbar-

ligen förrän under ett rus, "detta ting, som beröfvar menniskan allt förstånd." Men kärleken hade förut berusat honom, "denne blinde domare, som ofta förförer ungdomen." Om än actor nu som en åldrig man kunde ogilla denna förvillelse, visste han dock att de unge pläga mera ledas af begärelse än förnuft. "Ty kärleken är så obeveklig, att han hvarken med ord eller goda råd låter sig beveka, utan gör en person liksom döf och blind, att han intet sköter hvad han utstå skall. Dryckesruset gjorde att han öppet friade, men kärleksruset hade gjort att de redan förut i hemlighet lofvat hvarandra att i äktenskap lefva och dö. Ja, heter det till slut, de fingo mig på sista så vidt, att vi alla fyra det heliga sakramentet derpå annamma skulle, att vi vårt gjorda löfte fullbringa ville. (Detta synes ha skett i Witseltosta och vid det tillfället synes pastor ibidem fått förtroendet om synen i drömmen.) Men vigslen skedde i Hallaryd i Sverige. Fru Grip visste att de två älskande begåfvo sig in i Småland för att i nämnde kyrka vigas och när de återkommo lyckönskade fadren dem begge. I sitt skriftliga syromål inför domstolen yttrar W. att namnet Krompe valdes för att få pass, men ej för att fria till Hr Grips dotter, om hvilken han då ej visste att hon fanns till. Då han kom med namnet Krompe i passet, måste han ju så kalla sig. Han inböds af U. G. som gäst, ej som tilltänkt friare. Och när detta skedde, sade han ej: "Ulf Grip! efter jag är den eller den, af det namn och det stånd, så gif mig derföre er dotter;" utan han sade: behagar er min person och er tyckes att jag är er dotter värd, så beder jag eder om henne. Och derpå svarade U. G. ja och gaf henne. "Sapienti sat". "Det är ett gammalt ordspråk: den är ingen däre, som något tillbjuder, utan den som tager vid. En bonde skulle blygas att ha gifvit sin dotter utan att ha sport åt hvem. Nu vill han förstöra ett äktenskap, som han sjelf sticktat, derföre att han då trodde, utan att fråga och ransaka, att jag var af adel;" ty annan orsak till upphäfvandet uppgafs ej. "Är ej äktenskapet fullkomligt, då hon i det af föräldrarne uppgjorda äktenskapet blifvit fruktsam? Säger icke Christus, att man ej får upplossa ett äktenskap, utan för hor skull? Men, invänder man, här är ej ett äktenskap; ty äktenskapet trodde man slutadt med en Gyllenstjerna och här är en Wivallius. Gifter man sig då med namn och stånd och ej med person? Är min maka ej gift med min person, hvilken Gud skapat till sitt beläte? *Menniskan* skapades, förrän *namn* var till. Kan då namnet vara viktigare än personen? —

Hafver Gud någonsin i sitt helga ord förbjudit äktenskap mellan adel och oadel?" Gud hade nu försörjt honom i 16 (6?) år i fremmande land. Sedan julen hade han väl rest 300 mil för att söka nåd och för 3 veckor sedan kommit till Danmark igen, på vägen till sin kung i Stralsund, för att ingå under soldatesken, hoppandes att kunna förvärfva tjänst och ära. Men då tog svärfadren honom och kastade honom i ett fängelse, der han hvarken ligga eller sitta kunde. "Man ställe oss rätt emot hvarandra och betrakte derhos hvad det rätt är som en menniska nobiliterar." Han var sin Gertrud trogen och det viktigaste argument i hela försvarstalet var, att hon försäkras vara honom lika trogen. Hennes sista ord var, då hon gråtande såg honom fångslig föras till Christianstad, att han ingalunda skulle tvifla på hennes trofasta hjerta: hon hade ej ens sitt eget lif så kärt som honom. På dessa hennes ord ville W. gerna dö. Vid Guds sista dom dömdes ej om adel och oadel. Hans insaga var undertecknad "Lars Wivol uti den förhoppning att jag Guds tjänare är." Actor inlade Wexjö Domcapitels dom af den 30 Juni 1630, fälld i Ulfsbäck (vid Markaryd) med 4 sigiller, hvarigenom det genom bedrägeri uppkomna äktenskapet upphäfdes, likaledes ett fru Ellena Daas bref tillskrifvet Gertrud Grip m. m. W. ville bevisa med vittnesbörd af Gertrud Grip och fru Grip och Hr Peders, pastors i Hallaryd, qvinna och dotter att modren visste af att W. ej var en Friherre Gyllenstjerna. Genom Adler Salvius hade W. fått en resolution af K. Gustaf II Adolph, deri det hette: "och är han (Wiv.) af Oss nådel. begärandes, derföre vi icke begära honom något ondt att göra, efter ty han hvarken oss eller vår stat emot gjort hafver och förhoppas saken intet blifver illa senterad, förrän han sina vittnesbörd får och hans process, som han deremot hafver, måtte ordentlig igenomsett blifva."

Domstolen, Borgmästare och Råd i Christianstad, förklarade d. 10 Sept. sin sentens. Rörande bedrägligt frieri och vigsel, så yttrades, att emedan Hr Grips egen prest Hr Peder i Witseltotta har inför rätten vittnat i Hr Grips egen närvaro, att han affrådade honom att ge fremlingen sin dotter, förrän han rådfört sig med Hr Jörgen Urne, hvilket dock ej skett, utan Hr Grip i stället uppmanat Hr Peder att bedja för de ungas resa i kyrkan, hvilket Grip inför rätten bekänner, så synes Lauritz handling ej lyda på heder och ära, så länge detta vittne står med fulla makt.

För en anklagelse att han låtit göra ett sigill med U, Grips namn och vapen; så när intet bedrägeri dermed an-

gifvits ha skett, han ej heller därför hit var stämd, frisades han dertfore. Att U. G. nu kallade det tjufveri att W. bortfört den bodel han fått, hade ingen följd hos domstolen. Att han gifvit sig namnet *Er icke Gyllenstjerna* och det dock *icke är*, och fått pass under ett diktadt namn Krompe, det hänsköts till Kongl. Maj:t.

Så gick skalden segrande från den första domstolen och af både åklagares, vittnens och domares beteende är uppenbart, att inga rykten då ännu funnos om några vanfrejdande skalkstycken, förrän han vann Gertrud Grips hjerta.

Vid en högre rätt dömdes W. för gifte med en adlig person till fästning och insattes, öfverlefvvererad till Sverige, i Nyköpings fängelse, hvarifrån han 1634 fördes till Kajaneborg, då han diktade visan, "huru han fördes i band och bojer till Norden." Men då kriget utbrast mot Danmark synes han blifvit fri och befunnes 1647 vara auditör vid Kongl. Gardet. Hans första fru kallade sig, såsom mot sin vilja fränskild maka, *Fru Gertrud Grip*, och ville ej ens sedan bo på Björkeberga, utan gjorde, då hon blifvit arfvinge, Scheinge till hufvudgård och Björkeberga till ladugård. 1648 d. 15 S. e. Tr. stod Välborna Fru Gertrud Grip fadder åt en bondes barn. Då hon ej 19 år efter det man ryckte hennes ungdomsbrudgum ifrån henne, åter gifvit sig i mans våld, är sannolikt att hon alltid blef ogift. L. Wivallius dog den 5 April 1669, lemnande 4 barn, födda af hans sednare maka Magdalena Elers.

Af handlingarne och andra förhållanden synes man kunna sluta, att mor och dotter, som väl annars haft regementet på Björkeberga, blifvit hänförde af den unge snillrike Svensken och dottren slutligen kär i honom, hvarefter de i samråd med W. eröfrat den adelsdryge Grips bifall genom att låta någon inbilla honom, att gästen var en af Baronerne Gyllenstjerna, den nyss vid franske konungens sida kämpande ättlingen af K. Carl VIII och gamla Riksherrar. Wivallius synes ha på skämt uppfunnit att skrifva *Jeg er icke Gyllenstjerna*, kanske ock i tanka att engång kunna dermed ursäktas sin eftergift eller tystnad, då Grip visade sig så ifrig att få honom till måg och dervid krusade som för en friherre. Men när U. G. insett huru han bedragit sig sjelf och fått bedragas, så rasade han som ett retadt lejon. Han hade nödgat presten att bedja för de två unge, då de reste — att vigas; ty då ansågs mannens blod adligt; nu kastas samme man i ett barbariskt fängelse, under sin makas tårar, ty bristen på fullblod hade ej längre kunnat döljas.

Detta Wivallii äfventyr gjorde honom till en folksäg-
nens Ulspegel, kring hvars namn och minne en mängd skalk-
stycken grupperades. I *Småsaker till nöje och tidsfördrif*,
6 D. 1756, blef sågnen först skrifven. Det är högst otroligt
att samtiden visste något vanfrejdande om W. utan att
det skulle kommit i omlopp, när hans giftermål väckte så
stort uppseende och i slikt fall hade visserligen ej konung
Gustaf II Adolph i offentligt bref visat sig denne äfventyrare
bevågen, utan tvifvel hade också actor anspelat på viktigare
gravamen, än att W. "strippat" skjutshästarne, t. o. m. med
vanlig råhet kuskarne, då han skyndade till Björkeberga.
Och fullt säkert må vi väl få anse, att en tjuf och bedra-
gare ej i den tiden skulle tagits ur en fästning för att an-
ställas som auditör vid det kongliga gardet. Väl synes miss-
tänkligt, att han kallat sig Krompe i stället för Wivallius;
men här var ock en uppslagsända för undersökningen af hans
förra frejd, som lemnades alldeles handlöst. För de flesta
hade väl namnet Wivallius varit lika obekant som namnet
Krompe, och med största säkerhet för herrskapet i Werums
socken, om ock creditorer i Köpenhamn nu kunnat nöd-
gas uppskjuta någon fordran, — en brottslighet, hvars all-
mänlighet äfven bland adel Hambræus kort tid derefter fick
erfara i Paris, äfven om man der skaffade sig "respit" på
en tredje persons bekostnad.

Vi upprepa ur dessa skäl ej den saga om W. som in-
gått i "Småsaker". Hade Schefferus känt den, så hade väl
någon annan presentation af W. följt, än att han var Hof-
predikantens bror. Och Sch. var Professor i den stad, der
Wivallii illbragder skolat börja. Fru Gertrud skulle väl ej
länge blifvit W. tillgifven, om man kunnat bära till hennes
öra, att älskaren vore en i Upsala och Tyskland känd tjuf.
Gillberg berättar i Christianstads läns beskrifning p. 222:
"Fadrens förfarande misshagade dottren Gertrud så högt, att
hon flyttade ifrån fadren till Scheinge, som då var frälse-
hemman, byggde här och utverkade derå säteris frihet."

Kan efterverlden ej skänka W. samma skaldenamn, som
samtiden, så är der ej juridiskt, ej ens moraliskt bindande
skäl att efter döden med vanfrejd straffa den, som för sin
kärleks och sitt oförstånds skull i så lång tid led som lef-
vande. Att ryckas från en med honom kyrkligt sammanvigd
maka blott för hofartiklarnes lydelse, utan öfvertygelse om det
rätta i detta slitande af äktenskapsbandet, "oryggligt" enligt Bi-
bliens lära, och att sedan sitta på en fästning i långa år, synes
vara straff nog. Om penning-aristokrati uppstår med lika makt-

fullkomlighet, som fordom bördaristokratien hade, så uppstår väl en lag, att om en svärfar tänkt att dottrens älskare är af den eller den *rika* släkten, och ej toges med fullt våld ur denna villfarelse, så upphör äktenskapet att vara giltigt i den stund det ådagalägges att "Annetts" man ej är en bottenrik, utan blott en idog och bergad man, vore han ock "Eglés" broder.

Skrifter: En andelig visa öfver en student vid Upsala Acad. Joh. Nicolai Sidenius Angermannus. Sthlm 1629. 8:o. Väktares första sång med behörigt företal. 1687. 8:o. Klagovisa öfver then torra och kalla våhr, som begynns: En torr och kaller våhr. 1685. 8:o. Klagovisa öfver K. Gustaf Adolfs oförmodeliga dock högstsaligaste hädanfärd. Varer tå glad min fiende all — en sång tå han fördes åt fångelset, der omqvådet är: Jag föres nu hädan i band och bojer upp i Norden. (Denna omtrycktes länge "i år" och träffas i allmogens vis-samlingar.) Sveriges Rikes Ringmur. Mspt i Riksarchivet, skrifvet i Kajaneborgs fångelse 1637 och början deraf sänd Regeringen jemte en böneskrift om friheten. Denna var skriven på vers, uttalande ånger öfver det förflutna. Chanson nouvelle, en rejoyissance du mariage du Bar. Gust. d'Oxenstierna, Gouverneur de Relfe etc. Estland et la tres illustre fille Marie Sophie De la Gardie, Comtesse de Leckö. 12:o. Constet phyllis 6. (Detta bröllop stod 1643. Se Biogr. Lex. X: p. 320 följ.) Åtskilliga andra svenska poemer. Scripta latina hand pauca, troligen versifierade. Både tryckt och otryckt af W. träffas i Palmschiöldiana.

(Källor: Svecia literata Schefferi 1680. Stiernmans Biblioth. Svecio-Gothica T. 2. p. 464. Rosenhaues Svenska språket Klagomål. Hydrén de primordiis et incrementis poëseos Svec. I: p. 31. (P. 32 r. 14 läs dock 464 i stället för 446.) 1758. Stockholms Magaz. af Svederus 1781 p. 7—30. (Originalen till den anförda giftermålsprocessen förvarades då på Skokolster.) Småsaker till nöje och tidsfördrif 6 D. p. 131—137. (Har träffats sedan aftryckt i en provinstitidning, ni fallor, i Carlsrona på 1760- å 1770-talet.) Christjanstads läns beskrifning af Gillberg. Kyrkoböcker i Wisseltofta Pastorsarchiv. Palmschöldska Saml. i Upsala. Msptsaml. i Lunds Univ. Hammarck. Sv. Witterheten p. 107. Läsning för Bildning och Nöje 1847 p. 691—703.)

—N.

WOLIMHAUS, SIMON,

"Königsensis Thuringius Pharmacopæus Upsaliensis", såsom han kallas i Schefferi Svecia Literata, namnkunnig såsom Pharmaceut, än namnkunnigare som mystisk theolog för sina samtida, namnkunnigast inför sin efterverld efter den uppgifna chinesiska bördaristokratismens princip, enligt hvilken en fader äras för söners förtjenster, föddes 1601 i Königsee i det Thüringske Grefskapet Schwartzburg, der hans far Johan W. var borgmästare, modren borgmästarinnan Elisabeth Kirchnerin. 1614 kom gossen till Gymnasium i Gotha. Snart dog modren och fadren fann sig föranlåten att afbryta den längirige sonens studiibana, insättande honom på Erasmi

Bones apothek i Saalfeld 1616, derifrån han 1618 skickades till Doct. Christian Beck i Meissen, en då mycket berömd Pharmaceut, för att vidare förkofra sig i det ädla yrket. En tid derefter dog fadren och ynglingen begaf sig till ett apothek i Frankfurt a. d. Oder, derifrån till ett dylikt i Dantzig. Då K. Gustaf II Adolph der tillkännagifvit sin önskan, att en god apothekare måtte hänvisas till Upsala, begaf W. sig till Stockholm 1625. 1628 d. 24 Januari fick W. på Magistratens i Upsala kallelse, Kongl. Maj:ts privilegium på ett apotheks inrättande i nämnde stad, der dock, enligt Sacklén i Apothekarehistorien, en Simon Berchelt redan 1583 "tyckes ha varit" apothekare. I det program, landsmannen J. Schefferus såsom Rector för året utfärdade vid W—s' död, kallar han likväl S. W. Pharmacolium *primus* vid Sveriges första högschola. Här gifte sig 1629 W. med en lectissima virgo Helena Nilsdotter, Rådmandsdotter i Upsala, som sedan födde honom 6 barn, 4 söner och 2 döttrar. Efter hennes död tog enklingen 1641 till de barn, som en moder behöfde, en ny maka jungfru Catharina Andersdotter, som födde honom, enligt programmet, 2 döttrar, men hvilken uppgift sedan är rättad, som det tycks med Schefferi hand, sannolikt före programmets utdelning, till 2 söner. Och dessa 2 söner, den ene 9-, den andre 10-årig vid fadrens död, hvilka landsmannen och Rector Academiæ ej sett bättre uppå, då han väl varit i sorgehuset, än att han ännu då programmet trycktes kallade dem döttrar, blefvo sedan Grefvar på hvar sin bänk i Svenska Riddarhuset och Rådsherrar, den ene under enväldet, den andre under frihetstiden i Svenska Senaten: Grefvarne Jacob Gyllenborg, född 1648 och Anders Leijonstedt, född 1649.

Drottning Christina confimerade W—s privilegier den 18 Juni 1648, då han befriades från all borgerlig skatt och tunga, fick tullfrihet på alla materialier, han från Tyskland eller Holland behöfde införskrifva för sitt apothek — Akademi-apotheket med tecknet och namnet Kronan —; makt och frihet att sälja och förköpa (verkaufen) allahanda medicamenter, elixirer, claret och Lutterdrank, aqua vitæ (brännvin) och annat dylikt, som apotheket vidkommer, samt ensam vara apothekare i Upsala. Såldes en annan medicamenter, eller annat sådant, hvartill skulle vara tillgång i apotheket, så skulle varan anses förbruten till hospitalet och säljaren straffas för lagbrott. Dock om han ville försälja sådana drycker och varor, som ej hörde till apotheket, skulle han därför erlägga lika skatt och tull som andra borgare, hoc

est, han hade frihet intränga i deras, men ej de i hans näring. Och skulle dessa privilegier gälla för son, som efter hans död höll sig vid apotheket.

Men Professorerne höllo efter den så väl privilegierade. 1637 anhöll de att årligen få hålla visitation på apotheket. Då prof. Frank med 2 andra professorer, Akad.-notarien och alla medic. studiosi 1642 anställde visitation, improberade Fr. en stor del med medicinalia. Då klagan öfver vårdslöshet och dyrhet ej half, skref Fr. en apotheksordning med taxa, hvaröfver S. W. mycket förtörnades. Ty han skötte nu andra studier hellre än de pharmacologiske. Han uträknade som astrolog, när världen skulle förgås och kom till annat resultat än den store astrologen J. Bureus kommit, hvaröfver denne förtörnades. Om deras vad läses häröfvan i 3:dje B. p. 108. Han arbetade ock i kyrkohistorien. Från Trefaldighets söndag 1650 till s. d. 1653 sammanskref han en slags biblisk och kyrkohistoria, bestående af 6 delar. Han åberopade inspiration och bevisade denna derigenom att han var alltför olärd, att af egen insigt hafva kunnat författa ett så digert verk. Det var på tyska, kalladt: die Zwölff Biblischen hertz- und weltstunden, Joh. XI & Matth. XX. 1 T. handlar om G. T:s 10 timmar, 2 T. om 11:te timman från Kristus till Luther, 3 T. om 12:te timman från Luther till finem sæculi (tidens ända?). Förvaras på Upsala Univers. Bibl. Sannolikt var denne S. W. en mystiker af det spekulativa mer än religiösa slaget, som i vår tid skulle förrirrat sig t. ex. in i Hegelianismen. Ingen frukt vexte, så vidt vi känna, efter hans mödosamma planteringar. Han insjuknade den 19 September, dog i October och begrofs den 17 Oct. 1658. Schefferus, som utfärdade ett begrafningsprogram, förklarar att mannen var from, kunskapsrik i sin christendom så som få äro det, hemma i sitt yrke såsom ej alla äro det; trofast, idkessam, ej af nyck nekande någon ett godt råd eller hjälp. Han tog väl vara på hvarje stund. Akademiens fäder och medborgare ombeddes att genom anslutande till sorgetåget visa huru aktningstvård de funnit den bortgångne. De 2 namnkunnigaste sönerna äro redan anförda. En dotter blef stammor för en adlig släkt. Sonen Nils Wolimhaus, född i första äktenskapet, blef apothekare i Upsala efter fadren, tillträdande i Dec. 1659, men försålde detta apothek 1663, hvar- efter han qvarbodde i Upsala såsom borgare och handelsman. Han hade före fadrens död varit apothekare i Gefle. Gift med Engla Folcker, egande sönerne Simon och Göran W. med hvilka ätten synes dött ut. En äldre son af Simon W.

i hans första gifte hette Johan, student i Upsala 1646, lär skrifvit Wollimhaus. Han öfversatte Mart. Behms Hästläkare på Svenska, tryckt i Stockholm 1648. Hade förut utgifvit en disp. de occultis medicamentorum simplicium qualitatibus in genere, under J. Franck Ups. 1646. Sedan utgaf han Enchiridion Dictionarii Latino-Sveticæ in quo Romanæ lingvæ vocabula ad ordinem alphabeticum digesta svethice explicantur Ups. 1649 (ett Latinskt och Svenskt Lexicon). Vi ha redan erkänt, att Sim. Wollimhaus' största märkvärdighet är, att ha varit sina söners Jacobs och Anders's fader och enär så många obetydliga söner blifvit namnkunnige för utmärkte fäders skull, är skäligen låta någon gång en faders minne hägnas för märkvärdige söners skull, särdeles då en af våra i historien och poesien mest frägdade ätter vördar mannen såsom ättfader. Roberg tecknar S. W. blott såsom en liten man med litet hår.

Skrifter: Zwölf Lutherische Kirchen, welche vom Anfang der Welt gewesen und bleiben müssen, bis an den lieben jüngsten Tag. Eph. IV: 5, 6. in *Doctor Martini Luther* (1656), geschrieben durch Sey gertre V (Sim. Wollimh.) bis an den Todt. pagg. 396. Tillegnad K. Carl X G. o. Drott. H. E. Detta arbete är 4:de tomen af: Die Zwölf Biblischen Hertz- und Weltstunden. 5:te och 6:te Tomen äro ock utgifne, recenserade i Stiernm. Biblioth. Srio Goth. T. VII: den enas början: Gaudium perfectum, das ist . . . Sthm 1655; den andras: Schola Crucis Christianorum, das ist etc. Sthm 1655.

(Källor: Sacklens Apothekar-historia p. 410. 204. J. G. Acrels Tal om Läkarkonstens grundläggning och tillväxt . . i Upsala. p. 22, not. Svenska Mercurius Nov. 1764. Biogr. Lex. 3 D. p. 108. Rect. Acad. J. Schefferi programma d. 17 Oct. 1658. Schefferi Svec. Litt. p. 202. 198. Anrvilli Catalog. Ups. Acad. Bibl. Lidéns Catalog. Diapp. Stiernmann: Anonymorum Centurio prima p. 29. 30. Prof. P. J. Bergii Tal om Stockholm p. 249.

—N.

WOLLIN, CHRISTIAN.

Christian Wollin, som ej får förblandas med en annan Lunds professor Christian Wählin, föddes den 22 Maj 1731 i Cimbrishamn, der fadren Magnus W. var Rådman och Handlande, g. m. Maria Mörk. Student i Lund 1746. Magr i Greifswald 1750. Han reste från Lund efter det ett spändt förhållande uppstått mellan honom och en professor i Philosophiska Faculteten och när han återkom med lagren från Greifswald möttes han af underrättelse att, enligt ett auktoriserat Kongl. påbud, ingen magister från Greifswald fick

i Lund intaga öfre Cathedren, utan att en af Philos. Facultetens professorer godkänt, efter privat förhör, hans skicklighet. W. vann i det förhöret hedrande godkännande. L. L. O. O. Doc. 1751. Som Informator i Grefve C. F. Pipers hus blef han E. Canzlist i K. Canzli-Collegium. Då han följde sin lärjunge till Upsala och bodde hos Archiater Rosenstein, började W. studera medicin, och blef deri adjunct 1758. Med. Dr 1760, under det han sjelf gjorde en utländsk resa. Chemicæ & Pharmaceut. Professor i Lund 1761, sedan Ständerna understödes inrättat en dylik lärostol. K. Lifmedicus 1762. En af Physiographiska Sällskapets förste ledamöter 1772. Död d. 7 Sept. 1798. G. m. Ingeborg Anna Jonasdotter Wählin. Barn: Jonas Ryttmästare. *Carl Magnus* Rådman i Cimbrishamn. *Christian Adolph* Tullinspector i Lidköping. *Gustaf* Secreterare och Landthushållare. *Maria g. m.* Professor C. F. Fallén i Lund. Sacklén yttrar, att W. var ganska snäll i latinska värtaligheten, af utmärkta kunskaper i Chemien och en älskvärd karakter.

Skrifter: *Laurea Cupressina s. Oratio funebris in mem. Svenonis Lagerbring 1788.* (Sacklén uppgifver parentationen vara svensk.) *Oratio panegyrica in obit. J. Nelander Th. Dr. Prof. 1790.* *Rosarum folia s. Oratio fun. in tumultum Eberh. Rosenblad, M. D. Prof. Assess. R. Coll. Med. 1796.* Täckdikens nytta och företräde framför de öppna och vanliga, tryckt i Physiogr. Sällsk. handl. D. I. st. 2. n. 9. Anmärkningar om Poudre de la Providence. Samma handl. D. I. st. 2. n. 16. 5 Programmer. 16 Dispp. uppräknade hos Lidén, Marklin och Sacklén. Deribland är afhandlingen om Chemiens nytta i Physiken, 2 Delar. Om Victrioltillverkningar och om Victriolsyrans egenskaper, på Svenska. Sacklén anför att flera af Wollins disputationer blifvit med begärlighet emottagna af utländningar och på tyska öfversatta. Acad. Föreläsningar öfver Chemicæ Oeconomica. Ms. i Lunds Un. Biblioth. med register. Gåfva af G. Ad. Löwenhielm.

(Källor: Ståhl, Lunds Professorer. Sacklén, Sveriges Läkarehistoria. Manuscriptsamlingen i Lunds Univ. Bibl.)

—N.

VOLTEMAT, HEINRICH JULIUS d. ä. — HENRIK JULIUS d. y. — ULRIK DANIEL. — JOHAN ALBRECHT.

1. VOLTEMAT, HEINRICH JULIUS d. ä.

Jur. & Mathem. Profess. vid Gymnastum i Reval samt Ingeniteuren i Reval *Heinr. Jul. Voltemat*, kallad den berömde, der tal är om lärde män, hade i *Heinrich Julius V.* en än berömdare son, som föddts af fru Ellsab. Saleman i Reval

1689. Efter förberedande studier ingick han tidigt i krigstjänst under K. Carl XII och bivistade som frivillig fältslaget vid Kalisch 1706. Blef Fändrik vid K. Stanislat i Pohlen hufgarde under Grefve Tarlo som Chef 1709. Lieutenant 1710. Capit. vid Uplands regemente d. 27 Februari 1710. Dagen derefter sårad i slaget vid Helsingborg. Major vid Uplands stånddragonregemente 1716. Adlad 1717 (n:o 1593). Bivistade Norska campagnerne. 1720 Öfverstlieutenant, men fick först 1737 indelning vid regementet. Öfverste afsked 1744. R. S. O. 1748. Död 1764. G. m. Marg. Elisabeth Schönström, dotter af Assess. Pehr Schönström. Öfverste V. gjorde sig känd ej allenast som en tapper krigare utan som ganska hederlig man med verklig akademiska studier, enligt de efterlefvandes omdöme. Han bodde på sitt boställe Åhl 3 mil från Upsala och skref derifrån 1720—30 bref till unga Grefve Clas Ekeblad, hvilka finnas i De la Gard. donationen i Lund.

2. VOLTEMAT, HENRIK JULIUS d. y.

Henrik Julius Voltemat d. y., son af n. 1, föddes 1723, fick tidigt sin faders smak för grundliga studier och skref redan i sin ungdom flera historiska afhandlingar. Han blef student i Upsala, der han dock ej blef magister (har åtminstone ej responderat, att döma af Catal. disp.). Blef docens i Historien 174*, men studerade äfven med framgång matematiken, deri han 1751 presiderade för en afhandling: P. i Observationum de solutionibus variis problematis catoptrici in nov. actis Erudit. a. 1745 p. 523 propositi. Man gaf honom professors titel, men ett starkt parti lade sig vid alla tillfällen mot hans befordran till professor. Vid ett ansökningstillfälle till en profession, der han velat höra sig för hos Klingenstjerna rörande sina medsökande, svarade Klingenstjerna: Vinner ni preferencen för dem, bör det ej mycket flattera er; men måste ni stå tillbaka, så skall jag förlåta om det förtryter. (Tessin & Tessiniana p. 393.) Riksens Ständer hade gifvit "föreskrift" till K. M:t att befordra Voltemat till någon ledig professorssyssla; men som deraf intet resultat följt och Hr V. deröfver hos 1756 års Ständer sig besvärade, gifvo Ständerna honom Lagmanstitel. (Riksdagshist. Anteckn. af S. P. Bexell p. 16.) V. utnämndes s. å. till informator för Prins Carl och vardt slutligen Kammarråd. Dog 1765, då han under riksdagen var ledamot i Secreta Ut-

skottet. Gezellus förklarar att han vunnit ett allmänt loford för dygd, ärlighet och patriotism. Det är sannerligen märkvärdigt, att en oveldig domare kunnat upptäcka dylika egenskaper hos en ledamot af dessa tiders Secreta Utskott. Den hedren, tillägger Gez., tillhör Kammarrådet V. att med sina skrifter hafva förbättrat undervisningen i Historien för vår svenska ungdom och gjort den mera allmän.

Skrifter: Genväg till de förnämsta Europeiska staters historia till 1739 års slut, Ups. 1741; flera upplagor utkommo sedermera med flera fortsättningar. Genväg till de förnämsta Europeiska, Asiatiska, Afrikanska och Amerikanska staters historia 1742 (tillökt af J. B. Busser 1771). Anvisning till hela nyare Geographien, Ups. 1742. Ib. 1779. Anvisning till hela Statshistorien Ups. 1742. Anvisning till hela Statskunskapen, Ups. s. 2. Aldra Nyaste Historien om Angeland från 1677—1739, Ups. 1744. Utkast till föreläsningar öfver kriget efter Carl VI:s död, Ups. utan årtal. Utdrag af föreläsningar öfver Europeiska staterna. Del I. Om Ryssland. Ups. 1749. Blott ett ark var vid hans död tryckt af hans stora historiska verk, "innehållande ett nytt undervisningssätt i Geographien, politiska Historien och Statskunskapen, för att, efter Dionysii Halicarnassensis yttrande, göra historien för ungdomen till en Philosophi, genom exempel undervisande, eller, som Cicero skrifvit, att den borde vara, testis temporum, lux veritatis, vita memorie, magistraque vite." — Hist. anteckningar 1 vol. in fol. 6 in 4:o. Gefle Gymnasii-bibliothek (i dessa lärer sållan något godt vara sagt om någon person).

(Källor: Gezellii Biogr. Lex. efter A. Schönberg. Tessin & Tessiniana. Lidéns Catal. Dispp. v. Stiermans Adelsmatr. De la Gard. donationsen i Lund. Knoiseke Anecdoter, mat i Skara Gymnasii-Bibl. Handl. till Skand. Hist. XXIII.

3. VOLTEMAT, ULRIK DANIEL.

Ulrik Daniel V., en yngre son af n. 1, föddes 1729. Student i Upsala 1744. Prest 1753 i följd af en öfvervägande håg från yngre dagar. E. o. Hofpredikant 1754. Reste i Tyskland, Frankrike, England och Holland 1755—58. Redan före återkomsten utnämndes han till 2:dre pastor vid Lifdrabant-Corpsen. Theol. Doctor i Greifswald 1757. 1:ste pastor vid Lifdrabant-Corpsen 1760. Kongl. Öfverhofpredikant 1767. Kyrkoherde i Sköfde stads- och landsförsamlingar. Doctor Voltemat var en *grundlär*d man, heter det*), tydligen efter Hofclerec. historia, med *djupa* insigter i *många vetenskaper*, äfvensom lefvande språk, hvarjemte han hade de ypperligaste predikogåfvor. Källan har dock blott: "en värlig lär d man som hade mycken insigt i de *vackra* vettenskaperna och de lefvande språken." Den enfaldigaste kan begripa skillnaden i dessa omdömen. Få professorer göra anspråk på det förre,

*) I Sv. Konv. Lex.

hvarje philos. doctor et artium liberalium magister, ja hvarje bildad person på det sednare omdömet. Drottning Lovisa Ulrica fann särdeles stor smak i Voltemats predikningar, och det berättas att hon efter en predikan yttrat, att om hon vore en rik drottning skulle hon belöna predikanten med 1000 R:dr. Men en tid var han i onåd, derföre att han blandat sig i partistridigheter. Då beskyldes han för vårdslöshet och försumlighet i sin tjänst. Han hade nemligen en gång för skenande hästar kommit för sent till Drottningholms kyrka 4:de dag pingst.

I Svenskt Konversations-Lexicon är han intagen under namnet Erik Daniel, ehuru den begagnade källan tydligen kallar honom Ulrik. Så kallas han ock på den disputation under L. Benzelstjerna 1748, der man allenast i vår litteratur träffar denna Theol. Doctor. Westén upplyser att flera ledamöter i Hof-Consistorium ville ej anse hans tyska doctors-hatt böra utverka honom frihet från pastorexamen, ehuru pluraliteten det medgaf.

G. m. Magd. C. Herholtz, enka efter en rik köpman Köpke i Stockholm.

4. VOLTEMAT, JOHAN ALBRECHT.

Johan Albrecht Voltemat uppsteg på de Svenska Baronernas bank med det tyska professorsnamnet. Han var född 1732 d. 9 Nov., yngste sonen af n. 1. Studerade i Upsala, blef e. o. Canzlist i K. Krigsexpeditionen, af Kongl. Maj:t och Rikets Canzli 1749, ordin. 1755; Protokollssecreterare 1756. Krigsråd 1762, R. N. O. 1770. Fick Landshöfdingeafsked 1774, hvilken uppgift hos Rehblinder i Adelsmatr. Sv. Konvers. Lex. så läsit innantill, att han uppgifves slutligen hafva varit Landshöfding i Upsala län; ehuru Stiernmans och Låstboms Höfdingaminnen visa, hvilka som i V:s tid voro i obruten kedja Länsherrar. Friherre 1778 med särskildt hänseende till hans förtjenster i styrelsen af Jerncontoret. Vid riksdagarne lär han varit en arbetande ledamot. Han dog utan söner den 1 Apr. 1798. G. m. Hedvig Maria Linroth, dotter af Kammarherren Axel Liuroth och Sara Stedt.

(Källa: Rehblinders matr. 1781.)

—N.

WRANGEL-

ätten är den talrikaste inom vår adel, egande fjorton nummer på vårt Riddarhus, N:o 13, 37, 93 och 99 bland Grefvarne, n:o 41, 55, 199, 219, 268 och 279 bland Friherrarne, samt n:o 1770, 1850, 1859 och 2092 bland Adlen. Inom *kyrkan* möta vi blott *en*, dock en aktad medlem, det erkännes; inom *vetenskapens* område räkne vi likaledes blott *en*, nemligen en botanist, ej utan förtjenst; inom *konstens* träffa vi äfven blott *en*, en dramaturg af en mindre storlek; bland *statsmän* kunna vi knappast insätta mer än *en* — blott 7 ha suttit i vår senat — och denne är till sitt värde mycket omtvistad, äfven jemförd med andra ganska mycket omtvistade i en olycklig förmyndareregering — om man ej som statsmäns-tironer skall anse en misslyckad revolutionär, och kronbränneriernas förkämpe; men bland *hjeltar* och *stridsmän*, bland krigare af första, andra och tredje storleken hafva vi ett stort antal, alla bärande samma namn, alla förande samma hjertvapen, än härförare af verldshistorisk halt, än generaler, namnkunnige i våra häfder för segrar och nederlag, än käcke krigare, och desse till ett antal, som ingen biograf ens kan räkna, så att vi tro, det knappt något land kan framvisa af ett namn och en släkt flera, som förvärfvat sig minnets rätt under kortare tid. Ty Wrangel-ättens Svenska krigshistoria börjar med Carl IX såsom hertig och slutar med Carl XIII såsom storamiral, knappt fyllande tvenne sekler.

Huru släktens innersta skaplynne är krigiskt, visar sig oemotsägligast under den sagolike Carl XII, då en vintergata af denna ätt skimrar kring den kungliga fixstjerna. Nordberg uppgifver, att 70 Wranglar blifvit dödsdjutne i Carl XII:s krig; att 22 jordats i den svenska ättehögen vid Pultava, ehuru han blott inför en af dem vid namn, och kan likväl, jemte Ennes, nämna ett ej ringa antal (omkring 20), som gått med lifvet ur Caroliadens brinnande ugn.

Lyckan och olyckan synas inom denna familj hafva ofta varit af stor jemnlighetsifver. I Sundet se vi 1659 Riks-Amiralen *Carl Gustaf Wrangel* bli odödlig af sjöhelteära; men en *Gustaf Wrangel* ligga orörlig vid Hven, då Holländska flottans kvarlefvor gå ohämmade förbi till Köpenhamn, hvarigenom dagens seger gjordes så tvetydig, att K. *Carl Gustaf* behöfde deröfver trösta den djupt sörjande segraren. Vid Fehr-Bellin, 1674, der numera Riksmarsken, den lysande fält-

herren *Carl Gustaf Wrangel*, på något afstånd, otröstad får se Preussens örn förödmjuka Göta Lejon, är det ju en *Wolmer Wrangel* som lider nederlaget, hvarmed en vigtig hörnsten lades till Preussens kungaslott. Vid Willmanstrand 1741 erkännes en enda hjeltebragd, och den tillskrifves *Carl Henr. Wrangel*, — som blir rysk fånge. Då den gamle Amiralen *Anton Johan Wrangel* visar sig i ärans ljus jemte Storamiralen Hertig *Carl*, se vi ju en *Achitophel* jemte *K. Gustaf III* i den så kallade Brånvins-Wrangeln, *Georg Gustaf Wrangel*.

En egenhet inom denna släkt är, att den inom sjelfva den historiska tiden så litet känner sina egna inbördes släktförbindelser. Ha de sjelfva lemnat dem outredda, för att vid naturalisationer i Sverige få ett eget nummer på det veterande Riddarhuset, och derigenom undgå, att introduceras på ett nummer, som redan hade sitt caput?

I en *Wrangel*, som bytte hugg med *Attila*, hafva de dock erkänt sig alla mötas. Några hafva varit nöjda med erkännande af en gemensam stamfader inom det adliga huset *Rede**) i *Westphalen*, der en *Wrangel* skall ha lefvat i slutet af 1100-talet.

Namnet förklaras vara en förtyskning af heraldikens *creneau*, dervid *Wehr-angel* skall ha sammandragits till *Wrangel*. Det är då namnet på märket i hjertskölden, en del af en fästningsmur, möjligen en sinnebild af stamgodset. Ett *Wrangel* ses på *Danckerts charta*, mellan *Pejpus* och sjön *Wirzerw*, nordv. från *Dorpt*. En *Fabian Wrangel* — sannolikt den, som blef spansk grefve — har skrivit bref ifrån detta *Wrangel* 1679, förvaradt i *De la Gardieska donationen* i *Lund*. Då *Danskar* i 13:de seklet här herrskade, börjar namnet möta i permbrefven. En *Henric Wrangel* underskref som vittne 1277 *Erkebiskop Johanns* länebref på gods till en svåger *J. de Lune*. Man påstår att ätten öfver *Danmark* inkommit till *Liffland*, från *Tyskland*. I *De la Gard. don.* i *Lund* förvaras ett permbref från 1443, der en *Jörgen Wrangel* nämnes i ett dombref af fogden på *Wesenberg*. Men ätten har blott i Sverige blifvit historisk. I Sverige har den vunnit sitt anseende, sin rikedom, sin makt. Den enda *Wrangel*, som står utom våra häfder och likväl kan nämnas i historien, är generalen från 1848 års "mixtura inconfusa" af politik och svärmeri, af uppror och krig; men han uppgaf sig ju vara ättling af de svenska *Wranglarne*?

*) Troligare *Rhede*, jemte *Ems*, nära *Nienhus*, än *Rheda*, mellan *Münster* och *Paderborn*, nära *Emsens* källor i det gamla *Westphalen*.

För att få en öfversigt af de här anförda Wranglars släktförbindelser och samtidighet, må vi först kasta en blick på nedanstående tafla:

a) *Hans-söner eller Herrar till Elstpfer* *), *Friherrar till Lüdenhoff, Frih. till Lindeberg och grefvar till Salmis.*

Hans af Elstpfer.

. Herrman.

. . . Herrman.

. . . . Herrman.

. . . . . Herrman, Friherre till Lüdenhoff, adopterad af n:o 13.

. . . . . Carl Gustaf, Ceremonimästare, Frih. till Lüdenhoff, se nedanför, n:o 14.

. . . Hans Hermansson af Elstpfer.

. . . . Hans, Öfverste, Frih. till Lüdenhoff, se ned. n:o 13.

. . . . Herrman af Elstpfer, R. R. Fälttherre, se ned. n:o 6.

. . . . . Carl Gustaf, Riksamiral och Riksmarsk, Grefve till Salmis, n:o 17.

. . . . . Johan Mauritz, R. R. Frih. till Lindeberg, n:o 9.

. . . . . Adolph Herrman, Frih. t. L—g.

. . . . . Carl Adolph.

. . . . . Erik, R. R., n:o 10.

. . . . . Erik, Lagman, n:o 11.

. . . . . Wolmer, General, Frih. till Lindeberg (son af n:o 6), n:o 12.

b) *Herrmannssöner, eller Grefvar och Friherrar till Adinal:*

? . . . Herrman af Adinal.

. . . . . Didrik, R. R. Grefve t. Adinal, n:o 1.

. . . . . Carl, Öfverste, n:o 2.

. . . . . Reinhold Herrmannsson, Friherre t. Adinal.

. . . . . Carl Henrik, Fältmarskalk, n:o 3.

. . . . . Henning Rudolph.

. . . . . Carl Adam, Landshöfding.

. . . . . Henning Gustaf, n:o 4.

. . . . . Georg Gustaf (son af Carl Henr.), n:o 5.

c) *Georgssöner eller Hetrar och Grefvar af Sausis:*

? . . . Georg af Sausis.

. . . . . Tønnes (Anton) Johan af Sausis.

---

*) Männe detta Elstpfer, hvars stafning mycket vexlar, är det Elsterwerde, hvarifrån C. G. Wrangel skref bref d. 13 Mars 1643, förvaradt i De la Gard. don. i Lund? Der var då *husfoudquarteret* för Svenska Arméen.

- . . . . . Anton Johan, R. R. Grefve af Sausis, n:o 18.
- . . . . . Anton Johan, Amiral, Grefve af Sausis, n:o 19.
- . . . . . Otto Reinhold af Sausis, n:o 20.
- . . . . . Anders Reinhold, R. R. Grefve af Sausis, n:o 21.

d) Johan Rutgerссöner eller Herrar af Sag och Friherrar von Brehmer.

- ? . . . . Johan Rutger af Sag.
- . . . . . Otto Wilhelm.
- . . . . . Johan Wilhelm, Frih. von Brehmer, n:o 16.
- . . . . . Carl Magnus af Sag, Theol. Doct., n:o 15.

e) Carl Gustafссöner eller Herrar af Fall:

- ? . . . . . Carl Gustaf af Fall.
- . . . . . Wilhelm Gustaf, n:o 8.

f) Obekanta till Hus:

- Wolmer Wrangel, n:o 22.
- . . . . . Helmut, General, n:o 23.
- . . . . . Gustaf, Amiral, n:o 24.
- . . . . . Fabian, Spansk Grefve, n:o 25.
- . . . . . Otto, Generalmajor, n:o 26.
- . . . . . Fredrik Anton, n:o 27.

Efter husen fördelade, äro här intagne:

- Wrangel I till Adinal, Grefvar (n:o 37), 1 *Didrik*, 2 *Carl*.
— Friherrar (n:o 199), 3 *Carl Hen-*
rik, 4 *Henning*, 5 *Georg Gustaf*.
- II till Elstpfer, Herrar, 6 *Herrman*, 7 *Georg*
Johan.
- III till Fall (n:o 1859), Herre, 8 *Wilhelm Gustaf*.
- IV till Lindeberg, Friherrar (n:o 41), *Johan Mau-*
rits, 10 *Erik d. ä.*, 11 *Erik d. y.*, 12 *Wolmer*.
- V till Lüdenhoff, Friherrar (n:o 55), 13 *Hans*,
14 *Carl Gustaf*.
- VI till Sag och Wachsel, Herre, 15 *Carl Magnus*,
— Friherre, 16 *Johan Wil-*
helm Wr. von Brehmer.
- VII till Salmis, sedan Sölvesborg, Grefve (n:o 13),
17 *Carl Gustaf*.
- VIII till Sausis, Grefvar (n:o 93), 18 *Anton Johan*
d. ä., 19 *Anton Johan d. y.*, 20 Friherre *Otto*
Reinhold, 21 Grefve *Anders Reinhold*.
- IX Obekanta till Hus 22—27, se ofvan.

Alphabetiskt registrerade efter dopnamn.

Anders Reinhold, 21.	Erik d. ä., 10.	Henning Gustaf, 4.
Anton Johan d. ä., 18.	Erik d. y., 11.	Herrman, 6.
Anton Johan d. y., 19.	Fabian, 25.	Johan Mauritz, 9.
Carl, 2.	Fredrik Anton, 27.	Johan Wilhelm, 16.
Carl Gustaf, 14.	Georg Gustaf, 5.	Otto, 26.
Carl Gustaf, 17.	Georg Johan, 7.	Otto Reinhold, 20.
Carl Henrik, 3.	Gustaf, 24.	Wilhelm Gustaf, 8.
Carl Magnus, 15.	Hans, 13.	Wolmer, 12.
Didrik, 1.	Helmut, 23.	Wolmer, 22.

[De med kursiv stil anförde hafva varit Sv. Riksråd.]

Då de fleste husen äro så fristående från hvarandra, ha vi ansett rättast att införa dem, som här blifvit intagna, efter namnen på deras hus, alphabetiskt ordnade:

WRANGEL, DIDRIK, CARL, CARL HENRIK, HENNING, GEORG GUSTAF, HERRMAN, GEORG JOHAN, WILHELM GUSTAF, JOHAN MAURITZ, ERIK, ERIK, WOLMER, HANS, CARL GUSTAF, CARL MAGNUS, JOHAN WILHELM, CARL GUSTAF, ANTON JOHAN, ANTON JOHAN, OTTO REINHOLD, ANDERS REINHOLD, WOLMER, HELMUT, GUSTAF, FABIAN, OTTO, FREDRIK ANTON.

I. 1. WRANGEL, DIDRIK.

Herrman Wrangel till Adinal och hans hustru Beata Wachtmeister hade sonen *Didrik*, född den 12 Mars 1637. Ingick tidigt vid sjöstaten och blef underlieutenant vid Amiralitetet 1653, öfverlieut. ibid. 1655, capitaine 1658. Bivistade åtskilliga träffningar, merändels i små fartyg, vid hvarjehanda landstigningar. Deltog 1658 på Amiral Sjöhelms esquadre i det stora sjöslaget i Sundet och 1659, på Amiral Bjelkenstjernas esquadre, uti sjöslaget emellan Langeland och Fehmern. Vid anförandet af Danska ministerns yttrande om Kongl. R. Gref Didrik Wrangel d. 22 Juni 1698, att denne förhållit sig illa i Sundet, blifvit afsatt, men sedan inflickat sig, antager Fryxell blott en förvexling med Amiral Gustaf Wrangel, hvilken redan 1645 var Capitaine; men der är råd till att också antaga en grund för denna eller en liknande anmärkning mot Gref Didrik. Joh. Ekeblad skref d. 25 Juni 1659 icke blott berättelsen om Amiral Gustaf Wrangel, hans fel och arrest, utan kan bedröfligtvis tillägga: "Den 9 April hade alla våra skepp, som lågo för Flensborgs hamn, angripits af Danska flottan, och försvarat sig bra, utom en ung Capitaine Wrangel, som onödigtvis förlopp sitt skepp,

och lemnade det i hendens händer." — Var det Didrik Wrangel? — Vi höra sedan ej af denne Wrangel, förrän 1666, då han blef Major vid Amiralitetet, hvarpå följde befordran till Holm-Major 1669 och Amiral-Lieutenant 1670 d. 3 December. Blef derpå Landshöfding i Österbotten 1674, då Landshöfdinge-residenset flyttades till Wasa. Friherre d. 28 October 1680 (n:o 199), då brodern, Capit. Reinhold, blef på samma nummer intagen, der ensam qvarstående, då Didrik 1693 blef Grefve (n:o 37), sedan han 1688 blifvit Landshöfding öfver Nerike och Wermland samt 1693 Kongl. Råd och President i Bergs-Collegium. Var närvarande vid K. Carl XI:s liköppning och bar thronhimlen öfver Carl XII vid hans kröning. — Dog d. 17 Febr. 1706.

I Fryxellska handlingarne inhemta vi, att denne Wrangel hörde till de Rådsherrar, af hvilka Carl XI och sedan Carl XII begärde råd. Endast mot sådana riktar en utländsk minister sin udd. 1698 karakteriserar danske ministern de verksammaste senatorerna så här: "Wallenstedt en brutal bestie, Gyldenstolpe en falsk råf, Wrangel en plump, oförståndig bonde," hvilket månde betyda, att när danske ministern ville genomdrifva något, som var gagneligare för Danmark än Sverige, möttes han af Wallenstedts skarpa, men träffande motanmärkningar, af Gyldenstolpes höfliga, undfallande ord, ehuru G. i sak var lika obeveklig, men att Wrangel slog hufvudet på spiken med ord "af gammal odalmannaklang."

Som Landshöfding brefvexlade han med herredagsbönderne från sitt län under riksdagar; då han var hemma reste han omkring och utskref ryttare och dragoner; under sjelfva menföret belade han med anseeliga böter dem, som ej kommo i full mundering, eller uteblefvo från mönstringarne och dylikt. Och när Riksdrotset ville befria sine civile betjente, under det presternas ryttare voro "klare," så framhöll Wr. för vederbörande det oskickliga deri. Bland Kongl. Maj:ts till justitiens administrerande i dess frånvaro förordnade råd 1702 d. 24 Nov. finne vi D. Wrangel sednast nämnd i offentliga handlingar. Här sutto J. G. Stenbock, Chr. Gyllenstjerna, N. Gyldenstolpe, D. Wrangel, G. Falkenberg och J. Liljenstedt (se De la Gard. Arch. XVII: 119—122). Utan tvifvel blef Wr. en senator med betydelse, just för sin duglighets skull.

G. m. Magdalena Klerck, Hans d. ä:s dotter. Sonen Carl, se n:o 2. — Var ej Greta Wrangel, den inflytelserika och namnkunniga hoffröken, dotter af Grefve Didrik? I "Lettres inédites du Roi Charles XII. publiées par Mr A. Geoffroy,

Paris 1653," beder kungen i ett bref till Ulrica Eleonora om sin recommendation till "allt Fruntimbret och (Prinsen af) Wirtemberg . . och Greta Wrangel." I ett annat beklagar han den goda Greta Wrangel såsom nyss död, tilläggande: "det hade varit väl, om hon har kunnat lefva något, hon var alltid lustig och rolig. Sedan Gref Thor (någon Gref Thure, som sedan föranlät uttrycket: en lustig ture?) och hon är dode, så lærer många roligheter vara borta." Det var Greta Wr., hoffröken hos Enkedrottningen, som i förening med Ministerh Bengt Oxenstjerna och Öfverhofpredikanten Wallin skulle förmå Carl XI att gifta sig omigen med en furstinna af Mümpelgard, men misslyckades. Deremot lyckades hon, sedan Ministern förgäfvos bemödat sig, att förmå Carl XI att som ett lumpet skämt allena betrakta och behandla: "Österrikaren och hans biktfar, Jesuiten," då hos Stahremsberg uppförts ett skådespel, deri Svenskar och Danskar öfveröste hvarandra med låga pöbelnamn.

(Källor: v. Stiernmans Höfdingaminne. Fryxells Handl. och Berättelser. Nordberg, Carl XII:s Hist. Beckstadius, Tornqvist. De la Gard. don. i Lund (Didr. Wras bref och J. Ekeblads bref). Geoffroy's Lettres du K. Charles XII.

I 2. WRANGEL, CARL.

Grefve Carl Wrangel, Capitaine-Lieutenant vid K. Lifdrabanterna, och Generalmajor af Cavalleriet, var son af Kongl. Rådet Grefve Didr. Wrangel till Adinal (n:o 37) och hans hustru Magdalena Klerck; föddes d. 30 Nov. 1667 i Stockholm. Stud. i Upsala, Fändrik vid K. Lifgardet 1685. Kom till Paris 1690, att studera krigskonsten, bivistade fälttåget i Nederländerne 1691, då staden Mons eröfrades efter 16 dagars motstånd, hvarvid K. Ludvig i egen person kommanderade. Bivistade sedan bombarderingen för Charlesroy och träffningen vid S:t Leus; der duc de Luxembourg med värjan i hand öfverändakastade hela fiendens honom dock så öfverlägsna kavalleri. Kom så hem och blef Lieut. vid K. Gardet. Återvände 1693 till Hertigen af Luxembourgs armée, och såg K. Wilhelm af England och nämnde Hertig kämpa vid Neerwinden. Var dervid Generaladjutant hos Generallieut. Roos, och såg franska arméen segra. Studerade sedan sin ridderliga vetenskap i Paris 1694. Förordnad till Capit. vid Gardet och Lieut. vid Drabant-Corpsen, återvände han till sin Konung 1695. Han följde sedan K. Rådet Grefve Carl Bonde på den förnåma ambassaden med Engelska Strumpebandet och

till den Rysswickska fredstraktaten. Lieutenant bland Drabanterna och Öfverste i Arméen, följde Wr. sin unge Konung i fält 1700. Vid landstigningen på Seeland var C. Wr. i samma chaloup, som Konungen, och sprang jemte honom i vattnet. "Med hvad tapperhet förhöll han sig ej vid den underbara Narva stads undsättning? Hvad mandom brann ej i hans öga vid descenten öfver Düna 1701? Hans lilla tropp, snart allena, emottog hela fiendens makt till häst och dref dem tillrygga. Kunde i bataljen vid Clissow 1702 något mera vittna om hjerta, äfvensom deras, hvilka följde honom, än att fienden, som dem på alla sidor ansatte, med blygd måste erkänna dessas tapperhet sin öfverlägsen? Med hvad vigeur följde han sin konung efter i Sachsiska tropparnes efterjagande och nederlag vid Pultousk och Punitz, det förra om våren 1703 och det sednare om hösten 1704?" — hejer det i personallerne, dervid tiden ej tillät utföra, "huru jemte detta oförskräckta mod och försigtiga anförandet, de fast otrolige fatiguer och svåra marcher hela kriget igenom aldrig kunnat tvinga af Grefven det minsta tecken till ett afmattadt sinne." Blef Generallieut. Grefve Arv. Horns efterträdare såsom Capitainlieut. vid Drabanterna och Generalmajor af Cavalleriet, sedan Horn inkallats i Senaten. Men hans ansträngningar hade varit för stora. Hans kraft syntes bruten när en fläckfeber anföll. K. Carl satt sörjande vid hans säng. Han dog efter en kort sjukdom d. 29 Maj 1707 i K. Maj:ts Högqvarter i Altranstadt, och begrofs i Kyrkan Kettschav (Kötschau, enligt Adlerfeld) i Sachsen, i Konungens egen och några främmande prinsars närvaro, då krigspresten Petr. Lampa talade om denne kämpes utmärkta förtjenster. Det hade ej passat, att i Konungens och krigskamraternas närvaro dikta eller tala såsom det kan ske vid en Academisk parentation, det, som kunnat tagas för ironi. Drabanten Bror Rålamb höll tal vid sjelfva grafven.

Vi äro skyldige att antaga, att denne Wrangel varit sina ättefäder värdig. Han berömmes för "ett fast och stadigt sinne, som väl visste styra sig både i den onda och goda dagen, ett särdeles godt manér i allt sitt företagande, med tillbörlig heder att bemöta de högre, med upprigtig vänskap sina likar, och med ogemen fromhet de lägre. Afunden teg inför hans loftalare. Han var omtyckt och älskad af alla. Hans gudsfruktan var ren och allvarlig, hans trohet emot sin kung var hjertlig och hans hjerta var ömt för dem, som voro honom anförtrorde."

Likpredikan tillagnades den ogifte Grefvens moder. Han efterträdde i begge sina charger af en annan Grefve Wrangel, men slöt sjelf den Grefliga ätten *Wrangel I af Adinal*.

Skrift: *Eigenhändiger Bericht des Grafen Carl Wrangel von der Schlacht bey Narwa 1700*; införd i G. v. Adlerfelds *Leben Carls XII* I: 427—442. Utdrag ur hans bref till Gref Fabian Wrede, 1700—03 äro intagne i *De la Gard. Arch. XIII*, 175—179 (originalerna finnas i *De la Gard. Don. i Lund*). C. Wr. längtade, med ära för sin insigt, från Pohlen till Ryssland, 1702. "Som det ser ut, tror jag vi få Polackarnes alla partier på oss, *ty vi bära oss intet bättre åt*. Gud allsmäktig hjälpe oss med äran ifrån detta falska folket och att vi må få komma emot en rätt fiende." Från Sandomir skrefs 11/12 1702: "Här är ingen trosspojke, som icke längtar att få komma ihop med de långrockarne (Ryssarne)." Hvilket öde, att Carl XII allena ej tröttnade vid Kungavals-schackspelet. Och han, absolutisten, höll här sin adel i skola för att lära frihetstidens — polackismer!?

(Källor: Likpredikan öfver Grefve Carl Wrangel af Petr. Lampas. Carl XII:s historia. *De la Gard. Arch. XIII*.)

I. 3. WRANGEL, CARL HENRIK.

Fältmarskalken Frih. *Carl Henrik Wrangel*, tapper Carolin äfven efter Carl XII:s död, var son af Capitaine Frih. Reinhold Wr. och Anna Margareta Zöge v. Manteuffel, född d. 28 Jan. 1681, studerade, ingick vid Arméen, slogs vid Narwa, blef Lieutenant vid Lifgardet 1701 och nämnes redan i historien 1704. K. Carl gick då öfver Welchsele på en brygga, som brast, då han och prinsen af Württemberg föllo i vattnet, "icke utan största lifsfara." Den ändan af bryggan, hvilken kungen fattat i att hjälpa sig upp, gick ut för strömmen. Öfverkomne voro allenast 50 Grenadierer af Lifgardet under Capitaine Carl Henrik Wrangels anförande. Den unge Baronen, som gått öfver i fiendens åsyn, hade lätteligen kunnat kastas öfverända, förskräckt öfver sin konungs försvinnande, men det var ej han, utan Sachsarne, som miste hufvudet. De stodo orörliga, och läto Svenskarne intaga en höjd, hvarifrån deras stycken spelte immerfort emot skogsbrynet, så snart en fiende der visade sig. Derigenom blef rådrum att rädda både kungen och de 50, som öfvergingo med honom, samt att sedan på båtar öfverföra de andre, 50 man i sender. Följande dagen utfärdade Stanislaus sitt första manifest såsom Kung i Pohlen. — W:s käckhet vid Riga, Clissow och Holofzin vitsordas. Öfverstlieut. vid Skånska dragonerna 1702. Blef fången vid Pultawa 1709. Träfsade i Moskwa Generalmajor Henning Rud. Horn, som med

5 sina döttrar blifvit fången vid Narva 1704. Wr. gifte sig med den ena, Märta Helena, i Moskwa 1715*). Återkom 1722. Placerad som Öfverste på Nylands regemente till häst 1721, Öfverste för Tavastehus regemente 1727, för Nylands dragonregemente 1728. Utnämades till Landshöfding i Österbotten 1732, men undanbad sig. Generalmajor 1737. Hans deltagande i 1738 års riksdag är berördt häröfvan i VIII: 1. p. 23, der "gamle General Henrik Wrangels" återhållsverk-samhet angifves. Öfverste för Skaraborgs regemente 1739. Då ryska krigsförklaringen bearbetats, hade Wr. kämpat som Mössa deremot, men sedan beslutet vederbörligen fattats, grep han med stor ifver uti verkställighetsåtgärderna. Först berömdes, sedan klandrades denna ifver. Buddenbrock, som sades hafva föranlett den brådstörtande krigsförklaringen ge-nom att för tidigt rapportera, att allt var redo, ehuru han, när krigsförklaringen skett, blott hade 2 corpsen af 8,000 man sammandragna, hade nu ej ifrens fel. Bland anklagel-serna mot honom anfördes att han ej rörde sig på 24 tim-mar efter inhändigande af Wrangels 1:sta rapport. Linné har dock i "Nemesis Divina" uppdagat, hvad som verkade mest på skyndsamheten i krigsförklaringen, som sedan vållade Wrangels "för stora" tapperhet. Kejsarinnan Elisabets ville göra revolution i Ryssland och önskade bli hastigt anfallen af Sverige, för att få skäl draga de i hufvudstaden förlagde, henne ej tillgifne regementerna till Svenska gränsen. Detta verkade mer än alla uppskofsgrunder i bref från Generaler kunnat åstadkomma, om de dem ock användt. Kanske bidrog kännedomen om denna intrig att omstämman mössan C. H. Wr. Hans deltagande i detta krig är omnämndt i vår historia med både beröm för hjeltmodet och klander för brott mot förnuftige krigsreglor, men otacksamt är af den närmaste eftertid, att ej ens ha reda på, hvilken af de många, som bära Wrangelska namnet, denne "olycklige hjälten" vid Will-manstrand varit. Någon förvillelse kan uppstå af namnet Han-dric Wrangel, som bars af 2 andra Caroliner, Henrik Gustaf och Henr. Wilhelm Wr. I den annars ur mången synpunkt berömvärda Helsingre regementes Historia af C. P. Ström, kallas hjälten vid Willmanstrand *Erik Wrangel*. Då krigsförklar-ingen kom till orten, stod Generalmajor Carl Henrik Wrangel vid Mattila eller Martilla med 2,000 man, enligt Ström, men

*) Derigenom blef han sväger med d. v. Capit. sedan Fältmarskalken G. B. Stael v. Holstein, som gifte sig med Ingeborg Christina, d. v. Capit. St. Coyet, som blef gift med Magdalena Sophia, d. v. Capit. C. M. Durietz, som blef gift med Ebba Catharina, samt med ännu en 5:te officer.

något öfver 3,000, enligt Geijer (Frihetstid. p. 127). Ryssarne gjorde strax en beslutsam marsch med 10,000 man emot Willmanstrand. Wr. rådfrågade nu mera sitt enskilda mod, än krigsreglorna, transporterade nog obetänksamt 8 Willmanstrands kanoner utom fästningen, och levererade der d. 23 Aug. de anfallande Ryssarne en drabbning, som förlo-
rades, oaktadt allt Wrangels mod och äfven rådighet under stridens fortgång och Westerbottningarnes här ådagalagde prof på mer än vanlig tapperhet. Utan att rubbas i sin fasta ställning, emottog denna här med mod och tapperhet samt uppehöll den segrande fienden, tills hären, efter förlusten af sine officerare, under en fortfarande eld, med svajande fanor gick midt igenom den talrika fiendens låta leder. Detta lättades likväl mycket genom Ryske General Keiths ädelmod, som beundrade denna tropps utmärkta hjeltemod, hvilket ännu mera framlyste genom den starka kontrasten mot venstra flygeln, till hvars undsättning de voro detacherade. Denna flygel, som bestod af Finnar, det Willebrandska regementet, vände efter första salvan fienden ryggen, (måne af Ryss-sympathi eller Finsk nationalitetsvurm?) så att Generalmajor Wrangel, oaktadt all den tapperhet hans corps visade, slutligen om aftonen måste gifva sig fången med sin återstående tropp, då dessutom äfven den väntade undsättningen från Generallieut. Buddenbrock uteblef, hvilket sedermera bidrog att kosta denne sistnämnde hufvudet. Huru tappert Wrangel slogs med sina tappre, bevisade sig deraf, att der 900 Svenskar stupat eller sårats 8,000 Ryssar dödats eller sårats. "Det är," säger Öfv. Lieut. Ström, "det enda exempel af beslutsamhet och mod, utom Capit. Löfvings partigångare-expedition, som detta ryska krig kan uppvisa." Tiburtius yttrar i "Finska Kriget," p. 19, att Wrangel handlat mer som en hetsig och behjertad soldat, än som en förståndig General. Mannstein, hvilken deltog som Rysk Öfverste i detta krig, och det beskrifvit på Tyska, hvilken skrift han sjelf på konung Fredriks i Preussen befallning, "så godt han kunde," öfversatte på Fransyska (sedermera ock öfversatt på Engelska), tadlar Wrangel mer än Buddenbrock, men säger för öfrigt om slaget vid Willmanstrand: "*det är den enda träffning i hela detta krig, dervid Svenskarne visade mod*" — ett nog hårdt omdöme om de gamla Carolinerne, som nu utgjorde arméens veteraner. Mannstein uppger Ryska styrkan vid Willmanstrand under General Lascy till 9,900 man, erkännande, att deraf 514 stupade och 1,765 blesserades, och den Svenska, enligt förslager, som föllo i Ryssarnes händer, till

1246, inberäknad garnizonen i Willmanstrand. Fant räknar Wrs manskap till 3,000, utom 300 karelske dragoner. Enligt Gelfer uppgifva svenska underrättelser Wrangels hela styrka till 3,200 man, af hvilka 2,200 gingo i slaget förlorade. Gelfer tillägger: "Wr. behöll det beröm, att i detta krig ha varit den ende anföraren, som åtminstone ej skydde faran. Och detta beröm måste hattarne lemna åt en mössa." Denna slagtnings historia borde införas i soldaternas katekeser, liksom ock i våra läroböcker i skolorna, med öfverskrift: "*partifrihetsläran, satt i krigsmusik.*" Fant yttrar i skildringen af striden, att "fienden studsade, då den först såg Wr. och hans 3,000 man med de 300 dragonerne på flyglarne, och höll krigsråd, hvarvid beslös att vända om, men 2:ne svenska öfverlöpare, Generalmaj. Yxkull och Öfv. Lohman, fruktade att vid vändningen bli angripne och ansågo för bäst att pröfva lyckan, hvilket vållade ett nytt beslut." Öfv. Lieut. Grefve Wasaborg — se XX B. I, pag. 95 — gick nu mot Wrangels ordres för långt fram, så att svenska artilleriet gjordes onyttigt. Så ryckte Dalkarlarne fram utan ordres W—g till hjälp. Dervid bröts vår linea på högra flygeln; den venstra, der Wrangel var, begynte då vika, sedan karelske dragonerne och Sawolaxbataljonen efter fiendens tredje salfva lupit in åt staden. Tavastehus bataljon vände äfven om, lemnande befälet i sticket, och när Wr. skulle derifrån begifva sig till högra flygeln, blef han sårad i högra armen, så att han måste föras in i staden. Södermanlänningarne följde då sin Öfverste, och Dalkarlarne Södermanlänningarne. Nu började fienden bestiga vallen. Fästningen var ej i stånd att sig försvara. Den hvita fanan sattes ut. Fienden upphörde då att skjuta, och Yxkull och Lohman trädde fram och begärte ut commissarier. De, som serverade kanonerne på fästningen, hade ej ännu sett den hvita fanan, och sköto dessa herrar. Förbittrad öfver detta brott mot krigslagen bröt nu fienden, som ej antog ett misstag, utan ett våld, in öfver bron och vallen och började ett grymt nederlag. Commendanten, Öfv. Willebrand, samt Öfverstarne Wasaborg, Bildstein och Brandenburg togos till fånga. Staden plundrades den dagen och uppbändes den följande. Det var då Westerbottningarne i fornerad fyrkant, anförde af en trumslagare, sedan allt befäl fallit, bröto sig midt igenom fienden och gingo till Fredrikshamn. Buddenbrock var nu 2 mil nära Willmanstrand — och vände om. Wrangel fördes som fånge ur Willmanstrands ruiner. Detta var allmänt känt. Och likväl utkom

en krigsvisa, som skulle sprida ut den historien om slaget, hvilken tros skulle, hvarur må meddelas:

"O du käck Lejonhufvud (C. E. Lewenhaupt), när du till Carlskrona gick . . . . När vi Finlands skär fick skåda, lade Svenska flottan an . . . . Derpå gafs ett rop af Wrangel: Stanna, broder, i ditt lopp, låt ej frönten lida mangel, svik ej så vår Konungs hopp . . . . Lejonhufvud börjar svara: Vänta ännu fyra dar. Fjerde dygnet börja lida, då till Wrangel kunskap gick: Huru länge vill du bida, Ställ ditt manskap uti skick; Lejonhufvud falsker är, han hos ryssen vinet tär. Svenska vakten fick ock skåda hvar en mängd af ryssar stod. Med ett rop han Wrangel båda som har redligt hjeltmod: Skynda dig, vårt hufvud, fram, låt oss göra Ryssar skam. Wrangel börja derpå ställa allt sitt manskap uti skick . . . . Knappt var halfva vägen ända då vi genast fingo se Ryssar utaf vinet brända uti sönnen storsint le — När de då kringrända voro Af sexhundra Svenska man, Och vårt manskap dem afskoro, Så att ingen undfly kan, Börja vi att skjuta på, Ryssar föllo ned som strå. Wrangel börja derpå ropa: Gossar! hvar en i sitt led fall på knäna, allihopa, och i stoffet för oss bed: Milde Jesu blif vår hjälp och vår fiend för oss stjälp. Wrangel åter kommendera: tredje salfvan, lägg nu ann. Ryssar mer än många flera derpå flydde man från man. Hurtig var vår Wrangels hand, att försvara Willmanstrand. Men hör på hvad som nu hände och vår ängslan vara må. Sig en kula till oss vände, Wrangels högra arm tog frå. Ingen, som ej sett, det tror, hur arméens sorg var stor. Wrangel lät sig dock förbinda, sade: gossar, fätta mod, Låt ej sorgen 'er förblinda, Vi ska' våga lif och blod. Gud med mig främst för er går, Att vi lyckligt seger får. Efter slaget fick man finna Att tolf tusen Ryssar låg, Och om jag mig kan påminna, Svenskar trettitvå man såg, som sin bane hade fått — — — Genast Wrangel ordres fällde, att man gropar gräfva skull . . . . Wrangel sade se'n till alla: Få vi Lejonhufvud se, Vill jag kärligt er befalla, Att mig troget bistånd ge. Låt oss med båd' lif och själ Fäktas för vår konungs väl. När trefjerd'dels väg var liden, fick man se postvagnar två, Der låg Lejonhufvud vriden uti band och bojer då; Sade: ack, olycklig dag, när jag bröt min konungs lag. Han då värjan presentera åt vår Wrangels käck hand. Så gick honom, så går flera, som förråda Kung och land. Stupestocken blef hans del För dess stora brott och fel." —

Man kan härofvän i VIII B. 1 h. p. 25 läsa det sanna i dessa här förvridna händelser. Och likväl aftryckes ännu denna partivisa. Framför oss ligger en i Lund 1844 tryckt samling af *krigssånger*, der slaget vid Leipzig 1813 och slaget vid Willmanstrand 1741 förenats med en "folksång": "Hell Oscar vår dyre kung"! Vore det ej tid för skalder af historisk kunskap att taga sig an den litteratur, som kring-sprides af "visgubbar"? Mången ärlig Svensk man lär Svensk Historia blott af dylika visor.

Äfven den ärevärda sången firade Wrangel. Då han i Juni månad 1742 återkom ur Ryska fångenskapen, sjöng Dalin:

Välkommen, vår Wrangel, ur fiendens hand
Från hvilken du räddat ditt fädernesland,
Välkommen, båd' Gudi och menniskom tack,
Båd' skrytande kämpar och Ryssar en skräck,
Du löper ej kitsligt till krig, som till rof;
Men ger, när det gäller, din tapperhets prof.
Du tiger, men talar med dundrande ljud,
Och frälsar vår heder med starkhet af Gud.
Ja, Wrangel, din hjessa bär sällaste krans,
Och sätter sin hvithet mot konungars glans.
När sjelfva vår fiend' måst vörda ditt mod,
Hvad bör då ej Sverge, som nyttjat ditt blod?

Vi må härvid ock erinra oss, att samma hofpoet sjöng då Generalen Baron Carl Hindrik Wrangel gick emot den appresta Dalallmogen år 1743:

Gå, Svenska hjerta, med all heder,
Gå, redlighet i silfverhår,
Jag hoppas himlens hand dig leder
Den svåra väg dig förestår;
När Ryssen vörda lärt din arm
Då stillas väl rebellens harm etc. etc

Den 23 Aug. 1743 skref Dalin till samma General "på äminnelse dagen af slaget vid Willmanstrand":

Den dagen, fast han gick oss nära,
Var af vårt krig vår enda ära,
Vår mistning, men vår fiends skräck. — —

Då Wrangel samma år for till Skåne, uppvaktade honom åter Dalin med ett qvåde, deri det heter:

Den tysta grannen vaknar
Och gör ett fastigt larm,
Han menar Sverge saknar
Sin kära Wrangels arm etc.

Vid Fältmarskalken Baron C. H. Wrangels död 1755
sjöng Dalin ett griftpoem, som slutar:

Så hvilat nu med heder stilla
Du ädla mull i minnet stor.
Du talar mer än mången tror,
Då vi om äran oss förvilla.
Man vågar tusentals besvär
Till minsta hennes glans att vinna,
Och mången kan ej högre hinna;
Du säger oss, hvar sjelf hon är.

Slaget vid Willmanstrand synes ha gripit Dalin så djupt,
något kunde gripa hans sinne. En vår lärde Spoles sonson,
Fänriken vid Dalregementet Carl Laurens Spole Rosenberg,
som föll i slaget vid Willmanstrand d. 23 Aug. 1741, blef
särskildt besjungen. — Man behöfde nu ej förskrifva prof
på hjeltar

"från Grekeland och Rom; vi ha dem i vårt land." Den
21-årige valdes att besjungas ur hjeltehopen.

"Den fanan, som ej förr än lifvet, dig afhändes
Har vist, att dygden var inlifvad med ditt kall.

Monn' sådan dygd ej dig odödlighet bereder,
Som i ditt *första* prof fått *största* hjeltars heder."

Så snart Wrangel efter fredsslutet utvexlats, fick han
Nerikes och Wermlands regemente den 5 Aug. 1743 och
blef General den 9 Aug. s. å. K. Fredrik I Preussen ville
uttrycka sitt gillande af den klandrade härföraren genom att
utnämna honom till riddare af Ordre de la Générosité 174*.
Erhöll på begäran afsked från regementschefskapet d. 3 Febr.
1748. Fältmarskalk och C. S. O. m. st. k. 1754. Denne
"ärans man" — Ennes ord — dog på Sperlingsholm den 23
Mars 1755. Hans porträtt såsom enarmad förvaras på Hyby
nära Lund.

(Källor: v. Stiernm. o. Låstboms Höfd. Minnen. Ennes Carl XIII:s
krigare I: 272. 694. Ströms Helsing regtes hist. Fanta Föreläs-
ningar i Sv. Hist. V: 240. Sverige under Ulrica Eleonora o. Fredr.
I: p. 78. 194. Tiburtius om Finska kriget 1743 p. 14. Geijers Fri-
hetstid. Fries program 1848 med utdrag ur Linnés Nem. diviana.
Krigsånger tr. i Lund 1844. Dalins samlade poetiska arbeten. Upp-
gift af Baron Wrangel v. Brehmer på Hyby.)

II. 4. WRANGEL, HENNING GUSTAF.

Fältmarskalken Frih. C. H. Wrangels son Major Rudolph
Henning hade i sitt äktenskap med Hedvig Sophia Winterfelt

en son *Carl Adam Wrangel*, en af Rikets Herrar, Landshöfding i Christianstad 1786—1803, död 1829, hvars ståtliga monument vid landsvägen nära Christianstad visar att han egt tacksamma efterlevande. G. m. Anna Marg. Hamilton, Fältmarskalk G. D. Hamiltons dotter. Hon egde sin faders lifliga tanke, ofta gränsande intill snille, men alldeles erförd af sin tids ande, under det mannen ansågs njuggt utrustad af naturgåfvornas utdelare. De fostrade 2:ne söner, en *Carl Adam*, död som ung tjensteman vid Amiralitetet, och en *Henning Gustaf*, som beträdde militära banan, men såsom Capitaine tog afsked efter 1809 års revolution och blef — "Jordbrukare," hedrad med titlar af Hoftjenstebefattningar, någon tid framträdande som talare på vårt Riddarhus, ställande sig nära C. H. Anckarsvärd, då denne var oppositionschef, dock namnkunnigast som *den siste Riddaren* ibland oss, i detta hänseende qvarstående "som sinnestyrkan på en graf." Såsom *tidsbild* är han utan gensägelse en bland våra märkvärdiga män. I honom se vi en typ af den *liberale Aristokraten*, ännu in i de decennier, när man i sjelfva benämningen fann en *contradictio in adjecto*, sedan en C. H. Anckarsvärd "i en Riddares hela rustning förjagat sjelfva ridderlighetens sista illusioner, i vördnadsbjudande aristokratisk hållning nedslående alla Aristokratiens prerogativer."

En egen Nemesis har velat att denne ridderligt finkänslige Herre, som med Axelsönerne skulle kunnat vara färdig förklara konungar öppet krig för det minsta gyckel med sin person, blef strax efter sin död af en halfbildad beundrare med en obildad tjenare som förnämsta sufflören framställd inför allmänheten, snart sagdt som ett motstycke till "den admirable" Don Quichotte de la Mancha. *Biographiske Underrättelser om Öfverste Kammarjunkaren och Commendouren Frih. Henning Wrangel*, Christianstad 1836, med motto:

*Döm ej strax — — —
Stolte Bröder! med förakt.
Icke vägede du den bördas
Ödet på hans skuldars laggt.*

Tegner: Fridströmer. —

ha knappt sitt motstycke i vår nyare litteratur. Emellertid har bänden blifvit insatt i vårt litterära Pantheon och det hjälper ej att man "ignorerar" den. Man måste taga sig tristigheten säga till 19:de seklets första kvartal såsom en *tying* af förfutna tidevarf: de *te* fabula narratur. Arbetet är ur denna synpunkt förtjent af uppmärksamhet och skall äfven utan tvifvel vinna en sådan hos en efterverld, som ej mera har sådana aktörer i det verkliga lifvet.

I de "biographiske underrättelserne" träffas knappt ett årtal, ej ens födelse- och dödsår, fastän man får veta timmarne på dagen eller natten, då mycket passerat. Vi ha ej ansett det löna mödan, att, mer än som här skett, afhjelpa dessa brister.

Henning Gustaf Wrangel föddes den 4 Febr. 1780. Uppfostrades hemma under informatorers undervisning; och lärer föga annat, än det som lyckades att roa den unge herrn, grundligare blifvit inhemtadt. Åtminstone lärde han ej att styra sitt sinne, hvarpå biographerne anföra en mängd bevis, mellan de vackraste loftalen. Den unge Friherren hade en både "herkulisk" och "athletisk" vext, "hans hufvud bars som en kröna af svarta och glänsande lockar, så att, när man såg honom i Gardesuniformen, han kunde liknas vid — ett fält, fullt med sippor och ängbollar under behagliga skymningen af en sommarnatt." — Liknelsen har svårligen sin like i alla de liknelser, hvarmed våra Homerer förhärliga sina Achiller.

På Wrangels *Μῆνις*, (som ju kommer af *μη ἡνία* = icke tygel), anføres som första profvet, en spark till en troman hvilken besökt en för 6,000 R:dr B:co bysatt person, der Wr. höll vakten, och hvilken troman derunder talat mera högljuddt än vakthafvande officeren tillät. Sparken försonades med trommannens invisning på 6,000 R:dr B:co, att hos Wrangel lyfta till den bysattes förmån. Strax derpå utmanar Wr. sin egen major och återfår derigenom en gifven borgen. Wr. och en kamrat förklädde sig sedan som lakejer och buro kärleksbiljetter mellan Wr. och en civil embetsmans dotter, men — "flickans far kom dem på spåren, upptäckte förhållandet och hela kärlekshandlen blef slut." Fadren var väl ej af så hög rang, att här uppstod duell eller ens förlikning såsom för sparken. Wr. tröstade sig med sin vanliga favoritöfning att pröfva gardisternes kroppsstyrka. Han reste sedan utrikes. Sägdes då ha en tid som Volontaire tjenstgjort vid General Kreys armé. Vi få nu supplera biographerne. Fadren hade anbefallt honom hos Grefve Jac. De la Gardie, som nu var Svensk Minister i Wien, dit han sig begaf 1800. Här bød H. W. ut Phrenologen Gall under en föreläsning. Gall beskref tapperhetsorganet. Wr. känner efter på sig, men som han ej der fann det beskrifna organet, steg han upp och sade: Herr Professoren har orätt. Gall frågade: ur hvilken grund? Wr. svarar: "Grund? Herrel! Jag har ej ett sådant organ. Det är nog till vederläggning." Professoren småler och förklarar att vetenskapen ej kan

rubbas af ett så enskildt exempel. Herre! utropar nu Wr., ni tviflar på att jag har tapperhetsorgan. Jag skall bevisa det. Vi skola mötas för denna bevisning, hvarest ni befaller. Gall anmälte händelsen för De la Gardie, som afböjde vidare uppträden; men Wr. fick snart vända hem igen, der vi möta honom under sina biographers vingskugga. Han beordrades nu till Svenska Pommern, för att der afhemta ett litet detachment svenska soldater, som blifvit utvaldt bland alla i Stralsund förlagga regementen för att insättas i svenska Gardesregementerna. På hemresan pryglas en husvård, som tagit W. i kragen, och som får derföre anseeligt plikta. Böterna tilldelas den soldat, hvars hustru var W:s favorit och för hvilket favorit-förhållande kragtaget skett. Der var en tingsrätt på stället, som trädde upp till — ordningens försvar.

Det hörde ej till den chevalereska moralen att respektera tulltjenstemännens känsla af embetspligt. Då en tullnär i Carlskrona öppnat Wrangels kappsäck, för att controllera dess innehåll, grep Wr. "med sin vanliga hetta" i en klädespersedel och stötte dermed vederbörande med sådan fart under näsan att denna sprang i blod, frågande bittert om den persedeln var contraband. Resekamraten måste förlika och Wr. fick slutligen betala en betydlig summa. Hvad en tidig fadersaga kunnat uträtta, förmå dock ej alla böter — nemligen lära ungdomsblodet att kufva sig sjelft. Dernäst trakteras en borgare i Helsingborg med stryk, derför att han ej körde så fort till Ramlösa att Wr. kunnat få hjelpa en fröken C. ur sin vagn. Borgaren stiger strax ur, fränspar sina hästar och kvarlemnar Baronens i vagnen, som fick stå kvar på vägen. Den balklädde Friherren framkom i silkesstrumpor och skor, mycket neddammad och svettig, så att den gången eröfrades väl icke något frökenhjerter. Betydliga böter följde. Derpå delade han sitt tycke mellan en gift och en ogift dansk Friherrinna T., men der tycket för den gifta öfvervägde. De bjudas till en maskerad hos W:s föräldrar. Modren var, som bekant är, mycket hänförd af detta nöje. Den gången var hon maskerad till en löfbuske, framför hvilken en alltför välplågad gäst stannar, hvarvid hon nödgas soutenera sin buskröle. Wr. förföljer "som qvåkare härunder sin far Excellensen, sedan han först som Hercules uppsökt sin Friherrinna T. såsom sin Omphale." Den grekiskt hedna tron hade i den tidens bildning ifrigare anhängare, än sjelfva Sokrates i sin tid synes varit. "De skinnande alabasterbilderne, föreställande mytologiska personnager, visade sine lysande former bland parkens

skuggor och uppenbarade sig liksom *sändebud från Gudarnes hemvist* för att skåda de dödligas nöje." Man såg der bland Olympens Gudar — Ascheberg och hans 12 Adjutanter.

Dulce gick vanligen framom *utile*. På en resa till en af sin fars egendomar med en Skotsk landbrukare, sporde W. att Engelska flottan kommit in i sundet. Han vände, tog landbrukaren med sig och befann sig snart bland den Engelska officerskorpsen, der vi få se W., efter god traktering, "hoppa af idel lust på däckets." Följande natten se "de resande" under bombardementet af Köpenhamn "huru de röda vägarne af bombernas lopp korsas hvarandra i den mörka rymden." Nu hemkom W. med sin agronom, för att berätta om dessa äfventyr i stället för att rapportera om stalloxar och plogar på det gods, sonen bort besöka. Fadren sade infet, vände sig blott om och gjorde tecken med fingrarna i luften för att utmärka att idéerne i sonens hufvud gingo omkring som en väderqvarn. Folket på godset ansåg, att "den obändige sonen" var i stånd, att för befördran t. ex. af farmersystemet tända eld på gamla byar, men sådant var blott deras mening, som ej förstodo bedömma kärnan innanför det skal, som alla kunde se.

Permissionstiden slutar och Baron W. sitter snart och laddar 2 pistoler; derpå skrifver han ett utmaningsbref till sin Compagni-chef Grefve T. W., skref ock till 2 kamrater, en Baron D. och en Baron W. att vara hans secundanter. Nu var *hedern* sårad därför att Chefen sagt, då Wr. kom en morgon för sent ut till exercisplatsen, "att han kunde gå hem och lägga sig, om han så behagade." Chefen — förklarar sina ord sedan för ett raljeri och "blägger" saken, sedan han fått utmaningsbrevet. En rik subaltern tål ej ett ord, men alla skola af honom tåla allt. Och likväl var Baronen ultraliberal i sin politiska trosbekännelse. Psychologerne ha här mycket att lära.

Ändtligen blir leken blodig. Baron W. och Baron S. K. disputerar om theaterpiecen Johanna af Montfaucon. — Theaterpiecer voro detta tidehvarfs dogmer, som nu vållade blodsutgjutelse, såväl som de Theologiska definitionerne i 16:de seklet, ehuru opinionen derfor ännu ej anfallit theaterpiecerne så ifrigt, som den i ett helt sekel anfallit de stridväckande confessionsdogmerne. — De esthetiske disputerne möttes på Djurgården bredvid Manilla. Baron W. stack Baron S. K. i venstra armen, hvarest *hedren* var räddad och vänskapsskålar klingade på Blå Porten. Detta ansågs öfvermåttan klokt i den tiden. Derpå öppnades en "hederssak"

med en Major W. T. som låg commenderad vid Grislehamn. Följde så "åtskillige dylika affärer," hvilka genom vänners bemedling bilades. "Den ridderlige W.", en af de rikaste arftagare i landet, går, för att vinna den tappres rykte, ett ärende åt hungriga subalterners magkrämpa vid tanken, att en Baron Lave Beckfrils' befordran skulle fördröja deras andel i en större kronans kaka. Deraf uppstod en cause celebre i den tiden, hvilken det lyster oss att fullständigt teckna, för att sätta en klok efterverld i tillfälle att klart bedömma en duellshistorik från *den sista Riddarens dagar*. Händelsevis ligga de fleste urkunderne i detta lilla krig framför oss.

Lave Beckfrils var född 1772, blef med skeppet Prins Gustaf fången under bataljen vid Hogland d. 17 Juli 1789 såsom Lieutnant vid Sprengportens regemente, med rykte om tappert fäktande. Kommen ur en treårig fångenskap blef han vid nämnde regemente Capitaine, sedan Major vid Jemtlands regte, hvarifrån han transporterades till Konungens eget värfvade regemente. Erhöll tillstånd att göra en utrikes resa, under hvilken han föll i Fransk fångenskap och fördes till Paris från Rhenströmmen. Blef derpå antagen som Volontaire vid Fältmarsk. Suvarows armée, som nu stridde mot franska republiken. Återkom då fred slöts, till Sverige 1800 och erhöll beföl öfver en då inrättad Grenadierbataljon i Malmö, derifrån han 1801 befordrades till Konungens tjänstgörande Generaladjutant af flygeln. Denna befordran väckte ond blod och han skulle — utrotas eller såsom en annans mördare landsförvisas.

Den 7 Mars 1802 skref han till sin mor: "Jag är kvar i tjensten och det på ett ganska flattenst sätt . . . sedan kungen sjelf låtit göra mig den proposition att emottaga en ny inrättad tjenst här i Stockholm, hvars göromål blir att efterse det militäriska i tjensten i Garnison går såsom sig bör. Förut har detta i synnerhet tillhört Majorerne af Svea Lifgarde, men Kungen är mindre nöjd dermed och vill imitera Kejsar Paul, som hade en af sina Generaladjutanter af flygeln, som gjorde den tjenst, man i mindre Garnisoner kallar Place Major; så skall nu äfven bli här och jag skall börja dermed. Jag blir således Generaladj. af flygeln, det vill säga Öfv. Lieut. och commenderas att förrätta det som heter i militärisk styl *Jouren* i Stockholm. Ehuru det ej accomoderar mig med mina enskilde affärer, efter jag måste varblifva i Stockholm, kunde jag ej refusera en place som marquerade så mycket förtroende, som den att ställa tjensten i ordning inom sjelfva hufvudstaden. Min lön blir ej stor —

circa 50 R:dr i månaden, då jag gör tjänst — fria rum på slottet, fritt spectacle m. m.; häst skall jag själf hålla; den behöfs alla dar, då jag skall commendera stora vaktparaden." — — "Syster Sophie är ledson, att Kungen med denna nyhet desobligerar h. v. militärer, hvilka visst skola sätta denna inrättning på den stora räkningen af saker, som förorsaka missnöje. Toll skyllrar därför, men är oskyldig; han har gjort Kungens förslag mindre retande, än det först tänkts." — Missnöjet uteblef ej.

Fänriken Bar. Henn. Wrangel lockades att bli tunga åt det allmänna missnöjet bland Gardesofficerarne. Först utkastade han mot B. förklenliga ord.

Den 5 Juli 1802 skref därför L. B. till honom (begge voro nu i Skåne):

S. T.

Man har sagt mig att Herr Baron berättat en del alldeles ogrundade anecdoter om min tjänstgöring i Stockholm, och som jag är förvissad att detta icke skett af elakt uppsåt utan att Hr Baron själf lär vara missledd af osanna rykten; får jag lemna den upplysning och försäkran att t. ex. händelsen med Capit. Wallman och rapportens mottagande i puderrocken äro alldeles ogrundade, äfvensom att jag smugit mig bakom högvakten för att suprenera en poste. Om Hr Baron tviflar på denna försäkran eller annars har något mot min person, så var god adressera sig direkte till mig. Hr Baron skall säkert bli nöjd med min förklaring.

Omkring den 20 dennes är jag vid Ramlösa, kanske räkas vi der. Det är med verklig estime jag städse förblifver

Tit. Ödmjuka Tjenare

L. Beckfrils.

På detta bref erhöill Konungens Generaladjutant af flyglen följande svar af Fänriken i sjelfvaste embetsmannahierarchiens gullålder:

Christianstad d. 10 Juli 1802.

S. T.

Som jag än aldrig avancerat något, hvilket af mig sedan blifvit desavoueradt, ämnar jag nu ej neka, det jag upprepat flera af mig allmänt hörda rykten om Hr Baron. En vidare förklaring häröfver torde jag efter den anledning mig blifvit gifven, få lemna vid Ramlösa, då Hr Baron skall finna att jag vid intet tillfälle yttrar annat, än det jag äfven säger i min Barons närvaro.

Jag har äran förblifva Tit. Ödmjuka Tjenare

H. G. Wrangel.

De råkades sedan i Helsingborg, då Baron Wr. erkände sig hafva trott och i följe deraf omtalt ifrågavarande rykten, dem han nu fann ogrundade, samt gaf en explication, hvarmed L. B. hade skäl vara nöjd. Men 2 dagar derefter mötte han Baron Wr. på gatan i Helsingborg, åtföljd af Adjutanten Baron Wrede och Ryttmäst. vid Mörnerska hussarerna v. d. Lancken. L. B. helsade på dem; blott v. d. Lancken svarade. L. B. begärte derpå explication i närvaro af Capit. Morman, v. d. L. och Baron Wrede, sägande: Efter den anledning jag i mitt bref gifvit, hade jag väntat att Baron Wrangel vid första explication skulle gifvit tillkänna, om han hade något mot min person och ej manquera mig på sätt, som nu sker. Baron Wrangel svarade: Jag har ingenting mot Barons person; men helsa gör jag ej. Då svarade L. B.: Det anser jag likavisst som Barons skyldighet. Bar. Wr. genmålte: Ja då gör jag det aldrig; hvarpå L. B. inföll: det är pojkaktigt. Baron Wrede inföll då: Hela Officers-corpsen af K. Svea Garde kan för en sådan expression begära revange, pekande på Baron Wr—l för att utmärka honom vara rätta mannen. Baron Wr—l utmanade då Grefven. Denne valde pistoler. Följande dagen begåfvo sig kämparne till danska sidan. B. tog Morman och v. d. Lancken, Wr—l tog Baron Wrede och Fänriken vid Svea Lifgarde Anckarsvärd såsom secundanter: Innan affären började, cederade B. sin rättighet att skjuta först och föreslog att derom kasta lott. Bar. Wr—l ville deraf ej begagna sig. B. sköt först och manquerade. Så sköt Wr—l och manquerade likaledes. Vi återgifva de half-franska ynglingarnes eget språk efter L. B—s anteckningar. Dermed tycker man väl att den lumpna affären kunnat vara slut. Men B—s ena secundant satte i fråga, om affären ej borde "continuera." B. "declarerade" då, att han ej hade något mot Baron Wr—ls person, och frödde att Baron Wr—l kunde säga detsamma. Det "dependencies" således af honom och hans secundanter att "decladera," huru länge saken skulle räcka. Bar. Wr—l försäkrade ånyo, att han ej hade något mot B:s person, men han och hans secundanter ville dock förnya duellen, sägande: dertill äro andra skäl. B—s secundanter begärde få veta hvilka dessa skäl voro. De kunna ej sägas, blef svaret. B—s secundanter sökte förgäfvets få upplysning om de der hemlige skälen.

En dansk läkare, som medföljt, var öck road af upptaget och ville visa sin laddningstalang. Lättsinnigheten hos alla stod i zenith. Under det läkaren laddar och secun-

danterne "ha andra occupationer," samtala duellanterna helt "amicalt" inför en mängd danska "spectateurer" om differente, troligen ock indifferent ämnen. Nu frambar *bandagebäraren* — läkare bör han ej heta — de laddade pistolerna utropande med en grof ed: Nu — — skal det tae. Och tvekämparne förklarade att, fast de ej voro ovänner, kunde de skjuta så länge en kula fans att tillgå. Detta sadet med lugn uppsyn och vänliga åtbörder. När andra skottet skulle skjutas, propoierade B. lottning om rättighet att skjuta först. Nu antogs anbudet af Baron Wr—l. Lotten träffade Beckfrils. Han sårade Baron Wr—l i högra sidan af bröstet med en farlig, men ej dödlig blessur.

Från Helsingör skrefs d. 23 Juli 1802: "Den 21 dennes tilldrog sig nära Kungens lustslott Marienlyst emellan K. af Sv. Gen. Adj. af Flyglen Riddaren Greffe Lave Beckfrils och en Officer vid dess Svea Lifgarde Frih. Henning Gustaf Wrangel en duell på pistoler. Affairen skedde på 25 stegs afstånd. — — — — Emellertid bars den blesserade hit på Lazarettet, hvarest han är, utan att kulan ännu kunnat finnas. Denna affären skedde i närvaro af flere danske spectatörer, som med förundran sågo begge dessa herrar förtroligt umgås — — — — begge skola vara kände för utmärkt tapperhet."

Baron Wrangel bar på sin kula, som torde ökat hans sinnesoro, men Beckfrils på sin samvetsoro, till förnufts strängar brusto och derpå brusto lifvets. Snart kom till Hofcenzler Zibet följande bref, egenhändigt skrivet af Sveriges Konung, inom hvars hof Lave Beckfrils' syster Sophie Ramel var en älskad och varmt genälskande Statsfru.

Drottningholm d. 9 Sept. 1802.

Jag afsänder med detta bref till Hof-Canzleren en af min stallbetjening för att innan morgondagspostens ankomst gifva Eder den bedröfveliga tidningen tillkänna att Gen. Adj. af Flyglen Baron Beckfrils med döden afled i går morgons kl. 1/2 5 sedan han blifvit aldeles afmattad emedan det ej varit möjligt förmå honom förtära någon födande mat. Ni lärer säkert finna huru nödvändigt det blifver att med mycken försigtighet meddela dess slägt denna sorgeliga tidning, hvilken i synnerhet blifver högst smärtande för Friherrinnan Ramel. Då för det närvarande ingen af den aflednes anhörige är tillstädes, har jag ansett mig böra draga försorg om dess begrafning . . . på det Ni må blifva underrättad om det sätt på hvilket en trogen undersåte och öm människovän blifver laggd i grafven, som saknas af sin kung och af alla

dem som lifvas och eldas af samma hedrande tänkesätt. Förblifver Hof-Canzeleren dess väl affectionnerade

Gustaf Adolph.

Men vi vända oss nu från segraren till den fallne, dock ej döde.

Wrangel låg i flere månader sjuk i Helsingör. Hans mor kom och satt vid hans sida läsande piecer af den tidens bästa smak; och en flicka — en Fröken Braun — besökte honom i mordrens sällskap och han förälskade sig och log och skämtade som Ragnar i ormgruppen. Alla "bättre" i Skandinavien och kanske halfva Tyskland talte mer än en dag om denna duell. Alla klandrade Beckfrils, alla beundrade den ridderlige Wrangel. Alla voro dock förtjusta af dagens "nouveau-té." En tid som förtjuses af Onkel Tom och lilla Eva är dock en annan tid, än den som i vårt sekels början beundrade dueller och enleveringar och orgier — denna romantik utan all skymt af religion, vanligen slutande med det olyckligaste humeur, såsom den åldrande H. Wrangels, eller med vansinne såsom den tidigt borttryckte L. Beckfrils. Hvilken räknar alla de offer som föllo för det bizarra begrepp om *heder*, som nu förryckte ynglingarnes hufvuden! Ej blott *Christendomen*, sjelfva *naturen* trotsades af — "point d'honneur".

Snart reser W. till England, inaccorderar sig i ett prest-hus för att lära sig tala Engelska. W. förälskar sig der i prestfrun, hans betjent i en af tjenarinnorna. För denne betjents orgier utbetalte den "nådige" Baronen stora summor och var lika nådig. General Dumouriez, segrare vid Jemappe och Belgiens underkufvare, bodde der nära och umgicks med den unge Svepske Baronen, anmärkande att hans utseende harmonierade med hans historiska namn.

Snart kallas han till tjenstgöring i Mecklenburgska landet och landstiger i Cuxhaven. Der blandar han sig i en Amerikansk Öfverstes prutningsaffär med en hop engelskt sjöfolk och sticker en sjöman i bröstet med en från bordet gripen knif. Blir så arresterad. Men då hans namn blef bekant, böds han af Gouverneuren till middag. Denne upp-gör affairen. W. betalar 1000 R:dr B:co och vandrar jemte sin Hallström med rensel på ryggen och nästan tom kassa derifrån. De voro klädde som engelska garfwaregesäller, hvar med sin rensel på ryggen, lefvande — under Jultiden — af några skorpor på dagen. W. tröstade sig nu "med vanliga svordomar," fick väl ibland den förlorade sonens tankar, jemförande sin ställning här med föräldrahusets julro;

men detta besinnande tillstånd var ej af lång varaktighet. Snart hufde sig hans trotsiga lynne i böljor under förbittringuens stormar. Och detta kallar biographen: det ridderliga sinnet, som bemäktigade sig honom igen. Huru mycket måste ej Wr. lida för sin karrikatur-uppfattning af chevaleriet. Snart råde sig Wr. i Hamburg, offrande tiden åt det täcka könet, tills det krigiska yrket i Greifswald åter tillträdde. Men derifrån gjordes utflygter till Stralsund, der W. råkade fast med sitt tycke för Ryske Ministerns fru, afbrytande sina uppvaktningar hos bemänte herre med orgier bland engelske militärer, bland hvilka Bacchus var den mest dyrkade Guden.

Från en dylik offerfest hemvandrande en morgonstund, vill han nödvändigt uppvakta fru A. af hvilken han visste sig älskad, ifrigt slående på Ministerns port, innan han af sin Mentor betjenten och några mindre "ridderlige" Officerare kunde föras derifrån till sin säng. Kriget slöt, utan att beundraren vet att omtala några W—s bedrifter, der Mars var Öfverguden. Han sändes nu som kurir till Exc. Toll i Skåne. Hästar dröja väl länge på en gästgivaregård i Skåne. Gästgifvaren kastas utom dörren att fortskynda hästarnes ankomst. Men denne fortskyndar egne hästars ankomst och han befinner sig hos Excellensen Toll, förrän W. hinner framkomma. "Du är mig nu alltid, hvar du far fram, en äkta pojke. Huru har du nu burit dig åt?" Gästgifvaren, som tillika var Hofrätts-Commissarie, begärte 6,000 R:dr, hvaraf han ej ville behålla en fyrk, men för summan uppbygga ett fattighus vid Skifvarps gästgivaregård. Betalning följde ej. Då uttogs stämning. Nu erböd fadren 3,000 R:dr och anbudet antogs. Då kriget sedan utbröt mellan Danmark och Sverige, sändes Henning Wr. som kurir till London. Blef derpå Adjutant hos Exc. Armfelt vid Arméen utmed Norrska gränsen. Begge bröderne C. A. och H. G. Wrangel togo nu ett ömt afsked från hvarandra, då den sednare gick i fåst. En konstnär har på en berömd tafia "förevigat" detta ögonblick. Snart se vi Capitainen vid Svea Lifgarde Baron H. W. stå på Eckerön midt bland Gardister, som i fyllan förklarat att de ej gingo ett steg längre, förrän de utdruckit allt der befintligt brännvin. Befälhafvares röster voro fåfånga. Då ställde sig Henning Wr. ibland dem och ropade: "Gardister! ären J sinnade att skicka mig en kula, så står jag dock oförskräckt midt ibland eder! Jag såväl som J går nu mot landets fiender och det kan göra mig lika mycket, om jag faller här eller kanske snart i kamp mot fienden. Hvad är eder mening? svara mig!"

Ett enhälligt och lifligt hurrarop för den talande var det enda svar som gafs och alla återvände nu till lydnaden. Seglatsen fortsattes åter mot Åland. Följde så Gardernas degradering och förändrade benämning. Då svällde W—s bröst af odödlig harm och snart spordes Konungens degradering. Då sändes W. som kurir till Piteå. Det var hans sista tjänstförrättning. Kort derpå erhöill han på begäran afsked. Blef R. S. O. för sina krigiska förtjenster. Nu beslöt han bli jordbrukare; och på denna bana eröfrades Wasa-Commendeursbandet. Snart valde han sig en maka i fröken Anna Hedvig Gustafsdotter Lewenhaupt, som då vistades hos sin moster, den vörnadsvärda Grefvinnan Cronstedt på Carlberg, i Gouvernören Grefve N. Cronstedts hus. Hon var då knappt 16 år, en af natur och uppfostran ovanligt rikt utrustad flicka. De vigdes på Carlbergs slott och nedsatte sig på Hamiltonhill i Skåne, lemnadt af W—s far, der trotjenaren H. blef inspector. W. byggde här en praktfull boning, "ett monument af rikdom och smak." "Tafior af mästarerhänder prydde väggarne, och Carraras skinande marmor, formad genom Byströms mejsel, framställde hedendomens Gudar, som här och der i de ståtliga rummen stodo liksom nedstigna från Olympen" — till bevis att vår *bildning* är en dotter af den hedniska culten, ehuru kvarstående blott som konst, sedan den ej längre är tro. Mycket som erinrade om vår Christna cult, hvilken dock för nära 2,000 år sedan undanträngde Grekiska religionen, hade väl ej hunnit hit.

Det unga paret ville fara till England; men måste, kastadt af stormen till Norska kusten, landstiga på dess klippor, liksom fordom K. Jacob och Drottning Anna. Exc. P. Ancker uppsöktes. Der blef ett "Olympiskt lif" med festligheter. Så återvände man till Skåne, för att öfver Danmark begifva sig ut i verlden. Vid denna afresa hade prestfolket och "Farmers" samlat sig ute på *farvägen* och bödo, kring en rykande bål, de resande ett vörnadsfullt farväl*).

Snart lyste det unga paret i Paris' förnämaste kretsar. Det lärar varit 1824. Generalen Grefve G. Löwenhjelm lärde fransmännen känna W., som de kallade le beau Svedois. Ma-

] Behöfver ej betviflas. I de tider ställdes en bål midt på landsvägen af Theol. Facultetsmän, för att öfverraska en efter pastorexamens slut bortresande prestman, som borde lönas utom med betyg utöfver sina kunskaper, för alla de bålur, han låtit brygga åt examinatorerne medan han var i Lund. De gömde sig nu bakom en pilhäck, tills den åkande plötsligt stannade och — svor, hvarvid de upphäufde gälla skratt. Förbönder sågo sedan på kalaset. — Berättadt af den med surprisen hedrade.

karne W. voro, heter det, på den maskerad, der en mask visade sig med krona och spira, som demaskerade sig på Konungens befallning, men först kl. 12 om natten, då ett bearrangel fanns inom kostumen, men ingen kunde upptäcka den rätte spelaren af rolen. W. och Fru åto hos Bankiren Hagerman, der allt gick kungligt till, besökte Rousseaus och Voltaire's bönningar, sågo rummet der Ludvig XIV föddes och Jacob II dog, bemärkte huru karlpersoner mjölkade korna i Neufchatel, kommo så till Italien, der Grefvinnan W. gjorde besök hos Napoleons syster, Prinsens af Borghese gemål. De furstliga Högheterna aflade sitt motbesök hos Herrskapet W. Nu besågs Rom, der Mæcenatfamiljen omgaf sig med Svenska konstnärer, Byström, Hjalmar Möerner, Södermark m. fl. Bland utländningar, som uppsökte W. och fru, var en son af f. d. K. Jerome Bonaparte. Madame Lættia skall ha förklaradt att Baron W. var en riktig Hercules, hvarvid hon tillade: har Sverige många sådana? Under hemresan bød dem Hertiginnan af Leuchtenberg sin loge. Den lärde Bonstetten påhelsade dem ofta och styrde W—s häftighet i Geneve. Återkommo så till Paris, der de förra gången dröjde 7 månader; nu i 10. Såg i London en rik förfalskare och en skön barnmörderska hängas. Under en sednare resa badade W. i Carlsbad. Då hade lynnet blifvit ytterst lättretligt. Utmaningar förekommo åter. Hemkommen var han friskare; men Grefvinnan hade nu förlorat helsan. Hon sökte under denna dysterhet på jorden att spana stjernor på himmelen. Derunder satt vid hennes sida såsom hennes förtroligaste vän vår berömda författarinna Fredrika Bremer. Under själfulla och uppbyggliga samtal, vände sig tankarne för det mesta kring religiösa ämnen. Huru nöjd, heter det, vände ej Grefvinnan W. sin blick från verlden, den hon fann sådan den är, och därför lade sig i famnen af den glädje, som ingen kunde taga ifrån henne.

Den 24 Juli 1833 lemnade hennes ande, på Ovesholms sätesgård, det jordiska. Hon var då 40 år, 7 månader och 15 dagar.

Wr. sörjde såsom de der intet hopp hafva. Han kunde ej deltaga i likprocessionen. Men när han såg det sorgliga tåget, föll han på sitt golf och utropade med en döendes qual: Ack min gudomliga Hedda.

Der låg en betydelsefull dom i dessa ord om den bortgångna. Han som så litet kände tålamodet, måste i henne ha lärt känna ett ovanligt. Hans kärlek var jemnsförlig med hennes — ingendera torde återkommit osårade ur kam-

pen med tidsanden — men hennes tålmod var oemotsägligen större. Orden, som sångos, voro af Fredrika Bremer. För att trösta sig, begaf sig enklingen med Grefvinnan Sommerhjelm till dennas boning. Hon var, en nära släkting till hans aflidna maka. Fredrika Bremer medföljde till Sperlingsholm, man begaf sig sedan till Stockholm*). Då Bar. Wrangel sedan reste från Norge till Sverige och hade något besvär af dåvarande Cholera-Quarantainen, blef tillståndet allt sämre. Den som betänker Riddarens ankänslighet, fattar lätt, huru tillfriskningen skulle försvåras, i händelse han för quarantäns braverande träffades af en stämning. Detta "braverande" blir både bejakadt och förnekadt. Han dog på Sperlingsholm den 21 Oct. 1833, 53 år, 8 månader och 17 dagar gammal.

Under den sista tiden var han andeskådare, derom hans biograph berättar åtskilligt. — Han uppförde Corps de logis'n på Sperlingsholm, byggde en Lancasterschola vid Sperlingsholm för 100 barn, ett magasin för spannemåls lån, der 4—500 T:or säd befunnos vid hans död; och mera dylikt som förtjenar efterlevandets tacksamhet.

I ett poem i anledning af desse makars så tidiga död kalladt: *Styrkan och Behaget*, lästes i Tidningarne:

*) Red. som här ej kunnat äläggas att förbise den mest tilldragande talan i den Henning-Wrangeliska lefnadsskildringen, har emellertid anfört ett namn, som påminner allmänheten om en sviken förbindelse. Ty då Red. förband sig att lemna "*ett galleri äfven af alla namnkunniga Svenska Fruntimmer*" — derom se längre fram — borde den visserligen lemnat rum åt en Författarinna, hvilken är ej blott känd, utan beundrad t. o. m. i Amerika, således vidsträcktare än den öfvervägande största andelen af här anförde män. Må till Red:s ursäkt få anföras, att i ett bref från Tomb i Norge i Oct. 1835 yttras: "Skrif ej biographi öfver den som så nyligen börjat sin bana och som i så många afscenden ännu blott är en försökande, framför allt en *sökande*. Skall hon nödvändigt sättas i Lexicon, så säg allenast: "hon har skrivit Teckningar ur Hvardagslivet. Hon sträfvar äfven hon — allvarligt, att bli en liten qvist i det *sanna vinträdet*. Historien om Författarinnans utveckling är historien om hennes hjerta. Den hvilat tyst der — tills vidare. Böcker ha gjort föga. Om "teckningarne" ha ingifvit er någon välvilja för tecknarinnan, så uppfyll hennes bön att låta henne blifva i den skugga, der hon älskar att dölja sig. Må hennes ord förtjena att gömmas af några goda och adla menniskor; hon sjelf och hennes namn må då gerna glömmas."

Man äger ju rätt att *till sitt försvar* framvisa enskilda bref äfven inför domstolar till den kraft och verkan, lag förmår?

Den som fick ofvanintagna bref, fann deri så mycken psykologiskanning och själskön blygsamhet, att han vardt afväpnad — för hela arbetet, så vidt fråga var om de levande kvinnorna. (Om de döda följer i klaring, då det sista fruntimmer i detta Lexicon anförts.)

Allt hvad jorden högt beskärde
 Dem sin hyllning egnade.
 Snillen, mäktige och lärde
 Sina gårdar offrade.
 Blicken fängslades af *Styrkan*,
 Hjertat af *Behagets* makt.
 Mängdens obestridda dyrkan
 Ökades af guldets prakt.

Vidt ikring man ryktet skickar
 Om det sällhetsrika par!
 Afunden med snikna blickar
 Längese'n det skådat har.
 Men en iare mask, förtärer
 Kärnan under purpurskal
 Som af stoft sig endast närer
 I förgänglighetens dal.

Den gamle bekante "skildrade" oppositionsmannen: "En stämman, vid hvilken hvalfven påfva: ett utscende, i hvilket hedren och välviljan måla sig: ett allvar, som ej låter skämta med sig, och en gestalt, som bjuder de elaka skämtarne att besinna hvad deras egen frid tillhör: se der en kämpe, mot hvilken vi skulle afstyrka den lagbundna frihetens fiender att kasta handsken. Denna frihet och dess väner har han ännu aldrig svikit. Man finner hos honom hans slägts anborna gry, samma mod, som lefde hos de 22 till antalet af hans namn, hvilka stupade i det olyckligaste fältslag, der Svenske krigare någonsin stridt."

(Källor: Tel till åminnelse af aflidne Riksdagsmän d. 16 April 1889 der Hona. Wr—l var "Festens Ordf." — (Bar. v. Sch—n) Biogr. Underrättelser. — Originalhandlingar rörande duellen i Marienlyst d. 21 Juli 1802, förvarade hos Bar. Lave Beckfrids's syster Friherinnan Wrangel v. Brehmer i V. Ramlösa. — Berättelser af Gr. Jac. De la Gardie m. fl.) —N.

I. 5. WRANGEL, GEORG GUSTAF.

Frih. Georg Gustaf Wrangel har vunnit en herostratiskt märkvärdighet. "Brännvins-Wrangeln" bör ej förbigås bland våra "namnkunnige män." Han föddes den 23 Mars 1728. Fadren var Fältmarskalken Frih. Carl Henrik Wrangel, modern M. H. Horn, R. R. Frih. Hen. R. Horns dotter. Volontaire vid Nylands dragoner 1737. Sergeant 1741. Lifdrabant s. å. Fänrik vid Lifgardet 1746. Kapten i Frans tjänst 1747. Lieutenant vid Lifgardet 1749. Kapten vid Cronhiorts reg. 1750. Öfver-Adjutant 1752. Kavaller hos Kronprinsen 1756. 1:ste Major vid Drott. Lifregementet

1757. Förste General-Adjutant vid Arméen i Pommern 1759. R. S. O. 1760. Minister vid Nedersachsiska kretsen och Resident i Hamburg s. å. Rappellerad 1761. Öfverste för Gula Hussarregementet s. å.; för Bohus Dragonregemente 1763, för Nylands Dragonregte 1769. Fick afsked med General-Majors n. h. o. v. s. å. G. S. O. st. k. 1772. Domherre i Havelberg i Preussen 1773—75. Landshöfding i Westerbotten 1775.

Vid hemkomsten infann han sig hos K. Gustaf III med ett djäfsinligt finansproject, det för nationen mest olycksbringande, som framburits till en Kungs öra. Ehreusvärd antecknar: — — "General Gustaf Wrangel, hvars naturliga inuuetade har fört honom till missnöje, som nu mycket börjar eclatera. Sedan han fört en besynnerlig lefnad, så kommer han hem till Sverige för någon tid sedan och hade 1000 projecter till Sveriges förbättrande. Han vann protection af R. R. Carl Scheffer. Han skulle inventera en förmånlig brännvinsbränning för Kungen"). Många projecter gjordes, och omsider vidtogs, att brännvinsbränningsförbudet skulle upphöra, men bränningen bli ett regale. En Direction häröfver tillsattes. Wr., som förut hade afsked ur arméen och nyss fått Wester-Norrlands län, Presid. Boije och Statssekreteraren Liljencrantz utnämndes till ledamöter. Här blef strax en jalousie. Alla ville råda och alla synas med sina kunskaper. Wr. ville ej mindre betyda än de andre. Missnöjen öka sig och utbryta å Wrangels sida med beskyllningar mot L. och B. om egennytta och sådane afsigter, som ej kunde obligera honom att vara kvar i en Direction, som vere så inestimable. Han lägger in till R. R. Bjelke såsom preses och begär afsked ur Direction och tillika ett års permission att resa till sina gods i Mecklenburg, efter hvilken tids förlopp han åter ville infinna sig vid sitt län, men ej längre ha befattning med Brännvins-Direktion." För att säga sätta, uppsökte han Kungen den 8 Juni 1776, då han med greve Gref Fersen, Kammarherre Gref Ad. Piper och Stallmästare Munck begifvit sig till Rydboholm, der Kungen nyss varit i Brahegrafen och sett, enligt E—ds anmärkning, Er. Brahes för kungadömet skull afhuggna hufvud, sjelf son af denne som dref Brahe till en omöjlig revolutions anläggning, lifvande på ena sidan en son af den, som dref Br. till stupstocken och på andra sidan en Eric Brahes sväger, som nu skulle bli Axel Fersens måg. Wrangel blef ej presenterad.

*) Se härom Biogr. Lex. XII B. p. 32, noten.

Der må ha uppstått en eftertänksamhet, som ej längtade höra tal om "sportlerne på dranken." 1776, Söndagen d. 23 Juni, heter det, lät H. M:t på e. m. brännvinsdirektionen utkomma (till Haga), "att sätta den sista förlikningen Ledamöterna emellan." Till den ändan uppdrogs åt General Wrangel att genast börja en ny Eriks- eller rättare Brännvinsgata ifrån Upsala till Gefle och öfver de norra provinserne till Österbotten också öfver hela Finland till hufvudstaden igen; härigenom hade han tillfälle att controllera sin ovän Boije. Så skulle Landdrostet von Storck resa åt södra provinserna och controllera Wrangels kontroll, under förra resan, på Landshöfdingarnes executioner af Kungens befallningar. Desse kontrollresande skulle derunder så flitigt correspondera med Brännvins-Direktionen, att denne "intet ögnablick måtte vara i okunnighet om den minsta händelse" *). Och sedan K. M:t affärdat Wrangel, satte han sig ned att skriva talen vid Wasa Hofrätts installerande, hvilka han sedan visade Ehrensvärd, som fann dem "fulla af de djupaste och dygdigaste principer."

Kungen for så till Loka — "för hjertklappning." Här mötte till recreation Landshöfdingen Frih. Joh. Abr. Hamiltons berättelser om orsakerna till oenigheten mellan General Wrangel och den öfriga Brännvinsdirektionen, i synnerhet

*) Om Brännvins-Direktionens flitiga correspondens ha sednare författare upplyst. Landshöfdingen G. Montgomery har till Nykterhetsföreningsmötet i Umeå 1843 inlemnadt ett (i Fosterlandsvännen 1844 aftryckt) utdrag ur 1782 års Conceptbok vid Westerbottens Landscontor, "hvilken börjar snart sagdt med brännvin, innehållet har hufvudsakligast afseende på brännvin och slutar med en allmän kungörelse om brännvin." Der beklagas att brännvinshandlare från Lappmarken måst vänta flera dagar på brännvin, då de kommit med hästar från 20 mils afstånd, att Landshöfdingen ömnat för invånarnes belägenhet, men varit urständsat att hjälpa "denne ömme och maktpåliggande sak," om de *ooröningar* som genom *brist å brännvin* förelupit, då K. M:t kunde hafva minst 24,360 R:dr i årlig vinst, blott regala bränneriet komme i fullkomligt stånd. Och detta år 1782, då en allmän brödbrist tvingade människor äfven i rikets södra provinser, att, enligt Riksdagsmäns intyg följande Riksdagen, äta bark och dö med knopp och hösmöle i munnen, och Landshöfdinge-Embetet sjelft intygade, att *en total missvärd för människor och kreatur vore oundviklig*. Och likväl fördes ur dessa norra Sveriges stenklyftor 480 Tor Råg i detsamma till Regala Bränneriet. Och Lappska stammen uppförades. En Provincialläkare måste också belönas för sin vård "om den försupna bränneri-betjeningens helsa." Till *Kongl. Brännvinsspännan* anordnades *Ecclasiastikverket i Lappmarken* collectmedel, Hospitals- och Barnhus-Spannemålen m. m. Se vidare Brännvins lagstiftningens Historik, p. 87 följ.

mellan Wr. och Statssecreteraren Liljencrantz^{*)}, angående Regala Bränneriets i Carlstad flyttning till Lagman Antonssons egor. A. var en af de gamle Riksdagsvingiarna och H. "som gerna ville vara väl å ömse sidor," tillstyrkte derföre 2.oe brännerier, ett hos A. och ett i Carlstad. Kungen fann 2. mils afstånd mellan tvenne verk vara för ringa och, gaf A. företrädet. Men Wr. fann sedan Carlstad tjenligare och yttrade misstanken att A. köpt Liljencrantz. Wr—s och L—s träta blef nu så häftig att ingendera förklarade sig kunna sitta i Direktionen samman med den andre. Slutligen begaf sig äfven Kungen åstad på en "brännvinsresa," att controllera i sista hand och se frukterna af Wrangels verksamhet. I Upsala, der Landshöfdingen Funck hade complimenterat hans far med att låta i salen på Upsala slott hänga en vacker målning af Carl XII men med ansigtet ommåladt efter ett porträtt af Adolph Fredrik, hade nu Rudbeck att visa ett med svett och möda anlagdt kungligt bränneri. Detta förnöjde så Kungen, att han lät R. bjuda alla officerare till sitt bord, något som förut blott händt rangregement. Men då von Storck sedan kom till Kungen på Ekolund, var en stor villrådighet hvad parti som borde tagas, om han borde bjudas till Kungens bord, sedan Bergsrådet Sandels, en flitig författare i Vetenskaps-Akademien, nekats att utkomma blott derföre att hans rang ej tillät honom bjudas till samma bord, eller han borde underkastas den stränga etikettslagen. Slutligen ansåg Kungen att som v. St. nu skulle såsom en nyttig Embetsman anträda en brännvinsresa, så borde han hedras — mer än Vetenskapsmannen. Man kan deraf sluta, huru högt nu Wrangel sjelf måste värderats. Också uppsköt Wrangel sin brännvinsresa, i speculation att vid utnämning till Generalgouverneur i Pommern komma i nådig åtanka — en befordran, som torde varit *föremål* för G. Wr—s blick, då brännvinsväsendet utvaldes som *medel* att vinna ynnest. Och planen var ej illa uttänkt. Den som alltid kommer med pengar, är vanligtvis alltid välkommen och vinner snart tillgifvenhet.

Likväl misslyckades planen, äfven med den nedsättning i anspråken, att C. Sparre skulle bli Generalgouverneur och Wrangel Öfverståthållare efter honom. Kungen yttrade till

^{*)} Har ni talt vid mon Intendent Monsieur *Raffet*? frågade G. III d. 30 April 1780 Bar. G. Ehrensvärd — menande Liljencrantz. Vi tro ej att det skulle afse L—s lefnadssätt, som var känt såsom högst aktningvärdt, utan att det ovissa i bränneri-inkomsterna och finansväsendet öfverhufvud med detta lekande uttryck karakteriserades.

en Wrangels vän, som insinuerade hans önskan: "Han skall först väl sluta brännvinssakerna, dem han ensam börjat. Få se hvad han derpå förtjenar." Penningvinsten blef lik snöbollen, som bonden berättas vid Kungens (Carl XI:st) bord ha, till en symbol af kronoskatten, sändt händer emellan till Kungen, som blott fick ett strax smältande snökorn af den store snöboll, som bonden gaf ifrån sig. Presidenten Boije misstänktes för del i Kungsholmsbränneri-Commissariens uppdagade stora underslef. Men misstankarne mot Liljencrantz uppdagades såsom födda af en sammansvärjning mot en homo novus, som var dugligare än hans afundsmän, bland hvilka Wr. var den minst masquerade.

Wr—s brännerinit kan ej undskyllas deraf, att tiden ännu ej förstod bättre, och att blott stora män äro framom sin tid. Det var ej 20 år sedan Regeringen vidtog de allvarsammaste steg att aldeles utrota brännvinet såsom i alla hänseenden fördärligt. Den samtidske Ehrensvärd ansåg kronobränneriet som ett ivetydigt medel, liknande nationen vid en sjuk, som af en läkare antydes att dricka sin egen aftappade blod för att få krafter och bli frisk — ett medel, som han egentligen ansåg passa för Ryssland, der Regenten är Herre öfver brännvinet: hans intresse är, att mycket åtgår och ju mera grymheter af denna yrsel utöfas, desto mer vinner Regentens kassa. Men Riksdagar skulle undvikas och man tänkte endast på medel att hastigt skaffa Kungens kassa mynt, utan att behöfva tigga det af Ständer. "Man tyktes öfvergifva den principen, att långsammare stadgade författningar, som öka invånarnes välmåga, äro den säkraste finansplan, och all annan äfventyrlig." Den revolution, som för fullständigt befriat Kungen från sina Ständer, var således yttersta grunden till förderivet. Den ende rikshushållaren bland de högre herrarne, som bort kunna motvåga Scheffer och Wrangel, var gamle H. H. v. Liewen, gudfruktig, enligt sjelfva Schröderhelms intyg, och riksekonom enligt Ehrensvärds; "men han rådfrågades aldrig i dessa saker," enligt den sednares sorgbundna försäkran. H. M. befalte Wrangel att med Bar. Davall och Warendorff (se dennes biographi) afgöra om Bränneriet, som var anlagdt jemte det svenska Pantheon i Gripsholm. Kungen lät honom ha Generalgouvernementet i Pommern i perspectif, för att desto mer elda hans nit. Ehrensvärd förstod dock, att det ej var Kungens mening att låta Wr. få den lön, för hvilken han kämpade.

Då R. R. Sinclair dött begaf sig K. Gustaf, åtföljd af Hertig Carl, till Carlskrona, tagande vägen mot Calmar.

Ehrensvärd antecknar dervid: "Det gamla Kalmar slott är ej i bästa tillstånd. Slottet har på General Gustaf Wrangels tillstyrkan blifvit inredt till Spanmålsmagasin och brännvinsbränneri. Kalmar Unionsal, ett märkvärdigt minne i Svenska historien, har blifvit med brännvinspipor orneradt; och K. Gustaf Adolfs sängkammare, der ännu hans säng står kvar, fyllts med spanmål, som väntar sin förvandling. Att föröda är en vetenskap, alla tidevarf förbehållen. Man ursäktade Wrangel genom försäkran, att spanmålen ej förstörde Gustaf Adolfs säng m. m. d. Men der man vill bibehålla en viss vördnad för stora kungars minnen, der anser man dessa minnen heligare, än att de ständigt skola trampas af fulla brännvinsbrännare. Sedan Kungen besett slottsbränneriet, skyndades till Carlskrona, der bränneri-inrättningen kostat osimligt. Man hade köpt Sparreska tomten, nedhuggit den enda trädgården i staden för att anlägga ett bränneri, dit vatten måste föras från Lyckeby. Lycklig H. M:t, om nationens dryckeslust kan ersätta honom all denna skada." — 1780 d. 22 Mars afemnade Wr. till K. Gustaf III räkenskap för Gripsholms bränneri, öfver hvilket Wr. å H. M:ts vägnar hade en slags tillsyn. Wr. försäkrade, att H. M:t detta år skulle i sin cassette se inflyta 20,000 Rikr Specie, utan mer besvär derför än dem mottaga och utan en halföres utgift för dessa, enligt E—s uttryck, *bedräftiga* inrättningar.

Wr. blef i belöning — blott som Landshöfding i Westerbotten, från 1775, flyttad till Halland 1781. Satt i Brännvinsdirectionen 1775—81. Träffades ej sedan i Halmstad, ej ens i Sverige, utan blef E. O. och min. plen. i Italien 1789; utan tyfvel på egen begäran. Sändes i samma egenskap till London 1793, hvilken beskickning han dock ej ville emottaga; slock då på begäran afsked från sitt Landshöfdinge-Embete s. å. Dog i Livorno d. 7 December 1795. G. m. 1:o Dor. Alb. Barnewitz, 2:o Mar. Charl. Cedercreutz, Statsfru.

Om hans barn har ingen säker kännedom kunnat anskafas, men anledning af i slika ämnen uppmärksamma personer gifvits att antaga, det man har en hans son eller sonson i General Wrangel, namnkunnig i kriget 1848 mellan Preussen och Danmark och nu (1853), vid 3ème corps d'armée Commandant-général (Berlin) le General de Cavallerie, de même Commandant en Chef des troupes dans les Marches, att upprepa tillarne efter Almanach de Gotha, Man har försäkrat, att Generalen sjelf räknat sig i kändt släktför-

hållande med Henning Wrangel. (Flera försök att komma till säker kännedom i ämnet hafva blifvit utan resultat.)

(Källor: Låstboms Höfd.-Minne. Ehrenswards Journal. Wieselgrens Brännvins-Lagstiftningshistorik. Montgomerys anförande i Umeå. Riksdagstidn. 1799 s. 130, 146. Schantz hist. om Pommerska kriget. Bexells Hallands Beskrifning. Låstboms Höfd.-Minne.)

—N.

II. 6. WRANGEL, HERMAN.

Hans Wrangel till Elstpfer eller Elstifer, g. m. *Magdalena Yxkull*, var på 1400-talet Ryttmästare, d. ä. chef för en fana ryttare inom Tyska Orden i Lifland. Deras son *Herman Wr.* var Öfverste inom samma Orden 1530, g. m. *Adelheid Yxkull*. Deras son *Hans Wrangel* till Allo, Lädenhoff och Ky-menegård var g. m. 1:o Barb. Anrepp till Heel, 2:o Hillevid Arvidsdotter Posse, var måhända svensk undersåte, då *Svante Sture* var K. Erik XIV:s Gubernator i Lifland. Kallas Öfverste och Landråd. I förra gifftet föddes *Herman Wr.* 1585 eller 1587.

Som Ryttmästare i Pohlen hade han sig tappert förhållit mot Kejsar Maximilian och var 1601 förlagd på Dorpt såsom högste befälhafvare, då Hertig Carl det belägrade. Reinhold Anrepp, som 1601 blifvit Svensk Fältmarskalk, g. m. *Dorothea Hermansdotter Wrangel* till Elstpfer, son af Landtrådet i Estland Herman Anrepp till Heel och Marg. v. Rosen, sände från Svenska lägret hemliga bud till Wrangel, erinrande om det hat Pohlackarne hyste mot Tyskar, men den gunst hvarmed Carl alltid omfattade Lifländare. Detta och de svenska kulorna öppnade fästningen för Svenskarne. En Maur. Wrangel, som låg då som Öfverste utanför Wenden, blef Svensk Fältmarskalk den 4 Juni 1601. 1608 träffa vi den historiskt namnkunnige Herman Wrangel såsom Ryttmästare öfver Östgöta ryttare och 1612 såsom Ryttmästare för Kungens Lif-fana, när Gustaf Adolph räddades af Pehr Banér på isen af Wittsjö sjö, men en Wr. blef 1612 d. 11 Febr. tillfångatagen; vi kunna dock ej afgöra, om det är befälhafvaren på Dorpt 11 år förut. Den år 1612 fångne Herman Wrangel blef emellertid utlöst för 326 R:dr och dessutom betaltes för hans kost 32 R:dr eller 1 R:dr för veckan. "Fångabytet" verkställdes vid Markaryd d. 11 November nämnde år. Han utnämndes nu till Ståthållare på Iwanogrod. Derefter se vi, 1616, huru han från Finland fått fullmakt att värfva ett compagui svenska soldater af 133 man, med hvilka han in-

ledes i slottsförven på Kalmar fästning, att som Underståthållare och Öfverste vara Ståthållaren Hans Ulfsparre till biträde. (Fullmakten för Herman Wrangel nämnes i Gustaf II Adolfs historia af Hallenberg IV. p. 551.) 1616 var hans fru hos Pfaltzgrefvinnan, derunder till hästarne åtgick 2 1/2 lass hö och 4 kärvar halm. I memorial från Wr. den 28 Nov. 1616, uppgifves, huru han borde vara på vakt "mot de pohlske spyflugor med patenter och andra lögnskriftter," hvarför han höll sina spejare på danska marknaderna vid svenska gränsen, för att taga dessa polska utliggare och lögndragare vid hufvudet och skicka dem till Konungen. H. Wr. varnades för danska undersåtare från Aveskär och i sitt bref d. 8 April 1617 beskref Konungen särskildt en man med en tand ute framme i munnen och ett svartbrunt skägg, som lofvat skaffa K. i Pohlen en afritning af Kalmar fästning. Ut i ett memorial af d. 27 Febr. 1617, skrifvet i Örebro, befalldes Wr. att påskynda fästningsbyggnaden i Kalmar, föräggja 100 ryttare i Björnhufvuds skans på Öland, utom ett antal bönder, och förordna 300 knektar till Bornholms (Borgholms?) försvar. (Hallenberg. G. A. IV. p. 552.) Den 21 April 1617 svarade Kungen utförligt på en Wr:s förfrågan om en svensk ryttare som steglats i Christianopol. (L. c. p. 671—72, 680.) Sedan se vi Wr. döma efter lagens stränghet öfver de svenskar, som begått brott i Bleking, men sända svensk advocat, att inför K. Christian föra en anklagad landsmans talan.

Då Elfsborgs fästning återlösts, behöfdes den duglige Wr. der, och emottog den 31 Januari 1619 samma fästning i ett ganska utblottadt tillstånd. Kallas då Öfverste. Efter freden voro till och med *Ungrare* att ur tjensten förfäskeda. Men 1621 den 12 Juli se vi *Riddaren* Wrangel utnämnd till Fältmarskalk eller Fältherrens (Jac. De la Gardies) Lieutenant (d. ä. Vicarius) och ställd i spetsen för "tredje lägret," försvaradt af hans eget och skotske Öfversten Redwins regement samt 7 Esquadroner ryttare. I "första lägret" hade Konungen sjelf befälet; i andra lägret Jacob De la Gardie. Fjerde lägrets befäl var lemnadt skotske Öfversten Seaton. Nu anlade H. Wr. 2:ne förskansningar gent emot Dünamünde fästning. Vid beläringen af Riga inkastades 1,000 kulor om dagen. 1622 i Jan. möta vi den första förebräelsen, gifven Wr. af Gustaf II Adolph, när Wr. ej nog skyndsamt utfört en befallning, anmodande De la Gardie att gifva honom råd (L. c. p. 992). Sednare var det, Kungen ställde stupstock och skarprättare, der Herman Wrangel och Åke Tott

utställt ett envige. Derom se Fryx. Ber. VI, p. 149. 1622 såk De la Gardie, Kraus och Wrangel fullmakt att besöka Chorrasserryttare (Cuirassierer), Till Axel Oxenstjerna, Herman Wr., Gustaf Horn o. d. gaf nu Konungen, innan han afreste till Sverige, stora förlänningar i Lifland, för att göra dem desto mer intresserade i eröfringarnes bevarande. 1623 befordrades Wr. värfva i Småland ett compagni lätt ryttare, dervid Pehr Banér gaf honom till biträde. 112 man vunnos, somingo 15 daler i månaden. Då Wr. nu kom åter som Ståthållare till Kalmar — fullmakten var af d. 15 Juni — klagade han, att skansen vid färjestaden på Öland var alldeles förfallen; Kungen svarade: den kan väl då, upprättas på något sätt o. s. v. H. Wr. var nu ock Öfverste för allt Småländskt krigsfolk. Nu bestod Svenska Generalitetet (ökadt från 2 till 3) af Fältherren Jac. De la Gardie, Fältmarskalken Herman Wrangel och Fältmajoren Gref von Thurn. 1625 blef Wr. Ståthållare på Jönköpings stott. 1627 se vi Svenska rytteriet under Konungen, unga Thurn och Herm. Wrangel vid Dirschau visa mycken tapphet, då Kungen fick de Dirschauiska slängarne, hvarmed han sedan ursäktade sin oläsliga handstil. Wr. blef nu Svensk Gouverneur i Elbingen. 1629 förde han befälet öfver Svenska hären i Pohlska fälttåget, då han vann den lysande träffningen vid Gorzno. Fryxell berättar, huru Wrangel förutsett och beräknat allt, huru Potocki snart såg den framlade svenska hären bättre uppställd framför sig, än han hade sin egen här, som stått stilla. Snart såg man hela Pohlska rytteriet kasta sig på flykten. Svenskarne förföljde i god ordning. Mer än 1,500 Polackar lågo döda på fältet, 500 fångar, 4 kanoner och all trossen eröfrades. Då freden slöts i Stumsdorff såg man på Svenska sidan Axel Oxenstjerna, Herman Wrangel och Johan Banér. Wr. blef R. R. i Maj 1630. Deltog i Tyska krigets bragder, ehuru Konungen der var så mycket, att föra hans död Fältmarskalkarne syntes mindre. Efter hans död behöfde H. Wr., som gammal och sliten, en lugnare verksamhetskrets, och blef Gouverneur öfver Prussen. Var 1635 åter Svenskarnes fullmäktig vid Stumsdorffska fredstraktaten med Pohlackarne. Vi se honom väl åter på krigets skådebana, då han en tid förde östra sidohären, men han, stiftsint och stolt öfver sina högre ålders meriter, kom i sådan oenighet med Joh. Banér, att Herman Wrangel måste resa hem. Här fattade han en häftig kärlek till Fröken Marg. v. Stenhook, hvilken dock blef obesvarad. Han ansåg Danska Ministern Kendsen dertill oraken. Engång möter han denne

herre utanför slottet och blef så uppretad af blotta åsynen, att han slog sönder sin häpp med Ministerns hufvud; dervid blodet strömmade. Därefter ryckte han värjan från en bredvid stående tjänare för att anfälla sitt hjertas verkliga eller fabillade onde dämon, då Axel Banér tillkom omh lyckades fatta Wr. om lifvet och hålla honom tillbaka. Danmark hade sannolikt förklarat krig, oaktadt bemedlingsförsöken, om ej Sveriges krigsrykte i de dagar verkat besinning hos mäktigare stater, förrän de sade det ordet.

1643 blef H. Wr. Generalgouverneur öfver hela Lifland. Men han dog snart dexpå d. 10 Dec. samma år.

Skoklosters flera byggnader samt lärdoms- och konstskatter bära ett hedrande vittnesbörd om denne herres storartade uppfattning af en aristokrat, som skref sig Herre till Lerjeholm, Svinsund, Skokloster, Öfver-Palen, Boglösa, Lidenhof, Lindeberg, Wallkul, Odenpå, Wrangelshof, Hagebyholm, Bjärnboholm, Brantstorp, Gransbo och Danö. På Skokl. uppfygde han Wrangelska grafchoret 1620 (1639?). På väggarne föreställas i gips Fältherrns förnämsta fältslag med beskrifning på Tyska. Samma fältslag ses ock på en i olja målafatta i kyrkans chor. Detta är naturligtvis verk af sonlig händelse. På cenotaphiet ser man Herman Wrangels bild i kroppsstorlek och full rustning af gips. Vita mihi est Christus, Christus ist mein Leben o. d. visar att man har en Riddare ur protestantismens korståg framför sig. Han har skänkt klockor till kyrkan.

Skokloster, reduceradt från förrädaren Somme, donerades till Herm. Wrangel 1611 och confärmerades af Gustaf Adolph 1612. Mellan hvarje fenster i andra våningen af sjelfva det slottet C. G. Wrangel uppförde, ser man porträtter i kroppsstorlek af officerare, som jemte eller under Herman Wrangel tjente Gustaf Adolph i krig. Närmast Herm. W:s till höger ser man Pålvel v. Essens, sedan Öfv. Patrik Rutboms; Joh. Nieroths, Erik Ulfsparrers m. fl. Till vänster fr. H. W:s porträtt: Wilh. Mans, J. Patkulls, Lars Kaggs, Christopher Asserensons m. fl. Från Herman Wrangels egen tid må: fästen förskrifva sig, der man ser C. G. Wrangel som barn med sina 9 syskon lekande; ett porträtt af C. G. Wr. 6-årig, af Joh. Maur. Wr. 5-årig, begge i kroppsstorlek, liksom af H. Wr. och Marg. Grip.

Märkligt är att denne myndige Herre ej upphann Friherrebänken, fast han lefde 22 år efter det han blifvit Fältmarskalk. I en sednare tid kunde ej lätt en adelsman bli Statsråd, utan att det ena året bli Friherre, det andra Grefve.

Männe ej orsaken låg i Hermans egen antipathi för denna "titling," hvarigenom kungagunsten kände i en blink gifva rang, som trädde framom seklers ärfda ära?

Öfver ingången till grafven i Skokloster läses:

Hermannus Wrangel, Regis Regnique Senator,
 Marschallus Campi, Vir Generalis, Eques,
 Quod sibi mortale est, vult hac sub condere porta,
 Porta hæc porta sibi in morte parata suis.
 A:o 1639 d. 27 Maj.

G. m. 1:o Margareta Grip, dotter af Maur. Grip och Edela Stensdotter Lejonhufvud; 2:o Catharina Gyllenstjerna, dotter af Carl Eriksson Gyllenstjerna och Anna Ribbing; 3:o Amalia Magdalena, dotter af Grefve Johan till Nassau-Vianden, Catzen-Ellenbogen, Dietz och Dielenberg, och Margreta af Holstein-Slesvig. Herman W—s enka, född 1613, dog d. 24 Aug. 1669.

På n:o 41 bland Friherrar introducerades såsom Baroner till Lindeberg hans 5 söner: *Carl Gustaf*, se n:o 17 (sedan Grefve till Salmis), och *Johan Mauritz*, se n:o 8, med sista frun; *Adolph Herman*, med andra frun; han blef Öfverste för ett infanteriregemente, g. m. Elisabeth v. Rosen, hvilkens son Erik ses n:o 10 och sonson Erik ses n:o 11; *Johan Fredrik*, och slutligen *Wollmer*, som ses n:o 12, i tredje giftet. 2:ne döttrar blefvo gifta, *Maria Christina* med Generallieut. Cordt Christopher Königsmark, och *Elisabeth Dorothea* med Frih. Otto v. Scheiding.

—N.

II. 7. WRANGEL, GEORG JOHAN.

Vi känna blott ätten, ej förfädernas namn. Dopnamnen erinra om Herrar till Elstpfer och Kaifer i Lifland. Var i Juli månad 1701 Öfverste-Lieutenant och fick under Öfverste Helmersen befallning att härva den forskansning, der 4,000 Ryssar fattat fattat posto på Lützelsholm ofvanför Cobrun. Helmersen stupade, men Wr. hvilade ej, färrän den siste af de 4,000 var nedergjord. Konungen lät då under öppen himmel förrätta chörum, på sina knän tillika med hela arméen tackande Gud för den erhållna segren. Det var strax efter

) Se v. Stiernm. H. M. I: 316. och Gezelius. Rothlieb i Skokloster p. 34 har sista raden:

Quod hæc porta sibi in morte parata suis.

öfvergången af Düna. 1703 i Sept. sändes under Öfv. Lieut. G. J. Wrangels command 200 man till häst att begära proviant i Posen. Man vägrade lemna det krädda, och staden blef därför infagen utan en enda mans förlust. Staden måste nu samma dag böta för sin trotsighet mot de käckä Carolinerne med 30,000 Rdr. I slaget vid Liesna d. 29 Sept. 1708 anförer han eget Regemente. *Wrangelska regementet* vid denna tid var ett Tremänningsregemente från Björneborgs län, som gjort fälttåget i Lifland och sedan följde det svenska seger-tåget tills det blef fångat vid Dniepern. Men rörande Liesna-slaget är någon oredda inkommen. Ennes skriver i Carl XII:s krigare I: 615 att Öfverste Georg Johan Wrangels regte deltog i slaget vid Liesna 1708, men Nordberg Carl XII:s historia I: p. 871 kallar den Öfverste Wrangel, som nämnes i berättelsen om slaget vid Liesna, *Reinhold Wrangel*, hvilken anför hela infanteriet och drifver fienden ur den skog, der han planterade sina kanoner. Var det ej den Wr. som till Liesna förde sitt regemente? Ej var det Gref Didriks bror, Carl Henrik Wrangels, kämpens vid Willmanstrand, fader; ty han var blott Capitaine då han dog och sonen Carl Henrik var då redan Öfverstellieutenant. 1708 känna vi ingen Reinhold och Nordberg har blott namnet i Liesnaslagets skildring. Der är skäl att undersöka om ej ett misstag ingått, om ej den lagren, som bröts den 29 Sept. 1708, bröts af Georg Johan Wrangel, Chefen för Wrangels regemente? Det säkra är att denne Carolinske kämpen var en af de 22, som stupade vid Pultava 1709, då han stod i spetsen för Wrangelska regementet.

En som af Rehnbinder skrifs "*Jürgen Jean Wr.*, Herre till Elstfeer och Calfeer i Lifland, Öfverste vid Uplands regte," dog 1696; g. m. 1:o Marg. Stenbock, Rikstygmästaren Grefve Er. Gustafsson Stenbocks dotter med Cath. v. Schwerin; 2:o Hedvig Eleonora Horn, Fältmarskalken Friherre Henrik Horns dotter, som födde Bengt Ad. Wrangel. Denne *Bengt Adolfs* söner *Johan Gustaf*, *Fredrik Göran*, *Henrik Herman* och *Carl Erik* naturaliserades 1772 och introducerades 1776 (n:o 2092); från dessa härstamma vår yngsta svenska adliga ätt Wrangel. En *Georg Johan Wrangel*, "nu för tiden (1721) Lieutenant hos Konungen af Preussen," tecknande under ett sällebref, der namnet skrifs såsom härofvän i contexten, men underskrifvande sig *George Jeanne Wr.*, hade ärfvt gods af en farbror *Henrik Wilhelm Wrangel*, sannolikt den Öfverstellieutenant vid Skånska dragonerne *Henrik Wilhelm Wr.* som 1706 utsändes af General Rehnköld med 400 hästar vid Warta-

strömmen jemte en Polsk Öfverste med 150 hästar, hvarpå de sloge en händlig trepp anförd af en öfverlöpare-Swinarski och gjorde ett anseeligt byte; men i Jan. 1709 blef han skjuten, då han anförde ett regemente, hvilket derpå önskades af Prinsen af Würtemberg. Det är troligen denne H. W. Wr. som d. 27 Nov. 1700 skref från Narva den berättelse om segren derstädes, hvaraf ett utdrag är intaget i De la Gardieska Arch. XIII D., staldt till K. R. Grefve F. Wreda.

(Källor: Carl XlIs krigare af Banaa. Carl XlIs Hist. af Nordbottg. Behb. Ad. Matr. 1781. De la Gard. Donationen i Lund.)

—H.

HL 8. WRANGEL, WILHELM GUSTAF.

Hr W. G. Wrangel af Fall (n:o 1,850) var född i Reval 1695. Fadren, Capit. vid Öfv. Pahlens regemente i Reval, Carl Gustaf Wrangel") g. m. Maria Krusenstjerna. Hade med beröm för tapperhet vid Fmska arméens bivistat 1713 års action vid Pelkenä och 1714 slaget vid Storkyrö; blef 1717 Capit. vid Södermanlands regte; bivistade 1718 års Norska campagne och Fredrikshalls belägring; 1719 slaget vid Ö. Ståket, der han vardt illa sårad. Blef 1733 Capit. vid Dal-regementet, vid Mora compagne och bodde på Sollerön. Blef naturaliserad såsom Svensk adelsman 1734. Major 1741. Introducerad 1742 (n:o 1,850). Var "den fräckaste," enligt Tiburtius att föra en otidig mun mot General en Chef vid 1742 års riksdag. 1743 följde han frivilligt de till Stockholm upptågande Dalkarlarna, bland hvilka förre Riksdagsmannen Pehr Andersson i Sollerön och Bruksbokhållaren Schedin voro de egentlige anförarne. "Kopparskriffvaren" Johan Pehrsson i Buebacka, Ledamot i Secreta Utskottet 1743, berättar, att Major Wrangel var i prostgården under Landstinget i Leksand, då Landshöfd. Wennerstedt måste fly; att Pehr Andersson var så länge inne hos Major Wrangel, att alla deputerade derföre måste stå ute och vänta, men att Pehr nekade att han der varit, t. o. m. med en ed, hvarpå J. Pehrsson fattade en misstanke om något hemligt samråd dem emellan, det han aldrig förr tänkt. Vid majorsbostället kom Wrangel sjelf ut på Elfsbacken och ropade J. Pehrsson

) Männe ej den Rittmeister Carl Gustaf Wrangel, hvilken en Fabian Wrangel på Wrangel den 17 Maj 1679 kallar sin brorson? De la Gard. Donationen i Lund.

med Bera tillbaka. Vid inkomsten såde han dem iafet, wian
 hnd dem brännvin; hans Löjtnant Söderberg var ock inne.
 Johan Pehrsson jemrade sig öfver tillståndet och propheterade
 en snät utgång, då menigheten så sätter sig mot öfverhetens
 edre. Alla hörde, men hvarken Wrangel eller någon annan
 svarade ett ord. J. Pehrsson hade tjent Wr. i Secréta Ut-
 skottet vid hans ansökan om ersättning för regementets för-
 lust på spanmålslönen, hvarför Wr. var hans vän och båd
 honom på Riddarhuskällaren; då Wr. visst ej var nykter,
 sågande många gånger, att om J. Pehrsson vore en tystlåten
 karl, hade Wr. något viktigt att säga, vröd händerne i oro,
 men tog. Sedan förstod J. P. att Danska successjonen låg
 honom på hjertat. Han var den ende, som kunnat upplysa
 Dalaimogen, att Rikets Ständer utsatt valdagen till den 21
 Jani, hvilket vållade de stränga marcherne, att folket förut
 måtte vara i Stockholm.

Wrangel dömdes till 21 dagars fängelse vid vatten och
 bröd samt lifstids fängelse på Warbergs fästning; när Sche-
 den och 5 bönder halshöggs. Dagen derpå valdes Ryska
 ärendecandidaten, och Unionisterne voro slagne. Wrangel fri-
 gafs d. 26 Nov. 1751. Hans ätt utgick med Capit. R. S. O.
 Rick. Otto Wrangel, som dog 1815, 81-årig. Ryssland var
 1743 i Sverige lika lyckligt att förhindra Skandinaviens re-
 union, som det vid andra tider varit det i Danmark. Divide
 & impera! glömmes icke.

(Källor: Handl. rör. Skand. Hist. I D. Gelfers Frihetstid.)

—N.

IV. 9. WRANGEL, JOHAN MAURITZ.

Denne Friherre till Lindeberg (n:o 41) var sambroder
 till Grefve C. G. Wr., således född af Margareta Grip i Fält-
 herren Herm. Wrangels första äktenskap. Gick tidigt i
 krigstjenst. Var Öfverste för ett Cavalleriregemente, då han
 1644 vid Norska sidan kämpade mot Hannibal Sehested. När
 Öfverste Gabr. Gabrielsson Oxenstjerna i Wermland, der flen-
 den förstört bondelägrer och nästan utan motstånd eröfrat
 flera skans, icke kunde hindra flendens framryckning, utan
 denne stod 2 mil nära Carlstad, skyndade Öfverste Joh. Wr.
 med Södermanlänningarne och folk från Götheborg, Nerike,
 Westmanland och Östergötland att komma till undsättning.

Han hade ordres att tåga genom Dal åt Norge och falla å-
enden i ryggen, men måste nu göra tète emot Oxenstierna.
Under tiden föreföllo åtskilliga skärmytslingar, isynnerhet
vid Frencfors, hvarigenom fienden lyckades hindra Wrangels
förening med Oxenstierna. I början af 1645, berättar Fryxell,
tågade Sehested från Wermaland nedåt Dal, slog Iwar Bagge
vid Ämål och Johan Wrangel vid Köpmannabro, öfversvä-
made landet samt belägrade och stormade 3 särskilda gånger
Wenersborg, som dock tappert och lyckligt försvarades af
Per Lilja.

Joh. Wr. blef Friherre till Lindeberg 1654 och följde
sedan som Regements-Chef Carl Gustafs segrande fanor. 1656
d. 20 Jun. se vi honom och L. Cantersteen såsom svenskt
ombud, uppgöra stillestånd med K. Johan Casimirs sändemän
under Pohlska rikets V. Cancellar, kort förrän det blef K.
Joh. Casimir för svårt att rädda Gr. Wittenberg mot det
uppretade folket. 1659 kort före d. 25 Juni kom General-
major Joh. Wrangel till K. Carl Gustaf från Pohlen till Hel-
singör. Han erkände att kungen i Pohlen nödgat honom
gifva revers på, att han aldrig skulle tjena mot honom,
hvilket så förtroet svenska kungen, att han strax befallte
Wr. träda i arrest — vid samma tid, som 2 Wranglar, för
försumligheter i sjökriget, voro under tilltal.

J. M. Wr. blef efter krigets slut Riksråd d. 6 Febr. 1660.
Han dog 1664.

G. m. 1:o Anna Bosdotter Bååt; 2:o Cath. Gustafsdotter
Lejonhufvud; 3:o Beata Nilsdotter Kagg. Ätten utdog med
dess ogifte sonson Frih. Joh. Wrangel.

(Källor: Södermanlands regtes hist. Beröta skådepennningar. Fryxells
Berättelser. De la Gard. Arch. VIII. p. 235. Pufendorfs Gesta Caroli
Gustavi Lib. III. p. 155. Rådelängden.)

—N.

IV. 10. WRANGEL, ERIC d. ä.

Frih. Carl Adolph Wrangel, en son af Frih. Adolph
Herman Wrangel, Öfverste, Riksmarsken Carl Gustaf Wran-
gels broder, hade blifvit gift med Ingeborg Fleming, en dotter
af R. Rådet och Presidenten i Bergs-Collegium Baron Eric
Fleming. Frih. C. A. Wrangel som tillbragt en del af sin
lefnad i Rom hos Drottning Christina, var, då sonen föddes,

Cornett vid Uplands regemente; och hann på befördringsbanan aldrig öfver Ryttmästarevärdigheten vid K. Lifregementet. Vi känna 3 söner af detta par: Adolph Herman, död som Öfverstellieutenant 1746, Eric, som blef Riksråd, och Axel Pehr, hvars son Fredric Otto dog utan söner före 1777.

Eric Wrangel föddes d. 9 Augusti g. st. 1686 i morfadrens hus i Stockholm. Stud. i Upsala 1695. Fick 1698 H. Spegels sväger Prof. Rextelius till Inspector och fortsatte studierne till 1707, läsande både det till Sagum & Togam tjena kunde, således geometri och fortification såväl som canzlivettenskaper; hvarpå en utrikes resa företogs. I London, hos Envoyén Christopher Leyoncrona och Commissions-Secreteraren Carl Gyllenborg, mötte underrättelsen om Pultavslaget. Envoyén och Skalden Christopher Leyoncrona var, enligt Eric Wrangels sjelfbiographi, en man af stora studier, ogement förstånd och härliga naturens gåfvor; men harm och sorg öfver Konungens ofärd bragte honom likasom i förtviflan, så att han, som *förut hade nog begärighet för starka drycker*, öfverhopade sig så dermed, att han omsider midt uti vintren sjuknade och fann en efterlängtd död. Men han nämner ej att creditorerne togo L—s likkista och döda kropp i pant, i tanka att släkten skulle denna pant utlösa, men hvilket aldrig skedde, så att man ej ens vet, om denne prisade skald någonsin blef begrafven. [Den uppgiften har dock träffats, att han blef begrafven. Detta må tilläggas bland de få uppgifterna om mannen VII: p. 332—336, liksom att en hans dotter Hedvig blef gift med Lieut. Er. Rappe, och deras son Carl blef Baronerne Rappes ättfader. Åter en sorglig underrättelse om våra poeter.] Det må härvid erinras, att Leyoncrona, C. Gyllenborg och Eric Wrangel voro Apollos söner alla tre. Emellertid blef G. Envoyé och Eric Wr. Commissions-Secreterare 1710. Kunglig fullmakt kom först till Er. Wr. 1712; men ingen lön följde. När han 1714 i Juni begifvit sig hem för att yrka på lön, igenkändes han ej af föräldrarne, som då bodde på Gransbo, emedan de ej sett honom på 8 år. Och nu fingo de blott några ögonblick fägnas sig af hans hemvaro, ty han måste skynda till Stockholm med angelägna depecher. I Sveriges hufvudstad var medellösheten så stor i de dagarne, att den ringaste nya utgift besvärade. K. Mt sände i stället för lönanvisning en Kammarherrefullmakt, som dock hvarken kungen eller Eric Wr. sedan lade på minnet. Wr. kunde ej bege sig åter till Lon-

don, der han nödgats anlita crediten, då han var der utan lön och pengar; blef så sjuk, begaf sig sedan 1716 till Norby vid Svinesund, der K. M:t då hade sitt högvarter och fick nådiga ord, men måste med egna medel betala den i hopp om Comm. Secr.-lön gjorda skulden. Användes dock hos Konungen att ransaka Eng. Ministern Jacksons papper, när denne arresterats till repressallier mot Carl Gyllenborgs fängslande i London. 1718 sändes han i sviten med de Svenske till Åland afgående Ministrarne Görtz och C. Gyllenborg, der fredsarbetet varade i 3 månader, under lika ljusa auspicer, som freden efter K. Carls död slöts under mörka. Blifven derefter Lagman och Ordningsman i Skaraborgs län s. å. den 29 Juli, tog han med ifver i de af Landshöfvingeembetet något på långbänken laggda verkställighetsåtgärderna, men sökte, liksom Landshöfdingen, skona de genom oupphörliga marcher och foror förderfvade allmogehästarne. Begagnade därför sjötransporter der det ske kunde. Kort före sin död hade K. Carl XII gifvit Landshöfdingen Scheffer, man vet ej hvarför, afsked, och utnämnt Eric Wrangel, ehuru expeditionen ej medhunnits.

Vid riksdagen 1719 insattes Wrangel i Secreta Utskottet, der han arbetade på frihetens återvinnande åt folket, erkännande sedermera i själfbiographien, att han ej anade att denna frihet skulle så snart behöfva skrankor för att kunna ega bestånd och ej i själfsväld förbytas. Något sådant kunde man ej tro om så tame och kufvade sinnen, som de svenskes då voro. Den nya Lagmans- och Ombudsmannalagstiftningen, såsom enväldets tanke, upphäfdes och Wr. blef tjenstlös.

Vid 1720 års riksdag insattes Wr. åter i Secreta Utskottet, maktens focus. Blef Canzliråd d. 23 Juni 1720. Gifte sig s. å. med Elisabeth von Rosen, dotter af Generalmajor Otto von Rosen. Hon var född 1688. Eric Wrangel blef Holsteinska partiets anhängare af fruktan att, om vi ej togo Carl Fredrik som Arfurst i riket, skulle han kasta sig i sin svärfaders Czar Peters armar, hvaraf farliga följder kunde uppstå.

Vid 1723 års riksdag blef Wr. ej blott Ledamot i S. U. utan ock Ordförande i Placeringsdeputationen, liksom uti Instruktionsdeputationen, biträdd i den förra af Conrad Ribbing. För åtgöranden i denna deputation var lätt att vinna hat, då ej möjligt var att placera en hvar till hans eget behag.

Vid 1727 års riksdag invaldes Eric Wr. åter i S. U., då rådets medlemmar ökades från 16 till 24. Blef Landshöfding i Skaraborgs län d. 14 Aug. 1727. Denna tjänst förnöjde Wr.,

som hellre mottog det anbudet, än en Stats-Secreteraretjenst. Han sökte nu upparbeta åkerbruket genom dikande och tjenligare plogar, höll ett Landtbruksmöte i Lidköping, då om adelsrustningen åtskilligt skulle bestämmas, sökte spara skogarne genom att nitälska för byggande af sten, mycket angelägen att få publika hus deraf uppförda; höll en allmän jordsranskning, besökte alla städer, fann Hjo passa för ett anseeligt schäferis anläggning med ullfabrik och klädesstamp; anlade nya vägar och brefvexlade med R. R. Gr. Cl. Ekeblad d. ä. för att vinna säkert understöd å högsta ort. I dessa bref var han höflig, men ej så undfallande, som bruket då var. Då Riksrådet recommenderat gästgifwarens enka i Glanshammar "att varda conserverad vid rörelsen," ville Landshöfdingen, i anseende till hennes höflighet emot resande och snällhet samt H. E:s rekommendation, hvilken hos Landshöfdingen "mer än mycket gäller," henne antaga, men blott för två år, emedan han fruktade att ett qvinnfolk ej skulle kunna rätt uppehålla ordningen. — Vid Fältmarskalken Grefve Dükers arrendekontrakt på Leckö kungsgård göras anmärkningar — allt vittnande om drift och nit för "hushållningens upphjelpande här i landet."

Flyttades till Örebro län, som då innefattade Nerike och Wermland, d. 1 Oct. 1729.

Vid 1731, troligen ock 1734 års riksdag satt Wr. också i S. U.; men ej 1738, då han ej förr uppkom, hindrad af en sjukdom, än utskottsvalen skett; men blef Præses i den secrete Handels- och Manufactur-Deputationen, der han dock ej förmådde hindra förbuden mot fremmande varors införsel, huru skadeliga han än visade förbuden vara, då ej sjelfva varan förbjudes till nyttjande, såsom endast tjenliga, *då man vill förminska tullen, stegra prisen och tvinga till luren drejeri.* Han trodde, att äfven sådana varor, som i Sverige kunde tillverkas, ej borde förbjudas, men väl tullen få gå till 5 procent, på det en jemn täflan både i pris och duglighet måtte underhållas, hvilken täflan genom monopolier upphäves — *grundsatser, som ännu efter 100 år ej mäktat göra sig gällande på våra riksdagar.* Vid nämnde riksdag bröt det onda ut, som uppspirade redan vid 1727 års riksdag. Frankrike och England hade i Hannover 1725 förbundit sig att contrabalancera de 2 kejserlige hofven, sökande Sveriges "accession," hvartill Canzlicollegium, deri Eric Wrangel var ledamot, enhälligt styrkt. Traktaten förklarades i Secreta Utskottet 1727 för *pure defensif*, så att ingen, som fred och ro älskade, deraf kunde i någor måtto offenderas. Arv. Horn

var då af denna mening, hållande sig med sina rådsvänner hårdt vid Frankrike. Men när Frankrike ville, till Franske kungasvärfadren Stanislai bibehållande på Pohlska thronen, draga Sverige in i ett krig mot Ryssland och mot oppositionen i Pohlen, kastade sig fredsvännen A. Horn med sina politiska vänner på de kejsrerliga hofvens sida. Då såg man Carl Gyllenborg och hans anhängare, som dittills varit de kejsrerliges vänner, skynda i blinken in i det af Ministèrens pluralitet öfvergifna lägret. Så genomdrefs både en subsidie-tractat med Frankrike, och förnyades den 1724 slutna Alliansen med Ryssland. Häröfver blef Franske Ministern Casteja, som ansåg subsidie-tractaten försvagas, högligen uppbragt och förgick sig mot Konungen, hvarföre han måste återkallas. S. Severin, som efterträdde, ville hämnas denna Frankrikes förtret på Horn och hans vänner, segrande först 1738.

Secreta Utskottet uppförde Er. Wr. på Rådsvörslaget, sedan Horn öfvertalats att afgå och 6 Senatorer afsatts. Då Wr. hörde sitt namn, när Electorsllistan upplästes, steg han, som alltid ansett Rådsemetet för det äfventyrligaste, i häpenhet upp på bänken, begärande ordet, för att afbedja sig äran. Men Landtmarskalken Grefve Tessin kastade då klubban och tillika med Ch. E. Lewenhaupt, Düring m. fl. tvungo honom med ifriga böner, att åtminstone ej här, utan hos K. Mt, om utnämning komme i fråga, undanbedja sig platsen. Detta undanbedjande skedde ock inför Konungen, autobiographen blygdes att säga det, *med tårar*, och när det ej help, fick han en så häftig feberhetta, att pulsen blef intermittent *ett helt års tid*. Rådsvollmakten daterades den 31 Martii 1739. Den 10 Aug. skedde inträdet i Rådskammaren, och det första ärendet angick 8,000 mans transport samma höst till Finland, emot hvilket förslag Wr. voterade. Denna transport röjde blott i förtid vårt krigiska uppsåt och satte Ryssland i tillfälle att bereda sig.

1740 nedkallades Rådet i Secreta Utskottet till att höras öfver conjuncturerne med hänseende till de afstådda provinsernas återvinnande. Rådets pluralitet, dit Eric Wr. hörde, afstyrkte kriget. Men Ständerpluraliteten fann detta *taladt i mössan* eller *nattmössan*, kallande sig, som frihetsvänner, *Hattar*. Eric Wr. begrep visst, att i ett fritt regeringssätt partier "*måste komma*;" och således ej kunna undvikas; men ansåg att det var en brist i frihetsväsendet då det ena partiet betraktade det andra såsom fiende. I enväldsstater var den, som hade en annan mening i politiska frågor, en rebell;

men i fria stater, der enhvar egde rätt att tänka och tala i politiska frågor, var hat mot ett annat tänkesätt ochristligt. För sådant, heter det i sjelfbiographien, har jag alltid tagit mig till vara och som min fasta föresats varit, att endast efter all min förmåga arbeta på fäderneslandets sjelfständiga välmåga och oberoende, så har jag ock intet gerna sett att man velat binda sig starkare till en främmande nation, än såvida dess intressen till alla delar instämde med vårt eget, samt till följe deraf har jag ansett alla subsidier, hvilka haft afseende på att inveckla oss uti vidlöftigheter, såsom skadliga lockbetar. "Att jag icke hatat personerne, som hyst en annan systeme än jag, vittnar den ömma och oryggliga vänskap, jag städse underhållit med R. R. Grefve Carl Gyllenborg och Presidenten Baron Höpken, oakadt mångas förtal och missnöje deröfver, fast våra statsprinciper voro alldeles olika, och som mine stödde sig på vår regerings constitution, hvilken behöfver frid och stillasittande, men är till activitet och krigsrörelse ganska otjenlig, så var intet underligt, att jag emot bemålte Riksråd och hans medhållares fattade plan, afstyrkt kriget med Ryssland. Sverige var då i dess bästa tilltagande och förkofring, uti landets cultur, handlens och sjöfartens utvidgande samt våra nyttiga Cassors tillväxt och hade genom längre frids åtnjutande snart kunnat återhemta sine genom Carl XII:s långa och till slut olyckliga krig alldeles förlorade krafter."

Vi måste erkänna, att ej blott principen utan äfven utgången gaf denna Rådsherre rätt, ty med en så fördelad makt blef krigsmachineriet, som kräfver den mest fulländade centralisation af makten, svårt att handtera. Obegripligt synes oss, hvarför krigspartiets hufvudmän ville intvinga denne Arv. Horns politiske fosterson i den nya rådkammaren.

I början af 1741 insattes Wr. i Beredningsdeputationen, anseende för sin skyldighet att efter förmåga befrämja de motarbetade beslutens verkställighet. Men "Gud straffade vårt öfvermod."

Ständerne återkommo d. 20 Aug. 1742. Dåvarande K. Secret. Baron And. v. Höpken uppdrogs att författa den berättelsen om ställningen, som skulle i Secreta Utskottet framläggas; men den ansågs för vidlöftig, var ej heller fullt färdig, hvarför Konungen och Rådet uppdrogo Wr. att författa en kortare, som strax nyttjas kunde. Det skedde innan 3 dagars förlopp på något mer än en sextern utan actors tillhjelp, dock blef den rätta tidsordningen iakttagen.

Nu framkastades successionsfrågan för att skaffa Stämderne annat att tänka uppå än räfst med de förra krigsifvarne. H. J. Wrede — se längre fram — sände en enfaldig Norrlandsbonde, som ej förstod hvad ärendet gick ut på, att ingifva memorial derom. Er. Wr. ansåg att Carl Peter föreslogs i detta memorial derför att allmogen så ville hafva det, fast partiet, som tagit saken om hand, hoppades, att sedan frågan kommit på bane, kunna drifva igenom sin egen Candidat, Prinsen af Birkenfeldt. Och detta ville Eric Wr. att efterverlden skulle få veta. Den 5 Nov. 1742 upplyste Er. Wr. den Secreta Deputation, till hvilken memorialet remitterats, om omöjligheten att få Storfursten, som redan undervisades i Grekiska religionen, såsom ämnad till Successor i Ryssland; styrkande då och sedermera till frågans uppskjutande, tilldess en dräglig fred vunnits. När sedan Adolph Fredrik blifvit Ryska Kejsarinnans kandidat, voterade Er. Wr. för honom, såsom den der kunde bli medel för den sökta drägliga freden, ej anseende att Unionen med Danmark kunde bli lyckligare nu än fordom, eller Frankrike mäktigt att med någon sin kandidat gifva oss redan afstådda provinser åter.

Wr. såg i Dalupproret en följd af det lössläppta förtalet, som mest vändt sig mot adel och prester, men fann i fredens afslutande så tidigt att det hemvändande manskapet kunde användas mot den uppresta allmogen, den Gudomliga Försynens räddande från det afgrundsstalet, som oss då för ögonen stod. Då Dalallmogen kom inrusandes i Stockholm, fick Wr—s dotter en alteration, som liknade slag, hvarför han nödgades på egen slup utföra sina yngsta barn till Grefve G. Bonde på Hessleby, men for med sin hustru och äldsta sonen åter samma natt till staden, ej lemnande sedan Rådet, så länge denna oro påstod. Men många finga då brådt om att gömma sig nederst i orterne.

Vid denna riksdag skulle Wr. som hade många vänner inom fredspartiet, söka förlika detsamma och krigspartiet, som lasatt honom i Rådet. Carl Gyllenborg och några hans vänner hade derom honom anmodat; men då de olika successionsförslagen dervid inblandades och Hattpartiet kräfde förgätenhet af alla sina felsteg, som nu erkändes, blef ingen följd af de trötta stegen och många orden.

Men oafsedt att den politiska söndringen qvarstod, ansåg dock Wr. att Sverige nu räddats ur en större nöd, än förut hotat under 200 år och trodde sig berättigad att söka hvilat under annalkande ålderdom, tog Gud till råds såsom under

sin hela lefnad och anhöll om nådigt afsked från Rådssysslan. Han utsågs i detsamma att tillika med R. R. Löwen bitföra den valde Kronprinsen från Stralsund. Kammarherren Gref Nils Barck medföljde som Secreterare. Denne sändes från Stralsund till Hamburg, der Adolph Fredric var, som begärte att Riksråderne skulle komma till honom. Mycket "gäs" måste iakttagas.

Då Wr. nu återkom med Thronföljaren, väntande att bifall till afskedsansökningen utfallit, helst Gr. C. G. Tessin, som ock inlemnadt sin ansökan, redan fått det yttrandet af Secreta Utskottet att afsked ej kunde honom förvägras, så mötte underrättelsen, att Rikets Ständer i memorial af den 12. Sept. yttrat sig *med mycken bekymmersamhet anse den saknad, som Riket medelst tvänne Rikets Ständers förtroende fullkomligen egande Herrars afskedstagande besynnerligen i d. v. tiderna vederfaras skulle*; hvartill dock S. Utsk. tillaggt, att dem borde en nådig demission beviljas, när de derom anhålla. Kungen släppte Tessin, men var envis att Wrangel borde kvarstanna. Han lofvade dröja. Efter 6 månader begärtes afsked ånyo, med ett i själfbiographien anfördt långt tal, hvarpå Kungen höll ett nära lika långt tal till svar. Det var i Juni 1744, då freden med Danmark också hunnit återställas och de 15,000 Ryssarne, som Ryska Kejsarinnan på egen bekostnad sändt oss till hjälp, blifvit återkallade. — Han erhöll nu sitt afsked; men flera år efter det han lemnat senaten, lärar han på ett besynnerligt sätt besvärat de kvarblifne kamraterna.

Tessin berättar derom följande:

"Vid Ständernas ankomst i Sept. 1751 lupu många rykten om strider i Conseljen, än om Kungens enväldsplän, än om rådets fikande efter aristokratisk myndighet, dock, då Ständerna höllo med intetdera partiet utan togo makten själfva, så blef lugnt i Rådkammaren. Men Hofpartiet, heter det i Tessin & Tessiniana p. 137, forlor icke destomindre att verka bitterhet mot den och en Erik Wrangel, en Kagg uppträdde med starka memorialer mot den. Riksdagen hade redan varit öfver 4 månader, utan att den (Rådk.) ännu gjort något steg till sitt försvar, då Grefve Tessin i början af 1752 i Rådet och i Konungens närvaro väckte frågan om angelägenheten, att hos Ständerne anmäla den belägenhet hvaruti de befunno sig; "det torde eljest hända, tillade han, att den tid kom, då . . . de eder dräpa, mena sig göra Gudi en tjänst dermed." På denna hemställan blef af ingen svaradt och således intet beslut fattadt, så att ännu 3 månader förflöto innan någonting vidare vidgjordes. Då beslöts enhälligt att en tableau, som visade Rikets tillstånd, då Ständerne skildes 1747 och åter samlades 1751, skulle af Tessin författas (aftryckt i T. o. T.) och ett memorial rörande frågan om regeringssättet, hvori Kungen och Rådet tänkte olika."

Om innersidan af frågan möter en upplysning i Knöska anekdoterne, ett manuscript i Skara Gymnasii-Bibliothek, hvarur Hr Lector J. Carlmark godhetsfullt lemnat en afskrift till biographiens författare.

Der upplyses, huru en Königstedt — förnamnet anföres icke*) — var Kronprinsens, sedan Konungen Adolph Fredriks favorit och sängkammarråd, agerande spion på Eric Wrangel, som anses ha varit författare till det "pasquill" mot Tessin, som 1747 väckte så stort uppteend och der förf. så försigtigt dolt spåren. "Extra ordinärt väl skrivet, starkt afmålade de största osanningar med sannolika färger," enligt Knös, anecdot. n. 14. Huru väl spåren voro igensopade kan man sluta af Königstedts berättelse. Han hade sjelf kostat 1,000 daler kopparmynt på upptäckten, hvilka han aldrig återfick och en fru K. som brukades dervid och som riskerat armar och ben, fick blott 150 à 200 daler. 60 exemplar skrefvos rent på en gång för att utspridas. 5 skrifvare hade dertill brukats, hvilka samlades hos en viss man, till hvilken en obekant person (E. W.) en viss stund kom och diktade, hvarefter skrifvarne fingo världens concept att afskrifva. 18 ark hade utkommit innan Tessin visste deraf. Så fort han fick af K. underrättelse, talte han om saken i Rådet. Då mottogos ej de 5 skrifvarne längre, blott en, och man spårade utdelningen från ett smutsigt ställe, bland folk hvars yrke är skamligt nämna. Tessin begärte nu plenum plenorum och beklagade sig. Då upphörde arken att utkomma i det allmänna. T. dristade ej följa K.—s råd att fångla den obekante mannen, då han var der skrifvarne samlats.

Uppspaningen hade lyckats derigenom att en af afskrifvarne hade en maitresse och maitressen en syster, som var kopplerska, det vill väl säga, hade kunder inom det motsatta partiet.

Genom denna ridderliga hjeltedat vann Königstedt stort anseende. Se derom i Zanders biographi här nedanför. "Kronprinsen började, heter det hos Knös, nu sin synnerliga nåd för K. bad honom handtera sig som en particulier och som sin bästa vän, endast hållande sig till prinsen, som ej skulle försumma dess lycka." — Om den lyckan vet historien ingenting. Men det se vi, att Adolph Fredrik ej var så återhållsam i politiskt hänseende i gamle kungens tid, som man i allmänhet antager, under förutsättning att gemälen allena hade smak för den politiska soppan.

Efter berättelsen om afskedsansökningen yttrar autobiographen: Nu har jag med denna min berättelse hunnit öfver de märkvärdigaste perioder, men ej de sorgligaste af min usla lefnad." Och sjelfva lefnadsteckningens titel är: "*Kort berättelse om min Eric Wrangels usla lefnad.*" Då allt, snart sagdt, var medgång och lycka, ett uppstigande till Rådspurpurn ur Cornettboställsrummet, der vaggan stod, så synes denna benämning oförklarlig — ty af något "plektiskt pjunk" besvåras man icke i sjelfbiographien —, om han ej tillaggt: 1756 d. 23 Martii hände mig den hjertfrätande sorgen, att min äldste son Lagmannen Eric Wrangel,

*) Stiernman upptager i Adelsmatr. n. 1276 en Joh. v. Köhnnigstedt, en Finsk Major, adlad 1693. 1735 lefde 3 Köhnnigstedtar, en Edvard Gregori, en Gust. Reinhold och en Paul Joachim. † Svenska Bottnes träffades 1771 en C. G. och en N. N. Königstedt.

som misshagat det dominerande partiet, och som sökt att på flykten hjälpa åtskillige brottslige personer, måste själf rymma ur sitt fädernesland, mindre af fruktan för dessa gerningars påföljd, än för falska vittnens menader! och dess missgynnares hat och bitterhet, hvilka länge föresatt sig hans förtryckande, hvarom jag sex månader före Riksdagen blifvit varnad utaf Fru Grefvinnan Hedv. Sack. Gud vare hans hjälp och min tröst öfver en så öm förlust. Den 2 April passerade han Norska gränsen. När skola mina sorgedagar ändas?"

Wrangel undanbad sig 1748 den erbjudna Seraphimerorden, som sedan troligen ej böds honom. Han lade sig nu på landtskötsel, upptäckande marmorbrottet på Kolmården och fortfor att idka poesi.

Hammar-sköld egnar honom en särskild skildring i Sv. Vitterheten. Hans dramatiska stycken få visst en sträng kritik, såsom alla, hvilka skrefvos i Sverige före "Prins Gustaf;" men om ett lyriskt poem, som afslutar en komedi, yttras, att det har en innerlighet och värma, som sätter det högt öfver de — nu af Atterbom mildt, ja förmånligt bedömda — "Dalinska rimmerierna," hvilka H. fann så ytligt spelande och tomma. Språket i E. W.—s nämnde lyriska stycke erkännes vara jemt och versificationen ganska ledig, hvarjemte anmärkes, att midten af hvarje verspar assonerar. E. W. skref i början för sina d. v. vänner Carl Gyllenborgs och C. G. Tessins theater.

Det sista R. R. Wr. gjorde som offentlig person var att jemte R. R. Åkerhjelm uppgöra — lönlöst — inventering efter Drottning Ulrica Eleonora. 1762 d. 20 Juli, 18 år efter afskedstagandet, gafs honom af Rikets Ständer en pension af 6,000 daler silfvermynt, "oansedt jag dertill ingen anledning gifvit" — lefnadsteckningens sista ord.

Enligt J. P. Tollstorps beskrifning om Södermanland (Tillägg p. 3), hade R. R. Eric Wrangel förordnat om några documenters nedläggande i grafven och att de samma ej skulle öppnas förrän 1835. De hade, som det synes, då blifvit upptagne ur grafven på Aspö kyrkogård, men ej innehållit några historiska handlingar, utan blott angått familjförhållanden. På Säby på Aspön, der R. R. Eric Wrangel bodde, är ett ej obetydligt Bibliothek af gammal litteratur, troligen samladt af denne egare. — R. R. Eric Wrangel var gift med Elisabeth v. Rosen, dotter af Sachsiske Generalvaktmästaren Otto Joh. v. Rosen. Söner: Erik, se n:o 11 och Carl Otto, Öfverste Lieut. som hade sönerne

Erik Otto och Arved Otto. Ätten fortlevver; men R. R. Eric W—s brors, Frih. Axel Pehr W—s, gren utdog med den sist-nämndes son Fredrik Otto.

R. R. Frih. Er. Wrangel dog d. 18 Jan. 1765 på Lagnö sätesgård, begravnen på Aspö kyrkogård jemte sin maka. På grafven står en stor marmorsten af det af Friherren upptäckta marmorbrottet, hvarest läsas de begge makarnes födelse- och dödsdata jemte Ovidii ord: Non ero, terra, tuus.

Skrifter: Phædri fabler i Svenska rim öfversatte och med några moraliska anmärkningar förklarade, Sthm 1736. Torilla eller Regner och Svanhvita, Tragoedia ib. 1739. Fröken Svanhvitats Tragoedia ib. s. 2. Missförstånd i kärleken uti en Comedie ib. 1748. Rön i Vetenskaps-Akademiens Handll. 1740 om tufvor på sankt ångar.

(Källor: Fryxells Ber. och Handll. Nordbergs Carl XII:s historia. Hammarsköld-Sondéns Anteckningar. De la Gardieska donationen i Lund. Knösiska Anekdoterne, manuscript i Skara. Gez. Biogr. Lex. Handlingar rörande Skand. Hist. XXVI.) —N.

IV. 11. WRANGEL, ERIK ERIKSSON.

Föddes den 23 April 1721. Son af n:o 10. Canzljunkare och Kammarherre, då han blef Lagman på Gotthland i Nov. 1749. Vid nedresan till Gotthland sjöng Dalin en visa, som torde åskådliggöra vår Lagmans seder:

Val att man vår Lagman ser . . Pirum.
Men ack alltför brådt det sker . . Cum &c.
Vist är Lagmans själ galante . . P.
Och Justicen hans amante . . Cum . .
Kom min Lagman, lilla gris . . Pirum.
Älska mig på Gotthlands vis . . Cum . .
Ack när man allt sådant hör . . P.
Må et hjerta bli som smör . . Cum . .

Flydde ur riket 1756 i anseende till då yppade sammansvärjningen. Död i Hamburg den 4 Jan. 1760 ogift. Hos Drottning Lovisa Ulrica var han en betydande favorit och en stor man uti mösspartiet vid 1755 års riksdag. Han egde mycken qvickhet, men också ett öfverdrifvet högmod. Aristokratien, som lyste nog mycket fram hos Rådet, ville Bar. Wr. hafva kufvad och hade deri många liktänkande. Men Hattarne voro vaksamme, hofvets hufvudpersoner Tyskar, och Rådet, som ej blef lottlöst vid penningutdelningen åt partiet, använde vinsten till sådant, som gaf anseende och förtroende hos nationen. Wr. ansåg tryckpressen nödvändig att nyttja, om oppositionen af *Majestätet* mot *Ministeriet* skulle kunna något uträtta, och lät trycka en smådeskrift i Christiania 1756; men denna konfiskerades och han fann tryggast att fly ur sitt fädernesland för att rädda sitt hufvud. I Stierneldska manu-

scriptet, tryckt i Handlingar rörande Skand. Hist. XIII, yttras — troligen af Baron Wrede, Blodsdomstolens ordförande — att Er. Wrangel var den capablaste af alla revolutionsmakarne, illfundig, quick, orolig och föga nogräknad i moyenger. Önskade konungamaktens uppkomst på ett eller annat vis. Stor intrigör och intagande omgängesman. Kanske för mycket fallen för smått, för att vara hufvudman. Var väl beläst, med snille, ansedd för *danaren* af den första revolutions-tillställningen. Han dömdes i Commissionen d. 5 Oct. 1756 att mista lif, ära och gods samt att halshuggas om han åter beträdde rikets gränser. I Büschings Magaz. VI Th. p. 333 f. införas och i Nyerups Författarlexicon omnämnas hans "smådeskrifter." Den s. k. *Budkaflan* uppbadade allmogen öfver hela riket att genast sig till Stockholm förfoga. I det bref han skref till till Gref Axel Fersen, sedan han rymt, och som är aftryckt i Skand. Samf. Handlingar III förfäktar han sin oskuld. Det är "un certain Hellberg, Bourgeois banqueroutier," som har haft la galanterie att räkna Grefve Er. Wr. till medbrottsling. Det var ej Grefven, som hade i politiken indragit Hellberg. "Rappelez vous, s'il vous plait, qu'il ne sera pas prudent à un homme de naissance, comme vous, d'accoutumer la Canaille à se jeter si légèrement sur des personnes de qualité." Han vill utropa sina domare såsom ljugare, belackare och förföljare d'un bout de l'univers jusqu'à autre. — Geijer yttrar om Er. Wrangel: "en man af stora gåfvor, men mer för intrig än för handling. Hans förslag var ett dylikt bonduppror, som det 1743 försökta. För att sätta ett dylikt i gång upplästes hans Constans Sincerus på gästgifvaregårdar för allmoge i Westergötland. Wr. var ock, enligt Geijer, hemligen mest verkande tillställaren af apploppet inom bondeståndet i Nov. 1755.

Skrifter: Constans Sincerus, en partiskrift 1755. Svea rikets tillstånd i kort begrepp sammandraget och förestäldt af J. Svedenschöld, Christiania 1756 (4 ark). Översatt på Tyska i Büschings Magaz. VI. 333. Budkafla. Tryckt ib. (Warnh. Bibl. Svio-Goth. n:o 6385.) Bref till Axel Fersen i Handll. rör. Skand. Hist. III: p. 273.

(Källor: De la Gard. Arch. XVII: p. 19, 20. Lästboms Höfd.-Minnen II: 128. Riksdagstidn. 1756 p. 104, 351. Handll. rör. Skand. Hist. III: 273; XIII: p. 299. Nyerups Författare-Lexicon. Dalins Saml. Skrifter.)
—N.

En något äldre Kammarherre Erik Wrangel, obekant af hvilken gren, omnämnes i Fryxells hist. handlingar (IV: pag. 212), såsom Kammarherre i början af K. Carl XII:s regering, och hade säkerligen redan då en politisk vikt inom det anti-danska partiet. Atminstone kan man hafva anledning för en

sådan förmodan deruti, att Danske Ministern Jens Juel bevärdigar honom med den uppmärksamhet att han anser sig, 1698, böra inför Danska Majestätet noga redogöra för ett hofsqvallet af samma art som det här ofvan, sid. 48, meddelade, deri åter hert. af Holstein framskyntar. Både han och Erik Wr. hade gunst hos samma Hoffröken, en Sparre. En hofdam jemte andra fruntimmer skulle hafva träffat E. W. och nämnde röken in flagranti. Paret anmäles till skällig bestraffning. En Biskopsändes till W. för att förmå honom äkta röken; men härtill är W—s samvete för ömtåligt: han har nemligen redan förut en fästmo. Dock, tillägger Ministern, hade detta samvete ej hindrat honom från att ge Kungen från Italien införskaffadt gift. — Det grundlösa i förgiftningsryktet är af Fryxell ådagalagdt. Se vidare anf. st.

IV. 12. WRANGEL, WALDEMAR eller WOLMER.

Vi känna ej, om denne Herre uppkallats efter den i vår historia förut nämnde Wolmer Wrangel; men detta är sannolikt, och derigenom framträder också den sannolikheten att Wolmer Wrangel från 1568 (se n:o 22) varit en frände till, kanske en stamfader för, den sedan inkomna grenen, derinom detta namn åter visar sig, — oanvänt, så vidt vi känna, i de andre brancherne.

General-Lieut. Frih. till Lindeberg *Waldemar Wrangel*, sorgligt namnkunnig såsom den der förlorade slaget vid Fehrbellin mot "den store" Kurfursten Fredrik Wilhelm af Brandenburg, var son af Fältmarskalken Herman Wrangel i hans tredje gifte med Amalia Magdalena, Grefvin. af Nassau-Vianden, född 16te. Gift 1665 i Stockholm med Christina Wasaborg, R. R. Grefve Gustaf Wasaborgs dotter med Grefvinnan Anna Sophia Hermansdotter. Död d. 27 Dec. 1675. Begrofs d. 30 Martii 1679 i Riddarholmskyrkan.

Efter fadrens död trädde hans mor i äktenskap med Pfalzgreffen Christian August till Sultzbach. Friherren hade då både far och mor af *Tyska* furstehus och torde uppvert utan synnerliga sympathier för hvad svenskt var. Hans maka Christina Wasaborg var ock uppfostrad i Tyskland. Född 1644, g. m. W. Wr. d. 22 Febr. 1665, dog hon i Königsberg 1709.

Ankommen till Carl XI:s hof blef W. Wr. en af de främste lekkamraterna med den unge Konungen, nämnd framom Wachtmeisterarne, när de uppräknas, som deltog i Kungens kroppsöfningar och ingåfvo honom afvoghet mot hvad

dittills ansetts ärofyllt och lysande kring thronen. W. W—s anseende kom af börd och rikedom. Han framställes för öfrigt i föga belysning.

W. Wr. skref sig: Friherre till Lindeberg, Herre till Ober-Pahlen, Odenpæ, Wrangelshoff, Walkul, Boglösa och Svinesund. Hans enda barn, en dotter *Polidora Aurora Wrangel*, flydde ur föräldrahuset d. 8 Sept. 1689 och gifte sig med Starosten af Dorspisky Grefve Bogislaus Oginsky. Af detta äktenskap föddes Theodora Zkozielska Oginska, som 1705 uttagen ur Wilna kloster blef 1708 g. m. Fältmarskalken Grefve C. G. Düker, således stammoder för Grefliga ätten n:o 61.

I Svenskt Konvers.-Lex., der i uppgiften om Carl Henrik Wrangel nederlaget vid Willmanstrand ej ens nämnes, heter det blott om Woldemar Wrangel, der slaget vid Fehrbellin anföres, "*och utmärkte sig mycket uti slaget vid Fehrbellin.*" Slikt är — *konversationshistoria*. Vi veta af den verkliga historien, att Wr. här gaf Kurfursten Fr. Wilh. tillfälle att bli jemnförd med Cæsar, som kunde utropa veni, vidi, vici. (Beckers Weltgeschichte 1826: VIII Th. p. 177.) Rühss yttlar: denna fäktning, i och för sig sjelf af alls ingen betydighet, var öfvermåttan ofördelaktig för den svenska krigsäran; hvilken skymf att så blifva öfverraskad och genom ett enda anfall alldeles förjagad från Brandenburgska gebitet! Isynnerhet gjorde denna seger ett stort intryck på samtliga allierade, som nu ej längre togo i betänkannde att förklara sig mot Sverige." Riksdagen 1675 blef emellertid stormig här hemma. Quidquid delirant reges plectuntur Achivi. Fryxells berättelse i XV D. 1 afd. p. 56—60 behöfver ej här upprepas. Preussen trädde här fram genom en operatio Cæsarea till politiskt lif i Europa.

Kriget är dock det största hazardspel i världen. Vinner en hjelte rykte på ett slagfält, så sjunker det på ett annat. Lefve freden!

Fant kallar W. Wr. en *ung* herre af ringa erfarenhet, då han anför honom såsom Generallieutenant 1674. Det var dock — 61 år efter brodern Carl Gustafs födelse och 31 år efter faderns död. (Anmärkes dock att Wolmers äldste bror och Wolmers mor voro årsbarn.)

Danska Ministern erinrade sig 1674, att W. Wr. var Ryttmästare på Fyen, som måste väl betyda 1658 eller 16 år före slaget vid Fehrbellin. Han blef Öfverste före "sista"

Brehmiska belägringen^{*)}. 1667 i Aug. var han redan Ör. verste vid ett kavalleriregemente, "utskott af åtskillige andre," och fick då Uplands regemente till häst, och det han förut hade, förentes med Königsmarcks lifcompagni och af det hela bildades Kungens lifregemente till häst. 1673 i början af Jan. kom han till Kungen på Jacobsdal med en underrättelse, brodern Fältherren fått från Pohlen, att de orolige Polackarne nu ville afsätta sin Kung och välja Sveriges Kung i stället, nöjande sig med Fältherren Wr. som Ståthållare, i hopp att så få Sveriges hjälp mot Turken. Kungen lär något reflecterat på frågan. Åtminstone heter det den 27 Jan. 1674, att W. Wr. sändes till Pohlen "wie er sagt, in seinen particular Angelegenheiten," såsom Kejsarliga Ministern skref till sin Kejsare. W. Wr. var redan då Generallieutenant, och blef det således ej i Nov. 1674, ehuru han då sändes i denna charge, för att employeras i Aschebergs ställe i Tyskland. Den 18 Nov. hade man sport i Stockholm, att Wr. låg vid Stettin.

Liksom C. G. Wrangel såsom Riksamiral ärligt vredgades öfver G. Wrangels conduit 1656, så klandrade han såsom Riksfältherre offentligt brodern Wald. Wr. 1674. "I sina skrifvelser gaf han mycken skuld på sin egen bror Generallieutenanten och sade att han var orsak till det nederlag, Sverige lidit, emedan han haft ordre 3 dagar förrän Kurfursten ankom, att formera ett läger vid Ruppın och att der samla hela arméen, hvilket han försummade, uppgifvande Danska Ministern, att C. G. Wr. sjelf begärt det Krigsrätt skulle sättas öfver honom."

(Källor: Fryxells Handlingar. Våra rikshistorier.)

—N.

V. 13. WRANGEL, HANS HANSSON.

Halfbror till n:o 6, född af Hillevid Posse. Denne ättling af Wranglar till Elstpfer blef 1653 svensk Friherre, introducerad 1654 (n:o 55), skref sig Friherre till Lüdenhoff, Herre till Allo (ej Albo) och Kymenegård. Såsom Landtråd i Estland blef han Öfverste och Capitaine för Dragoner. Sändes

^{*)} En Wollmer Wrangel har 1655 skrivit ett i De la Gard. donationen i Lund förvaradt bref; men må ha varit en helt annan person. Han har då Compagni och beder sin Öfv. Lieut. Erik Velsk skaffa honom anstånd att komma ut till regementet från Reval, tills han hunnit begravva sin svärmor, som dött.

1625 af Jac. De la Gardie med ett antal folk att intaga Rositten och Ludzen, 2:ne mindre Lifländska fästningar vid gränsen mellan Ryssland, Lifland och Pohlen. Han intog också Adzell, en liten fästning längre in i Lifland vid Aafoden, till hvars intagande Alex. v. Essen blifvit sänd. (G. H. Ad. af Hallenberg V. p. 381.) S. å. se vi Hans Wrangels regte förlagdt på Dorpt, Nyhuseh, Rositten, Marienberg, Adzell och Sesswegen. Som Hans Wr. endast hade en dotter fick han adoptera på sin nummer *Herrman Wr.* son af hans farbror Hermans sonson *Herman Hermansson* till Elstper g. m. en Tiefenhausen, som således blef stamfar för Friherrarne till Lüdenhoff. Se n:o 14.

Vi se ofta Hans Wrangel under sin broder Fästmarskalcken inskörda krigsära. Vid Gorzno, der brodern var anförare, såg man t. ex. Hans Wrangel på sin flygel deltaga i det lifligade fäktandet.

—N.

V. 14. WRANGEL, CARL GUSTAF.

Frih. Carl Gustaf Wrangel af Lüdenhoff var son af Öfversten för Östgöta Cav. Frih. Carl Johan Wr. af L—ff och Chr. Lov. Oxenstierna till Körsholm, född den 11 Sept. 1718. Volontaire vid Östgöta Infant. 1734. Fänrik 1735. Lieutenant 1741. Capitaine 1743. Fick afsked 1748. R. S. O. 1751 *). Kammarherre hos Hertig Carl 1762. Lagmans n. h. o. v. 1770. Lagman på Gottland 1773. Ceremonimästare vid Kongl. Hofvet genom embetsutbyte 1777. Död den 3 Januari 1779. G. m. Chr. Mar. Falkenberg, dotter af Landshöfdingen Frih. Gabriel Falkenberg och B. M. Douglas. Vid detta bröllopsjüng Dalin (i en Fröken Ribbings namn):

Så tappert Lejon aldrig ryter,
Som ej en gång måst tigga fred;
Ej skepp så stolt på halvet flyter
Som stryker ej sin vimpel ned
Och ej så mäktig fästning fins
Som ej med krigsknep en gång vins.

*) Såvida ej ännu en Capit. och Ridd. Baron Carl Gustaf. Wrangel, broder till Lagman Erik Wrangel, då lefde, så må det ha varit denne Bar. C. G. Wr. som nämndes af de 1756 anklagade, men kunde sig nöjaktigt förklara. Denne säges ej ha varit släkting till Erik å snillets vägnar, blott en rustibuss. Handlingar rörande Skandinaviska Historien XIII p. 308.

Vi ha intagit denne Wrangel såsom den der möter inom litteraturen, om ock blott för ett ögonblick. Det var som litterat han valdes till den unge Hertig Carls Kammarherre. Han lät dock endast som anonym trycka hvad han utgaf. Vi känna blott:

Skrift: Tal vid Hof-Canzleren Olof v. Dalins graf (anon.), Stockholm 1773.

(Källa: Låstboms Höfd.-Minne.)

Fadren Öfversten Baron *Carl Johan Wrangel*, sannolikt den som skulle sändts till Madagascar, besjöngs af Dalin, vid sin död d. 12 Dec. 1742 under rubriken: *En ärlig man*. Derur må anföras:

En ärlig man går jemna vägen,
Som himlens ära har till mål;
Om egen pris ej angelägen,
Han fågnas ej af skryt och prål:
Han vill af sanning blott förnöjas,
Han kan ej från sin gilla gång
Till höger eller venster böjas
Af lyckans ljufva smicker-sång.

Han var född samma år som Drottning Ulrica Eleonora och dog samma år som hon. Sannolikt sonson af den adopterade Frh. till Lüdenhoff.

—N.

VI. 15. WRANGEL, CARL MAGNUS.

"Kongl. Svenska Hofpredikanten Carl Magnus Wrangel till Sag och Wchsel" (n:o 1850), föddes vid kaptensbostället Benbäck i Westmanland den 23 Augusti 1727. Fadren Otto Wilhelm Wr. var då Major vid Westmanlands regte, blef sedermera Öfverste och Commendant i Calmar (+ 1747); modren, Sara Elisabeth Celsius. Farfadren Joh. Rutg. Wr. till S. o. W. blef naturaliserad 1731 och s. å. i n:o 1850 introducerad.

Han kom år 1745*) till Westerås, hvarest han under "den lärde och mycket bekante" Gymnasii-adjuncten J. Plennings "anförande" fortsatte de studier, han förut inhämtat af Informatorer. I Strassburg hade han en sin moders morbror, Johan v. Brehmer, Landshöfding och Geheimeråd hos Markgreffen af Brandenburg-Anspach. Denne kallade honom 1747*) till sig, då han blifvit faderlös. Efter att omkring

*) Muncktell har årtalen 1735 och 1737, men synes, såsom så ofta, afven här hafva lemnat felaktiga årtalsuppgifter.

BIOGRAPHISKT
L E X I C O N

ÖFVER

NAMNKUNNIGE SVENSKA MÄN.

TJUGONDEFÖRSTA BANDET.

ANDRA HÄFTET.

ÖREBRO,

N. M. LINDH, 1854.

Innehåll.

*Wrangel, VI. Sag och Wachsen: Carl Magnus (slut),
v. Brehmer, Joh. Wilh.*

VII. Salmis: Carl Gustaf.

VIII. Sausis: Anton Johan d. ä., Anton Johan d. y., Otto Reinhold, And. Reinhold.

IX. Obekante till hus: Walmer, Helmut, Gustaf, Fabian, Otto m. fl., Fredrik Anton.

*Wrede, Henrik, Fabian (I) Caspersson, Carl Henrik,
Henrik Jacob, Fabian (III) Fabiansson.*

Wresch, K. F.

Vultejus, J.

Vult v. Steijern, J. J.

Wurmbrandt, Melch. v.

Härunder intagne, förbigångne vid bokst. T.

*Thurn, Henr. Matth. v., Frans Bernh. v., Henrik v.,
Carl Dominik v. Gasser, Baron v.*

Würtz, Paul.

Wyk, Wilh. de, d. ä. och d. y.

Wynholt.

*Wählin, Jonas, Anders, Anders Magnus, Christian
(början).*

---

ett år ha studerat i Strassburg, återvände han till Sverige, 1749, för att studera i Upsala. Begagnade i fyra år Cancelli-Rådet Ihres undervisning, hvarunder "han bekostades af förenämnde sin frikostige släkting."

Hitintills lär han ha gjort politiken till sin hufvudsak, "jämte det han öfvade sig i hvarjebanda slags vitterlek." Sina framsteg härutinnan fick han tillfälle första gången offentligen ådagalägga den 14 Jan. 1752, då han på stora Riddarhussalen i Stockholm höll ett svenskt obundet tal "öfver H. K. H. Cronprinsens höga födelses dag." Samma år d. 10 Aug. försvarade han i Upsala under Ihres præsidium några utgifne theser om vetenskapernes inbördes företråde. Denna disputationssakt hölls på hög befallning, blivstades af DD. KK. MM. och medförde konungens förord till Helffeldtska stipendiet. Han hade numera vänt sin håg åt theologiska studier. Berch anmärker härvid såsom något "ovanligt, att sedan han (Wrangel) vid Riksdagar setat på Riddarhuset som adelsman, öfvergaf han den adeliga församlingen och gick till den adeliga." Man erinras tillika, att "adeliga värdigheten och privilegierna icke blefvo derigenom förminskade," alldeles såsom om inträdet i prestståndet vore för en adelsman en degradation eller likasom icke en prest kunde vara så god som en adelsman. Alla den lärdomsidkande ädlingens steg synas hafva blifvit följda med uppmärksamhet, ända derhän att det anmärkes, att han höll sin första predikan år 1753 i Balinge kyrka och att det skedde i Erkeb. Benzelli närvaro. År 1756 utnämndes han till E. O. Hofpredikant, med tillstånd att resa till Tyskland, för att fortsätta sina theologiska studier. Detta skedde ock straxt derpå, och knappt kommen till Greifswald blef han der "jubelmagister," d. v. s. Magister vid en Universitets jubelpromotion. Ett år hade derefter icke lupit till ända, då han i Göttingen promoverades till Theol. Doctor, efter att hafva derstädes *sine præsidi* försvarat en inaugural-disputation, eller rättare några derur dragna theses, emedan disputationen ej hann att tryckas. Den trycktes först det följande året och handlade om Christi frestelser i öknen. Några egna åsigtur må den visst anses innehålla, men byggda på till en del djärfva conjecturer. Öknen är den arabiska. Vid den första frestelsen säges det, att satan har iklädt sig en menniskas skepelse; vidare att han uppväckt något förtroende hos Christus, som antages hafva anförtrott honom den sanningen, att Han var Messias. Vid den sista frestelsen har satan "förmodligen afgifvit sig för en af de förnämsta änglarna, hvilken Gud

anförtrott styrelsen af Palestina, såsom åt en undergådd. Frestelseberget är Nebo, från hvilket hela Palestina skall kunna öfverskådas. Till sjelfva promotionshögtidligheten hörde äfven en af Hofrådet Michaelis författad lyckönskan på 3 1/2 ark handlande om polygamien (*paralipomena contra polygamiam*). Ett utförligt utdrag deraf ses i Sv. Merc. 1757 p. 385, 1758 p. 344 följ.

Wrangel återvände kort derefter till fäderneslandet, och prestvigdes i Strengnäs d. 17 Mars 1758. Några veckor derefter erhöi han ordinarie hofpredikants-fullmakten, jemte säte och stämma i Hof-Consistorio. Det kunde synas någon nästan väl mycket stöta på adliga privilegier, att blifva befordrad både till e. o. hofpredikant och Theol. Doctor, innan man ännu antagit presterlig ordination. Men ännu förunderligare skall det synas att en hofpredikant, och dertill en adelig hofpredikant, blifver missionär. I dessa båda afseenden är af svenska prester troligen Wrangel den ende i sitt slag, äfven fastän, hvad hans missionärskap beträffar, det ej var i sträng och egentlig mening han beklädde en missionärs tjänst. Han kallades nemligen till prost öfver de svenska lutherska församlingarne i Amerika och kyrkoherdeställningen i Wicacoa efter Palins död. Kallelsen utgick från Erkeb. Benzellus, och konungens fullmakt följde den 12 Juni 1758. W. kom i April följande året till Philadelphia samt tillträdde öfvannämnde sysslor. Han skötte dessa med ett nit, som äfven sträckte sig till christendomens utbredande bland hedningarne. Under denna sin embets tid besörjde han ock tvenne kapellers uppbyggande inom Wicacoas församling. Hans embetsverksamhet i det främmande landet lofordas af Alnander. Sedan han dermed fortfarit i nio år återvände han till fäderneslandet. Han synes för ingen del hafva varit bland dem, som handhaft eller ens behöft betrakta sin befattning i främmande land såsom en expectanstjänst för att vinna en högre och förmånligare syssla här hemma.

I Dec. 1768 återkom Wrangel till Sverige, sedan resan tagits öfver England. Han återtog naturligtvis sin hofpredikantsbefattning. Förestod år 1770 öfverhofpredikantssysslan under dåvarande ledighet, och utnämndes året derpå till öfverhofpredikant. Någon tid derefter utnämndes han äfven till Ordenspredikant. Under tiden tvistades till hans förmån om successionen till Sala pastorat, hvartill han 1769 kallades såsom "quartus," men med så få röster att derpå ej kunde fästas afseende. Men år 1772 hade saken så avancerat, att nytt val anställdes. Då fick W. med stor pluralitet förste

råmnet. S. å. den 17 Juni utnämndes han till kyrkoherde i Sala, med hög befällning att ännu vidare sina vid hofvet inrehabiliterande sysslor bestrida. Dessa sednare nedlade han först år 1777.

Vid regementsförändringen i Aug. 1772 fick vår Öfverhofspredikant tillfälle att åter göra "politiken till hufvudsak" eller åtminstone att upplifva sina ungdomsstudier i politiken. Det var han som genom sin syster, grefvinnan Posse, underlättade konungen om riksdagsmännens beslut att arrestera H. M:t, hvilket gjorde att H. M. angrep sig med revolutionen och skref till Sprengtporten, att om han ej före Sp—s återkomst från Finland, ja om han ännu efter några timmar ej satt verket i gång, så hade han förlorat sin frihet, kanske sitt lif. Hamilton yttrade i anledning häraf, att Försynen skulle verkat för omedelbart, om nu en revolution, mer än annars, kunnat utföras utan fruntimmer och prester. Efter Wrangels egen berättelse har H. M. aftonen förut för honom ömtalat sitt beslut att följande dagen verkställa "denna i alla tider stora och beundransvärda revolution," samt anbefallt honom att följande morgon kl. 5 infinna sig på slottet, försedd med de till d. H. Nattvårdens bruk hörande communionssaker, hvarfter han kl. 6 meddelat konungen sacramentet, hvilket konungen "under djupaste devotion och ömmaste rörelser ännamat." Det är lagen anledning att betvifla uppriktigheten af Wrangels goda omdömen om konungens christliga sinneelag vid både detta och andra tillfällen, ehuru underligt det ock kan förekomma enivar, som numera skådar tillbaka på denna konungsliga karaktär, att en man med verkligt presterligt samvete, såsom W., kunnat så döma. Emellertid gaf hans underdånighetsbetygelser anledning att klandra honom såsom hofsmickrare. Utgifvandet af en långfredagspredikan 1773 föranleddes just af ett sådant klander, för hvilket han söker freda sig i förordet och med hänvisande till predikan sjelf. Vi hafva läst den samma och funnit den åtminstone vara egnad att väcka klanderbegäret. Wrangel skrifver dock — och hans ord äro värdiga en trogen prestman —: "Jag skulle blygas, om mig med sanning kunde tilläggas att hafva förtegat Herrans vittnesbörd eller fördolt sanningen med smicker," och på ett annat ställe: "Ve mig, om jag då under så mycken uppmuntran förer försoningens embete försummeliga eller samlar odrägligt ansvar på mig då räkenskapsdagen infaller." Men något haltande måste följande bevisningsgrund synas: "Jag tilltror mig i denna del kunna i underdånighet beröpa mig på min dyre konungs vittnesbörd, hvilket jag hoppas

kunna befria mig från denna beskyllning." Betraktande konungen såsom Sveriges störste "skyddsängel," tillägger han: "Jag vördar såsom en min herre konungs utmärkta nåd för sin ringaste tjänare, att jag feck så nära thronen vara ett vittne af det som timmade den 19 Aug. 1772, — att se och höra H. K. M:t under dessa märkliga dagar, då alla hans steg och alla hans gerningar utgjorde den härligaste bild af Jesu Christi sinne."(?)

Samma höga tankar om sitt höga biktbarne yttrar han alltigenom i det tal han höll för Hof-Consistorium, som han sammankallat med anledning af konungens circularbref d. 24 Aug. 1772 till Consistorierna angående gudsfruktan och förbättrade seder. Enligt Wr—s förmenande i detta tal, skall äfven det, att konungen "förmärkt christendomens bedröfvliga förfall och aftagande i landet," varit en bland bevekelsegrunderna till det steg konungen tagit nyssnämnde märkelsedag. "Gudlösheten och christendomens förakt hade stigit till den största höjd inom Sveriges gränсор." Med allvarsamma och behjertansvärda ord framhålles huru många af de förnåma och presterna på ett lättsinnigt sätt blandat sig i partisaker och blifvit till stor del "borttryckte i evigheten alldeles oberedde." — "Jag har sjelf haft den nåden att lära känna H. M:s hjerta, och kan heligt betyga att jag funnit det samma intaget af så mycken nit för Gud och sådan omsorg för Hans åras utbredande, som någon tid på krönte hufvuden fallit." Är allt detta sant, så blifver i sanning ändringen, som sedermera inträdde genom brännvinslagstiftningen och andra händelser så mycket sorgligare. Efter nämnda tals slut, besvors af dåvarande Hofclereciet den nya regeringsformen.

Dr W. var den som gaf första anledningen till inrättandet af Samfundet pro fide et christianismo 1771. Detta sällskap, som ännu finnes till, har i sin ungdomsålder utgifvit många ströskrifter, och bland dem åtskilliga rätt läsvärda.

Wr. höll predikan vid det tillfälle då de första Wasariddarne dubbades, öfver Pred. 5: 8. Hans tryckta predikningar hade, enligt Alnander, ovanlig afsättning; likasom när han talade, var stort tillopp.

Snart efter sin flyttning till Sala utnämndes han till Contractsprost i Oct. 1772. År 1783 höll han prestmötespredikan.

I karaktersskildringen af honom förekommer hos Munckteill den något besynnerliga anmärkningen, att han brukade allvar i allt, *churu* han ej befattade sig med verldsliga bestyr.

För öfrigt heter det: "Något synnerligt i hans sätt att vara och handla gjorde åtminstone att adjunkten hade föga trefnad hos honom." Han dog af lungsot den 12 Juni 1786, och begrofs i Sala. Likpredikan hölls af Lectorn D:t Gottmark.

År 1773 ingick han äktenskap med Anna Barbara von Kruseustjerna, dotter af Amiralen Mauritz Adolph v. Krusenstjerna och dennes fru Anna M. von Gerdtén. Hon efterleefde till 1808, + 61 år gammal. De hade en son.

Skrifter: Tal om den Högsta Försynens underliga vård om den Gustavianska attén, hållet på stora Riddarhussalen d. 13 Jan. 1752, Sthm 1752, 8:o. — Tankar om företrädet Vetenskaper emellan, under Deras K. M:rs Höga närvaro framförde under C. Råd. F. Ihres presidium, Ups. d. 10 Aug. 1752, 4:o 1/2 ark. Omtryckt en gång. — Disp. Theol. De tentatione Christi in deserto, Gottingæ, 1758, 4:o. — Tyske Läkaren Antenreichs omvändelse; 1769, 8:o. — Högm. predikan i S. Mariæ Magd. i Stockholm 1 S. e. Trett. 1770. Guds besynnerliga sätt m. m. Sthm 1770, 4:o. — Pred. på 1 S. e. 13:de dag jul i Smedjegården, vid det tillfälle då Jacob Guntlach skulle lida sitt timpliga straff, Sthm 1771, 8:o. — Företal till ungdomen; framför en från tyska på svenska öfversatt predikan, föreställande: Huru blodsfränder ofta äro ett hinder för den sanna christendomen, Sthm 1771, 8:o. — (C. Beatty's) Guds nådesverk ibland hedningarne. Första stycket, som innefattar en Dagbok öfver en Två månaders resa, på gränsoarne af Pensylvanien, först till de christne och sedan till Indianerne som bo vester om Alegh-ganyfjällen m. m. Öfers. och med företal utgifven genom Samfundet pro Fide et Chr., Sthm 1772, 8:o. — Ordenspredikan vid K. Wasa-Ordens inrättning, hållen i K. Slottskyrkan. Text: Pred. 5: 8, Sthm 1773, 4:o. — Högm. pred. på Långfredagen, hållen för Deras K. M:rs i Slottskyrkan, Sthm 1773, 4:o.

(Källor: Westén, Hofeler. — Sv. Mercurius 1758, s. 341 följ. 1759. — Alnanders Theol. Bibl. VIII. — Westerås Stiftstida. 1786. — Muncktell. — Gustav. Papperen.)

C. W. S.

VI. 16. WRANGEL v. BREHMER, JOH. WILHELM.

Friherrarne *Wrangel von Brehmer* (n:o 268) uppstodo på följande sätt af en Adelsman *Wrangel till Sag och Wechsel*:

En Hauptmann öfver Enkedrottning Hedv. Eleonoras Lifgeding, Joh. Brehmer, köpmansson från Stockholm — manne af den släkt, hvilken Fredrika Bremer i nyare tider nobilliterat på det nya nobilliteringssättet? — blef adlad 1703 och hans 4 söner introducerade 1731; men ingen af dem blef välsignad med någon son, som kunde "sitta på numro" 1837. Högst upp i åra hade andre sonen Johan von Brehmer stigit. Han blef, sedan han lemnat Upsala högschola, Copist i K. Canzliet; reste derefter länge "i Europa"; vardt Hofråd hos

Markgreffen af Brandenburg-Culmbach och adlades af Kejsar Carl VI år 1718, sedan han lyckligt hos kejsaren utfört en process om sin markgrefves arfsrätt till Burggrefskapet Nürnberg. Blef så Gouverneur för arfprinsen och 1721 Geheimeråd och den minderårige markgrefve Carl Fredrik Wilhelms förmyndare, 1722 Landskaps-Director, 1724 upphöjd af kejsaren till Friherre, 1726 Landt-Dröst, Ridd. af Brandenburg-Bayreuthska röda Örnens orden de la Sincerité, Ridd. af K. Danska Orden de la parfaite Union m. m. Kom nu med alla sina titlar och ordnår åter till Sverige 1731, der han satte sig ned på Skeinge i Werums socken i Skåne, fick Landshöfdingettitel, blef svensk Friherre, ehuru utan att taga introduction; deremot sökte och vann han rätt att stifta ett fideicommiss åt en systerdotters son Joh. Wilh. Wrangel till Sag. Dennes far Otto Wilh. Wrangel till Sag och Wachsel, som 1731 blef naturaliserad och introducerad (n:o 1850), var g. m. Sara Elisab. Celsius, dotter af H. höfd. Joh. Celsius, hvilken var g. m. Elisab. v. Brehmer, en syster till Frih. Johan v. Brehmer. Villkoret för fideicommisset var, att fideicommissarien alltid skulle heta *Wrangel v. Brehmer*.

Johan Wilh. Wrangel v. Brehmer var född den 8 Sept. 1724, bivistade som fänrik finska kriget 1741, gick 1745 till franska arméen och deltog som capitaine vid Reg:tet Royal Svedois i 1746 och 47 års campagne i Flandern; upprättade sjelf ett compagni vid Fersenska, sedan Nassau-Ussingska reg:tet. R. S. O. 1751, med valspråk *litteris & armis*. 1752 Stabs-Capitaine. 1753 Capit. med compagni vid sistnämnde reg:tet. Tillträdde 1754 det af Frih. J. v. Brehmer stiftade fideicommisset Skeinge, tagande namnet Wr. v. Brehmer och det derefter lämpade vapnet. Blef 1757 af K. i Frankrike utnämnd till Öfv. Lieut. vid Nassau-Ussingska reg:tet och s. å. R. af Brandenburgska röda örnensorden. Fick afsked 1758. Bivistade riksmöten och deltog i angelägna förhandlingar. Blef Sv. Frih. 1765, introducerad 1776. Trolligen har den äran kostat honom ej ringa, likasom vi i Reiserska biographien sett att den ära, A. v. Reiser vann, kostade arbete och mynt i dessa tider. Dog på Skeinge d. 9 Sept. 1786.

G. m. 1:o Elisabeth Tersmeden, Jacobs dotter. 2:o Barbara Witterup Beckfriis, syster till R. R. Joh. Beckfriis samt dotter af Maj. Corf. Beckfriis. Vid den första makans död trycktes ett *Tal* af Prosten Jöns Lind, tryckt på 5 ark med 5 grafskrifter på 1 1/2 ark.

Ätten fortlev.

(Källor: Stjernm. Adl. Matr. Rehbinders matriklar af 1781 och 1794. Stjernm. o. Lästboms Höfd. Minnen.)

—N.

VII. 17. WRANGEL, CARL GUSTAF.

Son af n:o 6. Som denna stjerna af första storleken på vårt minnes himlahvalf inom hjeltarnes constellation, är tecknad på så många ställen, tillgängliga öfverallt, der detta arbete kan få plats, vilja vi fatta oss så kort sjelfva arbetets plan kan medgifva, utom der vi kunna begagna förnt oanvända källor. Vi möta hans historia i Berch (Skådepenningar, I: 159 f.), i Svenska Akademiens handlingar för 1841, då minnespenning öfver denne hjelte utdelades och hans minne, författadt af Franzén, upplästes*), samt utförligast i fortgången af de Fryxellska Berättelserna.

Carl Gustaf Hermansson Wrangel, Grefve till Salmis (i Kexholms län), Friherre till Lindeberg och Lüdenhoff, Herre till Skokloster, Bremer Vörde, Wrangelsborg, Spijker, Ruppin, Ekebyhof och Gripenberg, Riksråd, sedan Riksamiral och Presid. i Amiralitetets-Collegium, sist Riksmarsk och General-Fältherre, President i Krigs-Collegio, General-Gouverneur öfver Pommern, Canzler öfver Greifswalds Akademi så ock Lagman öfver Upland, föddes den 13 Dec. 1613 på Skokloster. Modren Marg. Grip, Fältherren Herm. Wr—s första maka, härstammad på fädernet från Bo Jonsson och på moder-net från Gustaf I:s syster. C. G. Wrangel insattes 10-årig i det Skytteanska Collegiet i Stockholm 1623, men togs 14-årig af fadren med på fälttåget i Preussen 1627. Han deltog då ofta, utan fadrens vetskap, i skärmytslingar. Konungen, gjord uppmärksam derpå, bad fadren taga vara på den lofvande ynglingen, att han ej blottställde sig i otid. 16-årig sändes han efter freden i Stumsdorf 1629 på utrikes resor. I Holland studerade han ett helt år skeppsbyggeri och seglingskonst. Reste så till Paris, der han träffades af hemkallelse, då Sverige indragits i 30 års kriget. Först blef han Kammarjunkare, för att fästas vid Konungens person; derpå Cornett och strax derefter Ryttmästare vid Lifregtet. Här såg man, vid gången öfver Lech, Ryttmästaren Wr. föra 300 Finnar öfver floden och med dem strax tvinga Altringer att

*) Det är märkligt att se den ordning, hvari denna Areopag erinrat sig våra hjeltar, och ansett dem värda att insättas i Akademiens Pantheon. Från 1787 till 1841 är 54 år.

draga sig tillbaka. Väl, vände A. åter, men blott för att stupas, då hans Bayrare åter veko för den ökade svenska hären. Vi se Wr. sedan i slaget vid Lützen söka att kämpa vid Konungens sida, men denne sände honom till venstra flygeln, med utrop: *rid fort!* Detta blef en maning till ifver i alla företag för hela lifvet. Då Wr. återkom, låg Konungen i sitt blod. Den dagen under hvarje år firades sedan som en sorgedag i Wr—s hus. Från 1633 till 1636 se vi Wr., som blifvit Öfverste vid Öfverste Moltkes regemente, följa arméen, anfordrad af Joh. Banér. Wr. visar sig som en alltmör utmärkt krigare vid flera tillfällen. Särskildt äras han för Zedemichs intagande under striden med Kurfursten af Sachsen. 1636 hemsändes han för att skaffa nya medel till krigets utförande. Han blef då Öfverste vid det Lifregemente, der Gustaf Adolph först anställt honom. Snart kom han åter till arméen med 8,000 man. Derefter uppträder han som anförare för sitt regemente vid Memmingen 1637, der öfver 1,000 man och 2 Öfverstar togos till fånga och 3 fältstycken eröfrades af de 5 regementen, med hvilka Wr. inlogerats i Grefskapet Henneberg. Under framryckande till hufvudarméen vid Torgau, bloquerade Wr. staden Gross Hayn, då han, träffad af ett skott i hufvudet, föll af hästen, hvarpå hans ena arm krossades af en muskott. Afsvimmad bortsläpades han af fienden, men då man stannade för afrycka guldkedjan af den fångnes hals, hunno Svenskar upp de med det dyrbara rofvet undanflyende och räddade sin Öfverste ur fiendens våld. Under tillfrisknandet i Torgau öfversöflls Wr. också af skarjakansfebern. Återkommen "efter den berömda retratten" från Torgau till Pommern, utkommenderades Wr. af sin fader Fältmarskalken med 800 hästar till Ny Brandenburg mot 1,000 man till häst. Han verkställde såsom blixten verkställer. Innan full dagning voro desse fiender döde eller fångar. Han jagade sedan fienden från 5 orter i Pommern och fick snart Greifswalds fästning att försvara. 1638 sände Banér åter till hemlandet den tappre Wr. att skaffa nya tillgångar. Han blef derpå Generalmajor samt Dalregtets Öfverste, 25 år gammal.

Wr. deltog sedan i det stora slaget vid Chemnitz, deland dervid Banérs lagrar. Som anförare intog Wr. Teschen den 20 April 1639 och bemäktigade sig slottet Fetschau genom en fintlighet som må ihågkommas. Utanför fästningsbryggan lät han sin tropp dela sig i två hopar, den ena med kejserlig fana. De syntes fäktas; men den som förde kejserliga fanan nödgades snart retirera. Då den hann slagbommen,

öppnades denna — och Svenskarne intågade, på detta sätt utan blodsutgjutelse eröfrande fästningen. 1640 intog han slottet Heldringen i Thüringen och 1641 slottet Rössdingen. Pfuel, Wittenberg och Wrangel öfvertogo efter Banérs död, och enligt hans förordnande, öfverbefälet.

Mot Piccolomini måste Wr. snart i tre, andre uppgifva 3 runda timmar utstå ett hårdnackadt fäktande vid Wolfenbüttel. Blåa regtiet måste kämpa med 3 kejserliga brigader. 3 à 4,000 kejserliga stupade. Svenskarnes förlust var ringa. Tyska bundsförvandter voro här — hvad de kallade Svenskarne i en sednare tid — åskådare. Pfuel, den så syenskanade Banérs svåger, var afundsfull mot de infödda svenska medlemmarne i triumviratet, mest mot Wrangel.

Torstensson kom och triumviratet fick icke ens, efter sin begäran, bli consultatist. I slaget vid Leipzig 1642 se vi Wr. jemte Mortaigne vid Lilliehöks sida utgöra befälet af corps de bataille. Verldshistorien berättar utgången. 1643 hade Wr. uppdraget att ge Generalen Gallas tillräcklig sysselsättning, utan att söka batalj.

Nu utbröt Danska kriget. Här såg man Wr. än till lands, än till sjös skörda rika lagrar. I spetsen för härens tredje afdelning intog han Rendsborg. Då Clas Fleming, Öfveramiralen, skjutit ena ögat ur K. Christian, och en dansk kanonkula kom med hämnd, stod Wr. såsom sändebud från Torstensson vid den neddignande Fl:s sida, talande om de ärenden, derom T. önskade känna Öfveramiralens tanka. Det var d. 26 Juli 1644, bitida om morgonen, då Fleming tvättade sig. Kanonkulan slog af venstra lårbenet. När Fleming återvunnit sansen och såg att döden ej länge kunde dröja, bad han Wr. i Öfv. Lieut. Alex. Irwings och Predikanten Mårt. Holms närvaro, att inträda i hans ställe. Danska flottan hade instängt den svenska i Kieler hamn, och ej många sökte under sådana förhållanden den farliga äran i en tid då ett misstag kunde straffas med döden. Vice Amiralerna bådo sjelfve Wrangel emottaga anbudet och han lugnade den döende med löftet. Alla hade nyss sett "denne tappre soldat" ro in till Amiralskeppet under ett sådant kulregn, att af de 25, som följde honom i slupen, de 14 stupade.

Wr:s snille fann en utväg. Han började ställa sina mycket skadade skepp, såsom ville han i förtviffan leverera en ordentlig batalj. Den 70-årige Danske Amiralen Peder Galle, inseende att här var fråga om *konstens regler*, rangerar sina skepp också till slaglordning, hvarvid han begaf sig utom hamnen för att få bättre utrymme för egenlig sjö-

batalj. Nu begagnade Wr., som hade förlig vind, ögonblicket med stor skicklighet, utseglande med de mycket försvagade skeppen inför Danskarnes åsyn och räddade vår flotta, men det kostade Danske Amiralen Gatte hufvudet. Wrangel mottogs med jubel i Stockholm. Man beslöt att strax å nystrusta flottan. Den 70-årige Riksamiralen Gyllenhjelm vill nödvändigt anföra den. Wrangel väljes dock, ehuru ej sjöman, med en gammal Amiral Blum, enligt Fryxell, — Beckstadli Amiral-Lieutenant Peter Blom, Stiernmans Blome — vid sidan. De afseglade d. 14 Sept. från Dalarön, förenade sig med De Geers flotta vid Kalmar och voro d. 1 Oct. vid Femern, der förra slaget stått, då man i Köpenhamn ännu talade om den i Stockholm attackerade flottan. Vi se att Wr. kom ihåg både till lands och sjös hjeltekonungens sista ord: *fort!* Der blef 5 timmars strid. Snart slog Drottning Christina en medalj med inskrift: *Tio beväpnade Danska skepp tagne under Wrangels anförande 1644.* Af 17 fartyg ankommo blott 2 till Köpenhamn. Mer än 300 kanoner blefvo tagne och 1,000 fångar, deribland 2 Vice-Amiraler. Amiralen stupade. Femern intogs. En del af flottan återsändes med de tagne skeppen till Sverige; den öfriga delen, kallad Wrangelska flottan, lades i Wismar. Ett hemskt försök af en Graeff, hvilken Lübeckarne köpt för 1,000 R:dr, att der i hamnen sätta flottan i brand, blef förekommet. 1645 intog Wr. Bornholm med dess fästning Hammerhusen. Brömsebrofreden följde, med ära för sjöhjelten. 1646 se vi honom, nu utnämnd till Fälttygmästare, efterträdande Torstensson såsom Överbefälhafvare öfver svenska krigsväsendet i Tyskland, intaga städerna Friedland, Lentmeritz och slottet Brixen i Böhmen, städerna Hörter, Brackel, Paderborn och Statberg samt slotten Neuhauss och Lipsbrinck, under det han närmade sig Weserströmmen; dref General Gleen från trakten af Amelburg d. 26 Juli, der 4,000 fiender förlorades. Den 18 Aug. blef Wr. Riksråd och Fältmarskalk med öfverdirektion af kriget, sedan Torstensson för sin svaga hälsa på en trägen begäran entledigats från detta stora värf. Nu förenade Wr sig med Franske Fältmarskalken Turenne. Det blefve för långt att nämna alla slotten, alla städerna, som nu eröfrades. Fienden undvek drabbning. I Nov. slog han dock ett arriergarde af 2,000 man till häst. Nu hade "Fältmarskalken i Tyskland" ej en Axel Oxenstjerna att vända sig till, utan en ung Drottning, som använde 100,000 R:dr på M. G. De la Gardies ståt i Paris, under det arméen lemnades förnämligast åt eget födgenl.

Ur Wrangelska originalbrefven i De la Gardiska donationen i Lund må ett och annat meddelas från denna tid, då vi fortsätta berättelsen om Wrangels lefnad.

1647 d. 26 Juni tillskrifver Wr. Gen. Maj. Axel Lillie från "Feldlager von Eger," huru han uppdragit Major Becker att med sitt manskap ställa sig under ordres af Lillie, såsom Gouverneur i Meissen vid verkställandet af Fältmarskalkens beslut rörande evacuerande och raserande af huset Wolfsburg, tillhörande Hertig August af Braunschweig. S. d. från samma ställe utfärdade han pass åt Öfverstlöjtnant Erik Welsk "under Öfversten Johan Wittenbergs regemente," kallande sig då Wr. "Feldtmarskalk uthi Tyskland." 1648 d. 7 Jan. tillskrefs Forbus såsom "Commendeur à Stralsundt" från Hufvudquartieret Oldendorff rörande Fältmarskalken Holzapfel och Marggrefven af Baden, slottet Marburg, dess svaga fortification, o. d. 1648 d. 15 Mars talar han om, huru han och Herr Marskalk Turenne gemensamt ämnade till batalj tvinga eller öfver Donau tillbakatränga kejsrerliga och Bayerska arméerna. S. å. d. 8 Maj afgick från Hufvudquartieret Hiltenshofen ett bref på sex foliosidor, beskrifvande de förenade arméernas åtgöranden och marscher strax före slaget vid Zusmarshausen, äfvensom sjelfva slaget i de minsta detaljer. Vi anföra derur: "Undt ist der Feltmarschall Holzapfel in dieser action selbst geblieben; 2 Obristen als Bocca Maglor und Henzer; — — — und andre Offizire — — — gefangenem; auch 6 dreypfündtliche Stücke, eine gute anzahl Estandarten — — — bagage der ganzen armée, worunter des Feltmarschall Holzapfels Kriegs-Cantzley sich mit befinDET. An hohen Offiziren ist zwart auch ein Obrister — — — und etliche Rittmeister, deren Namen mann noch nicht weiss, todt geblieben." — De tagna kanonernas antal öfverensstämmer ej med det af Fryxell, VIII: p. 38, uppgifna. Den 10 Maj är han i Heinhofen, en mil från Augsburg. Den 25 skrefvos från Freisingen nya uppgifter angående segren vid Zusmarshausen. Wr. blef nu Torstenssons efterträdare såsom General-Gouv. i Pommern med 12,000 Rdr årligt traktamente; han blef ock Cenzler för Greifswalds akademi. Intogs i Tyskarnes Palmorden under namn *der Obsiegende*.

Efter fredsslutet är brevexlingen mycket lifligare. Nästan hvarje dag och ofta mer än en gång på samma dag tacknar sig Wr. Forbus' "Dienstwilliger Diener." Brefven, alla på tyska språket, äro esomoftast åtföljda af långa postscripter på svenska af Fältmarskalkens egen hand. I det sista brevet från 1648, dateradt "Hufvudquartieret

Schweinfurt" den 27 Dec. nämner han, huru 4 kretsar, den Öfver-Rhenska, Chur-Rhenska, Schwabiske och Frankiske, blifvit till hans disposition gifne; (disposition må ha afseende på indrifningar af dessa kretsars andel i de 5 mill. R:drne;) huru han sammankallat de Fränkiske ständerna till Bamberg, etc. etc. Frågan är här väl ock om de i fredsslutet Sverige anslagna penningarne, men, som det synes, främst om de dagliga underhållspenningarne, som måste betalas till Sveriges armée, efter fredens verkställighet, kunde lemna Tyskland. De Vor-Pommerske Ständerna hade att utbetala på 8 månader 14,000 R:dr i penningar och 15,000 "scheffel" säd. Den 3 Jan. 1649 skrefs nyårsbref från Schweinfurt. Den 28 är Wr. i Erfurt. Den 30 Mars åter i Schweinfurt. Han sänder en afskrift af sitt bref till Generalissimus H. Durchl. Pfalzgreffen (Carl Gustaf), der fråga är om 1,408,880 R:dr, hvaraf den månaden 10,000 R:dr måste utgå. Den 15 April är han i Wörth vid Nürnberg och kräfver af Magistraten 4,000 R:dr i månaden. Den 18 April vid Neuenmarckt i Öfversachsiska kretsen, sysselsatt med att afskeda folk till häst och fot. Ett reg:te upplöstes alldeles; Axel Lillies reducerades till 4 Compagnier. General-Fälttygmästaren Wittenbergs mening följdes vid artillerireg:ternes afdankning. Den 19 Apr. skrefs om executions-traktaten i Nürnberg. Kejs. General-Lieut. Piccolomini var då med sina meddeputerade i Amberg. Magistraten i Leipzig måste månadtligen anskaffa 4,000 R:dr. Numera residerar W. i Nürnberg. Klagar i ett bref öfver Rådets i Leipzig ruditet; underrättar Forbus, som residerar i Leipzig, att han (F.) komme att efterträdas af Gref M. G. De la Gardie och sjelf bli V. Gouverneur i Pommern, der Stettin är residens d. 17 Nov. 1649. Wr. ordnade om regementers förläggande än här, än der; dervid klagas att deutsche Knechte, die so viel weiber und kinder bey sich haben, nicht gleich den nationalvölckern sich zu anfangs discipliniren lassen wollen; deremot voro de mycket besvärliga genom öfverlöpande med lamenteringar, under det att nödigt var att hålla den vid godt humeur. Sammankomster hållas än i Wolgast, än i Stettin med "Herrar Ständer" i Pommern. Wrangel fick nu stora belöningar, — Spieker på Rügen, det gamla Erkebiskopsresidenset Brehmer-Verde, både slott och amt, i Brehmiska landet, gårdar i Småland, der Gripenbergs slott byggdes, — allt uppstod nu såsom planeter kring Skokloster såsom centralsolen. 1651 blef Wr. Grefve och fick till Grefskap 2:ne pogoster i Kexholms norra län, Salmis och Siustamäa. Wrangelsburg i Pommern tillhörde i Berchs tid Grefve-

Putbus. Ekbyhof i Upland köptes sednare. I Jan. 1650 är Wr. i Winsheim, dit han kommit från Anspach, vänder sedan åter till Nürnberg. Som prof på hans Svenska må anföras ur ett bref af den 15 Juli från Nürnberg:

"Jagh beder bror att han wille maturera sin ressa uth ähnt igen så hastigt han kan, på dett, efter dee tyska regementerna nuhmebra ähro i marsch ätt Pommern, kunde bliffwa förslagde i guarnisonerne ogh derimott ähter de Schwenska till Schwerie öfwerskaffas, ogh requireras brors person terföre högl. att wara wett Gouvernamentet, efter nogre regementer mosste reduceras ogh jagh ännu intett dertill kan affkomma ogh elliest ingen till stelles ähr, som dett kan förrätta."

Den 20 Juli 1650 var Wr. i Erfurt, d. 6 Aug. i Minden an der Weser, d. 9 Sept. hade han dragit sig undan på Brehmer Vörde och var svag till helsan, då han måste skrifu till Pommerns v. Gouverneur à Wismar, rättadt till Stralsund, sedan rättadt till *où il sera*, med tillägg *cito cito cito citissime* (efter den tidens bruk skrifvet med ett enda C), anbefaldt Öfversten och Öfver-Commendanten Otto Schulmann att framskaffa. Garnisonen i Demmin hade nemligen revolterat, trip-gat Officerarne att gifwa en hvar dess afsked, derpå uttågat, medtagande "Fähnlein." Wr., som härvid fick "Herzenleid," uppdrager Forbus att strax låta trycka och öfver allt sprida och uppklistra efterlysningar, deri afskeden förklarades för null och att taga andra nödige mått och steg. Vid denna tid hade Svenskarne 44 compagnier eller 6,500 man förslagde på 26 orter i Tyskland: Fletwoods Smäländningar på Colberg; Östgötar i Wolgast; Carpelans Norrlänningar i Stralsund, Damgarten Tribsees etc.; Håkan Nilssons (Skyttes) Smäländningar i Wismar etc. etc. Ännu d. 14 Oct. är Wr. på Brehmer Vörde; men d. 2 Nov. i Wismar, d. 30 i Wolgast. Han communicerade sig i mycket med Legaten Grefve Oxenstjerna. Lät sjelf göra "Feuerwerk," betalande räkningar å krut, svafvel och salpeter, som en Onuphrius Schinter requirerat. Är i Anklam d. 24 Febr. 1651, då han klagar öfver svag helsa, och känner de publika ärenderna bli allt tyngre på skuldrorna. Åter i Wolgast d. 9 Mars; uppgör contracter med arbetsfolk vid fortificationer; ger 6 skilling person, men dermed äro de vanligen ej nöjde, utan nya bekymmer uppstå snart. Då ännu brukar han det gamla adliga Wrangel-sigillet med C. G. W. Men i bref från Wolgast d. 2 Juni 1651 begagnas ett grefligt med hjertsköld och 4 fält samt bokstäfverne C. G. W. G. z. S. samt en lagerkrans om-

kring. Den 16 Aug. 1651 föres ett litet fingersignet, der omkring läses: Carol. Gustavus Wrangel Com. in Salmis. D. 14 Nov. 1651 föres ett annat med: C. G. W. G. z. S. H. z. S. B. V. R. Följde sedan andra variationer. Han börjar nu offentliga bref: Ihrer K. M:t und d. Chron Schweden Reichs Rath, General Feltmarschall in Deutschlandt auch General-Gouverneur in Pommern C. G. W. Graf zu Salmis, Herr zu Schoungcloster, Brehmer Vehrden undt Rossborg. Den 11 Aug. 1651 befinner han sig i Spay. Skrifver i Wolgast d. 19 Dec. huru en hans rentmeister Jonas (Joel?) Hansson på eget beväg från en Herr Schlegel inlöst ett slott Eckhauss, begärande att V. Gouverneuren ville arrestera J. Hansson. Den 9 Jan. 1652 skref han ett helt bref med egen hand, som visar att han beherrskade tyskan bättre än svenska. Gen.-Gouverneuren, residerande i Wolgast, och V. Gouverneuren, residerande i Stettin, ha i Mars 1652 bekymmer i "den Gartziska prestsaken" samt öfver en klagan, att vid vallgräfnad stadsmuren underminerats; besigningsprotokollet bifogas i ett bref. Wr. skrifver sig nu och Herre till Spijker. Vid en ringräkning i Stockholm anför han "den Turkiske Banden." D. 24 Aug. böds Forbus till fadder åt en Wr—s dotter d. 9 Sept. Vid dopacten stals en hop silfver. Den 27 Sept. kunde Wr. dock berättta att tjuvarne fångslats; men silfret var nedsmält. F. anmodas att efterhöra hos Stettins guldsmeder, om silversäljare ej försports. Kort efter d. 28 Sept. lemnar Grefven Tyskland. Den 23 Oct. skref från Stockholm Dienst undt Freundtwilliger C. G. Wrangell om Cammarpresidentens depescher och medel till Garnisonernas underhåll i Tyskland. Den 20 Nov. förklarar Wr. huru han arbetade i Stockholm på Vice Gouverneurens belöning för trogna tjänster. Den 4 Febr. 1653 skrefs om avanceringen af de Brandenburgska gränstractaterna, den gamle Ake Axelssons (Natt och Dags) bröllop, om Danska Gesandter, holländska armeringar, Rostocks o. a. magistraters svar m. m. som visar, att v. Gouverneuren, äfven då Gouverneuren var i Stockholm, rådfrågade sig hos sin Gouverneur. 1653 d. 26 Febr. blef Wr. v. Riks-Amiral. Den 11 Febr. hade Wr. skrifvit till Forbus om Vicomte L'Isle, äldsta sonen af Grefven Leicester, som väntades såsom ambassadeur till Stockholm. Den 19 Mars svaras på ett bref från v. Gouverneuren samt v. Presidenten och Rådet i Stettin ingifva berättelse om en Öfverste R. som ej respecterat Gen.-Gouv. Gr. Wr—s kallelse, samt Drottningens utnämning af en Prest på hans gods, utan velat återopa sig på Jus Patronatus, tilläggande såsom egenhändigt postscript:

"Käre bror, lott den vogeln alldrigh få ha sin wille, dett touchera hennes Kongl. May:tiz och hele Gouvernemen-tetz respect, Woor jagh ther; jag skulle wissertligh andnars medh honom Procedera; jagh hörer han skulle hafwa sagt ähnt Prosten, om han wille förkasta min Vocation som jag honom gifwit hafwer som Generall Gouverneur så wille han gifwa honom en annan vocation; theth vogeln migh man till despect. K. bror sågh honom på minna vågnar, han kann man påminna sigh hvadh han allared medh migh i fatet hafwer; thetta här gjör han migh ther till, jag will försäkra honom att han skall få — — igen; jag will wäl finna honom thett wor hele gouvernamentet despecterligh om hans procedere bleffue så till gode hållet adieu, helisa sin fru — — —."

Den 22 April är Wr. väl qvar i Stockholm, men skulle nu återresa till sitt Generalgouvernement. Dock torde han nödgats dröja något, emedan han i den stunden ännu ej fått full expedition på de "solliciturer," för hvilka han hade ankommit till hufvudstaden. Den 26 Maj är Wr. i Caseborg, d. 27 i Wolgast, skrifvande till Öfverste Otto Schulmann, kallad Hochedier, gestreng- undt manhaftier hochgeehrter Herr Obrister Ober Commandant undt Bruder, i fråga om en duellisak. En Capitaine hade "skällit" en Lieutenant och en Fältväbel för skälmar.

1654 d. 11 Apr. se vi Wr. på Skokloster, der han skrifver till Gen. Forbus, Senateur du royaume de Suede rörande ett skepp som tillhör F.

Vid Carl Gustafs kröning förde Wr. Riksbanneret. 1655 gick v. Riks-Amiralen, som blifvit Lagman i Nerike, med flottan till Danzig. 1656 slog Wr. med 10,000 vid Gnesen Czarnocki med 15,000. I slaget vid Warschau anförde Konungen den högra flygeln, Wr. den venstra vid sidan af Brandenburgs Kurfurste i spetsen för Brandenburgska arméen. Wr. inlade stort beröm; gjorde första dagen första anfallet på fienden och slog honom lyckligen tillbaka. Tredje dagen var det han, som dref Tartarerna på flykten. I detta världshistoriskt märkvärdiga slag vid Warschau räknades 16,000 ha slagit 100,000, ehuru vi böra medgifva att deribland blott 40,000 hörde till reguliera troppar. Sedan sändes Wr. till Pommern, derpå till det af Danmark intagna Bremen såsom Lieutenant royal. Om 14 dagar hade alla Bremens fästen blifvit fria från Danskar, och 3,000 man utgjorde de tillbakadrifnes förlust. Sedan användes Wr.—s kraft mot Danskarne i deras eget land. Wr. belägrade Fre-

dricksudde med 5,000 mans besättning. Wr. hade 3,000. Desse segrade och gjorde 2,000 fångar; 39 fanor, 50 kanoner m. m. blefvo segerbyte. 70 Svenskar hade stupat. Wrangel blef Riks-Amiral och Lagman i Upland (15 Dec. 1657). Den nye Riksamiralen, som här var främste rådgifvaren, kom först öfver det frusna Lilla Bält (30 Jan. 1658), slog och tillfångatog Öfverste Sehestedt vid Ifvarsnäs samt omringade Haderslev med Danska infanteriet. Då den segrande svenska arméen nu stod framför Stora Bält, var Wrangel betänksamhetens tolk, då Dahlberg eldade Konungen att fortsätta sin vandring öfver hafvet till Seland. (d. 6—12 Febr. 1658). Dertför såg Wr. alltid, enligt Dahlbergs klagan, illa på D. Sedan intog Wr. Kroneborgs fästning efter 3 veckors belägring (Sept. 1658). Vid sjöslaget i Sundet (29 Sept. 1658) höll Wr. en af våra största sjöbataljer, der Holländarne väl kommo med en flotta till Köpenhamn; men ganska förminskad och försvagad. Sex Holländska skepp voro skjutna i sank eller förbrända, 2 vice Amiraler fallne. Sedan eröfrade Wr. till sjös (Mars 1659) Laaland, Langeland, Falster och Möen, hämnande svenska nederlaget på Fyen genom en seger öfver Brandenburgska flottan, som af Kurfursten sjelf anfördes (Jun. 1659). Wr:s arm var utan tvifvel näst Carl Gustafs den starkaste, när det gällde att rycka till sig Skåne, Halland och Bleking. Han återvände sedan till sitt Gouvernement i Pommern. Bremen var dervid af denne General-Gouverneur mycket beroende.

1662 d. 25 Febr. skrefs från Wolgast till A. Forbus i Åbo om Gust. Horn, Forbus' styfson, Canzlipresidenten A. B. Horns fader. Derur må meddelas som prof på hans nyhetsstil: "— — — Elllest förefaller här nu denna gången, emoot min k. B:rs communication intet skrifwärdigt att retribuera; allenast det Pommerske Canzleren Hindrich Cälestinus von Sternbach ähr på K. M:ts Commission nyliga förrest till Chur-Brandenburgska Hoffwet, angående Investituren vid Keijsserligha Hoffwet något att proponera och negotiera. Hwadh han förrättandes warder gifwer tidh. H. Baron Pehr Sparre vara af Kongel. Maj:t förordnat Extra ord:e Ambassadeur till Keijssaren, hafver min k. Bror twifwels-uthan redho förnummitt. Han ähr för två veckor sedan ankommen till Hamborg och will medh det första fortsättla sin reesa wijdare. I det öfriga beoor alt här i stilla terminis, doch hvadh denna stat angår, i ett trångt och fattigt tillståndh så att man fast mehra intet weeth huru man saakerna i train

hålla skall och skaffa bröddh för Soldaterna. Sådant föroor-sakar sigh till en stoor deel af förledhen åhrs stooro miss-värk, och hvadh i detta år blifwa will, står alt i den Högstes våldh. Alt härtill har man här intet wetatt af nå-geu winter, uthan har stadigt warit lehnst wäder, regn och slagg; dock står wintersåden här än tämmeligh wäl. Befal-ler migh min K. Br. härmedh — — — Min k. Herr Brores tjenstwillige tjenare, C. G. Wrangell."

Den 13 Maj 1664 blef Wr. Svea Rikes Marsk, General-Fältherre samt President i K. Krigs-Collegium utan att taga afsked från Gen.-Gouv:tet, med en eller två Vicarier. Det var ej så sällan han bemreste och intog sin stol i Förmyndarerege-ringen, att en annan Riksamiral eller sedermera Riksmarsk kunde tillsättas; men ej satt han der så ofta och kunde så hålla ärendernas tråd, att han kan betraktas såsom en af regeringens hufvudmän, när det ej gällde de Tyska provin-serne, ty rörande dessa kan han väl anses ha enväldigt herrskat.

Om denne store krigare ej tillika kan räknas bland store statsmän, så måste han dock erkännas att jemte sitt krigare-yrke ha förenat egenskapen af stor hofman.

Då Wr. uppvaktade Ex-Drottning Christina i Hamburg 1668, deltog han i en operamaskerad, hvars ämne var taget ur Tassos *befriade Jerusalem*. Prinsessan Charlotte af Saxen-Lauenburg föreställde Armida. På skådespelet följde en dans, hvilken öppnades af Drottning Christina och Wrangel, en 54-årig. I staden lät han 11,000 man till häst och fot för henne paradera.

Denne hofman och hjelte står som statsman i skuggan hos vår grundligaste häfdatecknare af Carl XIs tid, eller af det tidskifte, då Wr. hade haft tillfälle att som statsman visa hvad han förmådde. Fryxell yttrar: "Inom Rådet hörde Wr. icke till någon viss sida. Då han yttrade sig, var det van-ligtvis mot besparingar och mot fred. Det parti, den makt, som kunde skaffa krig: på dess sida stod Wr. för att ännu en gång få sätta sig i spetsen för ett fälttåg."

Som statsman synes han blott ha en gång segrat. Ej när han afstyrkte krigets förpyande efter Roeskilderfredens slutande, ej när han föreslog att begära Norge för att suarare sedan kunna taga Skåne, Halland och Bleking, än tvärt-om, kunde han drifva sin mening igenom, äfven om den var bättre än den mening, som vid begge tillfällen gjorde sig gällande; men tvärsäkert är, att Riks-Canzlern M. G. De la Gardie aldrig kunnat och sannolikt ej heller velat drifva

igenom Brandenburgska krigets beslutande, om detta ej varit Riksmarskens ifriga önskan och således betydande votum, der den ene Riksförmyndaren ej var van att i egen sak af de andre öfverröstas.

Han sporde snart Creutz' nederlag vid Öland och Wolmer Wrangels vid Fehrbellin, erfor de djupaste smärtor under försvagad helsa och dog på sin egendom Spiker på ön Rügen d. 24 Juni 1676, i det för dödlighet så noterade 63 året.

G. m. *Anna Margaretha von Haugwitz* från Erkestiftet Magdeburg 1640. Dervid ledde kärleken allena. Hon dog 1673. Af 5 söner öfverlefde honom ingen. Den som lefde längst, *Carl Philipp Wr.*, dog i London såsom Cavalier hos Fältmarskalk Grefve Dohna, d. v. Svensk Ambassadeur, d. 6 Maj 1668. Dottren *Margaretha Juliana* blef 1660 gift med Grefve Nils Brahe, son af hjelten vid Lützen. Så kom Skokloster i Brahe-ättens händer. Der begrofs C. G. Wrangel, sedan han jordfäst i Riddarholmskyrkan d. 21 Sept. 1680. Dottren *Polydora Christina* blef g. m. Grefve Leonh. Arv. Wittenberg till Nyborg; *Eleonora Sophia* med Öfv. E. L. Putbus, som ärde Spiker m. m. *Augusta Aurora* dog ogift.

Redan i Gezelii tid var hans porträtt 16 särskilda gånger graveradt och utgifvet. Franzén slutar sin minnesteckning: "Lika begåfvad af naturen som lyckan, förenade Wr. med en reslig växt ett manligt mod, med ädla anletsdrag ridderliga dygder, med lifliga ögon ett skarpt förstånd, med en väl ljudande röst ett behagligt sätt att tala och skicka sig. Han kunde uttrycka sig på flera språk och egde goda kunskaper i synnerhet i de vetenskapsgrenar, som egna en krigsman. Man har lagt honom till last yppighet och säfänga. Men det sköna bruk han gjorde af sin rikedom tjänar ännu till landets prydnad."

Bevis härpå träffas i Rothliebs Beskrifning om Skokloster. Slottet å detta präktiga herresäte, hvilket förbiseglas, när man följer segelleden mellan Stockholm och Upsala, är byggdt af denne riksmarsk, en 72 alnars fyrkant, 32 alnar hög från grunden till taklisten, 21 alnar bredt inom murarne, med 4 våningar, 365 fönster, huggen sten i den fyrkantiga borggården, med 4 åttakantiga torn, ett i hvardera hörnet. I *Svecia Antiqua & Hodierna* ser man slottet med tvenne flyglar, som dock aldrig tillbyggs. De 8 hvita marmorpelarne af joniska ordningen, som uppehålla hvalfbågarne i förstagan, reducerades, men återlöstes af K. Rådet Gr. N. Brahe med 18,000 R.dr.

Ständernas Commissionsdomar föllo tunga öfver C. G. Wrangs sterbhus. "Accordet" för gravationerna utgjorde

256,000 daler silfvermynt. Der kräfdes nemligen för 17,988 Amiralitetsdagsverken à 16 öre 7,538: 29, Artilleri- och Munitionssorter 7,392: 21. Råntan af donationer, som bekommit 1660—72: 1662 9 Maj 56,702. Emottagit 1 reda penningar 100,034 daler. (Loenboms Handl.) Ännu 20 år efter hans död var dock frågan så föga utredd, att då staten kräde 694,480 R.dr. påstodo arfvingarne att de hade att fordra af kronan 770,732 daler silfvermynt. (Fryxells Berättelser XIX p. 161.) Dock betalte mågen Nils Brahe för egen, fadrens och svärfadrens efterräkningar af Stora Commissionen 687,000 daler silfvermynt eller efter nuvarande myntfot 1,394,000 R.dr. (L. c. 112.) Emellertid stod C. G. Wr. sämst till baks af alla regeringsmedlemmarne. Hans död var således en välgörning mot hans känsliga sinne. Man tänke sig, hvilken smärta som skulle tillfogats honom att dömas efter de nya redovisningsbegreppen af "ett skrifvarevälde" för handlingar enliga med tidehvarfvets allmänna aristokratiska praxis, om hvars otillbörlighet sjelfve regenterna ej förut synas dristat uttala en öfvertygelse, när man läser hans bref till Joel Örnstedt d. 29 Febr. 1676 från Stralsund, ur hvilket må som prof på hans tyska anföras:

Wie sehr es mihr zu hertzen gehe, dass man mich dergestalt mortificiren und da ich Feldherr und General-Gouverneur hier im Lande bin, dennoch die Direction bey meiner anwesenheit einem andern auftragen mögen; solches lassé ich den Herrn Cantzley Rath und alle verständige Leuthe judiciren. Mein hohes alter und die dienste welche ich meiner Obrigkeit und dem Vaterlande bisshero recht unverdrossen und mit dem Gezeugniss der gantzen Welt so redlich geleistet, hätten wohl ein anderes verdienet, dass man mich so indignement tractiren . . . So lange mir Gott kräfte geben, habe ich dieselbe zum dienst I. K. M. angewandt auch da ich durch dessen Verhängnis das bette warten und wegen dem zusatz unsäglicher Schmerzen alls ein Wurm mich windet und hin und wieder schleppen lassen müssen habe ich dennoch nicht unterlassen alles getreulich anzuordnen und J. K. May:tt Land och Leuthe zu Salviren. — — Solchem nach bin ich auch bey mir nun ganz feste entschlossen, der affairen mich zu begeben und alles wie ess kan nur immerhin gehen zu lassen.

Kort efter slutades hans lif. Man ser af detta bref att — — "oro gömmes under ståt."

Sverige har längesedan kunnat ersätta sig de 256,000 daler silfvermynt, som den skarpsyntaste revision, Sverige

någon sin egt, kunnat anse Sverige ha lidit på hans begrepp om en segervinnarens rätt äfven bland sitt eget folk; men Sverige måste erkänna, att dess vinning är omätlig af de eröfringar, deri Wr. ovedersägligen var pars magna.

I sliffen blir det svårare att uppskatta hvad Tyskland, särdeles det katholska, fick bestå till Wrangels förherrligande. Genom att se protestantismens djerfve Generaler framstå i lika glans, som de påfvetofelkyssande Durchlauchterne, kom katholicismen till den för verldsfreden så gagneliga föreställningen om begge bekännelsernas politiska jemnlighet. Så blef Wr. med sjelfva sina fel inflytelserik ur verldshistorisk synpunkt.

Det är anmärkt, att Wr. fick under Carl XI:s Förmyndareregering utbyta Grefskapet Salmis i Norra Kexholms län mot Sölvesborgs grefskap i Bleking, hvilket frändömts "förrådaren" Corf. Ulfeld. Säkert är, att, när Gref Carl Philipp Wr. d. 14 Dec. 1670 begrofs, *Adolfino der Klagende* (C. G. Wrangels fosterbarn L. Lucidor) kallade denne Carl Gustaf Wrangels son *Grefve till Sölveitsborg*, men icke till Salmis. (Se Grafskriften Q. 3.) Men i Sv. Brings Listria (Lister-Härad) 1748 nämnes icke rörande Sölvesborgs historia efter Ulfeldska donationen (Bll. n. VI) annat än följande: "När Dansken långt och bredt åren 1676—77, 78 härjat svenska fälten, rasades äfven med lågor mot Sölvesborgs slott. Efter slutadt krig och sedan grefskapsnaturen upphäfts (seu dissublatis), lägges sjelfva slottet under Kronan" . . . Det synes ej troligt, att Wr. deraf njutit mer än inkomsterne omkring 10 år. Då detta grefskap reducerades, stod det betydande Herresätet Skokloster åter.

I ett bref af G. O. Stenbock till Forbus XV D. p. 295 häröfvan, se vi, att M. G. De la Gardie 1664 varit af den förnuftiga tanken att bli Riksmarsk, men då hans sväger G. O. St. ej kunde derigenom få ett riksembete, förmåddes — mot hvad man hoppades — Wrangel att lemna Riks-Amiralsembetet, hvilket Stenbock kunde emottaga, för att i stället bli Riksmarsk. Hade det ej varit Sveriges och allas lycka, om considerationssystemet ej följts? Männe ej Wrangel varit bättre att hafva vid Öland än Creutz, M. G. De la Gardie vid Fehrbellin, än Wolmer Wrangel? Att ej nämna hura lyckligt det varit för M. G. De la Gardie, att ej sitta på Riks-Canzlerns stol.

Hjeltén C. G. Wrangels minne, skådad bland hans samtidas, bedömdt efter den tids grundsatser, som bildade Gustaviannen, är en ovärderlig svehsk egendom, som bör tack-samt vårdas!

(Källor: Vulteji Likpredikan. Berchs skådepenningar. Ges. Biogr. Lex. Franzén i Sv. Akad. 1840. Pryxells Berättelser och Handlingar. Geyers S. P. H. Rothliebs Skokloster. Beekstadius. Torngviat. Gyllengraat. Wrangels bref i De la Gard. donationen i Lund. Gratulatio in adventum C. G. W. nom. Acad. Gryphiswald. v. kal. Nov. 1689. Mölleri Cimbria Liter. 656. Laurea triumphalis Gryphiswald 1649. De morbo et obitu Comitiss C. G. Wrangellii ad illius Hæredes relatio medica. C. Helvigii Med. Prof. Gryphisw. 1676. Handl. rör. Skandianaviska hist. V. Svenska Galeriet af J. F. Martin et. 3 (med porträtt). Monum. Upl. I, p. 54. v. Stiermans Adelsmatrikel och Höfdlingaminnen. Rådslängden m. m.

VIII. 18. WRANGEL, ANTON JOHAN d. y.

Son af Ryttmästaren och Manrichtern i Estland Tönnes*) Johan Gengsson Wrangel till Sausis och Anna Marg. Ram, hvars mor var en v. Liewen.

Anton Johan Wrangel föddes i Estland på sin faders gård Hyer vid Reval d. 31 Oct. 1679. Kom 1697 in vid Amiralitetet och var bland besättningen på skeppet Södermanland, då Prinsessan Hedvig Sophia fördes som Hertig Fredriks af Holstein gemål till Kiel; likaledes 1699, då han blef Archilmästare på den Escadre, som förde 4 regementen till Pomern; blivstade, då han blef Constapel och Underlieut., 1700 landstigningen på Seland och under hösten transporten till Pernaui; blef s. å. Lieutenant. Emedan Ryssarne ingen flotta egde, hvarmed den svenska kunde kämpa, gick Wr. i de allierades tjänst och var på deras örlogsflootta, då landstigningen skedde vid Cadiz. Följde derifrån till Vigo, der Spanska silfverflottan och några Franska örlogsskepp blefvo förstörda och borttagne. Hemkallades 1703 och var sedan ofta utkommen-derad; blef 1706 Öfverste Lient. med befäl på en fregatt, som användes till betäckning af nödige transporter. Capitalen 1709**).

Vi känna huru Sveriges exempel väckte Ryssland att skaffa sig en flotta, på det att Czaren måtte kunna spela detta kolossalt dyra schackspel med K. Carl, der schackfiguren kostar mer än kvadratismilen mångenstädes inuti landet. Commendeur Raab med skeppet Osel, Capit. Körning

*) I Ugglas rådslängd antages Tönnes vara det samma som Denis eller Dionysius, men säkrare är att antaga en hopdragnig af Antonius. Gabr. Rosén kallar fadren *Anton Johan*, hvilket synes styrka att inom storbuset farfadren ansetts hafva haft samma namn som son och sonson.

**) Felet är uppenbart, som Ennes begår i Carl XII:s Krigare 2: 213, när han anför att Anton Johan Wrangel blir 1709 fången med sitt skepp Wachmeister vid Sandhamn och qvarhållen i fångenskap i Kasan tills 1722, enär på p. 220 samma sjökämpes bedrifter 1713—1719 anföras.

med skeppet Estland och Capit. Wrangel med skeppet Verden råkade mellan Hogland och Pehlinge Czarens hufvudflotta, bestående af 14 örlogsskepp, som förde från 40 till 70 kanoner. Der fäktades i 8 timmar med den lycka för de svenske, att Ryska v. Amiralskeppet råkade på grund och sattes af dem sjelfva i brand, då 2 andra af deras största skepp blefvo redlösa, och kunde med plats släpas med af de öfrige, som vände hem igen. På svenska skeppen märktes ingen skada. Några få döda och blesserade soldater hade offerats för vinnande af segeräran. Wr. blef nu Commendeur 1715 och 1716 uppdrogs honom inseendet öfver Skeppsholmen och Warfvet i Stockholm. Härunder ingick han äktenskap på Wijck i Södermanland med Catharina Johansdotter Kruse. Vid en kryssning 1719 med ett större och 3 mindre skepp i Östersjön för att freda tillförseln af lifsmedel till hufvudstaden, råkade Wr. d. 24 Maj om morgonen i en skarp träffning först med 2 ryska örlogsskepp af 56 kanoner hvardera, dem han lyckligen afviste, fastän 2:ne af hans medfölje blefvo tagne; men sedan mot middagen med 3 andre af samma storlek, med hvilka han intill aftonen underhöll och utstod den häftigaste eld, gifvande sig först fången, sedan 3/4 stupat af besättningen och ammunitionen var förskjuten, På vägen till Siberien hann underrättelsen om freden i Nystadt 1721. Han hemkom 1722 och hade sedan i 18 år sin ständiga tjänstplats i Carlskrona. Schoutbynacht 1736, v. Amiral 1740. Commandant i Carlskrona s. å. Sv. Rikes Råd 1740. I Senaten fick den med krigets skiften väl bekante Wr. tillfälle att allvarligt afstyrka Ryska krigsförklaringen, som besvarades med deklamatoriska tal, anklagelser och försäkringar om tillräckliga medel. Erik Wrangel, Åkerhjelm, Lagerberg, Cronstedt, Posse och Nordenstråle vore af samma mening som A. J. W., men dessa 7 hade 8 mot sig, dervid konungen, gifvande vika för dagens opinion, förenade sig med de 8. A. Wr. afgick nu till Carlskrona att påskynda flottans utredning och tidiga befordrande till utsegling. Vid denna tid ingick han, som 1733 blifvit enkling, i nytt äktenskap med Anna Sophia Spens Jacobsdotter, enka efter en Baron Joh. Posse. Blef Friherre 1747 och Grefve 1751. C. af S. O. med st. K. och Seraphimerriddare 1748 med valspråk: ne cede malis. "Sedan han genom en ärlig vandel, en förträfflig mandom och de mognaste råd vunnit ett godt namn och hunnit en ålder af 63 år, 5 månader och 13 dagar, afsomnade han d. 17 Apr. 1763 som en rätt christen," enligt Öfverhospredikanten Gabr. Roséns yttrande vid grafven.

Jemte sin broder Generalmajoren, Öfversten för Lifgardet *Otto Reinhold Wr.*, hade R. R. Anton Wrangels fader naturaliserats 1723 och introducerats under n:o 1770 bland adelsmän. Anton Johan uppsteg sedan till Friherrebänken (n:o 219) och sist till Grefvebänken (n:o 93), till hvilken sönerna introducerades 1776: *Johan Reinhold Wrangel* till Wallinge, Öfverste vid K. Lifgardet, R. S. O., och Anton Johan Wrangel, se n:o 19.

—N.

VIII. 19. WRANGEL, ANTON JOHAN d. y.

Född d. 3 Jan. 1724. Ingick tidigt vid marinen. Lieutenant 1742. Capit.-Lieutenant 1748. Capit. 1749. Commendeur-Capit. 1754. R. S. O. 1757. Fullmäktig för Amiralitetstaten vid Riksdagen 1765. General-Adjutant s. å. Direct. för Cadett-Corpsen 1766. Commendeur 1767. Schoubtbynacht 1769. V. Amiral s. å. Commandant i Carlskrona 1772. C. S. O. s. å. Amiral 1773. Amiral med Canzli, Chef för Amiralitetet i Carlskrona och Öfver-Commandant 1776. C. S. O. med st. K. 1778. Militär-Amiral 1780, sedan General-Amirals-embetet blifvit inrättadt. Excellens 1784. Anyo Commandant 1781. R. S. O. St. K. 1788 d. 27 Juli, dagen efter sjöslaget vid Hogland. President i Amiralitetets Öfverrätten 1794, då Öfver-Commandants-embetet upphäfdes genom Stor-Amiralsembetets inrättning. Entledigad från presidentskapet 1797 d. 16 Jan. Förste Amiral, högste befälhafvare öfver flottan och Öfver-Commandant i Carlskrona samma år och dag. Seraphimerriddare d. 1 Nov. s. å. Död d. 23 April 1799. G. m. Charl. Regina Sparre, dotter af Presidenten Erik Arv. Sparre och Charl. Sjöblad.

I 1789 års sjökrigshistoria har Storamiralen Hertigen visserligen trädt framom den gamle "Militär-Amiralen," men begripligt är, att Hertigen väl hufvudsakligen presterade personlig bravour. Det öfriga hvilade noggsamt på Amiralen, som då i mer än 1/2 sekel tillhört sjökrigssyrket. Den 29 Maj 1789 ankommo Konungen och Hertig Carl till Carlskrona. Redan d. 8 Juni gick Storamiralen till segels med flottan, hvars corps de bataille commenderades af Grefve Wrangel, då Avantgardet anfördes af Öfversten Grefve Clas Wachtmeister och Arrièregardet af Öfverste Linderstedt. När Hertigen, som ville anses såsom en ny Carl XII, enligt færes dom, ryckte oförsigtigt fram och blottstälde, mer än skälgt var,

den dyrbara riksklenod, som lemnats i hans hand, hvilken ojalsspänstighet kräfdes icke af den 65-årige Wrangel, som inför både Konungen och nationen stod i ansvar, så att af allt, som berodde på menskligt förutseende, intet måtte förgätas eller försummas. Vål heter det i Barfods "Märkvärdigheter rörande Sveriges förhållanden 1788—94" om Hertig Carl, att han, biträdd af den ålderstigne Amiralen Grefve Wrangel anstaltade om *allt*, med sådan våda, att en karl förlorade hufvudet, der Hertigen nyss förut stått och rökt sin pipa; men dylikt hörde ju i dessa tider till den goda tonen, då man talte om furstar.

En son af Förste Amiralen Grefve A. J. Wrangel, Grefve *Fredr. Ulric Wrangel*, född 1760; Commendant i Landskrona 1800; Chef för K. värfvade regementet 1815, Generalmajor 1827, arbetande Hedersledamot af K. W. A. samma år, lefde till 1853, då han dog nära 93 år gammal. G. m. Ulr. Lov. Ehrenborg. Sonen Grefve Fredrik Wrangel är Adjutant hos Kronprinsen. En dotter af Förste Amiralen A. J. Wr., Charl. Catharina, blef 1793 g. m. General-Amiral Grefve Rud. Cederström.

—N.

VIII. 20. WRANGEL, OTTO REINHOLD.

Otto Reinhold af Sausis, en yngre broder till R. R. Gr. Anton Johan Wrangel, son af Tönnes Johan Wrangel, föddes i Estland 1681, lockades af vapenbrakets för honom kära musik tidigt till vapenlekarne, och syntes i belägringen vid Riga 1702. Som Regements-Quarttermästare vid Gen. Grefve A. L. Lewenhaupts regte bivistade han 1708 års action vid Liesna mot Ryssarne. [Den Öfverste *Reinhold Wrangel*, som anförde hela infanteriet vid Liesna, drifvande Ryssarne ur den skog, der de planterat sina kanoner, må ha varit en annan än *Otto Reinhold*; (Jemför Nordb. C. XII. I: 871 och Ennes Carl XII:s Krigare 2: 56).] Som Capitaine vid Nylands regemente blef han sårad i Pultavaslaget, följde K. Carl öfver Dniepern och genom ödemarkerna till Bender. Blef 1711 Capitaine vid Gardet. Sändes s. å. till Krim att tillhopasamla och utlösa de Svenska fångarne, af hvilka en stor del voro af Ryssarne sålde till Tartarerna. Återkom 1712 till Bender och skickades till Sverige. Major vid Gardet 1713. Bivistade Norska fälttåget och Fredrikshalls belägring 1718. Öfv. Lieut. 1720. Öfverste 1739. Generalmajor af Infanteriet

4742. Blef 1743 arresterad för sina 1741—42 i Krigsconseljerna (i Finska kriget) gifna råd. Frigifven efter 5 månader med förlust af ett halft års lön, som tillföll Wadstena Krigsmanshus. Dog i Stockholm d. 8 Sept. 1744.

G. m. 1:o Friherrinnan Magar. Lagercrona, dotter af Carl XII:s favorit Generalmajoren And. Lagercrona; 2:o Grefvinnan Marg. Eleon. Lillienstedt.

Son: Anders Reinhold, se n:o 21.

(Källor: Gez. Lex. IV D. Ennes, Svenskarne i Bender, Carl XII:s Krigare 2: p. 56. Reh. Matr. 1761 p. 34. —N.

VIII. 21. WRANGEL, ANDERS REINHOLD.

Anders Reinhold Wrangel, son af n:o 20, föddes d. 29 Juli 1722, studerade i Upsala, blef 1733 Constapel vid K. Artilleriregementet i Stockholm; 1736 Sergeant, 1738 Serg. vid Lifgardet; 1741 Fänrik, bivistade hela Finska campagnen. Gick 1744 i Fransk tjenst. Gjorde som Lieutenant campagnen i Elsas och Baiern, bivistade träningen i Kron-Weissenburg; 1745 Lieutenant vid K. Sv. Lifgardet. Major vid Öfv. Baron Posses Garnisonsregemente. R. S. O. 1751. Öfverste Lieutenant i Arméen 1759; Öfv. Lieut. vid Westmanlands regemente 1760, bivistade Pommerska kriget. Vid Köpenach visade han den 8 Aug. 1761 så utmärkt tapperhet, att General en Chef Grefve Augustin Ehrensvärd derom afsände en särskild rapport till K. M:t. Bivistade affärerne vid Anclam Trebso*), 2 gånger vid Werbelo, der ena gången en kanonkula borttog den häst hvarpå Wr. red; likaledes vid Kölpin; förofrigt deltagande i alla förefallande krigsrörelser. Öfverste i arméen 1762. Generalfälttygmästare i K. Krigs-Collegium 1766. 1771 Friherre jemte sin broder Fredrik Ulrik Wrangel till Åkerby, introducerad 1776 (n:o 279). [Denne Fredrik Ulrik Wr., född 1719, var Öfverste för S. Skånska Cavalleriregementet och Generalmajor. G. m. Anna Marg. Hamilton.]

Anders Reinhold Wrangel inkallades i Riksrådet d. 12 Maj 1772, entledigades vid revolutionen d. 22 Aug. s. å. men inkallades ånyo samma dag. C. S. O. s. å. den 30 November. C. S. O. med St. K. 1774. Grefve den 27 Dec. 1778, introducerad s. å. (n:o 99). Han dog den 3 Sept. 1780. G. m. Eleon. Mariana Barnekow, dotter af Öfverste Rutg. Barnekow

*) Så läses i Rehbinders Matr. 1761 p. 33. I handskriften må någorstädes hafva stått om Wr—s tapperhet vid Treptow i Aug. och Anklam i Oct. 1761. Se S. Rosenhanes Ad. Fredriks lefvernesbeskrifning p. 88, 89.

och Mar. Lov. Machlier, en dotter af Landshöfdingen David Machlier och E. E. v. Ascheberg. Man berättar ännu, huru detta äktenskap uppstod. En fästmo hade slagit upp med Grefven, som först sörjde, men sedan beslöt, att stå brudgum med en annan samma dag, som den otrogna stod brud. En vän biträdde honom och allt gick efter uträkning. Den sköna *Eleonora Barnekow* födde en än skönare dotter, *Magreta Lovisa Wrangel*, hvilken var en ibland dem, med hvilken Prins Fredrik Adolph någon tid ville dela sin Hertigkrona och sitt hjerta. Kungen ville medgifva, om gemål och barn nöjts med greflig värdighet. En annan dotter blef namnkunnig i vår vitterhet. Om *Eleonora Charlotta Wrangel* se i D. p. 129, 130 (d'Albedyhll).

R. R. And. Reinh. Wrangels ätt fortlevver. Hans son Öfversten, Commandanten och Invalidchefen på Ulriksdal Grefve A. Wr. hade i äktenskap med R. R. Lars Arnells dotter Gustafva Magdalena 3 söner och 3 döttrar, af hvilka äldsta sonen *Anton Reinhold*, född i Stockholm d. 16 Oct. 1800, ingick, efter Canzli- och Hofrättsexamina, i K. Canzli- och Hofrätten 1820; blef Notarie i K. Hofrätten 1821; 2:dre Sekr. i K. Kabinettet för utrikes brefvexlingen 1822; t. f. Legations-Secr. i Petersburg 1824; ord. Legations-Secr. i Wien 1828; i samma egenskap förflyttad till Haag 1830, der äktenskap ingicks med Sara Maria Dedel, dotter af Ledamoten i 1:ste Kammaren af Holländska Generalstaterna Jac. D. och hans fru Agnes Hooft, som (1854 i Mars) födt honom 1 son och 3 döttrar. Kammarherre. Chargé d'affaires vid de 3 Hansestäderna och de Storhertiglga hofven i Mecklenburg 1836, R. N. O. 1838, Ministre Resident i Hamburg 1841, C. D. D. O. 1849. Andre sonen *Otto Gustaf*, född i Stockholm d. 4 Jan. 1804, R. S. O., tog 1851 afsked såsom 3:dje Major vid Helsinges Regte; g. m. Mariane Sparre, dotter af Landshöfd. i Gelle Grefve Sparre och Ulr. Montgomery-Cederhjelm. Tredje sonen *Tönnes Holmuth*, född i Upsala d. 13 Aug. 1812, Philos. Mag. i Upsala 1833, nu Kammarråd i K. Kammar-Collegium. R. N. O. 1853. Ogift; en af de arbetande ledamöterna vid Riksdagarne bland de adlige lagstiftarne.

(Källor: Rehbinders Adelsmatr. Barfods Märkvärdigheter. Enskilda uppgifter.) —N.

IX. 22. WRANGEL, WOLMER.

Första gång vi se en Wrangel på Svensk jord, är under striden mellan Hertigarne Johan och Carl å ena och K. Erik XIV å andra sidan. Vi anföra ur Carl IX:s rimchronika:

Iwar Månsson, som på resan var,
 Öfverste namn han för krigsfolket bar . .
 Af Konungen han skickad vardt . . .
 De voro många flere
 An de som voro under mitt banere.
 Drog fördenskull i det sinn
 Åter tillbaka till Nyköping in . . .
 Till Svartång vill jag lände . . .
 Raskelig jag bud sände åstad . .
 Till min broder Hertig Johan,
 Som var i Wingåker . . . . .
 Att Iwar skulle icke till Stockholm komma.
 Vi redo fast, som vi kunde bäst . .
 På Höle skog mände vi dem hinna . .
 Sedan lät jag mig lida
 Efter Hofmännen, som icke ville bida,
 Och kom icke förr öfver skogen då,
 Förrän jag *Wrangel* döder såg,
 Hvilken var en ädel man,
 Och födder i Lifland.
 När jag vardt det varse,
 Vardt jag vrede och harmse,
 Och ville hafva följt fienden länger
 Att de hade skulle blifvit döde i sender
 Men det var då vid aftons tida,
 Att hvar begärade sig att hvila . . .
 Och lägrade oss vid Höle kyrka . . .
 — — — — — glad
 Att vi vunnit slaget den dag.
Wolmer Wrangel lät jag sedan begrafva,
 Som i detta slaget vardt tagen af daga.
 Ut Höle kyrka lades hans lik,
 Själén är uti himmelrik.

Han stupade d. 29 Aug. 1568.

Hans drapa sjöngs af anföraren, hvilken sedan blef en
 väldig kung. Liksom vi om den äldste Wrede i svenska
 historien blott veta hvad Carl IX om honom meddelat, så
 känna vi om den äldste Wrangel i Sverige allenast hvad
 samme Carl oss upplyst. Han var Lifländare, offrade sig för
 den vansinnige K. Eriks försättande ur möjligheten att såsom
 kung förderfva land och folk, och dog, då segren som bäst
 vanns. Sannolikt var han af samma hus, som den sednare
 Wolmer Wrangel. Han banade väg för åttan till Sveriges
 högsta äreställen. Dalin och Celsius ha hugfästat denne
 Wolmer Wrangels minne. Grefve Carl Sture blef sedan och
 begrafven i Höle kyrka. [Hon fick sedan namnet Fredrik
 Adolph efter Hertigen Fredrik Adolph som plägade der bivi-
 sta Gudsstenen, då han bodde på Tullgarn.] Här kämpade
 "den tappre" W. W. Jemte Esbjörn Pedersson (Lilliehöök)
 och Jöran (Rosenhane) mot Iwar Månsson (Stiernkors), Jesper
 (Kruus) och Carl (Horn). 23 metallstycken, 9 tunnor krut

m. m. föll i de öfverlevfande segervinnarnes händer. Konungens folk blef förskingradt, att neppeligen 40 man vore i hvar flock, som flydde. En stor skara gaf sig fången.

(Källor: Carl IX:s Rimchronika. Flere af våra Rikshistorier. Celsing K. Eriks Historia.)

IX. 23. WRANGEL, HELMUT.

Fryxell upplyser, liksom Franzén, om denne hjeltes härkomst, blott att han var af en annan gren, än Fältherren Herman Wr. Vi ha ej annorstädes kunnat träffa större kunnskap i ämnet. Uppväxt okufvad, blef han för sitt vilda och oförvågna lynne kallad *Dulle Wrangel*, liksom man sedan fick en *Dulle Baner*. [”Dull och full” var ett epithet som visar betydelsen af ordet dull. I Henr. Harpestrengs (Boni Henrici?) läkebok säges man bli *dull* af det som gör en människa yr.] För ett begånget dråp hade han flytt ur svenska tjensten till den Brandenburgska; men erhöll ”förlåtelse” och vände tillbaka. Han utförde sedan en mängd djerfva och lyckliga krigsbragder. Med honom i spetsen inbröt Torstensson 1641 öfver Sudeterna i Mähren och eröfrade Olmütz, der han fann ett rikare byte än i Glogau, hvarestefter Helm. Wr. ströfvade ända till sex mil nära Wien. Som borghöfding på Glogau försvarade sig H. Wr. med orubblig ståndaktighet, görande utfall på utfall. 1644 i Jan. underkufvade H. Wr. Jutland ända till Skagen. 1645 blef han under början af året angripen af fienden; men lyckades att med djerfva och oförmodade anfall den ena gången efter den andra öfverraska och slå sina motståndare, tills han under Januari och Februari månader åter fördrifvit dem ur nästan hela Holstein. Utmattad genom dessa företag erhöll han i Maj 2,000 mans förstärkning från Königsmark. Med dessa började han belägra Rendsborg, dock under det han dermed förenade täta ströfftåg uppåt Jutland. Härmed fortfor han till fredens afslutande.”

Fryxell anför, huru H. Wr. gjorde 1647 vid Eger ett nattligt infall i kejsrerliga lägret och spridde der mycken villervalla. Några Svenskar framträngde der ända till trappan af kejsarens boning, der de kommo i handgemäng med lifvakten, så att kejsaren i blotta nattkläderna måste taga flykten åt andra sidan. I lägret vid Triefel blefvo Svenskarne af de Werth och Montecucculi öfverraskade och leda en förlust af flere hundra man, deribland också den ryktbare Helmut Wrangel (mellan den 7 Juli och 8 Sept.).

Helmuts tapperhet verkade mycket på fredsunderhandlagarnes lyckliga utgång, enligt Fryxells försäkran.

Berch anför dock, att när Öfv. Helm. Wrangel i Juli 1647 utkommenderats af C. G. Wrangel att taga kejsaren till fånga, var Hr Helmut *alltför hetsig, öfverskridande ordres*, hvarigenom planen ej lyckades. Frambrytandet mot kejsarens tält och förvaktens enlevering, vållade ett alarm i lägret, hvarigenom de tänkande ångo rådrum till försvar. Icke desto mindre verkade djerfheten att fienden drog sig tillbaka.

—N.

IX. 24. WRANGEL, GUSTAF.

Om denne af sin namnkunnighet straffade Amirals börd ha vi ej träffat mer än en uppgift och det är i Tornqvists Sv. Fl. sjötåg, såvida Capitaine Gustaf Wrangel, som 1658 betäcker, såsom förande en fregatt af 30 kanoner, Öfverste Ascheberg; hvilken fattat posto på ön Als med slottet Sönderborg, är densamme som den 2 sidor förut nämnde Capitaine Gustaf Wrangel, hvilken Opdam erkände sig hafva att tacka för sin räddning ur sjöslaget i Sundet s. å. Tornqvist uppgifver vid förstnämnda stället: *Son af Riksamiral C. G. Wrangel*. Men alla andra uppgifva, att C. G. Wrangels söner dogo spåda, utom Carl Philipp, som dog ung. Beckstadius vet, att denne Gustaf Wr. var Skepps-Capitaine 1645 eller 5 år efter det Carl Gustaf Wrangel vid 26 års ålder gifte sig.

Redan 1652 blef G. Wr. Amirallieutenant, så att han dertför 1658 vanligen kallas Amiral, ehuru Tornqvist kallar honom Capitaine.

Den förste, som berättar i historien om G. Wr., är Pufendorf, hvilken yttrar i Gesta Caroli Gustavi Lib. V för 1658, att den 29 Oct. utseglade mot Holländska flottan, som genom Sundet ville tränga Köpenhamn till undsättning, första esquadren, med 11 skepp, anförd af Riksamiral C. G. Wrangel, 2:dra esquadren med 12 skepp, anförd af Amiral Clas Bjelkenstierna, 3:dje esquadren med 12 skepp anförd af Amiral Henr. Gertsson Sjöbjelm (Holländare ur De Geers Amirallitet), men att den 4:de esquadren, med 8 skepp, anförd af Gustaf Wrangel, drog sig mot Hven för att deltaga i striden, då behovet påkallade." Sedan sjöstriden berättats och Opdams

tilltygade ställning skillrats, heter det: quem et intercipere in proclivi fuisset, si Gustavo Wrangello à suis licet monito invadere eundem animus fuisset. Cujus viri ignasia Opdam tunc salutem dedit. Tornqvist anför, att åtminstone Opdam yttrat, att han vid detta tillfälle hade G. Wr. att tacka för sin räddning och att hela hans flotta således obehindrad kom till ankars under Uranienborg, dit den Danska snart kom 9 linieskepp stark.

Fryxell berättar, att Riksamiral Wrangel var så missnöjd och ledsen öfver utgången, att Konungen måste sjelf besöka och trösta honom. Här är således förspelet till 1789 vid Öland, då en annan Amiral cunctando *destituit* rem. Beckstadius skrifver, att G. W. låg alldeles stilla med reserven och oakadt sina officerares trägna anmanande icke hade hjerta att angripa det illa tillpyntade Holländska Amirals-skeppet, det han dock eljest lätteligen kunnat föröfva.

Men huru skall man förstå att han derefter får en fre-gätt af 30 kanoner, för att betäcka Ascheberg på Als? Huru begripa att han förer 15 skepp i Bält 1659? Voro skä-len så stora för hans dröjsmål vid Hven, att när första harmen och sorgen gått öfver, hans uppförande ansågs försvarligt?

Men vid senare tillfället var tålmodet hos hans befäl slut. Joh. Ekeblad skref till sin fader Christopher, från Hel-singör d. 25 Juni 1659: I måndags kom Amiral G. Wrangel med sina 15 skepp från Bält och blef satt i arrest här på Slottet, för det han mot ordres låtit 2 våra skepp abordera 2 Holländska i mening att tala med dem, hvaröfver Hollän-daren förskräckts och räunt på grund och det ena sjelf stuc-kit sig i brand och salverat folket åt land. Tornqvist be-rättar, att han varit lika efterlåten, som vid Hven året förut, när han 1659 med sin esquadre skulle undsätta Fyen och kom därför i sin Kungs onåd, alldeles ur tjensten removerad d. 20 Juni 1659.

Minnet af denne Gustaf Wrangels försummelser blef länge friskt. 1674 d. 29 Aug. skref en dansk Minister till sin Kung, huru den Wrangel, som höll sig illa i Sundet i slaget mot Holländarne och sedan *tjent i Pohlen*, hade nå fätt Gouvernementet i Wismar, så att han der skulle kunna commendera skepp, hvilka Kungen der kunde vilja lägga i vinterquarter. Se äfven vid n:o 1 Didr. Wrangel, XXI p. 74, 75.

Framför oss ligger ett bref af en G. Wrangel, som finnes i De la Gard. donationen i Lund, till Fältmarskalkliente-nanten och Generalgouverneuren (i Estland och Lifland) Gref A. J. De la Gardie, hvarur vi meddela (allt egenhändigt):

... Confermerett, also gelanget an Ewerer Hochgref. Excellence mein untertänigste bitten, Sie wollen gnädich geruhen dass sequesterierete holts wieder zu relachieren ... und nicht ... den waldt in grundt zu ruvichniren ... welches Ihr Exc. undt Kön. raht H. Graff Wrangel biss meine verordnung bey sichern verwahrung behalten ... welches mein bruder bey überreichung dieses wirdt producieren können ... gnädigen andencken, wie dass Ihr K. Mit allergn. mich von 3 Jahren rück ständlicher pensionsgelder zahlen lassen, und an dem Etats Contor befehl ertheilet .. wie ich auss Stockholm bin versicher worden, dass ich auff das A:o 1694:te Jahr auffgefuhrt sein .. Hamburg den 4 Jan. 1695.

Så mycket synes man af brefvet och Danska Ministerns förblandning kunna antaga, att Cunctatorn från d. 29 Oct. 1659, lefde ännu mer än 30 år derefter, bodde 1695 i Hamburg, hade på Revelska staten en pension, egde skogar i Lifland eller Estland, som kunde sequesteras, och räknade på hjelp af Exc. Didr. Wrangel.

(Källor: Pufendorf Gesta C. G. — Fryxells Berätt. De la Gard. Donationen i Lund. De la Gard. Arch. VIII. p. 235. Beckstädti Sjöman. Tornqvist, Sv. Flottans Sjötag.

—N.

IX. 25. WRANGEL, FABIAN.

I den förtjente Ledamotens af Sv. Vetenskaps-Akademien Aug. Ludv. Schlözers Schwedische Biographie 2 Th. p. 292 nämnes den i Brüssel commenderande, skicklige Officeraren, General Fabian Wrangel, Svensk, som varit Cavalierist i Holländsk tjenst och sedan trädde i kejsrlig, upphöjdes derunder d. 6 Jan. 1709 af Kon. Carl III till Grefve, i Spanien — den ende svensk, som lär ha blifvit Spansk Grefve. 1718 blef han Guvernör i Brüssel och några år derefter General-Fältmarskalk. Död i Brüssel d. 30 Aug. 1737 i hög ålder. Han hade vid flera tillfällen mycket utmärkt sig, stod för sin tapperhet i rop och lefde i Brüssel på stor fot, hållande öppen taffel för alla Cavalierer och Officerare. Han var derför icke rik, ehuru han egde gods och beklädde viktiga och indräktiga embeten.

I De la Gard. Donationen i Lund förekommer ett bref, dateradt Wrangel d. 17 Maj 1679 från en *Fabian Wrangel* till Hochwolgebohrne viel Ehr und Tugenreiche Frau Obristin und Vielgeehrte Frau Mutter, som rimligtvis är denne i sednare tider så högt uppstigne Fabian Wrangel. Någon annan

Fabian från denna tid ha vi ej kunnat uppsåra bland Wrangelarne. Härur må meddelas: Nach dem ich vorgangesen Jahr Anno 1678 — an die Frau Obristin geschrieben und gebethen, dass sie möchte Verordnung thun, dass der Herr Pfandtherr Assessor *Sternstrahl* möchte meinem Hr Bruders Sohn Rittmeister Carl Gustaf Wrangel von Jesse das Capital 500 R:dr in Sp. wie auch die Rentte des Seel. Hr Obristan Beradt von Gertten die handschrift gegeben a:o 1663 d. 9 Jan. aufgenommen, und biss dato nicht mehr denn ein Jahr Rentte bezahlet . . . Nachdem ich sein (des Rittmeist. Wrangel von Jesse) Vormünder gewesen und die 500 R:dr in Spec. dem seel. Obr. Gertten gelehnet, welcher mir in seiner gegebenen Handschrift in mangelung der Zahlung in sein Guth Falchenau vorschrieben, also bitte ich noch mahlen meine vielgeehrte Frau Oberstin, Sie wolle an den Hr Assessor *Sternstrahl* schreiben, dass Er des Capital und aufgelaufene rentte bezahlen möchte, In wiedrigen unverhoffendt werde ich der hohe Obrigkeit hülfe suchen, undt mir in dem Guth Falchenau so viel Baura lassen immitiren, biss Capital und Rentte bezahlet seyn, Bitte von Meiner Vielgeehrten Frau Obristin eine schriftliche Antwortt. Hier mit nechst fr. grüsses in den allerhöchsten schütz empholen. Verbleibe M. Vielgeehrte Fr. Obr. — —

Då vi sett att en Carl Gustaf Wrangel lefde vid denna tid af huset *Fall*, uppstår skäl att, der rikare källor finnas, se till, om ej "*Spanska Grefven*" var fars farbror åt den djerfve Major Wrangel, som följde *Dalkarlarna*, då de ville bestämma thronföljden 1743. Den Öfverstinna som tillskrifves, synes vara Anna Helena Gertten, Gref Arv. Bernh. Horns moder, den i brefvet nämnda Bernh. v. Gerttens dotter.

(Källor: Schlözers Schw. Biogr. Gez. Biogr. Lex. De la Gard. donat. i Lund.

—N.

IX. 26. WRANGEL, OTTO.

Redan i Juli 1700 se vi en Otto Wrangel bland dem som landstego med Carl XII på Seland. Han befann sig då på venstra flygeln jemte Generallientenant Rehnschöld, Prins Adolph Johan och Generalmajor Arved Horn. Nordberg berättar, huru det var venstra flygelns första bedrift, som eldade Kungen att springa ur sin chaloup i vattnet nästan under armarne med geväret öfver hufvudet, hvilket exempel

med elektrisk snabbhet verkade. Otto Wr. hade då på Konungens avocation kommit från Konung Augusts tjänst i Sachsen. I Juli 1700 blef han 2:de Lieutenanten vid drabantcorpsen och Öfverste, när K. Carl ändrade drabantstaten, i hvilken de käckaste unge män nu insattes, sedan de gamle bräckliga hederligen afskedats eller transporterats till mindre halsbrytande poster, än att i allt följa den 18-årige Konungen. (Grefve Carl Wrangel blef då 1:ste Lieutenanten.) Då Kungen i October landsteg på skeppet Wermland, hade han omkring sin person Piper, Rehnschöld och Otto Wrangel med 60 drabanter och några af hofstaten. Då Konungen efter landstigningen först satte sig till häst och red ut att bese Wesenberg, hade han ingen med sig mer än "le petit Wrangel et le Page." Var det Otto? I slaget vid Narva omgaf Lieutenanten Otto Wr. med sina drabanter, under Fältmarskalken Rehnschöld och Capit.-Lieuten. vid drabantcorpsen Arv. Horn, den tappreste bland de tappre.

Vid Dünas öfvergående i Juli 1701 sökte fiendtliga Cavalleriet att komma Konungen en flanke, men Drabanterne under sin Capitaine-Lieutenant, Arvid Horn, som hade hos sig begge Lieutanterna Grefve Carl Wrangel och Otto Wrangel, dessliques General-Lieutenant Spens med 50 man af Lifregementet till häst, höllo först ut fiendens salva, derpå med värjorna i hand kastade de Sachsiske Curassiererne öfver ända, då Ryssarne ej ville afbida träffning, utan drogo sig tillbaka. I slaget vid Cllsow i Juli 1702 bestod första linien af högra flygeln utaf 13 Esqvadroner; de främsta drabanterne, anförda af sina Lieutanter Grefve Carl Wrangel och Öfverste Otto Wrangel. Segren var der, såsom segrarne vid Narva och Düna, lik versen i en hjeltedikt. 1707 blef Otto Wr. Capitaine-Lieutenant och Generalmajor, sedan ensam drabanternas anförare i striderna. Denne blifvande Fältmarskalk afbröts dock på befodringsbanan, förrän lyckan vek från K. Carl. Han var bland de få, genom hvilka förlust segren vid Holofzin vanns d. 4 Juli 1708; men bland de få som köpt segren, voro 32 drabanter. Begrofs på platsen i samma graf som 7 Lifdrabanter och 13 Officerare. Hans fall föraledde Le Longs uppgift att hela *Wrangelska regementet* fallit. Der fanns intet så kalladt *regemente* i bataljen; ingen *Regementischef* med det namnet. Men någon lærer ansett den olyckan, att drabantcorpsens Chef med 32 man föll, uppväga ett helt regementes ruin, hvaraf dikten kunnat uppstå. (Nordb. I: 108, 128, 132, 163, 267, 857. Ennes I: 103; II: 136.)

Vi begagna tillfället, der denne tappre General omnämns, att i all korthet erinra om de af Nordberg och Ennes anförde, men härofvan ej intagne Wranglar af — "de gamle Caroliner":

Adolph Herrman Wrangel, sannolikt sonson af Adolph Herrman Wr., Öfverste, Friherre till Lindeberg, Fälttherren Gref Carl Gustaf Wrangels broder, blef Sergeant vid Gardet 1702 men vid ankomsten till Arméen måste han börja som soldat vid Gardet. Sergeant åter 1704, Fänrik 1706, deltog i slaget vid Holofzin 1708, der han blef sårad. Lieutenant 1709, sårad vid Pultava, fången vid Dniepern. Var först i Tobolsk, kom derpå till Moskwa, rymde 1716 till Archangel, gick derifrån med ett Holländskt fartyg till Holland, derpå till Sverige. Denna resa kostade 1,120 R:dr B:co. Fick hos K. Carl i Lund Majors fullmakt vid Svenska Lifregementet till fot; Major vid en Grenadierbataljon 1717. S. å. Major vid Sluproddareregementet. 1718 Major vid V. Skånska Infanteriregementet. Öfv. Lieutenants namn 1721. Fick Expectaus-lön vid Westmanlands regemente 1725; 1741 placerad på ett annat regemente. Ennes I: 377 f.

Anders Wrangel, fånge i Niesna, Kapten. Ennes I: 609.

Carl Johan Wrangel, Baron, Öfv. Lieut. då han skulle gå till Madagascar, sedan Öfverste för Östgöta Infanteri. Nordberg Carl XII:s hist. I: 634. Om denne se Gr. Wachtmeisters gradualdisp. under J. H. Schröder och här ofvan n:o 14.

Casimir Wrangel, Capitaine vid Narvaslaget, Major vid Praga-träffningen. Död som Öfv. Lieut. vid Westmanlänningarne. Nordb. I: 131, 614.

Carl Wrangel, Frih. Återkom ur fångenskapen 1722. Öfv. Lieut. Ennes I: 172.

Fab. Wrangel, Capit. Hemkom från Kasan. Majors afsked. Ennes I: 617.

Frans Georg Wrangel, Cornett. Fången i Tobolsk. Ennes I: 146.

Gerhard Didrik Wrangel, Capit. † i Sabakzar. Ennes J: 667.

Hans Wrangel, Cornett, † i Tobolsk, 1718. Ennes I: 294.

Hans Henrik Wrangel, fåktade tappert och sköts som Major i actionen vid Saladen. Nordb. I: 331.

Hans Henrik Wrangel, Lieut. Hemkom från Wenöida 1722. Ennes I: 618.

Helm. Wrangel, Ryttmäst.; slog sig igenom med 80 man ehuru omringad af en större makt, vid Posen. Nordb. I: 601.

Henrik Gustaf Wrangel, Öfv. Lieut. i Stade, Öfverste; käck officerare. Nordb. I: 243, 550.

Henrik Wilhelm Wrangel, Öfv. Lieut. Nordb. I: 692, 890. Se härofvan vid n:o 7.

Jacob Johan Wrangel, Cornett, fånge i Tobolsk. Ennes.

Johan Wilhelm, Lifdrabant, fånge i Tobolsk. Ennes.

Jürgen Wrangel, Capit. Hemkom från Kasan. Öfv. Lieut. Ennes I: 618.

Nils Wrangel, Drabant, Öfv. Lieut. Nordb. I: 249, 668. Följde K. Stanislaus. Bröt in i Norge öfver Jemtland.

Reinhold Wrangel, Öfv. i action vid Liesna. Nordb. I: 871.

Rutger J. Wrangel, Lieut., dog i Solikamski 1715. Ennes I 449.

N. N. Wrangel v. Coyl, Baron, Öfv. Lieut. Nordberg I: 437.

N. N. Wrangel, Baron, Commandant i Wilna. Nordb. I: 848.

N. N. Wrangel v. Coyl, Baron, Major; skjuten. Nordb. I: 664.

N. N. Wrangel, Lieut., skjuten. Nordb. I: 436.

—N.

IX. 27. WRANGEL, FREDRIK ANTON.

Baron *Fredrik Anton Wrangel* föddes på Nynäs i Ösmo socken i Södermanland d. 13 Jun. 1786. Studerade i Upsala, ingick i K. Eccles.-Expeditionen, der han blef Expeditions-Secreterare, Kammarherre hos Konungen, en gång, under några månader, tillförordnad Stats-Secreterare för Ecclesiastik-Expeditionen. Härold i längre tid vid någon af de Kongl. Ordinarie. Lefde mest i botanikens lustgårdar.

Han var den 1 Febr. 1842 på aftonen bortbuden till någon i Stadsgården; men då han under denna mörka natten gick hem, misstog han sig om vägen, kom i stället i sjön vid Stadsgården och drunknade. Han var närsynt i hög grad.

Sina Herbarier hade Wrangel skänkt till Linnéanska Samfundet i Stockholm. Efter upphörande af nämnde Samfund erhöill Kammarrättsrådet G. J. Billberg dessa samlingar, hvilka han sedermera, jemte Samfundets öfriga Herbarier, sålde till Rådman Beurling i Stockholm.

Till minne af Wrangels botaniska förtjenster äro efter honom Algslägtet *Wrangella* och Alg-arten *Calothrix Wrangellii*, af Agardh senior benämnda. Han var en dilettant i ordets goda mening, som med intresse omfattade naturalhistorien, synnerligen botaniken, men för vetenskapen var han icke egentligen af någon betydelse, — enligt en competent domares yttrande.

Skrifter: Försök att närmare utreda och bestämma *Cardamina parviflora* Linn. Särskildt aftryck, Stockholm 1823. Recenserad uti K. Vetenskaps-Akademien årsberättelse för 1822 (T. III. p. 418.) — i Sv. Lit. Tidn. 1823 n:o 92. Omtryckt i Regensb. Bot. Zeit. 1827 p. 515—520. Anmärkningar rörande *Byssus Jolithus* Linn. Tab. III. *Lepraria Kermesina*. Wrangel. Recenserad i K. W. Ak. Årsb. 1823 (T. IV. p. 447). Förklaringen i afseende på de af Herrar Agardh och Fries rörande afhandlingen om *Byssus Jolithus* anförde anmärkningar. Recenserad i K. W. A. Årsb. för år 1823 (T. IV. p. 449). Microscopiska och physiologiska undersökningar rör. utvecklingen af *Lepraria Kermesina* och dess likhet med *röda snön*. Tillägg till anmärkningar rörande *Byssus Jolithus* Linn. Recens. af Wikström i K. W. A. Årsb. 1823 (T. IV. p. 529). Bidrag till botaniska historien af *Byssus flos aquæ* Tab. III; recens. i K. W. A. Årsb. 1826 (T. VII. p. 164 f.) och i Bulletin Univ. des Sciences phys. 2:de section; Janvier 1828 p. 100 f.

(Källor: Wikströms *Conspectus Litteraturæ Botanicae in Suecia* p. 304 f. p. 335. Meddelanden af Proff. Wikström och E. Fries m. fl.

—N.

WREDE.

Ätten har som Svensk varit adlig, friherrlig och grefflig, men alla våra Wredar ha sin stamfader i ädlingen Henrik Wrede. Säkert känner man ej dennes förfäder högre upp än till farfadren; men traditionen har uppgifvit, att en Italiens son kommit till Kurfurstendömet Cöln och der fått sitt namn af stamgodset Wreden samt fortplantat sina grenar; att en gren af denna stam belånades med godsen Anike och Schellenstein i samma Kurfurstendöme af Kejsar Carl den Store år 803, då en af "die Breiden" i kampen mot hedningarne inlagt stora förtjenster. Det vissa är, att Schellenstein och Anike landtgoods i Stiftet Cöln innehades ännu i v. Stiern-

mans tid af Wredar. Ätt-tafeln på Riddarhuset sätter först en *Alphons Wredinsky*, som bodde i Pohlen och hade två söner, *Rabbe* och *Edvard*, hvilken sednare, efter ett dråp, flydde till Tyskland. — Ha vi en hans ättling i *Carl Philipp, Furst von Wrede*, som, i anseende till stora förtjenster under Tyskarnes kamp mot Kejsar Napoleon I, upphöjdes till Furst? Tyska författare uppgifva, att hans släkt är *gammal Badisk*. — *Rabbe de Wrede* nedsatte sig på Wredarnes gamla gods, *Schellenstein*, gift med *Dorothea von Bredenbach*. Deras son *Casper Wrede*, bodde på *Wredenhoff*, g. m. *Köna Kropp* till *Nyenhoff*, och hade sonen *Henrik Wrede*, som stridde vid *Carl IX:s* sida mot *Pohlens kung*, *Sigismund*. Dessa genealogiska uppgifter voro ej kända inom familjen 1656, då, i personaller, *Rabbe de Wredes* fader kallas *Casper* (ej *Alphons*) *Wrede till Schellenstein*, g. m. *Cath. v. Wogreve*. Häruti instämmer *Berch*, Vi kunna ej afgöra, hvilkendera uppgiften är den rätta. Familjens märke är en grön lagerkrans (med fem gyllne rosor i röda fält), och torde namnet vara sammandraget af *Viride*, åtminstone lika säkert, som *Wrangel* af *Wehr-angel*. Man hade i de tider slägtar med latinska namn af *Hvitt*, *Svart* o. s. v. Hvarför ej också af *Grönt*, — en af de heraldiska färgorna?

Ett utkast till slägttafla visar de anfördes släktskap:

Casper Wrede till *Wredenhoff*, Tyska Ordens Ridd., g. m. *Köna Kropp*.

. *Henrik Wr.* till *Wr—ff* och *Nyenhoff*, g. m. *Gertrud v. Ungern*, n:o 1.

. . *Casper Wr.*, Frih. 1653, g. m. *Soph. Taube*.

. . . *Fabian (I) Wrede*, Grefve, Kongl. Råd, g. m. *Brita Kruus*, n:o 2.

. . . . *Carl Casper Wr. Grefve*.

. . . . *Lars Wr. Grefve*.

. . . . *Agneta*, g. m. *Grefve A. J. Lillie*.

. . . . *Sophia*, g. m. *Grefve Er. Sparre*, *Wrede-Sparrars* stam-mor.

. . . *Casper Caspersson*, Friherre.

. . . *Gustaf Johan*, Frih. Öfverste.

. . . . *Lorentz*, d. 1708.

. . . . *Casper*, d. 1725.

. . . . *Fabian (II) Wrede*, n:o 3.

. . *Carl Henrik Wr. Henriksson*, Frih. 1653, n:o 4.

. . . *Fabian Wr. Carlsson*, Frih.

. . . . *Henrik Jacob*, Frih. n:o 5.

. . . . *Fabian (III) Wr.*, Frih. Riksråd, n:o 6.

- ..... Fabian Casimir Wr., Frih. General-Lieut.
- ..... Fabian (IV) Wr., Frih. Statsråd, n:o 7.
- ..... Fabian (V) Jacob Wr., Frih. n:o 8.
- ? Rabbe Fab. Gust. Wrede n:o 9.

WREDE, HENRIK, FABIAN (I), FABIAN (II), CARL
HENRIK, HENRIK JACOB, FABIAN (III), FABIAN (IV),
FABIAN (V) JACOB, RABBE FABIAN GUSTAF.

I. WREDE, HENRIK.

Vi känna om denne namnkunnige man blott hans dödsbragd och veta derom blott hvad K. Carl IX berättat. Hans historia har egentligen skrifvits i Kongl. donations- och confirmationsbref. Carl IX skref till Riksbens Råd 1605 d. 24 Sept. om det olycksamma slaget vid Kerkholm, att "om een Lijfändere vid namn Henrich de Wrede icke hade holpit oss på sin häst igen, då hade wij kummet lefvandes eller döde i fiendernas händer. Men wij tacke Gudh alsmechtig, som oss nådeligh sådanne medell skaffade, så att wij icke komme våra fiender i händer. Och när vij till hest igen komme voro, såväl som medhan wij ginge till foot, förmahnte wij våre både ryttere och knechtar att dhe skulle stå oss bli och wärlje sigh moot fienden, efter det var ringe folk till att jaghe een sådanne stoor myckenhet, men allenast förgäfves, utan lopp undhan och läto haka sigh i nacken som een hoop höns, såsom dhe kunna bära märke, som derifrån kunne äro. Och efter reesan sigh så olyckeligen hafuer tilldraget, och vårt folk så otrolighen och skendelighen emoot oss handlet hafve, hafve wij intet annat kunna glöra, utan gifvit oss hijt tillbaka . . . ." Dat. Mogesund d. 24 Sept. 1605 (De la Gard. Arch. IX. p. 238). Och den 19 Sept. 1605 hade K. Carl skrifvit till Anders Larsson, Ståthållare i Reval, detsamma. (Sv. Akad. Handl. IV: 110.) I ett Kungabref af 1647 heter det: — — — "ändock vi befinne Riks-Cammar-Rådets besvär på skäl funderade, vi ock fuller kunde hafva fog och sak att vederkännas under oss och kronan alla de skatter och hemman, som Hindrich Wredes efterlemnade enka och hennes barn mera hafva njutit och sig tillegnat, än som i sjelfva donationsbrefven expresse är förmåldt, och de emot dess rätta förstånd sig tillagnat hafva, så ock refunderat räntan till oss och kronan för så många år de föreskrefne öflige skatter hafva njutit; likväl, emedan deras framlidne fader hafver år 1605 i Kerkholmsslaget icke allenast sig tappert och manligen förhållit,

utan i sjelfva slaget undsatt vår sal. herr Faderfader Kon. Carl IX, Högl. i åminnelse, med sin egen häst uppå valstaden och sjelf derigenom blef slagen, hans efterlätna barn ock eljest hela Elimä fjerding allt härintill njutit och af våre förmyndare och riksens regering år 1634 confirmeradt vordet, hvarföre" — — — (Här uppräknas nu, jemte Elimä fjerding och donationer i Borgå län, äfvenledes det Hofsitz i Wittensteins gebiet i Liffland, såsom allt förut doneradt). I ett kungabref af 1682 yttras, att "K. Maj:t, ehuruval, på af Landshöfd. Fabian Wrede underdån. insinuerade skäl, Elimä gods i Kymenegårds län ej borde någon reduction underkastas, K. M:t dock remitterat frågan till Red.-Comms utlåtande, hvilken vid handen gifvit, att berörde gods ingalunda borde dragas under Reduction, emedan de: 1:o ej äro förlänte, utan före 1632 allodialiter donerade; 2:o och detta ej per male narrata utan på grundade skäl och efter moget öfvervägande; och 3:o någre få veckor allenast sedan revocationen af förlänningarne var skedd, men ej ett ord deri nämnes, hvartill kunde komma, att ingen kunde tro, det kon. Gust. Ad. skulle någonsin haft i sinnet att återtaga ifrån denna slägt ett så ringa beneficium, då primus acquirens satt sitt lif i sticket för att frälsa konungen och dervid betingat sig nådig ihugkommelse för sina barn och efterkommande, hvilken action ej allenast i alla tider utan ock hos alla konungar förtjenar både nåd och beröm, hvarföre" — — — — donationen confirmerades. Ny confirmation gafs af Carl XII d. 1 Mars 1698, der äfven K. Rådet Fab. Wredes "högst importante förrättningar och charger" anföras som skäl, att ej reducera.

Då denna donation confirmerades af Gustaf II Adolph d. 22 Maj 1613 för Henrik Wredes enka, Gertrud v. Ungern och hennes 2 söner, utgjorde den: 17 skattehemman och 5 öre i Borgå socken, med hemman 45, räntepengar 19 daler 17 1/2 öre, spannemål 34 1/2 tunnor, hafre 26 tr, smör 55 lisp. 4 skålp., kött 4 lisp. 13 skålp., förutan smärre persedlar. Dertill Elimä fjerding i Kymmenegårds län, skattar (skattehemman?) 45, (Frälse?) hemman 101, rentepengar 67 daler 29 öre, spannemål 90 tr, hafre 60 tr, smör 168 lisp. 15 skålp., med andre persedlar; dock singe donationsinnehafvaren ej befatta sig med gårdar och hjelper. Underskrifvet af: Gustavus Adolphus.

Axel Oxenstierna.

A. Buræus.

K. Gustaf III resolverade d. 6 Febr. 1776: — — — "Vi nyttja föröfrigt med nådigt nöje detta tillfälle att bekräfta en

Kongl. donation, som varit ämnad till välförtjent hugnad åt efterkommande af en man, hvilken med lif och blod beseglade sin trohet emot sin konung vid en för dess person oundvikelig fara. Och äre vi öfvertygade, att de konungar, hvilke igenom Guds skickelse komma att efter oss uppstiga på den Kongl. Svenska thronen, af samma skäl, som vi, icke låra tillåta någon, under hvad förevändning, påfund eller sken det vara må, att någonsin återupptaga denna eller dylika frågor, rörande denna donations natur och egenskap eller berörde Wredeska arfvingar och deras rättsinnehafvare oroas, rubba eller förolämpa uti egande- och besittningsrätten af denna deras egendom; äfvensom vi bjude och befalle vederbörande Embetsmän och Domare, att dem dervid mot allt intrång försvara och verkställigheten af detta vårt nådiga beslut troligen handhafva." Men de, som nu ega att förordna om Wredeska donationen, sitta ej på Kongl. Svenska thronen.

Enkan efter Ryttmästaren Henrik Wrede, Gertrud von Ungern, Ertz-Bischoffliga Rådets Frih. Fab. v. Ungerns till Parkel dotter med Gertrud Georgsdotter von Volden till Bergwelda, lefde länge med sina 2 söner och skötte donationen till stor båtnad för husets ekonomi.

Svenska Akademien slog minnespenning och höll äreminne öfver Henrik Wrede 1805. Å minnespenningens ena sida ser man det adliga vapnet med omskrift: *Henricus Wrede, Centurio Equitum*; på andra sidan det friherrliga vapnet, sönerna fingo, och omskrift: *Quod se pro rege devovit*. I friherrliga vapnet ser man i öfre skölden på högra sidan en brunaktig springande häst, sadlad och uppbetslad, som på hufvudet bär en gyllne krona i hvitt fält; och i den öfverstå venstra: en man i full cuirasse med ett bart svärd i handen, ett rött fälttecken omkring sig och röd plumage i casquetten. I högra nedersta skölden en gyllne krona med 2 i kors stående blanka svärd i rött fält. Venstra nedersta skölden har ett gult lejon i blått fält.

Vi ha sett yttradt, att den ende vid Willmanstrand, som ej förlorade hufvudet i farans stund, var en C. Henr. Wrangel. Carl IX vittnar, att den ende, som ej förlorade sansen vid Kerkholm, var Henrik Wrede. Kriget har t. o. m. bland "lejonmärgens" dibarn slika phenomener i rikt mått. — — Nulla salus belli. Pacem te poscimus omnes. Bland 7,000 Svenskar, hvilka fly öfver 9,000 redan fallna landsmän, der de 16,000 haft 5,000 Polackar mot sig, spränger Henrik Wrede fram, der han ser den gamle konungen i lifsfara, såsom igenkänd af fiender och troligen redan sårad af

ett skott, hjälper honom upp på sin häst, ber för enka och barn en bön, hvilken den flyende Carl hör, hvarpå räddaren hugges i stycken vid Dünas strand 1605; och alla upprepa denna bedrifts ära, och donationer och minnespenningar följa i 200 år. Bland Danskar, hvilka öfver hopar af fallna landsmän fly för förföljande Svenskar, lemna Chr. Barnekow, som ser den unge kung Christan i lifsfara, *åt kungen sin häst, åt fienden sitt lif och åt Gud sin själ*, hvarpå han nedhugges, der folket på Kjöleryds hed i Halland ännu, när det ser röd moss på en sten, der hjälten föll, upprepar: *Det är Christian Barnekows blod*; men historien har derom ej ett ord, och donationer och äreminnen uteblefvo alldeles.

Har denna olika ihågkomst af lika bedrifter sin grund deri, att *äran, lyckan, ja tacksamheten* äro — ett varium & mutabile? Det må lemnas oafgjordt, men uppenbart är, att *"troheten är stor i Norden."*

Henrik Wrede och Christian Barnekow, stamfäder för ännu lefvande landsmän, förtjena att gemensamt gå till odödligheten.

(Källor: Kungabref i De la Gard. Donat. i Lund, i utdrag tryckta mångenstädes. Sv. Akad:s Handl. 1805. Våra Rikshistorier. —N.

2. WREDE, FABIAN (I) CASPERSSON.

Casper Wrede, son af n:o 1, och äldre broder till n:o 3, Carl Henrik, var Capitainlieutenant då han 1654 introducerades bland Friherrar. Blef gift med Sophia Taube, dotter af Landtrådet Öfversten Frih. Bernh. Taube till Maidel och Fru Sophia Wilhelmsdotter Yxkull, och hade i detta äktenskap en son, som hör till namnkunnigheter af en högre ordning bland våra *Statsmän*, Fabian Wrede, som i sin födelsestund var Friherre till Ellmä, Herre till Peipola, Sits och Wredenhoff, men blef innan sin dödsstund Grefve till Östana, Herre till Tjulaholm, Fånö, Häringe, Harvila, Harbonäs, Lemsjöholm, Ålehult (ej — som Rehinder skrifver — Åkehult) och Ekesjö Hofgård, Kongl. Råd, President i Kongl. Bergs-Collegium, President i Kongl. Kammar-Collegium, President i K. Commerce-Collegium, President i Stats-Contoret, President i K. Reductions-Collegium, President i Reductions- och Liquidations-Commissionen, en tid medlem i en förmyndareregering, likaledes någon tid chef för Utrikes Ärenderna och Amiralitets-Collegium, mycket af detta allt på samma tid. Och vi se detta hopande af portfeuilleer

i en enda hand under det embetsmannaskickligheten var i stor blomstring, sedan den nyss besegrat börsanspråken, såsom Hercules besegrade månghöfdade vidunder.

De angifne förhållanden låta oss ej tvifla på Fabian Wredes utmärkta duglighet, och vi torde med dessa erinringar ha förvärfvat läsarnes bifall till vårt beslut, att af mannen, hvars archif förenats med det De la Gardieska, lemna en fullständigare skildring.

Frih. Fabian Wrede föddes d. 20 Mars 1641 på Petpola i Finland, der föräldrarna då bodde. Han undervisades på vanligt sätt, men med desto större grundlighet, som han kände lust för civila banan. Peregrinationen började på hans tjugonde år. Han kom öfver Brandenburg och Kursachsen till Amsterdam, der han under ett helt år i stillhet studerade allt hvad till handeln hörde. 1663 begaf han sig igenom Tyska riket till Ungern och Böhmen, att der studera bergverksväsendet, för att sedan kunna med de förvärfvade insigterna gagna ett land, i hvars berg så många metaller förborgade sig, gifvande sig all nödig tid att nagelfara, hvad till ärendet hörde. Kom till Frankrike 1665, der han skötte en adelsmans "anständige exercitier." 1666 hade han hunnit Italien för att studera dess konstskatter. På hemvägen, i Hamburg, kallades han af Drott. Christina till Kammarherre, följande henne i denna egenskap till dess hon, förtretad öfver Regeringens uppförande, återvände från Sverige 1667. Hon gaf dock vid dimissionerna ett förord för Wr. till samma befattning hos Sveriges dåvarande Konung, hvilket förord verkade anställning som Kammarherre hos K. Carl XI ofvannämnde år.

Här inträdde nu helt tyst en ung Friherre i hofvet, utan att han sjelf eller någon annan lärer annat att han skulle här bildas för att en dag i Reductions-Collegiets spets genomföra en fredlig revolution, hvilken Konungarne dittills ansett omöjlig, om ock aldrig så önskvärd. Små strider föregingo, om ej än föranledde, stora. Unga Grefvar, som i går stodo under præceptorernes ferla, ville i dag i hofvet taga steget före gamle Senatorer och Generaler af friherrlig eller adlig börd. Det kastade inom börsintressets läger ett Erisäpple. Friherren Wrede — någon annan, än Fabian Caspersson, kan ej afses — sammangaddade sig med. tjenstemeriternas anhängare mot börsanspråkens. Det var då först *Baroner* Wrede, Gyllenstjerna, Banér, Bjelke, m. fl. förbundo sig att ej lemna en Grefve, med lägre tjänst, försteg, och då de det verkställde vid en högtidlighet, gillade Konungen deras uppfattning af rangordningen. Wrede stadnade dock ej i sin

opposition med dylika sjelfständighetsbeyis. Han blef alltmer betydande bland "gunstlingarne," som, med Konungen midt ibland sig, gingo oförskräckt fram på den antiaristokratiska souverainitetsoppositionens bana. När Wr. behöfdes annorstädes, lemnade han dock gerna hofvets salar. 1675 den 2 Oct. blef han Landshöfding öfver Wiborgs, Kymenegårds och Nyslotts län, hvarifrån han kallades till Uplands län 1681. Landshöfdingebefattningarne för sådana framtidsmän voro vanliga gradpasseringar för Rådsemetet. Genom sitt giftermål hade Wrede blifvit sväger med Claes Fleming, som vid den tiden var kungens högra hand. Detta förde etikettsopponenten in i Reductionsoppositionen. Den 18 Maj 1672 blef han neml. gift med Brita Kruus, dotter af Öfversten Frih. Lars Kruus till Gudhem och Agneta Horn, Fältmarskalk Gustaf Horns dotter, Axel Oxenstjernas dotterdotter. På rätten hinderdag skref Wrede sitt morgongåfvobref å Peipola i Wiborgs län och Elimä fjerding. Det Kruusiska huset var ett ibland den tidens rikaste. Öfver-Inspectoren för hofven Karckus, Rubin, Karris, Holstfershoff, Eusekiitshoff och Aydenhoff, hvilka tillhörde Lars Kruus' arfvingar, Vålbetrodde Petter Ugglä, redoviste på en gång för under åren 1672—75 till Pernou sände 28,681 Loff*) råg, 19,712 d:o korn, 18,111 d:o hafre, 7,605 d:o malt, 106 d:o sommarhvete, 144 d:o vinterhvete, 220 d:o linfrö, 802 d:o hampfrö, 64 d:o bohvetegryn, 130 Skepp. 6 Lisp. 12 1/2 Skålp. lin, 44 Skepp. hamp, 33 Lisp. vax, 769 Lisp. smör, 37 Otten insyltad fogel, 61 T:r kött, 107 Lisp. bock- och getkött, 561 Lisp. fläsk, 88 Lisp. talg, 585 metvurstar, 52 Lisp. ister, 349 Lisp. torrt oxkött, 77 Lisp. torrt fårkött, 15,703 alnar oblekt lärft, 3,593 alnar säckväf, 1,348 alnar vadmal, 1,484 alnar blaggarnsväf, 182 nya säckar, 37 oxar, 16 kor, 128 gäss, 66 oxbudar, 73 kohudar, 6 hästbudar, 1 björnhud, 187 kalkoner, 176 Lisp. humle, 3,450 takstenar, 57 T:r kalk, 4,094 tegelstenar; andra d:o voro försålde för 585 R:dr, 7,500 d:o använde till reparation; 3,765 T:r öl försålde för 1,882 R:dr. Vid delningen fick Gustaf Kruus hälften, Fab. Wrede 1/4, Claes Fleming 1/4.

Det anförda torde vara en ej obetydande slagruta i dens hand, som vill bedömma Östersjöprovinsernas vikt för Sverige och den tidens landtödling. Vi måste förundra oss öfver huru man ännu lät egendomarne vara lindebarn.

Som Landshöfding i Wiborg höh Wr. sittig breffvexling med Grefve Axel Jul. De la Gardie såsom Fältmarskalk-Lieutenant och General-Commendeur öfver Militairen i Finland

*) En Loff råg värderades då till 1 1/2 daler silfvermynt.

och Ingermanland, residerande i Narva eller Åbo. Wr. lät soldater arbeta på befästningar och använde kronotionde till deras underhåll; han skaffade comisskläde till deras beklädning m. m. — I målens handläggande ser man raskhet och insigt, rysshat och svenskhet i grundsatserna. I Borgrarnes riksdagsmannaval blandade han sig ej, åtminstone ej synbarligen, äfven då partier ifrigt kämpade. — Som Landshöfding i Upland hade han mycket arbete för Indelningsverkets genomförande, ett arbete, som kräfde landsherrar med både insigter och kraft.

Såsom Landtmarskalk blef han en politisk ryktbarhet, spart hufvudman inom enväldspartiets läger. Han sökte länge tigande och undvikande "draga sig ur spelet," när reductionspartiet först uppträdde. Men det lät sig ej länge göra. Snart höra vi honom "snäsa" Maur. Posse, då denne begärde, att ståndet måtte få del af hemliga Utskottets öfverläggningar om *de inländske angelägenheterna*; afbrytande öfverläggningarne genom att tillika med heml. Utskottet lemna Riddarhuset, såsom Claes Fleming gjort förra Riksdagen, då han ej ville svara på kinkiga frågor. Wr. började att kräfva, det hvarje talares namn sattes framför yttrandet, då man förut vanligen nedskref allena beslutet. Härmed angaf sig hvarje talare inför konungen, då denne läste protocollot. Få hade då mod till en slik sjelfanklagelse för "motsägelseanda." Anders Lilliehöök fick först erfara hvilken makt Landtmarskalken nu hade, hvilken vanmakt Riddarhuset.

Sedan han satt "munlås" på Riddarhuset, och i hemliga Utskottet, dit enväldsanhängarne och reductionsiffrarne inkallats, nedlagt ständermakten, gick Riksdagen som ett väl upptraget urverk. Och i alla skrifter om Fab. Wr. står, att han som Landtmarskalk vann det *allmänna berömmet*. Så långt hade adelsväldet, d. ä. folkväldet, sådant det hittills gestaltat sig, hunnit att mot sig uppreta den allmänna meningen. Vid Riksdagens slut, den 3 Jan. 1683, berättar M. Pontinus, "att Wreden på Adlens vägnar försäkrade, att adlen *gern* velat understödja rikets välfärd enligt Kongl. Maj:ts proposition, berömmandes Kongl. Maj:ts omvårdnad om sitt rike." Det är allmänt känt, att Wr. som Landtmarskalk kraftigt bidrog till stadgandet af 1680 års beslut att välja Kungen till Dictator, för att ställa allt i ordning. Af Duræi dagbok under denna Riksdag, utgifven af Lidén, se vi att Landtmarskalken pressade de ofrälse stånden såväl som det frälse, för att skaffa Kungen medel i händerna till regementets upprätthållande. Sannolikt var det mera för att bry Erkebiskopen,

in på allvar, han ville att de 4 stånden skulle fördela den summa, som var nödigt bevilja, lika sinsemellan. Nog tälte de 3 stånden, som *egde stad och land*, hvad *boställsinnehavande* prester än kunde åstadkomma, äfven om de sålts med hustrur och barn. Åran att deltaga med i riksdagstornärspelet kunde på sådant sätt blifvit allt för dyr. Wredes besvär att styra en Riksdag var lärospån för Rådkammarens bestyr. Han blef Kongl. Råd d. 29 Sept. 1685.

Wrede, som efterträtt svågern Claes Herrmansson Fleming såsom Landshöfding i Upsala 1681, blef också hans efterträdare som Kongl. Råd, och som Ordf. i Reductions-Collegium 1685, bärande hans *fascies & secures* med fasta händer, tills detta collegium upplöstes 1687, hvarvid Wr. d. 10 Dec. s. å. blef Grefve, med rätt att skrifva sig till Östana, ett hans afvingegods. Af folket blef han deremot anklagad för slem vinning och jernhandskar, enligt memolrerna i Handl. rörande Skand. Hist. IX Del. (pag. 165), med tillägg, att Liquidations-Commissionen kom icke ringa genom Wredes åtgärd i full activitet, jemte det den s. k. *souverainitetens* så godt som decreterande äfven der tillskrifves Wr. såsom hufvudperson.

Wrede hade förtjent sina sporrar i Ständernas verk, Stora Commissionen, men red ej der i första ledet. Då i denna domstol Pehr Örneklou och Gustaf Grass, presterna Erl. Broman och Matth. Iser (den rike), samt Borgmästarne Clerck och Hæger, de 2 presterna disponerande flertalet af sina ståndsbröder, de 2 borgarne åtminstone 2 à 3 ståndsbröder, jemte 9 eniga bönder, voro det fällande partiet, räknades Fab. Wrede med 3 andre adelsmän, 2 prester och 2 borgare till dem, "som ville ge en mildare tydning." Fab. Wr. var en ibland de få, som inom Stora Commissionen dristade föreslå, då en orättfärdig, muntlig befallning från konungen återopades, hvilken var i motsägelse mot 2:ne rättsenliga, skrifliga, att utvänta konungens återkomst till hufvudstaden, ehuru flertalet beslöt att lyda den förre — en befallning, att anklagelsen mot riksförmyndarne skulle ske i klump, liksom försvaret. I Red. Collegium torde ock, efter Wredes inträdande, en mildare anda någon gång förmärkt. Han hade sjelf fått behålla en donation, der ej male narratum kunde återopas. Det var honom svårt att förfäktat, det principen *vålförtjent* endast kunde återopas; der svenskarne voro stadde i skamlig flykt; endast der Carl IX räddades.

I Kammar-Commissionen, som i Maj 1682 efterträdde den Stora Commissionen, insattes Wrede ej strax, men inkom

sedermera. "Det blef dock," säger Fryxell, "Gyllenberg, som derefter styrde alla hithörande ärender." Wrede och J. G. Stenbock sutto tysta, när flertalet voterat för Gyllenborgs stränga förslag, och anmärkte derefter, huru "Guds straff synbarligen träffade" dem, som begynt leken, när det gick t. ex. Gör. Gyllenstierna eller Sten Bjelkes sterbhus så, som de behandlat andra sine medmenniskor. När det gällde Wr. sjelf, kunde man ej begära, att han skulle skjuta på af principen: fiat justitia & pereat mundus. Kanske satte han sig på Ordförandestolen, då den böds honom, för att ej lemna den åt uppkomlingen Wollmhaus-Gyllenberg eller någon annan af de ifrigaste inom partiet. Red.-Collegium hade i Flemings tid återopat *alodialiter* gifvet och ej *doneradt*, då det gällde Wredeska donationen, t. o. m. såsom egenmäktigt förstörad. I samme Flemings tid fingo de papper, som ansågos bevisa Koppar-Compagniets stora egennytta, hvilat i det dolda, emedan Fleming genom gifvet med en Fröken Anna Larsdotter Kruus, hade blifvit egare till kronogods, hvarmed Koppar-Compagniets fordringar af Kronan betalats. Och Wrede, som, med sin maka Brita Larsdotter Kruus, också fått dylika kronogods, besvor ej heller de der begrafne papperen att börja en betänklig spökvandring^{*)}. Hör ej dylikt till de allmännaste företeelserna i det menskliga lifvet? Gyllenberg hade af frågans väckande ingen förlust. Han uppdagade den hemlighet, Fleming hade som ogift gifvit honom, och der blef larm i lägret. Dock kunde ej anspråken gå till 3 millioner, såsom det förespeglats; Kruusiska arfvingarne kräfdes snart för 13,870 daler Silfvermynt. Men ungefärligen vid den tiden började K. Carl ledsna vid reductionerne. Hade F. Wrede ej börjat ledsna förut? Fryxell talar om eftergifter i reductionsfrågor, "isynnerhet åt Fab. Wrede," erkännande, att flera påståenden om Koppar-Compagnierna voro ofta både orimliga och orättvisa; ja, han kan upplysa, att 1756 en räkning fanns riktig, som då betungade staten med en återbetalning af 147,000 daler Silfvermynt — skadestånd till Wewitzer-Rosenstiernas arfvingar. Men man

^{*)} Fab. Wredes bror, Gust. Johan, skref den 2 Jan. 1690, huru hans farmor, Gertrud v. Ungern, haft fordran i gamla Koppar-Comp., som kronan betalte med gods 1641 och 1642, hvarigenom hennes arfvingar anseelige gravationer tillvuxne äro, härrörande af decouteradt intresse, vinst, och myntvaluation. Honom gällde det 184 dal. Smt ränta in natura, samt 4,360 dal. Smt pengr. Han hade intet att betala med, utan att afstå till K. Mit Ruha gård med 2 byar, men brodern Fabian betalte kronan, med rättighet för brodern, att då han kunde, tilllösa sig gård och byar med 6 proc. för lösepenningen.

anmärker ej blott eftergifter till Wredes förmån; betänkligare är anklagelsen, att han begagnade reductionens grumliga vatten för att deri fiska med guldkrok, att han på den rörelsen ökade sin rikedom ansenligt, ehuru ej så ögonskenligt, som en Hastfer, Lindsköld, Lovisin, och — Gyllenbergs efterträdare såsom spiritus rector — C. Piper. Vi ha nämnt, att Wrede var Claes Flemings svåger. Då Göran Flemings enka gifte sig med Hastfer, blef denne reductionsifrare också Wredes frände. Brynte Cronskiöld, hvars glapshet redan Stjernhjelm straffade, var ock gift med en Fröken Fleming. Vi få, vid frågan om F. Wredes testamente, se, huru Mallahof, som innehades af Wrede, reducerades. Den eftergift andra kunde visa mot Wrede, och Wr. kunde visa mot befryndade Svenskar, skönjes dock ej, när det varit ganska politiskt att visa den mot hans fornde landsmän, Liff-ländarne. Han yttrade i sittande råd: "Liff-ländarne hota väl att inkalla Ryssen eller Polacken; men ingen fara. E. Maj:t skall lätteligen kunna återtaga dessa länder och derifrån bortdrifva barbarerne." — Det är knappt mera än 1 1/2 sekel sedan en klök Svensk rådsherre kunde med detta förakt tala om Ryska makten, hvilken nu sysselsätter hela världens öfriga "stormakter," såsom en de sammanlagdas respectabla motvigt.

Vi påminnas härvid, att Wrede inflyttats ur "sängkammar" hemliga utskott, till *rådssalen*, med protocoilsbok. Väl lemnades honom tillfälle att särskildt speciminera för rådskalet genom förslag till en Landshöfdinge-instruction, som antogs, men större prof hade han visserligen aflagt — utom Landtmarskalksvärfvet 1682 — för att under den arbetssamme Carl XI kunna skaffa allt det chefskap uti sin hand, som vi derstädes finna, ehuru fullmakternas data äro oredigt kända och olika uppgifna. Den 31 Juli 1685 dog Claes Fleming, som jemte sin plats vid rådsbordet, var president i K. Kammar-Collegium och K. Commerce-Collegium, och som efter Riks-Skattmästaren Sten Bjelke förde præsidium öfver hela rikets Kammarverk, Stats-Contoret och Bergs-Collegium — troligen detta allt, för att i de nämnde verken ej behöfva frukta motstånd till sin verksamhet såsom President i Reductions-Collegium, Reductions-Commissionen och Liqvitations-Commissionen. Sedan Fleming, såsom Landshöfding i Upland, varit Landtmarskalk 1680, inträdde han i alla ofvannämnda embeten. Vid hans död kallades hans svåger Wrede, som 1682 fört Landtmarskalksklubban, att i allo efterträda honom, ehuru dock ej allt torde ha följt på en gång. *Reductions-*

Collegium var det ifrån 1655 till 1687 fortfarande embetsverket, som skulle verkställa fjerdepartsrådsten. Deri blef Wrede sannolikt strax President eller Ordförande, åtminstone vid utnämningen till Kongl. Råd. *Reductions-Commissionen* var det för den "stora reductionen" d. 9 Dec. 1680 inrättade embetsverket, som den 17 Dec. 1687 "slogs samman" med det då till namnet upplösta *Reductions-Collegium*. Deri följde säkerligen presidentskap d. 29 Sept. 1685, förnyadt d. 17 Dec. s. å. *Liquidations-Commissionen* uppstod 1680, troligen d. 9 Dec. Var i verksamhet d. 18 Febr. 1681, då spiritus rector, Jac. Gyllenborg, dit inträdde. Der uppgjordes räkningar på de kronoskulder, som uppsparats såsom uppkomne genom de reducerade donationsgodsens innehafvande. Också der blef nog Wr. president d. 29 Sept. 1685. Men i *Executions-Commissionen*, ännu förhatligare i åminnelse, än den våldsamma *Liquidations-Commissionen*, på hvars våldsverk historien framlagt så många exempel, lär ej Wrede haft öppen del. O. Thegner, Wredes underordnade i andra verk, ledde detta Välfärdsutskott.

Vilja vi bedömma Statsmannen Wrede, så måste vi högt skatta hans patriotism, att ställa sig i *Reductionsfrågans* led, så måste vi uppriktigt värdera detta sedliga mod, som under passionernas våldelskraft inom slägt och umgängeskretsar antyder en osårbar Achilleshäls, hvilket mod, som vi sett, ärligt svigtade, då *Liquidationen* "slog benen sönder för att suga ut mårgen" enligt hvad presternas prophetstämmer förkunnade. *Reductionen* var ej blott rättfärdig, den var nödvändig; men *liquidationen* var ej blott orättfärdig, den var en dumhet. Att t. ex. tre grefveslägter innehade såsom *förläningar* af Kunglig nåd, generation efter generation, 1/20 af gamla Sveriges och Finlands jord, att grefvebarn ansågo sig genom sjelfva födslen stå öfver all i statens tjänst gränad förtjänst, var stridande mot sjelfva monarkiernas både begrepp och bestånd*). Att en Friherre, hvilkens näring hufvudsakligen uppstod af förläningar, som kunde blottställas, då opinionsvinden släpptes ur den vise Odysseus' ännu tillsnörade säck, inträder i den så inom högadlen afskydde C. Fle-

---

*) Deraf följer dock ej antagandet, att *bästa reductionssättet* valdes. Om Donationsinnehafvarne fått behålla egendomarne under arrenden på 30 år, om frälsejordens brukare likaledes fått dylika arrenden, nog hade både jorden och generationerna derpå blifvit rikare. Nu uppstod fattigdom för beggadera, och således innan kort för Staten, som lätt bortslösade de inskrapade penningarne. — Vi minnas, att Joh. von Müller satte Carl XI:s finansförstånd ganska lågt.

nings fetspar, att en jätte i arbetsförmåga, att en i statistiska kunskaper kanske alla öfverlägsen inom högadlen, sätter handen till den plogen, hvilkens fåras djup och riktning var så svår att förutse, måste sannerligen af alla opinioner med beundran anses, det må ha förhållit sig huru som helst med pauserna i kopparcompagniets lagsökningar. Men att liquidationens orimliga läror ej insågos förr, än det brann i Ucalegons vägg, angifver en hvardagsmenniska ur det ädla synpunkt. Att *arrendeprincipens* förträfflighet blott kunde inses, då det gällde Wrede sjelf, angifver en hvardagsmenniska äfven ur statsmannasynpunkt. Att Wr. med sina stora förläningar, som blefvo orubbade, sina tidsenliga insigter i rikshushållningen, sina åsigter framom samtidas rörande handel och flera näringar, sitt rika gifte, sina många lönande embeten, samlade ansenlig rikedom, kan förklaras med all aktning för hans karakter; men sednare tiders forskningar hålla dock skuggor fram, som ej få förbigås af ovelden. De, som buro "påsar" till honom, fulla af utländskt mynt, intyga dock, att han prutade mot, och när han tog, dock belöntes af utländsk makt för ett arbete till *Sveriges förmån*, nemligen i förenig med den främmande maktens. Så dömde åtminstone den minister, som gaf mutorna. En viss råhet, som bibehöll sig i sjelfva talet, der grofva eder lätt blefvo perlorna på tankens radband, bidrog visserligen att göra honom känslolös eller känslöslö för den högre, den ideala sedlighetens kraf. Gudsfruktans sken var borta, men manne ej också hennes verklighet? Deremot värderade Wr. prakt och glans. Dervid vann trädgårdskonsten i Sverige. Han kunde på engång inlösa en räkning å 299 R:dr 10 sk. (då ej så långt förut en tunna säd kostat 1 R:dr) för 14 sköna lagerträn (2:ne deraf å 25 ducater stycket), 4 pomeransträn, granatträn med dubbelblommor, 36 aprikos- och persiketrän m. fl. Träden i Häringe Orangeri värderades efter hans enkas död till 1,331 daler. I hans salar såg man en pålsk Prins, Lubomirsky, hvilken som katholsk missionär i China sade sig hafva döpt 6,000 hedningar, men sedan blifvit Lutheran; han uppvaktades med vers af "semper poeta" Andr. Stobæus, som satte vår Fabius framför Romarnes:

Nam Fabius tractat cum summa negotia noster
Ignava quævis perficit absque mora.

I de tiderna låg Wr. i en imperialsäng, täckt med guldgaloner och silfverbroskat och satt i en ländstol, öfverdragen med sammet och guldgaloner.

K. Rådet Fabian Wrede kallades solid och vigoureux af de utländska ministrarne, ja en sådan yttrar en gång i förtretet i ett bref till sin monark, att han ville för de öfrige Kongl. Råderna ej ge ett ruttet päron — eller något dylikt. Och Wr. fick ej denna inflytelsen genom att följa som ett mantelsläp efter sin kung i hoftrapporna, utan genom att bära en stor tyngd af arbetet. En utländsk minister klagar öfver huru svårt det var att träffa denne rådsherre, som satt i Senaten från kl. 7 f. m. till sent om aftonen och hade blott en timmas tid för att få mat. Och ändock måste han som president styra så många Collegier. Detta gjorde han med allvar. Då han fick tillåtelse att 1687 d. 17 Dec. lemna det i det mesta fullbordade reductionsverket, yttrar Kongl. Maj:t att han ej skulle glömma den nödiga erkänsla för honom och hans efterkommande, K. M:t var honom skyldig, försäkrande att ingen skulle nu eller i kommande tider oroa och besvära honom eller hans efterkommande för denna hans verksamhet, äfven om något i hast för arbetets myckenhets skull icke kunnat så noga iakttagas, som vederbort, eller om nya skäl kunde föranleda K. M:t till någon ändring. Dock måste Wr. 1688 d. 7 Maj sätta sig i en extra Reductions-Commission, som skulle öfverlägga om visse principer och fundament i Reductionsmålen, så att såväl den ene som den andre måtte ske lika rätt, och ingen orsak hafva att säga, det man den ena tiden så, den andra annorlunda K. Resolutioner och Riksdagsbesluten uttyder. Många extra uppdrag lemnades ock åt Senatorn och de många Collegiernas President. En gång måste han uppleta och insamla förra årens öfverskott, att af Adlercronas egendom betala 4,000 R:dr för kappellet vid Kungsöhr, samt af Adlercronas medlen ersätta de 9,000 R:dr Kungen tagit till sig, o. d. Utan ersättning utsläpade Kungen honom dock ej. 1683 fick han Ståkes gård med frihet från alla utgifter för att kunna uppodla gården med hvad behållning den gaf.

Ansedd som "integer" var han ej, som vi redan nämnt. Danske ministern yttrade, vid Bjelkes fall, att Wr. kunde härvid ha något att frukta, ty Bjelke, Wrede och Gyldenstolpe hade åtnjutit anseuiga summor af Frankrike. De Danska sändebuden anse annars Wrede med särdeles vänliga blickar. En gång sade Wr. till Danska Ministern: Gud ske lof att det är ändtligen kommet derhän, att Sveriges och Danmarks Konungar kunna begynna att förstå hvarandra rätt, och jag hoppas, att när de på begge sidor få smak på nyttan och fördelen af ett godt grannskap, de sedan skola söka att

conservera det. Hvad kunde de ej gemensamt uträtta, om de sökte eröfringar? De kunde bringa en flotta af 80 skepp i sjön, Svenska kungen beväpna 40—50,000 man och Danska kungen 20,000." — Då Danska ministern dervid inföll: "Och 20,000 man af Norge" — svor Wr. till med en stor ed: "Ja det var — — — sant."

Redan som Landshöfding var han i stor credit hos kungen, och man rapporterade utrikes hans ord och åtgärder såsom betydande. Hans förstånd i discusser intygas. Hans svåger Fleming lemnade honom vid sin bortovaro mycket att bestyra, och då han efterträdde Fleming i Reductions-Commissionen, hvarföre han flyttade till Stockholm, blef Thegner hans efterträdare i Upsala, hvilken förut varit hans medarbetare i mycket, då den ene var Landtmarskalk, den andre taleman för Borgareståndet. Då 1688 fråga var, att återupplifva de 5 riksembetena, var Wr. påtänkt till Riksskattmästare, jemte B. Oxenstierna som Drotz, Ascheberg som Marsk, H. Wachtmeister som Riksamiral, samt Lindsköld som Rikscanzler; men D'Avaux "kom först B. Oxenstierna och Wrede i håret på hvarandra," enligt Danska ministerns uppgift 1695.

Uti den korta förmyndareregeringen innan Carl XII förklarades myndig, var Wr. medlem och hade sjöväsendet under sig. Enligt Danska ministern formerade han, Christopher Gyllenstjerna, Gyldenstolpe och Wallenstedt en bande mot Drottningen och Grefve Bengt och ville med all gewalt ha kungen till regeringen, hvartill de ville förklara honom skicklig, innan ständerna kunde hinna derom göra proposition. Drottningen ansågs ha intet förstånd, och O. vara en gammal räf, så att det dömdes bäst, att låta kungen taga spiran sjelf. Sednare formerade Wrede, J. G. Stenbock och Bjelke en bande mot O. som var "Kejsarens vän." Wr. höll i att arbeta, och kunde en gång uppehålla den unge konungen i 3 timmar i Stats-Contoret; men när han tänkte att det unga blodet skulle alltid ha lika tålmod, så misstog han sig. Således när han en gång knackade på kungens dörr, fastän Drabanten var tillsagd att ej ge audiens, så öppnade kungen dörren till en svår "rencontre," oaktadt den gamle ministern bad att K. M:t ej ville vara onådig, helst han hade saker att föredraga, som den dagen måste expedieras. Enligt Carl XI:s råd, hvilka efter hans död funnits förseglade, stälde till sonen, skulle fadren i 5-te punkten ha rådt honom, att ej lemna penningar i Wredes händer. En gravation på 300,000 R:dr lär framdragits mot Wr., hvilken man ock skylldade för den Lifländska hungersnöden, derföre

att han bortsålt dervarande magaziner; men han kunde uppvisa kungens reiterative ordres. — Wr. arbetade nu mycket på, att förmå K. Carl XII att gifta sig; men synes alltmör halkat ur den högre politikens regeringsbestyr. 1698 d. 5 Mars skref Danske ministern, att Piper och Wallenstedt voro de 2, som gjorde allt och visste allt, då deremot de andre Senatorerna stundom visste mindre, än Danske ministern af kungens politiska tankar. Wr. tänkte då att skaffa Comedianter in till diversion för kungen, fortsättande och sin omsorg, att leda H. M:ts tankar till val af en brud.

I den inre riksstyrelsen var Wr. ganska verksam. Att upphjelpa handeln var hans brinnande önskan. Enligt hvad Narvas magistrat intygade, hade Wr. förvärfvat sig ett odödligt beröm och namn hos staden Götheborg, och som Narva, hvad Commercen angick, kunde ställas närmast Götheborg, önskade man der samma åtgärder. De nyss uppbloomstrade manufakturer, sågverk, skeppsbyggerier, m. m. hade bragt många köpare. Wr. brevexlade med Franske ministern La Piquetiere om profit à la Suède en commerce. Dervid ådagalades i en uppsats, troligen af nämnde minister, huru Sverige skulle vinna på den frihet, som gafs Frankrike, emedan Fransmännen ej då skulle segla förbi Svenska hamnarne med sina varor, för att skaffa sig hvad Sverige kunde lemna i stället. Wiborgs stad skref 1689 ett tacksägelsebref för Wredes upphjelpande af stadens släta villkor, särdeles genom tjärnhandlens skydd.

Sedan Wr. biträdt att krossa den äldre, förnämre adlen, sökte han att bidraga till uppfyllande af det tomrum, som lemnats. Han lefde som en magnat af första ordningen. 1696, samma dag, som Inspektoren å Wredeska egendomarne i Finland skrifvit huru en del frälsebönder svultit till döds derför att de ej egde några pengar till sädesköp, och huru en annan del väl ännu ej dött, men egde intet att lefva af, betalte Wr. 1,871 R:dr 18 sk. till 2:ne vinhandlare, 4,614 R:dr 20 sk. till en tredje vinhandlare, 25,801 R:dr till Dansmästare, Hattstofferare, Målare, Språkmästare, etc. etc., utan att han synes egt tillfälle lyssna på Inspektorens underrättelse, att frälsebönderna lyckönskade kronobönderna, emedan kronan utdelte säd. Som frälsets bönder åto bara bark, och hästarne bara halm, kunde ej arbetet utföras med kraft. Presten hade väl sålt god säd till 12 daler, då den gällde 18 å 16 i staden, men hade blott 26 T:r att lemna. Tredjeparten af folket hade dött. Från d. 1 Sept. 1696 till s. d. 1697 dogo af hunger och thy åtföljande sjukdomar 28,248 personer i Ny-

land och Tavastland, deraf 6,871 i Åbo stift, hvarvid 857 hemman blefvo öde. Och kronoböndernaingo ock ett och annat slag af svägerska, G. J. Wredes, enka, Br. Creutz, lät kronobönder löpa gatulopp mellan sina frälsebönder, under tvist om en äng.

Wr. efterlemnade stor egendom: Häringe i Södermanland, Östanå, Fånö, Wäsby med Ståkes kungsgård, Söderby, m. fl. i Upland, Ekesjö Hofgård och Ålshult i Småland, Skälleshög och Dissarås i Westergötland, Tjoleholm, Dal, Ellekärr, m. fl. i Halland, Esbo, Hijo, Elimä Fjerdings (Mustola), Harfvila, Niempä, Lemsjöholm i Finland, Mallahof, Sitz och Reho i Estland, etc. — Hans Svenska Jordebok upptager 263 Folter, hemmanen hafva 421 särskilda namn. Dessutom 10 grufvedelar i Westerbotten. Silfret kräfver 3 foliosidor för att specificeras, guldets efter enkan väge 15 skålp., förutom 3,804 Dukater. Wr. hade dock ej varit njugg då Fäderneslandet var i behof. 1710 gaf han frivilligt till K. M:ts och Kronans tjenst 10,000 daler silfvermynt. 1712 till flottans utredning försträckt han "utan pant" 2,000 daler s. m., 1709 — 10 för brist i Enkedrottningens stat 20,971 daler smt. 1712 försträcktes Kronan med 120,011 daler smt der intresset skulle utgå ur skatten af Bruk, hvilka år 1719 förbrändes, då 8 års frihet gafs, hvarigenom Wredes dotter blef utan ränta. 2:ne Stipendia Wrediana, enligt Wredes önskan stiftade af hans enka i Upsala, utgjordes af 10,000 daler smts kapital. Vid Wredes begrafning infunno sig 204 personer i Wredeska Contoret, der 400 daler utdelades, bland hvilka öfverstinnor och soldater på träben, landtrådnor och gardist-enkor, 11 lieutenantskor, somingo hvardera 3 daler, 1 professorska, som fick 1 daler 16 öre o. s. v. Då Jac. Boëthius i Mora återkommit ur sitt fängelse och snart hemsoökt af våld, gafs honom 30 daler kopparmynt. Då en stambok 1710 gick omkring i Arboga till de i Ryssland fängnes för-mån, och Grefve Falkenberg tecknat sig för det största bi-draget, 200 R:dr, näst ofvan Hof-Canzler Cronhielm, som teck-nat sig för 100 R:dr, gaf Wrede 1,000 R:dr, under det att en T:a Rågs kronovärde var 1 R:dr.

Man kan sluta till Grefvens årliga inkomster deraf, att Mallahof, som donerats af K. Johan III till Carl Henriksson Horn, och ärts af dennes son och sonson, Fältherren Gustaf Horn, och dennes dotter Agneta, och dennas dotter, F. Wre-des maka, samt 1692 pro forma reducerats, men öfverlåtits åt F. Wrede och hans Grefvinna till *perpetuelt arrende*, med

tertialers eftergift, hade 168 T:rs utsäde, och gaf i årligt arrende 224 T:r säd, värderade i pengar till 224 Rdr; Sitz och Reho med 400 T:rs utsäde gifvande 4:de å 5:te kornet, samt 900 T:r spannemål bonderäntor, utom det att bönderna gafvo 63 R:dr, 101 Lisp. lingarn, 33 får, 67 lass hö m. m. Harvila hade förut räntat 100 T:r, nu, sedan 8 hemman reducerats, 70 T:r. Elimä fjerding var en ringa donation bland all Wredes egendom. På Fabian Wredes lott hade Mustola allena fallit, som var $2\frac{1}{3}$ mantal säteri, $3\frac{3}{4}$ bondehemman; sätesgården hade 30 T:rs utsäde och födde 120 boskapskreatur, större och mindre. — Det måste erkännas, att Reductionen behandlade Wr. med större ynnest än t. ex. M. G. De la Gardie. Vi ha sett huru Mallahof reducerats. Esbo sätesgård var köpt från kronan 1641 å $4\frac{1}{2}$ procent; den reducerades 1681, men ännu vid arfskiftet efter Wrede, hade Kronan ej återbetalt den lilla köpeskillingen, och således hade både reductionslagen haft sin gång, och Wrede fått sitta qrubbad.

Många obehag uppstodo dock när embetsmannen skulle ha sin lön genom donationer af kronans hemman, obehag, t. o. m. större än dem, presten ännu har, då han skall tillräkna sig sin lön på sädesåkren. Våren 1695 kommo Häringe bönder med käpp och säck för att tigga sädeskorn, annars blefvo deras åkrar osädde. De ledo hunger och svält. Bönderna i Össmo voro slagne i plikt, för svedjande, till 300 daler. Fingo de ej sina halfva utskylder efterskänkta, måste de gå från hemmanen. 1696 begärde hela Wiksta socken utsädessäd, om hemmanen ej skulle bli öde. Följande året inkommo så många utsvultna menniskor till Stockholm, att i St: Olofs (n. v. Adolph Fredriks) kyrkogård måste 2,996 personer begravas, som dött i Stockholm, komne från landet. Ej heller förstod man ställa så till, att bonden kunde berga sig och derigenom rikta andra, utan sög hans blod, förrän det hunnit bli kött. Från fiskeleken, som skulle ge bonden sin föda, uppbudades han af Wredes fogde för att hugga stafver, ungsbogen till förstöring. Kom bonden ej, blef han hårdt slagen och utpantad, och om han än bodde 2 mil från sätesgården, måste han skicka hustrun att buda upp andra, som bodde en mil från hans gård, då han sjelf lopp till herregården för att arbeta. Presterna måste ofta intyga böndernas missväxter och uppsätta böneskrifter om "böjda knän och hjertrörande tårar." Kronans fogdar synas dock ha varit ännu grymmare än Grefvarnes och Herrarnes gårdsfogdar. Landssektorn och Landskamrern voro vanligtvis slägt med Kronofogdarne, och

det half ej mycket, att i "Hans höga Nådes" Landshöfdingens "nådige händer" nedlägga några klagomål. Vi hänvisa till De la Gard. Arch. XIII D.: "Wredeska Contorshandlingar."

I stort kunde dock den oömme husbonden vara en varm patriot, en statsman med grundsatser, hvilka, genomdrifna, kunnat hjälpa upp Sverige mer, än om Wrede gifvit alla sina egodelar till de fattiga och klädt sig sjelf i säck. Vi nämnde, att Wr. i handelsläran var framom sin tid. Han ville tydligen ha Sverige till en sjömacht och han ville därför lossa handeln. I en promemoria ibland hans papper ådagaläggas, huru handelsfriheten skulle skaffa Sverige större afsättning på sina bergsprodukter, hvarvid försäkrades, att Sverige hade största fördelen af denna frihet. Bland annat föreslogs, att tullen på Franska Viner skulle nedsättas, hvilken då var 3 gånger så dryg, som vinets pris derute. Kanske ville man då med denna prissänkning förekomma uppblomstringen af det Ryska vinets — brännvinets — sädesfrätande tillverkning.

Wr. lossades i slutet af Carl XI:s tid från åtskilliga embetsbestyr, tydligen hinderliga för Statsmannen. 1694 den 7 Juli fick Wr. dimission från præsidentskapet i Bergs-Collegium, der Carolus Rex och Carolus Piper yttra: — — — "hafvandes vi i sjelfva gerningen erfarit, att Verket emellertid icke allenast med en ovanlig mesnage är blifvit manieradt och fördt, utan ock genom eder oförtrutne sorgfällighet i det välstånd bracht, hvar till detsamma aldrig tillförene har hinnt. Alltså skulle vi intet högre ha önskat, än att J vidare velat continuera, då vi kunnat vara säkre att vår tjenst och intresse derunder blifvit väl och noga observeradt och iakttaget." — Särskildt ålades efterträdaren, att hålla alla de ordningar, Wr. infört, i orubbad gång, låtande dem tjena till rättessnöre.

Då Carl XII och Piper drogo i härnad, synes Fabian Wrede, ehuru utan namnet, varit premierministern hemma, haf, som i den korta förmyndareregeringen, med Hedvig Eleonora, Bengt Oxenstierna, Christopher Gyllenstjerna, N. Gyldenstolpe och L. Wallenstedt jemte sig, vanligtvis med Carl Piper vid protocollet, haft krigsportföljen, med insende på Amiralitetet. Den portföljen tog Kungen visserligen vid sin utfärd i egen hand, men till de öfrige hade, som det tycktes, Wrede hufvudnyckeln under de 9 åren då allt gick väl. Berch yttrar, att Wrede vid Carl XII:s tillträde af regeringen steg till sina förra sysslor igen och dref dem under Kungens frånvaro i fält, med lika flit som i de yngre åren, ända till 1711. Under "Grefve Bengts"

höga ålderdom (han dog 80-årig) och sedan från hans död, d. 12 Juli 1702, till dess Nils Gyldenstolpe d. 21 Dec. 1705 utnämndes till Canzlipresident, synes Wr. haft utrikes ärenderna närmast om hand, utom hvad Kungen och Carl Piper afgjorde i högqvarteren. Olyckligtvis kunde Wr. dock ej inge K. Carl den politik, han bekände i bref till sin son, Kungens Hofmarskalk; denna var (i Oct. 1700) att *sluta fred med Pohlen, på det H. M:t sedan måtte vända all sin makt mot den barbariske Ryssen, och låta honom betala gelaget för all den tort och skada han K. M:t och dess trogne undersåter tillfogar.* Medan K. Carl intriguerade för revolutionen i Pohlen, lade, som vi veta, Czar Peter grundvalen till sitt Östersjövälde i Petersburg. — Wr. kallas "premier-ministre" i depecher, som till honom insändas. Sjöärendernas embetsmän sände sina berättelser och ansökningar särskildt, som man af hans archif synes kunna sluta, till Wr., ifrån Carl XII:s antråde af regeringen intill Wredes dödsår. Dispenserades ifrån Kammar- och Statsverket genom nådigt bref från 'Bender af d. 30 Oct. 1711, hvarom Wr. anhållit d. 31 Juli s. å.; men K. M:t hoppades, att Grefven vid Rådsbordet och i Commerce-Collegium skulle genom sina mogna rådslag och långliga förfarenhet låta sig hädanaefter, som hittills, vårda om rikets bästa, hvarigenom Grefven ökade den nådiga tankan och benägenheten, K. M:t om och för honom hyste. Då K. Carl här undertecknade, påmint han i ett egenhändigt P. S., att han ännu ej fått den infordrade esterrättelsen om de regementers tillstånd, som voro lemnade under Wredes enskilda omsorg. — Förut var Commerce-Collegium blott en gren af Kammarverket. Wrede fick bilda det första Commerce-Collegium under sig sjelf såsom dess förste President; ty alla af honom föreslagna ledamöter och instructioner gillades af Konungen d. 11 April 1711. Wr. var då 70 år. Satt ock i Defensions-Commissionen.

Då rikets nöd började bli stor och Wr. nu blifvit sonlös, öppnades hans hand, som vi ofvan omtalat, på ett storartadt sätt, för att derigenom under den allmänna fattigdomen försona den Svenska afunden eller rättmätiga harmen, för så vidt all åtkomsten ej ansågs så snörrätt. I sitt testamente d. 20 Jan. 1709 kunde han anordna om jordagods, hvilkas mängd och vidsträckthet vi nämnt; men jorden gaf då i allmänhet ringa emot i vår tid. Äfven det inre boet var mäktigt. Dottren Sophia kunde föra med sig till Erik Sparre öfver 2,750 lod silfver, 68 juveler, deraf ett halsband sedan såldes för 450 R:dr och ett par örringar för 2,104 R:dr —

då, som vi minnas, allt arrendet af Mallahof blott var 448 Rdr; eller lika många T'r säd!

Den rike mannen Fabian Wrede dog d. 6 Dec. 1712, och begrofs i St Jacobskyrkan i Stockholm, sedan nedsatt i Wredegravnen vid Björklinge i Upland. Likkistan var fullsatt med symboler och deviser. Man såg der till påminnelse om hans börd *en perlemussla, hvori solen kastade strålar*; derunder lästes: *Generoso nobilis ortu*; till erinring om hans tidiga utbildning: *Hercules i vaggan sönderslitande ormar*, med förklaring: *Primis spes orta sub annis*; *en harpa med orden: Concordant ultima primis*, angifvande, att han ej svikit förhoppningarne; *en örn, som slår sinu klor i en bomb, hvilken solen antändt*, med inskrift: *Neutro territus ab igne*, som lär vilja säga: hvarken rädd för tyranners eller folkmassors vrede; *ett lejon, som går på ett slätt fält*, med orden: *animus non viribus impar*, antydande, att alla svårigheter voro småsaker för hans förmåga. Vid fötterna på kistan såg man *Medusæ-lufvudet* eller den nu nedtrampade afunden. Ofvanpå locket såg man — ej lifvets eller dödens engel, utan den rent hedniska sinnebilden *Pallas*, som höll en stjernkrona i hand för att kröna liket under locket. I likrummet såg man Emblemer som hade under sig verser på latin och svenska, af hvilka de sednare voro rimmade till ett helt poem. I personallerna yttrade Nordlind: — — — "öfverallt visade Grefven träget arbete, stor flit och brinnande nit, moget väsende, upplyst förstånd, makalös färdighet att finna sig i allt, med ett ord, makalösa naturens gåfvor, derigenom vinnande ett odödligt namn i hela landet och ett nådigt omdöme intill sin död hos sin höga öfverhet." — I grafverser, som blefvo utdelade, yttrades:

— — "Dess tal och tankars ström, som flöt ur nektars källa
Behöll sin samma drift i sensta vinters år — — —

Den knut, som mångens hand och hjerna trötta gjorde,
Han löste, snart — — — — —

Hans minne var för oss ett stadgars skafferi."

E. Odelstjerna hade skrivit ett Epitaphium, hvarur må anföras:

Communi quæ proposuit privata saluti
Regibus & sanctam præstitit usque fidem.
Rerum accisarum doctus sarcire ruinas
Quam superasset opis consiliiq; parum — — —

Wredius hęc parvo sub marmore conditur ingens;
Sæcla parem meritis rara tulere virum.

Vackrare än all denna prakt var dock att Enkan utdelade, som vi nämnt, penningar vid begrafningen. Af den hop, som då trängdes vid dörren till Wredeska contoret, kan man sluta, huru långt krigsårans törst hade fört Svenskarne i nöd. Enkelandstrådninnan Vitinghoff, hvilkens man var den förste af Lifländska adlens deputerade 1692, fick 24 daler. En Fröken Meijer 30; utom dessa begge fick dock ingen mera än 3 daler.

Vi minnas huru mycket silfver och guld enkan Brita Kruus vid sin död (1716) lemnade efter sig. Smyckena — perlor, diamanter etc. — värderades arfvingarne emellan till 6,670 R:dr, då 19 st. diamanter blott värderats till 15 R:dr. Fru Brita hade visserligen fört med sig det förnämligaste. Hon ärfde efter sin mor, Fru Agneta Horn, t. ex. i silfver en fontaine — der åtskilliga bilder utsprutade vatten — vägende 2,300 lod; ett fruktträd med gröna löf och silfverbelåten vägende 539 lod etc. Synes i hemgift ha från Gudhem i Westergötland fört med sig minst 10,000 lod silfver. 1713 stiftade hon, efter mannens önskan, de Wredeska stipendierna. Af hammarskatten i Söderfors m. m. skulle årligen utgå till Akademien 600 daler silfvermynt (300 R:dr R:gs). Vi få se att den sedan så namnkunnige Örnsköld såsom Wredisk stipendiat hann grundlägga de insigter, hvilka sedan så mycket gagnade fäderneslandet.

Dottern *Agneta Wrede* styrde länge för detta stipendium med mycken nitälskan, att derigenom gagna fäderneslandet, ej blott ynglingar. Hon förtjenar att särskildt bemärkas. Född 1674 d. 12 Nov. i Stockholm, blef hon 1693 gift med Öfverstelient. vid Pommerska kavalleriet Grefve Axel Johan Lillie, hvilken vid sin tidiga död, 1696, slöt Gref. Lillieska ätten. Under 34 års enketid styrde hon, med ett enda barn att vårda, sina stora egendomar med ovanlig drift. Dog 1730. Carl XII:s historiograph, som ock är hennes, intygar, att hon var begåfvad med qvickt snille och förstånd, undervisad i vetenskaper, anständiga för hennes kön och stånd, att det var hennes lust att hjälpa fattiga och nödlidande, bygga hospitaler, med nödtorftigt underhåll försedda, att hon nästan alla sön- och helgedagar, i högmessor och aftonsånger, vec-kopredikningar samt alla morgon- och aftonböner sågs på sin plats i S:ta Clara, i sitt hus förmanande sina tjenare till Gudsfruktan och ärbarhet. I De la Gard. Donationen i Lund ser man Agneta Wredes namn på ett stort antal af handskriftsbanden.

De la Gardieska ätten ansåg sig störtad till fattigdom af den "illaka Wrede." Detta ersatte Agneta, Fabians dotter, genom att gifva sin enda dotter, Hedvig Catharina Lillie, till Grefve Magnus Julius De la Gardie, hvilken ansett för en förmån för sig att få göra sig urarfva efter sin fader (en bror till M. G. De la Gardie), för att undgå räfsken från Reductions-Commissionen. Så uppsteg den snart ende kvarvarande De la Gardie hastigt till utmärkt välstånd. Hans fru, som visste med sig, att hon gifvit ätten dess anseende åter, var dock mycket själfständig, stod i spetsen för hattarne inom kvinnolinien, och föreläste som enka, enligt Jac. De la Gardies yttrande, en million i Paris, der hon umgicks med de förnämaste och var hofvets hyardagsgäst.

Man har på Löberöd af Ehrenstrahl väl målade porträtter af Fab. Wrede och Brita Kruus. (Af Fab. Wrede dessutom i Landtmarskalkssalen i Stockholms Riddarhus, m. n. ställen.) Man kan ej begära se ett rikare praktexemplar af en magnat och hans gemål ifrån det 17:de seklet. Grefve Wrede stöt själf sin grefliga ätt. Till hans minne äro 3 medaljer slagna, beskrifne af Berch och i Rehbinders Landtmarskalkshistoria.

Hans äldste son, *Carl Casper*, var född d. 21 Juli 1673 i Lals. Var ännu 1688 student i Upsala, inaccorderad i Prof. O. Rudbecks hus. Skolgossar sjöngo utanför den jemnåriga Grefvens dörr och singo vackra penningar. 1690 var den 17-åriga Rector illustris, sittande framom Rector Magnificus i Consistorium, för att lära sig — regeringskonst. S. å. den 25 Nov. höll Grefven en *Panegyricus Carolo XI dictus*, som trycktes på 5 3/4 ark. 1692 anträdde en utländsk resa under en prof. Schefferi son, sannolikt Chemisten Henr. Scheffers far, hvilkens föreläsningar i Chemi Torbern Bergman med beröm utgaf. På 1 1/2 år hade Gouverneuren och den gouvernerade "utan förfrågan" förtärt 7,000 R:dr. De anklagade försvarade sig inför den stränge Fab. Wrede med de underdånigaste ord, språket kunde bestå, men med bestämda tankar. Fadren hade själf befallt, att intet skulle felas på, som lände till den unge Grefvens heder och nytta. Intet hade kunnat sparas af hvad som utgifvits, utom det, som betalts för en hop antiqviteter, hvilka de, enligt förnåma resandes bruk, köpt uti Italien. Kostade det något, så gick dock förnämt till. Svenska Ministrarne följde unga Grefven nästan dageligen, der dylika residerade. I Paris umgicks han nästan blott med Prins Gustaf (af Pfaltz, Carl X:s brorson). Med denna tröst undfågs Grefve Wrede, som

gjorde sin första lycka som opponent emot den grefliga förnämheten, då sjelf blott Baron. "Af 10 hus spelades i 9." Der det ej spelades, var tyst och indraget. Kosten för hvar-dera var 22 R:dr i månaden, 8 för Laquien, logement med meubler 32 R:dr. De resande återvände.

C. Wr. blef Kammarherre 1695. Reste åter ut 1698. Var i Rom. Lemnade Paris d. 3 Sept. 1699 för att besöka märkliga stridsplatser i Franska Flandren. Återkom till Fäderneslandet d. 28 Dec. och blef samma år v. Hofmarskalk. 1700 följde Grefven Kungen till Seeland och skref i sina bref till Fadren goda bidrag till Sveriges historia. Det är en mögen man, som begriper hvad han ser och hör och är en fullt duglig telegraph emellan Kungen och den hemmavarande "premierministern." Han delar sin fars politik: fred med Sachsens och Pohlens Kung; kraftiga tag med Ryssen. Men Generalerna gjorde flera instancer för att föra Carl från tanken på Narva mot en bördigare stridsplan. — Han beskref slaget vid Narva redan d. 24 Nov. 1700, aftryckt på nära 8 sidor i De la Gard. Arch. Dog i Lais d. 10 Jan. 1701, efter 17 dagars sjukdom, i hetsig feber. K. Carl besökte honom som oftast under sjukdomen. I den notification Kungen sände fadren, heter det: Il s'étoit auparavant fort bien préparé à la mort d'une manière tout édifiante et qui est extraordinaire dans un jeune homme de qualité, qui doit quitter en un moment de si grandes esperances d'honneur et de richesses . . . . s'il étoit capable de quelque sentiment après sa mort, il se verroit regretté par son souverain d'une manière tout glorieuse pour un mort, son père en sera sans doute inconsolable.

Efter all sannolikhet hade denne Grefve Wrede godt hufvud och goda kunskaper, deri värdig sin utmärkte fader, men synes ha öfvergått honom i hjertats egenskaper. Eller ega vi ej rätt så sluta af den sympathi, Öfverinspektoren öfver de Wredeska egendomarne i Östersjöprovinserna är viss om, då han i det ena brefvet efter det andra skildrar allmogens nöd samt dess förtryck af Landshöfdingar och krigsbefäl? Den hårde Landshöfd. Cronhjort blef ock aflägsnad, och Skalden Creutz's fader, hvilken Inspektoren förordat, blef hans efterträdare till folkets fromma. — Man har öfver Grefve Carl utgifven likpredikan af D. Nordlind och en Oratio funebris af Theologen J. A. Bellman, tryckt in folio 1701.

Skrifter: Panegyricus in Natalem Caroli XI, Holmiæ 1690, 8:o. Programmata Academica diversis occasionibus sub Rectoratu publicata, Ups. Oratio in resignatione Rectoratus, Ups. habita 1690.

Yngsta sonen *Lars* föddes 1678 i Dec. på Wiborgs slott. Var i Hamburg d. 5 Mars 1696. Hade presenterats för Kungen i Danmark, och fick helsa på de Danske Ministrarne, som visade sig honnette. Böds till de utländske Ministrarne och kunde ej nog berömma deras civillitet. Kom till Paris 1697, uppvaktade Kungen, fick employ vid arméen. Åt vid General Feuquières bord. Den 28 Maj hade Fältmarskalk Villeroy, på Franska Kungens befallning inbjudit honom till sig; han fick promenera till häst med Fältmarskalken, ofta från morgon till sent på aftonen. Hemkom, och blef efter slaget vid Narva Capitaine för sitt välförhållande under bataljen, dervid han var ute hela natten och andra dagen, ehuru redan då sjuk. Höll sig ännu vid sängen då brodern dog. Förkylning och strapaser följde lätt i den hårdade Carl XII:s tjenst. Lars tillfrisknade. Sändes till Aachen att dricka brunn. Reste så till Paris. Blef öfverallt på resan tillspord om K. Carls person, bedrifter, hans troupper, m. m. "Tous les mondes en parlent avec admiration." Grefvinnan Guiscar yttrade för Grefven sitt missnöje öfver att hennes man ej fått taga afsked af hjeltekonungen. Den 8 Juni 1703 skref han sitt sista bref från Paris. Dog derstädes kort derpå af lungdot.

Dottren *Sophia*, född 1675, blef gift 1707 med Erik Sparre. Dog 1708. Deras ende son, *Axel*, kallades *Wrede-Sparre*. — Se detta verk, XV: 132.

(Källor: D. Nordlinds Likpred. öfver Fab. Wrede 1713. Stiernmans Sv. Landtmarek. Hist. hos Gjörwell i Sv. Biblioth. IV D. p. 347—350. Rehbinders beskrifning öfver Sv. Landtmarskalkar pag. 145—152. Ugglas' Rådelängd VI, pag. 5. Berchs skådepenningar III: 99—106. De la Gard. Donat. i Lund, deri en stor del af manuscriptbanden tillhört Wredeska archivet, hvarur utdrag meddelats i De la Gard. arch., särdeles i XIII och XIV D. Fryxells Handlingar och Berättelser. Vanliga historiska arbeten. Gezell's Blogr. Lex. Stiernm. Höfdlingaminn.)

—N.

3. WREDE, CARL HENRIK.

Son af n:o 1. Född efter fadrens död i Hapsal i Lihland d. 8 April 1606. Som hans moder försporde hos denne posthumus en särdeles inclination för studier, jemte ett godt förstånd och ingentum, lät hon honom af skicklige och flitige præceptorer informeras. Sände honom så i Juli 1625 ut på "sin peregrination." Han var i Holland 2 år, der han sina studier vid Academierna, liksom ock sine ridderlige

exercitier kunde förfrämja och continuera. När han den Holländska *republiques* stat sett och intagit, förfogade han sig till *envidsstaten* Frankrike, flitigt uppvaktande på hofvet, som då och länge var en slags friskola för Europas unga adlingar. Efter 3 års continuerliga vistelse i Frankrike vände han 1630 till Holland igen. Nu först blef han presenterad på Svenska hofvet. När Drottning Maria Eleonora reste till sin gemål 1631, var C. H. Wrede med i hennes svit. Men hjeltekonungen kallade sonen af sin faders räddare till ett verksammare lif. Han blef Cornett vid Reinh. v. Rosens värfvade regemente till häst 1632, vid 26 års ålder. Bivistade Würtzburgs eröfring. I slaget vid Lützen tjente han för Lieutenant till häst och förhöll sig manliga, såsom en Cavalier egnar och anstår, men måste der mista sin ädle och dygdige Konung. Deltog sedan i belägringen af Hemmel 1633, då Ryttmästare vid Södermanlands Cavalleri. Då den vid Lützen öfverblefne delen af Södermanlands regemente, enligt hvad dess historieskrifvare antager sannolikt, hemföljde den store Konungens lik, eller ock förut, återkom Wrede, som nu sökt sig afsked och sökte sig en brud, samt blef 1635 gift med Märta Fleming, Friherrinna till Elimä, Fru till Bornö, Östanå och Edeby, en dotter af Krigsrådet Henrik Fleming och Ebba Båt. Insattes 1640 såsom Assessor i K. Hofrätten i Stockholm. Landshöfding i Åbo d. 23 Juli 1653. Friherre s. å. jemte sin äldre broder Casper; begge introducerades 1654 (n:o 44). C. H. Wr. dog den 3 Nov. 1654 (enligt likpredikan. I Stiernmans Höfdingaminne står 1655 d. 3 Nov. Men han begravs, jemte sin späda dotter Helena, redan d. 20 Maj 1655).

I Personallerna yttras, att han visat stor trohet, rättfärdighet och flit, alltid funnen utan svek och list, ej lemmande någon, som honom tillitade, utan nöjaktigt svar. Han åberopas som sagesman i de märktliga memolrerna, hvilka aftryckts i Handlingar rörande Skand. Hist. IX p. 110. — Skref sig: Friherre till Elimä, Herre till Tavastby, Anjala (Anjala), Hammenäs, Edeby och Östanå.

Han blef stamfader för den grenen, som ännu grönskar, ehuru det såg ut, som den först skulle bortgå. Då brodern Casper hade 3 söner och den äldste af dessa hade 2 och den yngste hade 3 söner, så lefde snart blott en af Carl Henrik Wredes flera barn, på hvilken detta hopp kunde hvila, sonen Fabian, hvilkens ene son Fabian allena hade barn, en son, Fabian, hvilkens barnbarn nu lefva. Vi ha nämnt, att C. H. Wr.—s dotter Helena lades jemte sin fader i grafven. — Den

17 Oct. 1658 begrof samme Kyrkoherde i S:t Jacob Friherarne Henrik och Johan Wrede samt Jungfru Ebba Wrede, af hvilka den äldste blott var 19 år och 5 månader. Han hade under Em. Frigelli — sedermera R. R. Gripenhjelm — direction i Upsala studerat Libros Symbolicos, Historicos & Politicos, jemte Mathesin, Geographiam och Eloquentiam, kunde för sin moder bekänna, att han aldrig låtit draga sitt hjerta till någon oloflig kärlek eller såsom många hans "ståndsgelikar" inlåtit sig med någon meniska i slika otidigheter, under sin sjukdom styrkande sitt hjerta med Guds ords betraktande och sjungande af psalmer, dervid han bad de närvarande instämma. Han dog på Östana d. 13 Juli 1657. — Jungfru Ebba kunde "den andelige vattukällans" psalmer nästan ur minnet, hade varit öfvermåttan god mot de arma, dog i messling d. 4 Aug. 1657, 18 år gammal, hvarpå brodern Johan följde d. 29 Aug., nära 6 år gammal. Vid dessa begrafningar af fader och 4 barn inom så kort tid, talade Kyrkoherden Skough ganska rörande. Sjelfva skildringarne af de fromme sjuke ynglingarnes "himmelska syner" kunna ännu röra.

(Källor: Ö. Skoughs Likpredikningar. Adels-Matr. och Höfdings-Minnen.)

—N.

4. WREDE, HENRIK JACOB.

En Friherre Carl Henrik Wredes son, som skref sig *Fabian Wrede Carlsson*, Öfv. Lieut., g. m. Helena Gustaviana Duvall, dotter af Dalahöfdingen Gustaf Duvall (kallas någorstades dennes första hustru), lefde ännu 1706, såsom man ännu af ett då till Grefvinnan Agneta Wrede från Riga skrifvet bref, men lär dött ej lång tid derefter, lemnande efter sig 4 söner och 5 döttrar i fattigdom. Hvad reductionen sparat, förhärjade Ryssen; hvad Ryssen ej förstört, annamades af Creditorer. Grefvinnan Agneta fostrade, medan fadren ännu lefde, en af de 5 döttrarne, hvarför denne hembar sin tacksägelse, viss, att hon fick lära allt det godt och ärbart var. Vi känna till namnet blott sönerne *Henrik Jacob*, som dog 1758, och *Fabian* — se n:o 5 — som dog 1768, samt af döttrarne *Märta G*(ustaviana), g. m. Domprosten Hilleström i Götheborg, och *Barbro Helena*, hvilken såsom en Major Grefve C. Creutz's maka blef Skalden och Canzli-presidenten Grefve G. Ph. Creutz's moder.

Henrik Jacob, möjligtvis yngre än Fabian, föddes på Edeby i Salems socken i Södermanland, 1695. Modren dog då han var 4 år, fadren innan han fyllt 10. Han blef 1711 page hos Hert. Carl Fredrik; men, "mindre hufvuld för hofleffvernet, gaf han sig åt vapenbragder." Han inskrefs vid K. Lifgardet 1713 som Volontaire, blef 1714 Förare, derpå Sergeant vid samma Garde; s. å. Fänrik vid Grefve Sparres regemente. Då Nerikes femmänningsregemente uppsattes, blef han der Lieutenant och blivstade en förrättning till sjös i Norge 1716, dervid han utmärkte sig; blef d. 16 Juni 1718 transporterad till Elfsborgs regemente. Var då ännu i Norge; men ännu har ej kunnat utrönas, om han sednare på året skickats som kurir till Stockholm, så att han kunnat vara i Prinsessan Ulrika Eleonoras förmak då underrättelsen ankom om K. Carls död; derpå böra dock granskare af urkunder fästa uppmärksamhet. Erhöll på begäran afsked från sin tjänst vid Elfsborgs regemente d. 15 Aug. 1719. Blef s. å. (eller det följande) Capitaine-Lieutenant vid Grefve Gustaf Oxenstiernas regemente, der Capitaines n. h. o. v. gafs honom d. 11 Maj 1721. Då detta regemente upplöstes, blef han 1722 Ryttmästare på expectance vid Östgöta Cavalleri. Säkrligen ha Kryger och Gezelius från Wr—s egna anteckningar eller berättelser, hvad som anföres, huru Wredes lycka och befordran utan hans förvållande nu stadnade, huru några Officerare, som ock på expectancelistan uppförts, kommo snart nog till stora hedersposter, men att Capitaine Wr. glömdes bort till 1747^{*)}. Troligen räknades Carl Fredriks förre skyddling till det "missnöjda Holsteinska partiet," som ej upphjelpes till inflytelse af Prins Fredrik af Hessen. I Holstein hade bröderna Wrede större ynnest än i Sverige. Brodern Fabian blef under tiden t. o. m. Generalmajor i Holsteinsk tjänst; Henr. Jac. uppgifves ha der blifvit Major (Major kallas han i 1742 års riksdagshandlingar). Under tiden slog sig denne på vetenskap, det är afgjort, och på Svensk häfdaforskning, hvilket är högst sannolikt. Föga mer än ett år efter Vetenskaps-Academiens stiftelse, inkallades Capitainen på det lilla Runstorp i Östergötland till Ledamot, 1741, och den första lysande uppsättningen af ledamöter valde honom till Præses, innan denna ära ännu vederfarits Jonas Ahlströmer, Sten Carl Bjelke, Augustin Ehrensvärd, Christopher

^{*)} 1735 kvarstodo som expectanter på Östgöta Cavalleri, utom 6 Ryttmästare, m. m., 7 Capitainer, deribland H. J. Wrede, G. D. Hamilton (sedan Fältmarskalk), så att utsigten till befordran var aflägsen.

Polhem, And. Celsius, S. Klingenstierna, Em. Svedenborg o. d. Det förutsätter ej ringa aktning af män, sådana som de nyss anförde. Och han rättvisade deras omdöme i præsidenttalet: *om ett borgerligt samhälles, eller ett lands och rikets, sanna styrka, samt sätt och utvägar att komma dertill.* Mottot är taget nr K. och Höfd. Styrelsen: Swa som thet ähr Kununge dygr heder ok ähra, hawa rijka almoga; swa ähr thet ok hvarilom ädla ok byrdigom Herra dygr blygd ok nesa heta ok vara stafkarlakununger. — Må vi härur anförä:

"I fornom tima, såväl som i sednare tider har det ock funnits sådana statskloka missfoster, som hållit det till ett hufvudmedel för furstars bestånd och grundfäste, att fylla räntekammarn med millioner myntadt silfver, fastän sådant skulle ske med menighetens förtryck och utmärglande . . . . . Tvungna och inbillade dygder, länders våldsamma inkräktning och Furstars späckade kassor äro odugelige grundvalar under byggnaden åt ett varaktigt och välmående samhälle. Jag kunde väl räkna upp flere sådane förkastlige ämnen, som klåpare i denna byggningskonsten veta och pläga taga till hörnstenar . . . . . Det hörer ett höfsadt folk till, som låter den gudomliga visheten leda sig till hvarjehanda slöjd, handlag och snillebragder, hvarigenom Guds samhällsordning, Skaparen till pris och kreaturet till fromma, vinner sitt behöriga ändamål . . . . . Om Herr Obetänt ej gör sin räkning, så gör räkningen sig sjelfvan . . . ." Man tycker sig här märka en v. Höpkens medtäflare, har det någonstädes ytrats, der profvet meddelades.

Som Präses i Vettenskaps-Akademien kom han till riksdagen 1742, och blef en af rikets mest betydande personer i en tid, då Riksdagen hade all makten. Den 13 Oct. 1742 afbröt Majoren Bar. Henr. Wrede debatterna om kriget på Riddarhuset med att väcka successionsfrågan, churu indirect, genom ett memorial, att ingen till Svensk thronföljare kunde nämnas, som ej vore född och uppfödd i Lutherska läran. Ständerbeslutet af 1720, att före thronledighet ej skrida till thronföljareval, kringgicks genom att ej nämna det namn, som ej behöfde nämnas för att begripas. Så se vi Wredes finger inom Bondeståndet, der, näst efter hans uppläsning af ett *Memo-rial om Kungaval*, en bonde kan uppläsa ett liknande, deri namnet Carl Peter Ulrik först nämnes. Bondeståndets flertal fattar eld för förslaget. Taleman och Secreterare svettas och orda om alla faror att nu bekänna sin önskan, de kräfva formernas iakttagande m. m.; men flertalet befaller

att i Protokollet skall inflyta hvad Bondeståndet önskar. 2:ne deputerade af Prestståndet komma och upprepa hvad Talemannen O. Olsson och Sekreteraren söker inpregla; det half ej. Wrede hade mot sig blott 16, som vid voteringen röstade för uppskof med önskans tillkännagifvande. Den dagen var utan tvifvel en sötebrödsdag för Majoren i Holsteinsk tjänst.

Vi känna, huru Carl Peter Ulrik blef Rysk thronföljare, sedan Rysslands Kejsare. Den opinionsyttring af Sveriges allmoge, Wrede haft mod att — mot formerna, det erkännes — så snart framkalla, blef visst ej utan följd för de Nordiska folkens historia; ty nog fortskyndades derigenom den ryska verksamhet, som afsåg att eröfra en Peter III för Czarernas thron. Der kunde man ej vara i okunnighet om, att Carl Peter Ulrik heldre önskade bli *K. Carl XIII*. Då dörren öppnades till Sveriges kröningssal genom Drottning Ulricas död och Henrik Wredes förslag, blef ej tid att i Petersburg längre tänka, utan handla. Gezelius yttrar: "den tidsens conjuncturer gjorde detta steg till det äfventyrligaste, och det blifver för Frih. Wrede en evärdelig heder, att han då, för att frälsa rikets välfärd, vågade sin egen, och först öppnade rådplägningsen i ett så viktigt ärende." — Härvid kunde ej blott Hertigens af Holstein bästa afses. Det der arcanum, C. Gyllenborg trodde uppå, hade tvifvelsutan transpirerat till Wrede. "Ryssarne skulle sträcka gevär i den stund en Czar Peters ättling anförde, som Svensk thronföljare, Svenska hären." Och "då mostern Elisabeth, genom Svenska intriguer, blifvit Kejsarinna, skulle hon återskänka systersonen hvad hennes fader tagit från Sverige." Kanske hade Elisabeth så tänkt. Ryska kronan kunde locka, äfven utan den Finska juvelen, om något skolat gifvas för hjälpen. Men oppositionen mot Iwan, som anade detta, half henne, Svensk hjälp förutan, till sitt mål, och Sverige tappade sitt intrigue-spel, såsom förekommet af upprorsspelare på närmare håll. Wrede hade emellertid blifvit en riksdagsnotabilitet. Han uppgifves ha suttit i den commission, som dömde C. E. Lewenhaupt och Buddenbrock. Han deltog utan tvifvel i sin brors sträfvan att kunna såsom *finska adlens* beslut anmäla: *heldre frivillig Ryss, än Dansk genom våld*, som här skulle betyda: *heldre Kejsarinnan Elisabeths thronkandidat, Adolph Fredrik, än Danska kungen och unken!* Den förra meningen segrade. För Finnar kunde det ej vara inbjudande, att beräkna en framtida regering i Köpenhamn, men vid det ropet väcktes en sofvande björn. Härom se J. Wikmans biographi längre ned. Vid 1746—47 års riks-

dag se vi Generalmajor Fabian Wrede, Henriks bror, såsom Adolph Fredriks man och Hatt, öppet kämpa mot Ryska ministern och inflytandet af hans utdelade 1,400 ducater för att lå Ungern v. Sternberg till Landtmarskalk och vi kunna antaga äfven här biträde af brodern, som satt i Hemliga Utskottet. Huruvida bröderna biträdde, att vid Utskottsbildningen med 200,000 Franska Livres slå Mössorna ur brädet, känna vi ej närmare. Henrik Wrede, som vid Carl Peter Ulriks val till thronföljare eröfrat så många sympathier genom att framhålla, huru denne Prins var född och uppfödd Lutheran samt borde gifta sig med en prinsessa af samma religion, föredrog nu vid 1747 års riksdag ett memorial om Religionsfrihet, som dock ej den tiden betydde öfverlöparefrihet eller religionslöshetsrätt, utan frihet för utländningar i sin religion, såsom för Svenskarne i sin. Han ville derigenom öka landets kunniga och driftiga folkmängd, väl vetande, att samhällets makt och anseende ej bör mätas efter vidsträckta gränсор, utan efter invärtes styrka. Smitta af villolärar och tankarnes oenighet fruktades, och hans välmening blef fruktlös. Wr. satt i en särskild deputation, som afsåg Finlands upphjelpande. Der yttrades, att Landshöfdingar borde väljas bland sådana, som kände landets språk. Då Ständerna i anledning deraf ingingo till K. Maj:t med berättelse, "lemnade de Herrar Rikssens Råd fria händer att uppföra honom bland andre skicklige män på förslaget till det lediga Landshöfdingembetet i Karelen," uttryckande dock sin önskan, att K. M:t ville honom dertill utnämna. Han blef den 2 Mars 1747 Landshöfding i Karelen, Savolax och den behållne delen af Kymenegårds län. Brodern Fab. Wr. hade d. 22 Dec. 1746 inträdt i Senaten.

Den nye Landshöfdingen kom nu i bättre tillfälle att hjälpa sin unge systerson Grefve G. Ph. Creutz, hvilken han och en den fader- och moderlöses farbror nu sände till Åbo Akademi, der ynglingen började utveckla sina ovanliga anlag äfven som skald. Det nya länet gaf arbete åt sin höfding. Flera hemman hade råkat i ödesmål. Länsherrens första omsorg blef, att skaffa åboar på dessa hemman: att uppmuntra och befordra landt- och stadsmannanäringar: att inrätta en ny gränsestad*) (Lovisa, nämnd efter drottningen; det namnet gafs dock först 1752 åt det gamla Degerby, vid ett besök af K. Adolph Fredrik), sedan den gamla staden (Willmanstrand) kommit i Ryssarnes händer:

*) Stadens anläggande blef dock beslutadt redan 1745.

att främja rörelsen städer och landsbygd emellan, till hvilken ända han lät laga de förfallne vägarne, och inrätta en ny landsväg, till mycken nytta för det vidlyftiga länet. Han hindrades dock i sina goda afsigter af natur och människor. Hans hjerta oroades, enligt Kryger, när hans anstalter ej vunno en så hastig framgång, som hans välmening beräknat. Möda och bekymmer försvagade hans krafter, så att han måste längta efter hvila. Den vanns dock så snart den begärdes. "Ingen nyttig näringsgren må nämnas, hvilkens idkare ej funno i Wrede en uppriktig gynnare och nitisk förespråkare. Hans drift var ej mindre än hans välmening, och hans tänkesätt i den allmänna hushållningen så redigt, som hjertat var ärligt och skildt från egennytta. Den lyckligaste förening af patriotiske egenskaper; skada att den hos de fleste saknas." Kryger var en redlig och upplyst kännare af det han här bedömmar. — Ett uttryck af regeringens bifall lemnades genom Svärdsordensstjernan d. 26 Sept. 1748. Hans afsked, begärdt 1752, utföll d. 3 Juli 1753.

Vid 1752 års riksdag, då alla hoppades det bästa af regentombytet, se vi ej Henrik Wrede; men deremot 1755—56. Hans brors namn stod bland de Rådsherrarnes, som vid riksdagens början klagade hos Ständerna, att Kungen med rådd af Senaten förstod blott *tillstyrkande* eller rätt att råda till hvad de ansågo bäst; men ej att *rådgifvarne* egde att råda öfver honom. När kungapartiet ville framkalla genom våld en exeges af ordet i gammalsvensk anda, och försöket misslyckades, sattes en *Högl. Ständer-Commission* att dömma öfver högförrådarne, och H. J. Wrede var Ordf. deri. Denna Commission, ett välfärdsutskott, blodigt i åminnelse, hade sin egen polis, och anordnade d. 12 Nov. 1755 och d. 21 Jan. 1756 särskilda summor för hemliga utgifter. Der hölls en skarp kritik — som dömde till vatten och bröd o. d. — öfver "förgripliga utlåtelse" af riksdagsmän, docenter m. fl. Angifvarne hade stundom vid måltider lockat ut de yttranden, som sedan anklagades. Tortur användes att utpressa bekännelser. Man känner Pukes berättelse om "Rosenkammar." Vi ha all anledning antaga, att Henr. Wrede hörde till de moderata inom Commissionen. Å en berättelse, som finnes inom Commissionens Handlingar, aftryckt i *Handl. rör. Skand. Hist. XIII: 278*, följ., ha märkvärdiga noter blifvit tillagda. Då, enligt Liljegren, handskriften sjelf uppger H. J. Wrede såsom noternas författare, ha vi skäl att jemföra dem med stillen uti det Wrede bestämdt tillhörande Präsidiet. Môte vi ej samme Höpkens medtäflare? "*Porath* var

lane med Baron Horn: hade character och courage, men ej mer. Baron *Gust. Jacob Horn* var en hederlig man af föga sinnessstyrka, små revolutionsmoyenger, men lade sig för vida ut, af en stor tillgifvenhet för hofvet. *Brahe*, kacker och en ärans karl för sin person, redan van vid affärerne, äregirig, och, för att vara Revolutionsman, för hög; af högmod vidtog han att ej rymma. Chef för det partiet, som åskade mer makt för både Rådet och Konungen. *Ståhlsvärd*, en impie; stor fortificationist; mediocre revolutionsutförare; mera moteur, mest af *Brahes* folk. *Puke*, duktig karl, en äkta revolutionsperson, af *Hårds* anhängare in i döden. *Ernst Angel* en fyllhund, men dessemellan exellent löpare . . . . . I fylleriet upptäcktes tillställningen. Uselt att nyttja sådant pack i lifssak, med kunskap om saken . . . *Estenberg*, en svängare, . . . sådane, som finnas i alla oroliga tider, många för en. Baron *Stakelberg* kom häruti utan att det behöfts, minst sagdt. (Om *Er. Wrangel*, se häröfvan XXI p. 123.) *Hård* ville, att kungamakten ensam fick mera styrka. En actif, men ej så stort lumen, som det såg ut. Önskade nästan en despotism. Orädd i krig och fred och god militair. *Dalin*, ovillkorligt tillgifven hofvet, men icke i despotisk smak. Baron *Stierneld* hatade rådkammarn och ville uppoffra allt för hofvets uppkomst, utan graunlagenhet. Ändock frihetsälskare. Excellent i momangen och af ett artigt väsende med prestance. Baron *Kalling* mera quickt pratsam än verksam; nu något nyttjad af gammal vana; var för rådets makt ej ogin och mera mössa än rojalist inombords. Var framfusig . . . . . Hattarne allt stadigt det capablaste folket, mössorna de mindre och hofvet blandning. Det trodde sig böra kasta sig än till det ena, än till det andra partiet, dupe för hvilketdera partiet det hjälpt upp." Derpå vänder sig domaren till medbröderna. "Af Commissionens ledamöter var *Creutz* en ung obetänksam entusiast, som gaf sig en lumpen rôle (han blef nu Öfverste). Bisk. *Halenius* och *Rogberg* voro män af djuphet, men ock af mera politisk stelhet och oömhät, än som höfdes prester. *Gadolin* icke sämre; illparig man. Borgmästare *Schan* var caput för icke söta medbröder. Bönderne voro af samma ull med de förutnämnde. Aktor *Renhorn* var en man, som lernade ett förskräckande rykte . . . . *Palmstjerna*, . . . kallades han Cato, så är han mindre *Uticensis*, än republikanarn Brutus, som kunde slagta sin son. En man af mod och prestance och talenter. Hans historia är kanske hårdast, då han presiderade i den efterföljande Commissionen. *Fredrik Gyllenborg* hördes aldrig på Riddarhuset, men styrde . . . .

Pechlin var ännu, som för ung, en underordnad, men som redan hade hjertat och hårdheten och lufaktigheten af en farlig medborgare, men en esprit d'intrigue en superlatif." — Om Ordföranden är intet omdöme anfördt. — Liljegren fann handstilen i detta manuscript vara densamma, som i de handskrifter ur Dalinska samlingen, som väckt så mycket och rättvist uppteende, införda i 1 D. sid. 37, 3 D. sid. 17, 7 D. sid. 190 och 9 D. sid. 84 af samma Handlingar, derur ofvanstående anförts. Det erkännes, att både dessa memoirer och uppsatsen om 1756 års commission, ha mycket slägttycke i stil, behandlingssätt och omdömesförmåga. I Gustaf Claesson Rålamb's biographi i detta Lexicon anföres ett och annat skäl att som författare antaga denne i våra häfder så bevandrade gynnaren af Dalin. Sedermera ha vi upplysts, att denne Rålamb, oaktadt lärd man och stor samlare, dock saknade den skarpsinnighet i omdömet, som föjer sig i dessa memoirer, hvilken H. J. Wrede deremot ådagalägger i den uppsats, deri hans författareskap är visst, eller der det är tillkännagifvet. Svårigheterna för antagandet, att Wr. kommit från Norge 1718 till Stockholm, så att han kunde vara i prinsessan Ulrica Eleonoras förmak, då ryktet om Carls död kom, höll oss då tillbaka från att antaga denne herre som författare. Vi ha ej ännu kunnat upptäcka när han kom från Norge till Stockholm, men böra erkänna, att de inre criterierna tala mest för Wrede, och att de yttre ej ännu kunnat jäfva det vittnesbördet. Den lika handstilen i alla dessa anteckningar, och uppgiften, att den ena är af H. J. Wrede, tynger vågskålen så anseeligt för denna mening, att vi ej böre förbigå de öfvervägande skälen, att lemna Wrede denna sannerligen ej ringa författareära. I händelse den tillhör honom, måste han räknas bland dem, som mest inverkat på våra häfdatecknares omdöme om 18:de seklets märkvärdigare Svenske män. Vetenskaps-Akademiens ledamöts- och Presidentskap får då en bättre förklaring än af det i handlingarne intagna Rönnet om Kytöjörd. Man röjer i *vetenskapliga* bilder en med vetenskapliga ämnen sysselsatt, t. ex. "huru Nationens män (i början af Frihetstiden) voro torpare i tankar och politik, utan en enda grad public spirit hela *Fahrenheits thermometer* igenom, med en elevation, som var parodien på den engelska." Der glöder ej sällan i hans anteckningar en Tacitansk vrede i ordens smälta malm, en vrede, som egentligen är en kärlek, hvilken lider af sitt öfvermått.

H. J. Wrede dog på Runstorp i Östergötland d. 20 Aug. 1758 (ej 1756, såsom Låstbom anför i sitt Höfdingaminne, der Wredes chef, Oxestjerna, orätt kallas Reenstjerna, och XVI D. af Skand. S. Handl. uppgifves i stället för XV, Låstb. L. c. 2: p. 317, näst sista raden). Blef 1721 g. m. Elisabeth Charlotta Skytte, död 1756, dotter af Öfverstelieutenanten Hans Skytte och Wend. Cath. Törnsköld. De efterlemnade inga barn. Från 1753 till 1758 satt Wrede på sin gård Runstorp i Östergötland, utom då de Riksdagskallelser utgått, hvilka han hösammade. Hans förhållande till Holsteins hertighus, liksom broderskapet med en af "viljorna" i rådet, torde mer än det nit för folkvälde, som man kunnat tilltro honom, föranleda, att han invaldes i Högl. Ständer-Commissionen 1755, der hans nummer å Riddarhuset vållade honom Ordförandeskapet. För brodrens skuld, kunde han ej gerna lemna platsen åt en annan af valslumpen framkallad. Någon, troligen Friherre A. L. Stjerneld, yttrar: "Wrede var en rättskaffens man, och, ehuru Präses i Commissionen, sannfärdig, samt väl i stånd att känna hvar individu i denna tillställning, hvilken hade allt för många hufvudmän och desse icke ense, men som alla ville ändring." Säkert var han en af sin tids störste *intelligenser* i vårt land, om vi tala dagens dialekt. Krygers slutdom är: "Han var mer en huld fader, än en sträng husbonde mot sina underhåfvande. Ansåg för den tyngsta börd att lefva sysslolös. Tiden var honom ock aldrig till last. Han brukade jorden med förstånd och med uppmärksamhet. Han undersökte flitigt naturen, men glömde ej bort att prisa naturens herre. Höll sig ej envist vid bruk, som vunnit urminnes häfd. Sin öfriga tid hade han använt till läsning af andeliga och verldsliga skrifter; de förra styrkte honom i vissheten om vår gudomliga salighetslära; men de sednare städade hans förstånd och gjorde honom dagligen skickligare till allmänna och enskildta värf. Han fann i synnerhet nöje i chemiska vetenskapen, hvari han förvärfvat sig så mycken insigt, att han sjelf tillredde större delen af de s. k. Halliske medicamenter, såväl som en myckenhet andra läkemedel, dem han . . . villigt skänkte åt andra, som behöfde dess hjelp. Använde all möda och kostnad på välartade ynglingars uppfostran, mest af sina anhörige. Till dessas och hederliga enkors underhåll lemnade han villigt hälften af sin inkomst, hvaraf han dock aldrig hördes berömma sig. Och hans egendom var ej ens medelmåttig i hans stånd. Kräslig mat och starka drycker behagade honom aldrig. Sönnen fick ej borttaga hans halftid.

Om morgnarne drack han ett halft stop kallt vatten i stället för kostbara drycker. Hade ett behagligt utseende. I hans panna lästes strax: ärlig man; umgängelsen lärde att så var. Han var ordhållig i löften, trofast mot vänner, skonsam mot ovänner, oförskräckt i farlighet, tilltagsen i svårigheter, vänlig utan fiänd. Naturen hade begåfvat honom med en manlig röst, den han dock ej brukade för att nedtysta andras skäl. Men när tvedragt och farliga stämplingar oroades samhällets välfärd, när dristiga händer vågade vidröra grundlagarnes otryggliga ramar, — då gjorde vår Wrede skäl för namnet. Hans hjerta tändes af nitälskan . . . . . tålte ej skämt i allvarliga ting, eller förgripelser mot det, som Guds och människors lag vill hafva fridlyst. Var i sina sista lefnadsår ofta plågad af sjukdomar. Han, som alltid burit en innerlig vördnad för Gud och dess helliga sanningar, *hvilka kommit längre, än in i hjernan*, hade ej svårt att bereda sig till döden. Icke med en stoisk känslolöshet, utan med en christlig frimodighet emottog han döden efter 8 dagars sjukdom."

Är han ej af våra *märkvärdige* män af en högre ordning, ehuru ej mycket *namnkunnig*? Är han *memoirförfattaren* af 1742, så må vi erkänna, att han förtjenar sin plats jemte A. L. Hamilton och G. Ehrensvärd, såsom en af de ypperste i vår litteratur.

Skrifter: Ytterligare om Kytöland, W. A. Handll. 1742. — Riksdagsmemorialer. — Tal om ett borgerligt samhälles, eller ett lands och rikets, rätta styrka, samt sätt och utvägar att hinna dertill, vid Præsidiij nedläggande i Wet. Acad. Tr. 1743. — Anmärkningar vid Berättelsen om Riksens Ständers Commission, 1756, tr. i Handll. rör. Skand. Hist. XIII pag. 279 följ. — Möjl. också Konung Gustaf I:s yttrande om Sverige, Handll. rör. Skand. Hist. 1 D. — Ett compendium, etc. 3 del. — Anteckningar, etc. 8 & 9 DD., — se titlarne fullständigt anförda häröfvan, XIII b. p. 129.

(Källor: De la Gard. Don. i Lund. — Gezelii Biogr. Lex. — J. F. Krygers Äminnelsetal i W. Acad. — Stiernm. och Låstboms Höfd.-Minnen. — Handll. rör. Skand. Hist. XV. p. 181, Sverige under Ulr. Eleon. p. 177 f. — Sv. Mercurius 1760, p. 193—206.)

—N.

5. WREDE, FABIAN (HI) FABIANSSON.

Son af Frih. Carl Henrik Wredes son, *Fabian Wrede Carlsson* och Helena Gustaviana Duvall (se n:o 3). — *Fabian* var troligen äldre än brodern Henrik, således född före 1696. Vi ha först träffat honom omkring 1722, då Grefve

Fabian Caspersson Wredes sterbhus anmodade honom att öfverresa till Estland och vid den Ryska commissionen bevaka dessa arfwingars rätt till Sitz. Den 24 Maj 1724 skref han till nämnde arfwingar från Stockholm, huru några af hans sal. faders creditorer behållit för skuldfordringar de manlångsods, han ärft, sedan de förnummit, att bemälte arfwingar framdragit inför K. M:t att dylika gods kunde försälas och förpantas. Han framlade derjemte, hurusom Casper Wredes gren allt ifrån Reductionstiden possederat största delen af godsen, så att Carl Henrik Wredes gren knappt njutit 10:dedelen af donationen till stamfadren Henrik Wrede, oaktadt så de första, som de sista donationsbrefven lade lika lott till Henriks begge söner. Genom denna orättvisa mot Carl Henriks branche hade fadren, Fabian Carlsson, kommit i den nödställda belägenhet, att hans barn nödgats cedera bonis, och blefvo nu hotade, att af de manlångs gods, de fått på sin lott, betala fadrens skuld. Han begärde därför ett sammanträde, hvarvid utrönas kunde, huru mycket Kongl. Rådet Fabian Caspersson Wrede uppburit på sin lott, öfver sin hälft. Han hoppades, att billigheten insågs i den begäran, att af detta förmycket uppburna få godtgöra fadrens creditorer. — Ett förlikningsinstrument uppsattes, sedan derom tvistats i K. M:ts Justitiæ Revision och Svea Hofrätt. I ett document af 1731 framhålles, huru Riksdagen 1723 hade förklarat, att K. Carl XI:s och Carl XII:s confirmationsbref å Carl IX:s donationsbref af 1608. orätt tolkats såsom en ny donation åt Caspers branche, mer än åt Carl Henriks; att när Fabian Caspersson dött utan manliga arfwingar, ej allenast Wredeska donationsgodsen borde afträdas till lefvande arfwingar bland Wredar in natura, utan ock ersättning lemnas för uppburna räntor, svarande mot hälften af de ifrån Fabian Wrede Carlsson reducerade sätesgårdar och bondehemman. Från 1684 till 1706 gick denna fordran till 7,200 daler silfvermynt af Finska godsen och 26,400 R:dr alb. af Estiska. Fab. Carlssons barn begärde ock ersättning för stamgodset Wredenhoff i Lifland; etc. etc. Dock begärdes blott i ett för allt Mustela gård af 368 d. 14 öre smt renta. Den 7 Juli 1731 bad Fab. Fabiansson Grefve M. J. De la Gardie om snar resolution. Den lär ock följt, och efter önskan. Ätminstone finna vi att Fabian Fabiansson Wrede sedermera egde Pejpolä och Mustela gods, som hörde till Donationen af 1608.

Baron Fabian uppgick på krigsbefordringarnes trappsteg. Enligt Knösiska Anecd. "var han vid Carl XII:s död Capit-

tafne, men, såsom af Holsteinska partiet, missnöjd med K. Fredriks val, tog han afsked och gick i Holsteinsk tjänst. Vid Fliska kriget 1741 se vi honom dock återgången i Svensk tjänst såsom Chef för Commissariatet. I denna egenskap samlade han mycket penningar, hvarför han köpte egendomar, och dref vid dem åkerbruket till ovanlig höjd." Han var Holsteinsk Generalmajor samt Svensk Öfverste och General-Krigs-Commissarius, då han d. 22 Dec. 1746 inkallades i Svenska Rådkammaren på samma gång, som de berömda männen A. J. v. Höpken, N. Palmstjerna och Cl. Ekeblad. Han blef C. S. O. med St. K. den 16 April 1748, Riddare af Seraph.-Ord. med valspråk: Fide & Virtute, d. 17 Apr. s. i Nedlade rådsemetet 1756. Död på Fågelstad i Södermanland, Julita socken, d. 17 Apr. 1768.

Kort före hans inträde i Rådet, hade Ryske Ambassadören, Baron von Korff, yrkat, att "Generalmajoren Wrede och Commerce-Rådet Plömgren skulle ställas för rätta såsom utspridare af ryktet, att v. K. utdelat mutor." General Wr. hade så yttrat för Holsteinske Ministern Pechlin, som skriftligen intygade angifvelsen. Wr. nekade dock. — Vi ha i brodrens biographi anmärkt, att R. R. Wrede var bland dem, som angåfvo Adolph Fredrik inför 1756 års ständer, detsför, "att Hans Majestät ej ville i Rådet låta sig kullröstas."

Först vid 1738 års riksdag ha vi mött Frih. Wrede i det offentliga lifvet. Han satt då i Stora Secreta Deputationen, hvilken d. 23 Febr. 1739 öfverlade i anledning af Kungens förhållande till Fröken Taube. Wrede var der en af de strängaste sedeförfäktarne, ur tre grunder. "Om Guds välsignelse skulle vinnas för Riket, måste Guds lagar följas. Om trohet skulle visas mot öfverheten, måste man med råd och dåd gå densamma till handa. Hela landets välstånd kräfde goda exempel. Om Drottningen doge, kunde grannarne behandla oss som ett Pohlen, och sätta en Fröken Taubes son in som successor. Här måste man mera afse Gud, än människor." (De la Gard. Arch. XVI: 98.)

Enligt Knösiska Anecd. n:o 3 "sade R. R. Fabian Wrede (1756) öfver borden hos Fältmarskalken Ungern v. Sternberg, med hvilken han mest umgicks: Jag har retirerat mig ur rådet i rättan tid. Jag såg förut alla de äfventyr, som der förestodo (relative till Preussiska kriget, etc.). Dess systerson, Fänrik Creutz vid Westmanländningarne, sade på Ekne, dit han kommit från sin morbror redan om våren s. å.: Vårt parti kan ej länge soutenera sig; det måste gå under; alltså bör man akta sig. — Det visar Wredes klokhed, som

såg, att bågen var närmast att brista då den var högst spänd. Han förstod ock, att partiet skulle dela sig, då kungamakten likväl ännu kunde vara ett medel för den ena Hatten, som ville taga försprång för den andra. Efter riksdagen 1756 såg han ock Fredrik Gyllenborg mycket negotiera med hofvet genom Commerce-Rådet Düben m. fl., alla af gemensamma afsigter att ecrassera Fersen och hans vänner. Örnsköld hade observerat, huru Fr. G. var flitig på courten, ställde sig i förväg för de kunglige på Slottet m. fl. ställen. Då de reste ut till Drottningholm d. 9 Maj, bockade han sig för dem på långt håll, missnöjd med Rådet. Det lyckades väl ej, som han ville, ty i Aug. 1757 var han i bättre förstånd med Rådet. De Hattar, som nu ernade krossa Fersens parti, hoppades få Höpken med sig. Kungen i Preussen stödde denna intrig och C. Fr. v. Höpken erkände, att han blifvit President på Kungens i Preussen inrådan. Man såg ock R. R. A. v. Höpken bli sjuk i början då Preussiska kriget skulle ventileras i Rådet. Säkerligen verkade detta alltmåra ifver hos dem, som skulle störtas, att förklara Preussens krig, än samvetskraf i följd af Westfaliska fredens garanterande."

Den 7 Nov. 1750, s. d. då Nolcken blef president i Jönköping, beklagade R. R. Fab. Wrede Riksrådernas svårigheter, som, fast oskyldige,ingo all skuld under Konungens sjukdom för oordentligheter vid tjensters bortgifvande. Han påstod, att de blott 2 gånger voterat bort Kungens röst, ena gången 1734, då det var fråga om Erl. Broman, då Kungen sagt i Rådet: *Lernen Sie von meinen Ständen unterthänig zu seyn.* — Kungen, eljest alltid nådig, hade då i Rådet befallt ånyo uppläsa Ständernas skrapa, i sin närvaro, och desto mera förargat contrapartierna. Carl Gyllenborg favoritiserade då Broman. Således, sade Wrede, får Rådet skrapa då det opponerar sig emot Kungen, med utsigt att få bannor sedan, om det hållit med och tillåtit en orättvisa (Knös. Anecd. n:o 4). I ett plaisanterie af 1761 om Hattpartiets inre ställning, framställes R. R. Wrede som Skeppare å Svenska Briggen Tre Kronor, seglande under Fransk flagg öfver Frihetens haf till ön Miseria för 16 redares räkning; men uppgifves afsatt, alldenstund Commissariatets räkningar och 1756 års mordbrandsrök gjorde honom yr i hufvudet, så att han bland de många strecken på sjökorten tog miste om rätta kosan; succederad i sysslan af Pechlin. (Grefve A. Fersen var styrman, Franske Ambassadeuren Supercargeur.)

Det synes, som hade Frth. F. Wrede utgått ur rådet för att vid riksdagen kunna vara sitt parti till större gagn som folkrepresentant. I Knös. Anecd. (n:o 38) yttras: "F. Wr. kom 1746 i rådet, satt der med heder, och var inom nationen mycket estimerad. Då Riksens Ständer 1756 började förklara grundlagarne och inskränka Kungaväldet, yttrade han sig: nu är ej godt vara längre med; ty förut gafs Kungen all skulden, men hädanefter faller allt på Rådet. Han begärte alltså afsked. Sedan lefde han i flera år på landet, och blef slutligen så rörd af slag, att han alldeles förlorade både minne och krafter. Han var en Herre af godt förstånd och angenäma umgängesgåfvor. Icke heller var han illa vid hofvet. I ungdomen ganska fattig, och ofta i förlägenhet för de nödvändigaste behof; men lemnade efter sig en anseelig förmögenhet. Han var, som Finne, en stor patron för sina landsmän."

R. R. Fabian Wrede var gift med Catharina Charlotta Sparre, dotter till Majoren Bar. Jac. Casimir Sparre (se Biogr. Lex. XV. p. 94) och hade en son, Grefve Fabian, död som Generallieutenant, hvilken fortplantade ätten genom sönerna Fabian — se n:o 6 — Georg, Henrik, Otto — Protocollisten i den Krigs-Cossej 1788, derinom Gustaf III, Toll och Ruuth uppgjorde årets krigsplan — och Casper. Riksrådet hade ock en namnkunnig dotter, Elsa Wrede, hvilken såsom enka efter den d. 1 Febr. 1801 aflidne R. R. Grefve Sven Bunge, år 1806 utgaf: *Om Vinrankors beskärande efter sjelfva naturens anvisning*, påfunnet af Forsyth, med Tabeller — i anledning hvaraf en författare hemställt till blommorna på menniskoslägtets gräsfält, qvinnorna, om Botaniken ej skulle lika väl egna sig för deras studium och skriftställareförmåga, som romanen. "Man tänke sig en tid, då hvar tidning hade sin blomsteriakttagelse i och för Damer, såsom begärliga följetongsartiklar!" — Gaf Fru Elsa Wrede snillet åt sin son, den bekante infallssägaren, Grefve Bunge? Vi påminna blott om hans svar till Gustaf IV Adolph, då denne begärt veta, om hans trogna folk trängts i Storkyrkan, när man vid kallelsen af kanonerna kunde gå dit upp att tacka Gud för Kronprinsen Gustafs födelse. Då Kungen tillsporde den från kyrkan återkommande Grefven: "Var kyrkan full?" flick han i blinken svaret: "åhja, men nog var presten fullare." Hofherrarne hade nemligen under väntan på den lyckliga stunden hållit sig vakna med att trycka hvarandra kring en punschbål, som bestods af Majestätet, dervid gubben Flodin, sirligt bugande i sin presterliga skrud, med handboken på

fickan, blifvit "tryckt" väl mycket af sina käre åhörare innan kanonsmållarne afbröto glasens klang.

(Källor: Rådelängd. Knösiska Anekdoterna, manuscript i Skara Gymnasii Bibl. De la Gard. Donat. i Lund. Geijers Frihetstid. — Muntliga meddelanden af H. Exo. Gr. Jac. De la Gardie och Öfverste N. Toll. —N.

6. W R E D E, FABIAN (IV), Statsrådet,
7. — FABIAN JACOB, General-Majoren, och
8. — RABBE m. fl. se andra serien i bokst. W.

W R E E C H, KURT FREDRIK von,

är ett namn, som förtjenar att upplifvas och i minnet bibehållas af en tacksam efterverld.

En af kämparne, som drabbades af Ryssarnes hämnd, för så många förutgående nederlag, vid Pultava 1709, var Kaptenen vid Öfverste d'Albedyhills värfvade dragonregemente K. Fr. v. Wreech. Han fördes jemte de öfrige fångarne till Sibirien, der han länge vistades i Tobolsk; var hemsökt af sjukdom och andra vedervärdigheter; blef derunder "väckt," medelst läsningen af Biblen och Luthers företal till Romarebrevet, köpte sig nu en Bibel, en bok, i hvilken han förut ingångit läsit; fördes till Moskwa, sedan till en ort i Sibirien, fick der Arndts Sanna Christendom, började läsa predikningar och andra uppbyggliga böcker för sina medfångar, sändes till Tobolsk, tog först en gosse i information och började på ett egendomligt sätt undervisa honom. Nu sändes honom Speners kateches, öfver hvilken han 3 gånger i veckan började katechisera och dervid läsa uppbyggliga böcker, tog så flera uti information, satte sig i brevvexling med Prof. Francke, öppnade en matinrättning, der öfver 130 personer blefvo mätade. Från Francke kom på engång 500 Rubel, öfver hvilka v. W. fick fri disposition; bodde sjelf 11:te i ett litet rum; anfölls såsom den der ville göra några af skolbarneh till sina lifegna; ville stundom i vemod låta skolarbetet falla; men repade åter mod, höll sjelf examen, katechiserade om onsdagar och söndagar i Lazarettet; tog 2 Ukrainska ädlingar af grekisk bekännelse i skola; åhörde de svenska predikningarne, ehuru han ej fullt förstod språket; måste, då han återvände till Moskwa, stadna i stor skuld, oaktadt skolhus med tillbehör såldes för 150 Rubel. Fick i Moskwa 950 Rubel, då alla skulderna kunde betalas. 7 barn följde honom, för hvilkas underhåll 52 Rubel honom gäfvos. Kom till

Stockholm 1722, besökte sedan de sina i Nieder-Lausitz och blef Gouverneur hos unga Grefven v. Promnitz i Sorau. Wreechs fader var General (p. 27). Man finner af allt, att uppsatsen är, skrifven för en vän och ej för att tryckas. Detta skedde förf. oåtspord. (Warmh. B. S. G. n:o 6,076.) Ennes skrifer i sina Minnen af K. Carl XII:s krigare: "Denne hederlige menniskovän, rörd af den okunnighet, hvaruti fångarnes barn uppväxte, inrättade en schola i Tobolsk, hvarest de fingo lära Christendomen, skrifa och räkna m. m., hvaruti han biträdtes af flera Officerare och jemväl af Professor Francke i Halle, som öfversände både böcker och penningar till denna inrättning."

Vi erinra oss huru Nordberg berättar, att några prester i Tobolsk predikade om der inrättade Comedihus, att sådant vore en loflig ting, som hörde till den christna friheten; Öfverhofpredikanten fann dock i både inrättningen och försvaret en förargelse. Men samme prester funno en förargelse i vissa Officerares andeliga sammankomster (Collegia pietatis), der man läste Biblen, Franckes postilla o. d., hvilket Öfverhofpredikanten fann lofligt. Capit. Baron Carl Isr. Creutz skref från Tobolsk d. 31 Oct. 1714, att prester predikat, i anledning af Gal. 5: 13, att en christen kunde dansa, gå på Comedier, dricka sig upprymd, kläda sig präktigt och lefva kräseligt, utan synd. Der vid *Babels elfver* synes den gamla stridsfrågans uppdykande vara ganska oväntad.

Under det presterna skrefvo på sina försvarstal för de sköna konsternas karrikatyror — som väl är att förmoda — i Tobolsk, gingo Capitainerne C. F. v. Wreech, Carl v. Creutz, S. J. Tabbert, M. W. d'Albedyhll, Öfverauditören Chr. Lado, Lieutenanterna Jac. Schöning, A. v. Freidenthal, Carl Palm och Melchior Paul i den frivilliga folkskolan, der de svenska fångarnes barn väl undervisades. Äfven Ryska befälet höllo sina barn i samma skola. Sjelfve uppbyggde de sig vid sin Bibel, vid Arnds, Speners, Franckes, Arnolds och dylika "pietisters" lifsyarma och trosklara skrifter, ofta uppmuntrade genom bref från Professor Francke. De hemtade bevis för sin uppfattning af den christna tron i Prosten Eckmans i Fahlun Sjönödslöfte o. d. i Sverige okändrade skrifter. v. Wr. brevexlar troinnerligen med K. Secr. (sedan Sv. R. R.) Cederhjelm, Öfv. L. Isendorff m. fl.

Skrift: Warhafte und umständliche Historie von denen Schwedischen Gefangenen in Russland und Siberien etc. Sorau 1725. Ib. 1728.

(Källor: Ennes Carl XII:s krigare. I: 337. Westén Hofelerc. Hist. 2 D. Catal. Bibl. Ups. Sjelfva W—s arbete.) —N.

VULTEJUS, JOHANNES.

Född i Stockholm d. 13 Jan. 1639. Fadren, Elias Valt, var der Körsnär, liksom farfadren, med hvilken släkten från Steiermark inkom i Sverige. Genomgick tyska skolan i Stockholm, och blef student i Upsala 1656. Phil. Magister ibm 1668. Följande året prestvigd på kallelse af Rikscanzleren M. G. De la Gardie (till huspredikant) och samma år kallad till Kyrkoherde vid Christinæ tyska församling i Göteborg. Härifrån kallades han af Enkedrottning Hedvig Eleonora till Öfverhofpredikant. År 1679 d. 15 Jan. utnämnd till Kyrkoherde vid K. Riddarholms och Bromma församlingar. "Uppvaktade under samma syssla" vid K. Hofvet med tyska och svenska predikningar till 1685, då han på underdånig ansökning entledigades "från hofstjensten." Död den 23 Mars 1700.

Vultejus har varit en prest af nit och allvar i dessa ords sanna mening, och utan tvifvel en prydnad för sitt stånd. Visserligen berättas det, att han mycket ifrat mot presters peruker och velat bland riksdagsbesvärerna hafva det infördt, att "de unge prester måtte blifva förbudne att utan orsak och tvång löpa med peruque," men man behöfver blott erinra sig den tidens skaplynn, för att icke för strängt bedöma en sådan nitälskan¹⁾. Ett prof af sin försenlighet hade han tillfälle afgifva, en gång inkallad för Göteborgs Domcapitel. I hans namn hade nemligen några karlar nattetid kommit och begärt vin ur hans källare. De personer, hvilka för honom uppgåfvo hafva stort nattron och af honom tillvitades detta oråd, blefvo deröfver uppbagta och instämde honom. Men knappt hade processen inför Consistoriebordet börjat, förrän han räckte sina vederdelomän handen till sämja i det han medgaf att han förhastat sig, och säkerligen tagit miste i sitt omdöme om dem. Med anledning af hans afgang från tyskkyrkan i Göteborg lärar uppstått något krängel rörande successionen. Konungen hade afgifvit fullmakt för Mag. Gerthius att vara hans efterträdare. Men församlingen hade voterat på Mag. Herrmannum. "Vultejus præcipitantia" (i anmälandet af sin kallelse till Riddarholmen) hade, så påstods det af tyskförsamlingens

¹⁾ Man kan förefrigit jemföra hvad som K. O. 1572 fol. LXXI. säges om "sidha kiortlar och Presteluffuor — — stackota kappor och hoffmans hattar."

målsmän, varit orsaken till deras præcipitantia att vetera Herrmannum. Gerthius dröjde, eftersom Consistorium i Stockholm "förbød Vultejum præcipitera dermed pastore adhuc vivo." Berättelsen är något dunkel. Mellertid nögades Kungen återkalla Gerthii utnämning, och M. Herrmanni blef verklig Kyrkoherde i Götheborg i Vultejis ställe.

"Huru stort anseende V. såsom predikant egde, synes bäst af den mängd likpredikningar, som han erhöill uppdrag att hålla, hvaribland öfver Rikets ypperste män." Han säges hafva låtit plantera de vackra träd som förr prydde Riddarholms kyrkogård. Item berättas, att han "sjelf döpt sin andra fru." Han utgaf Postilla Compendiosa T. ä. Summ. innehåll öfver . . . åhrens Evangelia i verser uprepad vidh hvar predikans slut 1684—86. Han slöt Christi himmelsfärds-predikan:

Såsom en andlig örn vår Jesus visar sig . . .
En örn begifver sig för ungarne i strid . . .
Som eljest ock en örn sjelf yppar sig sitt bröst
Och gifver ungarne med blodet lif och tröst.
En örn ock flyger upp och sina ungar bär
Och viser dermed nog att han them hafver kär . . .

Så lär V. äfven talat med sina vänner i det enskildta. Ett bevis derom, ett rörande bidrag till nämnda himmelsfärdsdags predikan, lemnas häröfvan i den fromme Erkeb. J. Baazii d. y. biografi. Till Svenska kyrkans psalmsång har V. skattat med ett nummer (244 i G., 177 i N. Ps. B.), som utgör en dialog mellan Jesus och syndaren. Denna psalm räknas bland dem, hvilka genom omarbetningen i N. Ps. B. blifvit till rikhaltigheten förringade eller rättare förminskade, i det hälften af versernas antal är indragen.

V. var gift 1:o med Margaretha Barkman, och hade med henne 2 söner och 3 döttrar. Dottren *Beata Juliana* blef gift med prosten Joh. Fortelius i Arboga 1690. *Catharina g. m.* Majoren M. Mannercrona. Sonen *Elias Julius* Ph. Mag. improb. i prestex. 1694. — 2:o med *Anna Wallrave* dotter af Krigsrådet G. Wallrave, och hade med henne sonen *Johan Julius*, som blef President i Kammarrevisionen och C. N. O. samt adlad *Vult von Stejtern*. Se nedanför.

I De la Gard. Arch. finnes ett bref af honom till Riksdrotzeten M. G. De la Gardie, som visar i hvilket innerligt lärareförhållande han stod till denne herre, som numera var en fallen storhet. Han yttrar, att han "lell så hjertligen åstundat att personligen uppvachta H. höggrefliga Exc." men hindrats och ville ej underlåta att "skriftligen göra det,

hålsände på H. Höggr. Ext. såsom Yordom Raphael på den fromme Tobias." "Allt," fortfar han, "syntes för H. E. af then otacksamma verdennes heftiga förföljelser vara för-mörkat," och V. söker med sin tröst så godt han kan lindra smärtan af de "hårda puffar och förföljelser" och den "tim-meligga skärseldsplåga," H. E. måste lida; kallande honom "en andelig prest, som med sitt tålmod predikat" o. s. v. Märk-värdigt är ock detta bref af ett "P. S." som visar att äfven de mest heterogena kyrkliga ämnen ej ansågos vara utan intresse för den nedtryckte statsmannen. V. berättar nem-ligen deri om "en decision i Consistorio Extraord." rörande tvänne prester, som förbrutit sig. Den ene var Domprosten i Skara M. Laurentin, som hade låtit viga en fogde till prest, "som gekne varit hade." Det uppgifves att "fogde-presten" varit så okunnig att han ej visste hvar Fader vår stod i bibeln, ja tillstod att han aldrig läsit bibeln. För sitt medlidande med dennes fattigdom blef Laur. på två år afsatt. "Den andre reus" var en Lector i Skara vid namn Wettersteen, som, då han var student, låtit sig viga med en pilga och henne sedan öfvergifvit samt tagit i stället afidne bi-skopens dotter i Skara. Han blef "med sitt Consistorial-embete in perpetuum förskont," skulle deprecera på ett prest-möte och flyttas till en prestlägenhet på landet."

Skrifter: Företalet till den år 1681 i Sv. öfersättning tryckta Frank-furtska catechesen — Enfaldige spørsmål eller Christendomsförhör . . . Sthm 1684, 8:o. — Postilla Compend. (se ofvan), Sthm 1686, 4:o. — Sv. Ps. n:o 177. — Einige Buss- Lehr- Trost- und Danklieder . . . von einem Iesu Verbundenen knecht, Sthm 1691, 8:o. — Wochenpredigt aus Matth. 22: 14 "Gottes Gnadenkuss und ewiger Rathschluss," Gb. 1670, 4:o. — Likpredikningar (2:ne på tyska och 11 på svenska språket), deribland en öfver "Extr. Justitie-Directeuren") Magn. Gabr. De la Gardie. Ps. 25: 4, 5. "En Konungs och Regents Christel. Råd- och Etatsman," Sthm 1686.

(Källor: Westén. — Arch. Smol. i Ups. Lit. B. — Götheb. Cons. proto-coller. — Gezelius. — Stricker. — Wieselgren Sv. Sk. Lit. — Låst-bom Ups. Erkestifts herdaminne. — De la Gard. Arch. VII.

C. W. S.

VULT VON STEIJERN, JOHAN JULIUS.

Detta praktexemplar af Frihetstidens dugligheter bland embetsmän, son af ofvan anförde Öfverhofpred. Joh. Vultejus och Anna Wallrave, föddes i Stockholm d. 20 Dec. 1695**),

*) Denna titel uppmanar till en närmare undersökning, när Drotz-titeln började förnekas Grefve M. G. De la Gardie och anförda nymodiga titel i stället användas.

**) Enl. grafvården och Gezelius. v. Stiernman har 13 Oct.

uppföstrades i 10 års tid i morfadren Krigsrådet G. W—s hus, studerade sedan i Upsala och egenade sig slutligen öfvervägande åt Bergsvetenskapen. Under detta studium besökte han rikets bergslager och grufvor. Begaf sig 1716 på utrikes resor, som varade i 7 år. Han var då Gouverneur för Holsteinske Generalen Cronströms son, som ock blef General. Återkommen anställdes han vid Riksarchivet. 1726 blef han Secreterare vid General-Tull-Arrendesocieteten, som då i Stockholm inrättades. Redan i denna syssla blef han 1746 adlad. Introd. 1746. Med 18 års meriter i nämnde syssla blef han Assessor i Commerce-Collegium 1744. Titulerad Commerceråd 1747, då han var i fråga att afsändas som minister till England, men undanbad sig. R. N. O. 1751. Titulerad Hofcanczler 1762. C. N. O. 1763. President i K. Kammarrevisionen d. 6 Juli 1767, sedan han under 5 presidentsvacanser företrätt presidentsstället i Commerce-Collegium såsom den erkändt skickligaste i verket. Likväl såg han de 5 vicariaterne sluta med andras utnämmande. Han talte att kungafavoriten utnämndes 1747, C. v. Grooth 1757, den utmärkte C. Rudensköld 1758 och C. G. Rålamb 1761 samt Edv. Carlsson 1762; men när v. Oelreich, f. d. Professor, förbligick honom d. 4 Maj 1767, då slogs en spik i v. St—ns likkista, som ej ens utdrogs, då d. 6 Juli s. å. en presidentfullmakt följde. Döden infann sig d. 9 Aug. s. å.

V. v. St—s förnämsta styrka utvecklades i då gängse blifne Kongl. Commissioner. Från 1744 till sin död satt han i 24 dylika — preses i några —, der arbetets broderlott alltid föll på honom. De uppräknas hos Gezelius. Vi nämna här blott att 1744 var han Ledamot i K. Commissionen satt för att npphjelpa rikets jernbergslag och afgifva betänkande, huruvida den föreslagna inrättningen af ett jerncontor dertill måtte kunna bidraga. Vårt jerncontor qvarstår på platsen ännu, såsom en frukt af den comiténs betänkande. I "Pommerska Commissionen" författade han en relation, der materialerna, en skriftvexling från provinserna, utgjorde mer än 3,000 ark. Man kan sluta till hans nit för svenska handeln deraf, att han 1747 satt i en Commission, som skulle föreslå att inrätta sjöfart bortom Amerika med landfäste vid Stilla hafvet; 1749 i en annan, som afsåg handelsinrättning på Afrikanska kusten och i landskapet Susa i kejsardömet Marocco; 1750 i en tredje, som afsåg "försök att göra vid Orinoco i Amerika." Under "Handelsbalance"-uträkningen skref denne arbetsjätte tabeller med de vackrast ordnade siffror i flera folioband (sannolikt höra de, som kommit med

De la Gard. donationen i Lund, till den samlingen), sträfvande att dermed påminna folket om nödvändigheten att ej köpa för mer, än det kunnat sälja, för att undgå skuld. Han fortsatte dylika uträkningar i öfver 20 år. Han satt som fullmäktig i General-Tullarrende-Societeten från 1747, tills societeten vid 1765 års riksdag upphäfdes. Vid riksdagarne behöfdes detta Lexicon i det Utskott der högsta makten väl nu måste anses befintlig. Han var således ledamot i Secreta Utskottet 1756, 61 och 65 årens riksdagar. Som deputerad i Statsdeputationen att uträkna rikets drätselverk 1762, som Ordf. i Vexelintredningen 1763, och som Præses i Berednings-Commissionen till varuprisens nedfällande 1767, var gubben säkert den mest betydande medlemmen. Då hans åtgärd kräfdes, t. o. m. när fråga var om inrättning af ett Laboratorium chymicum, synes att hans ungdomsstudier i kemi ej ansetts afbrutne. Man eftersträfvade i dessa dagar privilegier i alla hänseenden, för att få saker i gång. Än sökte Handelsmannen Arfvidsson privilegium för att upphjelpa fiskerierna, än för en Handelsinrättning på Vestindien, än söktes ny oetroy för Ostindiska handlens fortsättande, än var frågan om ett Saltcontors inrättande, som skulle genom exportens befordran bereda salttillförsel, än skulle Mulbärsplantagen i Stockholm besigtigas, än hushållning införas i Lappmarkerna, än landbruk och stadsmannanäringar upphjelpas i Finland, än villkor uttänkas för Norska undersåtares frihet att flotta timmer genom svenska vattendrag, och många dylika ärender. Vid alla tänkte regering eller ständer: Gör en Comité, och, på det något må dermed bli gjort, sätt Vult von Steijern in i Comiten. Han var trogen sin tids anda, det är klart, och hans tid var privilegiernas gyllne ålder. Allt var nu ock en brodd, som behöfde kringgårdas och vattnas. Naturens hjälp var ännu ej tillräcklig, därför var konstens hjälp ännu allmänt värderad.

Denne arbetsamme och patriotiske medborgare, som dog d. 9 Aug. (eller 6 Juli) 1767 genom en slagfluss, begrafns i S:t Marie kyrka i Stockholm. *Församlingen* reste öfver denne medlem, som sannolikt burit communalbestyrens tyngsta börda inom församlingen och "försvarat dess privilegier," af tacksamhet en gravfård, en vacker marmorstod, derå man läser: Här nedanföre hvilas — Herr Johan Julius Vult von Steijern, — President i Kongl. Kammarrevision, — Commendeur af Nordstj. Orden — född d. 20 Dec. 1695. Död d. 9 Aug. 1767. — För insigt i Riksens angelägenheter — Samt redlighet och allt allmänt hedrad — Men inom Mariæ Magdalens

Församling — synnerligen älskad för stor möda — och rättigheters försvar — och Kyrkans upphjelpande: — Ty är denna Griftvård påkostad — af tacksamme Socknemän.

(Gezellius anför p. 344 att han dog d. 6 Juli och aftrycker p. 345 den dödsdag grafskriften uppgifves innehålla. Hvilketdera, som är tryckfel, kunna vi ej upplysa.)

I Knösiska anekdoterna läses: "V. v. St. var en arbetsam och kunnig man, men vinglade alltid mellan partierne, för att vara väl vid hofvet. Slutligen ville han passera för Hatt. Under presidenten Bromans tid och äfven sedermera styrde han hela Comm.-Collegium. När han ville, kunde han uträtta mycket; och som många behöfde honom, fann han alltid utvägar att drifva igenom sina planer. Vid lediga stunder var han stor amatör af könet. Han egde en stor föreställningsgåfva och sammanparade med ett vackert utseende ett fryntligt och angenämt uppförande. Alltid var han liberal; hade sin hand uti många entreprenader, var en stor patron för fabriker, vinglade mycket med penningar. Att Oelreich blef president i Comm.-Collegium gick honom mycket till sinnes, och var kanske en orsak till hans död. Han fick väl till reparation ett presidentskap; men hans missnöje var dock icke dermed hulpet, emedan han hade velat tjena i Comm.-Collegium. Vid hans hastiga död af slag lemnade han sitt hus uti mycken skuld och vidlyftighet. Hans söner bidrogo mycket till husets oredor. Mågen, Jacob Frese, gjorde genom svärfadrens inflytelse en hastig lycka, ty från Informator i huset och sedan han förskaffat sig mågrättighet, blef han inom kort tid Assessor i Commerce-Collegium."

Man kan sluta, att embetsmannen Vult v. Steijern ej tog tjänst hos något parti, utan tjente alla — och ville tjenas af alla.

Gift m. Beata Piper, en släkting till General Cronström, strax efter hemkomsten 1726. Hon var då ej mycket ung. Som han var Commendeur af N. O. uppflyttades, i anledning af beslutet vid 1778 års riksdagsbeslut, hans ätt i Riddareklassen, hvilken insattes mellan n:o 980 Cronacker och 981 Gyllenstorm bland adlen. Denna klassindelning upphäfdes 1809. Ätten fortlevver ännu. En fröken Kar. Eleon. Vult v. Steijern är gift med Kyrkoh. Med. Dr Carl Bergman i Winslöv.

(Källor: O. Törnbohms uppteckning af J. J. V. v. St-ns lefvernesbeskrifning, 1778. Gez. Biogr. Lex. Knösiska Anekdoterna i Skara Gymn. Bibl. Adelsmatr.

WURMBRANDT, MELCHIOR von.

I den verldshistoriske hjelten Gustaf II Adolfs krigshistoria har Melchior v. Wurmbrandt vunnit sig ett namn. Tuneld har i egareförteckningen, der Jullta sätesgårds historia meddelas, ett tomrum mellan Enkedrottning Christina, död 1625 och R. R. Frih. P. Khevenhüller, som, från kejserliga arméen, för religionens skull gick i Kongl. Svensk tjänst 1632. Men säkert är att Melchior v. Wurmbrandt Liber Baro skref d. 22 Aug. 1627 en vers, som der stod på hvarje lavette, hörande till de af Friherren uppfunne s. k. läderkanoner, så lydande:

Leicht bin ich und wenig geacht
Thue so viel, mancher nicht gedacht,
Meines gleichen von metall gemacht
Kann ich bestehen mit meiner macht.
Durch Gottes gnad bin ich erfunden:
Der mich erdacht, halt sich vor schlecht
Bleibt doch seines Herren treuer Knecht.

Baronerne Wurmbrand hade munus Archimagirorum hereditarium i Steyermark, boende på Stuppach. Steph. W—d f. St—ch lefde 1301. En W—d mottog feodalförläning af Albert III Hertig i Österrike. Ant. W—d lefde 1490. Hans sonson Matthues innehade arfsemetet. Dennes söner blefvo Baroner. De förde en *mask* i *eld* eller *basilisk* i vapnet (Spener Op. herald. p. 570).

W. skrefs Baron till Steyersberg (sannolikt är Steyersborg tryckfel) och Johanniter-Riddare. Friherrarne till Steyersberg voro redan utdöda på manliga linien 1680. Desse Baroner voro Arf-Skänkare, då Baronerna Khevenhüller voro Arfstallmästare hos Romerske Kejsaren; begge kallade Principes Austriæ hos Heraldiska författare, hvarvid vi erinra oss den störste af de kejserlige krigarne, som öfvergingo till Gustaf II Adolfs fanor — Grefve Matthias von Thurn.

Den förste, så vidt vi erinra oss, af den kejserliga högadeln, som öfvergick till Sverige var M. v. W. hvilken således kan misstänkas ha dragit de andra efter sig. 1625 fick han donation på Marienhusen i Lifland, sannolikt för krigiska förtjenster: Marienhus låg i Dorpts Ståthållaredöme, der Stjernsköld 1626 var Ståthållare. M. v. W. var då Öfverste för ett främmande regemente, hvilket Gustaf Adolph ansåg nog till Liflands försvar jemte Fältherren Grefve Jac. De la Gardies garde, Spens' främmande regte och något Ryttert

1626. (Hallenb. G. II Ad. hist. 5: 430.) För uppfinningen af lättare artilleripiecer fick han sedan Julita gods till evärdelig ägo samt dessutom ej 1,200 utan 12,000 dal., men kom i anseende till gjutningen af sina stycken i rättgång med en annan namnkunnig utländning Louis de Geer. Riksregistrat. 1627 fol. 93. D:o 1630 d. 24 Aug. Med 14 af dessa lätta kanoner ankom W. till Elbingen 1627 och 2 sexpundningar och 4 trepundningar af dem begagnades vid stormningen af Wormdit s. å. De hade inom sig ett kullopp beklädt med koppar, tunnt som pergament, eller ett smidt kopparrör förstärkt med skenor af jern, hvilka gingo längs efter röret samt qvarhöllos dervid med jernband. Skenorna omlindades flera hvarf med starka tåg, tills stycket fått utseendet af en kanon, som vid stötbotten hade kulans diameter och vid trumfen 18/24 deraf till tjocklek. Mellan hvarje hvarf ströks, till erhållande af större fasthet, ett kitt af mastix och andra häftande ämnen. Det sålunda färdiga röret erhöll ytterligare ett öfverdrag af hårdt läder, hvilket stundom målades eller förgylldes. Stötbotten och drufvan inskrufvades i kopparröret, äfvensom, tätt vid stötbotten, ett fånghål, likaledes af koppar, hvilken inrättning var af största vikt, emedan man derigenom hastigt kunde inskrufva ett nytt, då det först insatta under en långvarig skjutning blef utvidgadt. Tapparne, hvilka voro af jern, fästades vid ett jernband, något starkare än de öfriga. Hela kanonens längd var 15 till 16 kaliber och dess vikt, lavetten inberäknad, endast omkring 4 hspund 10 skålpund, så att den med lätthet drogs af ett par karlar. En Hoppe försäkrar, att få af de andra fältkanonerna vid Wormdit behöft användas. En Mauvillon påstår, ehuru motsagd af sednare tviflare, att man med dem kunde skjuta skott på skott utan att de behöfde askylas. Deras krutladdning behöfde blott vara 1/3 eller 1/4 af kulans vikt. De laddades vanligen med skrot, någon gång med 2—3-pundiga kulor. Konungen begagnade dylika 1627—1631, hvar efter lätta jernkanoner uppkommo. Öfverste H. H. v. Siegroth upptäckte huru kanonen kunde förkortas utan att verkan minskades.

Då K. Gustaf den stores hjeltar alltid ha för efterverlden ett utmärkt intresse, är det med ledsnad vi tillkännagifva, att vi om den så rikt belönte Artilleri-Öfversten W. ej kunna upplysa mer än det anförda, hemtadt ur hist. om Södermanlands regemente 2: 39—42, Grefve Hen. Hamiltons afhandling om Krigsmaktens och Krigskonstens tillstånd i Sverige under K. Gustaf II Adolphi reg. i K. W. H. R. H. H.

XVII. 246—249, Hallenh. G. II Ads Hist. 5 D. och Fryxells Berättelser VI D. p. 176. Förgäfvess ha vi i Dudiks Forschuungen in Schweden für Mährens Geschichte, Brünn 1852, eftersökt upplysning om dessa f. d. kejsrerlige, som blefvo Konungsmän i Sverige*).

Emedan det torde dröja länge innan man i ett tillägg upphinner bokstafven T, må det tillåtas, att här intaga det orättvist förbigångna namnet Thurn. Minnet associerar, t. o. m. utan studier i mnemonik, lätt detta namn och den samtida landsmannens och yrkesbrodrens Wurmbrandts, tills ett register hinner utarbetas för hela detta Lexicon, som kan borttaga olägenheten.

THURN, HENRIK MATTHIAS von. — FRANS BERNHARD von. — HENRIK von. — CARL DOMINIK von.

1. THURN, HENRIK MATTHIAS von.

Henrik Matthias Grefve von Thurn och Valsassina, Friherre till Creutz, Herre till Wellisch, Winteritz, Götting, Loesdorff, Gedingen, Teutschenbrodt, Paschitz, Krautheln och Wolmerstadt, Arflandhofmästare i Krays, Kongl. Öfverste Burggrefve på Carlstein i Böhmen, General i Böhmen, Danmark och Sverige samt Svensk Gubernator öfver Ingermanland, Narva, Jama och Coporie, blef Svensk Grefve d. 24 Nov. 1635, hvarefter hans barn introducerades 1647. Fadren bör derföre räknas bland naturaliserade Svenskar. Ingen kan neka att han bland dessa eger en stor namnkunnighet.

Hans anor räknades upp till 4:de seklet, då en ung Mallandsbo, den äldste kände stamfadren, kämpade mot Arrianerna på begäran af Biskop Ambrosius, dervid tappert försvarende ett honom anförtrödt torn, hvarefter han kallades mannen af tornet. Ätten skref sig i olika länder *de Turre, della Torre, de la Tour, de las Torres* och *von Thurn*. Heribert de Turri i 12:te seklet kom från Frankrike till Italien, der

*) Ännu upptager familjen Wurmbrand 2 1/2 sidd. i Genealogisches Taschenbuch der deutschen gräflichen Häuser, som utgifves i Gotha. Den historiska utredningen träffas i den 71:sta årgången af den Goth. Hofkalendarn för 1834 s. 222. År 1840 var den äldre Oesterrikiska linjen representerad af "Heinrich Gundaccar Graf von Wurmbrand-Stuppach, geb. 1762, Freiherr zu Steyersberg, Stickleberg, Reitenau u. Neuhaus, Herr zu Herrschaften Schwarzen, Steyerberg u. Stickleberg in N. Oesterreich; K. K. Kämmerer u. Geh. Rath, Oberhofmeister, Erbland Küchenmeister in Steyermark." — Den yngre Steyerska linjen "zu Reitenau" hade till hufvudman "Graf Franz Karl Wurmbrand-Stuppach; Steier. ständ. Ausschussrath," hvares ena son 1840 var kadett hos furst Windisch-Grätz, och hans andra hos erkebisk. Johan.

han blef gift med en dame af släkten Tasso eller Tassi, hvar-
 efter de skrefvos *della Torre & Tassio* eller *Tassis*. (Herrar
 af Tour och Tassis.) 1313 fördrefs en af Grefvarne de la
 Tour, som kallade sig Tassis från Mailand (Milano), af Kejsar
 Henrik VII, till Cornélien-Thal. En af ätten, Roger I, uppgaf
 1460 först i Tyskland förslag till postväsendet, hvarefter en
 dennes ättling 1518 blef Arsgeneralpostmästare i alla Carl
 V:s riken, hvilket embete ärfdes ostördt tills Tyska rikets
 upplösning 1806, då arfsrätten löstes t. ex. i Preussen med
 ansehliga gods. I Bayern, Baden och flere smärre kretsar
 är Arspostmästare-Embetet ännu uppehållet. Fursten residrar
 i Regensburg.

Ätten hade varit riksfriherrlig från 1608 och riksfurst-
 lig från 1686. Ättemannen blef 1754 Kejs. principal com-
 missionär på riksdagen i Regensburg, der han skulle residera,
 hvilket värf upphörde 1806.

Ridd. Frans Napus, Grefve af Thurn, var i medlet af
 16:de seklet ledamot af de Böhmska och Mähriska Landt-
 ständerna. Hans 8:de son *Henrik Matthias*, född d. 24 Febr.
 1567, kom tidigt att lära grundligt känna den evangeliska
 läran, under det han med allvar sökte kunskap i Guds ord.
 Gjorde utrikes resor och befann sig i Constantinopel vid 17
 års ålder, der Grekiske Patriarchen underrättade honom om
 Christna kyrkans ställning i Österlanden. Besåg sedan Tar-
 taret, Armenien, Syrien, Persien, Arabien, Palestina, Eryp-
 ten, Abyssinien m. fl. Gift m. 1:o Magdalena Galle 1591; 2:o
 Sus. El. v. Tiefenbach. Han blef Kapten, Öfv. L., derpå
 Öfverste i Kejs. tjenst. Kronan Böhmens General-Lieutenant
 1604, med Ständernas enhälliga samtycke. Blef ledamot i
 Collegio Defensorum, hvilket skulle vårda de kejs. privile-
 gierna för Böhmen, deri religionsfriheten för de Evangeliske
 i Böhmen också ingick. I denna egenskap var han edsvuren
 beskyddare af Evangeliska trosfriheten. Verldshistorien kän-
 ner huru 30 åra kriget började och hvad del Grefve af Thurn
 tog deri.

Matth. Grefve v. Thurn måste snart för sin tro fly ur sitt
 fädernesland, sökande först sin tillflykt i Holland, derpå i
 Venedig, sedan hos konung Christian IV i Danmark, sist
 hos konung Gustaf II Adolph i Sverige. Denne förordnade
 honom d. 17 Nov. 1629 till Gubernator öfver Ingermanland
 med underliggande fästningar och sände honom i en Amba-
 sad till Kurfursten af Brandenburg 1630. Axel Oxenstjerna
 gaf honom, som bivistat slagen vid Leipzig och Lützen, kom-
 mandot öfver Svenská arméen i Schlesiska och Mähriska

quartieren 1633. Besegrad af Wallenstein räddades han likväl af denne ur fångenskapen och blef 1634 Öfver-Commentant i Würtzburg. Kom till Stockholm s. å. Då fingo hans barn sin plats på Svenska Riddarhuset näst efter De la Gardie (n:o 3). Bodde 1636 i Pernau, der han förde ett gudfruktigt och stilla lefverne till d. 29 Jan. 1640, då han dog: 73-årig på 27 dagar nära. Begraven i Revels Domkyrka.

Han var under all krigstjänst gudaktig och den sanna Evangeliska läran af hjertat tillgifven, barmhertig och rätt-rådig. Det gjorde honom ondt att se bönder och andra underhafvande behandlas som slafvar eller lifegne. Öfverhöf i mat och dryck, äfvensom hungersnöd, hatade han. Var i consultationer försigtig och djupsinnig. Hade fromt folk omkring sig. Höll god disciplin. Vältalig både i tal och skrift. Förstod Böhmiska, Tyska, Latin, Italienska, Spanska, Ungerska och Creatiska. Hade hög panna, stora ögon, böjd romersk näsa. Hans porträtt ses i Theatr. Europæum L. T. och i Wassenbergs Teutsche Flora.

Skrift: Abgenötigte doch rechtmässige und warhafte Verantwortung und Ablahnung der calumnien und injurien, damit ich hernachs benandter (Henric Matthessen Graf v. Thurn) in der ausgegangenen Deduction, die mit dem Fursten v. Wallenstein vorgangen, ehrenrühriger weise bin angegriffen worden, menniglichen sonderlich der unpässionierten Wahrheit liebenden Leser zur nachricht und information, den Calumnianten aber zur Scham und Confusion an Tag gegeben (Stockholm 1636). Sällsynt.

2. THURN, FRANS BERNHARD VON.

Frans Bernhard Grefve v. Thurn var endå sonen af n:o 1, född d. 26 Juli 1595, gift 1619 d. 27 Febr. i Prag med Magdalena Grefvin. Hardeck, måste fly ur sitt fädernesland efter fadrens flykt och kom till Konung Gustaf Adolph, som 1625 antog honom till Öfverste för K. Hof- och Lifgardet och 1627 utnämnde honom till Generalmajor. Om denne Thurns bedrifter 1626 läses i Svenska Archivum I. p. 54—63 och i Fryxells Berättelser VI D. p. 76—81. Vi meddela derur: En här af 7,400 man samlades vid Elfsnabben under anförande af Konungen sjelf, Gustaf Horn, Joh. Baner, Torstensson, "unga Thurn", Tenffel m. fl. — Icke långt från Falkenau höllo Svenskarne, öfvermannade, på att fly . . . nu ankommo från Pillau "unga Thurn" och P. Ruthwen med 2 nya Regementen . . . "Unga Thurn," samt under honom Nils Brahe och Hepburn, anförde bögra flygelen . . . Thurn an-

kom med hufvudstyrkan. Man skriade: De Svenske hundarna våga ej afvida de Polska buggen. Men vid bergskanten lät Thurn soldaterna fatta stånd och mottog fienden med en så mördande salva, att hästar och ryttare tumlade om hvarandra och de kvarblifne studsade tillbaka för de skarpa skotten och blanka pikraderna . . Polackarne förlorade 4,000, Svenskarne deremot 500 man. Detta var vid Mewe. Thurn förde under Kungens frånvaro i slutet af år 1626 och början af 1627 med mycken lycka befälet öfver Svenska trupperna i Preussen. Men sedan han slagit Polackarne flera gånger både till lands och sjös, berättas han under ett anfall nattetid (d. 15 Maj 1627 enligt De Prades Histoire de G. A. p. 13 och Mittags Hist. om G. A. p. 32) tagit den skada till sitt lif, att han deraf dog i Strassburg i Preussen 1628. Att hans lik stod i Strassburg förklarar Loebom alldeles visst. Både fader och son voro d. 8 Aug. med då Gustaf Adolph med 15,000 man under honom, Herm. Wrangel, Åke Tott, Baner, båda Thurnarne m. fl. började marschera utmed Weichsel, intagande Marienwerder, Neuenburg, Engelsburg m. fl. slott och städer, och Strassburg (i Preussen) slutligen d. 24 Sept. eröfrades. Så förordnades Teuffel och unga Thurn till befälhafvare i Strassburg, hvarpå Konungen den 30 Sept. begaf sig upp mot kusten och i Octobers slut återvände till Sverige.

Den 24 April 1627 har denne Grefve Thurn fått Wenne-garn af K. Gustaf Adolph, hvilken ärfte detta Drott. Disas vackra gods efter Hertig Gustaf, sin kusin.

3. THURN, HENRIK von.

Svenska Riksrådet och Generalmajoren Henrik Grefve v. Thurn, hvilken, liksom fadren, stupade i Sveriges tjänst och om hvilken blodiga hufvuds sändning från Ryska Czaren till enkan, mångenstädes blifvit berättadt, är liksom fadren otacksamt förbigången i detta Lexicon. Beklagligen känna vi allt för litet om denne kämpe i Carl Gustafs generalitet.

Han var son af n:o 2 och Magdalena Grefvinnan af Hardeck, hvars fader var Senator hos Kejs. Matthias. Vi veta ej födelsetiden, men känna att han var yngre än brodern Christian, hvilken föddes d. 7 April 1624 och i Bibliothekarien Åkersteins genealogi uppgifves ha varit Öfverste för ett Svenskt Infanteriregemente då han dog i Pernau d. 14 Juli 1640, kort efter farfadren. Sannolikt var Henrik född svensk. 1644 var Henrik stadd på utländsk resa. Hans mor gaf då till honom man fullmakt att vid Riksdagen företräda honom

ställe å Grefvebänken, der han innehade rummet näst efter De la Gardie. Fullmakten börjar: Magdalena Grefvinne af Thurn, Creutz, Valesasina och Pernau, bårne Grefvinne af Hardeck; Fru till Wennegård, Enkie, gör vittne, att såsom til denne utskrifne riksdagen min Sohn Henric Graff v. Thurn til person intet kan til stades vara efter han na uti främmande konungarrike och länder stadder är . . .

Men vid Riksdagen 1647 var han närvarande, utan knot cederande sin plats till R. Canzl. Axel Oxenstjerna, som nu blifvit Grefve, så att v. Thurn fick n:o 5 i stället för n:o 4 Mand Sveriges Grefvar. 1648 stod v. Thurns bröllop med Fältmarskalken Joh. Baners enka Marggrefvinnan af Baden-Durlach Johanna Margaretha, som var född d. 5 Dec. 1622 och dog 1661, efter v. Stiernman, men 1691 efter Loebom. 1649 d. 3 Oct. blef han förordnad till Gouverneur i Riga och öfver den Vendiske och Pernauiske kretsen i Lifland. Generalmajor d. 22 April 1651. 1652 d. 13 April confirmerades directum dominium, allodialrätt och evärdelig egendom Herr Henric Grefve af Thurn på de uppländske hemman, som 1627 donerats hans Herr fader Frans Bernhard. Inkallad i Svea Rikets råd d. 4 Oct. 1653. S. å. d. 14 Aug. sålde H. Th. Wennegarn till Gr. M. G. De la Gardie för 50,000 R:dr in specie. (Det gamla Wasagodset, ärfdt genom Sigrd Baner, reducerades sedan till Kronan.) Kallar sig 1655 Graff, R. R. und General-Gouverneur i Revel, enligt originalbref i De la Gardieska donationen i Lund. Då Grefve M. G. De la Gardie såsom Konungens Lieutenant (vice Konung i nyare språk) afhöll Ryssarne från att besvärta segren vid Warschau, stod Svenska Cavalleriet under Grefve v. Thurn (Skjöldebrand Hist. de Charles G. p. 302). Då en "öräknellig" rysk här, som uppgafs ega inom sig 100,000 man, framstöljde mot Wilna, kunde Officerarne ej tillbakahålla gemenskapen. Th. drog sig därför till Kerskholtz, hvilket ställe han snart måste lemna, sedan han det uppträffat. Han drog sig då till De la Gardie i Riga. Den 19 Aug. började Ryssarne att omsvärma detsamma. Vi känna, att De la Gardie här skar sin skönaste krigslager, dervid 14,000 Ryssar måste sätta lifvet till. Men derunder stupade den tappre Generalen med det europeiskt märkvärdiga namnet, v. Thurn, slutande såsom barnlös denna Grefliga ätt i Sverige.

Det var vid ett utfall mot de belägrande skarorna redan d. 20 Aug. som v. Thurn föll. Dervid ådagalade han stor tappret, svenskhet och ungdomlig ifver, ehuru en förvägenhet, som den tiden ej blott gylades utan kräddes af an-

förarne. Vi se lärlingen under mästare, som bildats i Lützen-
erbjeltens schola. Thurn kunde ej se en flock Svenska
krigare omringas af en svärm Ryssar, utan att skynda dem
till undsättning, alls icke beräknande farans vidd. De la Gardie
återkallade honom förgäfvos med trumpetskall och utsände. Och
när Öfverste Lieutenant Buddenbrock, med 30 ryttare, hann
fram till hjälp, var det blott för att se v. Thurn och Wilh.
Croman samt de öfrige svenske ryttarne nedhugne och att
af sina 30 ryttare förlora 27 samt sjelf få 14 sår. Följande
natten sändes eller hemtades v. Thurns kropp, men hufvud-
lös. — En Öfverste kom d. 25 Aug. från Czar Alexis med
en fyrkantig låda, som skulle lemnas Enkemargrefvinnan.
Den öppnades och befans fodrad med rött taft, men då man
upptog det deri förvarade, si, då var det v. Thurns blodiga
hufvud. Så är den gamla berättelsen, som Rosenhane intagit
i Rådslängden och Loenbom i Grefvens biografi. — Cronholm
(i bihang till *Blogr. Lex.* p. 56) yttrar ett tvifvelsmål om
berättelsens grund, emedan Furstinnan Marie Euphrosyne an-
fört, att hon och "flere af Fruntimbret" måst förut Riga
qvittera. Men om Stockholmsdamerna återvände, följer väl
deraf, att Estniske Götverneurens egen Fru, kanske bosatt
i Riga, såsom den bäst försvarade orten, äfven bortrest?
Åtminstone är ej grundadt skäl, att derföre förekasträ män,
sådana som Loenbom och Rosenhane, att hafva anfört en
dikt. Att med *möjligheter* neka, är ej mer vetenskapligt, än
att med *möjligheter* jaka till en sak. Åtminstone ligger in-
gen tvifvelsanledning deri, att en Rysk Czar i dessa tider
var så ridderlig, att en dylik öfverraskning ej kunde af he-
nom verkställas. (I general Patrick Gordon's dagbok (1:a d.
utg. af Obolenski och Posselt, Moskwa 1849, 2 o. 3 dd. af
Posselt ensam 1851—53) berättas, I b. s. 74, att Thurns enka
2 dagar efter utfallet fick mannens *lik* sig tillsändt genom en
ryttmästare, hvilken erhöill 100 dukater i skänk. Utförligare
läser berättas i Gadebusch's *Hivländische Jahrbücher*, B. VI,
p. 446 ff.; men utg. har ej varit i tillfälle att få se detta verk).

Så "tvättade den siste Grefve v. Thurn hufvudet i sitt
blod" för Sveriges intressen, hvarefter vi blott en gång hyst
en v. Thurn, men af Baronliga grenen, inom våra landamä-
ren. Märkligt är att äfven denne kom såsom en af Katho-
liker och Jesuiter förföljd Evangelii bekännare, sökande i
Sverige, liksom Grefvarne, en konung och ett folk, som voro
mäktige att skydda en trosförvandt. Men han kom ej som
General utan Gesäll, han nedhögg ej Ryssar, men han ned-
satte tryckstilar på ett tryckeri i Norrköping, då en öfver-
sättning der trycktes af symboliska böckerna och Scrivers

Själaskatt, just i afsigt att öka den Evangeliska sanningens inverkningskraft i Gustaf II Adolfs ärofulla rike. Skulle en närmare upplysning om denne v. Thurn ej vara på sitt ställe?

4. THURN, CARL DOMINIK v. GASSER, BARON VON.

Carl Dominik v. Gasser, Baron von Thurn föddes 1690 d. 20 Febr. i Schweitz. Fadren Joh. Jac. v. Gasser Baron v. Thurn, modren Maria Barb. v. Böller. Hon dog vid framfödandet af detta sitt 13:de barn. Han döptes d. 25 Febr. Ståthållaren i kantonen tog det späda barnet till sig, tills fadren hade en ny maka Maria Juliana Imhoff från Uri, i hvilkens famn gossen lades, då han var i sitt 4:de år. Som han ref dervid sin okända mor i ansigtet, fick hon för honom ovilja. Fadren kom genom en egen händelse att dela stufmodrens känslor. Vid ett besök i klostret Maria Einsiedeln, der Jungfrubilden ansågs göra under, hade gossen kommit uppåt en löntappa, der han i all sköns okunnighet satte mekaniken, som åstadkom Jungfruns ynnest rörelser, i gång. Vid deraf föranlett tecken till Madonnans högsta nåd, föll folket, som för tillfället var i klosterkyrkan, med sina hufvuden ned till jorden. Gossen, förskräckt, flydde ut i en trädgård. Undret intygades af många vittnen. Fadren talte derom för bordgäster. Gossen log och omtalte grunden till det ovanliga nådesbeviset. Fadren dömde honom då att i ett kloster dagligen läsa 6 Brigittin-rosenkransar, hvardera angifvande 150 Ave Maria, der hundra förtjente 700 års aflat. Mycket dylikt jagade v. Thurn ur katholska kyrkan. I Halle hos Francke befann han sig, då ett bref kom från Pastorn i Norrköping, Reiner Broocman, hvori B. klagat öfver supplet och okunnigheten bland Svenska presterna. De hade vanligen blott några få föga dugliga böcker. Han ville låta översätta och trycka Scrivers Själaskatt. Von Thurn sändes med Tyska Konstförvandter till Norrköping. Stormen uppkastar dem på stranden i närheten af staden, der man tog dem för Ryssar och flydde, lifligt minnandes 1719 års härjningar. Långe och troget arbetade Baron v. Th. såsom gejent af Prostens tryckeri. Kom till Stockholm 1727, uppfördes till Drottningen, som låg på en soffa och förmante honom att ej knäfalla för andra än Gud. Infördes till sjelfve Ganzlipresidenten Horn, som omtalte huru Herrar v. Thurn gjort Sverige vigtiga tjenester i Gustaf II Adolfs tid och huru han sjelf druckit många flaskor vin med v. Thurns far. Baronen fick nu en Kunglig pension. Men när han kom till

Kassören att den lyfta, var vanligtvis kassan tom. Medafjören Hedlinger gick under tiden Österriktiska Jesuitismens ärende att skaffa affällingar i händerna på påfviska kyrkans hämnare. v. Th. ansåg bäst att fly. Kom öfver Götheborg till Köpenhamn, der han förut varit i Broocmans ärende för att skaffa Danska Boktryckerigesällar, när de Tyske låtit af Svenska afunden hos boktryckare locka sig från Broocmans offici; men nu kom han i ett vida mer bekymmersamt läge. Det gränsar intill det otrolliga, allt hvad han nu led. Efterspanad af Jesuiter och dold i Helsingör, efterspanas han äfven der och sändes af christliga vänner öfver till Helsingborg. Der vistades han den lugnaste tiden af sitt lif, väl upptagen hos Commendanten Lannerstjerna, Presten Rönbeck, och Borgmästare Salvius m. fl. Han stod der fadder 1731 för en Peter Romare och Barbro Lundberg. Stördes dock äfven här af Hedlinger och måste fly till Jutland. Dog i Ebersdorf 1747.

Denne i Sverige under flere år boende och arbetande boktryckerigesällen Baron v. Thurn var en den mest olyckliga menniska under hela sin lefnad. Genom sitt biträde vid tryckningen af Scrivers herrliga Sjalaskatt har han kanske bidragit mer än hans grefliga fränder till protestantismens seger i Sverige. Vi hänvisa till en lefnadsteckning öfver honom, nämnd bland källorna, som torde innan kort framtråda i Svensk drägt.

(Källor: Loeboms Anekdoter om namnk. och märkv. Svenska män. 3 B. 1 St. Fryxells Berättelser. Pufend. Res gests C. X. Sköldb. Hist. de Ch. G. De la Gard. Arch. III & XI DD. Bihang till Biogr. Lex.: M. G. De la Gardie. Die Wunderwege Gottes in dem Leben des Karl Dominik a Gasser Baron v. Thurn aus Schwytz, Bearb. von Ledderhose. Schaffhausen 1849. Helsingborgs kyrkas Dopbok för 1731. (Kallas der af Klockare-Concepieten Baron von Torne, men nämnes ej Gasser, hvilket namn han ej heller härer begagnat i Stockholm, då man upplyste honom om hans fränders förtjenster af Sverige.)

—N.

WÜRTZ, PAUL.

Då Würtz varit Svensk General, och af en bland våra störste konungar utnämns till Svensk Friherre, ofta nämnd i vår historia såsom en af de namnkunnigare härförarne i vår mest lysande kämpeålder, torde vi böra på ett ställe här samla det ringa vi om personen känna.

Födelseår och födelsort äro oss obekanta. Sannolikt var Paul Würtz ej i ålder mycket skild från Carl Gustaf, och troligen känd af denne från ungdomen; kanske en Zweibrückisk ädling.

Då vi först möta hans namn i häfderna, är han förklarad gästling hos Pfaltzgreffen Carl Gustaf, under det denne, till färd för Ölands harar och döttrar, bodde i en slags exil på Borgholm. Enligt hvad P. Brahe långt sednare lät förstå i Senaten, var W. visst ej en af de förhatlige tyske pietisterna, utan en af de i världen bättre fördragne "Atheisterna", en hofman, som således väl ej höll tillbaka då Venus- och Bacchus-tjensten på Borgholm gick något längre än den tidens måttlighetsopinion fullt gillade. Med dåvarande oppositionschefens, Bengt Skyttes, religion och moral, förenade W. ännu säkrare Bengt Skyttes politik. Ej känna vi huru mycket W. deltagit i det Messeniska revolutionsförsöket, som visst ej fördröjde uppförandet af Drottning Christinas afsägelsedrama, men när Öfverste P. Würtz insände det pasquill, som kostade Messenierna, fader och son, hufvudet, till Messenius, fadren, hvarvid han först förtroligt skref rörande: "1:o sin sjuklighet, 2:o det till Hertigen inkomna pasquillet," så synes allt skäl vara att antaga, det Öfversten W. och Historiografen M. förut sinsemellan, kanske i den yngre Messenii närvaro, afhandlat den då ännu betänkliga frågan, huravida ej Drottning Christina vore "en toka", som borde ansläpas till förmån för Hertig Carl Gustaf. Snarare skulle vi frukta, att W. var machinisten under däcket, hvilken först steg fram, då segren vannits*). Adolf Findlings anslitne författare har ej förbisett P. Würtz i sin teckning af Carl Gustafs fredliga throneröfving. Sverige vann på den samma mera, än det som förlorats på Christina, ehuru detta sednare var mycket. Förlusterna äro nu ersatte eller förgätne, men Carl Gustafs eröfvingar bära ännu de rikaste frukter. Tack äro vi därför skyldige alla, som arbetade för hans upphöjelse på Svenska thronen.

Vid slutet af 30-åriga kriget var W. redan Öfverste. Vi kunna utan tvekan antaga, det Carl Gustaf ej lemnat chefskap öfver ett lifgarde, hvilket han upprättade att omgifva sin person, af en krigare, som saknat ära för redan utförda bedrifter, ehuru vi ej känna hvar eller på hvad sätt W. skurit sina första lagrar. Fryxell finner honom redan 1659 ofta nämnd i de utländska ministrarnes berättelser till resp. regeringarne.

Då Carl Gustaf skulle välja sig en gemål och Drottning Christina anbefallit äldsta döttern af Hertig Fredrik III till Holstein Gottorp, sände han sin broder Adolph Johan, L.

v. d. Linde och P. Würtz att uppgöra den vigtiga frågan. De förordade den yngre systemen, Hedvig Eleonora, som ock blef vald. Bland de 3 sände mannen synes Öfverste W. haft mesta förtroendet. V. Rikskanceleren, Gref Erik Oxenstierna, hade blott uppdrag att hemsöra den Kungliga bruden och Amiral Bjelkenstierna, att anförä den för ändamålet utsända flottan.

Dyligt syntes väcka afund, och Carl Gustaf var nog klok att aflägsna utlänningen, sedan han ej längre så högligen behöfdes vid Furstens sida. Med all den framtid, som kunde anses öppnas vid thronens grannskap för en "Adjutant royal" och Öfverste för ett af Konungen särskildt upprättadt lifgarde, se vi dock W. kort efter kröningen 1654 afgå som Gouverneur till Stade.

Då Carl Gustaf utgått som härförare, behöfdes dock W. på vigtigare plats, och 1655 återträffa vi honom, blifven Generalmajor, såsom Commandant i den Pohlska hufvudstaden Krakau, med befäl öfver fästningarne Landskrona, Wiesnich och Tenschin tillika. Pufendorf (Gesta Caroli Gustavi) upplyser att Fab. Fersen var ställd vid hans sida, angifvande, att F. särskildt hade med fästningsverkens iordningsättande att göra. Skjöldebrand (Histoire de Charles Gustave) tillskrifver W. den sistnämnde verksamheten, och uppger ej att han med någon skulle dela sin makt.

Under det W. innehade Krakau, gjorde han tvenne större utfall och flera mindre. Vid det första tog han Dembinski med sina höfdingar sofvande i ruset till fånga. Om sommaren 1656, kort före Warschanslaget, skedde ock ett skarpt utfall, då Polackarne öfverallt blefvo slagne. Fryxell berättar utförligt om desse krigsbedrifter. Pufendorf nämner (Lib. II. § 14), huru W. tidigt på våren 1656 utsände ströfcorpsen, än att rädda saltverken, hvilka innehades af Svenskarne, än för att skydda klostret Wiesnitz, beläget 4 mil från Krakau, än — dervid Öfverste Yxkull synes vid Würtz's sida — för att nedslå fiendens ströfcorpsen, alltid återkommande med seger och rikt byte. Vid dylika utvandringar måste W. särskildt skydda de tysktalande inbyggarna i Pohlen från de Pohlske, ofta af ädlingar anförde röfvarhoparne, hvarnader man kunde få se krigare i 17:de seklets middagsljus afskära kvinnors bröst och kasta dessa, jemte kvinnornas små barn, till föda åt svin, sedan dessa vildar på den prest, som väl får antagas hafva förmanat till mensklighet, afhuggit både händer och hufvud. En gång anfölls W. af 3,800 man, hvilka han dock jagade en mil på flykten, eröfrande

4 fältstycken och 6 fanor (Puf. Lib. III § 46). Efter segren vid Warschau *) mötte Würtz med sina Svenskar länge föga motstånd. Vid blotta åsynen af Svenskar kände nu Polacken en stor benägenhet att draga sig undan. I medlet af Oct. 1656 kom Lubomirski med all adlen från 2:ne woivodskaper, hvarje ädling anförande sina underhafvande, och belägrade Würtz. De hade med skriftlig och dyr ed förbundit sig att ej vika förrän Krakau var återeröfradt ur Svenskarnes hand. Men stormningen, hvartill Soldaten var redebogen, uppsköts vid närmare besinnande att man hade Svenskar framför sig. Det ansågs bättre att köpa deras utländske anförare. Sjelfva Drottning Lovisa Maria af Pohlen måste låna sig att skrifsä till Würtz i de mest smickrande ordalag. Hon erböd sig att sjelf komma för att underhandla med honom. Hon önskade vinna en så utmärkt man för sitt Kungarike. W. svarade, att han ej förtjente hennes så stora nåd, helst ingenting kunde upplösa hans lydnadspligt emot Svenske Konungen, slutande med bön att få utan fläck framlefvat Hennes Maj:ts ödmjukaste tjenare **). Lubomirski vände sig sedan med förledelseförsök till den i hans tanka uthungrade besättningen. Man uppdrog Chefen att svara, och detta skedde genom en hop färska rapphöns jemte helsningen, att först när en rotta kostade en dukat, kunde dagtingen komma i fråga. Så slöt det tredje försöket mot Krakau.

Med 1657 kände sig Carl Gustaf i tillfälle att beträda en mera fosterländsk politiks bana. Han behöfde då sin Würtz och hans tappre krigare vid sin sida. Ragoczi fick den helsningen, att om han ville blifva Pohlens Konung, måste han sjelf skydda sina fästningar. Denne hörde ej gernat detta språk, men W. var dock färdig att d. 2 April 1657 uttåga (Skjöldebrand L. c. I: 313). Det gick dock annorledes, än Carl Gustaf tänkt och Würtz, som hindrades af Czarnecki att tåga till Svenska arméen, måste fortfara att med sina Svenskar försvara Krakau. Denna väntan inom

*) Skjöldebrands förläggande (Hist. de Charles Gust. I: p. 264) af denna 3 dagars strid, af lysande seger åtföljd, till *Augusti*, i st. f. *Juli*, månad, måste vara ett misstag. Flera acta publica från dessa dagar uppgifva Juli. I Carl v. Greiff's "Hermathene", 3 h. p. 124, anföres visst, att der Skjöldebrand skiljer sig från Pufendorf, han följt Dahlbergs egenhändigt undertecknade beskrifningar till sina öfver slaget utgifna plancher; men om Dahlberg verkligen skrifvit *Augusti*, måste det vara en misskrifning.

**) Riks-Arch. Acta historica 1620—57. Fryxells Ber. XI: 198.

fästningsmurar blef likväl den tappre W. för lång, och han samlade en dag sina kämpar omkring sig och tilltalade dem: "Mine tappre kamrater: Det är nu på andra året, som vi till Svenskarnes evärdeliga ära och beröm hafva försvarat denna stad. Vi hafva, såsom i en lek, med oförskräckt och glädligt mod tillbakaslagit alla Pohlackarnes anfall. Så hafva vi med Guds hjälp och egen tapperhet fullgjort vår pligt, så, att när vi sjelfve redan i jordens sköte förmultnat, skola våra efterkommandes hjertan fröjdas, när de få läsa vår trohet och ihärdighet beskrifna i de tideböcker, der Svenska folkets ära och bragder upptecknade varda. Om så kräfdes, skulle vi ock på samma vis fortsätta detta försvar. Konungen och föderneslandet få likväl vida större nytta af oss, om vi genom i tide uppgjord dagtingan bereda oss säkert återtdg, än om vi be-grafva oss under ett, om än långvarigt, dock öndamålslost försvar." Alla biföllo. Snart var en förmånlig dagtingan uppgjord. W. uttågade med 2,850 man, som voro kvar af de 3,000, som intågat, med brinnande luntor, flygande fanor och klingande spel, medförande 18 kanoner och 390 trossvagnar. Sådana villkor hade W. kunnat betinga sig af de omgifvande fienderna Hatzfeld, Montecuculi, Spork och De Souchés, att ej tala om de genom sin inbördes tvedragt mindre betydande Pohlackarne, hvilka långt förut förlorat allt förtroende efter så många brutna trohetseder. W. yttrade till Fältmarskalcken Hatzfeld, att det vore omöjligt att lita på de råa halfvildarne, Pohlackarne, hvarför han begärte hans löfte på gammal tysk tro och heder. 1,000 Österrikare eskorterade de aftågande till Landsberg. Ehuru Kung Johan Casimir, Hatzfeld, Czarnecki m. fl. hade underskrifvit kapitulationen, försökte dock Cz. att falla Svenskarne i ryggen, när Hatzfeld ej längre kunde hindra det. Men W. kom lyckligt undan till Stettin, der han, enligt Fryxells omdöme, inlade evärdelig ära (se derom i P. Örneklous biogr.). W. blef, enligt Fryxell, högt aktad för mod, drift, klokhet och kraft, liksom för ett både angenämt och pålitligt väsende. Carl Gustaf 'utnämnde honom till Svensk Baron, med R. R. Salvii Friherrskap*), ehuru Friherrebrevet ej lär utskrifvits. Den 18, 19 April 1660 yttrade dock Senaten i sitt Protocoll, att hvad Konungen gjort, skulle honoreras.

Vice Gouverneur i Pommern var W. 1662**); men den 24 Jan. 1664 hade han begärt afsked, hvarom d. 19 Febr.

*) Theatrum Europæum, 8: 1043.

**) L. c. 9. p. 531.

öfverlades i Senaten, uti hvars protocoU vid detta tillfälle han mycket berömmes, och beslöts, att han "skulle ombedjas att stadna qvar." På trägen begäran fick han dock d. 3 Mars s. å. afsked från v. Gouverneursskapet, efterträdd af Dohna. Man hade, enligt Ministerrapporterna, stor jalousie på General W. af fruktan att han skulle till Sveriges skada öfvergå i Dansk tjenst, derifrån han fått frestande anbud. 1665 var han ock Dansk Fältmarskalk*), i denna egenskap fortfarande 1667**). Man sökte återvinna honom följande året. Regeringen beslöt d. 25 Maj 1666 att erbjuda honom en svensk fältmarskalksstaf. P. Brahe ville dock ej underskrifva beslutet derom; ty 1:o hade Sverige redan för många Fältmarskalkar, ehuru staten ej tålte sådana utgifter; 2:o var W. en främling, och dertill incertæ religionis. W. hade begärt rang framför öfrige fältmarskalkarne, ehuru han visste, att de, såsom Riksen Råder, ej kunde taga plats under en icke senatorisk person. Man ansåg vilkoret insatt för att få afslag. 1668 se vi W. vara Holländsk Fältmarskalk***). 1673, då R. R. Edm. Gripenhjelm blef Friherre, fick han blott rätt att skrifva sig Friherre till Örneholt (i Kexholms län), ehuru Würtz i sin lifstid skulle deraf uppbära inkomsten, då Gripenhjelm skulle få af en kunglig pension en motsvarande inkomst.

Ännu den 1 Nov. 1674 var det ej afgjort, om Würtz skulle åter ingå i svensk tjenst, eller ej; men d. 18 Nov. s. å. hade han blifvit Generalgouverneur i Brehmen. Snart uppkom väl något hinder, ty Henr. Horn befältes qvarblifva på sin post. 1675 var åter ett förslag å bane att indraga Würtz, då Fältmarskalken Helmsfeld yttrade sitt missnöje öfver att se denne sig föredragen. W. var nu Kejserlig Fältmarskalk. Dock fick han till sin död behålla det Friherrskap i Ingermanland, Carl Gustaf gifvit honom.

Han dog 1676 i Hamburg. Vid ryktet härom, skref H. Spiegel i sin dagbok d. 26 April en föga hedrande minnesruna: . . . . "hvilken, änskönt han hade vunnit både sin största egendom och sin förnämsta experience uti Sveriges tjenst, var han likväl så otacksam, att han utan orsak öfver gaf densamma, att han sedan var snart den ena, snart den andra potentatens tjenare; ty huru skall den med redlighet tjena menniskor, som håller sig för klok att tjena Gud?"†)

*) C. Adlersparres Hist. Saml. IV: 162.

**) Theatr. Europ. 10: 639.

**) L. c. 10: 850.

†) Sw. Bibl. I: pag. 111.

Då Prof. Fryxell meddelade biographiens författare åtskillige upplysningar rörande Würtz, tillägger han härvid: "Att W. var atheist, minnes jag mig tydeligen hafva läst, men kan ej säga hvar, måhända af Pehr Brahe i Rådsprotocollerna. Jag vill minnas, att beskyllningen t. o. m. uttalades medan han var på Öland hos Carl Gustaf."

Här är således ett nytt bevis, att, utan religiös grund, troheten mot kung och fädernesland är "lösjordadher." Så länge Würtz's hjerta fästade honom vid Carl Gustaf, tillhörde han Carl Gustafs rike, hellre än ett föraktadt Pohlen; men när denne kung var död, tog han tjänst hos sin välgörarens värste fiender, om de kunde bjuda högre rang och sold, än Sverige.

(Källor: Pufendorf, Gesta Caroli Gustavi; Skjöldebrands Histoire de Charles Gustave; Fryxells Berätt. XI Delen; Enskildt bref från A. Fryxell; C. Adlersparres Hist. Saml. IV; Glörmölla Svenska Bibliotek, I; Theatrum Europæum; Rüh, Svenska Folkets Historia, m. å. —N.

W Y K, WILHELM DE, d. ä. och d. y.

1. W Y K, WILHELM DE, d. ä.

Welam eller *Wilhelm de Wyk* d. ä. var Svensk Myntmästare redan i K. Erik XIV:s tid, inkallad från Nederland. Sven Elofsson har lemnat honom mycken uppmärksamhet i sina få historiska anteckningar. I Oct. 1568 inlemnade W. de W. till K. Johan K. Eriks harnesk och munition, den K. Johan lofvade betala. I Febr. 1569 utföll denna betalning i kopparplåtar. I Jan. 1571 handlade Regeringen med W. de W. att han skulle låta göra tillförning af spannemål, efter här i Sverige var dyr tid, hvilket förutsätter att mannen egde både anseende och rikedom. I Nov. s. å. besvärade sig K. Johan deröfver att W. de W. under Hertig Carls namn dref vexleri i riket. Att det skedde med Hertig Carls vilja, visade sig, när de kungliga mandaterna utkommo; ty dessa förbödo *Hertigen* drifva bemålte vexleri. 1575 i Oct. hölls W. de W. fängslig på Elfsborg, då allt hans slifver, guld o. d. blef honom ifråntaget, sedan Hertig Carl fått ett bannbref från Kung Johan, därför att Carl velat förkofra sig genom W. de W.—s lösa föregifvande. I Jan. 1576 bad Carl för W. de W. och bönhördes mot en viss försäkran. Då

1592 d. 5 Maj Casper Lehus blef af Konungens Secreterare Peer Nielssonn anklagad för en hop misstänkte klippingar, svarade Casper, att han förledne Augusti månad fått en hop klippingar af Wilhelm de Wyk. Men Casper svor sig fri, förbindande sig betala 5,000 daler, om han i framtiden kunde beslås. Ändå blef misstanken qvar rörande myntet. Brenner i Thes. Nummor. Sv. Goth., Berch i Beskrifn. öfver Sv. mynt, C. J. Staël v. Holstein (de jure circa rem nummariam in Svecla, præf. C. Nettelbladt) och E. Ziervogel (Utkast till föreläs. öfv. Sv. Myntkunsk.) angifva Wilhelm de Wyk som en falsk myntare, utan att nämna Lenhusen och hans ed. Berch i K. Bibl. tidn. p. 77 anför: "Wilhelm de Wyk, en Nederländare, sattes den Brabandska guldsmeden Gillis Coljet vid sidan. K. Johan, som gerna lät bedåra sig af nyheter, lmnade den karlen frihet öfver myntningen, och fick till rikets stora skada se, att penningssorterna år 1591 och 92 oerhördt försämrades, medan de W. uppvexlade så mycket han kunde af de gamle fyraspecierne och till sin nytta sände dem ur landet." Redan i Febr. 1590 rådslog K. Johan med Hertig Carl, Cl. Fleming m. fl. om det onda svenska myntet, som då var, skulle hafva sin framgång och för hvad orsaker skull. Således lär W. de W. förhållit sig till K. Johan III, som Görtz till Carl XII, kanske också som A. F. Munck till K. Gustaf III. I Upplysn. i Sv. hist. (af Loenbom) IV p. 103 f. ingår en betraktelse öfver huru: "Ondt mynt skadar riket," författad i 16:de seklets slut, der det yttras, att från 1570 till 1575 (då klippingarne aflystes för att återkomma 1589) tvingades man uppbära det för 4 mark som var 5 öre värdt och det för 1 mark, som var 5 fyrkar värdt, samt 1590 till 1593 det för 1 mark som ej var 1 öre värdt, ehuru det sedan sattes på 2 öre. "Och blefvo derigenom otaliga utarmade, besynnerliga de enfaldige och menlöse, dock var ingen så klok i riket, att han ju hade deraf någon skada och blef bedragen, undantagandes en hop vexlare och landsens tjufvar, ibland hvilka den öfverste het Welam de Wyk, en Nederländare, som ock uti ofid var myntmästare. Han med sina vexlare och andra, som rådde om myntet, visste huru godt det var och huru det blef i hvarje gjutning förvärradt. Deretter visste de taga sina saker med vexleriet och förköpa alla varor uti alla landsändar och städer, så ock köpte de silfver och gammalt mynt och drogo så ena tjufvanot öfver hela riket, mången till dräpelig skada. Summa summarum: det gick till liksom hela riket hade varit till ruf och spillo gifvet och de som sådant märka kunde och qvidde öfver så-

dant landsförderf, de blefvo hatade och förtryckte, det Gud bättre!"

W. de W. var således regeringens tjänare och tydligen skedde nu blott det som sedan ofta skett. Hans dåliga mynt var väl alltid värdt så mycket som 1809—1830 års papperslappar. Rühls yttrar med skäl: "K. Johans dåliga finanser hade äfven på hans mynt ett elakt inflytande. Väl föregafs att myntet, isynnerhet genom myntmästaren W. de Wyks bedrägeri, blifvit till så hög grad försämradt; men det låter ej tänka sig, att han kunnat så länge fortsätta ett dylligt bedrägeri, utan tillstånd från högre ort; att det fastmera var en följd af nöden, synes klart . . . ändtligen måste Johan förklara de slagna penningarne för ett slags nödfallsmynt, som han vore beredd att åter invexla." — Anfallen mot W. de W. äro således — constitutionella: "*Kungen* kan ej fela; endast *verkställaren*." Och "nöden" har, som man vet, ingen lag. Pappersmynt var ännu ej uppfunnet, så att man kunde befallas taga mynt utan *allt* värde. Der gafs "*ädligt*" mynt. I Tyska församlingens i Stockholm kyrkböcker nämnes W. de W. ofta, der det anføres, huru han gaf penningar till kyrkan, scholan (1575), och presterskapets underhåll. 1585 gaf han 10 T-r korn till kyrkbyggnaden. 1597 var han redan död och hans arfvingar gäfvu då till kyrkan en röd messshake af atlas med rödt sammet beklädd, värderad till 60 daler.

W. de Wyk d. ä:s enka, Margareta, blef sedan g. m. Jörgen Bähr, hvilken hon också öfverlefde.

Det anförda torde ådagalägga, att vi böra räkna *W. de Wyk* den äldre bland trogna kungatjenare och då han sättes i skuggan böra vi rättvisligen påpeka, att skuggan kommer från den öfverskyggande konungamantlen. Eger nu en *Konung* att slå hvad mynt han förmår åstadkomma, med eller utan eget värde, så har väl *myntmästaren* blott att lyda. I "vexleriet" deremot uppenbarar sig den egennyttige mannen, som väl hade många medtäffare i alla stånd; men då han kunde med skäl anses bäst känna gebletet för de egennyttiga beräkningarne, faller omdömet tyngst ned öfver honom. Vi få i sonens biografi se — *välsignelsen*.

(Källor: Sven Elofsson i Linköp. Bibl. handl. 11 p. 225, 29, 33, 34, 47, 48, 72. Loeb. Upplys. i Sv. Hist. IV. p. 103 f. Dr. Lüdikes Denkmäl p. 236 f. 538 f. K. Bibl. Handl. B. 1. D. 2. p. 77. Er. Brenneri Thes. Num. p. 97, 107. Bercha Beskr. öfver Sv. Mynt p. 62. C. J. Staël v. Holstein de jure circa rem nummariam in Sv. (præc. O. Nettelbladt) p. 52. E. Ziervogel Utkast till föreläs. öfver Sv. Mynt-kunsk. p. 21. Rühls m. ä. Sv. historier.)

2. W Y K, WILHELM DE, d. y.

Den rike myntmästaren, än K. Johans, än Hertig Carls änancier, Wilh. de Wyk d. ä. hade en son, Wilh. de Wyk d. y. Han har lemnat ett rikt ämne för romanen och theatern.

När Ebba Stenbock, Claes Flemings ryktbara enka, 1598 fördes från Åbo, sattes hon i fängsligt förvar uti "Myntmästaren de Wyks hus." Hon medförde sina döttrar. Huset lär nu efter Wyk d. ä:s död bebotts af hans enka Margareta, hvilken snart blef gift med en Jörgen Bähr, då deremot W. de Wyk d. y. fått bebo Hufvudstad i Solna socken, hvilken egendom fru Margareta fått af sin sednare make i morgongåfva. Men naturligtvis infann sig den unge herrn på Hufvudstad hos sin styffader och sin moder i staden, der de sköna fångarne, fröknarne Stenbock, befunno sig. Den redan till Kaptensgrad vid Flottan befordrade ynglingen var utmärkt skön, rik, med utsigter till höga befordringar, sannolikt med sitt lilla de framför Wyk angifvande adlig börd, erkänd i Nederländerna, lätteligen här naturaliserad. När han fattat tycke för en af fröknarne, säges modren lofvat honom sin dotters hand, men fästat dervid ett af den politiska fanatismen ingifvet vilkor. Detta var att han skulle kasta sig in i striden mellan Konungen och Hertigen, för att bidraga till den sednares störtande. Hvad plägar ej kärleken löfva under sådana förhållanden? Invid i hemligheterna, gick W. de W. på fru Ebbas råd till Lascy och Clas Bjelke, som på Konungens vågnar ännu innehade Stockholms slott, och frågade hvilken tjänst han kunde göra sin Konungs sak. De gäfvo honom ett farligt uppdrag. Han skulle söka vinna manskapet och Kaptenerna på flottan för rojalisternas parti. Med bref från dessa herrar och fru Ebba reste han till Åland. Här började han, enligt Fryxell, som anför originaldomen öfver W. de W. af d. 11 Aug. 1598 såsom källa, att tala än med en, än med en annan af befälet om Konungens makt, och nödvändigheten att söka hans beskydd; redan, sade han, hade Grefve Axel, Anders Lennarsson och alla de förnämsta öfvergifvit Hertigen. Snart kom saken till Peder Stolpe, en stolpe för patrioterna och Hertigen. W. de W. ansågs hafva sökt stifva myteri på skeppen emot Amiral Jochim Scheel och Vice Amiral Peder Stolpe, och troligen hade angifvaren upplyst, att W. de W. hade bref insydd i sina kläder, hvilka bref han plägade framdraga för att visa

sig befullmäktigad af konungsliga partiet till sin talan och till de löften, han kunde använda. Nu bragtes han i förderfvet på ett förtägligt sätt. Hr Peder bød honom och andra kaptener till sig på sitt skepp Blå Falken, der man drack tappert. Sedan vettet börjat gå litet ut ur gästernas hufvuden, såsom en följd af vinet, som gått in, började Peder Stolpe att vid hvarje skål kasta ett af sina klädesplagg utom kajutdörren — sannolikt en i den tiden ej ovanlig "ceremoni" vid rummel. Man apade honom, först kastande tröjan, sedan byxorna, derpå skor, sedan strumpor o. s. v. W. de Wyk fruktade att väcka misstänka, om ej han också följde den joviale värdens exempel. Men då W. de Wyks kläder kommit utom dörren, stod der en Peder Stolpes tjänare och ransakade fickorna och stoppningen. Så fann han bref från K. Sigismund (enligt Werwing), Lascy och Cl. Bjelke, (enligt Fryxell) och fru Ebba med den farliga uppmaningen. Strax drog Hr Peder sina byxor åter på, för att arrestera sans culotte-rojalisten. Han fängslades i blinken och dömdes andra dagen, och blef derpå utan dröjsmål arkebuserad, sedan han förts i land på en af holmarne och der bundits vid ett träd, medan ännu flottan låg i Flise hamn vid Åland. Flera kaptener hade vittnat, att han sökt dem förleda. Detta raska sätt misshagade Hertigen, "efter som de Wyk icke allenast var en yngling, utan ock till kroppen af en mycket vacker skapnad" — enligt Werwing. Messenius tillägger som eget omdöme, att den Trojanske Paris ej kan ha varit skönare. Så föll han, "en utvecklade fana lik." Hvad kunde der ej blifvit af denne Paris, beslågadt med Stenbockiska familjen, medan ännu en *Drottning Catharina Stenbock* lefde, om ej fru Ebba satt ett så farligt pris på sin dotters hand?

I Biogr. Lex. härofvän XVII B. p. 46—48 se vi, huru Hertig Carl, efter W. de Wyk den yngres afrättning, tog Hufvudstad *såsom förbrutet*, läggande det under Kronan, sedan 1600 förlänande det till en Engelsk bryggare, efter hvars död det 1606 skänktes till Erik Tegel, som aflockade W. de Wyk d. y:s arfvingar deras bifall, hvarpå följde K. Gustaf Adolfs bekräftelse 1613. Sedan ångrade arfvingarne sitt gifna bifall; och redan vid Svea Hofrätts första session, eller d. 22 Maj 1614, började arfvingarne framträda med bevisningen, att Hufvudstad ej tillhörde W. de W. d. y. utan hans mor, som fått denna egendom i morgongåfva af sin andra man Jörgen Bähr. Man bör dock tillägga, efter Hallenbergs Gustaf II Adolfs Hist. 2 B. p. 760; 3 B. 265,

275, att oaktadt enkan 1614 (nu enka äfven efter Jörgen Bähr) blifvit "skamfärad" genom Tegel och hans hundar, Konungen dock bad henne att ej vid fardagen drifva Erik Tegel från gården, utan begära vederlag på en annan ort. 1620 fick Tegel ny bekräftelse på hemmanet, men såsom skattehemman *).

I Tunelds Geographi 8:de Uppl. 1 D. p. 106 anføres: "Hufvudstads egare ha *alltid* varit mål för ett olyckligt öde." Vi känna ej *alla* egarne och kunna ej yttra oss så *bredt*, men märkligt är dock att i en possessorsserie träffa: Jöran Tegel, W. de Wyk d. y., Erik Tegel, Plommenfelt, Clas Horn — och några af de sednare egarne, som sägas dömt sig sjelfve såsom olycklige.

(Källor: Werwings Carl IX:s hist. p. 403 följ. Fryxells Berättelser IV: 2 afd. 20 kap. P. Schenbergs utförliga berättelse om Stångebro slag (ur Messenius, Loccenius m. fl.) p. 14. F. W. Radloffs Beskrifning öfver Åland p. 22. Hallenbergs Gustaf II Adolfs hist. Tunelds Geogr. I p. 455, 56. Biogr. Lex. XVII D. p. 46—48.)

—N.

WYNHOLT.

I stora Rimcrönikan läsa vi om denne af v. Stjernman i Svenska Höfvidsmannaserien på Wiborg intagne:

Then ärlig Man Knut Posse swa boll
Leth Bolverk byggia för the stora holl
Ok *Vynholth* then ärlige man
Myckit opsatog var han.
The byggde klokeliga med ena hast,
Swa med Gudz hielp inte brast
Ryzer til liten fromma
At the ecke skulde snart inkomma.

Dock stormade Ryssarne under sin Hertig:

Nu j Wijborgsmän varen snara tilhanda,
Eller j visseliga kommen i storan wanda,

*) Ansågs Tegel hafva någon arfsrätt, då de Wykssläkten måste afträda, det ä: Var Erik Tegels faster, Drabanten *Peder Welamssons* mor, också egarinna af Hufvudstad? Var denne Peders fader *Welam*, Göran Tegels sväger, sjelfve Myntmästaren Welam, som kan hafva egt en hustru N. N. Pedersdotter från Salaberget, innan han gifte sig med Kapten Welams moder Margareta? Hufvudstad får då ännu en invånare, som är olycklig i äminnelse, den blodige Drabanten Peder Welamsson.

Knut Posse, *Wynholdt*, the Edle män,
 Ingenthera var tha seen;
 Them badom ok flerom til äro
 The framdrogo bade Baat ok Tiäro.
 The thetta nidan Tornit förde
 Ok ganska snart sik rörde.

The satte eld uthi
 Ok ville at Ryzer skulde af Tornit fly;
 Eld, rök ok Tiära
 Matte them allom tha föfära:
 Thett monde Ryzer ther vinne
 The brunno ther alle inne.

2 stupade å Svenska, flera tusen å Ryska sidan.

Gudi vare lof, heder ok ära
 Som omilde Ryzer swa kan föfära!

34 stora Byssastenar lågo vid Byssaställningarne bland de döde Ryssarne.

Detta skedde d. 4 Dec. 1495. Deraf uppstod i traditionen berättelsen om den *Wiborgska smällen*, som Trollkarlen Knut Posse och Wynholt, som är mycket berömd (Dalin S. R. H. 2 D. p. 824), skulle tillställt. I folksägnen, sådan förf. den hört af allmogen, dels tillagd Knut Posse, dels Pontus De la Gardie, lydde berättelsen på följande sätt:

Ryssarne, hvilka då voro vilda hedningar, intogo slottet jemte fästningsverken i Wiborg, men Svenskarne belägrade dem och innehade staden. Nu hotade Ryssarne med ett utfall, om Svenskarne ej strax aftågade. Posse begärde då blott att, när han bortgick, få lemna någon enskild egendom att i fred förvaras i ett litet nära fästningen beläget inne-läst hus. Ryssarne som deraf ej kunde ana någon sin skada, medgäfvu denna billiga begäran. Svenskarne aftågade. Men i det tillästa huset var en kittel, ställd på en eld och en gammal gumma satt derjemte med en katt i knät, tillsagd att på en viss minut kasta katten i kitteln. Det skedde först då Svenskarne voro så aflägsnade, att de ej kunde skadas af det som följde. En förfärlig knall hördes, då katten kastats i kitteln, hela fästningen sprang i luften och alla Ryssarne begrofvos under ruinerna.

Satan hade lärt hufvudmannen för smällen denna hemlighet och fått löfte att efter en viss tid därför få annamma honom. När "den hårde" (hin håle) kom på den bestämda timmen att taga sitt byte, var hjetten sysselsatt med sina stöfnars pådragande." Du ger väl anstånd, tills jag kaftat upp detta stöfvetskift, som står åter? var den olyckliges fråga.

Ja, svarade den hårde, men ej ett ögonblick längre. Godt, sade hjelten, som steg upp utan att någonsin kasta upp det stöfvelskaffet. Han afmålades, heter det, därför alltid med ena stöfvelskaffet nedviket. Mången är ännu fullt viss, att å porträttet af Pontus De la Gardie på Löberöd — ty hans namn återopas ofta i stället för Knut Posses — den nedkastade stöflen skall visa, att sagan har grund.

Rimchronikans författare förräder ej någon kunskap om en krut-explosion eller en mina under Wiborgs slott. Den nämner bössor och böss-ställningar hos Ryssarne; men då Dalin anmärker detta som ett fel, synes att han antagit det äfven Ryssarne då skulle haft krutbössor, oakadt Rimchronisten tydligen nämner att stenar med dessa bössor slungades ned på Svenskarne. Berättelsen om *smällen* uppgifves af v. Stiernman såsom nedskrifven 72 år*) efter det den antagits hafva händt, af Kyrkoherden i Ö. Stenby, Jonas Petri Klint. Messenius införde berättelse derom i *de Fennonia Chronicon*. Tvifvelsmålet uttalades först af Georg Hawema 1694 i en oration, hållen i Dorpat. Att krut då var känt i Sverige, kan dock ej nekas. Se J. Murbergs afhandling om krutets ålder i Sverige i IV D. af K. W. H. A. A. Handl.

1488 antogs i Stockholm en Michel Pulvermakare och 1498 köpte Henrik von Essen bössor från Danzig, som skulle förut vara profskjutna, hvaraf följer, att omkring 1496 krutet ej kunde vara så okänt i Norden, att dess användning räknats till trolldom eller att samtida skriftställare skulle förtegit en händelse, som i de oupplystes omdöme kunnat kasta misstanke öfver verkställarne, att de sålt sig till den onde. Handelsfartyg förde redan förut kanoner. I Napierskis *Corpus Diplomaticum*, Riga & Dorpat 1833—35 nämnes ett Tyske härmästarens bref till Tyske Hochmeisteren dat. d. 7 Martii 1496, rörande kriget mellan Sverige och Ryssland. Förf. har ansett att om traditionen haft sin tillämpning, då Knut Posse och Wynholt segrade d. 4 Dec. 1495, något ord derom väl influtit i ett dylikt bref, och begärde därför af sin ärade correspondent Dr C. Russwurm, förf. till *Eibo folke oder die Insel Schweden an den Küsten Ehtlands und auf Runö*, att få upplysning om nämnde brefs innehåll. Derpå ingick följande svar: "Mig synes att hela berättelsen om *smällen* i *Wiborg* är en saga; af Biskop Magnus Tavast i

---

*) Kan den ej såväl ha skrifvits det sista året, J. P. Klint var Kyrkoherde (1608), 112 år efter det *smällen* skall hafva skett, som det första året (1568)? Klint fortsatte Linköpings Biskopskrönika till 1606.

Äbo ha vi ett bref af d. 6 Jan. 1496, deri ej ett ord är nämnt derom. Ryssarnes flykt tillskrifves ett himmelstecken. Enligt Juustens Chron. ed. Porthan p. 625. Krut var då redan känt bland Ryssarne. Aristoteles von Bologna fabrikerade pulver i Ryssland 1475. I Augsburg funnos redan 1372 3:ne stora stycken, med kulor af 127, 70 à 50 skålpunds vikt. I Frankrike förekommo kanoner i slottet vid Crecy 1347. Du Cange har träffat dylika nämnda 1338. I Spanien använde de Mohriske konungarne af Granada dylika vid belägringar 1312 och 1325. Se Conde Dominacion de los Arabes III: 18. Vid belägringen af Alicante 1331 begagnade Araberna en mörsare, som kastade stenkulor och redan 100 år förut hafva de vid belägringen af staden Valencia haft "Feuerschlundrende Spreng-Schwärmern." Vogel Gesch. der Erfnd. III: 288. I en arabisk afhandling af 1249 förmäles om krut. I Casiri Bibliotheca escurial II: 8; Nicolaus Antonio i Biblioth. vetus II: 12 och Wilh. Prescott's Ferdinand & Isabella har D:r Russwurms redan bortgångne vän Wilh. Arndt i Ratzeburg träffat uppgifter, under återopande af otryckta spanska skriftställare från slutet af 1000-talet, rörande skjutgevärs bruk i ett sjöslag mellan Mohrer från Tunis och staden Sevilla(?). Humboldt antager i Kosmos II: 257, att Araberne icke känt användningen af skjutgevär 1285; men att man deremot i 12:te seklet begagnat krut till stensprängning i Rammelsberg vid Göttingen, citerande Reinaud & Favé du feu gregeois, des feux de guerre & des origines de la poudre à canon i Histoire de l'Artillerie T. 1. 1845, p. 89, 97, 201, 211. Piobert Traité de l'Artillerie 1836 p. 25; Beckmann Technologie p. 342. Att Chineserna tidigt känt krutet och särskilt nyttjat det till fyrverkerier, är allmänt antaget. Vogel Gesch. d. Erf. III: 286 *). D:r Russwurm bilade dervid följande: "De önskade urkunderna

*) Dessa upplysningar, ej främmande för Tyskar, hafva dock ej hindrat desse gode konstlärare att d. 30 Nov. 1853 i det Badenska Freiburg uppressa ett monument åt *svartkonstnären*, d. ä. alchemisten *Berthold (den schwartzen Berthold)* under namn af *Barthold Schwartz*, såsom krutets *upffinnare*. Freiburg har visst dermed eröfrat ett konstverk af M. Knittel, och det är godt, men därför ej sanningsenligt. Schwartz dog omkring 1354 och Roger Baco, som dog i Oxford 1294, har i sitt Opus Majus definierat krutet, ungefär, som det kan än i dag nöjaktigt bestämmas, sägande: dunder och blixn kan härmas genom en blandning af salpeter, svafvel och kol.:

De här ofvan af D:r Russwurm meddelade upplysningar ådagalägga, att Franciscanermunkar, som återkommo 1295 från China, åtminstone ej först meddelade receptet till krutet.

(anförda af Naplerski) har jag läst . . . der är ej det ringaste spår till någon antydning om krut eller kanoner eller den Wiborgska smällen; derpå kan man vara viss.

Pabst.”

De ifrågavarande urkunderna äro nu utgifne af Dr Bunge i Urkundenbuch für Liv- Ehst- u. Kurland, Reval, Kluge et Strohen 1852 följ.

Författarens förmodan att Wynholt varit Tysken, som utfört mineringen, i händelse en dylik skett, under Knut Posses öfverbefäl, föranledde sednare rådfrågningar, och ehuru ej, skäl finnes att ge sängen om smällen förtroende, må dock de upplysningar, som medelats, lemnas allmänheten, visande att skälet för betviflandet af sängen ligger hufvudsakligen i urkundernas tystnad; ty uti obekantskapen med krutet för denna tid kan det ej ligga.

Männe sängen ej uppstått i följd af en händelse ur Pontus De la Gardies Krigshistoria, hvilken någon sedan localiserat i Wiborg, sammanblandande den med Knut Posses och Wynholts bedrift 1495. Kan deraf komma, att en hop fäst at ”smällen” vid P. De la Gardies namn? I den tiden var, som vi finna af Bousmans dödssätt vid Wenden, och explosionen 1571*) m. fl. krutets användning, till dylka storverk, ej ovanligt. I dessa tider, då krigsminnena mest anförtröddes åt sängen, kan en dylik förväxling redan hafva uppstått, när J. P. Klint skref, t. ex. i början af 17:de seklet. Messenius må ej ha hört sängen, då han skref Scandia Illustrata, men väl när han skref det ännu otryckta Chronicon Fennoniæ.

(Källor: v. Stiernmans Höfd. Miene. Stora Rimchronikan. Bref af Schol-Inspectorn öfver Eshtland Dr C. Russwurm i Hapsal och Dr Pabst i Reval; samt våra Rikshistorier.)

—N.

WÄHLIN, JONAS. — ANDERS. — ANDERS MAGNUS.
— OTTO CHRISTIAN. — CHRISTIAN. — LARS PETER. —
JOHAN PETER.

Wählinska släkten har ej saknat sin märkvärdighet under de sednast förflutne hundra åren. De 7 män af släkten, som vi här anse oss böra intaga, ha stått uti följande släktförhållande:

*) Se Vita Ponti De la Gardie p. 109.

Andreas Jonæ Wåhlin, Kyrkoherde i Ö. Stenby, född 1661, död 1725.

- . Jonas, Domprost i Lund, n:o 1.
- . . Anders, Justitie-Råd, n:o 2.
- . . . Carl, Revisions-Secreterare, Lands-Secreterare i Linköping (Nilåw).
- . Magnus, Kyrkoherde i Gryt.
- . . Anders Magnus, Med. D:r, n:o 3.
- . . . Carl Fredrik, Lagman.
- . Peter, Kyrkoherde i Skabersjö.
- . . Otto Christian, Akad. Secref., sedan Akad. Rentmästare i Lund, n:o 4.
- . . Christian, Domprost i Lund, n:o 5.
- . . Peter, E. Reg:tspredikant, Commin. i Glimåkra.
- . . . Lars Peter, Th. D:r Pr. & P., n:o 6.
- . . Arvid, Reg:ts-Auditeur.
- . . . Johan Peter, Th. D:r Pr. & P., n:o 7.
- . . . Carl Ludvig f. d. Pr. & P.

1. WÄHLIN, JONAS.

En bonde, Jonas i Wårdsnäs, hade en son *Anders*, född 1661, som studerade och kallade sig *Wåhlin*, därför att hans hem i Östgötiska dialekten hette Wåhlnäs. Han dog som Kyrkoherde i Ö. Stenby i Linköpings stift 1725. Hans äldsta son *Jonas*, var född d. 8 Maj 1699. Modrens namn var Ingeborg Bellnerus. Stud. i Upsala 1718, i Lund 1722. Magister 1730. Var Informator i den myndige Baron Conrad Ribbings hus; blef der huspredikant 1731, då han förut blifvit Docens i Philos. Fac. i Lund, Adjunct i samma Facultet 1732, i Theol. Fac. 1733. Acad. Secret. 1735. Notarius i Fac. Philos. 1736. Bibliothekarie 1740. Han började nu afgifva ordentliga räkningar och grundlägga Bibliothekskassan. Denna var 1740 blott 15 daler, hvaraf de 6 stodo i Malmö Landtränteri, de 9 i Christianstads. Han upprättade fullständiga kataloger. Hans handstill ses ännu i den s. k. Bibliotheca vetus. 3:dje Theol. Professor 1744. Theol. D:r 1746. 2:dre Theol. Professor 1749, Primarius 1763. "Sjelf höll han in på ålderdomen de grundligaste föreläsningar." "Dess auditorium var alltid talrikt." Han arbetade på en ny svensk öfversättning af Nya Test. och insattes i Bibelcommissionen. Det sista han uppsände var Epistlen till Philip-

perna; men upplefde ej ankomsten af den Kongl. Commissionens hedrande svar. Som Domprost lade han grund till Domkyrkans beständiga *kassafond* och afbetalte dock 100,000 daler kopparmynt, en skuld till Akademien, hvarom länge tvistats och som K. M:t 1774 ålade Domkyrkan att betala. Död d. 23 Maj 1777. Som Riksdagsman 1765, 1769 och 1771 lär han ej varit bland dem, som mycket talade öfver ärenderna, att dömma af de utgifne utdragen. 1769 satt han i Secreta Utsk. och synes mest intresserat sig för finansfrågor. Dock när fråga var om ett betänkande i anledning af Dr Hauswolfs klagan att de förnåmde försummade kyrkgången, ville han att i den afdelning af Clerus Com. som skulle uppsätta betänkandet, sådane ledamöter af ståndet skulle ock insättas, som tillhörde läroverken. Voro läroverkens män redan då försumlige i Gudstjenstbesök?

Wählin hade stått på Biskopsförslag i Linköping, Lund och Carlstad samt en gång på Past. primii förslaget, utgaf som präses 21 disputationer och en synodaldisp. 1748 såsom präses, parenterade öfver Arv. Moller och predikade vid jubelfesten 1768.

G. m. Märta Maria Wassman, Rådmansdotter från Landskrona, 1738, hvilken födde 8 barn, deribland *Anders* — se n:o 2 — *Eric Gustaf*, f. 1755, död ogift 1796 såsom Revisionssecreterare, *Ingeborg*, g. m. Lifmed. Chem. Prof. Chr. Wollin, *Anna*, g. m. Lagmannen och Akademi-Secreteraren G. A. Löwenhielm, *Ulrica*, g. m. Öfversten R. S. O. O. S. v. Hauswolf, † 1808 (hvilka makar stodo balsamerade i en öppen graf — och öppnade likkistor — i Helsingborg till 1849), och *Brita Christina*, g. m. Assessoren i Colleg. Med. Medicinal-Rådet Dr J. L. Odhelius.

Dr S. H. Manthe yttrar i Likpredikan, då J. W. begrofs (d. 18 Juni 1777): "W. ansågs för det han var och var det han ansågs för, en stor *Lärare*. Hans vandel var stilla, allvarsam, försigtig och ingen till anstöt. Saktmodigheten styrde hans steg och munterheten öfvergaf honom icke. Han blef välsignad med flera lyckans håfvor." I Gillbergs Malmöhus läns beskrifning 1765 se vi att hemman i Rya och Kastlösa byar samt Qvistofta kyrkoby i Qvistofta socken, Rydebäcks Tegelbruk i Glumslöfs, några Örby frälsehemman i Raus socken, Mårtensorp (n. v. Gustafslund) i Helsingborgs landsförsamling, frälsehemman i Sireköpinge socken, m. m., då tillhörde Domprosten Wählin. Professor Trozelius yttrar i Parentationen: Qvis nostro defuncto eruditior? Qvis dissertior? Qvis moderatior? Qvis humanior? Qvis æquus magis? Docto-

rum consensu omnium, immo Apollinis Oraculo, in divinis & humanis versatissimus erat, derpå talaren liknade J. W. vid Cicero, Demosthenes, Plato, Socrates & Euripides, genom sin doctrinæ præstantia, ingenli monumentis, virtutis studio etc. Sådant hörde till den tidens anständighetskraf, när en orator var viddalad, denne måtte också tänkt fullkomliga motsatsen af allt det han "borde" säga. En medarbetare, som läst flera af W—s disputationer och yttranden till Consist. protokoller, räknar mannen i litterärt hänseende bland de medelmåttigt begåfvade.

Skrifter: Oratio funebris öfver Arv. Moller, Synodaldisp. de triplici Christi officio mediatorio, Dissert. Acad. de statu animæ humanæ, de genuina reflectionis indole, de ambiter officiorum, de obligatione vivorum ad sepulturam mortuorum etc. etc. 21 stycken.

—N.

2. WÄHLIN, ANDERS,

Föddes d. 25 Nov. 1745. Fadren se n:o 1. Stud. i Lund, der han disputerade 1762 och blef Auscultant i Götha Hofrätt 1763. E. Notarius 1764. Canzlist s. å. E. Fiscal 1770. V. Fiscal 1777. Secreterare 1778. Assessor 1783. Ledamot i K. Högsta Domstol 1793. Hofrättsråd 1794, R. N. Ö. 1801. Justitieråd d. 12 Jun. 1809, då de maktegande ville med de mest aktningssvärde domares inkallande i K. Högsta domstol eröfra det som ännu kunde brista i det allmänna omdömet för mod att i ett kritiskt ögonblick ha eröfrat makten. Wåhlin dog 10 dagar efter detta sitt sista insättande i rikets högsta nämnd. Han hade fått sin stol mellan Poppius och Blom, hvilken var den siste af första uppsättningen.

G. m. Friherrinnan Anna Charlotta Klingspor, en dotter af v. Presidenten Baron C. F. Klingspor, en mycket stolt fru. Hade 3 söner, bland hvilka Carl, Revisions-Secreteraren, anses ha varit det största snillet bland Wåhlinerne. Grefve G. F. Wirsén och Grefve Skjöldebrand intygade, att dennes arbetsförmåga förvånade Carl Johan till den grad, att han förklarade sig ej känt hans like. Han lemnade honom en gång en mängd papper i en ganska hoptrasslad fråga, der han hade ersättningsanspråk mot en af de allierade makterna, men fruktade att det var outredbart. Wirsén kunde ej medhinna att handlägga ärendet. Wåhlin kom följande morgon upp med allt utarbetadt, färdigt att underteckna och

och afsända. W. var nu en man med utsigter till de högsta embeten i sitt fack. Men spelsjukan förderfvade honom. Carl Johan försökte både böner och hotelser och de anse-
ligaste gåfvor. Sedan W. en natt bortspelt den stora gåfva
han fått för att ej mera spela och sedan uddhvasst svarat, att
gåfvan kunde blott, genom att föranleda lyckliga spelvinster,
bli gagnelig för honom, så drog Carl Johan sin hand från
honom, hvarefter han skyndsamt beredde sin ruin. Såsom
Lands-Secreterare i Linköping ökade han sin då redan tve-
tydiga namnkunnighet. Lefde ännu 1841 under namnet Ni-
låw, ett dräpande bevis på den sanningen, att det ej är nog
att vara — *snille*, man måste ock vara *hederlig karl*. För
att påminna dem, som anse sig såsom *snillen*, men säkrare
äro *rumlare*, om denna enkla sanning, införes erinringen om
denne så rikt utrustade man, som så oförsvarligt använde
det goda, Gud honom förlänat. Tidens tecken mana oss allt-
mer, att erinra våra *snillen*, att historien äfven måste taga
vara på deras förvillelser, då hon bemärker deras förtjenster.

(Källor: Odencrantz Götha Hofrätts hist. Låstombs Rådelängd.)
—N.

3. WÄHLIN, ANDERS MAGNUS.

Född d. 22 Dec. 1731 i Ö. Husby i Östergöthland. Son
af Magnus Wählin, slutligen Kyrkoherde i Gryt, således son-
son af Andreas Jonæ Wählin i Ö. Stenby. Modren Anna
Arenander var pastorsdotter från Locknevi. Stud. i Linkö-
ping. Student i Upsala 1740. Utsågs af v. Linné att på ett
af Rikets Ständer beviljad understöd genomresa alla Nor-
diska Lappmarkerna. T. f. Provincial-Medicus i Jönkö-
pings län 1756. Hofrättsmedicus i Jönköping 1757. Prov.-
Medicus i Jönköpings län s. å. Med. Dr s. å. Assessor i
K. Collegium Medicum 1765; men tillträdde ej, utan qvarblef
i Jönköping. Upptog Marendals helsobrunn vid Jönköping
(den östra). Upphjelpte Lindals helsobrunn (den västra) vid
denne stad och utgaf derom en beskrifning 1764. Satte
Näfvelsjö mineralkälla i stånd och blef den Brunn-Intendent
och Medicus 1765, sedan Comm. Sv. Melander i Näfvelsjö den
upptäckt. Den kallades Silkebrunn. Snart fanns en käll-
äder bättre, som låg inom Lannaskede. Upptäckt 1774, ap-
proberades den 1778 af Wählin och privilegierades 1781

lika med Loka och Medevi, med rättighet att der finge hållas 2 marknader om året. Denna källa (ej Näfvelsjös, såsom Sacklén uppgifver i Läkarehist. 2: 1. p. 564) iståndsattes af G. F. Junander, som ännu 1820 var hennes egare, då der funnos 2 brunnshus, ett lazarett, 40 hyresrum m. m. Wählin förestod Brunnns-Intendentsbefattningen vid Medevi 1773, 75, 84, 85, 86 och 87; under de första åren "reglerande" det der anlagda Lazarettet. Fick ett sjukhus i Jönköping inrättadt, hvarom han utgaf en skrift med "utkast" 1776, och åtog sig sjelf läkarevården, anskaffande derjemte en Chirurg. L. W. A. 1781. Död d. 1 Dec. 1797. Sacklén vittnar, att W. var en lärd och arbetsam man, i sin praktik lycklig, oförtruten och ömsint. Utgaf på egen bekostnad underrättelser om gångbara sjukdomar, arbetade allvarligt emot den i Småland ofta gångbara Dragsjukan. (Denna kunde så härja, att en granne fann ett helt hus utdött med liken i sängarne utan att hafva hört om något deras illamående. Så fann en bonde i Wieslanda socken ställningen i en bondgård i Blådinge omkring 1770.) W. nitälskade också att sätta koppymningen (ej vaccinationen) i gång i länet.

G. m. 1:o An. Charl. Grapengiesser, som födde 6 barn, 2:o L. U. Sparrskjöld, som födde 7 barn. En son Carl Fredrik var 1823 Hofrätts-Sekreterare, nu tit. Lagman, bor i Jönköping. Dottren Hedv. Maria blef gift med Brukspatron N. H. Tisell; Anna Charlotta blef gift med Öfveruppsyningsmannen vid Döderhultsvik C. A. Livijn.

Skrifter: Kort underrättelse huru Dysenteri eller s. k. Rödjukan väl kännas och botas bör, Jönköping 1758. Beskrifning om Marendahs brunn, Jönk. 1764. Tankar om Jönköpings Läns Lazarett inrättande, Jönk. 1776. I K. W. A. Handl. 5 uppsatser. I K. Collegii Medici Riksdagsrelationer 1761—65 ingå hans embetsberättelser s. 29, 156. I Riksdagsrelationen 1769 möta vi hans Journal öfver Farsoten i Jönköpings län p. 140; hans Flora Juncopensis p. 170; hans berättelse om Medicinalverkets tillstånd i Jönköpings län 1765—67 p. 200. I Läkaren och Naturforskaren: Tom 5 p. 386. Journal öfver Professor Bergmans sista sjukdom. Tom 7 p. 7: Beskrifning om Medevi brunn. Tom 11 p. 115: Berättelse om Jönköpings Lazarett p. 266, 293. Koppymningsjournal. Tom 12 p. 187. Embetsberättelse till K. Collegium Medicum.

I Allmänna Tidningar: 1771 n:o 81 om Medevi. Tal då Professor Bergman begrofs vid Medevi 1784, tryckt i Dagl. Alleh. s. 4. Tal på vers om en värdig Lärares egenskaper, 1781, vid Näfvelsjö källa, då den fått privilegier, nämndt i Inr. Tidn. n:o 41 år 1781. Bref om Medevi helsovatten i Inr. Tidn. 1775 n:o 81.

(Källor: Sackléns Läkarehist. 2: 1. 564; 2: 2. 163. Ny Smål. Beskrifn. 3 D. p. 7. 332.

4. WÅHLIN, OTTO CHRISTIAN.

Född 1746 d. 28 Nov. i Skabersjö. Fadren Pr. & P. Peter Wåhlin, modren Anna Chr. Moller, Prof. Arv. Möllers dotter och Prosten Wilh. Faxes enka. Stud. i Lund 1758, Magister 1766. Coll. Sch. i Helsingborg 1770. v. Rector Scholæ i Helsingborg en privatskola af stort rykte, som började på 1770-talet och fortgick till 1782, då han blef Notarius vid Domcapitlet i Lund. Bland lärjungarne nämnas Arv. H. Florman, död som en allmänt ärad och vördad Läkare och Anat. Professor i Lund, C. Agardh, adlad af Agardh, död som Revisions-Secreterare, C. Brandberg, sedan Brigadgeneral vid Franska Artilleriet Charles Brambère. O. C. W. reste utrikes 1774. Då han for från Leipzig till Sverige, sjöng Joh. Lundblad, som blef kvar, ett carmen bucolicum, infördt i hans Poemata p. 45—47, hvarur vi må anförä:

Menalc. Thyrsis abit, sed non totus. Distinguit amantes
Tellus. Indivulsus amor: juga, plana, profundum
Tranat et objecto quamvis se dirimat orbe
Hospitio coit & centro nos jungit in uno.

O. C. W. blef 1790 Akad. Secreterare, 1807 Akad. Ränmästare. 1802 Canzlersgilletts correspondent. 1803 Ledamot af Uppfostringsutskottet. Canzlersgillet har i 2:ne bref meddelat särdeles hedrande yttranden öfver Wåhlins handläggning vid de honom uppdragne ämnen rörande förbättringar af undervisningserket. Afled i Lund d. 8 Mars 1808. G. m. enkefru A. C. Friis, född Morsing 1794. Hon dog 1804, sedan hon födt honom 4 barn, deraf en dotter, Anna C. g. m. Assess. R. W. O. F. D. Kjellman, ännu lefver.

Prosten Dr L. P. Wåhlin, som var hans fosterson och hans halfbrors son, liksom hans faders styfsons son, Biskop Faxé, som efterträdde honom i Notariatet, erkänner ock stora förbindelser till denne ädle man.

—N.

5. WÅHLIN, CHRISTIAN.

Bland skriftställare och predikanter som fostrats vid 18:de seklets philanthropiska nyttighetsåsigter, är väl ingen i vårt kära fädernesland som framträdt med så naiv frimodighet, ingen som varit så viss i sitt sinne eller gått så rakt och raskt på sitt mål som denne man, hvars egenheter för öfrigt redan voro af beskaffenhet att tillförsäkra honom ett

rum bland Sveriges märkvärdige personer. När dertill äfven kommer, att han under loppet af mer än 30 år deltagit i Svenska prestbildningen, alltid en nitisk och trogen anhängare af den pastoraltheologiska skola, hvarur han utgått, torde hans lefnadsteckning såsom genrebild kunna påräkna fördrag-samhet, äfven om den någon gång skulle vidröra karrikatu-rens gränser. I sina yngre och medelålders dagar utvecklade han så mycken energi i sin rigtning och var en så ifrig förfäktare af hvad han ansåg för statens välfärd, att han i den tiden aktades för en icke blott ärlig och tapper utan ock väl utrustad, talentfull, ja hårdt nära *genialisk* folk-vän. Men det var ju icke första gången den resp. allmän-heten i sitt omdöme förblandade dessa begrepp. Hvarhelst kärleken till folket uppträder i förening med mod och ihär-dighet, blir den gerna af en viss publik helsad som en högre begåfning. Hemligheten, af philanthropiens makt är icke att söka i någon snillets öfverlägsenhet, ty den ligger ofta blott i slägtets dunkla men dock starka sympathier, hvilka endast behöfva anslås för att lyfta folktalaren eller skribleren till en höjd som ingen annan makt skulle anvisa honom. Emel-lertid blir hans ställning alltmer äfventyrlig, ju mer han får uttala sig, helst när han, såsom ofta händt och ännu hän-der, rigtar sitt anfall mot Christendomen och dess eviga sanningar. Rationalismen, den vulgära såväl som den spe-culativa, har gemenligen varit det ödet underkastad att öm-sider slå öfver sitt mål och dymedelt hemfalla åt allmänna åtlöjet. Ett bland dessa offer var, mindre tilläfventyrs ge-nom egen skuld än genom sjelfva tidehvarfvets, den man hvars lefnadsöden här skola skildras.

Christian Wåhlin föddes i Skabersjö prestgård af Lunds stift d. 19 Oct. år 1761. Fadren var dervarande Kyrkoher-den, Mag. Petr. Wåhlin och modren Cathar. Wollin, en dot-ter till Magn. Wollin, handlande och rådmän i Cimbritshamn. Beslägtad med Domprosten Jonas Wåhlin i Lund, blef vår Christian af denne faderligen ombuldad då han år 1775 — 7 år förut hade han förlorat sin far — kom alldeles obe-medlad till Lund och blef student. 2:ne år derefter dog dom-prosten, men hans skyddling lemnades ej värlös, ty mor-broderen, Lifmedicus Dr Wollin, den utmärkte talaren och för sin tid skicklige chemisten, åtog sig honom med synner-lig välvilja. Efter 4 års vistelse vid Lunds universitet, der han hufvudsakligen begagnat d. v. græcæ linguæ docenten, sedan skolrectorn i Malmö, Mag. J. Gersonii och lectorn i lefvande språken J. Kraaks enskilda föreläsningar, begaf sig

den unge mannen, med goda, och nyttiga kunskaper utrustad, till brukspatron v. Schéele på Printznäs i Småland för att informera dennes söner. Här kom han i tillfälle att göra bekantskap med åtskilliga patriotiskt sinnade bergsmän och landthushållare som ofta sammanträffade hos den kunnige och adle brukspatronen. Upptagen i deras rådplägningar och samqväm, tyckes den 20-årige studenten redan tidigt fått sin håg rigtad åt lifvets praktiska intressen. Emellertid återvände han efter 2:ne års förlopp till Lund, der han promoverades till philos. magister samma år som han lemnat Printznäs, nemligen 1781. Strax derpå drog han tillbaka till Småland, der condition erbjudits honom på Dannäs såsom informator åt secreteraren Eckermans söner. Då började han predika för folket och gjorde ej så litet uppseende med sina gåfvor som talare, hvartill måhända i första rummet bidragit hans ovanligt starka lungor och musculösa ansigte. Steinbarts lycksalighetslära, Bastholms filosofi för olärde och Sturms betraktelser öfver naturen voro i den tiden begärliga saker, och efter all anledning var det i synnerhet ur dessa källor den unge predikanten öste de skatter af naturkunnighet och lefnadsvisdom han utmyntade åt menige allmogen i Småland. Ryktet om hans skicklighet som barnlärare hade emellertid gjort magister Wählin eftersökt, och bland de flere förmånliga anbud honom gjordes vid denna tidpunkt, antog han det af en förmögen köpman i Malmö vid namn Jakobsson, hos hvilken han likväl ej qvarblef mer än något öfver 1/2 år. Ty i detta handelshus hade d. v. professorn, sedan biskopen Dr Weidman kommit att varseblifva hans raskhet och drift i undervisningskonsten, hvarföre han af professorn eröfrades till mentor åt 2:ne unga ädlingar, Arvid och Nils Trolle som från Klågerups sätesgård nu skulle förflyttas till akademien i Lund der deras originelle fader, kammarherren Arvid Trolle ännu qvarstod i den lärda arméen såsom "honorarie adjunkt i fäderneslandets historia." Vid denna akademiska condition trufdes vår Wählin särdeles väl, och var det alltid med tacksamhet han erinrade sig hvad han från den tiden var kammarherren-adjuncten skyldig i afseende på den kännedom af människan och af det högre societetslifvet han derunder förvärfvat. Ho vet om det icke äfven var under ett dagligt litterärt umgänge med sin principal som han först kom att skåda fäderneslandets historia i det ljus, hvaruti denna sedan alltmera utvecklade sig för hufdeforskaren Wählin? Ty snart nog omfattade han principalens lifstidsstudium och blef år 1785 anställd som hist.

docens vid K. Carolinska Akademien, sedan han året förut den 22 Maj från öfre kathedren försvarat en s. k. "historisk disputation de Termino eruditionis scholasticæ non migrando," hvilken han utgivit såsom specimen för denna docentur. Disputationen är dock mera af pädagogisk än historisk halt och handlar om, huru otillbörligt det är att drifva skolepiftars undervisning utöfver häfdvunna gränser. Följande året reste docenten W. i fremmande land, nemligen till Köpenhamn der han en liten tid uppehöll sig i sällskap med sin unge Telemach, den sedermera så bekante hofmarskalken Arvid Trolle. Den andre eleven, sedermera kammarherren och slutligen baron Nils T. hade W. förut helt och hållet öfverlemnadt åt sin collega på Klågerup, hist. docenten mag. Roths handledning. Denne numera nästan bortglömde Roth, gemenligen magister Radix kallad, stor hazardspelare, tokrollig gyckelmakare och öreflecterad humorist, som omsider sålde sin plats som docens åt magister B. M. Bolmeér och lyktade sin bana som en äkta Casper academicus och pensionerad collaborator åt gamle apothekaren Collander i Lund, torde icke litet hafva bidragit att förljufva Wählinas dagar i Trolleska huset. Traditionen förvarar en mängd lustiga uppträden så i Lund som på Klågerup från de dagarne då hist. docenterna Roth och Wählin, hvardera i sitt slag lika egendomliga som deras närmaste förman i faculteten, under gemensamma akademiska studier äfven arbetade tillsammans i den enskilda läroanstalten.

Åren 1787—1791 gjorde mag. docens W. mer och mindre långsträckt sommarresor åt olika trakter af fäderneslandet, dervid förmodligen inskördande en del af de kunskaper om nationens inre förhållanden, tänkesätt och fördomar, folklynne, bruk och plägseder såväl som allmän och enskild hushållning, hvilka han nedlagt i sin bekanta "Fäderneslandets historia och statskunskap för begynnare," hvaraf första upplagan utkom mot slutet af 1780-talet, efterträdd af icke mindre än ellofva upplagor, och på hvilket arbete författaren såges hafva förtjent omkring 25,000 R:dr R:gs. Det kommer alltid att lända vederbörande till en heder af eget slag att hafva så varmt förordat detta lilla historiska verk, att det icke blott blifvit antaget utan ock kunnat bibehålla sig i mer än 30 år såsom lärobok i Svenska historien vid våra lärdomsskolor, derifrån nästan helt och hållet undanträngande alla andra arbeten i samma väg. Otroligt skall det säkert komma att synas efterverlden, att Wählinas historia varit på detta sätt begagnad framför både Lagerbrings, Botins och

Fants, ja att den i myndigheters ögon kunnat uthärdä jemförelsen äfven med sednare författares försök, sådana som Ekelunds, Bruzelli, m. fl. Biographen minnes väl ur egen erfarenhet såsom skolgosse, hvilken vedermöda det var, att efter Wähliska läroboken inhemta Svensk historia och redovisa för alla dessa mechaniskt sammanställda namn och årtal, bataljer och fredsslut, herre- och riksdagar, uppror och missväxter, adelskaps- och riddareordnars tillskapelse, furstekröningar och Eriksgator, thronföljareval, vexcelcurser, bankregleringar, riksgäldsliqvider, krigsgårdar, privilegier, monopolier, ökade bevillningar, extra-roteringen, indragningsmakten m. fl. dylika riksgagneliga företag och inrättningar, om hvilkas historiska betydelse och inbördes sammanhang lärobokens läsare för öfrigt icke erhålla den ringaste upplysning.

Emellertid hade adjuncturen i historien vid Lunds akademi blifvit ledig. Denna sökte naturligtvis docenten W. och uppfördes å facultetens förslag efter det han den 9 Dec. 1789 försvarat en profdisputation "de prudentia legislatoria ex historia haurienda" som belöper sig till 8 kvartblad, men ej synnerligen handlar om det föreställda ämnet. Det är blott triviala betraktelser öfver lagfarenhetens gagn och nytta här i verlden, särdeles med afseende på religion, handel, seder, vanor och fördomar, mot hvilka sednare författaren nitälskar på käckt latin och under andragande af en mängd citater ur goda och välbekanta källor, såsom t. ex. Walchs philosophiska lexicon, Montesquieus Esprit des loix, Lagerbrings Svea Rikes historia, Lanærus om Svenska folkets seder och beskaffenhet, Botins utkast till Svenska folkets historia och — Lehnbergs äreminnen. Disputationen, dedicerad till akademicanzleren och riksdrotzet greve C. A. Wachtmeister, gjorde lycka både på högre ort och i faculteten, ty författaren utnämndes följande året till ordinarie hist. adjunct. Ej underligt, om canzleren bevekts af sjelfva dedicationen, hvarur följande må intagas:

Snille's Gud af lagren skar
Kransen som Er hjessa kröner,
Valde Er till fosterfar
För en del af sina söner.

Jag bland deras antal är,
Deras öde Ni förvaltar.
Hjertat och min pligt begär
Att jag nalkas nu Ert altar.

Menskan blott kan offer ge;
Mera *Gudarne* ej taga.
Med densamma rätt kanske
Torde Eder mitt behaga.

Man ser att "Apollossonen", förstod sin konst att värdigt nalkas canzlershögheten, äfvensom af följderne, att grefve Wachmeister förstod att värdera hyllningen.

Sedan W. således blifvit befördrad till adjunct, dröjde det ej länge innan han af vederbörande föreslogs att bestrida de offentliga föreläsningarne i historien. Dertill erhöi han ock nådigt förordnande år 1791, således ungefär 10 år efter det Lagerbring från samma plats ådagalagt sin talent i den historiska konsten. Till Lagerbrings heder måste man antaga, att han ej haft någon del uti Wählin's anställning vid universitetet, utan att det varit hans menlöse efterträdare, Erland Sam. Bring, förbehållet att der fästa "det unga snillet." Hade nu blott adjunct Wählin slagit sig till ro på denna plats till prof. Brings död, som inträffade år 1798, är det ganska sannolikt att han, såsom äldre docens och följaktligen bättre meriterad än Nils H. Sjöborg, skulle fått företräde framför denne vid professorsutnämningen år 1799. Nu kom sådant icke i fråga, ty redan år 1795 hade W. sökt och, utan att derför specimenera, blifvit både föreslagen och utnämnd till andre theologie adjunct vid Carolinska akademien. Till denna adjunctur hörde såsom prebende det indräktiga Hellestad, Bonderup och Dalby pastorat, som ofelbart renderade mer än historiska professoratet.

Men huru, frågar tilläfventyrs läsaren, hade W. utan specimen kunnat erhålla en så förmånlig plats inom theol. faculteten? Hade han utgifvit något theologiskt lärdt arbete af så utmärkt förtjenst? Ingalunda. Men theol. faculteten ansåg hans lärdom och skicklighet fulltygade genom de 10 theser, W. den 13 April år 1792 försvarat och hvilka med Kongl. Maj:ts nådiga tillåtelse fått gälla såsom specimen cathedræ för prest- och pastorexamen. Dessa "theses quas", som äro orthodoxt tillyxade och, i det gamla välbekanta "antediluvianska" manéret, afhandla några hermeneutiska, moral- och religionsphilosophiska frågor, återopades både vid detta tillfälle och hvarje gång framdeles då W. sökte och erhöi någon ny plats inom Lunds theol. facultet. Han har aldrig utgifvit något annat theologiskt lärdomsprof, hvarken i disputationens form eller i annan dräkt, utan på besagde theser har han blifvit både Andre och Förste theol. adjunct, så prof. theologiæ regius och slutligen primarius och domprost! För öfrigt stämma dessa theser så litet öfverens med Wählin's sednare theologiska bekännelse, att till och med "sola fides", som längre fram skulle blifva honom till så

mycken förargelse, i sista thesen får sin behöriga complement.

Prestvigd den 28 April år 1792, uppfördes *historiarum adjuncten* W. samma år på förslag till Carlshamns och Asarums pastorat, erhöll å valdagen de resp. församlingarnes enhälliga kallelse och begärdes kort derefter genom samfärd underdånig petition hos konungen till deras kyrkoherde. Så hänförande var i den tiden predikanten Wählin. Svenska regeringen var dock nog hård att ej lemna afseende åt så starka opinionsyttringar, utnämnuande i stället för Wählin en Kongl. hofpredikant vid namn C. Morell. Året derpå reste W. till Upsala att bevista jubelfesten derstädes, predikade här och der i landsorterna och intog öfverallt dem som hörde honom. Hemkommen från denna jubelfärd, sökte och erhöll han förslag till Ystads S:t Mariæ samt Öja och Hedeskoga församlingars pastorat, profpredikade d. 30 Mars år 1794, som var Midfastosöndag och fick äfven här enhällig kallelse, men måste åter stå tillbaka för en Kongl. hofpredikant, Georg Westberg, om hvars förtjenster efterverlden vet lika litet som om Carl Morells.

Efter dessa misslyckade försök att vinna befordran inom församlingen, vädjade adjuncten Wählin till hela Svenska allmänheten genom att låta från trycket utgifva sin profpredikan i Ystad, hvilken har detta thema: "Guds vishet och nåd uti dess försorg för kreaturens och i synnerhet människans lifsuppehälle." Här synes förf. hafva varit i sitt rätta esse, här har han anslagit sjelfva den grundton, i hvilken han sedan alltjemt visste att hålla sina både tryckte och otryckte predikningar. Bastholm och Sturm äro i denna predikan starkt beskattade. Det är således till större delen taflor ur naturen och det menskliga hushållslifvet som här möta läsarens blickar. Målningen är utförd *con amore*, och ehuru teckningen är utan egendomlighet, hafva dess colorit och carnation desto mera den Wähliniska pregnen. Vi finne här samma vågsamma abandon hos talaren som när han 20, 30 år sednare hördes från Lunds domkyrkas predikstol prisa "skapelsens under" och våga naturtingens värde på victuallevigt. "Hvart vi vände våra blickar," heter det sid. 7, "öfver naturens vidsträckta rymder, vare sig antingen i luften, på jorden, i hafven eller under jorden, så möter oss öfverallt en gräselig mängd af lefvande varelser, hvilka stundeligen ökas och fortplantas. På alla ställen, hvarest kreatur finnas, der finnas ock *lifsmedel*. Hvart släkte behöfver en egen slags föda och hvart särskildt djur sin vissa andel. Detta allt

oaktadt har *jöden* städse varit tillräckelig för dem, från det ena århundradet till det andra. Måste vi icke vid åttankan häraf, med helig undran, bekänna: "Allas ögon vänta efter Dig, och Du gifver dem *spis* i sinom tid." — — — Allt det som fått *lif*, kan derföre med visshet hoppas att blifva *mättadt*. — — — Denna sanning eger så säker grund till sitt försvar, att den ej kan nekas, utan att tillika bestrida en af alla åldrar stadgad erfarenhet. Hvem har väl någonsin kunnat uppdaga ett enda ställe på vårt jordklot, der man ej funnit sådana *lifsmedel*, som varit afpassade efter de djurens natur som der funnits? På hvarje särskildt *näringsmedel* hafva vissa kreatur fått sin anvisning. — — — Dageligen se vi, huru särskildta djursläkten inlämna sig på olika ställen, der deras *uppehälle* säkrast och lättast erhålles. Några äro försedda med så stark lukt, att de kunna på längre vägs afstånd uppspana detsamma. Deras kroppsbyggnad är inrättad efter deras *näringsätt*. Roffogeln är försedd med hvassa klor, med skarp syn och flyger utomordentligt snabbt, för att så mycket säkrare ertappa och behålla sitt *rof*. — — — Vintren tyckes vara den svåraste årstiden för kreaturen, men skaparens vishet och nåd har äfven då fogat säkra anstalter för deras *lifsuppehälle*. Några djur äta då det som ännu finnes kvar på marken. Somliga af dem samla ett tillräckligt förråd om sommaren. Andra åter behöfva alldeles ingen föda, ty de nedgräfva sig i jorden eller ned-sänka sig på sjöbottnen, hvarest de förblifva i en slumrande dvala, till dess sommaren ånyo framlockar dem, då deras *bord* åter står tillagadt. — — — Ingen ting i naturen gifves, som icke i mer eller mindre mån tjennar människan till nöje, nytta och förmån. Våra åkrar bära säd när de häfdas. Sjöarne gifva en mängd af *smaklig fisk*, hvilken årligen sjelfmant upplöper till våra landtkuster; bergverken skänka oss rika förråd af metaller och skogarne tilldela oss byggningsämnen och flera oundgängliga förnödenheter till våra *spishamrar*. — — — — — Då man betraktar 2:ne stora krigshärar, församlade inom en enda landssträcka, der en blodig sköfning och härjning förödt alla *lifsmedel*, så borde man ju med all sannolikhet förmoda, att en sådan folkmängd omöjligen skulle kunna, under en längre tids förlopp, finna tillräckligt *lifsuppehälle* på ett sådant ställe; och likväl ser man sällan att de lida hungersnöd. Uti folkrika och stora städer är det ej ovanligt att ännu esomoftast några hundra tusen inbyggare. Man skulle tycka, att dessas dageliga *förtäring*, ej blott till nödortt utan mer-

ändels till ett frossande öfverflöd, omsider borde åstadkomma en förfärlig brist på alla slags *lifsmedel*; men sådant händer dock ej, utan fastmera vinnes derigenom ett så mycket rikare förråd deraf, såvida menniskorna endast vinnlägga sig om tukt och ordning, flit och arbetsamhet. — — — Vinningslystnaden alstrar *näringsdrift*; behofven ökas och blifva uppfyllda, och hvarje arbetande medlem får tillfälle att på löfligt sätt *vinna sitt bröd*. I allmänhet, m. å.! tror man att vårt släkte varit talrikare före syndafloden, än det någonsin sedermera kunnat blifva. Så mycket är åtminstone säkert, att den tidens menniskor utgjort en gräseligen stor mängd. Då vi nu för tiden sällan uppnå 70 till 80 år, hunno menniskorna då till flere hundra års ålder. Farfadren och sonesonen kunde då, på en och samma tid, omfamna hvar sin nyfödda son. Hvilken hastig befolkning skulle icke härutaf uppkomma! Detta allt oakadt finna vi ingen anledning till den förmodan, att menniskorna då saknat tillräckligt förråd af *lifsmedel*."

Af det anförda torde läsaren hafva nog för att kunna bedöma Wähliniska predikomethoden. Det är ingen öfverdrift i det antagandet, att alla Wählin's predikningar voro blott lika många variationer af denna midfastosöndags predikan. Biographen, som hört honom ganska ofta, erinrar sig aldrig, icke ens på de stora högtids- och bönedagarne, då han alltid efter reglen lät höra sig såsom domprost under loppet af de 15 år han innehade denna värdighet, att talaren egentligen afhandlade någon dogm i 2 eller 3 trosartiklen. Måhända fann han sådant öfverflödigt, särskildt af den anledningen att hans collega Dr Hylander mera uteslutande egnat sitt predikoföredrag åt 2:dra artiklen, likasom prosten Schartau åt den tredje. Af alla Guds löften och tillsägelser i den heliga skrift satte W. intet högre än Herrans ord till Noach: "Så länge jorden står, skall icke återvända sående och uppskärande, köld och hetta, sommar och vinter, natt och dag;" likasom han fann ett kort inbegrepp af alla Guds välgärningar, i den Davidiska bekännelsen: "Allas ögon vänta efter Dig och Du gifver dem *spis* i sinom tid; Du uppfyller vårt hjerta med *mat* och glädje." Emellertid gick och gällde Wählin för en skicklig och utmärkt predikant ända till år 1809, då hans anseende tyckes hafva gått in i sitt *nedan* och detta väl egentligen detsförde att han genom sin då vunnna befordran till theol. professor fick offentlig föreläsningsskyldighet i en vetenskap som var honom alldeles fremmande och då hans talaregåfva således icke längre måktade skyla hans totala brist på theologisk lärdom. Ända dithills gick det

honom i alla stycken väl, både som författare och som embetsman. Han skref böcker och öfversatte böcker, han utgaf chrestomathier och predikosamlingar, öfversatte världshistorier och religionshistorier, utgaf handbok i Svenska kyrkolagfarenheten, läkareböcker och barnböcker, läroböcker i "landt-hushållningen och andra nyttiga ämnen," såsom t. ex. "barn-uppföstran, biskötsel, boskapssjukdomar, hästars benbrott, löss på oxar och kor, fårskabb, dynt på svin, botemedel för gås-ungar, råd mot lättja och liderlighet, d:o mot vidskepelser och skadeliga meningar hos allmogen, såsom den s. k. Staffansridten och blåkullafården, mot bergstroll, jordmålare och gastabloss, mot drömmar och aningar, mot räddhågan för hundars tjutande och uggleskrik om nätterna", mot alla slags oordningar i bondens ladugård, kök och skaffer, samt slutligen undervisning om en husmoders pligter och skyldigheter mot maka, drängar och pigor, råd i afseende på en qvinnas graviditet och barnförlossning, item om matkokning, brödbak, bryggd och brännvinsbränning — med ett ord: han ockrade redligt med sina pund och ville skaffa nytta och nöje bland människors barn, så vidt hans tillgångar medgäfvö det. Att dessa voro klena, förstod allmänheten i den tiden lika litet som han sjelf, och deraf hans stora popularitet och hans stora sjelfförtröstan. Med sinne för Christendom och med grundligare dogmatisk underbyggnad skulle han säkert blifvit en utmärkt landtprest; nu var det måhända ingen förlust för församlingen att han, efter att hafva ernått ännu ett pastors-förslag, nemligen till vestra Karup och Houf i Bjära härad af Christianstads län, men gått miste äfven om detta pastorat, öfvergaf tanken på att blifva kyrkoherde i stiftet, och i stället valde att ingå i stiftets styrelse. År 1795 sökte och undfick han, som redan nämnt är, Andra theol. adjuncturen som blifvit ledig genom förre innehafvarens, prosten, sedan biskopen D:r Ebersteins befordran till den Första. Denna plats bibehöll W. ända till år 1808, då han efterträdde samme Eberstein såsom Förste theol. adjunct och med detsamma öfvertog Husie och Vestra Skreflinge prebendepastorat. År 1797 hade han blifvit förordnad till prost öfver Torua härads contract och 1799 varit behörigen föreslagen till erhållande af theol. doctorshatten, men utan att regeringen den gången dervid fästat afseende. Samma år han mottog Husie, förordnades han till contractsprost öfver Oxie härad, jemte det han numera blef ständig ledamot i domcapitlet, hvartill han esomoftast varit adjungerad alltsedan han ingått i theol. faculteten. Den 22 Juni 1809 utnämndes han till professor extra

ordinarius i samma facultet och kort derpå till theol. doctor. Som han vid riksdagen 1809 var stiftsfullmäktig, begaf han sig under dess pågång till Upsala och emottog der personligen det välbekanta tecknet till innehafvande af den högsta theol. lärdom och skicklighet.

Nu var Wählin således i allo professor Hylanders vederlike och ansåg sig följaktligen böra täfla med denne om domprostembetet i Lund, då detta genom Ebersteins afgang till Wisby biskopsstol år 1813 blifvit ledigt. Väl var, å ena sidan, Hylander äldre både till lefnadsår och som theol. D:r och professor, visserligen var Hylander Wählns mästare i alla theologiens delar, men å andra sidan måtte ihågkommas, att Hylander var dels en gammaldags lärd, dels något hvad man i den tiden kallade "secterisk", då deremot Wählin var en rask embetsman och för öfrigt alldeles "orthodox", såsom det nemligen särskildt betygades af loftalaren vid hans graf: "I sina akademiska föreläsningar," heter det, "höll han sig *strängt* vid kyrkans dogmer, äfvensom hans predikningar voro renlärige, väl ordnade och lyckligt framförde." Vi känne numera för väl casualvälta-lighetens språk för att förundra oss öfver detta ömdöme öfver domprosten Wählin af en lärd man och theol. D:r, som fått det sorgliga uppdraget att loforda en afliden vän och embetsbröder. Hade den aflidne själf haft en röst vid begrafningsacten, skulle kan säkert kraftigt protesterat mot beskyllningen för orthodoxy. Ty Christian Wählin var en alltför ärlig själ att vilja passera för orthodox theolog medan han lefde, och han ville säkert ej vetat af ett sådant tillmäle på sin döda mull. Naturliga theologien med någon tillsats af biblens lära om skapelsen och försynen; det var hans glada men enda bekännelse. Allt hvad derutöfver gick, vare sig rationel eller suprarationel troslära, aktade han för fåfängligt pedanteri eller för eländig vidskepelse. Theologen såväl som presten skulle vara en klok, fördomsfri och i samhällets reela intressen brukbar man, således i främsta rummet en statens tjänare. Medborgerlig säkerhet, tukt och ordning borde han upprätthålla, tjuftar och skälmar, upprorsstiftare, lättjefulla lösdriifvare och "liderlige sällar" borde af honom strängeligen bestraffas, dygd och goda seder uppmontras, helse och snygghet, trefnad och välmåga befrämjas. Pastoralmedicinen, sundhets- och säkerhetspolisen, lazarettter och correctionsinrättningar, rasp- och spinnhus, kyrkoplikt och stockstraff, galgar och stupstockar — se här hvad domprosten Wählin ansåg för kyrkans såväl som för statens

oumbärliga hjälpredor *). Och med allt detta var han dock ingen egentlig terrorist, ingen bödel; tvärtom mente han alla väl och gjorde mycket godt. Men hans människokärlek var icke af evangelisk natur, den var som hela hans väsende, pockande och sträng i sina fordringar. Arbetsamhet och flit, disciplin och laglydnad, ordentlighet och erkänsla, det äskade han af föremålen för sin välvilja. Underhandla och raisonera villa han ogerna; det rätta var för honom själf absolut befallande och därför nyttjade han mot andra lagens maktsspråk. Af underordnade yrkade han alltid punktlig hörsamhet, och som han sagt så skulle det ske; annars blef han ond, och "hans vrede var förfärlig," såsom själfva hans ofvananförde loftalare medgifver. Domkyrkoinspektoren, klockaren, organisten, klockaredrängen och pedellerna fruktade i honom en obehaglig despot; fattighjon och skolungdom, åhörare och studenter, alla tog han kort, alla expedierade han fermt. Mot kamrater var han uppmärksam; de flesta kyrkoherdar, helst af det "redbara" slaget, kallade han "bror", fast ingen understod sig att lemna honom detta förtrolighetsprof tillbaka. Hans domkyrkoadjuncter hade aldrig skäl att beklaga sig öfver honom, så framt de annars voro nyktra, sedliga och ordentliga samt inga kostföraktare. Sjelf älskare af ett godt bord, önskade han se matlust hos sina gäster, och att "vråka mat" aktade han som en svår förbrytelse. Mot förmän var han för en god ordnings skull undfallande. Öfverheten respecerade han otroligt djupt och lydde bländt sin konungs och cauzlers befallningar. Constitutionella garantier och controller i afseende på regeringsmakten ansåg han högst olämpliga, fastän han råkat vara med vid riksdagen år 1809. Likväl besvärades han icke då af denna bekanta sömnsjuka, som på sednare åren så illa betungade hans varelse och förlamade hans verksamhet. En ofantlig corpulens och alltjemt växande vegetativa behof gjorde honom snart alldeles obehaglig icke mindre i consistorium än i kathedren och vid examinationen. Han kunde inslumra midt under en votering, hvars utgång dock intresserade honom, och hans föreläsningar och förhör ledo af själsfrånvarer som förekomma sagolika och rentaf uppdiktade, för alla andra än för dem som dertill själfva varit vittnen. Medvetande af sin sömnsjuka, hade han i vakna tillståndet träffat

*) Då —n sporde W. hvarför han ej skaffat "pålen" för spöslitning från en plats utanför hans trädgård (Isakstorget), svarades: Si, min vän! jag har själf föreslagit platsen, ty jag vet intet angenämare, än att höra tjuvar få pisk.

öfverenskommelse med sig sjelf om vissa maximer, hvilkas noggranna efterföljd borde rädda honom från att begå orättvisor. Således var det hans egen oförskräckta bekännelse, att han i högv. domcapitlet på en sednare tid, eller då han ej så noga kunde följa med ärendernas föredragning och icke varit i tillfälle att förnimma skälen pro & contra, merändels röstade för samma mening som prof. Dr Ahlman, äfvensom att han efter reglen alltid röstade emot en viss annan professor i akademiska consistoriet. För att kunna reda sig som examinerator och på det hans betyg ej måtte äfventyra att bli en lyckträff, förenade han sig äfven gerna med Ahlman, men der Ahlmans vitsord var honom obekant, hade han till ledning för sitt omdöme allmänna rösten om examinandens flit och ordentlighet. Var ej heller någon sådan opinion för handen, följde han merändels uti pastoralexamen den regeln att en pastorsadjunct borde hafva approbatur, en skolkarl cum laude, och en academicus laudatur. Naturligtvis inträffade dock en och annan afvikelse från denna regel. För öfrigt hade han den lilla nepotismen att gynna skåninga, hvilka han alltid kallade sina "landsmän", men deremot hålla efter småländningar, hvilka han betraktade nära nog som usurpatörer från ett fiendeland. "Stiftets barn böra äta stiftets bröd": det var hans grundsats äfven i afseende på akademiska befordringar. Det är således utan exempel att han under sin 20-åriga professorstjänst kallat till docens någon enda som ej var född i Lunds stift. Den sista han gaf sin kallelse i denna väg, var biographens broder, hvilken han nästan tvingade att antaga den. Ty då det invändes af den unge mannen, nyss promoverad philos. magister, att hans studier legat åt helt annat håll*) än theologisk dogmatik och kyrkhistoria, samt att han fasthellre tänkt söka inträde i filosofiska faculteten, svarade domprosten: "Hjelper icke; min vän måste bli *min* docens, ty jag vet han har godt hufvud och goda kunskaper. Man plagierar något af Ernesti eller öfversätter af Schröck på godt latin, och se'n ansvarar jag för resten. Halsa sin far, att jag beslutat kalla min vän till docens." För öfrigt tog han ofta förunderligt miste både om docenter och adjuncter i theol. faculteten. Så gjorde han sig t. ex. aldrig reda för skillnaden mellan Thomander och Routerdahl, utan förvexlade dem ständigt i sitt tal och i sin föreställning, äfven sedan den sistnämde börjat ständigt adjungeras såsom ledamot i högv. Domcapitlet. Andra allmänt

*) Var en i Prof. El. Fries' skrifter-ofta med utmärkelse nämpd botanist.
Red:s anm.

kända namn, inom de öfrige faculteterna, blefvo blott händelsevis för honom bekanta, så framt de ej tillika voro Consistorii ledamöter. Sjelfve Elias Fries' person var honom fullkomligt obekant, vid samma tid som dennes namn redan var celebrert i Europa.

År 1814 d. 9 Febr. hade Dr Wählin blifvit utnämnd till förste theol. professor och domprost, samt året derpå till ledamot af K. N. O. Han saknade således intet vedermåle af sin konungs nåd, ej heller var han utan någon af dessa utmärkelser för öfrigt som pryda en svensk prelat, t. ex. stiftsfullmäktig, åren 1809, 1812, 1815 och 1817, ledamot af samfundet Pro Fide & Christianismo, af Bibelsällskapet i Stockholm, af d:o i Lund, af Kongl. Vetenskaps- och Witterhets-sällskapet i Götheborg, af Physiographiska Sällskapet i Lund, af Landthushållssällskapet i Malmö, m. m. Som vice biskop förde han ofta ordet i Lunds Domcapitel, representerade med värdighet och synnerlig högaktning af Vener. Clerus vid 3:ne prestmöten i Lund, var hedrad och ärad öfverallt hvar han kom, i adelshus, på prestgårdar och på köpmanscontoren i Malmö, å hvilka sistnämde ställen han hade särdeles stort anseende såsom god kund och afnämare. Traditionen förtäljer en mängd löjlige händelser ur hans enskilda lif och personliga förhållanden, som här måste förbigås och som kunna det så mycket snarare, som de till en del hafva öfvergått i våra svenska anekdotsamlingar. Enkla frappanta scener från hans offentliga föreläsningar och prestcandidatexamina ha, som bekant, blifvit af humoristen Dahlgren dramatiserade. Utan att vilja öka samlingen och ingalunda för att kasta en mindre fördelaktig dager öfver en gammal lärares verksamhet, kan biographen likväl ej neka sig att meddela följande litterärhistoriska fynd ur theol. facultetsnotariens anteckningar från åren 1827 och 28: I anteckningen för d. 6 Dec. förstnämde år befinnes Domprosten Dr Wählin hafva framställt bland andra, dessa frågor till theol. studiosi: "Huru kom det till att hedningarne dyrkade flere Gudar?" Svar (enligt Wählns compendium): Jo, de tyckte att verldsstyrelsen var för svår för En. "Metempsychosis hvad?" Sv.: Den villfarelsen att människornas själar efter döden ingingo i djuren, och djurens i människorna. "Skillnaden mellan *människans* själ och en *hunds* själ?" Sv.: Människans är odödlig. "Hufvudvillfarelsen i Muhamedanska religionen?" Sv.: Der förbjöds att äta fläsk och dricka vin. "Fatum Turcicum hvad?" Sv.: De tro att Gud af evighet bestämt allt hvad som skall ske, huru dumt det än må vara. "Hurudana voro

BIOGRAPHISKT
L E X I C O N

ÖFVER

NAMNKUNNIGE SVENSKA MÄN.

TJUGONDEFÖRSTA BANDET.

ÖREBRO,
N. M. LINDE, 1855.

BIOGRAPHISKT
LEXICON

ÖFVER

NAMNKUNNIGE SVENSKA MÄN.

TJUGONDEFÖRSTA BANDET.

TREDJE HÄFTET.

ÖREBRO,

N. M. LINDE, 1855.

Innehåll.

Wåhlin, Christian (slut), Lars Peter, Johan Peter.
Wålungsläkten: Tuke Jonsson, Carl Tukesson, Leck
Ofradsson.

Wångasläkten: Magnus Haraldi, Håkan Svensson, Engelbrecht Larsson d. ä., Engelbrecht Larsson d. y., Jöns Laurenzson, Jöns Larsson, Thomas Nilsson, Harald Bengtsson.

Wämund, prest.

U. (andra serien).

Ubbe, runristare.

Uf, Nils och Peder Johanssöner.

Uhr, Carl David af.

Ulf, Erik.

Ulfhjelm, Ambjörn.

Ulfstend, Peder Johansson Galle.

Ulfständer, Två röda, Henricus Caroli.

Ulfvenklou, Henrik, Henrik Gustaf.

Ulfåsa-ätten, Birgitta Birgersdotter, Carl och Birger
Ulfssöner.

Ullén, Petrus.

Ullman, Erik Erland.

Umreise, Erik Johansson, Johan Eriksson.

Unge, Olof von.

Ungius, Joh. Petri.

Upmarck, Johan.

Uppström, Anders.

Urne, Christian, Knut.

Urup, Erik Pedersson.

Utfall, Johan von.

Utterhjelm, Erik.

Rättelser och Tillägg till XIII och följ. banden.

Christi underverk?" Sv.: Alla välgörande, men spisandet af 5,000 män i öknen förutom kvinnor och barn var det hufvudsakligaste underverket. "Förnämsta beviset för Christna religionens sanning?" Sv.: Efficacia verbi divini. Ja, ganska riktigt! ty vilda, liderliga sällar och snåla kanaler blefvo stilla och beskedliga människor, som icke togo mer än kroppen behöfde. "Kunde man väntat ett så hastigt utspridande af Christna religionen?" Sv.: Ja. (Nej, min vän! det var icke till att förmoda, efter Christus själf var en fattig karl och hade till sitt biträde endast 12 trasiga apostlar, som icke gjorde pretention hvarken på mensklig heder eller annat.) "Hvarföre ansågs Christi lära af Grekerna för en galenskap?" Sv.: Ty de Christne hade inga kyrkor. "Hvarföre af Judarne som en förargelse?" Sv.: Ty de hade ingen pråktig gudstjänst. "Hvarföre är den dock en Guds kraft?" Sv.: Ty lättjefulla bofvar blefvo nu arbetsamma och ordentliga människor. "Hvem var Muhamed?" Sv.: I början endast en simpel handelsbokhållare, som gifte sig med en rik köpmans-enka. "Hvart bestod Aril villfarelse?" Sv.: Han var en lärd man som lefde i 4:de århundradet. "Hvem var Brasken?" Sv.: Biskop i Linköping, en from och beskedlig gubbe, men som efter den tidens sed icke visste hvad som passerade här i världen. "Hvarföre står det ej i 1527 års riksdagsbeslut att katholska läran skulle utrotas i landet?" Sv.: Konungen var dertill för slug; han gjorde ej som vederdöparne och andra spetsbofvar, ref ner bilder och körde ut munkar. — Ur anteckn. för d. 7 Dec. 1827: "Hvarigenom visade Jesus att han var en förträfflig lärare?" Sv.: Han utrotade afguderiet på jorden och ådagalade en för människor ostrafflig vandel i allting. "Bevis för arfsynden ur dagliga erfarenheten?" Sv.: Att människor kunna stjäla och mörda hvarandra, stundom för en 2-riksdalerssedel, det bevisar nogsamst concupiscentia prava naturalis. "Peccatum clamans?" Sv.: En uppenbart ogudaktig lefnad. — (Nej, min vän, det har funnits i alla städer, alltsedan världen tillkom; här herrn ej hört hvad peccatum Sodomiticum är?) "Hvad hör Pontius Pilatus, som var en hedning och en orättfärdig domare, till vår trosbekännelse?" Sv.: För att visa det spådomen var uppfylld, att spiran vid den tiden skulle varda tagen från Judarne &c. "Äro alla mysteria fidei lika obegripliga?" Sv.: Nej, de indelas i mysteria fidei primi ordinis & secundi. "På hvad sätt kunde man blägga religionstvister?" Sv.: På 3 sätt, antingen med makt, med öfverenskommelse eller ock genom

att införa *fri religionsöfning*. "Hvem var det som isynnerhet arbetade med *makt* emot reformationen i Sverige?" Sv.: Severin Norrby och Gustaf Trolle. (Nej! Trollen var länge sedan piskad ur landet.) "Uppstod någon ny religionsstiftare efter Christus?" Sv.: Luther. (Nej! Luther var ingen religionsstiftare, men Mahomet stiftade en ny religion, med fasta och valfarter.) "När var Luther född?" Sv.: Den 10 Nov. 1483. (Ja, och därför fire vi Mårtens afton, åtminstone i denna provinsen, med lutfsk, gröt och gåsstek.) "Villfarelserna i Katholska kyrkan?" Sv.: De tro på helgon, bedrifva vidskepelse m. m. (Ja, de afhålla sig vissa dagar från kött, smör, ägg och andra tillåtliga födoämnen.) Ur anteckningarne för den 8 Dec. 1828 må följande intagas: "Hvarföre behöfdes herraväldet öfver djuren?" Sv.: Jo, ty Eden var en öppen lustgård, icke inhägnad, och således hade djuren annars lätteligen kommit derin och rifvit människorna sönder. "Hvad betyder döden dö?" Sv.: Säkert omkomma. (Nej, allehanda plågor, sjukdomar, fattigdom och förakt m. m.) "Mysterium?" S.: En sats som icke öfvergår förnuftet, men som strider emot dess begrepp (N.B. detta quid pro quo står verkligan i prot.). "Hvart begåfvo sig Olaus och Laurentius Petri från Gottland, ty det är en ö, och der kan man ju icke bli hela sin lifstid?" Svaret saknas i prot. för den gången, äfvensom intet svar finnes på denna mindre bestämda fråga: "Hvilken var den *siste* i Gamla Testamentet?" Deremot svaras det i anteckn. för den 18 Nov. 1828, på den frågan: "Dog Brasken?" ganska sannskyldigt: Ja, visserligen. Vidare i samma prot.: "Med hvilka bevis kan man styrka Christi gudom?" Sv.: Med prophetiorna, underverken och mysterierna. (Åh ja! skadar icke, men præstantia doctrinæ biblicæ består deri att biblen undervisar oss på ett klokt och förnuftigt vis om världens upphof, människans skapelse och allt hvad vi lära i theologien. Om sådant tala hedningarne som dårar, men skriften på ett ganska klokt och förståndigt sätt.) "Vet man något märkvärdigt berg i N. Testamentet?" Sv.: Oljoberget, Thabor och Sinai. (Nej, min vän, Sinai hör icke hit, det var i G. Test.) "Hvad förstås med helvetes portar?" Sv.: List och våld, intriger och andra satans konster. "Var Dr Luther lärd?" Sv.: Ja, han var en man med mycken erudition för sin tid. — — — "Hvad följer på läran om skapelsen?" Sv.: Läran om återlösningen. (Nåht jag har ju sagt, att här skall vara ordning i allt. När frågan är om Christi gudom, så skall Herrn kunna bevisa den, annars är Herrn ingen Christen.) "Huru vill Gud vara

fruktad?" Sv.: Barnsligt. (Ja, det är rätt svaradt, Gud vill ej hafva en trälaktig fruktan, dertill är han för god och ädelt tänkande.) "Fatum Turcicum?" Svaret, något varierande från ofvanföre (sid. 256) intagna definition, lyder här så: Religionens utbredande med eld och svärd anse Turkarne skall göra deras lära till hela världens religion. (Nej, det vet jag icke, om de äro så näsvisa och impertinenta.) "Huru indelas de mensklige pligterna?" Sv.: Efter den vanliga indelningen. "Pligt emot själen?" Sv.: Cultur och förbättring. (Ja, till det som är nyttigt och helsosamt.) "Huru begås själfmord?" Sv.: På mångahanda sätt, t. ex. genom omåttlighet i ätande och drickaude. (Ja, men man kan äfven läsa för mycket.)*) "Huru försvarar man Guds försyn mot krig, pest, hungersnöd och andra landsplågor?" Sv.: Jo, säger man — Wåhlin svarar sjelf, såsom han alltid plågade, så snart den tillfrågade dröjde något med svarets afgifvande — genom pest och hungersnöd hafva de fleste colonier i världen blifvit anlagde, och under krig och örlig var det som Alexander Magnus lärde Hyrkanerna äktenskapet. "Huru försvarar man Guds försyn emot bergen?" Sv.: Jo, säger man, ehuru dessa ofantliga stenmassor ofta synas ganska onyttiga, skydda de oss likväl mot sunnan- och östanvindarne. "Huru bevisar man Guds försyn af menniskoanletenas olikhet?" Sv.: Jo, säger man, ty eljest skulle man ej kunna igenkänna sin egen hustru och sina barn, och hvilken villervalla skulle icke då uppkomma! "Huru bevisas Guds försyn af människokroppens förträffliga skapnad?" Sv.: Jo, säger man, människan är *smal* framman till och *bred* baktill**).

Må detta vara nog af citater ur de Wåhliniska examensprotocollerna. De äro med diplomatisk noggrannhet hemtade ur ofvansagde anteckningar, dem dåvarande theol. facultetens notarie, numera domprosten Dr Thomander, fört manu propria öfver s. k. theologiska examina inför faculteten, hvilken öfrige medlemmar skola, Wåhlin oåtspord, kommit öfverens att utesluta dessa pecoraller ur sjelfva protocolsboken.

Domprosten Wåhlin dog ogift i Lund den 28 Mars 1829, efter det han flere gånger haft slaganfall. Hans testamenteriska dispositioner voro, så vidt man vet, följande: till Oxie härads prest-, enke- och pupillkassa 500 R:dr; till Torna do 500 R:dr; till Carolinska akademiens ærarium 500 R:dr; till stipendium åt någon studerande af skånska nationen som härstammar från prosten P. Wåhlin i Skabersjö samt till

*) Nh. Den som blef rättad, var ifrig i studerande.

**) Se vidare Svenska Kyrkans Sköna Litt. 2:dra uppl. p. 425.

2:ne i Lunds stad boende fattiga prest- och borgarenskor röntan af 1,500 R:dr allt B:co. Äfven under lifstiden hade han varit frikostig, helst mot behöfvande prestfamiljer. Af sin släkt underhöll han flere studerande vid universitetet och hjälpte äfven en och annan oskyld fattig student. Hans laglige arfvingar erhöilo efter honom en ganska betydlig förmögenhet, som fördelades på många händer.

Domprosten Wählin's olycka var att han kommit på en plats i samhället som ej passade honom. Såsom borgmästare, kronofogde, landskamrer, pollismästare eller något dylikt, skulle han säkert varit en förträfflig embetsman. I kathedrer och predikstol borde han aldrig uppträdt. Detta missförhållande blef han dock troligen aldrig själf varse. Efter all sannolikhet kände han sig fullt vuxen sin samhällsställning och lefde således ett gladt och lyckligt lif, helst ingen hade den grymheten att låta honom förstå, huru litet han var i stånd att hålla den vetenskap uppe, som omständigheterna anförtrött honom, eller att motsvara kyrkans fördringar af en domprost. Den enda olägenhet, hvaröfver en klagan någon gång kunde undfalla honom, var denna besvärliga kroppsmassa som vållade att ingen fick rum i samma vagnssäte som han, att ofta 2:ne sittstolar af honom måste tagas i anspråk, att han led odrägligt af sommarhettan och äfven vintertiden hade svårt att hålla sig vaken på sjelfva förmiddagen. Till växten var han för öfrigt mera låg än hög, och hade i förhållande till den öfverhängande magen särdeles korta ben, dem han dock rörde med oväntad ledighet. Betydlig armstyrka egde han, och med tillhjelp deraf gjorde han ofta processen kort, när någon fick det olyckliga infallet att reta honom med ohöfligheter. — I Lunds domcapitels mindre sessionsrum hänger ett väl träffadt porträtt af W. från hans bättre lefnadsdagar.

Skrifter: Fäderneslandets historia för begynnare, tryckt första gången 1787, sedan, med tillägg af statskunskapen, XI gånger upplagd; Millers chrestomathia latina, 1789 och 90; Utvald samling af gudeliga tal, öfvers. 1790; Kort grundritning af hela världshistorien, 1791; Bastholms philosophi för olärde, öfvers. 1791, sedan 4 gånger upplagd; Profpredikan i Carlshamn, 1792; Dito i Ystad, 1794; Utkast till Sveriges statskunskap, 1795; Sundhetslärobok af Faust, öfvers. s. å.; Förberedelse till världshistorien, öfvers. 1796; Handbok i Svenska kyrkolagfarenheten, 1799, 2 uppl. 1807; Lärobok för Sveriges ungdom, 1802; Lärobok för allmogen, 1804; Schröcks sammandrag af reformat. historien, öfvers. 1817; Lärobok för barnskolor, 1820; Minne af kammarhusen baron N. Trolle, 1827. Dessutom 4 disputationer.

(Källor: Ståhl om Lunds professorer; Dr Christian Wählin's minne af L. P. Wählin vid grafven, manuscript; Eusekild bekantskap och studentminnen.)

P. G. A.

Då Redaktionen här meddelat denna på urkunder stödd teckning af en Theologus *primarius* vid en högskola i Sverige i sjelfvaste "nittonde århundradet", kräfver rättvisan att påminna, det "hvar tid har sin vurm." Sådane som Wählin och Sv. Wijkman Caspersson (se längre fram) kunde ju prelaterna lätteligen blifva i början af XIX:de seklet, då den der af Luther, af A. Rydellius, af Franzén bekända sjä-lens *samvetskamp, utan hvilken läran om tron intet rätt kan blifva förstådd*"), aldrig infallit under deras många lifs-strider, eller, om den infallit och burit frukt, frukten redan tillintetgjorts. Nu för tiden (1843) skrifu 5 biskopar under en skolrevisions yttrande, der man, för att bevisa latinstudiets**) mera bildande förmåga än studierna af de moderna språken, slår omkring sig med följande phras: "då de gamle befolkade naturen med sina Gudar, förlägga de nyare allt, ja sjelfva gudomligheten, inom den föränderliga menskliga individualiteten och hafva derföre ingenting fast att hvila vid" — sannolikt syftande på Hegelska skolans *Deus in nobis*, men blottande Achilleshälen för en motståndares pil, som framsusade såsom anmärkning: Christendomen, som just har förlaggt gudomligheten inom den menskliga individualiteten (menas: en mensklig individualitet), är således för menskligheten en mindre fast grund att hvila vid än grekiska theogonien?! Wählin skulle med omätligt förakt ned-blickat på slikt snömos. Han hade uttalat sina "privattankar" i samma språkart, som när han sände den bekanta helseningen till Hylander, när denne ville sluta en viss artikel i sitt Collegium inom föreläsningstidens slut, och i en offentlig handling hade han talat om det redbara, det nyttiga, såsom viktigare än alla trosdogmer utan reelt innehåll och praktisk tillämpning på det allmänna lefvernet. Men — skillnaden ur högre synpunkt är verkligen mindre, än vår tid tror. Den besticker sig ungefär till den skillnad som angifves i den, till Argus ställda, parodierade dedicationen af Axel:

Hans fot på *andra* källrar går.

Det är en nyphilosophisk skola, hvari man lär att tala, så att det låter lärdt; men det kan vara samma likgiltighet för *lifvet* i Guds sons tro under samma nit för ett slags *kunskap* derom.

*) Angsb. Bekän. 20 artiklen, i slutet af 5:te stycket. Sv. Akad. Handll. fr. 1796 X D. p. 354.

**) Kalladt de *klassiska*, de *antika språken*, fast kanske icke en af de så talande sjelf kan läsa grekiska litteraturens klassiker på deras grundspråk, än mindre är orientalist.

Denna sanning får man ej förgäta, då man inför en tid framdrager en annan tids representanter. *Nil despiciere* är lika rätt, som *nil admirari*.

5. WÄHLIN, LARS PETER,

föddes d. 23 Juli 1772, i Glimåkra, der fadren, Petrus Wählin, var Commminister, som i en respondentdisputation kallar sig en äldre broder till n:o 4 och dog såsom extra regementspredikant. Blef stud. i Lund 1782, Ph. Mag. 1790, Extra Canzlist i K. Utrikes expeditionen 1791, vistades i Upsala såsom Faltzburgisk stipendiat 1792—93, gjorde derefter en resa till norra landskaperna, blef Docens i hist. litteraria uti Lund 1793, stod på förslag till adjuncturen i historien tvenne gånger, och i philosophien en gång; prestvigd 1800 och blef Historiarum & Eloqu. Rom. Adj. 1801, sedan han 1799 innehaft förslag till Hist. Professor. Förestod detta professorat 1804. Notarius i Philosophiska Faculteten 1795—1803, och i Jurid. Faculteten 1800—01. Curator för Skånska Nationen 1798—1802. Tog Theologie Candidatexamen 1800 och Licentiatexamen året derpå. Innehade första förslagsrummen 1802 till Ausås pastorat af 1:sta classen samt 1804 till Farhults af 3:dje classen (ehuru å inkomsternas vägnar hörande till 1:sta), sedan han 1803 blifvit förordnad att "vid inträffande ledighet vid academiska tjänstgöringar" vara vice pastor i sistnämnde pastorat, till hvilket han ock erhöill kunglig fullmakt 1805. Sökte dock snart pastorater af 1:sta classen och fick likaledes första förslagsrummen 1807 till Åsum och året derpå till Håslöf. Disp. 1809 pro licent. th. och blef Th. Doctor s. å. Honor. prost 1810. Kyrkoherde i Norrveddinge consist. past. 1819, efter att ha innehaft 1:sta förslagsrummet. Ledamot af några bibel- och andra sällskaper. Förordnad att vara inspector scholæ i Landskrona under några vacancer. Orator vid tvenne prestmöten.

L. P. Wählin innehade den lärdom, våra beföringslagar söka framkalla, i en ovanlig grad. Han slog sig ock tidigt på skriftställeri, utgaf 1798 sin "Carolina", en vittter periodisk skrift, och var, för att tala med en nyare tids språk, en af universitetets "intelligenser". I nämnda skrift spelar satiren ej så litet mästare, och vittterheten ikläder sig någon gång tonen af bitterhet, hvilket torde bidragit till "månadsskriftens" korta existens. Några prof må anföras. I art.

"Dagligt Allehanda" förekomma nyheter: från Utopia . . I denna höst hafva herrskande sjukdomar härstädes borttagit en myckenhet af menniskor. Våra klockare dö hopitals af *sömnlöshet*, som deras embetsnit ådragit dem. Lagläsare dö af idoghet, och många af våra lärde äro farligt sjuka af för mycket *förstånd*, äfvensom våra poeter af en med fingerklåda förknippad *vattusot* i hjernan. Våra cavallierer dö, som flugor, af en sjukdom, kallad *Ficktomhet*, som skräddare- och tracteur-räkningar tros hafva åstadkommit." — "Till salu finnes: Förteckning öfver de Tyska poemer, som äro öfversatta på Danska, till tjänst för Herrar Svenska öfversättare, som vilja vertera ifrån Tyskan utan att förstå den, 4 sk.; ett hundrade advocatpennor, hvilka ega den trollkraften, att med ett enda drag multiplicera processer och subtrahera penningar, fås vid nästa Ting i Mutasalmi;" o. s. v. "Åstundas köpa: Ett medel mot sömnsjuka till en, som är nödsakad att bevista spelsällskaper och Herrskaps-Calaser;" m. m.

På sin tyska resa medförde W. ett album, som ännu är i förvar, i hvilket flera den tidens störste litteratörer skrivit artigheter, såsom Klopstock, Herder, Schiller, Helne, Fichte, E. M. Arndt m. fl. Schiller t. ex. skrifver:

Der Kopf kann viel vom Herzen lernen,
Doch lernt das Herz vom Kopfe nichts.

Thorild:

At Verlden *öfverse*, i ordets dubbla mening,
Är ögats högsta rön och rön af största vett
Hos den som läst och tänkt och rest i rätt förening
Och i sin *oro* har sig själens *ro* beredt:
Han kunnig, fri och hög ser alla jordens öden
Och ler med samma lugn åt *lifvet* och åt *döden*.

J. D. Wallerius (ännu ej "Valerius") i samma tids anda:

Man måste tryckas eller trycka
Och trampa eller trampad bli,
Och åt sig våldets spira rycka,
At undgå magtens tyranni;
Och sjelf bli stor och hög och fri,
På gruset utaf andras lycka.

And. Kullberg:

När fjerran från ditt fosterland,
vid Donaus eller Seinens strand
Du vandrar, at ditt vett med nya ljus föröka,
och mensklighetens höjd och dess förnedring söka
med föreskrift af hennes hand;
skänk då åt nöden dina tårar —

Upmärksamhet åt lifvets Fröjd —
 beundran åt den Wises höjd —
 medlidande åt tidens dårar —
 Trots åt den Höges stulna pragt —
 en tacksam blick åt Odlarns koja —
 en tröst åt slafven i sin boja —
 och åt förtryckarn ditt föragt! —
 Bland dessa känslors mängd må ej förgäten blifva
 den som ditt hjerta bød, at någongång mig gifva:
 En suck åt minnet af din Wän; —
 Han vill — han skall förtjena den!

Fru Lenngren:

Ej sällheten Beror af Öden och af Lycka
 att vara nöjd — det är att vara säll,
 jag har sett lyckliga i tjäll,
 jag har sett lyckliga på krycka,
 ja Blott jag äger nog att värja mig för nöden
 Och har en vän att luta mot mitt bröstt
 På lifvets dag jag hämtar tröstt
 Och tröstt i skymningen af Döden.

Om Wählin's lärdomslit vid universitetet vittna ej mindre än 21 academiska afhandlingar, för hvilka han i Lund præsiderat, och nära ett halft hundra Laudatur, som han skördat på dem och examina. Hans föreläsningar voro ovanligen talrikt besökta, den tid han tjenstgjorde vid academien, och sjelf sågs han, gammal vorden, i början af 1830-talet mer än en gång bland dem som besökte Lund, för att höra föreläsningar. Icke blott "lär'd" efter gamla begreppet derom, innehade W. den nyare tidens "bildning" i en än mera bland landtprester ovanlig grad. Då Carl Johan första gången satte sin fot på svensk strand, ansågs passande, att för Lutherska kyrkans nykomling i Helsingborg anställa en guds-tjenst på franska tungomålet, och prosten W. der borta vid Schelderviken framträdde med predikan och tacksägelse på ett sätt, som angenämt öfverraskade prinsen, med undantag af ett enda quid pro quo, der uttalet ådagalade att talaren ej var, infödd fransman. — Wählin's djerfhet att tänka möjligheten för en landtprest, som en gång utgått ur den academiska ringen, att åter inträda i densamma, vållade honom skarpa strider. Då V. Faxen från Söderveddinge sökte theologiskt professorat — och lyckades, så hade han dels vid utnämmandet till detta pastorat bibehållits vid sin förut innehafda academiska adjunctur, dels anmälde han sig efter blott några års tjenstgöring på landet att återkomma till den lärda kretsen; men när L. P. Wählin från Norrveddinge sökte göra samma återgång, så hade tjugufem år försvunnit sedan han

lemnade akademien och kathedren. När han fördenskuil 1830 sökte prim. theol. professoratet och domprosteriet i Lund, så väckte det half förundran och nästan helt motstånd. De yngre önskade en än större intelligens för en ny tid (Thomander), ehuru de önskande hörde till dem, som ej hade rösträttighet vid frågans afgörande; de äldre åskade hvarken en äldre eller en yngre tids intelligens och de segrade. Detta hör till det vanliga, derutinnan sällan afbrott ske, då den afgörande blott "ser striden, men icke meningen deri." Numera lærer väl ingen sätta i fråga, i fall det någonsin af någon med omdöme på allvar blifvit ifrågasatt, att L. P. Wählin skulle vida bättre fyllt den sökta lärostolen, än den man, som fick segrande intaga den, sedan alla hiñhörande strider blifvit utkämpade. Detta sade honom också hans sjelfmedvetande så högt, att han var den, som kanske ifrigast deltog i striden, och i sin besvärsskrift till K. M:t med särdeles skärpa bedömde Dr Hellstenius. Wählin hade fått fyra röster, tre till 2:dra och en till första förslagsrummet. Bland dessa röster var äfven Professor Holmbergssöns, som i sitt votüm fästet en synnerlig vikt vid renlärigheten; och om den samvetsgranne professorn härmed rigtade sitt hugg åt flera af de sökande, så kunde det dock icke blifva oklart, att det enkannerligen gällde Hellstenius, som af honom helt och hållet uteslöts och med detsamma kom att gå miste om första rummet, hvartill han eljest hade enhällig kallelse. W. underlät icke att i sina besvär begagna sig af denna omständighet, och vidrörde helt oförtäckt att H. egde mer än "noga künndom om den farliga Svedenborgianismen." Men H. var icke den ende, på hvafs namn de Wähliniska besvären sökte sätta en ofördelaktig stämpel. W. erkände inför H. M:t att händelsen med det förslag, från hvilket han blifvit utesluten, var för honom sårande, och i känslan deraf lät han förläda sig att så inrätta sin besvärsskrift, att hon måste blifva sårande för nästan alla, som stodo honom vid detta befordringsmål i vägen. Detta förfaringssätt framkallade ock en mängd hårda omdömen öfver honom tillbaka af dem, som hade att afgifva förklaringar. Honom lades till last ej mindre uppenbara osanningar i mönstrandet af andras brister, än ett omätligt skryt i anmälandet af egna förtjenster, så att han till och med af en Cons. Ledamot benämndes storskrutare. Onekligen var den ton, i hvilken han "klagade", mera högstämnd än som med blott vanlig ödmjukhet kan synas förenbart. Att han troget framhöll, huru högt hans kunskaper blifvit fordom vitsordade, huru han med de lärda i

Danmark stått i en förbindelse, hvarom den tidens lärda tidningar vittna, huru han utfört sitt presterliga kall på ett sätt, som beredt hans namn "ett minne för mer än en mansålder," huru han af sin biskop blifvit kallad en prydnad för Lunds stift, o. s. v.; derom var kanske mindre att säga. Men de personliga hänsyftningarne, t. ex. att man ville, att academi, kyrka och stift skall vara belåtna med fromhet utan anda, med beläsenhet utan lif, med handlingssätt utan inflytande; att han blifvit förbigången emedan han ej passade till häfstång i en viss familjeangelägenhet, som nu skulle uppgöras; att Lunds domkyrka står eller faller med domprosten i Lund; att han fick stå tillbaka för en nychristen, som talar som ett barn (hvarmed Thomander ansågs åsyftad); att professor Ahlman endast lät eget godtycke gälla, och att detsamma i mer eller mindre mån gällde hos flera andra professorer; m. m., väckte desto större harm. Och harmen blef glödande. Den till och med kom att bortbränna ej så litet af de loford för grundliga kunskaper, hvilka han förut fått emottaga. Det lände honom till last, att han, ehuru 1814 utnämnd till præses vid blifvande prestmöte, efter tio års beredelsetid undandrog sig detta "lärdomsprof". Hade han laggt mycken vikt på sin doctorsgrad, så lade nu en af hans domare derpå så liten, att det hette: numera skulle man blifva ansedd för enfaldig, om man på allvar ville påstå, att hvar och en th. doctor är grundlig theolog; och af en annan att W. endast innehade encyclopedisk kännedom utan grundlighet. Ahlman upptog i sitt och Thomanders namn särdeles allvarligt den stridshandske, som mot dem och deras reulärighet särskildt blifvit af W. utkastad. A. ställande sig på den grund, som han uttalar med de för all framtid minnesvärda orden, "att gynna och befördrå en fiendlig ställning mot vår orubbliga troslära, . . . är onekligen den största förbrytelse, en theologisk Facultet kan såsom sådan begå," kom till det resultat, att W. hade allt skäl att vara glad, om icke hans öfverdrift komme att leda honom till något af de mål, som beskrifvas i missgerningsbalkens 60 capitel, men yrkade blott, att W. skulle, derest han hade sann hederskänsla, vilfara den A:s utmaning att möta inför allmänheten med de uppgifter, som kunde ådagalägga giltigheten af de framkastade beskyllningarne. Denna utmaning blef, oss veterligt, icke hörsammad. Deremot utgaf W. någon tid der-efter och försvarade offentligen en theologisk afhandling, som skulle ådagalägga och visserligen ådagalade, att han ej, såsom flera hans domare, nammeligen Ahlman, sökt göra gällande,

följt med sin tid i den theologiska vetenskapen, utan gått tillbaka i stället för att gå fram; ehuru han trodde sig i sättet, hvarpå han vid sitt försvar bemöttes, röna en alltför märkbar theologisk ovilja. Ej underligt, om fördomen blef dervid, att tiden vuxit den gamle lärdomsidkaren öfver hufvudet, om ock detta gällde ojemförligt mindre L. P. W. än om farbrodern, hvilken han önskat efterträda i domprostbeställningen.

Värdet af W:s utgifna skrifter i andeliga ämnen är visserligen ej ringa, särdeles när de jemnföras med hvad tiden på detta område vanligen förmådde åstadkomma. Bland annat, som W. i meranämnde strid beklagade sig öfver, var det omdöme, som i Th. Quartalsskrift vederfarits hans postilla. Måhända hade missnöjet häröfver någon del i det skarpa utfall, hvarmed, såsom vi sett, recensenten Thomander blifvit af honom ihågkommen. Likväl är Th:s omdöme ej hårdare, än att, några betydande anmärkningar afräknade, han intygar: "Predikningarne äro högst läsvärda, . . . Vi anmärke, huru lyckligt de i denna andaktsbok förekommande djupt christeliga dispositionerne i allmänhet äro både upp- gjorde och utförde. . . . Författarens stil kommer icke så sällan i concision och energi Ödmanns och Kosegartens nära." När dertill lägges, att arbetet, hvad innehållet beträffar, säges "komma Schartau närmast," så veta vi icke hvad större loford kunde påräknas, särdeles som mellan de båda jemfödda författarne ändå ett så pass stort svalg eger rum, att det ifrån recensentens "närmast" är ett godt stycke till "rätt nära". Emellertid har rec. icke kunnat undgå att tillrättavisa författaren för det denne låtit allt för mycket af det polemiska elementet ingå i en "andaktsbok". Särskildt anmärkningsvärdt är det, att rec. nödgats finna det de kongl. Seminarierna ha kommit i åtanka medelst klagan öfver derifrån utgående lärares oandlighet. Till sin politiska bekännelse låter W. oss äfven sluta af några ställen i samma bok, de der förkunna författarens absoluta missnöje med allt missnöje mot öfverheten, ehvad det uttalas i tidningar eller muntligen. Till och med näringsfriheten och dithörande ämnen omordas i detta arbete. Oanmärkt må icke beller lemnas, att detta arbete blifvit utsatt för en skriftvexling i ett landsortsblad (Helsingborgs-Posten), der W:s vederdelomän användt hånets vapen, och att Quartalsskriftens utgivare måst erinra att de ej haft någon del i den skriftvexlingen.

W. dog d. 9 Sept. 1834. Blef 1803 g. m. Lovisa Adrian, prostdotter från Farhult. Sonen *Peter Samuel* är kyrkoherde

i Ingelstorp, Otto Christian Rådman i Helsingborg, Carl Ludvig v. Collega Sch. i Lund; Lars Johan v. Håradsskrifvare; dottren Sara Juliana är enka efter kyrkoherden Strömstén, Anna Lovisa g. m. Handl. C. Åkerblom i Ystad, †, Sophia Wilhelmina g. m. Handl. C. F. Reuter Dahl i Malmö, Fredrika Charlotta g. m. Huspred. Adrian i Husqvarna, Carolina Johanna ogift.

Skrifter: De expeditione Tartaror. in Russos 1796. — De interpretatione S. S. secundum Kantium, P. I. 1800, P. II. 1809, m. fl. (se Marklins Catal. disp.). — Carolina, en månadsskrift, Lund 1798. — Minnelsetal öfver Prof. Lidén, dompr. Chr. Wählin, prost. Lorch, prost. Hjertman m. fl. — Naturrätt efter Nörregaard, Lund 1796. — Cicero de officiis med Sv. anm. Lund 1800. — Andaktsbok för enskild gudstjänst, Lund 1827—28, 2 Delar in 4:o (en postilla öfver Evang. och Epistl.). — De Studio Theologico, Deo hominibusque infesto, P. I. II. Lund 1831. — En mängd öfversättningar, tryckta i Lund, Göteborg, Stockholm och Christianstad. — Besvärshandlingar, tryckta i Antiqvartalskrift Lund 1831, hvilken sistnämnda skrift tillika är hufvudsakliga

(Källan. Dessutom Lunds stifts matrikel. — Th. Qvartalskrift 1829 och 1829. Enskilda underrättelser.)

Red. som af en med 1830 års strid i Lund genom läsning af tryckta skrifter bekant författare emottagit ofvanstående biographi, vill blott tillägga, att L. P. W. var en af vårt stifts lärdaste landtpastorer, säkerligen fullt jemförlig med de ljus, andra stift i dessa "oklassiska" tider berömma sig af; egande dessutom en ovanligt utbredd öfersigt af sin tids vetenskapliga och vitttra riktningar. Utom infallet att på gamla dagar vilja intränga sig vid en Akademi, skulle han blott rönt högaktning för yngre dagars lärda förtjenster. Visare var C. M. Agrell, äfven såsom inbjuden att bli Norbergs efterträdare.

6. WÄHLIN, JOHAN PETER.

Född d. 16 April 1786. Fädren Auditör vid Södermanlands regemente Arvid Wählin, modren Charlotta Nelander, professorsdotter från Lund. (En broder C. Ludv. Wens, f. d. Kyrkoherde i Carlshamn, biographi ses i Wenströms Sv. K. Hofelerecleis Hist.) Stud. i Lund 1805, mag. 1808, präsid. 1811, Theol. Docens och v. Notarie vid Domcapitlet ibm 1815. Hofpredikant s. å. Legationspredikant och pastor vid Sv. förs. i London 1818. Th. Doctor 1830 och Kyrkoherde i V. Wingåker s. å. Prost 1832. L. N. O. 1851.

Gift med B. W. Almgren och eger en son.

Skrifter: Geographi för begynnare, Sthm 1817. — Åreminne öfv. C. v. Linné 1821. — Verser och tal till firande af Kronprinsens födelse, London 1826. — Bibelalmanach för 1832. — Bibelsällskapstal s. å. — Valda ställen ur Arndts sanna Christendom, Calmar 1838. — "De hårda orden" eller de i den Heliga Skrift förekommande namn upplösta i stafvelser, Örebro 1840. — Valda ställen ur Scrivers sjalaskatt, ibm, 1841. Staflära efter grundstafningssättet, ibm. s. å. — Frågor och svar rörande salighetens grund, medel och ordning, omarb. upl. Örebro 1841. — Valda verser ur psalmboken, ibm 1843. — Pred. på Klagodagen 1844. — Verser till Konungen, vid Säfsta-holm 1845. — Dagsländor, Norrköping 1846. — Predikn. och religionstal, ibm 1847. — Biblisk läsbok, ibm s. å. — Om Qvakarne, ibm s. å. — Om Thugs eller stryparne, ibm 1850. — Anteckningar om särskilta Religionssamfund och Bekännelser &c. 1853; jemte flera öfverss. och en Bibelupplaga, å hvilken är utsatt W:s namn, 1828, m. m.

(Källor: Carlssons Anteckningar rörande Sv. kyrkan i London. — Lunds stifts matrikel. — Sv. Bokhandels-Catalog 1845. — Fridesbuds-raren 1848 n:o 5.)

WÅLUNGE-SLÄGTEN.

Den tid, då historiens hjelpvetenskaper genealogi och heraldik ännu ej allenast skattades, utan öfverskattades af våra häfdaforskare, hänfördes flera märkvärdiga män till *Wålunge*, till *Wånga*, till *Winsetorpasläkten* o. d. Och dessa namn egde in i 17:de seklet för svenska öron en långt förnämre klang, än det danska Brahe-, det tyska Lewen-haupt- och det fransyska De la Gardie-namnet, hvilka, då riddarhuset 340 år efter det första svenska riddarslaget upp-rättades, der intogo de främsta rummen. Allt mera börjar man inse, att för historisk bildning kräfs kännedom äfven af medeltiden, som är *diplomernas*, och ej blott af forntiden, som är *sagornas* och af den nya tiden, som är *böckernas* tidehvarf. Må vi derföre drista ur *diplomerna* lära känna *Wålungarne*. Vi äro nu skyldige diplomatiernas grundlige, inga mödor skyende utgifvare, att begagna deras skatter, så att personalhistorien nu går vida längre tillbaka, än då vi rent ut förklarade, i början af detta Lexicons utgifning: "Man kan i brist af källor ej gå längre tillbaka, än till Wasaättens thronbestigningstid."

Wålungesläkten består af 2:ne grenar. Den ena, som nedstammar från en *Jon*, förde en fyrdelt sköld, med s. k. stengafnar i 1:sta och 4:de fältet, 2:dra och 3:dje fältet hvitt. Se Perlungskj. Charact. fol. 157. Den andra, som nedstammar från en *Ofrad*, förde en fyrdelt sköld, 1:sta och 4:de fältet

hvitt, 2:dra och 3:dje blått. Se Peringskj. Charact. fol. 169. Stiernm. Höfd. M. I: 7. Den inre beröringen mellan dessa Jonssöner och Ofradssöner kunna vi ej utreda.

4) JONSSÖNER: TUKE JONSSON, CARL TUKESSON.

1. WÅLUNGE-SLÄGT, TUKE JONSSON AF.

Bero Johannis presbiter Strengnensis dyocesis eller prestmannen i Strengnäs stift Björn Johansson innehade 1319 Mårdsta, som snart uttalades Målsta i Wærhungi, hvilket 1368 skrefs Wårdhunge och snart uttalades Wålunge (nu Wålunge), en kyrksocken nära Södertelje. Nämnde Björn Johansson skref sitt testamente d. 4 Juli 1319, dervid begärande till stadfästelse de adlige riddersmännens Tuke Joanssons och hans sons och "sina egna förutnämnde bröders" sigiller. Men inga andra namn, än Tukes och hans sons, voro förut anförda. När Wärends lagmans och en hans sons signeter hängdes under en prests testamente i Strengnäs stift, äro testator och äldsta vittnet — begge Jonssöner — ej bröder? Äro ej båda af Wårdinge-, d. ä. Wålunge-släkten?

Jon eller Joan af Wålunge, Tukes fader, hade äfven en son Matthæus eller Matthias, som blef Kanik, slutligen Præpositus i Wexiö, och lefde ännu 1320 och 1321. Då vi se som varietet af Wålunge-ättens sigiller ett anföras med ett tillspetsadt kors stolpvis stäldt (crux acuminata), eller med spetsen nederst (fiché i franska heraldikens språk), synes det ha tillhört en andelig man af släkten, möjligen Matthæus eller Johannes, begge Canonici i Wexiö.

Märkligast i denna släkt är Domprostens bror Tuke.

Väpnare är denne ännu, då han 1290 i V. Thorsås i Wärend intygat, att Fader Haraldsson gifvit Hylltan till Nydala kloster. Han bildades under Magnus Ladulås tid, och blef i den följande tiden, då Birger Jarls stora reformer hastigt sköto sin krona i höjden, en af rikets främste män i freds- och krigsvärf. Riddare vardt han vid konung Birgers förmåning Pingsttiden 1297, då der var tornerande i 3 dagar med oerhörd ståt och prakt. Emot slottsmuren sutto de konungslige, hertiglige, furstelige, ridderlige, adelige fruor och tärnor, hvilka åskådade de lansbrytande. Man såg här, enligt en berättelse i De la Gard. Arch. XVI p. 228 f. (en uti

Åtskilligt felaktig utsmyckning af stora Rimchrön. XXI), — Folkunga-lejonet öfver de tre hvita bära (barres, barrieres d. ä. balkar), fördt af kungen och hans bröder, de 3 leoparderne, förde af en dansk prins, den store Vitekind's hvita häst, på V—ds ättlings, Hert. Eriks af Sachsen-Lauenborgs sköld, Christi tre spikar och de 3 nesselbladen på Grefvarnes af Holstein-Schaumburgs, Båten på Thord Bondes, den tillbakaseende ulfven på Phillip Ulfssons, o. s. v.; "och var en så mannerlig och vacker strid, att de världskände Riddare Gavian i K. Arthurs hof och Perceval intet skolat blygts för detta tornerandet." Här vann Tuke Jonsson från Wärend Riddareslaget, såsom uppenbart blifver deraf att han 1299 i diplomer räknas in bland Riddarne. Vi se det i ett salubref af Bengt Petersson (Tre hjorthorn) och hans styfson Håkan af släkten Läma, af hvilken släkt Norges krona en gång med någon utsigt eftersträfvats. Det gällde gårdar liggande "i Wärends skogar," och dervid följdes denna lagsagas lagbok, gällande i de 10 häraderna. Vid denna tid blef Herr Tuke Wärends Lagman. Derefter träffas han bland Rådsherrarne. Nämnd näst drots, marsk och den, som blef hans efterträdare i Lagmansembetet, Thure Kettilsson, ofta kallad konungens Camerarius (Skattmästare) förband han sig jemte flera senatorer, att ingå i Roskild och der förblifva, tills de af Svenska kungen Birger låntagne 2,000 lödige marker silfver blifvit betalda. Så offrades friheten till förmån för kungen, på Siegeborg d. 20 Febr. 1312. D. 17 Aug. s. å. befinnes Hr T. i sällskap med personer, hvilka äro färdiga att begifva sig som korsriddare eller pilgrimer till det heliga landet, men hos Lagerbring S. R. H. III: p. 144, hvilken förf. till Ny Smål. Beskrifning III: pag. 598 följt, har diplomets patrem meum et dominum Thuconem läslits Patrem meum Tuconem, då Tuke ansetts för peregrinatorernes fader. Äfvenledes har Örnhjelm's afskrift, som Lagerbring följt, kallat gifvaren Holmgerus aliena, då originalet, nu aftryckt i Dipl. Svec., har Holmgerus Magnusson. (Carl brodern blott stadfäster gifvan.) 1312 d. 11 Mars sörjer Hr T. en son Johannes såsom död, då han redan var Canonicus i Wexjö. Fadren gaf då, för sina egna och sin sons synders förlåtelse, gårdar i Gällaryd och Lioås samt en qvarn i Skattatorp till Alvastra kloster, sjelf befinnande sig i Nydala kloster, der abboten då hette Magnus Götabonde, hvilken bör tilläggas i serien uti Ny Smål. Beskrifning III: p. 283, liksom Wälungarne Matthæus Jonsson och Johannes Tukesson i Kanikserien i samma verk p. 651.

Nu komma vi till Hr Tukes värf 1313, som förtjenar allt återbördas åt historien.

Låt oss först se urkundernas intyg. Den äldsta urkunden är ett gåfvobref af Hr Tuke Jonsson sjelf: Den 5 April 1313, vid den tid på året, då härfärderna af gammalt togo sin begynnelse, skref Riksrådet, Riddaren och Lagmannen i de 10 häraderna i Småland: "*Universis præsentis literas inspecturis Tuke Jonsson . . . si de Karelia non rediero, irrevocabilliter contulisse*", som i en gammal öfversättning uttryckes: Allom som thätta bref see eller höra hälsar jag Tuke Jonsson evärdeliga med Gudh, görandes thet vitterliget, mig at gifvit hafva utan alla geenkall min gaard i Fadhurstorp (Fastorp i Tolteryd inom de 10 häraderna, hvilket ock kallas Fadurstorp i diplomer från 1345 och 1506, enligt Ny Smål. Beskr.) med alla sina tillægor, utan märke eller innan, till Abboten och Conventina i Nydale kloster för den gården i Liasom, *om swa saker ær, at jag icke igenkommer ifrån Carelia*: Tæss till visso ær mit insigle . . . Någon annan Tuke Jonsson med insegel från denna tid känna ej diplomerna. Allt föranleder antagandet, att Hr Tuke afgår till ryska gränsen, der han fruktar dödsfaror, såsom anförare eller en af anförarne för en krigsutrustning. Han, som vanligen skrefs i kungabrefven o. d. näst drotz, marsk och camerarius, var nu en gammal man, som ej kunde i mindre vigtiga ärender sändas så långt. En son var redan riksråd och blef snart riddare; en var redan död som Kanik. Hvilka krigiska värf på detta håll känner man från 1313? I *Messenii Eptome Scondiae illustr. T. XV* läses vid detta år: *Sœcus Finnorum & Danus Jutorum graviter mulctarunt rebellione, d. å. Svensken straffade strängligen Finnarnes och Dansken Jutländningarnes uppror. Det sista omtala flera Annalister. Det uppror i Sverige, som med detta uppror i Danmark kunnat anses jemnförligt, måste ha varit allvarsamt, liksom den seger deröfver ärofull, som kunde jemföras med Danska kungens öfver Juterna samma år. Till ett år som ställes näst efter Erkebiskop-Nils Ketillssons död (1312) och Olof den Vises val (1315) hänför Johannes Magnus (Lib. XX) ett uppror af Finnarne, hvarom hans yttrande är: Anno vero sequente Finlandenses postquam viderent se a Sveonibus plus justo gravari, nullumque finem insolitis oneribus imponi, ut suæ tandem consulerent libertati, Buggonem quemdam ex suis in Regem elegerunt. Sed eo per Birgerum Regem occiso, ad duriores servitutem redierunt: det år: Följande året valde Finlands inbyggare, sedan de sett sig af*

Svenskarne orättvisligen betungas och ingen gräns sätts för ovanliga pålagor, för att ändtligen se sin frihet till godo, en af de sina till konung, men sedan denne genom kung Birger dödats, återbragtes de till en än hårdare trälldom. Vid 1318 anför Messenius i *Scondia illustrata* T. XII: "Före expeditionen till Pommern 1316, såsom det berättas i några annaler, har K. Birger underkufvat de upproriska Smäländningarne, hvilka, utledsne af sina bördor, togo sig en Buggo till konung, som dock med sina anhängare blef nedhuggen. Men Johannes Gothus tillskrifver Finnarne, såsom för mycket tryckta af Svearnes ok, detta uppror, liksom detta nya kungaval; med hvilken jag hellre förenar mig, deri allenast avvikande från hans mening, liksom de öfrigas, att han uppgifver, det upproret under K. Birgers auspicier underkufvats och icke hellre under Hert. Waldemars, som nu var Finlands herre, eller Hert. Eriks, som var Smålands." I sammandraget har Messenius emellertid på 1313 anført hvad vi häröfvän läst om Finnarnes uppror. I *Chronol. anon.* läses vid 1316: Dominus Byrgo Rex Smalandiæ &c. och hos Ericus Olai vid 1316: Smalandenses elegerunt sibi regem, qui dictus est Buggo, quem Rex Birgerus disponebat occidi. Dalin anför, att en adelsman Bjugg, som ansågs ha varit en Ulfsparre, af Smålandska Gröpa, sedan Ulfsparresläkten (en Påvel Månsson Bjugg af denna ått lefde 1390, hvars morfar Påvel Bjugg var af en dansk rådsherresläkt), nu lät af den upproriska allmogen i Finheden gifva sig konunganamn, dervid han anmärker: "Joh. Magnus och Messenius ha tagit Finheden i Småland för Finland, hvilket mera hade kunnat ursäktas om de varit utländningar." Lagerbring yttrar med sidoblick på Dalin: "Våra sednare häfdatecknare ha behagat göra den syndaren (Buggo) till adelsman." Nämner så att Buggo dödades, men att 1318 en Buggo åter är att döda. Geijer ser ett bevis på sjelfständighetsandan hos de gamle landskapsförbunden, då Smäländningarne välja sig en egen konung (*Iduna* IX: 269). Äro här icke så säkra vitsord för både det Finska och det Smålandska upproret, ehuru förblandade, att det ena ej får tränga det andra ur historien? Finland tillhörde väl Hert. Waldemar, åtminstone 1302, Karelen med Wiborg tillföll vid riksdelingen K. Birger (*Lagerbr. S. R. H. III: 80—82*), och ännu d. 1 Oct. 1316 lagstiftar K. Birger öfver Wiborgs slott och Karelen. Se n:o 2,067 i *Sv. Dipl.*, der det stadgas, att qvinnorna som bodde kring Wiborgs slott och i Karelen, egde samma laga qvinnofred, som i Sverige. Att låta en

upprorskung Ruggo dö 1316 och en dito dito 1318, är sköseri; men skälligt är att med Messenii källa antaga, att 1313 ett uppror varit att kufva i den del af Finland, som hörde Kung Birger till — Karelen —, hvilket landskap väl ej trodde sig kunna bli ett sjelfständigt rike mellan Sveriges kungarike och Ryska Storfurstarne, utan lär slutit sig till sina förra herrar, dervid all sannolikhet är, att Ridd. Tuke af Wålunge är konungens arm, som vinner seger och återlägger landet under Svenska konungens lydno, åtminstone påbörjar det arbete, som slöts innan freden 1323, derunder, enligt Messenii Chronol. Finl. Livon. & Carl. (T. X i Scand. Illustr.), Georg, Novgorods Herre, 1322, förgäfvades anföll sjelfva Wiborg, Karelens hufvudfäste; då således Hr Tuke bidrog att stadga, om ock ej att eröfra, de gränсор åt Svenska makten, som sedan bibehölls till 1743. (Se längre ned.) Historien har utförligt skildrat det Kareliska Landskronas nedrivande till sista grundvalen och Svenskarnes nederlag omkring 1300, då K. Sverkers sannolikt siste ättling i Sverige, Carl Hack, som räddat sig i en rysk rock bland ryssar, nedhugges*) af en svensk, som ej heller misstänkte förklädningen: en bland de mest rörande taffor i våra häfder. Historien har ock bevarat goda urkunder rörande den fred som slöts 1323, då det förlorade redan är återvunnet med tillökning. Deremellan måste en eller flere härfärder ha skett och en eller flera segrar vunnits, så att anförare med ära kunnat nämnas bland samtida. (Jmfr n:o 2,257—59, 2,291 och 2,302 i Sv. Diplom. samt n:o 2,418.) Stå vi ej här framför en dylik anförares minne? Om det ej vore fråga om en *Christen Wålunge*, som utgått i korståg mot ryska hedningar, utan en *Hednisk Wolsunge*, som härjat Christna Fransmän eller Romare; hvilken väckelse skulle ej dylika sannolikheter, som dessa, gifva våra skalder eller deras undanträngare, romanförfattarne? Sannolikt kan det ock antagas vara, att den som sändes till Karelen 1313, ej var obekant med land och folk, att han tvifvelsutan stridt under Matts Kettilmundsson både då Karelen första gången eröfrades och, som det tyckes, vid Landskronas fall första gången förlorades. Det Småländsk-Finvedska upproret, med en Birger (Tre hjorthorn) eller en Bjugg (Ulfsparre)

*) Se Rimchrön. XXXII.

En from hælade het Carl Hack. Fru Soph. Brahe insätter honom i den s. k. Hack och Blåfots eller Kongl. Sverkerska släkten, hvilkens märke var dels likt runan Hak (Hagel), dels en bevingad drake, som torde kallats *blåfot* af samma skäl, som (Var) Ulfven kallats *gråfot*. (Dylika troll är farligt nämna med deras rätta namn.)

såsom utropad kung, måste hänföras till 1318 och slöt med K. Birger Magnussons fördrifvande, ehuru Mot-kungen redan förut stupat. I början af 1313 kom K. Birger till sin hufvudstad, sedan upproret stillats på Gottland. 1313 d. 22 Oct. köpa Hr Tuke Jonsson och hans son Carl, af Magister Odds son Matthæus gårdar i Hasslås, Boda och Yxnaberga, hvilka Magister Odd fått af K. Magnus (Ladulås), och som nu betaltes med 340 marker penningar. Då var således uppdraget i Karelen redan fullgjordt. Hr Riks-Antiquarien och Ridd. Hildebrand har i Diplom. Svec. T. III och i en uppsatts i 20 D. af W. H. A. A. Handlingar utredt det fredsslut, som följde efter 1313 m. n. års strider, fullständigare, än det någonstädes förut befunnits framställt. Vi ha sett, att K. Birger var herre öfver Wiborg och Karelen 1316; vi få här lära, att Wiborg åter 1320 och 1321 var i Ryssarnes våld, men att om hösten 1322, Wiborg åter är i Svenskarnes händer, ehuru belägradt af Ryska Storfursten Georg ("Juris"), hvilken slöt fred med Sverige och bestämde gränsregleringen d. 12 Aug. 1323. 1314 d. 9 Oct. är en herrédag i Nyköping, då K. Birger får en ny hyllning, dervid Consiliarii eller Rådet, Drotzet Knut Jonsson (Blå), Marsken Håkan Læmæ, Thure Kettlsson (Bjelke, Skattmästaren), Tuke Jonsson, Petrus Liquidsson (räknas till Wasasläkten), Håkan Haraldsson, Joh. Brunke, Stephan Döryng och Carl Orestesson, Riddare, och Torsten Gotwastason Våpnare, lofva att våga allt för att försvara sin konung samt, i händelse af hans fränfalle, att våga allt, för att bibehålla åt hans gemål och barn deras fästningar och arfvejord. 1318 d. 27 Febr. se vi Hr Tuke i Helsingör, då K. Birger pantsatte Småland med Wisingsö hos K. Erik Menved till säkerhet för de summor, som behöfdes i kriget mot de upproriske bröderne. Härför borgade Prins Magnus, Erkebiskopen, 2 Biskopar, J. Brunke nu Drotz, H. Låma Marsk, och 2 andra Riddare, Petrus Andersson Kungens Camerarius (Skattmästare) samt 18 andre våpnare. 1319 d. 4 Juli förband sig Hr Tuke bland prelater och lagmän, samlade i Upsala, att bistå Matts Kettilmundsson såsom Magnus Erikssons förmyndare. 1320 d. 3 Mars bevitnade Hr Tuke ett jordabyte mellan Biskop Bo i Wexiö och Ridd. Håkan Låma. 1321 d. 4 Apr. gaf Ridd. Tuke för sin och sonen Kaniken Johannis i Wexiö själar ännu mera jordagods till Nydala. Detta bevitnade Tukes bror Matthæus, Prost i Wexiö. Själamässor skulle hållas 6 gånger om året för Hr Tuke (så snart han aflidit) och Hr Johannes, nemligen 2 om hösten, 2 i Adventet, 2 i Fastan. De som voro präster, och ej för

veckan hade andra uppdrag, skulle hålla messorna, och de som ej voro prester skulle läsa psalterier. Det var fråga om gårdar i Korsberga och Gällaryd och Skeptlinga qvarn. Om ock efter lagen gårfvan befanns för stor, så finge dock ej någon åberopa skäl af kanoniska och civila lagen för återkallande af densamma. Lagmannen i Wärend synés härvid tänkt på Smål. kristna B. 15, der det stadgas, att om der gafs mer än örtugsland af markland till kyrka, då måtte arfvingen det återtaga, hvilket väl ock gällde då gårfvan tillföll kloster; han kände, som sjelfva diplomerna visa, *leges legisferatus Varendiæ in X provinciis*. 1321 d. 10 Maj synes det som vi träffade den förut så rörlige Varendslagmannen på sin sotsång. Han väljer nu sitt grafställe i Nydala klosterkyrka, der redan sonen Johannes, Kaniken från Wexiö, hvilade. Som Hr Tuke nu befinner sig på Utnäs, ett säteri i Ormesberga socken i Wärend, kan man skäligen antaga honom då boende här ofvan Helgasjön. Hos honom äro Prosten i Wärend Matthæus, Riddarens bror, Riddarens söner Riksfäderne Ridd. Carl och Väpn. Bengt samt trollgen en måg Brodde Bænasson. Snart derpå slutar Hr Tukes lif. Prosten i Östbo kallar honom s. å. *salig i åminnelse*. Vi drista kalla honom *ärofull i åminnelse*, äfven med det ganska ringa, vi om honom känna, och hoppas att nya upptäckter kunna bereda honom *namnkunnighet*, om den också ej ännu blifvit hans lott.

—N.

2. WÄLUNGE-SLÄGT, CARL TUKESSON AF.

Son af n:o 1. Som Väpnare nämnes han d. 27 Mars 1313 i Stockholm, då Borgmästare och Råd åberopa honom näst efter Riddarne Matts Kettilmundsson och Peter Porsa, jemte Gisle Ellnæson och Bengt Pukason som Väpnare, i en stadfästelse af ett jordabyte mellan hertigarnes Drotz Åbjörn Sixtensson (Sparre) och Ridd. Magnus Gregersson (Låma). 1313 d. 22 Oct. köpte han tillika med sin fader gods för 340 mark i Småland. Då i Roskild d. 11 Nov. 1318 K. Erik Menved upprättade ett fredsfördrag med K. Birger af Sverige och hans anhängare å ena sidan och K. Håkan af Norge, de aflidne Hertigarne Eriks och Waldemars anhängare och Sveriges rike å den andra, nämnes Hr Tuke Jonssons söner *Bengt Tukesson* och *Carl Tukesson* näst före Algot Jonsson bland Riddarne. 1320 d. 7 Nov. bevittnar Ridd. Karolus

Tukeson, bland flera Riddare, i Stockholm en öfverenskom-
melse rörande rå- och rörläggning mellan S:t Claras och
Gråmunkeklostrens områden. 1320 d. 17 Dec. uppräknas
Bland Konungens Consillarii vid ett ärendes afgörande i Jön-
köping (det Utnäs, der nämnes, säges ligga i öfra Sverige,
tydligt för att skiljas från det Wärendska). 1321 d. 24
Mars bevittnar Hr Carl på nya huset (sannolikt Axevalla)
en Hertiginnan Ingeborgs gåfva till Anund Sture. S. å. d. 10
Maj se vi honom på Utnäs vid sin faders sotsäng. 1322 d.
20 Juli, då Prelater och Riddare och Våpnare vid ett möte
i Skeninge förbundo sig att glömma allt gammalt grollt och
enigt motarbeta Hertiginnan Ingeborgs inflytande på regerin-
gen, nämnes Carl Tukesson framför 7 Riddare. Han var i
Örebro d. 13 Dec. 1326. Tibell har träffat honom nämnd i
urkunder 1335, 37, 40, 43, 46, 51, 55. 1340 var han i
Helsingborg, då Skånes gamla friheter, både andelige och
verldslige, af Magnus Rex Scanie stadfastades, nämnd den
elfte bland 12 rådsherrar. Hans bror *Bengt Tukesson*, som
synes varit äldre, träffad bland Riddare och Riksråder i
Roskild 1318, bevittnade jemte sin fader Strengnäsiska prest-
mannens gåfvobref af fädernegården i Wårdinge 1319, och
stadfastade sin faders sista gåfva i Utnäs 1321. Lefde ännu
1345. R. Längden III n:o 156.

B) OFRADSSÖNER.

3. WÅLUNGE-SLÄGT, LEEK OFRADSSON AF.

En Ofrad nämnes, den andre bland 12 vittnen vid en
rättsförhandling d. 20 Jan. 1322, anford i ett bref af Nico-
laus Philippi i Skuttunge. 1320 d. 13 Sept. uppräknas Ofrad
Jacobsson bland firmarii et testes vid delningen af arvet
efter Birger Peterssons till Finstad 2:dra maka Ingeborg. Vi
veta dock ej, om han var fader till den Lecho Ofradson,
som hade sigill att häfta under bref d. 6 Mars 1323, rörande
en gåfva af jord i Wermland till Nydala kloster. 1326 d.
17 Jan. fästade Lecho Owradhason ett sigill med en fyrdelad
sköld under ett morgongåfvobref af en Thorberg Ragvaldsson.
Hans son, som det synes, våpnaren Ofrad Leeksson blef gift
med Gunilla Ferla, dotter af Thyrgil Clementsson med fru
Ingrid Niclisadotter. Sjelf var våpnaren Ofrad g. m. Karin
Olofsdotter Diekn. 1365, 66, 71 och 78 nämnes L. som
Riddare i diplomer (1278 i v. Stiernm. Höfd. Minne I: 7 är

tryckfel för 1378). Blott i ett ögonblick framträder Hr Leek i vår historia. Larmsesso-afton 1378 inträdde K. Albrecht i Gråmunkeklostret i Stockholm, der Riksens Råd voro församlade. Han lofvade bota hvad hans embetsmän brutit. Och han inträdde ej tomhänd. Hr Leek, som kände hvad som verkade mer än vackra tal eller klara bevis, var rik på mynt. Mot pant i Kungsåra och Irsta i Westmanland fick Kungen af honom 300 mark lödige, som sannolikt nu användes. Och en förening skrefs, som gjorde, enligt Dalin, K. Håkan kraftigare motstånd, än en hel krigshär. Hvem vet om ej Ridd. Leeks lån, slugt använt, blef "pars magna" i den föreningen? Leek var eller blef nu Herbricht Königs-marcks fogathe å K. Albrechts vägnar "öfver allt Upsala fogathe." Leek dog 1385. — Då fadren dog, var sonen *Gustaf Leeksson* ännu omyndig; men förmyndaren gaf till Westerås domkyrka Östuna, Granö m. m. trollgen för fadrens lägerstad i nämnde kyrka. Som myndig stadfastade sonen 1407 sin förmyndares åtgärd. Blef slagen till Riddare och nämnes som sådan i offentliga acter 1403, 4, 6, 7, 9. Samtidig med honom var *Nils Svensson af Wålungesläkten*, som väpnare nämnd 1382, 89, 1404; som Riddare 1411, 1419. Riddareslagen inom släkten voro, som vi se, ej få, och bevisa hennes anseende.

(Källor: Diplom. Sveo. Fants register i Handll. rörande Skandia. hist. Sv. Heraldik före 1625, mst. Strenguäs Herdaminne af N. Aurelius. St. Rimchr. Ericus Olai. Stiernm. Höfd. Minne. Våra rikshistorier.)

—N.

WÅNGASLÄGTEN.

Främst må vi bemärka sjelfva ättesätpt. *Stora Wånga*, som betyder de *stora åkertegarnes*, nemligen gård, har en upptill Braut Anunders tid gående märkvärdighet. Ty i dessa Wångar ser man ännu *Lumbers hög*, den odödliga Westgöta-Lagmannens, som först gaf ordning och sammanhang åt de gamla sedvänjornas lagbud å Westgötatingen, vid den tid, då föreningen med Svealänderna kräfde denna omsorg om egen sjelfständighet för Westgötarne. Edsvära är Wånga annex än i dag. Detta namn påminner om den äldsta historiska Lagmanssläkt i vårt land, Carls af Edsvära namkunniga ätt, af hvilken ätt en lagman förmåldes med en Norsk enkedrottning, hvarefter ättens märke blef ett rest lejon. Släkten visar sig ärf tillg vid lagmansdömet, såsom man trott, *derför*, att förfäderne varit arfkungar i det vestra Götalandet före

dess förening med Svealandet. En släkt, som innehade den största egendomen i detta pastorat, kunde ej sakna betydelse, då man ännu i *Svenska minnen* och förhållanden sökte anseendet. 1322 eger en man Wänga, som har till gäster på en gång (d. 18 Juli) Erkebiskopen, Biskopen i Linköping, Drotzet, Marsken, 5 Riksråder och en Decan från Linköping. Sannolikt är det värden, som begär dessa herrars vidimination af ett K. Magnus' förläningsbref åt Drotzet, lagman i Nerike, Knut Matthiasson, som var g. m. Ingeborg Ulf, K. Birgers fränka (sannolikt ock K. Stenkils ättling), som sedan blef g. m. Riksdrotzet Åbiörn Sixtensson (Sparre). Denne Knut förde *ett lejon* och *en bjelke* (enl. Tibell), ehuru hans far fört ett hjorthorn i skölden. Hans syster var de stolte Algotssönernas moder. Det ger skäl att antaga, det egaren af Wänga 1322 har arfvedel i de åt Drotzet Knut Matthiasson förlänta godsens; men lemnar ock anledning att förmoda, det denne egare är befryndad med den mäktiga Edsvärasläkten.

Vid denna tid var en Senatorisk och Ridderlig ätt, som förde *ett lejon* och *tre snedbjelkar* (enl. Tibell), hvilka ej kunnat införas i Folkungasläkten. Om den äsigten eger mycket skäl för sig, att *ättemärken* vid denna tid ofta voro "*bomärken*", så att egendomen och alla dess bohag i främsta hand hade märket, blifver lätt begripligt, att då mågar tillträdde svärfäders gods och dottersöner morfäders, åtskillig omvexling skulle visa sig i de signeter, hvarmed deras underskrifter beseglades. Det måste erkännas, att Folkungalejonet visserligen icke först visar sig *löpande öfver 3 strömmar*, utan står så uppenbarligen insperradt inom 3 *barrieres*, heraldiskt namn på balkar, som kallas *bärer* i Rimchronikan, att lejonet stundom visas sträckande sin ena fot utanom den ena *snedbjelken* (se Peringsk. ättartal p. 72). Kunde till slut egare af Wänga blott ega rätt att som ättemärke behålla *de tre balkarne*? Att desse blefvo kallade *tre strömmar* här, såväl som, enligt hvad allmänt känt är, i Folkunga, sedan Göta rikets vapen, kan ej förefalla besynnerligt; likasom, att de sedan tecknades såsom strömmar.

För att åskådliggöra Wängasläkten inför den benägne läsaren, som dervid får göra bekantskap med 5 adliga, 3 friherrliga och 2 grefliga svenska och kanske ett greff. ryskt ättenummers inbördes släktförbindelse, taga vi oss friheten meddela följande tabla, som får betyda hvad den kan. Vacker hon granskare, som förbättra den, så har hon ej förgäves uppgjorts. Af. Collega Scholæ M. Lindblad och Hr Lector Carlmark i Skara hafva dervid lemnat den bästa handräckningen.

Sixten af Wängasläkten.

. Arvid Sixtensson, Kanik i Strengnäs 1329.

Jowan Oplænnig af Wängasläkten, Bo Jonssons Underlagman, 1371, som tilldömde Skenninge hospital en qvarnström, hvilken Guds Riddares fogde Otto Naghel häfdat från hospitalet.

Simon till Wänga, förde 3 rinnande strömmar i blått fält 1350—70.

. Magnus Simonsson a vapn 1403, g. m. Cath. dotter af Gillus v. Pytten.

. . Anders Magnusson Våpnare 1420.

. . . Magnus Andersson Våpnare 1470—90.

. . . . Harald Magnusson till St. Wänga, född i Nylöse.

. . . . . Magnus Harald, Biskop. Se n:o 1.

. . . . . Bengt Haraldsson, g. m. Cath., Jöns Linds dotter.

. . Peder Magnusson till Badahult.

. . . Sven Pedersson till B., g. m. Elin af Ulfsparreslägt.

. . . . Håkan Svensson till B. Se n:o 2.

. . . . . Sven Håkansson, g. m. Anna af de Båtar.

. . . . . Brita Svensd. g. m. Anund Svensson Stake.

. . . . . Björn Svensson, B. v. Mehlers tjenare, afträttad i Kalmar 1529.

. . . . . Jöns Svensson med 3 strömmar balkvis.

. . . . Lars Svensson till Ljusefors med 4 hvita strömmar i blått fält; g. m. Elsa Henriksdotter Bjugg (Ulfsparre).

. . . . . Engelbrecht Larsson R. R. Se n:o 3.

. . . . . Lars Engelbrechtsson.(?)

. . . . . Engelbrecht Larsson R. R. Se n:o 4.

. . . . . Jöns Larsson till Eskilstorp. Se n:o 6.

. . . . . Brita Jönsdotter, g. m. Måns Stjerna, lagman öfver Småland 1541.

. . . . . Jöns Laurenzson, Vice (Erke-) Biskop. Se n:o 5.

. . . . . Mechtild Laurenzdotter, Priorissa i Skenninge.

. . . . . Elin Laurenzd., g. m. Måns Påfvelsson, Ståthållare öfver Småland 1544. (Ulfsparre.)

. . . . Nils Svensson.

. . . . . Thomas Nilsson, R. R. Se n:o 7.

. . . . . Märta Thomasdotter, g. m. Carl Bengtsson (Månesköld) R. R. (R. L. IV. n:o 11).

. . . . . Nils Thomasson till Billestad m. m.

. . . . . N. N. Nilsdotter, g. m. Clas Stensson, ofrälse.

. . . . . Sten Classon Bölja, Ståth. i Jönköping, introd. 1627.

- ..... Johan till St. Wånga, son af Bengt, Bisk. Måns' bror. P. & P. i Fegred.
- ..... Harald Johansson Fegræus. P. & P. ibid.
- ..... Johan Haraldsson Strömfelt (n:o 229 bland adel).
- ..... Harald Johanss. Strömfelt, Baron (n:o 105) 1696.
- ..... Hans Georg Strömfelt, Assessor.
- ..... Carl Harald Strömfelt, President.
- ..... Fredr. Georg Strömfelt (Grefve n:o 106) 1799.
- ..... Carl Johansson Strömfelt, Ryttmästare.
- ..... Joh. Carlss. Strömfelt, Baron (n:o 125) 1713; Grefve (n:o 76) 1731. R. R. Biogr. Lex. XVI p. 389.
- ..... Gustaf Adolph Johansson Strömfelt, Ståth. i Lifland.
- ..... Otto Reinh. Strömfelt, Baron (n:o 173), President.
- ..... Anders Haraldsson Fegræus, Kyrkoherde i Fegred efter far och farfar.
- ..... Håkan Anderss. Fägerstjerna, Adelsm. (n:o 887) 1675.
- ..... Harald till St. Wånga, son af Bengt, Biskop Måns' bror.
- ..... Anders Haraldsson Appelbom (n:o 325) 1645.
- ..... Johan Andersson Appelbom.
- ..... Anders Johansson Appelbom, Friherre (n:o 164) 1719.
- ..... Bengt Haraldsson till St. Wånga.
- ..... Harald Bengtsson Igelström, adl. (n:o 320) 1645.
- ..... N. N. Haraldsson Igelström.
- ..... Harald Igelström, flydde till Ryssland, der en ätt Igelström blifvit Greflig.

En blick på Wängaslägtens stamtafla torde rättfärdiga, att släkten ej blott intagits i detta verk, utan vunnit en större uppmärksamhet. Utan att dit räkna Lagman Lumber och Lagmännen af Carls af Edsvära ätt, har släkten, med sina *böljor* och *strömmar* i många afveblingar, vunnit ryktbarhet genom en konungs måg, genom en Biskop, som var hufvudman, efter Thure Jönssons hufvuds fall, för katolska och Unionspartiet, och genom en vice Erkebiskop, som ärfde Erkebiskop Joh. Magni plats, utan dess namn, tills ny Erkebiskop kom, samt genom de många *ätter* och *huss*, som ur

slügten framgått; vi kunde ock tillägga: de många märklige ofrälsemän, som räknat anor från Wångasläkten.

1. WÅNGA, MAGNUS HARALDI TILL STORA.

Magnus Haralds tillhörde de maktälskande, som slöto sig kring Gustaf Eriksson, för att med hans biträde taga spiran från Danska och Norska Konungen, men som, när det skett, vände sig emot den nye monarken, som behöll i egna starka händer regeringsbestyren, utan att i synnerlig mån dela med sig af regementsbördan åt Biskoparne och adlen. För *friheten* hade de alla vågat lif och blod, men när de tyckte sig märka, att anföraren allena ville behålla klenoden, uttänktes en ny revolution med ny throncandidat; hvilket försök, som vi veta, helt misslyckades. Under denna allbekanta brytning, vid slika ställningar så vanlig, blef emellertid Skarabispen Måns Haraldsson en af våra ryktbare män. Det var tydligen såsom *Gustafs vän*, Magister Magnus till St. Wånga af Skarakapitlet kallades till Biskop, sannolikt då han ej långt förut upphunnit den kanoniska åldern (30 år). Det skedde 1522, efter Didrik Slaghöks bortflyttning; men som *K. Christierns motståndare* vann Hr Magnus ej Påfvens confirmation. Denna tillföll en utländning Franciscus de Potentia. Gustaf hade likväl ej lust att mottaga Biskopar af Påfven i Rom, utan befallte omsider, då han ville hafva invigda Biskopar för sin egen kröning, den canonic invigde Petrus Magni, Biskop i Westerås, att inviga Electus i Skara. Så långt drogo Gustaf af Wasa och Magnus af Wånga jemnt, så långt voro begge eniga i oppositionen mot Rom.

Då Söderköpings försäkran gafs den utvalde Konungen Gustaf 1523, undertecknade Biskop Måns i Skara en berättelse om händelserne, sådan Gustaf bäst kunde sig den önska, och sändes jemte Hr Thure Jönsson och Nils Erlandsson att förrätta vapensyn i Westergötland, då de egde afgöra hvem som kommit med så duglig häst och rustning (rossning), att han fortfarande måtte räknas till frälset. Redan 1523 d. 25 Febr. skref Biskop Hans till Electus Magnus Haralds, huru han, prælaten i Östergötland, gjort sitt bästa för att få Gustaf vald, och Hr Magnus kunde utan tvifvel snart skrifva detsamma till D:r Hans. Den 16 April skref Östgötarnes öfversteprest till Westgötarnes, att en Jörgen Brun

mätte fängslas, hvar han träffades. Från Jullta skref Magnus H. huru farlig den Lutherska hæresia nu började bli genom Olaus Petri. Från Skara skrefs till D:r Hans på Jacobt-dag, huru Kungens kraf af 40 mark silfver utaf hvarje kyrka anländt. Han hade dock sistlidne vinter sändt den då fordrade summan och nu sednast 200 dragoxar, som han med besvär indrivvit från Clerus. Nu visste han ej hvad han skulle svara. Och tid var ej att öfverlägga; dock om möjligt önskade han få ett råd från Linköping. Ryktet hade sagt, att adlen och slottsherrarne och tota communitas i Skåne och Halland slagit sig till Grefvens parti. Der var således fara äfven från andra hållet. Ett bröd af "pani skonrwgg" (Skånsk råg eller panis kornråg d. ä. blandsädsbröd?) kostade 3 klippingar; undertecknande

Magnus Haralli

electus ad eccles. Scarens.

Den 3 Dec. 1523 skref D:r Hans till M. H. huru Electus Gostauns utsändt en kallelse till herredag i Wadstena vid nyårstiden 1524. Det året Annandag Påsk skref Hans till sin granne i Skara om gården till Gottlands eröfring, dervid M. H. fick läsa följande snillrika, om ock papistiska anmärkningar: "Efter Kungen nu med ogunst ansåg kyrkans män, syntes han ock med allt blidare ögon betrakta Luthers skrifter, påstående, att man kunde skriva mot dem och att det vore nog. Liksom enfaldigt folk ej hade annat att göra, än att läsa theologiska stridsskrifter! Men här måste man mera lyda Gud än menniskor. Man får ej stödja sig vid den rorstafven Egypten. Petri skepp är i storm; men Herren kan med ett ord lägga densamma." Kom så ett bref från Biskoparne i Upsala, Åbo och Strengnäs till Electus i Skara, som utlade, huru Sverige aldrig kunde få lagn, om ej Gottland tillhörde Sverige. Kongl. Maj:t hade visat, att ingenting kunde uträttas, om ej kyrkorna härtill bidrogo. Prelaterna ville gerna understödja Konungens vackra nit, och uppmanade vännen i Skara att detsamma behovet behjerta. Skref så Magnus H. till H. Brask, och förklarade att han böjde sig för nödvändigheten, men att snart blott relikker funnos i kyrkorna att taga. Den 2 Apr. 1524 upprepas åter i bref till M. H. från Brask, att Gottlands införlifvande med Sverige visst var högvigtigt. Motståndet är ock ej, då bidrag härtill är i fråga, starkast från kyrkans sida, utan från deras, som anse att ej kyrkan, utan församlingen är kyrkoegendomens målsman. Den 13 Apr. och 10 Maj skref ock H. B. till M. H. huru det ej vore svårt att förlikas med Franciscus de

Potentia, som förlorat hoppet att vinna Skara-kräcklan. Nu pågick uppbörden för Gottländska återvinningen i Brasks stift, Kungen till behag. Församlingarne sågo mågenstades illa på Biskopen. M. H. skref vid plingst tacksägelse för alla Brasks mödor med Skara stift, underrättar om ställningen i Tyskland, riksdagen i Cöln, Kejsarens bror m. m. Några nya kätterska böcker sändas att påse, som Magister Sven fört med sig. "Må Gud förlåta dem som inskioka dykt sockradt gift i landet." D:r Hans svarade Trin.-sönd. 1524, *huru visserligen en reformation behöfs af Curian i Rom, men då det så svärfar ut (som hos Martin Luther), der reformifren angriper sjelfva den christna religionen, då måste man sätta sig emot. Detta skall gifva anledning till furstar-nes angrepp på kyrkans frihet.* Nu begär K. M:t ytterligare contributionen de cathedra; vi ha blott 2 solidi i cathedraticum från hvar församling, då de i Tyskland och Italien ha 2 floriner. Nu beror mitt och mitt hushålls eget underhåll af tionden allena. Och tiondegifvarne äro fattige. Jag tror det nu vore oss bäst att träda under tiondelagen såsom andra landtboar. Tydligt sträfvas att tillintetgöra oss. Huru oförtjent det är, vet Gud bäst. Helsa hela ert vördiga Dom-Capitel. Flottan har nu lupit ut från Kalmar till Gottland. Till lycka, gifve Gud. — Den 1 April 1525 beklagades söndringen mellan Kungen och fru Christina. Skara-biskopen råddes att låtsa som han ej kände den. Deraf kunna inre söndringar uppstå, om ej Kungen med sin klokhed lyckas afvända det onda. Folket gynnar fru Christina. Här gäller: nescit regnare, qui nescit dissimulare: qui bene dissimulat & tacet, ipse sapit. (Här se vi de frön sås, hvilkas frukt mognade och afföll på Larfs hed.) Hvilken olycka komma vi ej uti, därför att den envise (pertinax) och af ungdoms-iffver brinnande Sten Sture d. y. ej kunde förlika sig med förre Erkebiskopen Gustaf, efter Rådsherrarnes förslag både i Stockholm och Arboga. Tre dagar efter Trin.-Söndagen 1525 fick M. H. veta att hans motbiskop Franc. de Potentia hade nu lemnat Rom tillika med en Påfvens Legat. Doctor Simon var hans procurator, med rätt att öfverenskomma i frågan om det kyrkliga ärendet i Skara (in negotio ecclesiæ vestræ). Nu har ett nytt kätteri, mindre betänkligt än det Lutherska, visat sig. Det erkänner både Påfvens och Kejsarens herravälde, men ej deras tyranniserings rätt, liksom ej eller andras, mera riktadt mot militärdespotismen än kyrkan. Bör under alla händelser Christina religionen kvarstå, så måste både svärdets och kyrkans rätt erkännas. Alla uni-

versiteter fördöma Lutherska villan. Den 19 och 31 Juli 1525 fick M. H. bref från samma vän rörande Kungens uppmaning att öfversätta Biblen på svenska; erinrande sig brefskrifvaren i Linköping, att S:t Birgitta låtit öfversätta Biblen på svenska genom Doct. Matthias eller Petrus Confessor, hvilka Gud gaf dertill sin synnerliga nåd. Om det blir nödvändigt att skaffa en svensk öfversättning af Biblen, så gif rådet att återgå till den Birgittinska, som Hr Hans väl ej sett, men skulle med det första taga reda på*). Kungen hade nu tagit Kalmar, ej utan förlust för Biskopen (på hans svenner: non sine damno familiæ nostræ). En Severin Norbys oäkta dotter, som der träffats, förvaras. 1526 d. 20 Mars råddes M. H. såsom förut med hänseende till Franc. de Potentia, för att undgå tvister, som ej lätt slutades. Bäst ansågs att F. de P. (för guld?) öfverflyttade sin rätt på M. H. förrän andra laggt sig i saken. Der ligger dock, när man rätt tänker derpå, en icke ringa fara att gå mot dispositio Apostolica och låta inviga sig, der en annan consecrerad finnes till. Detta lades Electus ömt på hjertat. Ju längre Brask tänkte på saken, desto mera kände han själfaran, som deraf kunde uppstå (tanto majore perhorrescentia nos affecit). Den 31 Mars erbödos Brevlarier att köpa från Tyskland för 4 floriner stycket. Måns Bryntesson berömmes för dygder och godt anseende. Den 8 Juni hade M. H. sändt fisk till Hr Brask, som sändt honom salt. Kungen i Pohlen hade kraftigt uppträdt mot Lutherska kätteriet. En skrift mot Luther sändes till Skara prælät (Handll. rör. Sk. Hist. XVI p. 23—30). Det var vid denna tid (d. 16 Juli 1526) Brask fästade sina vänners uppmärksamhet på vigten, att, så snart Lödöse kunde vid sjösidan befästas mot fienden, gräfva en kanal mellan Wetteren och Wenern. Han skref: *thå skal vare vårt fulle råd, att up skall skeris emillen Vether och Väner för forelön och köpmansgods schyld, sedan blifver Sverige*

---

*) Hr Professor dr Anjou har bemärkt detta yttrande i sin högst förtjenstfulla och grundliga *Reformationshistoria* — en medtäflerska till Helvegs Danska kyrkhistoria, begge på ett helt annat sätt uppfattande kyrkhistoriens idé, än den nu länge vanliga; rättande misstag i fråga om Dr. Matthiæ Bibelöfversättning både af Dr Reuterdahl uti inträdestalet i K. W. H. A. A. Handll. XVIII p. 23 och af Wieselgren i Sv. Kyrk. Sköna Litt. 2dra uppl. p. 91 af hvilka den förre antager, att ingen äldre auctoritet fins för uppgiften om Dr Matthiæ Bibelöfversättning än Vastovius och Messenius, derföre betvivlande, att en dylik öfversättning skett, då den sednare blott *förmodar*, att M. och V. känt äldre källor och derpå grundat sin uppgift. Dr Anjou har nu hänvisat till en dylik äldre källa.

vell vid mactt, med Guds hjelp, så att Öresund och the Vend-sche städer kunne oss icke trengia: ord, som väckte tanken på kanalarbetet hos Erik Benzelius 1716, då han lemnade en copia af Brasks ord till Em. Svedenborg. Utan tvifvel meddelade Brask detta förslag också åt Biskopen i Skara. Den 21 Oct. fick M. H. veta, att Franc. de Potentia nu var i Ryssland, att en söntring befarades mellan Påfven och Kejsaren i följd af det Lutherska kätteriet, att Luthers skrifter brännts på Lübecks torg m. m. Den 11 Febr. 1527 fick M. H. redan spörja att ett viktigt möte skulle ske. Den 20 Maj upplystes att det skulle hållas i Westerås. Joh. Bapt. dag underskref Magnus i Skara Westerås recess utan att lägga någon reservation under sigillet. 1528 d. 5 Jan. tog Magnus i Skara sin Biskopsvigsel af Biskop Peder i Westerås uti Strengnäs Domkyrka, jemte Elect. Måns Sommar ibm och M. Martinus i Åbo. Den 12 Jan. då K. Gustaf kröntes i Upsala, höll Biskop Magnus i Skara Högmessan. Och vid Concillium i Örebro är Magnus Haraldi den främste näst Erkebiskopens Vicarie och Konungens fullmyndige sändebud Laur. Andreæ. Der lofvades att Biskoparne skulle tillse att djeknarne vid scholorna ej fattades Nya Testamenten på latin m. m. Men nu brast Bisk. Måns' tålmod. Der skickades en predikant och en scholmästare till Skara; men djeknarne i Skara drefvo, på Bikopens tillskyndan, scholmästaren, när han kom för att läsa för dem, ut med stenar, så att han som nogast undslapp. Nu var lotten fallen i det ofrentliga. Biskop Måns trädde på upprorets sida. Tisdagen före den 23 April 1529 samlade sig de missnöjde i Larf. Budkaffen var utsänd af Thure Jönsson och Biskop Magnus; och Måns Brynteson ärades af dem såsom Kung. Biskopen lofvade Påfvens aflat för menederiet, då allmogen erinrade om sina svurna trohetseder. Men allmogens svar blef afgörande, Magnus Haraldi flydde, i Halmstad utfärdande ett öppet bref, dat. d. 18 Maj och skrifvande literas ad Capitulum Scarense i Helsingborg d. 21 Oct. s. å., begge tryckta bland skriftliga bevis till Spegels Biskops Chronica n:o 86 a. b. p. 150—154. Brevet till Capittlet var svar på ett bestraffningsbref från detsamma. Hans bror *Bengt Haraldsson*, som deltagit i upproret, fann bäst att medfölja, lemnande sina 2 små söner i landet, dem K. Gustaf lät uppfostra, hållande dem till studier. Godset, som tillhört Biskopen, tilldömdes Konungen, och på K. Gustafs begäran förvistest Biskopen från Danmark. Nu var Biskop Hans i Danzig och hade utrustat 2 jakter för att upptaga de svenske. Men de upptogos af de Lübske och

Tördes till Lübeck, der allt folket afrättades. Nu drog Måns Biskop med f. d. Erkebiskop Trolle och f. d. Drotz Thure Jönsson, afvisade från Lübeck, till Hert. Albrecht i Mecklenborg, och slöto sig till f. d. K. Christiern, för hvars afsättning de förut varit så verksamme. Den 5 Maj 1529 fick K. Christiern från Jörgen Hansson, f. d. Höfvidsman på Bergenhus, underrättelse att "almoghen i Sverige reyst seg op emod Göstaaf Konung." Han väntade väl i de ankommande flyktingarne en skara fullmäktige, som inbjödo honom till riket. Och så kommo tre fattige landsflyktige, vanmäktigare än han sjelf. Stora ord hade dock den uppblåste Thure Jönsson. Han hade bidragit att gifva Sverige åt sin frände Gustaf Wase, som utvald Konung. Han hade under försöket att upplyfta en annan frände Måns Brynteson på samma thron, hjälpt honom upp på ett stegel. Och likväl tänker han nu att bättre lyckas i ett tredje försök att ge Sverige en herrskare, med den först undandrifne såsom Candidat. Upprorsfebern är sig alltid lik. 1531 följde Biskop Måns sin nye Kung till Norge, blef med honom fången, återfördes till Danmark, förvistes ur landet, sedan Danskarne först undskyllat sig, att Måns Haraldssons förräderi var en *simpelhet*, hvilken undskyllan Gustaf ansåg vara ett försök att kläda ulfven i fårakläder; lefde derefter en lång tid i Mecklenburg och kringliggande städer, "alltid, när tillfälle gafs, stämplandes ondt mot sitt fädernesland," enl. Rhyzelius. Ännu den 27 Apr. 1550 skref han bref från Wismar; men anses kort derefter hafva fått lägga sitt oroliga hufvud till hvila i grafven.

Sällan har en christen Biskop, sedan de äldsta tidehvarfven försvunno, lidit så mycket för det rike, *hvilket icke är af denna världen*, som Magnus Haraldsson led för världsliga maktens återvinnande i denna världens riken åt dem, som skola i Apostlarnes fotspår föda *Christi hjord*.

Messenius besjöng, under de katholska anfäktningarne, detta "helgos" (Scand. Illustr. T. IX):

Magnus, af Harald en son, i denna kummel sig hvilat,

Fadern i Skara stift, Biskop till namn och till gagn.

Stor *) han må heta med skäl, ty stort var hans nit för den lära,

Han af fäderne ärf, stora de prof han bestått.

Hvad ej med *anden* **) han vann, med *händen* ***) ville han vinna.

Verlden ju följer det sätt. Lyckan ej gynnat hans värf.

Kättaren segrade. Heliga ting med världsliga blandats.

Biskopen biltog flyr, sorgen och suckarne ej.

*) Magnus. **) Arte. ***) Marte.

Fraktlöst blappar hans bön på Mecklenburgs slottsport; ej Lübecks
 Råd, ej Danakung, ej Kejsarn den bedjande hör.
 Krig han tände likväl med Dacke som arm, men förgäfvat
 Sprakar mordfacklan; deraf frukten blir ingen. Åt Gud
 Lemnar han sig och sin tro: förtärd af sjukdom och ålder
 Somnar han af! Må hans själ vakat i böner till Gud!

Se här Messeniska, se här katholska moralen!

(Källor: Braks registratur. Handll. rör. Skand. Hist. Messenil Scand.
 Illustr. Rhysellii Episcoposcopia. Linköp. Bibl. Handll. I: 191. Vanliga
 hist. arbeten. Christian II:s Archiv. Anjons Reformationshistoria.)

2. WÅNGASLÄGT, HÅKAN SVENSSON.

Äldre än Biskop Måns, som egde Herresätet Stora Wånga,
 var fränden Håkan Svensson till Badahult, son af Sven Pe-
 dersson och Elin Jöns Heggasons dotter, som förde Ulfsparre-
 vapnet. Då Svante Sture blef Riksföreståndare, lemnade han
 Högvidsmannabesättningen på Westerås åt Håkan Svensson
 eller Sewensson, som var Slottsherre 1491, men redan efter-
 trädd af Sten Svantesson 1499. Hr Håkan blef g. m. en
 Konungadotter. Vi veta, att K. Carl VIII, troligen af sam-
 vetskraf vid evighetens gräns, lät viga sig med en Christina,
 dotter af en Abraham, som var höfvidsman på Raseborg.
 Skälet till vigslen på sotesängen uppgifves ha varit, att göra
 de med modren sammanafnade barnen "äkta." Det heter i
 Kungens testamente: "Item vår K. son Karl Karlsson skall
 hafva och njuta och behålla Rönö. — — — Item våre köpe-
 gods, som vi synnerligen gifvit och bebrefvat hafvom vår K.
 husfru Christina Abrahamsdotter och vår K. son Karl Karls-
 son, förbjude vi alle något hinder eller qual göre them therom
 i någon måtto." — — — allt visande, att den döende Ko-
 nungen ville gifva sitt 3:dje äktenskap lika anseende som de
 2 föregående egt.

(Källor: Rosenhanes Konungalängd. Brings Handll. o. Påminn. i Sv.
 Hist. Vanliga arbeten i den tidens historia.)

3. WÅNGASLÄGT, ENGELBRECHT LARSSON.

Vi må först bemärka denne Rådsherres dopnamn, som i
 dessa tider ej valdes för välklang, åtminstone ej inom de
 adliga släakterne. Allra minst tog man andra familjers

utmärkande namn, utan slägtskäl. Då Engelbrecht Larsson skref sig till Ljusefors och Wad, må vi erinra, att Wad ligger i Söderberkes socken (Ljusefors har troligen legat vid Stora eller Lilla Ljusen i Möklinta socken), och att denna socken ligger intill Norrberke. I Dipl. Dalecarl. se vi en Engelbrecht af Noreberghe 1367. Det må nu vara Norberg eller Norrberke, så se vi dock, att Bergsmän med detta namn funnos i Bergslagen, förrän namnet inkom i Wängasläkten.

Då namnet *Engelbrecht* blifvit så kärt för svenskar, och då vi om *Engelbrecht* familjen hafva alls ingen kunskap, må vi om sannolikt ett *möderne* inom Wängasläkten, der en Engelbrecht möter oss, anförä det lilla vi kunnat uträsaka.

Engelbrecht, Riksföreståndaren, förde ett ättemärke, som utgjordes af en *liksidig trekant*, bildad af 3 *klufna heraldiska liljor* med *liljefiguren* utåt vänd. I Skara Bibl. finnes ett af hans sigiller, hvaraf Lector Carlmark sändt förf. en afritning, och på fol. 336 i Peringsk. Charact. i Riksarchivet ses samma vapen. Omskriften är: *S. Engelbricht Engixson*. Men i Sv. Dipl. III. p. 495 och 509 nämnes en borgare i Stockholm *Aengilbertus Albus* eller *Engilbert Withä*, hvilken vapen beskrifves vara *tre skäftade blad*, *satte i trekant*, som tydligen är samma märke. Och detta vapen *tre klufna liljor satta i trekant*, förde en af Hansestädernas Legater vid fredsunderhandlingarne på Guldbergs hed (vid Götheborg) 1286 eller 1293 mellan Sverige och Hanseförbundet, en Hasso från Wismar, som kallar sig (*dictus*) *de Crucowe*. *Crucow* var en af de mest lysande adliga släakterna i Pommern, räknande anor från Wendeshöfdingen *Crucow*, hvilken omkring 1140 var gift med den sköna *Slavina*, Pommerske fursten Svantibors dotter — ett bevis att *Slav* betydde något herrligt (*durchlauchtigt*) hos Slaverna. Cronholms Fornord. Minn: 2: 229—237. Var Engelbrecht en ättling af denna Prinsessa, så var ej under, att han kunde bära sitt hufvud så högt i Eriks af Pommern kungasal. Härvid må anmärkas, att en Joh. *Engelberti* utgifvit en *Chronicon* oder *Genealogia* oder *Birthslinie* des Durchl. Hgb. Hochl. Fürstlichen Hauses und Geschlechts der Herzogen zu Stettin, Pommern, Cassuben und Wenden, Fürsten zu Rügen etc. (från 1593), som fins i det Ledeborgska (Gref Holsteins) Bibliotheket, n:o 65 in fol. enl. Prof. C. A. Beckers Hist. Museum 1 h. p. 18, der möjligen mera ljus i fråga om *Crucos* ättlingar kan finnas*). Se Sartorii Urkundl. Gesch. d. D. Hanse Th. 2 p. 141, 170, 172.

*) J. H. v. Seelen i Stada Literata p. 33, uppgifver att den under n:o 1350 i Sverige introd. *G. v. Engelbrechten*, hvilken förfäder varit Hof-BIOGR. LEX. XXI.

Thorkelins Diplom. T. 2 p. 142, 143. Gauhes Adl. Lex. I: 379.

Ængilbert Hvit (sannolikt så kallad af Hljornas hvita färg) återfick d. 15 Febr. 1321 ett lån af 16 marker sv. pengar, som Södermanlands lagman och lagredaktör Laurens Ulfsson fått låna af honom. 1323 d. 13 Mars bevittnar samme Engelbert en annan lån-operation, der det gäller 512 marker och der Tyskar äro låntagare. I Örnhjelm's Diplomsamling T. IV p. 1059 nämnes Engelbricht af Noreberghe 1367. Vi finna derefter namnet utspridt i Dalarne i 15:de seklet; men först derutanför i 16:de seklet. En Engbrecht i Rensboda uppträder på Hedemora ting 1408. I ett bref af Bisk. Olof Helgeson af 1423 nämnes en Ængelbrecht Montanus, kanske den i ett sednare decennium så namnkunnige hjälten. I Norge hafva män af en släkt Krukow uppstigit till senatorisk värdighet*). En rådsherre med detta namn verkade för Sveriges och Norriges förening, då Carl Knutsson valdes. Äfven namnet Engelbrecht inträngde öfver sjö-larne. En Olof Engelbrechtsson blef Trondhelms siste katolske erkebiskop. Något sednare har K. Gustaf en Befallningsman i Dalarne, som heter Engelbricht Olafsson. I Handl. rör. Skand. Hist. VIII. p. 4 nämnes i ett bref från Riksföreståndaren Engelbrecht, att han satt en broder till Höfvidsman på Örebro slott, hvilken någonstades lär kallats Olof. Då Badahultssläkten får en Engelbrecht inom sig, och denne eger bruk i samma trakter, som Engelbrechtarne med Hljetrekanten, så är mycken anledning att antaga, det en släktförbindelse är i fråga, äfven om ej *trekanten* på Jöns Laurenzsons grafsten i Upsala angifver ett äradt modernevapen i släkten. Kanske rann hjälten Engelbrechts blod i R. R. Engelbrecht Larssons ådror. Hans farmor kunde väl hafva blandat sina tårar i fadersblodet på Engelbrechtsholmen d. 4 Maj 1436, der Riksrådet Engelbrecht såges omgifven af maka och barn.

Vi veta om Senatorn Engelbrecht af Wängasläkten allena, att han skref sig till Ljusefors och Wad och att han var bland Riksens råd 1495 eller just det året, då Rådet fattade det ärliga beslutet, att göra Unionen till en sanning,

råder hos Pommerske hertigarne, var af samma släkt, som R. R. Engelbrecht; men det nekades af v. Stiernman.

*) I Danmark var det Tyska namnet inkommet i en annan släkt. T. o. m. en Engelbrecht Engelbrechtsson nämnes der i handlingarne. Men han är en Bydelsback, g. m. en Mette Present, enka efter Werner Parsberg, som var Danskt Riksråd i K. Christophers af Bayern tid.

sättande, till Sten Stures stora förtrytelse (se nedanför i Jac. Ulfson Örnefots biographi), ehuru med hans "consens", möte med de tre rikenas laglige Konung i Kalmar. Nu behöfdes nemligen hjälp mot Ryssen, och dervid kom man i håg nytan af att ej blott hafva de *tre kronorna*, utan ock vara *tre riken*. Sannolikt var Engelbrecht Larsson då ännu bland de yngste i Senaten, men lär innan kort skördats af döden.

(Källor: Sartorius d. D. Hanse. Thorkelins. Diplom. Örnhelms Dipl. Diplom. Svec. Dipl. Dalocarl. Gaubes Adl. Lex. Danskt Adel. Lex. Handll. rör. Skand. Hist. VIII. XXII. Jahns Danmarks pol. o. milit. hist. under Unions-Kongerne, Bilagorne (år 1495).

—N.

4. WÅNGASLÄGT, ENGELBRECHT LARSSON af.

Antages vara sonson af R. R. med samma namn, hvarom se i n:o 3. 1528 underskrefs Westerås recess, bland *friborne Frelsmän*, som voro i *Herramötet*, af Engelbrecht Larsson långt ner i raden, näst efter Iwar Månsson (Stiernkors); men 1529 d. 25 Apr. då R. Råd förmana Dalarne att ej göra de upproriske i Småland något bistånd, se vi dem begge i Rådet, der Engelbrecht blott har efter sig nämnd fränden Carl Bengtsson (Månesköld). 1544 underskrefs Westerås arfförening af en Engelbrecht Larsson till Ekenäs, utom rådet, näst efter Erik Månsson Ulfsparre; som sannolikt är samme E. Larsson. (Ekenäs är en gammal sätesgård i Södermanland.) 1560 d. 10 Mars hörde 4 vittnen den välbördige mannen Engelbrecht Larsson till Lydinge uti sin stora sjukdom och krankhet säga och bekänna om ett bref, som han utgifvit hade under sitt signet, samt ock under Hr Påfvells signet uti Floda*), så vara tillgånget: Han hade köpt Lydinge, Wisaren och Häringe, 3 gårdar, af en frälsesman Pehr Larsson i Barkasäter för 700 mark örtuger. Begärte så K. M:ts tjenare Rasmus Ludvigsson på K. M:ts vägnar, att Engelbrecht ville efterlåta K. M:ts desse gårdar, efter de voro köpegods. Engelbrecht svarade, att om han finge sina 700 mark åter, så ville han afstå dem. Rasmus begärde då både det bref Pehr Larsson gifvit Engelbrecht och bref af Engelbrecht. Denne lemnade båda och skulle följande morgon få sina 700 mark. Men E. fick hvarken pengar eller

*) Paulus Magni, Pastor i Floda, dog, enligt en tafla vid predikstolen ibm, d. 16 April 1560. Var denne en frände? Se n:o 5. Hr Pavel i Floda hade "Biskopsakerne" i Södermanland. Se Thys. Reform. handl. I: 121, och underskref *bländ adlen* arfföreningen 1544.

de återbegärda breffen; utan slog Rasmus en svink före, sågande att breffen voro förkomne. På sanningen af denna sin berättelse tog E. sacramentet, liksom på försäkran att han aldrig uppburit penningar eller penningvärde af K. M:ts kammare i sina dagar. Detta är ej en glanspunkt i Gustaf I:s historia.

(Källor: Uggla's Rådslängd. Diplom. Dalecarl. Handll. rör. Skand. Hist. 2. 63 följ. Aurelii Strenguæ Stifts Herdaminne.)

—N.

5. WÅNGASLÄGT, JÖNS LAURENTZSON.

Vi hafva icke något skäl att betvifla Dalins uppgift, att denne Wångasläktens måhända märkvärdigaste man, alla ädlingar, baroner, grefvar, biskopar och kyrkoherdar inberäknade, tillhörde den s. k. gamla Bölje-ätten d. v. s. den gren, af hvilken en ättling på modernet sedan med namnet Bölja blef introducerad. J. L:s sons plats inom denna ätt i Carlmark-Lindblad'ska genealogierna är för förf. sannolik, men icke diplomatiskt viss. Likaså hans broderskap med Riksrådet Engelbrecht Larsson den äldre. Säkert är att Skeningeklostrets sista Priorissa Mechtild var hans syster; och att hans moder i ett sednare gifte med en Påvel hade en son Måns Påvelsson. Svårigheter möta för antagandet att denne var Ståthållaren i Småland 1544, Måns Påvelsson Ulfsparre till Broxvik, emedan denne uppgifves g. m. en Helena eller Elin, som var dotter af Lars Svensson till Ljusefors och Elsa Henriksdotter Bjugg af Ulfsparresläkten. Vi ha här ofvan vid n:o 4 sett, att en prest Påvel Månsson i Floda var adelsman. Vi få lemna denna utredning till framtida häfdaforskare, när Svenskt Diplomatarium hunnit meddela alla urkunder af släktbelysande art till medeltidens slut; erinra nu blott, att vid R. R. Engelbrecht Larsson d. y:s sofsång stod en Paulus Magni, "Venerandus Senex", som kort derefter dog; och att en Petrus Pauli och sedan en Paulus voro, likasom Paulus Magni, Pastorer i Floda i Södermanland, den siste död 1619.

Om Jöns Laurentzson känne vi ej något före 1512. Men då är han redan kanik i Upsala och Kyrkoherde vid H. Trefald. Kyrkan. På skäl, som längre fram anföras, antaga vi att han var född omkring 1460, eller 35 år förrän den antagne brodern träffas i Senaten. År 1519 se vi Jöns L. vara Decanus vid Domcapitlet, då han till sin efterträdare

vid Bondekyrkan aflemnade dess inventarium. (Mon. Ullerak. p. 234.) Decanus var ett så förnämligt embete, anmärker Peringskiöld, att Cardinaler kunde mottaga det. Före honom hade en Joh. Kröpelin (Oxenstierna) och en Ingolf Parisiens haft den vigtiga befattningen. Vid Gustaf Trolles flykt 1520 blef Hr Jöns Archidiaconus, åtagande sig Domkyrkans angelägenheter i Archidiaconatet; efterträdd af Laur. Andreæ 1522.

Då Gustaf Eriksson fattat svenska spiran, synes han funnit i Jöns Laurentzson den man vid Archiepiscopal-Capitlet, för hvilken han kunde hysa mesta förtroendet, ända till dess, efter ett decennium, Laur. Petri plötsligt visar sig och intager främsta rummet. Thysellus har i sina Reformationshandlingar meddelat en mängd bref från Konungen till Jöns Deken, hvilka man der kan läsa fullständiga och i sitt originalspråk, den då brukliga svenskan. 1525 d. 23 Apr. svarade Kungen Hr Jöns på ett bref, (deri Hr Jöns skrifvit att intet borde ryckas eller klippas ifrån kyrkor eller kloster; och att Biskopen i Westerås, om han så hårdt betungades, ej kunde komma med tillräckligt hoffolk, hvilket skulle förtryta allmogen): "Skulle vi snarare tro att folket skulle förtryta, om Biskopen kommer med mycket folk, förtungande dermed både en och annan; men eder och flera andra kan det förtryta, som icke annars veta eller vilja veta, än att Biskopsembetet skulle vara stiftadt till något stort herradöme, icke besinnande, att skriften håller fram, att Biskopen bör vara den menige mäns tjänare uti Evangelio, det han kommer bättre vid att sköta, då han har få hofmän, än då han har många; hvilket Christendomens äldsta historia utvisar, just då der fanns i kyrkan sannskyldiga Biskopar. Icke hafve vi så utarmat honom. Men han skall väl samla för att betala den skuld han kom uti, då han köpte Biskopsdömet i Rom af Påfven." Men här framhålles sedan en sida af den nya historien, som Gustaf visste hafva en magisk verkan på Svenskarne: "Nu hafver K. Christian fått ett stort mod, att komma igen till Sveriges rike;" fortsärande: "Vi kunna godt märka af eder skrifvelse, till hvilken sida J luten. J ären den samme, hvilken vi i Upsala haft mesta förtroendet till, och den vi högt uppsatt och den vi mest hafve låtit leda (upföre) oss. Ser nu till, att J visen eder rätt svara deremot. Det bekommer eder bäst i framtiden." Om "gudheligheter?" ansåg Kungen onödigt skrifva till Upsala Capitel, ehuru J. L. det begärt. Kungen var viss att Capitlet var "lika redeboget, Hans påminnelse förutan, att sköta Guds-

tjensten, som att vakta att ej dess gods förrycktes. Ex Holma.”

Vi känna ej hvilket högt embete här kan åsyftas, som Kungen gifvit. Men det vittnesbördet, att Jöns L. egde af alla Upsallenser *det högsta förtroendet och inflytandet* hos regenten och reformatorn i dessa viktiga tider, må berättiga honom, till större uppmärksamhet, än han hittills vunnit.

Den 28 Mars 1526 skref K. Gustaf från Gripsholm till Jöns Deken i Upsala om *det rop, som uppstått i anledning af en Michels*”) predikan: ”Käre Herr Jöns! Vi tacke er för er skrifvelse, och er utskrift af de artiklar, Sveriges allmoge framsatt för riksens råd emot Gamle K. Christiern, den J och beröre uti eder skrifvelse. Vi kunna dock ej fullt förstå er mening derom, begärande gerna, att J ville yttermera gifva er mening tillkänna, det vi eder alltid gerna förskylla vilja; ty vi förstå nog, att något viktigt är i fråga. Men hvad ropet om Mäster Michels predikan vidkommer, som skulle uppstått under distingen, så hafva vi i sådana saker intet att beställa. Har någon något mot hans predikan, får han derför tilltala honom. Det borde ej inblandas i vårt burspråk. Ropet hade väl uppstått annorstädes, än hos allmogen, och det är väl ej svårt få rätt på dess moder. Att vi tagit oss i ätande och drickande nya sedvänjor, skall aldrig med skäl oss bevisas. Gud förlåte dem som göra så många glosser på annors lefverne och intet akta deras eget, som tilläfventyrs först behöfdes. Man bör ju först taga bjelken ur eget, sedan grandet ur grannens öga.”

Vi minnas att K. Gustafs fader anklagades, att jemte Sten Sture, Knut Eskilsson, Folke Gregersson m. fl. hafva ätit kött på fredagen S. Joh. afton 1497, såsom andra ochristne menniskor — — ryssar och hedningar. Sonen torde nu gått än längre i ”gamla sedvänjors” afläggande.

År 1527 kom Hr Jöns bättre att begripa sin Konungs syften och lär framom de öfrige Kapitelmännen i Upsala gått reformationen i möte.

1529 skref K. Gustaf ett ”maktbref” för Herr Jöns på Upsala stift, så lydande. — — ”Efter det Upsala stift en lång tid hafver varit och nu är Biskopslöst, hafve vi . . . skickat och befallt oss älskelig vördelig man Herr Jöns

”) Langerbens. M. Langerben var en Luthers lärjunge vid samma tid som Olaus Petri. Bör anmärkas vid 1 afd. p. 121 i Anjous Sv. Kyrko-reformationshistoria.

Laurentii Däken uti Upsala, att han skall stå i Biskopsstad, styra och regera både i staden och stiftet öfver all den del Biskopsregementet tillhör. . . . Skall ock Herr Jens i tid akta — att intet i stiftet försummadt blifver . . . och inkräva biskopstonden . . . Desslikes . . . hafve vi skickat oss älskelig verdellig man Doctor Ertk Gothing (Geting), Cantor och Officialis i förbemälte Upsala, förbemälte Herr Jens till en medhjelpare. Dess till visso" etc. Denna fullmakt kräfver ju att Herr Jens insättes i Stiftschefernas serie, ty det är ej svårt att begripa, att K. Gustaf då ännu hoppades kunna reformera bort Erkebiskops- och Biskopshierarchien, så att Herr Jöns ej blott i 2 år var den högste chefen, utan högst sannolikt bestämd att så förblifva. Han bibehöll dock titlen Decanus, under det Erkebiskop Knuts herrlighet neddrogs i smutsen, tydligen för att aldrig mera uppdragas och återställas till sin katholska glans. Nu var Hr Jöns ej blott reformationen tillgifven, utan blef en reformator, som behöfde tygel och ej spårre. I ett bref utan datum, men tydligen från 1529, skref Kungen, der fråga varit om en ifrig predikant*) (se nedan): "Kunde ock icke skada, att det företoges måttligt att reformeras i stycker, som med goda skäl tillförne brukats och att Guds ord måtte predikas när menige man, lekte och lärde, kunna det höra och annamma, således i högmessorne och ej blott i ottesångarne, emedan så bittida om morgon blott en hop med gamla qvinnor kunna väntas i kyrkan. Vi begära att J, jemte hvad vår fogde kan göra mot Jon i Bollnäs, låten honom och de andre presterne i Roslagen få något straff, oss till beskärmelse, för deras avslutande till Göran Domprosts uppror." 1530 i Mars skref Kungen från Stockholm till Decanen i Upsala: — — — "Vi fingo nu eder skrifvelse, i hvilken J gör eder ursäkt för de prester, som hade legat oss under ögonen och hade förden skull mistat sine gäll, att J dem icke hade med andra bättre gäll försett. Och låte vi oss åt denne eder ursäkt väl nöja. Som j skrifven om Herr Knut i Ryd, så vete J väl sjelf att vi icke hafve företaget eder att bruka rätten med honom. I skrifven ytterligare, att J hafven vårt maktbref, det vi ock bekänne. Dock var icke vår mening att J med samma

---

*) Herr Jöns borde säga Doctor Hans, att han ville upphöra med sitt predikande. (Han hade nemligen börjat utsprida onyttige satser Kungen till förtret, såsom nu sednast i klosterkyrkan i Upsala), så framt kungen ej skulle nödgas taga andra mått och steg. Herr Jöns borde z tillåta honom fara ut på bygden att predika . . .

maktbref annorlunda skulle handla, än som vårt sinne var; men icke mot vårt sinne. Ej heller kunde vi så fatte vår utgifna fullmakt, att vi ej måtte gifva er en särskild befallning, när oss täckes, och hade fördenskull den tillförsigt till eder, att strax j förnummën att oss icke behagade t. ex. såsom j det beställde med Delsbo, j icke skullen kalla en anordning tillbaka, det vi dock icke förnummit att j gjort^{*)}, utan j faren efter att ert sinne skall få framgång, huru det går med vårt sinne. Och som j skrifven att j hafven allt för mycket att taga till vara och viljen härefter föga besatta er med denna sak, så svaras, att när vi få kunskap om, att det är er allvara mening, vilje vi vara befänkte, huru vi bäst dermed förfara skola."

Vid denna tid var K. Gustaf så mån att vara Summus Episcopus i den kyrka, han, i likhet med K. Henrik VIII i England, sjelf ville hafva reformerad, att Biskoparne ej ens fingo utfärda Circulärer till sina stift i den nderdånigaste anda, utan att förut rådfråga sig. Biskop Petr. Magni i Westerås hade utgifvit ett dylikt, upplysande, att den af kyrkor, klerkeri och allmoge upptagna skatten blifvit till rikets försvar använd, uppmanande till hörsamhet mot Konungen, till bättring och Gudstjenst, till utgörande af tionde samt om åtskillige af Konungen åt Biskopar och klerkeriet gifna friheter. Nu var Erkestiftets vice Biskop oviss, om hans "maktbref" kunde mera darra i hans hand, i händelse han ej utfärdade ett dylikt Circulär i Upsala stift, än om han det utfärdade. Han skref således en förfrågan, då han billade en lika lydande skrifvelse till Upsala stift. Derpå svarade Konungen i Stockholm d. 27 Mars 1530: "J vete väl att på mötet i Upsala vid 20:dedagstiden ingen befallning blef utgifven att biskoparne skulle slika bref utgifva till den menige man. Vi kunde väl sjelf skrifvit sådane ut . . . Men det begärade vi af de goda prälater . . . att presterne måtte undervisade varda i deras prestmöten eller hvar de eljest undervisade kunde, att om några slika onyttige rop uppkommo ibland allmogen, som dem Biskop Peder omskrifver, . . . att de måtte . . . ursäktat oss, der de sådant förnummo, icke att de skulle skrifva sådane offentlige bref . . . af

^{*)} I Delsbo var nu Elof Pastor. Hos honom gästade K. Gustaf 1528; en hans son blef sedan den namnkunnige Kongl. Secreteraren Sven Elofsson, och en hans dotter blef gift med Biskop Bellinus i Westerås; en annan hans dotter blef gift med Engelbrecht Olofsson, Kyrkoherde i Lexand, Terserernas stamfar, der namnet *Engelbrecht* torde angifva utgrening från den Dalaslägt, derinom vi först träffa detta namn.

hvilket det simpla folket snarare uppväckes till att tala om de stycker, der de förut ej visste . . . derföre må j hafva fördrag sådane bref att skrifva."

Det var ej underligt, om Stiftsstyret kändes tungt i den gamle mannens händer under sådane ställningar och förhållanden. Det är visst sannt, att inga tider kunna hafva mindre frihet, än just de, som skola i frihetens namn utföra reformer. Det var således nödvändigt, att Gustaf ensam styrde allt, om det stora verket skulle kunna utföras, som återgaf en verklig frihet åt både stat och kyrka. Men under öfvergångstiden var det ej lätt att vara styresman, ej heller lätt att med bästa vilja i världen vara verkställare under styresmannen. Då Kungen nu märkte, att der var "allvar" med v. Biskopens tal om trötthet, blef det uppenbart, att *Kungen* behöfde *Decanen*, mer än *Decanen* Kungen; och i Dec. 1530 skref H. M:t på Stockholms slott till Herr Jöns i Upsala: "Ändock vi i sistens voro i det sinnet, hafva eder fördrag om något omak för oss, *för eder äldersmans skuld*, . . . så äre vi dock nu annorledes betänkte och hafva besinnat, att uti den mättan *kan ingen bättre än j tjena oss — ty j hafven den bästa försarenheten i sakerne, så att alle Contracter (i stiftet) äre eder hörige* . . . . hvarför är vår kärliga bön . . . att j ock tage eder det omak uppå och akte vårt bästa om tienden, att den må redeliga utkomma och bevaras i härbergen . . . och säljas oss till godo, som hon mest gälla kan. Och dertill beflita eder, att procuratio också redeligen utkomma må oss tillhanda, som i detta år utgå skall. Vi vele alltid vara förtänkte att veta edert bästa igen, hvar vi kunna. Gud eder härmed befallandes."

Ännu synes Konungen fast i det sinnet, att ingen Erkebiskop skaffa sig — detta magnum nomen & omen, som, buret af Jac. Ulfsson, så besvärade Sturarne i sin maktutöfning, men, buret af G. Trolle, förlorade sitt anseende i landet. Hr Jöns Decanen var skicklig att utan annat än det i hierarchien underordnade namnet sköta embetets alla åligganden, utom kröningar samt kunga-, biskops- och prestvigningar, hvilka Hr Peder i Westerås, sjelf vigd till Biskop i Rom, kunde sköta, så länge man på successio apostolica lade någon vikt. Svenska kyrkan var således på vägen till en presbyteriansk kyrka, och derunder var Herr Jöns dess förste man näst Konungen.

Men snart blåste ett annat väder upp. Biskopar måste låta sig viga, då Gustaf ville bli krönt af dylika. Nu ville han blifva sammanvigd med en Tysk prinsessa och denna

torde ansett lättare att räcka handen med Odinsblodet, med frändeblodet till K. Albrecht, med Henrik Lejonets blod i de fina ädrorna, åt adelsmannen, nyss genom folkval uppstigen på en oviss thron, i händelse en Erkebiskop, primus inter pares, stod framför vigselfallen. Säkert är att Svenska kyrkan nu blef tryggad vid sin Episcopalcharakter, att hon fick sin Erkebiskop den 21 Sept. 1531 och att den nye Erkebiskopen d. 23 Sept. 1531 sammanvigde K. Gustaf med Prinsessan Catharina af Sachsen-Lauenburg.

Men Erkebiskopskåpan hängdes ej på den, som då i flera år i Upsala stått i *Biskops stad och ställe*, den som bäst kunnat tjena Konungen, därför att alla voro honom hörige och han hade den bästa förfarenheten i *Biskopsregementet*; utan man såg en man, som nyss fyllt det kanoniska året, sitt 30:de år, Ludimagister vid Upsala Akademi, — hvilken dock ärligt erkändes ej vara till, när Konungen förebräddes att ej ha åter upprättat det förfallna, af Sten Sture och Jacob Ulfsson stiftade Universitetet; således blott *Ludimagister* det är *Rector vid Kathedralskolan*, — en man, hvilkens *magistergrad* med stort skäl i sednare tider betvivlats. Men orsaken till hans val blef snart klar. Kungen slöt sin egen bröllops högtidlighet genom att förlofva den nye och unge Erkebiskopen med en oadlig jungfru af sin egen släkt, Elisabeth, hvilkens farmor "hustru" Brita, var R. R. Christiern Johanssons och Dordi Baners dotter, således en Konungens frände både på fäderne och moderne, födt denna dotter i äktenskap med en ofrälse myntmästare i Upsala. Hallman misstager sig, när han låter Erkebiskopinnan vara född i "Fru" Britas äktenskap med ädlingen Matts Pehrsson Oplønning (halfsilja). Se härofvan XX p. 75. Detta den kungligblifna Wasaslägtens ofrälse ättlings behof af ett anseeligt ofrälse gifte, då ett adligt gifte var olagligt, bidrog, som det synes, att gifva Sverige en Archiepiscopal kyrka med en mängd biskopskåpor, då endast presbyterianismens apostlarock dittills i flera år synts i förgrunden för dem, som anträdde de prestliga befordringarnes bana. Och Jöns Laurentzson fick böja sitt gråa huvud för en omeriterad, men, det erkännes, *förtjent* ung man, som fullt rättfärdigade valet.

"Mäster Olofs broder väljes hertill
I Stockholm; så Kungen hafva vill,"

skref sedan Messenius. Vid valet måste Konungens "vilja" visserligen beräknas, då den utkorade personen knappt förut synts till i det allmänna. Fullt säkert är, att Laur. Petri ej mot nämnde vilja fick 150 röster, då Reformatorn, Bibel-

öfversättaren, K. Canzlern, den 1 år och mödor grånade Laur. Andreæ blott fick 14 och Biskopen, vigd med successio apostolica, Magn. Sommar 4, samt den, som ditills med Konungens största förtroende skött Biskopsregementet, Jöns Laurentzson, 3 röster. M. Sommar fick rimligtvis sina 4 röster för sin catholicism — fåtalet är ytterst betecknande; men Hr Jöns hade sednast vid mötet i Örebro 1531 vid Paul. Omvänd.-tid (Jan.) blifvit vald bland de myndige och förståndige män som skulle sändas till alla landsändar att upplysa om det patriotiska i de öfverflödiga kyrkklockornas användning till riksgäldens betalning, då han fick Upsala stift på sin lott, biträdd af Mäst. Henr. Sledorm samt Riksrådet Axel Andersson (Lillie), Peder Larsson (sist Bef:m på Grips-holm) och Carl Bengtsson (Månesköld), som redan 1529 räknas bland R. R. (Se Rådslängden). År 1535 d. 8 Juli utfärdade K. Gustaf ett öppet bref till klerckeriet i Upsala stift med berättelse om segrar, som vunnits öfver Lübeckarne, och begäran att man med en hjelpskatt ville komma Konungen till undsättning, efter som värdigste fader *Erkebiskop Larns, Herr Jöns Dücken och flere gode män i Kapitlet* dem pålade. Här se vi Hr Jöns nämnd näst efter Erkebiskopen. Peringskjöld har insatt honom i Domprostserien näst efter Göran Tre Rosor. Fant och Låstbom likaledes. Men desamme intaga Archidiac. L. Andreæ i serien liksom ock Eric. Nic. Svart, som 1530—56 kallas Domprost i Upsala. Sannolikt var Hr Jöns L. ej Pastor vid flera kyrkor än Trefald:skyrkan som lemnades 1519, utan Decan allena, sedan Biskopsvicariatet upphört.

Vid Christi himmelfärdsdag 1536 skref Decanen "infirmus corpore" sitt testamente, aftryckt i Mon. Uller. p. 217. Då han 1512 var *minst* 30 år, så var han nu *minst* 54 år, men då K. Gustaf 1530 ansåg som *passande* att för hans *ålderdoms* skull befria honom från Biskopsregementets omak, må han, när vi besinna huru Svenskar gjort den "goda gerningen" att "söka Biskopsembetet" öfver åttioåriga, ega skäl antaga att den gamle Decanen, som för ålderdom kunde endtledigas, var mist 60, måhända 70 år, således nu omkring 76, när han, svag till kroppen, fast ännu "vislig" till själen uttalade sin yttersta vilja. Han skrifver sig solo nomine immeritus Decanus Upsallensis, som väl är blott ett uttryck af ödmjukhet: "icke ens värd blotta namnet Decanus, mycket mindre högre titlar i kraft af Kungl. maktbref." Han önskade förekomma döden och dess ovissa timma med några välbetänkta anordningar och beslöt derföre, som följer: sin

graf valde han bland sina embetsbröder in Cimiterio Scholarium mellan domkyrkan och kapitelshuset under stenen med de 3 trekanterna och ville att intet dervid skulle uraktlätas, som tillhörde hans prestliga grad. Domkyrkan gaf han sin bästa tunica mardalinis subducta och 10 marker gångbart mynt och en nobel eller dess värde i guld. Åt Vårfrukassan gaf han 5 marker, åt Hëlga-lekamenskassan 5 marker, bi-behållande den gamla formen: in animæ meæ remedium. Sin gamla Bonde- eller Trefaldighetskyrka gaf han 30 marker; åt hvarje sockenkyrka i Upsala stift gäfvos 3 marker. Medan han ännu lefde ville han gifva klostren i Upsala och Skog (Skokloster) hvad skäligt vore. Likaledes skulle han af de rika håfvor, hvarmed Gud honom välsignat, mildt ihågkomma Skeningeklostret och Priorissan der, som var hans köttsliga syster. Erik Jönssons köttsliga dotter Margareta lemnade han för Guds skuld 20 marker (var det en sondotter?). Sin Konung gaf han 2:ne större silfverskålar med en engelsk nobel i hvardera. Härvid tillägger han: och böra testamentets verkställare, då de frambära gåfvan, bedja på det underdånigste, att H. M:t ville barmhertigt förlåta all hans otrohet och hvad han förolämpat. Dessa ord få väl uppfattas såsom den tidens fromhetsstil, och ej ur juridisk synpunkt bedömas. Men något missförhållande mellan Konungen och Decanen torde de förutsätta. Till testamentets verkställare utnämndes Mag:r Petr. Svenonis, Kanik vid Upsala domkyrka och Eric Nicolai, Præbendatus & Sacrista*) derstädes. Hvardera fingo ett af de medelmåttige silfverstoppen. Allt annat, J. L. egde; skulle utdelas till de fattige. Sina släktingar var han intet skyldig. Hans mor hade som enka gift sig med en Påvel och halfbrodern Måns Påvelsson hade i modrens lifstid utan hennes vetenskap, med våld tagit jordagods utan någon delning med arfvingarne. Jöns Decan hade således ej ärft några jordagods på fäderne eller moderne; utan hvad han egde, var förvärfvad genom hans kunskaper och hushållning. Detta skedde i hans vanliga residens i Upsala Dominica infra octavam Ascensionis Dominicæ 1536. Præbendaterne Laur. Haquini och Olaus Elavi voro vittnen. Var halfbrodern, som slagit under sig godsén, den vid denna tid visserligen lefvande Måns Påvelsson Ulfsparre, så hade Jöns

*) Må vara Swart, K. Gustafs förre Lärare, som ock införes i Upsala Domprostserie, sedan Biskop i Strengnäs, så i Skara, slutligen Præpositus Cathedralis i Upsala, då han 1572 var "förman" vid religionsmötet derstädes.

Decan'en halfbror bland Kanikerne, Jöns Paull, som 1521 nämnas i historiska handlingar.

Men Decanen dog ej strax efter det testamentet skrifvits. Nya moln uppstodo. Den 27 Maj 1537 skref Kungens Secretarius till Erkebiskop Lars om de konster Jöns använde för att uppbära Borgelegans taxa af stiftet, hvarför det var Hans Nåds vilja, att E. B. måtte taga sig omaket på att bära henne upp; efter Decanen hafver tionden i besättning, så kan han icke båda beställa. Och derefter föllo äfven E. B. Lars och hans bror och Erkedjekuen Lars i sin Konungs onåd.

Johannes Magnus lär väl haft något skäl, när han skref, att K. Gustaf höll sjelfva Reformationens hufvudmän som trälrar, hvilka dagligen måste höra mycken försmädelse, bannor och ond ord, ja att de som annor nöt bemöttes med hugg och slag. I allt ville han, som vi sett af bref till Hr Jöns, ha sitt finger eller rättare begge händerna. Han fann med den kungliga värdigheten enligt, att utfärda kungabref i första hand t. ex. för hustru Ingeborg i Westervik att bo åtskild från sin man, för hustru Brita Michelsdotter, att hon skulle få med fruar och jungfruer bevisa, att hon ej legat med sin egen tjänare o. d., under det prester skulle resa omkring och taga kyrksilfver eller förrätta riddaresyner.

Reformatörerna började, synes det, att bäfva för följderne af Cæsareopapismen. Det var vid den tiden, då Melancthon suckade: hade varit bäst vi aldrig börjat! Och en coalition skönjdes mellan de conservative och liberale, mellan papisterna och reformatörerna. Eller huru är att förstå, att d. 15 Jul. 1537 befullmäktigade Johannes Laurentii Decanus och Upsala Domcapitel Doct. Peder Johannis Galle och Doct. Joan Eck, att på Upsala stifts vägnar vara procuratorer på Strängnäs möte, som var beramad att hållas inom årets förlopp? Mötet blef väl ej af; men snart började K. Gustaf skrifva om Hr Larses anhang och lät den Tyske äfventyraren v. Pyhy genbmdrifva de två ifrigaste reformatörernas dödsdom. Förrän brytningen blef så fullkomlig, hade, som det tyckes, Jöns Laurentzson fått gå till hvila. På hans grafsten ser man, som redan anmärkts, triangeln tre gånger upprepade, ehuru vi lemnat oafgjordt, om det är ett andeligt eller ett modernevapen.

Under den tid den gamle Decanen satt i Capitlet i Upsala, fulländades Bibelöfversättningen. Gustaf yttrade om Erkebiskopen under striden dem emellan, att han *öfverläste* Biblen mer än Kungen.

Underligt nog känna vi ej, huru denna översättning af Biblen, hvilken är den ännu gällande, egentligen tillkommit. Det är endast sannolikt, att Laur. Petri är G. T:s översättare och att han översatt N. T:s översättning af Laur. Andreæ. Kungen kallar Laur. Petri arbete med Biblen en kort tid förrän den kunde tryckas: ett *Bibelöfverläsande* (Thysel. L. c. 2: 1. p. 114). Utgjorde Capittet i Upsala, med Jöns Laurentzson ibland sig, en slags Bibelcomité och öfverläste de sådana översättningsprof från Rikets öfriga Domcapitel, som Johannes Magnus först inkräufte på Gustafs befallning, och som Gustaf väl infordrat, om än Johannes Magnus ej gjorde det? Gustaf plägade göra sig åtlydd. Låter sig deraf förklara, att samma ord i olika böcker så ofta med vexlande Svenska ord översattes och att olika provinsord spåras i olika böcker? T. ex. Madon, som i Ps. 80: 7 är översatt med *banna*, i Ordspr. 15: 18 med *trüta*, översattes deremot i Jer. 15: 10 (Isch madon: tvistens man eller den omtvistade mannen) mig, *öfuer hvilken hvar man Jadwt ropar*. Detta talesätt förekommer ock i Jer. 12: 6: *ropa Jadwt öfuer tig*, der grundspråket har *malé* (: med full hals). Ingenstädes förekommer detta osvenska ord mera, hvilket utan tvifvel aldrig varit allmänt i Sverige, om ock det från Danmark kunnat intränga i sydliga landskap. Spegel vet, att Jo-, Je- eller Jadut var ett fäsligt afgudabeläte i Tyskland, hvilket dock Jac. Grimm i Deutsche Mythologie icke känner; likaledes känner han att Danskar plägat säga: *de skrie jadut*. Blott den, som har översatt Jeremias, har varit bekant med detta uttryck. Visar det ej hän till flera översättare, såsom Gustaf I föranstaltat? Andra böcker hafva andra exempel.

(Källor: Thyselii Handl. till Sveriges Reform. och Kyrkohist. under Gust. I. Anjous Svenska Kyrkoreform.-hist. 1 & 2 afd. H. Järtas Inträdetal i K. W. H. A. A. "Om Sv. Kyrkans yttre skick och förhållande till Staten efter reformationen och intill slutet af 16:de årh." O. Celsii Monum. Politico Eccles. Vanliga arbeten rör. G. I:s tid. Spegels Glossarium.)

—N.

6. WÅNGASLÄGT, JÖNS LARSSON.

Dalin, som i S. R. H. III. p. 230 sätter "(Bölja)" efter "Doctor Jöns Laurizson, Diekn i Upsala," tillägger samma "(Bölja)", der han p. 292 och 320 anför en *Jöns Larsson*, som användes såsom anförare i krig och i ett värf, hvilket

motsvarar hvad vår tid ser Generalmönsterherrar, kanske ock v. Amiraler verkställa. Dessa 4 Larssöner, 2:ne med namnet Jöns och 2:ne med namnet Engelbrecht, måste vi, af aktning för Dalins starka kännedom i genealogien, särdeles då det gäller en så närlägen tid, räkna till den gren af *Wängasläkten*, som utgick från Peder Magnusson till Badahult och hvarifrån den person på mödernet nedstammade, som 1627 introducerades med namnet Bölja. (Detta föranledde Dalins sätt att utmärka släkten.) Att vice Erkebiskop Jöns Lauritzson var R. R. Engelbrecht Larsson d. ä:s och att Mönsterherren och Amiralbiträdet Jöns Larsson var R. R. Engelbrecht Larssons d. y:s broder, är visst sannolikt, men ej med säkerhet utredt. Jöns Larsson d. y. skref sig till Eskilstorp, enligt Tegel, otvifvelaktigt det Eskilstorp i Bredaryds socken i Småland, inom hvilket landskap han användes såsom mönsterherre öfver adelsfanan. I samma pastorat bodde i eller nära efter den tiden en Brita Jönsdotter "(Bölja)" g. m. Ståthållaren i Småland Måns Pedersson Stjerna, hvilken sedan skref sig till Eskilstorp. Egendomen torde burit namn af Eskil Skiälga, eh af Lagrevisorerne 1292, kanske af samma släkt, som Elwind Skaldaspiller. (Ny Smål. Beskr. III: p. 152—153.)

Först lära vi känna Jöns Larsson till Eskilstorp under en af våra vackraste härfärder, men hvaraf minnet ej lyckats att ur böckerna tränga sig ut bland folket, eller, äfven då böckerna påminna derom, hugfästa sig i folkets kärlek. Hvilken skald har, mellan Asa-Thors eller Rolf Krakes eller Carl XII:s lofprisning, besjungit med en enda ton den upphöjda "Skandinavism," då Gustaf I halp Christian III att bestiga sin faders thron, att besegra catholicismen, att bryta biskopsväldet, att störta Lybecks handelstyranni öfver Skandinavians 3 riken och att förekomma Christian Tyranns återlyftande i samma riken af bilan i stället för rikssvärdet, med Gustaf Trolle såsom bikt-fader och Syea Rikes Erkebiskop? Hvilken talare har, under de sedvanliga ordåskorna om "Wasar, Sturar och Engelbrechtar," med ett enda ord erinrat om Johan Thureson Tre Rosor och hans för Nordens pånyttfödelse så viktiga seger vid Helsingborg 1536? Hvilken af våra "*bildade*" känner namnet eller åtminstone mer än namnet på denne Christina Gyllenstjernas andre make? När valde Svenska Akademien för sina äreminnen en hjelte ur detta protestantiska korståg i Gustaf I:s tid? Hvar, utom hos historieskrifvarne, är ett ord anfördt om detta krig, der Gustaf I beträder det fält, på hvilket hans store sonson Gustaf II Adolph skulle tränga ända fram till ärans yttersta mål? I sjelfva våra sista

decenniers dikter, nutidens *Epopéer*, de historiska romanerna, är ju ej ett enda försök att koka en ställig soppa på spiken i våra högst ofullständiga historiska anteckningar om t. ex. Måns Sommes och Jöns Larsson af Wångaslägten och Thure Trolles och Göran Eriksson Gyllenstjernas delaktighet i de lysande sjösegrarne i Sundet, då Lybeckarnes Amiralskepp Mikkel svängde för Svenska Amiralskeppet Stora Kraveln "liksom en räf för 2 hundar," eller uti skånska kustkriget, der väl befästade städer eröfrades, efter stora ansträngningar? Och likväl — huru mycket uträttades ej med dessa krigsrörelser? Hvilka faror afböjdes ej? Ej bör dervid förgätas, att sjelfve K. Henrik i England då fiskade som bäst i det grumliga vattnet med den engelska *guldkroken* för att vinna *äkta perlor*. Han hade hemligen uppgjort med Lybeckske Borgmästaren Marcus Meljer, att betala Lybecks krigsomkostnader, men deremot utan Lybecks motstånd få, som nycklar till Nordens länder, strax intaga Köpenhamn, Malmö, Landskrona och Warberg. Men den Engelska flottan, som skulle verkställa öfverenskommelsen, mötte i Sundet den förenade, således ock den Svenska flottan, just i de dagar, då Jöns Larsson ankommit med sina Smäländningar till Måns Sommes biträde, hvarefter 5 Engelska örlogsskepp föllo i de förenades händer — en förlust hvarom ingen Engelsk historia säger ett enda ord. Om detta försök ej misslyckats, hade Sundet kunnat bli Englands, då det troligen aldrig till någon del blifvit Sveriges, och Danmark snart ej varit till som sjelfständigt konungarrike. Sedan Johan Tre Rosor tagit Warberg d. 29 Sept. 1535, öppnade Landskrona, dit Jöns Larsson försändts, sina portar d. 9 October. Dalin yttrar dervid: "K. Henrik slog dertför de nordiske sakerne ur hågen, nog sysselsatt med sitt presterskap och sina giftermål." Och dessa segrars ej obetydligaste följd var att det hemska *ståndskriget* mellan adel och katolska prester å ena och borgerskap och bönder å andra sidan lade sig, detta inbördes krig, hvarmed borgare och bönder ville återkalla Christian Tyrann — såsom *frihetens martyr till frihetens värn*. Katolska biskoparne uppoffrades och *hela danska folket* räckte hvarandra handen öfver Biblen och Augsburgiska confessionen. Sannerligen — det är ett af de skönaste bladen i vår krigshistoria, om ock det minst läsna, det minst med folkmedvetandet sammanjutna.

Numera är Grefvefejden af Urkund-utgifvare mycket belyst. I *Nyt Dansk Magasin* 5 B. har den outtröttelige Molbech utgifvit "*Documente til Grew Christophers af Oldenborgs*

Historie," till fortsättning af J. Langebeks meddelningar rörande Grefvefejden i *Danske Magazins 3 B. Och Fyens Stifts Literäre Selskab* har 1850—52 utgifvit "*Aktstykker til Nordens Historie i Grevefejdens Tid*." I dessa sednare Aktstycken finna vi 54 bref af K. Gustaf I till svågren Christian Fredriksson, sedan K. Christian III, Danska riksrådet, Danmarks folk, Norska riksråder, anförarne för Svenska hären, Amiralerna på flottan m. fl. Men detta oaktadt erkännes, att vi ej kunna dela krigsäran mellan "de förenade," än mindre mellan de Svenske krigarne inbördes. Om Jöns Larsson mäktade vi således blott efter Tegel och hans upprepare, efter ett K. Gustafs bref och ett riksdagsbeslut anföras, att K. Gustaf gaf Thure Trolle, Jöns Larsson på Eskilstorp och Jöran Eriksson (Gyllenstjerna) befallning, att begifva sig till Svenske Amiralen Måns Svensson (Somme), honom till medhjelpare, då han låg i Landskrona hamn om hösten 1535, der desse herrar skulle *med Amiralen hafva ett noga och flitigt uppsende och akt på flottan*, och särskildt vaka öfver att ej båtsmännen läto Danskarne locka sig att antaga dansk tjänst. Det var tydligen i följd af det löfte, K. Gustaf i bref af d. 28 Sept. gifvit K. Christian, — hvilken då måste taga det krigsfolk, han laggt i Lund, derifrån, — att K. Gustaf skulle tillskrifva (se längre fram) gode män vid Småländska och Westgötiska gränsen, att hålla sig färdiga. De kommo tydligen såsom anförare hvar för sina "uppbud" af krigsfolk, der ortens frälse var sjelfskrifvet. Till Landskrona ställdes, som det såges hos Tegel, först deras marsch. Redan på ett möte i Arboga i Febr. 1536 blef nemligen beslutadt, att adlen, t. ex. i Westergötland och Småland, skulle utrusta ett skönt skepp med en god jakt eller bark. Efter hvarjes renta beständes huru många karlar en hvar hålla skulle till lands eller vatten. Folket skulle sändas ner till Landskrona till *Amiralen Måns Svensson*, som sedan fördelade folket på *skeppen* efter behof. De karlar, ädle eller oädle, som ville utrusta sig med en till 4 hästar och dertill skaffa goda karlar och harnesk m. m., skulle årligen på hvar häst och rustning bekomma 30 mark örtuger och 6 alnar engelskt kläde eller dess värde i pengar, då ej kläde kunde fås, samt fritt borgläge och fodring året om. (Stiernm. Riksd.-beslut I: 136.) När vi då se huru Landskrona d. 11 Oct. 1535 öfverlemnade sin stad i K. Christians händer, ega vi skäl antaga att en ankommen — eller en väntad — svensk förstärkning, på detta beslut ej blifvit utan inflytande. Svensken var verk-

ligen van att i detta krig säga: *Veni, Vidi, Vici*. Vi sakna ej anledning att härvid påminna, huru en Dansk, G. L. Baden, berättar om detta korståg i protestantismens historia, — säkerligen af större vikt för *Nordens reformation*, än vårt deltagande i 30 åra kriget, då faran för vår religionsfrihet, det må bekännas, verkligen var mindre än ett sekel förut —: Johan Thureson *), heter det i Danmarks Riges Historie III D. p. 118 och följ. (i sammandrag), ryckte på K. Christians begäran från Sverige in i Halland med en talrik och väl utrustad här. Han intog, väl icke utan svärdsslag, först Halmstad och sedan Warberg. Nu uppsade den Skånska adeln Grefve Christopher huld- och troskap och lät 500 till Grefvens tjänst förut bestämde ryttare rida bort, för att stöta till Johan Thuressons svenska armée. En förent svensk och skånsk här satte sig derpå vid början af 1535 i marsch till Helsingborg. Nu såg Tyge Krabbe, Slottsherren i staden, att Grefvens vågskål sjönk och K. Christian III:s steg. När Svensk-Skånska arméen, som fått hemlig kunskap om Krabbes nya mening, nalkats inom skotthåll, vände sig slottets kanoner, liksom den nyss framryckta arméens alla skjutgevär, mot grefliga lägret. Förödelserna blef då stor i Grefvens läger. Det var d. 13 Jan. 1535. Marcus Meijer, Lybecks Börgmästare, blef fången, hvarpå Jörg. Münter och Jessen flydde i en båt till Malmö. Selandes adel väcktes nu af Skånska adlens exempel. Gustaf Trolle, detta odjur, för hvars återuppsättande på Upsala Erkebiskopsstol Skånes folk nu blödde, såras i och dör kort efter en strid på Fyen, der Joh. Rantzau, Christian III:s fromme härförare, vann seger. Derpå begärde K. Christian Gustaf Is flotta. Den kom 10 skepp stark, dertill sig kunde sluta 11 danske, 10 preussiske från Hert. Albrekt under Henr. Schonebeck och 4 i Sundet anhallne Holländske skepp, — alla dessa med 3,768 man om bord. Peder Skram, som anförde den förenade flottan, slog den Lybeckska under Bornholm, renade Bälterna från Lybska kapare så att Christian III kunde gå öfver till Fyen, der han hyllades. Nu sände det Sunnfjellska Norge till K. Christian III både skepp och folk. Och efter allt detta hyllades Christian III på Lybers hög vid Lund. Efter denna Christians behag-

*) Detta bör iakttagas vid XII B. p. 165, der ock må tilläggas hänvisning till Nya Svenska Bibl. 2 B. 1 st. p. 17—19 rörande denne sannoligen märkvärdige J. Thuresons riddarslag af Kejs. Maximilian samt den oäkta anekdoten hos Dalin i S. R. H. III: 276 om hans yttrande mot K. Gustaf. I registret få hänvisningarna afhjelpa dylika förbiseenden på rätta stället.

liga mottagning i Skåne, der han tillika af ögonvittnen sporde Svenska hjälptropparnes ifriga sträfvanden för att understödja hans parti i de skånska provinserna, ingaf tacksamheten honom det infallet att göra sin kunglige svåger Gustaf Wasas personliga bekantskap och själf förklara denne Sveriges store Kung sin förbindelse, tänkande med Scipio: "bevisad tillit verkar ofta ömsesidig förtrolighet." Han kom till Stockholm d. 7 Sept. 1535 och det anføres som säkert, att han här, seende huru Gustaf kunnat krossa Episcopalmakten och *undå* eller just *derigenom* hafva en Christlig kyrka, först kom till full beslutsamhet att gå och göra *sammaledes*. Att Drottning Catharina då varnat sin svåger för Gustafs försåt, så att han flytt såsom från en säker död, anser Baden blott vara en dikt, uppspunnen af Gustafs fiender och Sveriges landsförrädare i Danzig. Vi veta att Drottning Catharina plötsligen dog, efter K. Christians bortresa, hvarvid onda rykten flugo vingar. Det säkra är, att Gustaf ingenting kunnat vinna, men då mycket förlora på K. Christians död; och under sådant förhållande må äfven fienden förstå hvad man bör dömma om ryktet att Gustaf laggt försåt för den Kung, han förut uppmanat och sedan hulptit att bestiga fädernethronen i Danmark och den han lånat 25,100 gyllen till 5 pc. mot Christians löfte att ej sluta separat fred med Lybeck. "Då Christian bröt detta löfte, vredgades Gustaf med skäl." Först hemkallade den uppbragte Gustaf sin flotta; men blidkades vid Christians undskyllning och "förökade sin hjälp." Det skedde äfven genom Jöns Larssons m. fls sändning. Lübecks fredsslut verkade Malmös öfvergång, och Malmös drog Warbergs i släptåg. Snart efter det *den ökade* hjälpen vunnits, hvilken M. Somme kunnat under sine höfdingar fördela på skeppen, låg Svenska flottan jemte den öfriga utanför Köpenhamn, derunder Jöns Larsson kunde få höra beskrifvas ännu svårare hunger, än i Landskrona, bland de belägrade, som svultit för att få K. Christiern Tyraan åter, i hopp nemligen, att han skulle blifva tyrannisk blott mot adlen, men blifva ett värn för bönder och borgare mot adlens förtryck. Och i detta skulle de katholske Biskoparne hjälpa honom — nästan alla af högadlen?! Hvilken begreppsored! Svenskarnes erfarenhetsintyg torde här verkat mer än deras kulor. Den 6 Aug. 1536 intåg K. Christian III i Köpenhamn, då Biskoparne fångslas — Münster var antiepiscopeal — och den Evangeliska läran vann seger. *Guds ord*, heter det i "Recessen" *skall nu rent predikas*.

Det ligger ju öppet, att Sveriges biträde blef *första uppträdet i det storartade dramat, som slöt med det katolska partiets fullständiga nederlag*. Hvad Gustaf II Adolph och Joh. Baner och Gustaf Horn voro för Tyskland, det voro ju Gustaf I och Joh. Thuresson Tre Rosor och Lars Siggesson Sparre m. fl. för Danmark. Och Jöns Larsson till Eskilstorp må ha sin ära såsom en protestantisk korstågsriddare, såväl som krigarne af andra storleken i 30 åra kriget, ehuru vi känna så litet om de särskilda uppträderna i 16:de seklets alla strider. Det må ju glädja alla, som vilja fred och kärlek på begge sidor Sundet, att erinra sig denna *första Skandinavism*.

Det är denna ädla täfian i inbördes kärleksbevisning, Fyens Stifts literära Sällskap — nyss med Prins Fredrik (K. Fredrik VII), nu med Bisk. Engelstoft till Ordf. — så oförtrutet och frikostigt belyst, hittills af folket så förgäten, af sjelfve de lärde så förbisedd, under det våra barn på begge sidor om Sundet kunna tvista om, hvilketdera folket *skadat* hvarandra mest. Då vi ej kunna teckna särskilda *ἀριστεiai*, så må det tillåtas att bemärka det hela, hvarel den enskilde krigaren deltog, synnerligen der ny belysning tillkommit genom nyare urkund-utgifvares förtjenst. Det är allmänt erkänt, att ökadtt ljus behöfts. Beckstadii Sjöman är för den ifrågavarande tiden särdeles bristfällig. Tornqvist och Gyllengranat klaga öfver motsägelserna hos Svenska och Danska historieskrifvare från 16:de seklet, der Svenska författare ej mycket utbreda sig om att de anförda segrarne vunnos såväl af Danskarne och den Preussiske Hochmeisters sjöfolk, som af svenska armar; och Danska författare lika litet belysa hvad som af äran borde tillfalla den svenska bundsförvandten. Gyllengranat anmärker oredan i framställningen af träffningarne till sjös, hvarigenom det blir äfven för den sjökunnige svårt att uppfatta de rörelser, som företagits. Här kan ej vara stället att framlägga hvad mera vi nu, med de nyss utgifne urkunderne i hand, kunna veta om detta krig; men Jöns Larssons deltagande i den afsändning, hvarel det utfästa "sköna skeppet", som Smålands adel utrustat, tydligen ingick, torde kunna rättfärdiga någon uppmärksamhet på det hela.

Först påminna vi då om den urkund, hvarpå den Danske historiographen synes hufvudsakligen grundat sig, för såvidt någon undervisning derur kunde hemtas. I Suhms Nye Samlinger till den Danske Historie 3 B. 3 h. p. 267 följ. är infördt ett utdrag ur en anonym anteckningsbok från

1500-talet, der man läser: Hr Ove Vincentz drog till K. Gustaf om skepp, men K. Gustaf ursäktade sig att han ej hade en passande Amiral. Detta upprepades af Krag (Hist. Christiani III p. 95) och har mångenstädes återgifvits. Troligen i början anfördt bland undskyllningarne, då Danska Sändemännen föreslago den nya Unionen af Nordens 3 riken under 2 kungar. Derpå kallades P. Skram. Detta har D. Cancelleren sagt d. 9 Febr. 1569. (L. c. p. 277). Förut var antecknad: Anno 15** Fredag i Påskan begaf sig Peder Skram, efter Kungabrefvets ankomst, till Sverige, och blef Amiral öfver de Svenske skeppen, hvilka K. Gustaf sände K. Christian till hjelp mot Hert. Christopher. Han begaf sig från Stockholm till Gottland; der stötte till honom Preussiske Hertigen Alberts flotta med 5 örlogsskepp och en jakt. Kommo ock 10 Erik Gyllenstjernas skepp från Aggerhus, en örlogsjakt, Hr Claus Bildes, från Bohus, 5 Henrik Rosen-cranz's skepp från Gottland. Så tog han 4 skepp från Holändarne, hvilka han beväpnade, summa 37 skepp. Den 9 Juni mötte honom Christophers Amiral på Mechleen med skepp från Sundenses (Stralsund), från Rostock med flere; der förjagade han *ensam med Svenska flottan* Christophers skepp. Peder Skram fick 14 sårade och døde; kom så till Köpenhamn, intog Tranekjär och brandskattade Laaland och "Venereas insulas." Belägrade derpå Köpenhamn till lands och sjös. Städerna sände lifsmedel till Köpenhamn, men P. Skram hindrade det i hamnen. Snart sårad i venstra foten fick han afgå till Konungen i hans läger. Nu blef Joh. Pein v. Amiral; men han satte på grund, då han skulle hindra de efter P. Skrams afgang djerfvare seglarne, och Köpenhamn fick södvaror. Blef så Michael Brochenhusen till Brangstrup Amiral; men då P. Skram blifvit frisk, återvände han till flottan och sin förra befattning. Satt på 4 dagar innefrusen, men "isade sig ut," och gick på Kungens befallning att hindra Mich. Blich som ville undsätta Köpenhamn. Vårfrudagen i fastan lopp flottan ut och rensade sjön, och kom hem till belägringen d. 1 Maj, fortfarande dermed tills Köpenhamn blef uppgifvet."

Om Svenska flottan och Svenskars bedrifter äro uppgifterna så få och osäkra, att Celsius nekar (G. I:s hist. p. 552), det Erik Fleming, Sveriges Amiral, härvid deltog, och Fryxell deremot uppgifver, att denne Konungens Kölherre d. 30 Apr. 1535 utgick från Stockholm med 11 stora örlogsskepp, annat att förbigå. Celsius anklagar de Danske Auctorerna, att de orätt tillägnat Skram allt hvad Jöns Larssons Chef Måns

Somme gjort. (L. c. p. 553.) Det kan således vara anledning att här se till huru Danskarne i nyare tider genom sina utgifna urkunder kunnat ersätta äldre landsmäns orättvisa.

Den 20 Apr. 1535 skref Rådet i Lybeck till dåvarande makthafvande i Köpenhamn (Grefve Christopher, Grefve Johan af Holja, Borgmäst. J. Wullenweber och Rådman Engelsest) att hindra föreningen mellan Holsteinska, Svenska och Preussiska ("Königsberjeschenn") krigsskeppen (Aktstykker III h. p. 390 f.). Den 24 Apr. underrättar J. Wullenweber Hert. Albrecht af Mecklenburg om samma ärende. Den 5 Maj 1535 underrättar K. Gustaf Danmarks Riksråd i Skåne, att han låtit sin skeppsflootta löpa till sjös under Gottland till Herr Christians, utvald Konungs till Danmark, hjälp. K. Gustaf begär, att Danska Rådet i Skåne, d. v. s. K. Christians trogna Råd, ville sända helst Axel Ugerup från Sölvesborg eller Runneby till Calmar, då dervarande Kongl. Fogde skulle föra honom till flottan, för att lemna kunskaper om den närvarande ställningen. Kungen hade ej från Danskarne fått besked, utom hvad hans egne kunskapare meddelat. Och de gode herrarne visste, hvilken vikt det har i flendtilig handel, att ega vissa kunskaper. Krut kunde han ej sända till landtläget, då han nu utrustat "denna väldiga flottan." Sjelfva begäran var obillig. Han kunde ej så förblotta sig. D. 13 Maj skref K. Gustaf till Måns Svensson (nämnd först) och Peder Skram: "Vår Gunst etc. Vi gifve eder tillkänna, Måns och Peder och J gode män flera, att vi hafva fått bref och kunskap af Lund ifrån läget, hurulunda det står till i Sundet . . ." Der lågo nu Simson, Michel och flera svåra skepp, så att de ej borde gifva sig dit, förrän svågern Hert. Christians skepp, Hertigens af Preussen skepp och Hr. Henr. Rosencrantz's skepp träffats, så att de kunde bestå vid första rycken. De skulle akta sig för fläskbanken, samt skaffa sig god kunskap om skeppen i Sundet, förrän de dit inlupo. Begge skulle de rådgöra med Henr. Rosencrantz. "Desslikes att J, Peder Skram, ser väl till, huru det står till på de andre (icke svenske?) skeppen, att de på ingen del hafva någon brist. Nytt sjöfolk skulle sökas; liksom bösse-skytter. Det bästa krigsfolket skulle de hafva på Amiralens Copia af ett bref från Tyge Krabbe bilades. Den 20 Maj skref Hert. Christian till Tyge Krabbe, att hela flottan, så fort uteliggare kunde få den i sigte, skulle sändas in i Lilla Bält mot Lybeckarnes skepp vid Assens. Den 4 Juni väntade J. Wullenweber på "tröst" från England. Den 11 Juni

underrättade Rostocks och Stralsunds utsände Hert. Albrecht att *de Swede myth grother mach in de Sze yz.* Från "Alholmez husze" (på Låland) hade man räknat 26 skepp, större och smärre, och ett öfverstort skepp. (Kraveln hade ombord 1000 man och 300 matroser; de öfrige från 100 till 60 mans besättning. Kr. var byggd i Stockholm 1533 och var då det största skepp någon hört nämnas.) De hade skrivit varningsbref till Fyen. Den 11 Jun. skref Grefve Christopher till samme Albrecht "förtroligt", huru Holstein, Hoffmeister (Hochmeister) i Preussen, och Sverige sändt omkring 36 örlogsskepp. Grefvens och städernas 12 skepp hade begifvit sig i Sandet. Albrecht borde vakta sig att *förskräcka* folket, då han nu sökte skaffa mera hjälp. Följde så nederlaget på Fyen. Nu skulle Kungen af England anropas, enligt Marc. Meijers bref från Warberg d. 29 Juni. Den 2 Juli skref K. Gustaf till D. R. R. i Skåne: Vi hafve nu *) förskickat till eder Ridd. Erik Fleming med en summa penningar till de knektars behof," som K. Gustaf höll i Skåne, till den kungs hjälp, Skånska Riksrådet utvalt, Danmarks inbyggare till välfärd, hjälp och bestånd, utan att dervid söka någon egen fördel eller nytta, utan den att ett vänligt förbund må vara mellan dessa riken. Beklagligt var att Rådet ej under sådane förhållanden aktade mera på "allas vårt bästa," ja ej ens såg efter hvart de penningar blefvo af, som K. Gustaf gaf till krigsfolket på K. Christians vägnar. Erik Fleming kunde nu hjälpa med råd och dåd, såsom andra gode män, K. Gustaf hade der nere i Skåne. Den 6 Juli kom ett bref från Gustaf, börjande: "Käre Herr Erik" (Fleming). med ett tillägg uti den instruction Hr Erik fått vid sin afsändning, att han ville uppgöra med K. Christian och D. R. R. att de ville skaffa, det Erkebiskop Gustaf (Trolle) blefve K. Gustafs "gäst", liksom Biskop Måns i Skara och andra afvikne förrädare. Den 7 Juli skref J. Wullenweber att de Wendiske städerna börjat bli litet villige till nya ansträngningar, men Wulf Giler, förut i K. Gustafs, nu i Christophers tjänst, gaf J. Wullenweber d. 19 Juli god utsigt om hjälp från det Burgundiska hofvet; Wullenweber måste dock d. 28 Juli underrätta Hert. Henrik till Mecklenburg, att de Tyske furstarne rådde Lybeck till fred. D. 2 Sept. 1535 skref K. Gustaf till Måns Svensson, *Admiral på de svenska*

*) Då flottan gick från Stockholm i April, sändes dock ej Erik Fleming från sin Kungs sida, der han var en betydande Rådsherre, förrän i början af Juli eller slutet af Juni; och han sändes då som Ambassadör, ej som Kølherre. Så anser Beckstadius troligt att Ivar Fleming användes 1534 (L. c. p. 85).

skeppen, att han skulle understödja *Erik Flemings underhandlingar med K. Christian*. Brevet börjar: "Må du veta Måns, att Jonn Olsson (Gyllenhorn till Hackesta) och Christopher Andersson (Röd) nu igen kommit från Hert. Christian, och hafva de föga ting uträttat." Derrör tillskrefs K. Rådet Erik Fleming, att hjälpa sakerne till rätta. "Så är ock vår vilja och begäran, hvar dine lägligheter så begifva, att du då samt med Hr Erik ville arbeta derpå, att full säkerhet kunde fås för de store bekostningarne till lands och sjö." Med Jacob Bagge och Lyder Skrifvare voro nu penningar sände att utdelas till båtsmän och knektar. Måns — ej Erik — skulle utskicka några skepp och jakter af hvar flotta, att hålla vattnet rent mellan Gottland, Riga, Refle och Danzig. Nu hade Danskarne begärt, att några af de bäste skeppen skulle bli i Sundet utöfver vintren. Derom måtte rådgöras med Hr Erik och de gode män flera, som hade förstånd på släkt; Kungen ville dertill icke råda. Den 15 Sept. förband sig K. Christian, "Erwelter Konig," — såsom tillägg till förbundet af d. 2 Febr. 1534 — att, vid krigstillfälle, sända K. Gustaf 1,500 man, 1,000 hästar och 4 fanor landsknektar. S. d. skref K. Christian en skuldsedel på 4,300 mark lödig och 13,000 Joachimsdaler, som K. Gustaf lånt honom, och för hvilka Bohus slott och län, Aggerhus slott och län och Viken lemnades Creditor till underpant. Den 28 Sept. skref K. Gustaf till sin gode sväger, att han ej kunde både nu lemna de 2,000 marker lödig på lånet och utbetala till knektarne i Skåne deras sold, men ville göra ettdera, och lemnade K. Christian att afgöra hvilketdera. K. Christian hade nu behof att taga de knektar från Lund, som han der laggt i läger, och hade yttrat sin önskan, att K. Gustaf ville förstärka samma läger. K. Gustaf hade svårt dervid för oro på östra sidan. Dock likväl ville han skriva till de gode män, som bo närmare vid gränsen i Westergötland och Småland, att de skola vara till reds, då behofvet kräde. Nu kommo tydligen ordena till Thure Trolle på Berggvara, Jöns Larsson på Eskilstorp och Jöran Gyllenstjerna till Lundholm — allt i Småland, att begifva sig till Måns Somme i Landskrona med skeppet, som Smålands frälse åtagit sig att utrusta med eller utan jakt (Westergötlands adel tillade jakten), och folk. Tornqvist och Gyllengranat anförde, huru, i början af Oktober 1535, Svenskarne med några skepp och jakter bestormade Landskrona hamn, för att återtaga en svensk Boljort, hvilken de "grefflige" Danskarne der infört på redde, illa handterande besättningen, hvaraf invånarne i

staden blefvo så förskräckte att de lemnade staden i Svenskarnes händer d. 9 Oct. Den Svenska flottan under Somme synes ha alltjemt behöfts vid Köpenhamn, så att den nya hjälpsändningen om hösten här snarast börjar sina bedrifter. I fråga om en beställning för Moljnett van Hamme, borde K. Christian rådslå med Gustafs Troman och Råd Hr Erik Fleming. Den 11 Oct. 1535 utfärdades benådningsbrevet för Landskrona, då invånarne uppgåfvo sin stad till K. Christian III, hvarl yttas: "och ville K. M:t handhafva dem vid Guds ord och den Evangeliska lärdom, så att deingo behålla gode, lärde och försarne predikanter uti den Heliga Skrift." Den 29 Oct. skref Jörgen Kock i Malmö till Hert. Albrecht, huru Kock dagen förut hållit en skärmytsling och dervid fått Svenske Öfverste Ryttmästaren Arelt Trolle fången. Arvid Trolle hade redan i Juli 1534 vid första hjälpsändningen afseglat som Amiral med 10 skepp. Jöns Olofsson (till Sjösa) och Nils Boje afgingo då med 700 ryttare och 4 fänikor fotfolk till Danmark, för att understödja det öppna bref K. Gustaf d. 2 Aug. s. å. utfärdade till Hallands, Skånes och Blekinges inbyggare, rådande dem att välja Hert. Christian af Holstein till Danmarks Konung. Våra författare antaga att Arv. Trolle s. å. hemvände; men vi finna att han återkommit till åran och farorna. Då han blef fången, hade 6 andra dött eller blifvit tagne. "Så hålla vi dagligen hus," hette det i Jörg. Kocks bref. Den 10 Nov. 1535 beder K. Gustaf, att K. Christian ville skrifva honom ett tröstebref, i anseende till Drottning Catharinas död.

1536 d. 14 Febr. uppgjordes fredstractaten mellan K. Christian III på ena, samt Lybeck, Stralsund, Rostock och Wismar på den andra sidan. Der fick Gustaf med blossande harm läsa: So soll K. W. zu Denmark dem Konig zu Schweden widder die obbemelten partheien (Grauen Johans Zelligen v. d. Hoya erben oder ihre Vormunder B. v. Milen &c.) in denselben sachen kein hilf oder beistandt thun noch leisten in einige wege" — — —

Vi tillägga här Geljers yttrande om detta unionskrig S. F. H. 2: p. 95: "Lybeckarne blefvo genom Gustafs krigsmakt fördrifna från Skåne, Halland och Blekinge. Deras flotta blef af den förenade Svenska och Danska slagen. Äfven i Danmark upphörde med nederlaget på Fyen, der Gustaf Trolle sårades till döden, deras lycka. Det dem tillgifna Köpenhamn försvarade sig ett helt år, slutligen under en sådan nöd, att folk stupade af hunger på gatorna och man såg barn suga blod ur döende mödrars bröst."

Då Sverige uppträdde för Hert. Christian, hvilken K. Gustaf uppmanat att söka Danska och Norska kronan, rådande folket i Danska och Norska landskaperna att bonom välja, så hade Skåne, Halland och Blekinge samt Köpenhamn och Danska öarne förklarat sig för K. Christiern —, hvilken förfäktades af Lybeck, Grefven af Oldenburg, Hertigen af Mecklenburg, Regentinnan af Nederland, gynnad af Kungen i England, att ej nämna svågern Kejsarn, och ett mot adlen fanatiseradt borgerskap och bondestånd.

Både anföraren till lands Johan Tre Rosor och Amiralen Måns Somme med näst intill dem varande befälhafvare, Lars Siggeßon Sparre, Holger Gere, Birger Grip, Peder Hård, Carl Gyllenstjerna, Måns Natt och Dag och Gustaf Olofsson Stenbock — rådets kärna — omkring Tre Rosor, och Thure Trolle, *Jöns Larsson* och Göran Gyllenstjerna omkring Somme, samt Erik Fleming, såsom Kungens Ambassadör och allas rådgifvare, förtjena tacksam hugkommelse.

I detta krig gick det så hett och så modigt till, att K. Gustaf måste i bref uppmana — när Peder Svenske stupat — att måtta modet och att spara sig för fäderneslandets framtida behof.

Jöns Larsson återkom efter sannolikt deltagande uti belägringens faror både vid Landskrona och vid Köpenhamn, liksom ur skärmytslingarne, då fienderna "hölle hus alla dagar." Vi veta att Stora Kravelens kanoner i Jan. 1536 eröfrade Kronoborg och sedan Warberg, för det protestantiska Danmarks räknig; vi veta att Svenskarne fortskyndade Köpenhamns eröfring genom uppkastande af ett batteri på en holme, hvarifrån Lybeckarnes Amiralsskepp sköts i sank, hvarpå dess kanoner uppfiskades; att P. Skram, tills han sårades och bortfördes till Kungens läger, låg stilla för att observera den instängda fienden, och hindra fartyg att inlöpa till hufvudstaden, då M. Somme, som nu fått äfven de skepp, som eröfrat Landskrona, till Köpenhamns närhet, tappert med sina Svenskar omkring sig, stridde med Wallenweber, som slutligen måste fly till Falsterboref; men hvilken del vår Jöns Larsson tagit här, vete vi icke. När på Herremötet i Arboga 1538 en vapensyn bestämdes, utnämndes Thure Trolle till Bergqvara och Jöns Larsson till Eskilstorp, att vid Rydaholmsgrafven afgöra, hvilken Småländsk fräsemans häst tog så raskt språng, att adelsmannen fick fortsarande — frälsa sig från tjenst till fots och skatter, från hvilka de, som kommo till häst, voro fria.

Derefter försvinner Jöns Larssons namn i häfderna. Då arfföreningen undertecknades 1544 i Westerås, underskrifva Thure Trolle, Måns Svensson (Somme), Jöran Eriksson (Gyllenstjerna) m. fl. af vår protestantiska korstågsadel i reformationsskicket; men nu tillhör Eskilstorp Brita Jönsdotters man Måns Pedersson (Stjerna), hvilken ännu 1560 skref sig till samma säteri. Hon har af genealoger förts som dotter under Jöns Svensson. Männe dock ej en dotter af den Jöns Larsson, som näst före hennes man egde Eskilstorp?

Hon egde en man, kallad Ståthållare i Småland, som först skref sig till Säby och Herrestad, sedan till Eskilstorp (ej "Skilstorp"). Sonen Jöran Månsson Stjerna till Bolmsnäs var Befallningsman på Kalmar 1596, Landshöfding öfver både Jönköpings och Kronobergs län 1612, hade sonen Anders Stjerna till Eskilstorp och Rafvesjö, introducerad 1635 under n:o 77.

(Källor: I texten anförda.)

—N.

7. WÅNGASLÄGT, THOMAS NILSSON AF.

I Rådslängden af Uggle, III: n:o 716, nämnes *Thomas Nilsson* (Bölja), Våpnare, R. R. 1520—21, näst före Knut Bengtsson (Sparre) till Ångsö, som mötte Gustaf Eriksson på Balundsås. Han var en af Rådet, när på Wangsön d. 5 Sept. 1520 K. Christiern och Sv. Riksrådet gäfvö Sten Stures enka Christina Gyllenstjerna den vackra försäkran, som sedan så illa hölls, oaktadt Rikets klämma och "alles ware incigler och signet" hängdes derunder. Th. N. var Riddare och insattes i brevet före Riddarne Erik Johansson, K. Gustafs, och Erik Abrahamsson, Drottning Margaretas fader. Tibell har ej träffat honom nämnd förrän i detta kungabref. Denne Rådsherres gren utdog med hans son Nils till Billestad, Ljunghammar, Hakunge och Bredsjö, men då Gustaf Adolph upprättade Riddarhuset, framträdde 1627 en dottersson af Senatorn, Sten Classon, hvars fader dock varit ofrälse, och begärde introduction med morfaderns vapen och, som i Danmark varit en släkt *Bölge* med lika vapen, upptogs detta namn på n:o 127 bland adlen, men utdog, enligt adelsmatriklarne, med den introducerades son Clas Stensson Bölja 1665. Det synes likväl varit först 1693, som ätten utdog. Hr Clas' enka Märta Åkerfelt hade i 9 år födt sig på att sälja kläder och

husgeråd, då hon tiggede begrafningshjälp åt en död son — sannolikt vår siste Bölja — som d. 23 Febr. 1693 dött. Modren — var "öfver natten simmandes i blodiga tårar, icke vetande hvaraf hon följande dagen skulle föda sig och de sina." Alla godsens hade genom reductionen förlorats.

Dylika tårar ur de adliga släkternas hem äro *reglen* under och näst efter reductionstiden.

(Källor: Rådelängden. Tibells Riddarlängd. De la Gardiska Arch. XVI: 66.)

—N.

8. WÅNGA, HARALD BENGTSOON TILL STORA.

Vi erinra oss, att Biskop Magnus Haraldsson hade en broder, bland de Westgötiske adelsmännen, hvilken så blottställt sig under försöket att uppsätta en Magnus III på Sveriges thron, att han måste fly fäderneslandet med sin orolige broder; att Gustaf I tog hans begge söner *Johan* och *Harald* och uppfostrade dem, hvarpå Johan blef Kyrkoherde och stamfar till Strömfeltarne, med rum på adliga, friherrliga och grefliga banker inom vårt Riddarhus; men vi vilja nu nämna att *Harald*, efter en kortare studietid, blef insatt i handeln. Han blef först K. Johans, sedan K. Carls "köpman"; äfven använd som Secreterare på Elfsborg, g. m. Ragnild Svensdotter. De hade 2 söner. *Anders* är redan intagen i detta Lex. I D. p. 225, under sitt adliga namn *Appelbom*, upptagande af Wångasläktens vapen blott den blå skölden. Sonen *Bengt* trädde ej fram i det offentliga lifvet, men hans son *Harald Bengtsson* d. y. blef 1645 adlad med namnet *Igelström*, upptagande i sitt vapen både den blå skölden och ena strömmen, laggd balkvis öfver skölden, i hvilken 5 iglar tillades, 2, 1, 2, som gäfvö anledning till namnet. Han var "med beröm och Cronones stora nytta" Kamrerare i Liffland, slutligen Kammar-Assistentråd och sist Öfverste tillika för ett regemente till häst. Väl säges hans ätt hafva utdött med en sonson, sedan den flytt in i Curland, men då man i Damiers Ehstländ. Adl. Matrikel ser att den Rysk-Ehstländska Grefliga släkten *Igelström* förer en ström, erinrande om Svenska Stora-Wångaaättens uråldriga märke, gående både genom hjertskölden och 1:sta och 4:de fältet, så är allt skäl att efterforska, der dylika studier intressera, om ej den i 1788—90 års krig bekante Ryske Generalen *Igelström* hade i sina ådror en droppa af den gamla Wångasläktens blod. Vi minnas, huru

han d. 30 Apr. 1789 framryckte i 3 kolonner vid Kärna-koski och Pardakoski, då Prinsen af Anhalt under honom anförde den första kolonnen, General Bakof den andra och General Mescherskoj den tredje. Igelström måste draga sig tillbaka. Prinsen och Bakof hade fått dödliga sår och Svenskarne vunno seger.

(Källor: Ugglas Rådelängd. Tibells Seraphimer-Riddarlängd. Damiers Ehetl. Adl. Matr. v. Stiernm. Adl. Matr. Posselts G. III hist.)

—N.

WÄMUND.

"Presten Härre Wämunder," "Sacerdos Wæmundus," har med största sannolikhet varit stylsten, då ett litterärt alster tillkom, som lika ofta återopades af Svenska Regeringen i äldre, som Westphaliska fredsurkunden i nyare tider. Det är således skäl att bland våra namnkunnigheter införa den utan tvifvel skrifkunnigaste vid Nöteborgs-fördraget 1323, ehuru vi ej förmå göra honom lika känd, som dessa herrar blifvit, hvilka förde pennan vid de nyare seklernas vigtigaste fredsslut.

Det måste erkännas, att fredsfördraget d. 12 Aug. 1323, hvilket blifvit i Sv. Diplomatar. III B. och i K. W. H. A. A. Handl. XX D. af vår grundlige Riksantikvarie Hildebrand så väl belyst, hör till våra i nära ett halft årtusen vigtigaste acta publica. Ty der bestämdes gränspunkterna mellan det Svenska och det Ryska väldet, sådane de öfverhufvud förblefvo till 1721, 1743 och 1809. Lyckliga hjeltevärf måste ha förutgått, förrän vår gräns kunde flyttas intill Ladoga. Historien har dock utförligare belyst nederlagen än segrarne. Vi ha häröfvan i Tuke*) Jonssons af Wålunge lefnadsteckning sökt belysa en tilldragelse, som ligger mellan nederlaget vid Landskrona och fredsslutet i Nöteborg, vid hvilket senare tillfälle presten Wæmundus var den *lärde* jemte 3 *lekmän* bland de svenske sändemännen. Om vi än ej fullkomligt känna ställningen i Aug. 1323, så är dock allt skäl att antaga, det stora svårigheter då voro att med diplomatiens vapen besegra. Fredsstifterne, som nu vunno en gränsbestämning, hvilken våra konungar så länge återopade, förtjena därför att tacksamt ihågkommas, och det må förlåtas oss, om vi, med någon kännedom af fredsslutens inre historia, tro oss skyldige att stanna främst framför den, som nämnes

*) Orätt kallad *Puke* J:s. i Strinnholms S. F. H. V: 347, 350, Registret p. 190. Se Dipl. Sv. III., Registret p. 793, anförande 14 urkunder.

sist, der denne ej blott är skrifvare, utan en af ombuden. Så börjar urkunden i en gammal svensk översättning: "Jag Konung Magns Jwrghe med Almformeo borggrewe med her-tigh Abraham och med alle menigheterne i Nogardh hafuom swa beskickath och fiath med mya brodher Konungh Magns eriksson Konungh i Sverighe och koma till oss sama tidh sændhebodh aff Swerighe som var erik twreson, hæmiingh odhgisleson, pædher ioansson och en prest som heth Wemunder. Wore ther och II (2) köpman utaff gothlandh som var lodulch och foodra." Då gäfvo "konung Magnus" det är Dux Magnus eller *Storfursten* (Czaren) Jurge eller Georg (Danielowitz) och alle af Nowgorod, III (3) härader, som äro Savolax, Jeskis och Euräpä, detta Karelen's gisslag, till Sveriges Konung. Handlen skulle derefter ej störas å någondera sidan. Inga fästningar skulle byggas af någondera makten i Karelen. Alla kysste korset derpå. Hildebrand antager, att Wämund var från Finland. Det är ock sannolikt, att han, som borde kunna tolka hvad som talades mellan Ryssar och Svenskar, haft tillfälle genom sin födelse och uppfostringsort, att lära det slavonska språket, hvilket väl sällan studerades af äldre personer. Men det är osannolikt, att man dristade taga till så vigtig post en man med fänskt blod, så nyss efter det ett uppror varit att der kufva, ej ens en svensk Finne, om han ej för närvarande tillhörde Sverige och kunnat af Konungen väljas och sändas från moderlandet. I tillökningen till Peringskölds Monum. Ullerak. p. 351 anföres, att en Kanik i Upsåla Wemund innehaft gods, hvilka K. Magnus efter Kanikens död tilldömt Erkebiskop Petrus Thyrgilli. Rimligtvis var denne Kanik af samma släkt, som den arfving, hvilken Konungen tilldömde hans gods. Erkebiskopen Petrus Thyrgilli var född i Skenninge af godan ått — och var väl redan Konungens Cancellar, då bland Sändebuden till Nöteborg presten Wämund fick den vigtiga platsen, att vara på sitt sätt Legationens Cancellarius. Märkligt är, att denne Konungens Cancellar blef Biskop i Linköping vid andra valet, då en Kanik Nicolaus af samma Ödgislasöners släkt dött som Electus på vägen till sin pårve, likasom att en Wämund var Canonicus i Linköping och Wexiö, då ännu hans arfvinge Petrus Thyrgilli var Biskop i Linköping. Håbl anser ock troligt, att denne Kanik är det bekanta svenska ombudet vid det ryska fredsslutet. Vi anse sannolikast, att Wemundus, som ses n:o 7 in serie *Canonicorum Wexioren-sium* (Ny Smål. beskr. 2: p. 651), Wämundus, som möter n:o 15 in serie *Canonicorum Lincopensium* (Håbl's Link. stifts

herdam. I: 81), der uppgifven såsom ock (förat?) Kanik i Wexiö, *Wemund*, hvilken dött såsom Canonicus Upsallensis före Erkebiskop Petrus Thyrgilli i Upsala och *Härre Wämunder presther*, som är en af fredsbuden i Nöteborg, äro en och samme person. Männe han ej varit son af en, som varit höfding i Wiborg, möjligen den förste efter eröfringen 1296? Såsom ung prest; sannolikt nyss återkommen från en utländsk högskola, blir han af sin — som det synes och äfven uppgifvits — frände Cancelleren sänd till Nöteborg 1323. Träffas sedan som Kanik i Wexiö och derefter som Kanik i Linköping 1347, n:o 15 i Kaniklängden, död sedan som Kanik i Upsala, dit han torde följt sin frände och Biskop, då denne 1352 blef Erkebiskop. 1364 tilldömdes de gods, han efterlemnadt, åt nämnde Erkebiskop. Han må då 1296 ej varit synnerligen gammal. Som Kanik i Linköping protesterade han mot K. Magni Erikssons lag 1347. Se Loccenii Lex. Jur. Sv. G. p. 185.

Den släkt, till hvilken han räknats, förde samma ättmärke, som Linköpings stad, ett s. k. talande vapen, som skulle uttrycka Lejonköping, eller ett lejonhufvud *en face*. Släkten har därför hos nyare kallats Lejonansigte, det anmärkes om både Erkebiskopen Petr. T. och Kaniken Wæmundus i Linköping; likaledes om den Biskop i Linköping Nicolaus, som dog på vägen till Avignon, hvarefter Petrus Thyrgilli blef vald; likaledes om Heming Ödgisleson, som nämnes bland R. Råd kort efter det han varit Legat i Nöteborg 1323; men som först 1343 träffas bland Riddare intagen. Släkt till samma släkt var Biskopen i Linköping, skalden Nils Hermansson, Biskop Petri Thyrgilli systerson. Troligen var ock af samma släkt den Magister Wimundus, hvilken intager n:o 3 i Håhls Kaniklängd, n:o 2 i hans Decanlängd och n:o 7 i hans Domprostlängd, samt ingår i Riksrådslängden såsom K. Birgers Råd 1310, nämnd redan i offentlig handlingar 1287,*) hvilken som domprost 1294 underskref en Bisk. Laurentii (Lillie) stadga. Se vidare Lit. Ö. *Ödgisslil-söner* — släktens gamla namn.

Ehuru Upsala-Kaniken Wæmunds testamente förkommit, kunna vi antaga att han ej egt färre "stripta" tapeter, mindre röd Sarg, färre silfkar, fotkar, silfskålar, stora horn, eller silfskedar, mindre dyrbara blå sargquoser, skinnfodrade mössor, blå tröjor, grå kåpor, gångare och hästar, oxar och

*) Utan tvifvel också 1283, då han som Nepos af Kyrkoh. i Näsijö (nu i Wexiö stift) inhägnats i dennes i St *Jean d'Acres* gjorda testamente. Dipl. Sv. n:o 769.

kor, breviarier och silfverskrudar, silfverbälten, äfvensom penningar och ringar samt stadshus och landt gods, än hans samtida Kaniker, hvilkas testamenten äro i förvar.

Vill någon antaga fyra samtidige Wämunder af så lika ställning, så vilja vi ej motsäga; men finna dock sannolikast, att det är samma person.

(Källor: Diplom. Svec. III B. W. H. A. A. Handl. XX B. Dalins, Lagerbrings och Rühls S. R. H. Ny Smål. Reskr. Håhls Link. St. Herdam. Peringsk. Mon. Ullerak.)

—N.

Andra Serien af

U och W.

U.

UBBE, runristare.

Snarare än Ovidius, kunde runristaren Ubbe utropat, att hans verk var *ære perennius*. Hvilken författares namnkunnighet kan trotsa dennes, som ännu efter omkring 1000 år har sitt namn kvar på 30 runhällar? Om krig, uppror, våld, fukt och ohyra, dessa illakände *tidständer*, ej blott gnaga utan förstöra alla våra Bibliotheker; nog blifva några af de runstenar kvar, på hvilka man läser: *Ubir risti runa* eller *Ubir iak* (hiak: högg) *runor*, *Ubir risti* eller blott *Ubir*. Och hans konstverk stå ej kvar blott i svensk jord. På Oxforfs Universitet är en af hans runstenar sedan 170 år tillbaka en öppen lärobok i runläsning för Englands der studerande ungdom.

Namnet Ubbe är sällsynt. Vi hafva blott anträffat det i 3 diplom; en Ubbe i trakten af Wernamo lefde 1236, en var borgare i Lund 1313, och en biskopsbonde i Linköping 1314. I Runurkunderna möta vi blott runristaren, något vexlande stafningen af sitt namn, en Ubi, som reser sten öfver sin fader och en Ubi, öfver hvilken en enka reser å en Thingstad en minnesvård på vers, hvilken arfving sedan får en annan minnesvård. Då det ju varit opassande, att ej

resa vörd öfver den, som huggit mångas minnesmärken och som varit angelägen, att å så många ännu bevarade insätta sitt eget namn; och då det är ganska troligt, att han, som högg åt så mången son minnesrunor öfver en bortgången fader, själf haft en fader, åt hvilken han kunnat resa minnesvård, så är sannolikt ej mer än en och samme Ubbe omnämnd på våra runstenar.

I slik händelse hade vår äldste namngifne biograph sin faders graf nära Trosa bro. Fadren hette Ulaif (Olof), en Ubbes broder hette Thurkir, en Svain. Detta grafmonument tillhör Hölebo härad. Men i det närgränsande Rönö härad, Ludgo socken i Aspa mellan tingshögen och bron, läses å en runhälls ena sida: "Thura (Thora) raisthi stin thinsi at Ubi buanta sin," och å den andra (i Bales versstil):

Thuru war
han vistarla
vakti karla.
Stain sir si
stanr at Ubi
o thinkstati.

Thuras vörd (man)
han wester-leds
nedslog krigsmän.
Sten denna
ståndar åt Ubbe
å thingstaden.

Efter versen ser man utplånade runors spår, eller fremmande runmynders. I Aspa äng, strax derintill, läses å en runsten: . . . i hak ru tainr stain at konthan Ubls arfa auk Thurunnar Kulu brothur s Kuth hialbin ant.

Är detta den Ubbe, som nämnes såsom runristare på andra runvårdar, så har han ej blott velat prisa andra för krigiska bedrifter, utan själf förvärfva sig rätt till dylikt pris. Huru långt han var ute i Vesterfärd, känna vi icke. Lärde han i England, snarare än af Odin, sin runkonst och öfvade den som en åldrande krigare, efter hemkomsten, nu förande mejseln lika raskt som svärdet förut? Runristaren har med sin mejsel dragit från Södermanland genom det sydliga Upland in i Gestrikland. Längre må Christendomen ej hafva förkunnats, der Ubbe går fram, för att utom kyrkgårdar i markerna uppresas stenar med inskrifter i samma stil, som de gamle phoeniciernas och med skriftecken, vida mer liknande Phoeniciernas, än Romarnes tillskapning af dessas såvidt utspridda bokstäfver"). Der träffas ej ens den fromma slutönskan om Guds hjälp, som ofta möter på phoeniciska grafstenarne och på Ubbes egen minnesvård. Han synes hafva velat undvika allt, som angaf religionsbekännelse, för att kunna betjena personer af olika tro. Utom en Jon och en Joan har ingen af dem, hvilka Ubbe förevigade i sten,

) Se vidare Ny Smål. Beskr. I. p. 50—54.

burit med Christendomen inkomna namn. Bali eller Balir är visst enkel som Ubi eller Ubir, men den förra sinter ofta med bön om frälsning för själen, ett ord, som ej ingår i Ubbes knappa förråd, tecknar någon gång en djurbild, (signa ferarum Svionum?), binder stundom sina minnesord i Ljoda battir o. m. s. som ej möter hos Ubbe, hvilkens namn vi träffa på omkring 30, då Bales namn träffas blott på 20 stenar.

Se här några prof på Ubbes stenstil:

Å en runsten, som vid Upsala domkyrkbyggnad ej längre egde några skyddare, utan inlades i kyrkan, läses: Jarl uk Vikibiarn litu risa staln at Kvast (Gud vast, sedan Gustaf, ett namn i gamla Sture-ätten), fadur sin, Stura mather (Styrman = Gouverneur) Iki muntr (Ingemund) uk Thorthr, som for till Kirkha (Grekland) hut (ut), sun Joris (Jarls) uk at Ikulbiarn in Ubir ristl. I Bondkyrkosocken vid Norby läses å en runhäll: All uk Jufurfast litu kixra marki iftir Jarl fathur sin uk at Kisl (Gissel) uk at Ikimunt. Han var trabin (dräpen) auster (i Österland), sun Jarls. Ubir ristl. I Eds Kyrkogårdsmur hade Christna inlaggt en sten med inskrift: Thorstin lit kara merki iftir Svin fathur sin uk eftir Thori brodur sin. Thir hvaru hut til Kirika (Grekland), uk iftir Inkithuru mothur sin. Ubir ristl. Denna sten fördes 1685 till Oxford.

Celsius antog att U. lefde i slutet af 900-talet, Broocman, yttrade sin förmodan, att han lefde på 1100-talet. Sjöborg "gick medelvägen" och fann honom ha lefvat på 1000-talet. Liljegren antager med god grund, att de runstenskorstecken, som ej likna den form, man gaf dem, sedan angelsachsiska och danska mynt före medlet af 1000-talet började spridas bland oss och gifva ledning för efterbildning, angifva en än högre ålder. Då äro de stenar, som huggits, sedan Christendoms-spåren blifvit tydligare, än de voro i Ubbes tid, äldre än år 1040. När Westergötland och Skåne i elfte seklet hade nära lika många kyrkor som nu, begrafvos väl få der, redan vid 1040, utom kyrka och kyrkgård*), men då i Uppland först med K. Erik IX Christendomen blef allmänt antagen, är ej besynnerligt, att man der träffar de fleste gravfårdarne i än-

*) Samma anmärkning gäller ock andra landskaper. På runstenar i det gamla Virdaland möta bland 220 personnamn blott 4, som inkommit med christendomen; deraf 2 helgonnamn på en kyrkdörr, så att blott Jacob, som gjorde Hosmo dopfunt, och Martin i Alsheda återstå. I våra diplomor bland de förste 120 namnen, 20, som hafva christendomen att tacka för sin hitkomst.

gar och skogar, och att Ubbe der haft mesta förtjensten. I s. k. Sagobädder skulle man således kunna ungefärligen så här teckna skulptören och biographisförfattaren *Ubbe Olofssons* minne. Han föddes i Södermanland i trakten af Trosa. For i Westerviking, då Svenskarne, i 9:de eller 10:de seklet, så grymt härjade det christnade England. Såg der runvårdar och flick, efter hemkomsten, lust att öka runhällarnes antal i hemlandet. Hade flera samtida vapenbröder, som återkommit från Grekland, att hugfästa. Han blef begravven nära tiggshögen i Ludgo socken, och fick en minnesvård af sin enka Thora eller Thur-run (Thors förtrogna), hvilken som en annans enka blifvit hans brud. Ubbe ärfsdes af hennes barn (Kulu: deraf child i engelskan, Kulting — eul. Dieterith — i svenskan). Då en af dessa arvingar dog, sattes öfver denna en runsten af en broder, kanske Bale, som sedan blef den mest åltåde runristaren bland uppsvearne.

Skrifter: N:o 19, 101, 104, 118, 121, 125, 145, 150, 190, 193, 226, 234, 246, 306, 341, 396, 427, 428, 434, 453, 474, 570, 577, 592, 610, 617, 641, 799, 849, 1048 i Liljegrens Runurkunder.

(Källor: Liljegrens Runurkunder. Dieterichs Runen-Wörterbuch. Sjöbärgs Samlingar för N. fornälskare.)

UF, NILS och PEDER JOHANSSON.

Canutius upptager bland skånska adelsmän *Peder Uf*, "Erkebiskop Nils Johanssons broder," 1379. Denne Erkebiskop i Lund hör till våra författare. Han började skriva den s. k. *Skånska Palte* (Palatii) boken, samt aptages hafva skrivit *Annales Ecclesiæ Lund.*, hvilken Th. Bartholin utgaf under hans namn i Köpenhamn 1709. Manne släkten härleddes från den Holsteinska släkten Onve, som äfven nämnes i *Svenska Historien*? Lagerbr. S. R. H. III: 560. Emellertid torde dessa rader om en *skånsk* släkt, för att väcka uppmärksamhet hos forskare i vår litteraturhistoria, benäget ursäktas.

UHR, CARL DAVID AF.

Släkten härstammar från en gammal adlig ätt, som redan i 14:de århundradet stod i högt anseende inom kantonerna Zug och Uri i Schweiz. En af denna släkts afkomlingar, hvilken i 14:de århundradet trädte i fransk tjänst, nedsatte sig sedan i Sverige och blef stamfader för flera i berg-

verks- och bruksrörelsen allmänt aktade män. Ibland desse var Carl David af Uhrs fader, brukspatronen David af Uhr, hvilken tillika med tvenne sina brorssöner upphöjdes i adligt stånd år 1789, från hvilken tid ätten sålunda tillhör Sven-ska Riddarhuset.

Carl David af Uhr föddes 23 Juni 1770 på Kungsgården i Ofvansjö socken af Gelleborgs län. Hans föräldrar voro den redan nämnde David af Uhr och Justina Catharina Restelius, hvilka i sitt äktenskap hade 4 söner och 4 döttrar, af hvilka syskon Carl David var den fjärde i ordningen.

Efter förberedande undervisning i föräldrahemmet, blef C. D. af Uhr år 1786 inskrifven i 2:dra klassen af Gelle Gymnasium. Student i Upsala 1788, der han hufvudsakligen egnade sig åt bergsvetenskapen. Tog 1790 examen i lag-farenheten (?), hvarefter han i Stockholm, under ledning af d. v. myntguardien bergsrådet G. v. Engeström fortsatte sina studier i kemi och mineralogi. Auskultant i Bergskollegiet samma år, och kort derefter ämnes-sven vid masmästeriet på Jernkontorets stat, samt anställd till tjänstgöring i Norra di-striktet, i hvilken befattning han fortfor till 1795, då han förordnades att biträda vid tackjernsblåsningar i Finland. Samma år öfvermasmästare i östra och vestra distrikten. — Erhöll tid efter annan flera förordnanden, dels att förrätta bergsting, dels andra till bergmästaretjensten hörande förrättigar. Flyttade, för att bättre kunna medhinna sina tjenste-åligganden, sin bostad till Norbergs by i Westmanland, och sysselsatte sig nitiskt dels med tackjernsblåsningen, dels med hyttornas iståndsättande. Byggde 1798—1800 flera nya masugnar. Hans verksamhet afbröts 1801 af en svår sjuk-dom, som fortfor flera år. Företog år 1803 en resa till Eng-land, der han vistades 2 år och under tiden återvann sin helse. — Återtog, efter hemkomsten 1805, sin befattning såsom öfvermasmästare; och utförde efter hand flera viktiga förbättringar i blåsningarne, särdeles med hänsigt till bespa-ring i tillverkningskostnaden och tillgodogörandet äfven af mindre rika och godartade malmer; samt verkstälde flera särskilda, af Bruks societeten bekostade undersökningar till bergshandteringens fromma. Äfven i kolningssättet införde af Uhr flera förbättringar.

Valdes vid Bruks societetens allmänna sammankomst år 1811 till direktör, öfver tackjernsblåsningen och stångjerns-smidet i riket; och åtnjöt sedan det förtroendet att, efter

hvert tredje år förnyadt val, vid denna befattning bibehållas ända till år 1838 i Maj månad, då han begärde och erhöll afsked såväl från denna som öfvermasmästare-tjensten. Den af honom innehafda Direktörsplatsen har alltsedan lemnats obesatt.

På Bergskollegiets hemställan erhöll af Uhr 1817 kongl. förordnande att såsom adjungerad ledamot deltaga i nämnde embetsverks göromål, så vidt detta stod tillsammans med hans öfriga befattningar. Bland de flera förrättningar i landsorterna han, på grund af detta förordnande, bestridt, vill Ref. här endast nämna en år 1820 förrättad undersökning vid Höganäs stenkolsverk, om hvilket verk af Uhr sedan inlagt stora förtjenster.

Några uppgifter om af Uhrs verksamhet för Höganäs torde här vara på sitt ställe. Då delägarne i gamla bolaget förtviflade om Höganäs, och underhandling var öppnad för att söka förmå statsrådet grefve Wirsén att öfvertaga alltsammans för att med sin större förmåga och rikare tillgångar reda den trassliga härfran och sätta arbetet i bättre drift, vände sig Wirsén till af Uhr, hvilken äfven uppgjorde p. m. och förslag samt, på en resa till England och Skottland, rådgjorde med Atkins samt andra Englands mest kompetente män i frågan. I Juli 1827 hade Uhr återkommit från England, åtföljd af en der mycket ansedd ingenlör och *coalweiver* Robert Bald, hvilken först förklarade att Höganäs dugde blott för tegelfabrikation, hvilket så bekymrade bolagsmännen att t. ex. Wirsén kände sin helsa deraf lida. af Uhr var nu den som hufvudsakligen verkade att ej allt lemnades vind för våg och hela företaget förföll. Balds officiella utlåtande utföll sedan mera förmånligt. Redan vid sina puddlingsförsök vid Skebo (1818—1824) hade af Uhr använt tegel af den eldfasta leran vid Höganäs, och funnit detta bättre än något förut känt. Nu utvidgades tegelfabrikationen — och ehuru den eldfasta leran redan förut var känd (såsom i förra århundradet upptäckt af B. R. Geyer); kan man dock säga att Uhr var den som först bragte henne i användande och sålunda skaffade ett nytt förträffligt byggnadsämne. Sedan dess har Höganäs efter hand gått framåt — så att stället 1854 skaffat sig egen kyrka (en folkskola beräknad för ett betydligt antal lärjungar fanns redan förut) samt utgör eget pastorat med egen kyrkoherde. Genom af Uhrs förtjenstfulla åtgärder och egna uppoffringar bildades der 182— en sparbank, som alltsedan verkat, och flera andra icke allenast för sten-

kolsverkets arbetare utan äfven för ortens invånare i allmänhet gagnande inrättningar.

Bruckssocieteten hade åren 1817 och 1820 beslutat anställande af försök i större omfång att med trädskol och ved i reverber-ugn tillverka smidigt jern genom den s. k. puddlings-processen. I dessa försök (1818—24) tog af Uhr en hufvudsaklig del, och har om dem afgifvit berättelser, införda i Jernkontorets annaler. Resultaten voro visst icke dem man väntat sig, eller i förhållande till de dryga kostnaderna (omkring 40,000 Rdr bko); men äfven mindre lyckade försök, noggrant verkstälde och ärligt bekantgjorde, hafva sitt stora värde.

Under de vid Brevfvens bruk 1825 och 1826 anstälde kolningsförsök i den af öfverdirektör Schwartz uppfunna kol-ugn, förehade af Uhr defstades en undersökning af de på detta sätt erhållna kolens förhållande i masugnen. Sistnämnde år deltog han äfven, tillika med öfrige öfvermasmästare, i en vid Finspång företagen undersökning till utrönande af de förändringar som jernmalmerna vid smältningen undergå i masugnspipan, under deras gång från uppsättningsmålet ned till forman.

af Uhr var uppfinnare af en ny rostugn, hvilken dock vid profrostning ej funnits lika förmånlig som de af Sefström, Schedin och Starbeck konstruerade. — Deremot lyckades han bättre med sin masugnsvåg, hvars bruk han införde i Sverige till stor säkerhet vid beskickningarne, på hvilkas noggranna invägning en stadig hyttegång väsentligen beror.

Från år 1816 ända till hans afskedsår författade af Uhr de till Jernkontoret ingifne Masmästeristatens årsberättelser samt var en flitig skriftställare i Jernkontorets annaler, hvilkas redaktion han, efter Svedenstjerna, ett par år hufvudsakligen besörjde, intill dess detta bestyr öfvertogs af professor Sefström. — Med Sveriges ministrar i utlandet breffvexlade han om jernhandteringen och jernhandeln, om hvilken breffvexling en berättelse läses i Jernkontorets annaler 1820. Under de resor han hvarje år företog, samt genom de talrika undersökningar och arbeten han verkställt, hade han — ehuru i saknad af någon vidsträcktare och fastare vetenskaplig underbyggnad — förvärfvat en skatt af praktiska kunskaper, hvilken han nitfullt använde för jernhandteringsens och fosterlandets bästa.

Såsom medlem af Riddarhuset bistade Uhr många riksdagar och deltog i flera revisioner samt var flera gånger ledamot af Stats- och Konstitutions-Utskotten, oftast det senare.

Hans politiska åstgter voro i allmänhet frislunnade, men hans afslgters renhet erkändes äfven af hans motståndare. Äfven i näringsfrågor var han i många fall frislunnad, och yrkade mer än en gång borttagandet af en mängd onödigt hämmande och inskränkande författningar för bergs- och brukshandteringen — hvilket dock ej hindrade honom att, såsom mången annan, vid 1815 års riksdag uppträda såsom statsekonom i reaktionär syftning, med yrkande att Sverige skulle sjelft producera alla sina behof och taga intet från utlänningen, hvarjemte han lærer slutit sig till dem som yrkade på en förordning till hämmande af öfverflödet^{*)}, hvarmed allmänna tänke- och talesättet den tiden mycket sysslade, utan allt afseende på förfutna tiders erfarenhet samt Botins m. fl. grundliga utredning af detta ämne. C. D. af Uhr arbetade sig dock snart ifrån dessa barnsligheter. År 1830 föranledde han utgifvandet på Svenska af en engelsk afhandling ”om fördelarne af maskiner, såsom medförande låg tillverkningskostnad och ökad behof af arbetare” (Stockholm, hos L. J. Hjerta), hvilken skrift speciellt åsyftade att visa fördelarne af frihet i näringarne och orimligheten af hämmande inskränkningar.

C. D. af Uhr var högt aktad och värderad såsom medborgare och tjänsteman, vänfast och samvetsgrann, välvillig och välgörande ej blott mot anhörige utan emot yngre bergsmän och behöfvande landsmän i allmänhet, rastlöst verksam. — Hans förtjenster om jernhandteringen erkändes och belönades flerfaldigt. Af Konungen utnämndes han till R. N. O. Brukssoeleteten tilldelade honom Jernkontorets stora guldmedalj och vedergällde dessutom vid flera tillfällen hans mödor samt tillade honom vid afskedstagandet en årlig lifstids-pension af 2000 R:dr bko. Ledamot af Wetenskaps-Akademien (från den 18 April 1821) samt af Kongl. Norska Videnskabs-Selskabet. — Afled — ogift — den 19 Mars 1849.

Skrifter: Berättelse om kolningsförsök (tills. med G. S. Kallstenius verkställda vid Furudal 1811—1813), Sthm, 1814; tillika med: Försök öfver utströmmande luftmängder genom tätter. — Resa i England. — Beskrifning öfver Höganäs stenkolsverk (endast utdelad bland Rikets Ständer 1813). — Försök med Grangärdes malmer. — Berättelse om puddlingsförsök 1819—22. — Berättelse om det nya Svenska kolringsättet (tills. med öfverste A. Anckarsvärd), Sthm, 1825. — Beskrifning på en mas-

---

^{*)} Det var med anledning häraf som Landshöfdingen Hans Järta säges hafva yttrat att ”Uhr hörde till de urverken der göken som gal är af träd.”

ugnsväg, m. fl. afhandlingar i Jernkontorets annaler. — Åtskilliga ytt-
randen vid riksdagarne äfvensom särskilt tryckte Embetsutlåtanden.

(Källor: Vetenskaps-Akademien's handlingar för år 1849. — Svea IX:de
h., 1828. — Enskilda meddelanden.)

(Tillägg till XIX B. p. 42)

II. ULF, Erik.

Bisk. Er. Benzelius skref från Linköping till sin broder
Gustaf Benzelstjerna af d. 21 Oct. 1732: "I dag 8 dagar sen
hemkom jag från min visitation uti Ydre och Lysings hä-
rad. I det förra hade jag den äran att blifva bekant med
Bockar, Ulfvar, Räfvar och *Drakar*, herrar af medelmåttig
ambition och genomfromt sinne, samt bland de äldste familjer.
Till vedermäle sänder jag här personallerna öfver Hr *Erik*
Ulf, uti hvilka min bror lär finna åtskilligt märkvärdigt både
hvad genealogiam illustris domus angår, såsom ock att han
var 101 år gammal (ty sådana *μακρόβιοι* äro många i
Ydre), jemväl att en så hög släkt och dock ej fattig *tjente*
för dräng i 8 år hos Hr Hogenskild Bjelke." G. Benzelstjerna
svarade d. 4 Nov. s. å. med tacksägelse för personallerna
öfver *Erik Ulf*, "hvilkens illustre förfäder ej lära tillförene
vara våra Genealogis så bekante." — *Dräng* må Hr Erik kal-
lats i personallerna, men vi få ihågkomma att när "smådräng"
betydde Page, så betydde *dräng* en *miles servans* hos en
Riddare. "*Högadlen*" samlade länge omkring sig "*Knap-*
(*Knaben*) *adlens*" söner, då de *tjente* hos högadlen, såsom
högadlen "*tjente i Konungens gård*." Liljestråles "son Inger-
mund" var ju in i Gustaf III:s tid "en unger *dräng*."

Man inser tydligen att den lärde Erik Benzelius, som
råkat ättlingar af ädlingarne på Matthias Ulf's bröllop, an-
tagit den meningen, som tydligen var deras egen, att de nem-
ligen härstammade från den i medeltiden lysande ätten med
Ulfven i skölden.

Det synes hafva varit i Asby och Torpa inom Ydre
härad Biskop Benzelius stött på Ulfvarne. I Asby läses på
ena klockan Fru Edla Cath. *Ulf* på Ekäng; på hufvudbaner
i Kyrkan: Ræf, Drake, Bock; Säterierna i socknen hafva
tillhört Orrhane, Björnram &c. I Torpa kyrka hvila Lieut.
And. *Ulf*, död 1708, och Jonas *Ulf*, död 1677; Knut *Ulf*, And.
Ulf's fader, bodde i socknen.

Befordrade de för lärdomen så nitiske Benzelierna någon
af den gamla ätten Ulf till Bokhandlare i Stockholm? Der

träffades redan 1757 en Hr *Carl Gottl. Ulf*, af hvilken s. å. i April ett bref infördes i Svenska Mercurius rörande tryckning på lärft med saften af Toxicodendron, der flera utländska tidskrifter och Linnés Hortus Upsallensis citeras som källor för uppsatsen. 1767 utdelades K. Bibliothekets Tidningar om lärda saker hos *Directeuren Carl Gottlieb Ulf* på Stora Nygatan. Adelsmatriklarne upplysa oss, att denna adliga ätt (n:o 56) Ulf (af Horsnäs) utslocknade genom *Carl Wilhelm Ulf*, som dog i Stockholm den 22 Jan. 1795 på 10:de året gammal. Ätten n:o 165 eller "den gamle Krigsmannen". *Melchior Axelsson Ulfs* ätt, adlad 1620, introducerad 1629, som utgick med den adlades son, hvilken dog vanvettig och ogift, torde åberopat samma anor, som Horsnäsätten, men ätten n:o 688 *Ulf af Finland*, introducerad 1664, stammade från en Hans Ulf i Pejo socken; denna var utdöd före 1754.

Den unge *Carl Wilhelm Ulf* slöt sannolikt en af de äldsta ätter i Norden, känd med några afbrott, i 1000 år.

ULFHJELM, AMBJÖRN.

En Postmästare i Jönköping Ambjörn Ulf hade 2 söner, som blefvo adlade. Den yngre Johan Wilhelm blef som Pet. Elgenstjernas styfson adlad med dennes namn 1719. Den äldre Ambjörn började sin bana som soldat vid Jemtlands regemente 1697, underofficer 1700, Fänrik vid Norrländska tre- och femmänningsbataljonen, der han 1703 blef Lieutenant, Capitaine ibm 1708; Commenderad med 400 man till Kongl. arméen, men kunde, för fiendens mellankomst, ej komma längre än till Riga, hvarest han, som Capitaine vid Öfverste Buddenbrocks regemente, under belägringen gjorde åtskilliga kommenderingar. Blef Capitaine vid Uplands regemente 1709. Strandade vid en sjöfärd och togs till fånga, kom dock genom flykten till Stockholm, derifrån han sändes till Helsingborg 1710. Som äldste Capitainen kommenderade han här snart Uplands regemente, emedan Öfversten och Majoren studade vid första salfvan. Dagens lysande seger ger den regementsanförande majoren rätt att här intagas. Var sedan kommenderad på flottan med något manskap af regementet. Major vid samma regemente 1711. Adlad 1713 (n:o 1479), skref han sig till Seglinge, Tyslinge, Nederängen och Norrby. Användes mot fienden i Bohuslän, men måste, sannolikt af ohälsa efter långvariga och svåra ansträngningar, taga afsked 1716. I adelsbrevet såges han vid alla tillfällen visat goda prof på tapperhet, tro och redlighet.

G. m. Märta Kaffe, dotter af Bengt Kaffe till Seglinge och Elisabeth Jonasdatter Bure till Burevik. 34 ättlingar lefde 1854.

Han dog 1751.

(Källa: Adelsmatriklen.)

ULFSTAND.

Ulfstand eller *Ulfstond* är ett namn i vår medeltids heraldik på spetsar (cuspides) eller trianglar (triquetræ) af annan färg än sköldens; och vi möta Svenskar, kallade af andra med detta namn; men om den danska släkt, som blef så namnkunnig med det namnet, under medeltiden inträngt i vårt land, är ovisst. Väl läses i Skåne under Jens Holgersson Ulfstands jättebild i sten:

Jæk ær en kempe stærk och stoor.
Fra Gulland jæk till Skone for;

men Gotland var ej svenskt, då Jens Ulfstand (1485 ell. 87) hade det i förlåning. Danskarne valfärda ännu till Glimminge slott och måta de tre alnar tjocka murarne omkring den 41 alnar långa och 15 1/4 alnar breda salen, som utgör tredje våningen, der huset är 30 alnar högt; betraktande stenbilden af den gamle Danske Amiralen eller Vikingen eller Sjörofvaren med egna skepp, hvilken byggde "huset", hvars like Molbeck ej finner i Norden; men *svensk* var ej den märkvärdige mannen. Hans son Arvid, den längste man i Danmark på sin tid, tillhör oss ej heller; hans sonson Holger Börgesson till Örup stupade på svensk jord för svenskt svärd. Med den siste af ätten, Axel Melchiorsson Ulfstand, nedlades det danskt-skånska Ulfstands-vapnet i grafven uti Lunds domkyrka.

I Upland har Kröningsvärd (Dipl. Dalecarl. Supplem. Tab. XLV) träffat en släkt Ulfstand under 15:de och 16:de seklerna. Lasse Larssons till Hessleby son Thomas, dennes son Lars och dennes son Peder skrefvo sig till Årby och Hallqvad, alle väphare. Lasse Ulfstands svärfar lefde 1436, Peder Ulfstands dotter Anna blef gift 1542.

Blott en man af den släkt, som förde *tre Ulfständer* eller Spetsar (från venster till höger) i Sverige, har vunnit historisk ryktbarhet. Ehuru mera känd under ett s. k. vedernamn, har han dock hos flere af våra Författare, Celsius, v. Troil etc. benämnts efter sitt släktvapen, så att *Ulfstand* i registren hänvisar till honom, hvarför vi äfven under detta namn anse rättast att honom anföra.

ULFSTAND, PEDER JOHANSSON GALLE.

I Peringskölds Mon. Ullerak. p. 220 läsa vi: Peder Gallo af en adelig slägt, som förde Ulfständer till sköldemärke, hvaromkring denne herre hade inskrifvit sitt namn: *S. Petri Johannis* . . . I Ulf's i Trosastaden sigill af 1389 (n:o 14 i Dipl. De la Gard. 1^a Lund) läses omkring de tre Ulfständerna: *S. Wl. Vlst:son*, hvilket synes angifva att Ulf's fader kallat sig Ulfstand, möjligen en dansk, som således bar ättenamnet, förrän Henrik till Gläminge och Skabersjö i Skåne använde det. En Ulf Magnusson förde Ulfständer i skölden 1384 (n:o 7 bland Stjerneldska Dipl.). Peder Johanssons förfäder äro oss dock obekanta. Redan 1487 höll Magister Petrus Johannis Galle (den från Gallien hemkomne?) föreläsningar öfver Aristotelis logik och sednare öfver hans fysik vid Upsala Universitet, der ännu anteckningar, gjorda vid dessa föreläsningar, förvaras bland de äldsta handskrifterna*). Han var således en af våra äldste filosofer, och bör utan tvifvel räknas bland våra lärdeste män i katolska tiden, och en Upsala-Professorernas prydnad vid första uppsättningen. På en annan bana, än der Jens Holgersson Ulfstand i Skåne var "stark och stor," finna vi hans samtida med Ulfstandsvapnet i Sverige utmärka sig för styrka och vinna anseende för storhet. Men ättemärket blir af begge äradt. Dr Peder blef Cantor i Upsala 1512; kallar sig Scholasticus eller S. Theol. Professor 1521 och blifver slutligen den siste katolske Erkedjekne i Upsala, enligt Peringsköld. Han kallas dock Scholasticus ännu 1526 och kallar sig sjelf 1531 *Sacrae theologiae trinitatis Professor*. Nämnes allmänt Doctor, utan att man vet hvar han promoverats; men då Messenius kallar honom *Gallus*, synes en antydning gifven, att han i Galliens hufvudstad eröfrat sitt lärdomsnamn. Han hade äfven vid Strengnäs Domkyrka en präbenda.

Då Konung Christiern ville låta kröna sig i Stockholm, kallade Erkebiskopen G. Trolle Dr Peder med flera Kaniker från Upsala, för att dervid biträda Erkebiskopen. "Doctor Pedher uppsatte sedan jemte Domprost Göran (ej Roos, utan Tre Rosor) och Cantor Er. Geting den berättelse om blodbadet, som är aftryckt i Skand. Handl. 2:a D. Berättelsen författades på herr Göstaf Erikssons, Gubernatorns, begäran,"

*) Dudiks (Forsch. in Schw. p. 318, 319) Petr. Johannis, som skrifvit öfver Aristotelis Fysik m. m., är ett sekel äldre.

uppsattes möjligen af den bland de tre, som mest användes då något lärdt var i fråga. Författarens svenska sinnelag är ej att betvifla. Han önskar Guds hämd öfver oskyldigt blod, beskrifvande huru de inestängts i ett trångt rum då Matts Gregersson och Vincentius bortfördes. "Och blefve vi i förbemålde rum den natt utöfver i sorg, bedröfvelse och stor ångest." Frågan om Svenskarne voro kättare (för deras motstånd mot Erkebiskopen), besvarades af dem efter Evangelium och andeliga rätten, och de lupo ut att förhindra Konungen att fullkomna en så oredlig och grym gerning, som han länge betänkt, då de fylldes af en osägelig sorg och räddhåga. Mäster Didrik (Slaghök) hotade dem då, så att de gingo in i sitt rum igen, bedjande Gud med gråtande tårar. Först efter blodbadetingo de gå ut af slottet.

Då Konung Gustaf julade i Upsala i slutet af 1524, lät han der D:r Peder och Olaus Petri auställa en disputation rörande den då s. k. hæresis Lutheriana. D:r P. var lärd och till lynnet stilla och lugn. Anjou anmärker med skäl, att denne må hafva ansetts såsom landets skickligaste kämpe att föra pennan och ordet till Romerska Kyrkans försvar, efter han mer än en gång inkallades på banan. Den slugaste af katholska partiet, Biskop Hans Brask, var tydligen misslynt med D:r Peder, som inlät sig på disputeringsfältet, liksom han anförtrodde honom sitt missnöje med Erkebiskop Johannis Magni eftergifvenhet för K. Gustafs uppmaning till Bibelförsvenskning. Sedan sände Konungen d. 4 Dec. 1526 D:r Pedher tio spörssmål, hvarpå han önskade skriftliga svar till julafton. Han ansågs skyldig att svara, "efter, skrifver Konungen till honom, J ären en Doctor i den heliga skrift och hafven fördenskull studerat, att J skolen veta undervisa oss lekmän om slika stycken, de oss nyttige äro att veta till vår sällighet." Den 27 Jan. 1527 sände honom Brask J. Ecks i Tyskland utkomna Enchiridion adv. Lutherum, tydligen till hjälp vid controversen. Dessa frågor och D:r Pedhers och Mäster Olofs svar äro tryckte 1527 före d. 14 Maj; omtryckte i U. v. Troils Handl. i D. Striden är senast och redigast skildrad i Anjous Kyrkoreformationshistoria I: p. 185—203. D:r Peder rådde ej för att hans skyddling, Påfvedömet, hade så svaga sldor; men det är hans ära, om han fyndigt och med vackert språk sökt försvara det då bestående. Och det har skett ej så sällan. T. ex.: "Detta spörssmål," svarar D:r Peder, "söker knuten i säfven, der ingen knut är."

Som prof på den gamla och nya dogmatiken i sjelfva

grundläran må vi i korthet framhålla D:r Pedhers svar på frågan (Olaf Petri svar känna vi alla):

"Om människan kan varda salig för sina förtjensters skull eller af blotta Guds nåd och barmhertighet?"

Till detta spörsmål svarade D:r P. så: Menniskans förskyllan är deraf allenast, att Gud skickar henne till att göra någon god gerning, då han gifver henne nåden till att fullborda henne efter hans skickelse och då han gifver henne lön. Och det sker genom människans fria vilja, hvilken Gud rör med sin nåd. Annars räknades icke gerningarne människans vilja till, att Gud gifver människan lön för sina gerningar, som profeten säger: "Du gifver hvarjom och enom lön efter sina gerningar;" utan så vore, att Gud bereder af sina enkanterliga misskund och barmhertighet människan vilja till att göra goda gerningar, till hvilka Gud har skickat henne. Och i sådana måtto, då är vår förskyllan af Guds nåds misskund och barmhertighet, som S. Paulus säger: Guds nåd är evärdeligt lif, med hvilka ord S. Paulus gifver oss tillkänna, att Gud af sin misskund drager oss till evinnerligt lif. Men efter det att lönen gifs människan för hennes gerningars skull, som Gud hafver af sina nåd skickat henne till, för thy hörer lönen, som är evinnerligt lif, nådena till. Af allt detta, som nu sagdt är, beslutes, att människans förskyllan är först och främst af Guds skickelse, af hvilken Gud hafver gifvit människan dygd (kraft) af sin nåd och misskund, till att få det Gud skickade henne till, än af människans vilja är människans förskyllan, för den skull att Gud hafver rört henne med sin nåd. Här af följer, att af våra goda gerningar blifver icke Gud pligtig att löna oss, (mer) än han blifver sig sjelfvom, i det att hans skickelse skall fullkomnas. Nu hafver han skickat att människan, görandes goda gerningar genom sin vilja, hvilken Gud hafver rört med sin helga nåd, skall få evinnerligt lif; ty säger S. Petrus: lägger eder vinn om att J genom edra goda gerningar gören eder kallelse (och) utkoran vissa och stadiga. Af dessa föresagda ord och skäl är bevist, att människan blifver salig först och främst af Guds nåd och (sedan) af sinom gerningom, för det att de hafva förskyllan af Guds nåd och barmhertighet." Vål kunna vi tröttas af D:r Pedhers garrulitas senilis, som behöfver hundra ord, der tio kunnat bättre uttrycka meningen; men vi må erkänna, att der det gäller en Bibeldogm, bevisar han, efter förmåga, af Biblen och ej af Patres. Här hafva funnits hela generationer i Lutherska tiden, som helst hört D:r Pedhers dogmatik predikas, och derfor också fått

höra den såväl af Erkebiskopar, som hjälpprester. Det är denna D:r Pedhers lära, som influten i Psalmboken gjort så mycket buller bland dem, som ännu stå på Olaf Petri ståndpunkt — numera — så påstås ju — en liten sect bland svenska bönder, som kallas läsare. De prestes, som säga att bönderna äro enligt Sveriges lagar orthodoxa, blifva vanligtvis såsom häretici af hierarchien undanträngda — nu som i D:r Pedhers bästa dagar. Vår s. k. fortsatta reformation har således varit en cirkelgång, der man återkommit till utgångspunkten. Anjou anser att D:r Pedher vid detta täflingspelet har varit omkring 70 år gammal. D:r Pedher och Joh. Eck befullmäktigades af Jöns Laurenzson den 15 Juli 1537, att som procuratorer å Upsala stifts vägnar bevista det möte, som i Strängnäs skulle innan årets slut hållas^{*)}. D:r Peder var vid förordnandet ej i Upsala. Han dog detta eller följande året omkring 80-årig och begrofs i Upsala Franciscanerkloster. Vid slutet af sin lefnad synes han hafva vunnit sympathier för det gamla hos de medbröder i Kapitlet, hvilket förut i theologiens artikel de magistratu politico hållit med Konungen, men nu började finna denne reformaterna något hårdhänt. Derom se *Wänga-ätten*: Jöns Laurenzson p. 301. Eck var nu verkligen i Sverige, för att vid D:r Peders sida tala å Upsala Domcapitels vägnar på ett provinciamöte. Men Konung Gustaf sof ej vid tillfället. Den gamla katolska oppositionen blef tystad genom allvarliga ord, och dog: Jöns Laurenzson af Wänga med gåfvor i händerna och bön om Kungens förlåtelse på läpparne, samt D:r Pedher Ulfstnad "af sorg." Petrum morsque dolorque necant, sjöng Messenius, tilläggande:

Lärde, så Daniel sagt, som stjernor lysa i himlen,
Ack med hvad ljus skall ej då Pedher nu stråla hos Gud!

Men den nya oppositionen — reactionen — tystades genom blodiga dödsdomar, och reactionen stannade, börjad till förmån för den af Biskop Hans Brask så ofta beklagade kyrkans frihet. "De världslige Furstarnes papism," som han och hans anhang fruktade mer än de andlige Furstarnes svärd, blef dock för landet och folket gagneligare. Vi äro, vi välsigna Gustafs energi och vishet, men vi böra göra rättvisa åt dugligheten och nitet äfven hos den tidens conservative, bland hvilka D:r Pedher var en pelare af första ordningen, ehuru, då grunden sjönk och hvalfvet nedstörtade, pelaren måste brytas och ramla. Messenli sång öfver detta "helgon" börjar (i öfversättning):

^{*)} Mon. Uller. p. 196. Celsii G. I:3 hist. I: p. 314.

Galle han kallad blef, men han egde ej galle i lynne.

Ikke hans vedernamn pregel åt menniskan gaf.

Ädling i snille han var, och ej ensamt ädling i börden.

Sånggudinnorna rikt ammat med nektar hans själ.

Doctorgraden han vann och lager smyckade pannan;

Främste Leviten till slut i vårt Upsaliska chor.

Då uti högkathedern han satt, för den blomstrande ungdom

Öppnar han lärdomens schackt, tyder han lifvets mystère.

Har du skådat en Tupp i striden med höken? Då såg du

Galle som Påfvens tolk, gå mot Olaus i strid.

Skrifter: Anteckningar vid Petri Johannis Galles föreläsningar öfver Aristotelis logik och fysik. (Fants Observ. selectæ P. VI. p. 58). Berättelse om K. Christierns tyranni i Stockholm, uppsatt af Jöran Domprost, Peder Galle Scholasticus och Erik Geting Cantor i Upsala. Doctor Pedhers skäl och bevijs . . . Doctor Pedhers svar på de tolf spörsmålen, tryckte, jemte Olai Petri svar, Stockholm MDXXVII.

(Källor: Messenli Scand. Illustr. T. IX. p. 48. T. V. p. 17. — Troils Kyrko-Reform. Handl. I. D. — Anjous Kyrko-Reform. Hist. I. D. — Thysellii Handl. — Fants Observ. sel. P. VI. — Peringskölds Mon. Uller. p. 211. 220. — Alla våra Rikshistorier, som hunnit in i reformationstidkvarfvet och specialhistorier om Gustaf I.)

ULFSTÄNDER, TVÅ RÖDA, HENRIK CARLSSON.

Erkebiskopen i Upsala 1383—1408, således under den tid, då Kalmar Union slöts, Henricus Caroli förde, enligt våra äldre författare, två röda Ulfständer, en heraldisk försvenskning af Giron's. Han var född Herre till Gårdsby nära Wexiö, der ruiner af ett stort herresäte ännu utvisas, hvilka innesluta en fyrkant af 80 alnars sidor, med inkörsport åt norr, liggande på en otillgänglig höjd, omgifven af 3 sjöar och kärr. Herr Carl i Gårdsby sände sin son Henrik att studera i Paris. Hemkommen blef han Kanik i Wexiö, sedan i Upsala, såvida ej 2 Kaniker med namnet Henrik Carlsson blifvit förblandade. Säkert är att den Henrik Carlsson, som blef Kanik i Upsala, med Wendel till prebende, blef Erkebiskop i Upsala 1383, reste sjelf till Rom att få pålig confirmation, som utföll den 10 Jan. 1384, "efter ansenliga gåfvor." Likaledes, är säkert att den Henrik Carlsson, som var Kanik i Wexiö, blef der Vicarius 1356 in oeconomicis & consistorialibus, under det Biskopen Mag:r Thomas Johansson var upptagen med S. Birgittas klosteranläggning o. d. "riksvårdande angelägenheter." Men han såges 1366 hafva

blifvit ordinaris i Wexlō, då deremot Erkebiskopen ej såsom Biskop i Wexlō, utan Kanik i Upsala och Curatus i Wendel blef Erkebiskop. Då Dipl. Svee. hunnit denna tid, blifver frågan lätt att reda. Af *Stenstad* och *Lisasläkten* säges Gårdsbysonen hafva varit, men denna släkt har ej namn i vår historia.

ULFÅSA-ÄTTEN, ULF GUDMARSSON OCH HANS MAK
DEN HELIGA BRIGITTÅ, CARL ULFSSON, BIRGER ULFSSON.

1. ULFÅSA-ÄTTEN, ULF GUDMARSSON AF.

Tibell bibehåller med allt skäl i sin Riddarlängd det af ålder kända ättenamnet *Ulfåsa-ätten*, till hvilket han hänför 6 Riddare.

Som Ulf Gudmarssons stamfader uppgifva genealogerna en *Ulph Glugh*, g. m. Gyda, en dotter af Ebbe Skialm, hvilken var en af Hviderna. Fru Gyda var således syster till K. Sverker II:s drottning *Benedicta*, samt faster till Erkebiskop Anders Suneson i Lund, hvilkens ben vi i våra dagar sett och hvilkens skrifter vi ännu kunna läsa. Om denne Ulfåsa-ättens stamfader veta vi föröfrigt blott att han förde i skölden 2 nedantill sammanvexta hjorthorn (af guld); den blå skölden var beströdd med 16 guldorber eller besanter; på den krönte hjelmen 2 hjorthorn af guld (Dansk Adel. Lëx. I. D. Tab. 33. n:o 90). En Ulf Glugs dotter var, enligt *Canutius* (de Nobilitate Danica, manuscript på Lunds Bibliothek), förmäld med Norska Kungen Swerre, hvilket föranledde hennes bröder att med mycket manskap hjälpa sin sväger vid ett uppror. Som Ulf Glugs söner nämnas *Gudmar Glugh*, *Ebbe Glugh*, hvilken kallas Fältherre, *Nils*, *Ingwor*, *Laurids*, hvilken stupade i krig, och *Henning*. En *Måns* af den förnåma släkten förde ett helt *hjorthufvud* i sitt vapen. Hans son *Gudmar Månsson*, Lagman i Westergöthland, var gift med en dotter af Folkungen Elof, Ulf Jarls son. Riksråd redan 1292 (R. L. III. n:o 183). Lübecks borgare kräfde hans borgen, bland andras, då Hertig Erik på vägen till Rom 1311 i Lübeck länste en större penningesumma (Dipl. Sv. n:o 1838). 1312 d. 15 Aug. bevittnade Gudmarsson legifer, att Hertigarne Erik och Waldemar meddelade Lübecks borgare och andra handlande rättighet att fritt befara floden *Newa*

ända till Nowgorod samt Hertigarnes områden å Svenska kusten (Dipl. Sv. n:o 1860). Samma år afslöts en ägotvist mellan Lagman Gudmar och Domprosten Bengt i Skara (n:o 1867, 68, 96). Då stridigheter uppstodo i anledning af Hertig Eriks förmäling med Norska konungadottren Ingeborg och Danska Kungen, och nämnde Hertig mötts i Helsingborg 1312, beslöts att hänskjuta saken till afdömande af skiljomän, då på Hertig Eriks sida valdes Hertig Waldemar, Biskop Carl (Båt) i Linköping, Birger Pehrsson, Lagmannen i Upland, och Gudmar Månsson, Lagmannen i Westergötland; skiljedomarne skulle mötas i Falkenberg och det ovillkorligen åttas som de i saken ådömde. Lagman Gudmars söner upp- togo 1322 sitt modernevapen, lejonet, men ej de 3 balkarne. Sonen *Magnus Gudmarsson*, (af hvilken man finner äldre sig- giller med hjorthufvudet och yngre med lejonet) upplät jemte brodern *Ulf* åt sin svärfar Birger Pehrsson, i samråd med Hertig Waldemar m. fl. släktingar såsom Knut Magnusson, dennes broder Gustaf, Ingvald Advoc. Stockholmensis, m. fl., vården om döttrarne Catharinas och Birgittas egendom. S. å. delades dock arvet efter fru Ingeborg medelst *s. k. lut och kafa*.

Magnus Gudmarsson till Loholm var Riddare 1341. Lagman i Westergötland 1340. *Ulf*, som var gift med Birger Pehrssons dotter Birgitta, förde, liksom brodern, först hjorthufvudet, sedan lejonet. Nämnas som väpnare 1316, som Riddare 1328. R. R. (R. L. III: 247). Lagman i Nerike 1330. Nedlade sedan sina embeten och följde sin maka på hennes pilgrimsresor, derom vi få närmare upplysning i den vida märkvärdigare makans biographi. Ingick i Alvastra kloster, der han dog d. 12 Febr. 1344.

2. ULFÅSA-ÄTTEN, BIRGITTA *af*.

Herr Ulf Gudmarssons af Ulfåsa maka Birgitta, detta helgon af världskunnigt namn, var dotter af Uplands Lagman Birger Pehrsson och Ingeborg Folkunge (se längre fram, bokstafven A. ÄNGLAÄTTER, C) *Tvenne* (Ängla-) *Wingar*, h) *Nedvända*).

De fleste som tecknat hennes minne, hafva antingen velat uppbygga sina läsare genom att i den bästa dager ställa äfven det vidskepliga, eller roa dem genom att i löjlig dager framhålla hvad en protestant måste bele, sedan man

upphört att anse nödigt att förfira sig mot villfarelser af dylik art. Tertium datur!

Vid teckningen af Birgitta vilja vi fränräkna allt, som tillhörde hennes tid, hvilket träffas snart sägdt hos en hvar af hennes samtida, och blott bemärka det, som hon har framom sin tids allmänna opinion. Vill man begabba tron på t. ex. Mariemjölken i Arras o. d., så kan man i vår tid skälligare anfälla Erkebiskopen Drost v. Vischering, som sedanast förevisade Christi rock, än en nordisk qvinna i 14 seklet. Den egenhet hos Birgitta, som tillhör hennes personlighet mer än hennes tid, är visionär-egenskapen. För sjelfva denna förmåga må vår tid väl ej häna någon, utan blott betrakta den som ett uttryck af personens poetiska gärfva, — vår tid, som har oräknelliga visionärer genom spritens inverkan på hjernan. Hvem har ej träffat deliranter, som äro så fullt och fast öfvertygade om verkligheten af de grodor och pad-dor och ormar, hvilka de se kräla på golfvet, och de svarta hundar och korpar, som omge dem, och de djeflar, hvilka de höra tala, som någonsin S. Birgitta kunde vara öfvertygad om verkligheten af den Gudathron, de kransar af englar, som visade sig för hennes själs ögon med så stor liflighet, att hon trodde sig se dem med de kroppsliga synorganerna? Huru högt ur poetisk synpunkt stå ej både S. Birgitta i katolska och Svedenborg i protestantiska tiden, öfver desse vår samtids visionärer, hvilka, att tala med en, "som gått i förstånd så långt som gås kan," hvarken lefva i Gamla eller Nya Testamentet, utan i 19:de århundradet!

Den likhet må väl dock antagas, att visionärerna äro i ett tillstånd af psychisk abnormitet, ty kriterier på theopneustiskt ursprung kunna hvarken Birgittinerne eller "Nya Kyrkan" eller den chroniska alcoholismens hierophanter framvisa, att ej nämna Mormonchefen Joseph Smith.

Vi taga således S. Birgittas syner blott ur esthetisk synpunkt.

Ur denna stå hennes i främsta raden bland visionärers, jemnförlliga med, stundom öfverträffande Svedenborgs, ojemnförlligt öfverträffande alla våra af M. Huss skildrade eller af biographen antråffade deliranters ärligt bekända syner; det må ha sin grund i hennes själs anlag, eller i det våld af en mildare art, som vållat hennes visioner, i jemnförelse med det våld mot hjernan, drickandet föranleder, ja till och med det våld metallurgen Svedenborgs experimenter må hafva utöfvat på hans hjerna, ehuru hans större kunskaper

och genl gifvit hans syner ett för vetenskapsmän betydelsefullare innehåll *).

Framom sin tid steg Birgitta i stort genom att i sin devotion främst vända sig till *Christus* i stället för den heliga Jungfrun eller andra helgon. Derigenom är hon reformationens *morgonrodnad*. Hennes fader vill väcka tanken på S. Trinitas och S. Virgo; hans consobrini ifra för S. Erici Regis & martiris miraculösa kraft; hennes bror ser i sjelfva döds-kampen S. Maria; men Birgitta stiftar en ördo S. Salvatoris. *Christus* ter sig oftast för hennes blick, i hänryckningens stunder, omkransad af englar. Hon nitälskar med framgång för *Biblens* öfversättning på folkets tungomål, och mer än en Bibelversion uppstod i våra Birgittinerkloster. Så uppgick reformationens *morgonstjerna*. Då Luthers röst först hördes, eröfrade den så hastigt sinnena i vårt land, ty Bibelversioner kunde finnas i de inflytelserikaste lekmännens händer, Biblen kunde läsas af kvinnorna!

Många *Bibelläror*, fördunklade i catholicismens natt, framtindra i hennes skrifter, t. ex. läran om tron, om Christi förtjenst, om fria viljan m. m. (Se Sveriges Sköna Litt. 2: p. 381.)

Och i *sedlighetens fordringar* öfvergick hon kanske alla, som blifvit kanoniserade af Påfvar. Utom sitt anseende såsom Sierska, hade hon sannolikt blifvit snarare lefvande bränd, än efter döden förklarad som helgon. Påfven och Kejsaren och Sveriges Konung och Christna världens presterskap måste tåligt höra från hennes läppar, hvad de förnekat sina samveten att uttala. Man minnes huru Johannes de Rupescissa och Wiclef behandlades af dem, som läto Fru Birgitta kalla Påfven oförmögen som en värkbruten till det godas utöfning, en själamördare, en Judas, en Pilatus m. m., och tyste fördrogo, när hon liknade prester vid lösa stenar i en svigtande mur, sjelfve tviflande på sin egen grund; dumma som åsnor, lättsinniga som skökor, like förrädare, som förslöa sina vapen förrän de gå ut i striden, o. m. s.

---

*) Man läse Professor Huss' *Alcoh. Chron.* n:o 141, jmf. med berättelserne huru mycket annat än alkohol kan framkalla symptom, analoga med dem, som tillhöra chronisk alkoholism. Biographiens författare har träffat de mest obildade, som kunnat berätta syner af ganska poetisk pregel, ofta af stor likhet med våra s. k. siarses. Fromma kvinnor, som vid någon rubbning af helsans harmoni se syner (vi alla se ju dylika i drömtillståndet?), kunna ofta erinna om S. Birgitta, churu hon utan tvifvel öfvergår alla kvinnor, som tällat på denna bana.

Män af *opposition* och *liberalism*, så prisvärde inför vår tid, må se till om de ha både det mod och den insigt, som utmärkte Sierskan, då hon anföll Konung Magnus, när han låtit locka ifrån sig Skåne, då hon skildrade hans odugliga ministere, då hon erböd sina söner till gisslan för penninglån, hellre än att kungen skulle betunga undersåtarne med nya pålagor. Ministrarne skulle säga Kungen: Ni har det sämsta rykte i hela riket, ni är edra tjenares och undersåtares för-rådare. Vi villja blott tjena er, om ni beslutar att förbättra edra fel och återköpa aballenerade provinser. Då Kungen ville vinna henne genom att bedja henne fråga Gud, huruvida han skulle gå ut i korståg, svarade den förståndiga Sierskan, att det vote bättre att han reste omkring i eget rike och undersökte huru rättvisan upprätthölls, huru och genom hvilka lagen skipades o. d., ty den, heter det, som vill omvända andra, bör börja med sig sjelf, således bättra sina fel, der-efter förmana sina undersåter till dygd, då de föreläses af sin Konungs exempel. Förgäfvess var ej sanningen sagd Konungen och hans gemål. I deras testamente voro 6,000 mark gångbart mynt gifna till Wadstena kloster — den största gåfva vår klosterhistoria kan framvisa, enligt C. F. Lindströms ord i hans förtjenstfulla edition af Wadstena klosterreglor. Och slutligen må vi upplysa, att uti ett Skandinaviskt S. Britas kloster *missionen*, det *fredliga omvändelseverket bland hedningar*, bebjertades, hvarvid vi finna de svage, för militia Christi ofarlige och derföre af korsridderskapet förbisedde Lapparne serskilt omhuldade. Abboten i Munkalifs *Brigittiner-kloster* i Bergen, Sten, som innehade embetet mellan 1408 och 1425, bidrog att hos Erkebiskopen i Upsala förorda den Lappska qvinnan Margareta, som sedan, tycks det, förordades af Decanen och Canonici i Upsala m. fl.; troligen samma qvinn, hvilken Drottning Margareta 1389 sände med ett öppet bref till Lapparne, tryckt i Troils handl. till Upplys. i Sv. Kyrkohist. I: p. 368—372. Hon hade i flera år rest omkring att med bön och tårar beveka Kung och Drottning, Erkebiskopar och Biskopar och Herrar i Danmark och Sverige. Brigittiner-munken anser att det *tilläfventyrs* ej var Svenska Erkebiskopen obekant, att Lappfolket, hvar till Margareta hörde, låg ännu i hedendomens mörker, och letar upp den tangenten, som väl borde finnas hos en Kyrkofurste, medlem af regeringen, att en stor del af Lappfolket hörde under Erkestiftet och erlade skatt till Svenska Kungen. Det var nog samt der-efter Konung Erik 1419 recommenderade hos Kapitlet i Upsala, en herr Torsten, hvilken redan predikade Christendo-

men bland Lapparne och der ernade bygga kapell. (Handl. rörande Skand. Hist. XXIX: 20 f.) En recommendator för den fromma Margareta erinrade, huru Gud genom Birgitta kunnat mycket uträtta, hvarför man ej borde misströsta om Guds välsignelse till Lappqvinnans arbete.

Vi erinra härvid (efter Codex diplomatarius Monasterii S. Michaelis Bergensis vulgo Munkalif dicti, conscr. a 1427, utgifven af P. A. Munch 1845, n:o 3), att bröderne uti detta norska kloster voro öfverhufvud svenskar, Notarien Petr. Simonis kallar sig Clericus Wexlonensis. Vi känna väl ej, hvad del S. Birgitta sjelf kan ha haft i Konung Magnus II:s 1340 utgifna frihetsbref för allom som å Christo tro, eller till Christna tro sig omvända vela på all mark och egor, som de togo sig i Lappmarken, hvarigenom tydligen äsyftades, att utsträcka Christendomen till detta polens grannfolk (Handl. rörande Skand. Hist. XXIX. p. 16); men hafva allt skäl att häri spåra denna ovanliga "hofdames" inflytelse. Sådant bör till Svenska qvinnans ära hugfästas, och hvarför må vi ej här påminna oss, att den Svenska qvinnan Christina skref ett bref till Ethiopiernas Konung med Abyssiniern Akalaxtus, hvilken 1653 kom till Sverige för att se Nordens prisade Drottning, deri hon uppmanade honom att bringa till blomstring i sitt land den Christendom han bekände? Detta hör ju ock till vår missionshistoria? (Catteau Calleville Dr. Christinas hist. I: 172.) Brevet är intaget i Archenholtz's Memoirer.

Vi anföra här blott att Birgitta föddes på Finstad 1304. Möjligen har barnet fått sin psykiska abnormitet deraf, att modren under det hon bar det under sitt hjerta, led skeppsbrott vid Öland, men med mycken möda räddades, såsom sannolikt synes, af den Hertig Erik, hvilken sedan ihjälhungrades på "Nyköpings gästabud." Starka sinnesrörelser må deraf ha verkats hos den fromma fru Ingeborg, som hörde en röst följande natten, sägande: du är frälst för det foster du bär. Birgitta var i tre år mycket svag och hade fel på tungan, så att man fruktade att hon skulle bli mållös. Efter modrens död 1314 togs hon emot af mostren Catharina, Riksdrotz Knut Jonsson (Blås) fru, der hon började få syner. En predikan om Christus såsom korsfäst, gjorde så starkt intryck på henne, att hon följande natt såg i en syn sin Frälsare blodig, och när hon frågade, hvi han så var, svarade han: det orsakar en hvar, som ej lyder mina bud. Blef gift omkring 1317. 1342 följde hon sin make till Compostella. Under hemresan från Spanien hade frun syner. Herr Ulf dög 1344, sedan han vid hemkomsten ingått i Alvastra klo-

ster. Sedan blefvo den sörjande enkans syner så märkliga, att Magister Matthias, Th. Doctor och Canonicus i Linköping, började skriva dem upp. 1345 uppmanade hon Doctorn att öfversätta Biblen på Svenska. 1346 blef hon Drottning Blancas öfverhofmästarinna, bestraffade hofvets synder och gäckades, särdeles af Konung Magnus, men lär det året begifvit sig till Italien, enligt äldre historici, fast Messenius uppgifver 1350. 1348 anlände hon till Rom, der hon såg på Roms synder med samma eldsblick som Luther 170 år sedan. 1347 instiftades S. Salvatoris-Orden, hvarpå sonen Birger hemvände för att befordre klostrets byggnad, men modren återkom sedan ej lefvande till sitt fädernesland, enligt fleres uppgift. Crantzius i Sax. lib. X. c. XIII. uppgifver deremot, att hon återvände hem för klosteranläggningen. 1348 gaf Konung Magnus Wadstena den klosterbyggnad hon önskade skaffa sin nya orden. Hon gaf sin Orden ett hus i Rom, som ännu 300 år derefter ansågs som ditkommande Svenscars hem, hvilka understöddes af de hyresinkomster huset dessemellan gaf. 1372 var hon i Jerusalem jemte sin dotter Catharina och son Birger, sedan Carl dött i Neapel. Birgitta dog i Rom d. 23 Juli 1373. Begrofs i Wadstena 1374, då klosterbyggnaden blef fulländad. 1391 d. 7 Oct. canoniserades S:a Birgitta i S:t Petri kyrka, då 30,000 lampor brunno. Skrinläggningen i Wadstena skedde 1393 på Trefaldighetssöndagen af 4 Biskopar. Silfverskrin fick man likväl ej förrän 1412, då ett dylikt i Wadstena aflemnades. Sten Bengtsson (Bjelke) hade beställt det i Stockholm, och dennes broder Thure Bengtsson aflemnade det efter hans död åt Conventet. Det vog 429 lödige marker. Johan III använde det till rikets gagn 1573, men lemnade klostret 1582 ett lika godt igen. Erkebiskop Abrah. Angermannus lät 1596 förstöra S. Birgittas monument och graf. 1599 lät Hertig Carl hemligen begrafva hennes ben. Sedan uppsöktes dessa eller andra ben och lades i en låda för att visa resande. Biskop Filentus beslöt vid en visitation 1764 att innesluta dem inom jerndörr med starka låsar, jern och mårlor. En nyckel skulle förvaras af Pastor, en af Borgmästare, med svårt ansvar för Klockaren om han ej flitigt eftersåge det inga "konstgrepp" dervid sig tilldrogo. Skrinet gafs under riksdagen 1766 till Wadstena klosterkyrka. Se A. Askegrens och Pehr Kylanders berättelse, Stockholm 1806. En armpipa af S. Birgitta har sedan, om vi minnas rätt, kommit till K. W. H. A. Akademiens samlingar. 60 år efter hennes död funnos öfver 40 Birgittinerkloster i Europas olika länder.

Först 1595 utvisade Hertig Carl nunnorna ur Wadstena kloster. En Abbedissa fanns ännu i Gustaf III:s tid. Ett adligt jungfrustift, med pensioner från Wadstenafonden, är Sveriges 13:de stift, bestående af fröknar.

Skrifter: *Revelationes S. Brigittæ*, efter hennes berättelser uppsatta af Dr. Matthias. Libb. I—VII. (Handskriften af Dr. Matthias egen hand anses finnas kvar i Wolfenbüttelska Bibl. Matthias har varit biträdd af Petr. Olai, Prior i Alvastra och Spanska Biskopen Alphonsus. En pergam. handskrift på Svenska förvaras på Skokloster, en på Kongl. Bibliotheket i Stockholm. Begge defecta. Anses vara Clas Rynings på Konung Carl VIII:s uppmaning gjorda öfversättning af latinska originalet och icke S. Birgittas egen uppsatts, hvilken legat till grund för en latinsk öfversättning. Dessa *Revelationes S. B.* äro sedan öfversatte på en mängd språk. Latinska öfversättningen är tryckt i Rom 1475. 1488, i Lübeck 1492. 1500. Nürnberg 1517 etc.) — S:ä Britas böner (sägas vara den enda svenska skrift, som är öfversatt på Arabiska). — Råd till sonen Birger, i *Genealogia Brahea* 1647, De la Gard. Archiv. III. p. 102. — *Viridarium celeste S. Birgitte*, öfversatt på latin af Jöns Budde, den flitige Bibelöfversättaren i Nädendal. — Wadstena klosterreglor, utgifne af Fornskr. Sällskapet 1845. (Må härvid erinras, att Wadstena kloster var troligen första inhemska egaren af ett tryckeri. För att kunna trycka *Birgittæ Revelationes*, köpte munkarne ett tryckeri, som uppbrann i Wadstena 1495. Ol. Celsii de Coenob. *Birgitt.* p. 41.) Vår extraordinärt noggranne G. E. Klemming har i Dec. 1854 utgivit efter Sierskans handskrifter: A. Den H. Birgittas Uppenbarelse om Kyrkans tillstånd. B. Jungfru Marias råd och varningar rörande K. Magnus Eriksson (1630?) (med facsimilia).

Om *Catharina Ulfsdotter* må erinras, att detta 4:de barn af Ulf Gudmarsson och Birgitta Birgersdotter föddes 1336; uppföddes i Råseberga kloster. 1350 giftes hon med Ridd. Eggert von Kürnen, men förblef virgo enligt pactum antenuptiale. Hon reste till Rom 1355; blef derunder enka 1358. Följde sin mor till Jerusalem. Återvände med modrens lik 1374, då hon, som af barudomen varit allvarligt from, strängt straffade de Tyske Korsriddarnes lösa lefverne. Mottogs i Linköping af Biskop Nicolaus (Elsifs skald), der predikan hölls. Kom sedan till Wadstena. Återvände till Rom 1375. Var i Neapel 1376. Återkom till Wadstena 1380 i Mars. Dog 1381. Kanonisation, men blott för Skandinavien, beslöts 1479. Skrinlades den 2 Aug. 1489. 1506 utsträcktes hennes canonisation till alla världens Birgittinerkloster. 1513 d. 25 Nov. utsågs till festdagen, på hvilken predikades på svenska af flera. (Se längre fram: Örnefot, Jac. Ulfsson.) Men just detta predikande på svenska förjagade snart all helgondyrkan i vårt land.

Skrifter: *Sielinna troest. Membran.* af 165 blad på Kongl. Bibl. i Stockholm.

S:a Birgitta hade med sin man, utom döttern *Catharina*, sönerne *Carl* och *Birger*, som blefvo äldre, och *Gudmar* och *Bengt*, som dogo unge, samt döttrarne *Märeta*, gift med 1:o Riddaren *Sigvid Ribbing*, 2:o Ridd. *Knut Algotsson*, *Cecilia*, gift med 1:o en Riddare, 2:o Konung *Magni Lifmedicus Laur. Johannis*, 3:o *R. R. Bengt Philipsson Ulf*; samt *Ingeborg*, nunna i *Riseberga*.

2. ULFÅSA-ÄTTEN, CARL ULFSSON.

Carl, som var Riddare 1348 och Lagman i Nerike redan 1347, nämnd i Diplomer 1354, 60—68. *R. R. (R. L. III: 247)* kallas i acter hos *Sartorius Karolus Ulfson van Wulfasun* och hos *Ericus Olai Carolus de Ulfasum (Ulfåsum = Ulfåsa)*. Gift med 1:o *Karin Gislesdotter*; 2:o *Gyda* från Norge, 3:o *Karin Kettilsdotter Glysing*. En son *Ulf* dog ogift, en son *Carl* dog som *R. R. (R. L. III: 394)*, gift med en *Cath. Sture*, kallas en man af stor lärdom och stort anseende bland forskare (*Diar. Wadsten.*). En dotter *Bengta* dog som nunna.

Både *Carl* och *Birger* följde sin moder på vägen till Jerusalem, sedan de kommit till henne i Rom. *Carl* var klädd i ridderlig prakt, *Birger* i samma enkla anspråkslösa stil, som den fromma modren och fromma systemen. Påfven sade därför till *Carl*: du är världens barn, men till *Birger*: du är modrens son. *Carl* hade silfverbälte, så tungt, att Påfven ansåg för nog bötadt, då fråga var om det syndiga deri, att bära det, men modren bad Påfven skilja honom vid synden (fåfänglighetslusten, som gaf honom viljan att det bära); hon skulle sedan skilja honom vid bältet. Han bar dessutom fating och halsband och hermelins kjortel, öfverstickad med djur, så att, "naar han gick äller rörde sik, syntes somme djuren varit all lifwandis oc som lupo op och somilk nidh och hafde hvart djuret ena förgylta klokko om sin hals och en gull ring i munnen" — enligt *Chronic. Margarethæ Wadst.*

I Neapel intog han så Drottning *Johannas* af Sicilien hjerta, att hon ej blott förlät honom att han vid audiensen kysste hennes mun i stället för fötter (enligt bruket), utan ville hafva honom till make, fastän han var gift. Det heter, att *Birgitta* sade förslaget vara omöjligt, helst *Hr Carls* fru lefde, men Drottningen svarade, att hon ej skötte derom, utan skulle hennes vilja ske. Att andra ansågo *Carl* farlig, har syntts troligt af hans kort derpå, dock efter 15 dagars sjukdom, följande död, dervid modren med skäl tackade Gud, som fört hennes son ur svåra frestelser. Märkligt må det

dock anses, att en fru Britas bror måste fly undan Sveriges krona och dö i ett fremmande land, och att sonen dör i ett fjerran beläget rike och derigenom räddas från det frestande anbudet af en Drottning's hand, om ock ej af en kungskrona. Drottning Johanna lät med stor ståt honom begravas den 12 Mars 1372 i Neapels Domkyrka. Modren följde i processjonen, men gret icke. Björnståhl kunde ej om denna kärlek och död finna ett ord i Neapolitanernas inhemska skrifter, ehuru de i sina anekdotsamlingar ej skonade Drottning Johanna.

Otroligt är att herr Carl utan vink af Drottningen haft en djershet, som synes kostat honom lifvet. Drottning Johanna (I) af Neapel var af de lättfärdigaste seder, ett bevis på de politiska äktenskapens fara. Hon förmäldes 7-årig med Anders af Ungern. Hon anklagades sedan att ha hängtt sin gemål 1345, och hon tog sedan en misstänkt medbrotsling Ludvig af Tarent 1347 till gemål. Hennes sväger från förra äktenskapet, Ungerns Konung, förjagade henne ur hennes hufvudstad. Ludvig dog 1362 och Johanna förmälde sig nu med Jacob af Majorca, hviken dog 1372, hvarefter den bedagade enkan 1376 förmälde sig med en Öfverste Otto von Braunschweig. Hon mördades 1382. Af hennes öden kan man visst antaga möjligheten af berättelsen. Kungafränkan Birgittas son, Nerikes Lagman ("Princeps Nericiæ") kunde väl vara så värdig som en Öfverste för ett af Johannas värfvade regementen. Men ungdomsyrsel var det ej. Johanna, för andra gången enka, var 46 år, och herr Carl, för tredje gången gift, var Birgittas äldste son, då han kan vara född i hennes 16:de år, eller 1320, således 52-årig vid tillfället. Sannolikt hoppades Johanna, att genom den inflytelserika Birgitta kunna få bundsförvandter mot sina dödliga fiender, hvilka ej slutade, förrän de hunnit straffa henne med samma slags död, hon ansågs ha beredt sin första gemål. Härvid inlöt ock det anseende Birgitta egde för börd bland sina samtida. Rud. Hospinianus Tigrinus i föllanten de origine ordd. Monastic. Equitumque Milit 1587, kallar henne Regina quondam Svetiæ Neritiæ, citerande Volateranus, Polydorus, Trithemius, Palmerius, Balæus etc. Längre ned heter det: Vidua germana Svetiæ Principis. Som Lagmännen i Sverige väl ansågos motsvara Furstar i andra länder, och Sveriges Konung var fru Britas sysslingsson, sjelf erkännande släktskapen, och far och farfar och make och söner voro Lagmän, uppstod lätteligen den jemnlighetskänsla hos den tidens utländska Furstar, hvarmed de mottogo fru Birgitta och hennes söner.

4. ULFÅSA-ÄTTEN, BIRGER ULFSSON.

Birger synes ej bland Riddare förrän 1355, — 8 år sedan än brodern; men mellan 1370 och 1391 äro få år, derunder Tibell ej träffat honom nämnd i Diplomer. Lagman i Nerike synes han blifvit efter brodern Carls död; men var Lagman i tio Härader 1381, 82.

Efter Carls död blef Birger sin moders enda stöd. Han följde henne in till Grekiska Kejsarinnan, der anbefallningsbref af Neapels Drottning framgafs, han ledsagade henne till Syriens Konung, der anbefallningsbref lemnades från Kejsarinnan i Constantinopel. Och snart stod han vid hennes sida i den heliga grafven. Der blef ett högtidligt ögonblick, för hvilket äfven vår upplysta tid kan känna ett deltagande. De 8 Franciscanermunkarne, som 1336 fått grafvens vård sig anförtrodd, framträdde och höllo Gudstjenst och utdelade nattvarden till Birger, som derefter infördes i det innersta rummet, i den heliga grafvens kyrka, der man sjöng: Veni S. Spiritus. Guardianen sporde honom derefter: Hvad söker du här? Birger svarade, sedan han fallit på knä: att bli vår Herres Jesu Christi grafs riddare. Och han förband sig att offra lif och gods för Christus och hans rätte bekännare, att ej deltaga i orättfärdiga krig, slem vinning och dueller, att hjälpa enkor och faderlösa, afhålla sig från svordom, drycken-skap, köttens lustar, misstänkta ställen och personer af dåligt rykte, vara ostrafflig inför Gud och människor, besöka Guds-tjensten, förmåra gudaktighetsöfningar m. m. Nu gafs honom riddarsvärdet, som välsignats, och Guardianen (d. ä. grafvens vårdare) sade: Och du Birger Ulfsson! var en trogen och tapper, en god och stark Jesu Christi och Hans helga grafs Riddersman. Nu spände modren om honom det bälte, hvarvid svärdet fästades. Och han böjde sig derpå ned öfver den helga graföppningen, hvarvid Guardianen sade: Jag dubbar dig till den heliga grafvens Riddare, i Guds Faders, Söns och Helige Andes namn. Amen. Nu hängdes om hans hals en kedja med ett hängande kors uti. Sjöngs så: O Gud! vi lofvom Dig. Sedermåra stod Riddaren vid sin moders sida, då hon förmanade Påfven och Kejsaren och Konungar, och efter hennes död var det sonen Birger som skaffade många hennes lifstankar bestånd. Han reste mer än en gång mellan Wadstena och Rom, inuån klostret af den nya Frälsares Orden uppreste sig i Wadstena. Han förordnades af Konung

Magnus till klosterbyggnadens syssloman, och såg ett kloster uppstå, der både gossar och flickor kunde få undervisning i Christendom och lärdom och slöjder. Derunder skötte han, när han var i Sverige, sitt lagmansembete, sannolikt efter modrens råd: "döm så din jemnchristen som du svara vill för Guds eviga dom." Hjelpande efter samma moderliga råd husarnt folk och faderlösa barn, låtande Christi pina, som han led för våra synder, vara sig allan tid i hjertlig ihågkommelse. Sjelf hörande till Brigittinernas skriftställare, såg han redan före sin död många böcker skrifna i Wadstena, och den som nu läser vårt Fornskriftssällskaps handlingar, och de *Scriptores cultum culturamque respicientes*, hvilka herr Prosten och Riddaren Rietz utgifvit, kan ej längre anse denna inrättning i Wadstena för ovigtig med hänseende till vår litterära utveckling. Flera nunnor och abbedissor kunna nämnas såsom författarinnor. Vi erinra oss Anna Fickesdotter Bylow, död som abbedissa i Wadstena 1519, hvilken *slägttafsta*, uppsatt på Hans Brasks begäran, trycktes af Peringsköld. Se Stjernmans *Gynæceum Sveciæ literatum*; Stockholm. Magaz. 1780 p. 211. Der införes äfven Margareta Olafwsadotter (Natt och Dag), K. Carl VIII:s systerdotter, död som abbedissa i Wadstena 1486. Hon har skrifvit en *chronica* om S:a Birgitta, som utgafs af Er. Benzeliuss 1710. Och af herr Birgers trötta steg ha många ännu gagn i vår tid, — från dessa gamla krigare, hvilka ur Wadstena Krigsmanshus få en kaka som är dryg, om ock liten, till sjelfva de adliga jungfrurna i Wadstena stift, hvilka ha sin inkomst af religiösa anslag utan besvär i kyrkans tjänst.

Skrift: Vita s. Legenda cum miraculis Due Katarine Se Memorie filie Birgitte de regno Svecie. Tryckt i Stockholm troligen före 1510. Se Schröders Incunabula artis typographicæ in Svecia p. 16.

—N.

ULLÉN, PETRUS.

I sin tid var Professor Ullén inom mösslägret en stor ryktbarhet. Vi vilja upplifva den förgätnes minne.

Han föddes bondson i Ångermanland, Nordingrån socken omkring 1700, blef student i Upsala 1719. Magister 1729. Docent 1729. Philos. Adjunct 1732. Log. & Metaph. Professor 1736. Prest 1740, sannolikt för att kunna väljas till riksdagsman s. å. inom ett contract, der hans svärfar varit häradsprost. Det var V. Helsinge Härad, som till och med åtog sig bestå hans arfvode. Hattarne Celsius och Beronius

ifråde mot ett val, som förutsatte valbarhet hos en, som ej var berättigad att själf välja. Deraf kunde ock, hette det, uppstå lika många riksdagsmän som contractor. K. M:t "infortrade handlingarne" och Ullén för först till Stockholm och "intriguerade," hvarvid K. Fredriks favorit Archenholtz var honom behjelpig; för sedan till riksdagen, der man behöfde honom och han mottogs af ståndet, liksom han godkäfts i Dom-Capitlet, der Mössorna voro flertalet. Vid riksdagen måste Archenholtz räddas. Ullén synes dervid hafva varit verksam utom protokollet. Archenholtz vann lifvet, men med pris af friheten — "för evigt." — Den evigheten blef dock, som vi veta, ej så lång. U. var Rector 1744. Blef quintus Theologus och Kyrkoherde i G. Upsala 1745. Den sista seger, som dock följdes af ett nederlag, hvilken U., länge ansedd som Mössornas Caput i Upsala, vann, var i början af 1747, då Regeringen ville hafva Kronprinsen vald till Cancellor efter C. Gyllenborg, men Ulléns parti, 12 röster, kallade R. R. Åkerhjelm, under det Kronprinsen, som dock utnämndes, blott fick 7. Derom se R. R. S. Åkerhjelm's biographi längre fram. Ullén dog d. 22 Maj s. å. Han var liten till vexten, puckelryggig, med qvicka ögon. Förenade med det eldigaste snille ett sundt och redigt omdöme. På sin tid stod han högt i allmänna omdömet såsom lär, och egde studenternas oinskränkta förtroende. Hattpartiet deraf mot ansåg honom för null i det lärda samhället, men i det politiska fähuset — i Dalins smak taladt — hette han *Stor-svarten*, som sades vara ofantligen stark i ryggen, så att, när något stort lass skulle uppåt backarne, måste han alltid spännas före; men fick han det väl i gång, så lät han de andra få sin del att draga. Han sades vara så vig, att han kunde vända ut och in på sig, än se ut som en häst (Hätt), än som en ox (Mössa). Han förvillade länge Inspector (Canzlern C. Gyllenborg), innan denne visste om han skulle ställa honom i fähuset eller stallet. Men det röjde sig slutligen. Inspector kunde sedan aldrig lida honom. Fähus-katten (Archenholtz) jamade efter Ulléns noter. — Ullén var flitig kathederskarl. Disputerade om Leibnitz's princeps scientia d. å. metaphysiken; om hans idea mundi optimi (Theodicé), om atheismens och fatalismens inre samband, om natura infiniti, om skillnaden mellan sensation och imagination, om Theologens behof af filosofiska insigter; han undersökte, huruvida principium rationis sufficientis upphäver själens frihet; han utredde om här gifves en determinata contingentium veritas; han förfäktade de gudomliga attributer-

hans inkomprehensibilitet o. d. i *hundra* dissertationsparticulas. Och den tiden voro theologi och filosofi de 2 stora ljusen på den akademiska lärdomshimlen, hvilkens zenit var cathedra superior.

Ullén var g. m. Sara Christ. Clewberg, Prosten i Bollnäs N. Clewbergs dotter, således svåger med N. Chr. Clewberg, Th. Professor i Upsala och C. A. Clewberg (Presidenten Baron Eedelcrantz's fader), Theol. Professor i Åbo. Sonen *Martin* blef sjöman. *Catharina* blef g. m. D. Hollander, Handlande i Uleåborg. *Hedvig* blef g. m. Fänrik A. F. v. Walden (måhne Svedenborgaren F. H. v. Waldens föräldrar?).

(Källor: Upsala Stifts herdaminne. De la Gardieska Arkivet XVI. D.)
—N.

ULLMAN, ERIK ERLAND.

Vi anföra här ett namn, som säkerligen är för våra flesta läsare obekant, ett namn, hvilket, så vidt vi känna, ej träffas i någon af våra vitterhetshistorier. Och tåkval nämne vi en författare som, om icke i värde, dock till tiden är en af de förste på ett fält der vägarne numera korsas sig och författarne, eller författarinnorna, äro otaliga.

Erik Erland Ullman, son af kyrkoherden i Torp, Udde Ullman, föddes den 18 Sept. 1749, Student i Upsala 1768. Af Landshöfdingen Frih. Hamilton kallad till huspredikant, prestvigdes han i Stockholm 1771. E. o. bataljonspredikant vid Lifregementet till häst 1776. Tog pastorexamen i Upsala 1782, med approbatur i hufvudbetyg. Samma år, den 4 Augusti, kyrkoherde i Torp af Carlstads stift. Honorarie prost 1808. Kyrkoherde i Ed 1809. Prost öfver Vestra Dal 1811. Dog den 18 Jan. 1821.

Romanlitteraturen är numera den allmännast utbredda, näst andeliga upbyggelseskrifter, med hvilka den flerstädes täflar. Den förste Svenske romanförfattare var, såsom bekant, kyrkoherden i Upland Joh. Henr. Mörk. En af hans närmaste efterföljare var också en kyrkoherde, i Dal, E. E. Ullman.

I den tiden brukade Herrar Biskopar skrapa sina prester för skrifter i "verldsliga" ämnen: sålunda stod t. ex. prosten Gaslander i Westbo ganska hårdt inför biskop Osander, derföre att han i en "Beskrifning om Svenska allmogen" låtit införa en skildring af allmogens seder i Westbo. Ullman fann således rådligt att utgifva sina romaner anonymt. Men

att de lästs begärligt, vill synas deraf att de följde så tätt på hvarandra. Hans första arbete i denna väg var "den Svenska Fröken", Stockholm, 1780; och sedan följde flera, dels originaler, dels översättningar och efterbildningar, såsom närmare kan ses af hans här nedan angifne skrifter. Af de prof vi haft tillfälle se, visar det sig att den läsande allmänheten den tiden nöjde sig med bra litet och tarfligt. — Han utgaf äfven en veckoskrift "Nattbladet", som vi ej närmare känna, och hvilken efter få numror upphörde. — Vid genomläsningen af förteckningen öfver hans arbeten, kan man ej undertrycka den anmärkningen, att hon är ett besynnerligt bidrag till en prests meritförteckning.

I Hammerlins herdaminne yttras: "det vore om U. både såsom människa och embetsman mycket att berätta", men af detta myckna berättas snart sagdt intet.

Gift med 1:o Juliana Charlotta Drake, dotter af tull-inspector Drake i Stockholm; dog, barnlös, 1809. 2:o med Sophia Margaretha Gran, bruksinspectorsdotter från Werm-land.

[Namnet Ullman har i våra dagar burits med heder af två hans broders, prosten Magnus Ullmans i Onsala, söner, *Carl Adam U.*, hvilken kort före sin död kallades till domprost i Göteborg; och *Magnus U.*, ej längesedan död såsom prost och kyrkoherde i Uddevalla, författare till den i Sv. Litteraturföreningens tidning införda märklige recensionen öfver C. G. Rogbergs predikningar. En tredje bror, *Uddo Ullman*, collega i Göteborg, dog i cholera 1834.]

Skrifter: *Dissertatio de scientia politica ministro ecclesie necessaria.* Præs. Sleincour. Ups., 1771. — *Den Svenska Fröken.* Roman. Sthm, 1780. — *Prinsessans af Parthien lefverne och kärlekshändelser.* Översättning. Sthm, 1780. — *En Svensk Adelsmans äfventyr i utrikes orter.* 2:dra delen (1:a delen är af annan författare, hvilken ock sedan utgaf 2:dra delen). Sthm, 1780. — *Den Svenska Aktrisen.* Egen berättelse. Sthm, 1780. — *Den Svenske Aktören.* Sthm, 1780. — *Kärlek och Adeldom eller Hortense och Melite.* Sthm, 1780. — *Det olyckliga Fruntimret,* historisk och moralisk berättelse. Sthm, 1781. — *Jean de Calais.* Öfers. Sthm, 1781. — *En Svensk Grefves besynnerliga händelser.* Sthm, 1782. — *Nattbladet,* en veckoskrift. — Alla romanerna äro utgifne anonymt.

(Källa: Hammerin, Carlstads stifts herdaminne.)

UMBREISE, ERIK JOHANSSON, JOHAN ERIKSSON.

Se här en ridderlig och senatorisk släkt i Sverige och Norrige, med 7 Riksråder och 2 Riddare, af hvilken släkt

en är såsom martyrför sin konungskhet under striden mellan Konung och Aristokrati besjungen i vårt mångciterade Epos *Stora Rimchronikan*. Ättens namn skrifs på många sätt. *Stora Rimchronikan* berättar om Iwan *Vmreyssa*. Olaus Petri kallar denne *Umreese*, *Diar. Wadst. Ummeresa*, Jahn *Ulmereise*, men anför dock samtida senatsbref, der personen uppräknas, kallad *Ummereyse* och *Vmreyse*. Tibell skrifver *Umreise*, likaså Uggla i *Rådslängden*.

1. UMREISE, ERIK JOHANSSON.

Rörik Umreise (skrefs också *Unnareise*) var Riksråd och Riddare 1362. *Rådslängden* III: n:o 278. *Johan Umreise* d. ä. sannolikt den förres son eller bror, Riksråd och Riddare, 1375, hade dött före 1390. R. L. III: 326. Dennes son *Erik Johansson Umreise* möter såsom Riddare nära under ett halft århundrade i de af Tibell granskade urkunderna från 1373, t. ex. 1390—99, 1402, 1406, 1410, 1412, 1414, men omtalas såsom död 1425. Enligt de genealogiska tabellerna som tillhört Sturehuset och nu kommit med De la Gardieska donationen i Lund, p. 22, var E. U. gift med Märta Algotsdotter Sture, som var Bo Jonssons dotterdotter. Således var E. U. svåger med Gustaf Sture, Sten Sture d. ä:s fader, Håkan Top, Axelssönernas farbror m. fl. myndige män. Han hade 3 söner *Ketill*, *Johan* och *Magnus*.

2. UMREISE, JOHAN ERIKSSON.

Redan därför förtjenar denne svenske man att anföras, att hans befordran såsom Riksråd och hans användning såsom Höfvidsman i Norge är ett af bevisen, att under Unionen utländningar ej allenaingo intränga i Sverige, utan äfven Svenskar blefvo befordrade i ett af de andra Unionsriken. Detta förhållande bör rättvisligen bemärkas. Jahn i sin historia om Danmark under Unionskongerne anmärker att J. U. var en *Svensk*, ehuru i Norge naturaliserad Riddare. Den lärde Justitiarien J. C. Berg gör anmärkning mot Riddarevärdigheten, men ej mot svenskheten. En son af lagman Birger Pehrsson, Peter Birgersson, bemärkt omkring 1340 (R. L. III: n:o 209) liksom en dennes kusin, Magn. Benedictson bemärkt omkring 1319—34, voro också Norska Riksråder. Då i ett Norska

Riksrådets bref af 1440 Joh. Ummercyse nämnes den andre af de verldslige ledamöterna med 9 efter sig, så kunna vi sluta, att han då ej så nyligen inträdt i denna Rådskammare.

Hans minne ger ock anledning att eftertänka, om vi alltid kunna utan närmare pröfning upprepa vår Rimchrönikas skildringar såsom trogna häfdateckningar. Jahn, som granskat en stor mängd wrkunder och ej blott den ena sidans bulletiner om egna och motpartiernas bedrifter, berättar i sitt anförda arbete, huru, sedan Carl Knutssons svåger Nils Stensson (Natt och Dag) 1438 förlikt sig med Konung Erik, som utnämnde honom till Svensk Marsk, K. Erik, som sände Nils Stensson till Östergötland, befalde Joh. Umreise och Olof Bock, med den dem anförtrodda hären, att innesluta staden och anlägga på klipporna några fästningsverk mot Elfsborgs slott: huru allmogen i länet hyllade Konungen å nya, samt huru höfvidsmannen Thure Stensson på Elfsborg gjorde så hårdnackadt motstånd, att J. U. först efter 10 veckors belägring kunde tvinga honom till vapenstillstånd och den förpligtelsen att öfvergifva fästningen, om ej undsättning inom en månad ankomme. Så fick Thure Stensson (Bjelke) för sin person tillåtelse att begifva sig till Stockholm.

Härom berättar Rimchrönikan:

Konungen skref ok til Normän alla,
Elfsborg skulde the bestalla;
Ivan Vmreysa skulde Höfvidsman vara
Olaff Bock med honom ok fara:
The twa skulde alla Nordmän lyda
Ä hvat the them bjuda
The gjorde strax som Konungen bad
Ok ryckte för Elfsborg i stad,
Vid sexhundrade Hoffmän ok ej mera,
Thertill Köpstadzmän ok Bönder flera,
Ok byggia Barfrijd pa Skinnareklippa,
Svurö Elfsborg skulde ey slippa.

Slutet på belägringen beskrifves på följande sätt:

Thure kom på en äng Elfsborg när,
Manlika sökte Nordmän thär
Bade med armbyrst ok swa med spjut
Ok hade mange kärrebyssor uth.
Thure gaf ej ther a acht,
Han sökte them med kraft.
Illa gafvos ther Nordmän vider
The fullo swa mange döda nider
Somma fullo a knä i samma stund,
Bade sta sik för lijff ok sund,
Sömna flydde äth skog ok mossa,

The glömbde både säck ok Possa,
 Harnisk ok Waria hvat the ther hade
 Epter sig i skogen lade
 Ivan Vmreysa af Skinnareklippan vände:
 S(v)ara Svänke epter honom rände,
 Han sprang strax i sida Bata,
 The ey kommo snart in the vordo vata;
 Vål trettio vthan för Baten hängde
 Swa s(v)ara Swenske then trängde.
 The pa Barfrijdet woro, bode sta sik för lijf ok sund
 Ok gingo aff i samma stund.
 Vid tu hundrade ther slogo ok griipo,
 The andre noga undslippo.

Af utgången kan man ej sluta, hvilkendera skildringen är närmast sanningen; ty som äfven Danskarne snart uppsade K. Erik tro och lydnad, uppträdde en ny herre till Elfsborg och stridigheterna upphörde för någon tid. Det är visst troligt, att K. Eriks anförare J. U. måste i det inbördes kriget utstå mycket ondt för sin trohet mot en oduglig kung; om han också ej nödgades fly från det belägrade Elfsborg så hufvudstupa som Rimchronikan framhåller. — Detta skall hafva tilldragit sig 1439.

I början af Juli 1440 beslöt Norska Riksrådet att sända Rådsherrarne Joh. Umreise och Kolbjörn Gærst, jemte Biskopen i Opslo och Prosten i Bergen till K. Erik, som nu vistades på Gottland, dervid afsigten var att stödja, men också råda Konungen. I ett nytt bref, skrifvet den 23 Aug. s. å., nämnes J. U., den andre bland de världslige ledamöterna. Men af ett rådets tredje bref af d. 10 Febr. 1441 får man veta, att J. U. dog innan afresan, att de 3 sändemännen begåfvo sig åstad, men hindrades att genom Sundet begifva sig till Konungen, då de 2 vände till Norge åter. Redan den 19 Aug. 1440 begrofs J. U. i Wadstena med sin maka i en och samma graf^{*)}.

*) De, som flästa uppmärksamhet på sinnebildsskriften i sigillerna, torde tillse, om Umreiserna hade lika ättmärke, som en *Erik Johansson eller Jönsson*, hvilken är intagen i R. L. III: no 505. I en genealogi är han, gissningsvis, upptagen såsom son af Johan Eriksson, belägraren af Elfsborg 1439. Denne Rådsherres sköldmärke och hjälmprydnad kallas af Uggla *Signum Nitri*. Ett dylikt kallas fibula cinguli i Feustelns Wapenkunst Leipz. 1744 och i Wappen-Calender utgifven i Nürnberg 1765, p. 104. Men Ashmole i det klassiska foliantverket The Institution, Laws and Ceremonies of the most noble Order of the Garter, London 1672, visar oss den ordenskedja som fördes af Riddarne of the *Lilly in Navarre*, der R. R. Erik Jönssons ättmärke förekommer i kedjan, liksom "Anglahowederna" i både vår gamla och förnyade Seraphimer-Orden. Figuren är en cirkel, men derinom $QD = 500 + 500 = 1000 = M$. På

(Källor: Rådelängden. — Stora Rimchrönikan. — Jahns Danmark under Unions-Kongerna, samt Bilagan n:o 7. — Olaf Petri Chrönika. — Diarium Wadetenense.)

UNGE, OLOF von.

V. Amiral Olof v. Unge säges vara "en af de få, hvilka på K. Carl XII:s tid lyckades att förvärfa sig någon hjetle-ära till sjös." Då vi fästat kanske för stor uppmärksamhet på Carolinerna till lands, böra vi rättvist bemärka sjökrigens utmärktare män.

En Inspector Olof Olofsson Unge g. m. Kongl. Factorn på Jäders bruk Peter Schaeys dotter Margaretha, hade i sitt äktenskap 7 (af Lohman i Arboga Känning) uppräknade barn, deribland en Carolin till lands, Öfverste Lieut. Peter Unge, som var en af K. Carls vakt i Bender, och en Carolin till sjös, Olof, som föddes d. 24 Maj 1672, blef Volontaire under Amiralitetet 1690, deltog i utrikes krigstjenst och bivistade flera sjöslag, blef hemkommen, Underlieutenant 1697, begaf sig sedan ånyo till Portugal, derunder han blef Öfverlieutenant 1699, hemvände, blef E. O. Capitaine 1700, var på flottan, som då inlöpte under Köpenhamn, der han visade "activitet och munterhet", fick befäl vid öfvergången från Carlskrona till Lifland, blef ordinarie Capitaine d. 9 Oct. s. å. Bedref också transporter från Sverige till Reval och Dantzig 1701 och 1702. År 1709 kommanderade han fregatten Phoenix, då han en gång med 300 man lopp in till Ingermanländska kusten, bortjagande Ryssar från retranchementerna så hastigt, att magasinet, 6 stycken och 4 mörsare efterlemnades, hvaraf U. vann beröm "för tapper och god conduit." År 1710 anförtröddes honom örlogsskeppet Westmanland, med hvilket han alla år gick till sjös, dels då hafvudflottan var ute, dels ensam med kryssningar och isynnex-

det sättet tryckte man länge *Mine*. Ashmole upplyser, efter säkra källor, att figuren är ett *M. made after the fashion of a Saxon Capital*. Den angelsaxiska runan M. liknar 2:ne D med halfoirklarne ställda mot hvarandra. Och M. betyder Maria. Inom ovalen, som är kedjans "Hängjande", ser man en *flower de lis* af guld. Lilium var ett Marimepithet i Cantilenerna. Liljeorden i Navarra stiftades af K. Garcias VI af Navarra 1048 och gafs för bragder i kriget med syfte att jaga Mohrerne ur Spanien. Har en svensk med sin bildning från Tykland der eröfrat denna sinnebild och öfversatt Cirkelns eller Ordensteeknets namn med Umreise? Ett liknande ättmärke förde i Norge Lagretsmannen på Lom Thorald Berdorsen 1435-44 (n:o 143 bland sigillaftrycken i Norska Saml. IV D. 1 h.).

het 1711 och 1714 i Dec. och Jan. månader med transporten till Wismar under Amiral Wattrangs öfverbefäl. Blef den 5 Sept. 1712 adlad (n:o 1465). Den 6 Aug. 1715 Commendeur; 1722 d. 4 Oct. Schout by nacht; 1734 d. 21 Jan. v. Amiral, sedermera tillika Commendant i Carlskrona. Dog under det han blivstade gudstjensten i Carlskrona amiralitetskyrka d. 22 Maj 1737. Hans maka, R. R. G. Palmfelts syster Catharina Palmfelt, hade dött redan 1726, om hvilken död berättas i uppbyggelseskristen: "Sannfärdig berättelse om en Svensk adelig frus saliga död och afgång af verlden," utgifven 1727.

Sonen Gustaf v. Unge var Lieutenant vid K. Amiralitetet 1737; en dotter, Sophia Maria, var gift med Capit. C. G. v. Feillitzen; en dotter, Charlotta, g. m. Capitainlieutenanten J. v. Bornemann. Dottren Ulrica var 1737 ännu ogift. 1763 adopterades v. Amiral O. v. Unges broders, Öfv. Lieut. P. Unges son, Peter Otto, också Öfv. Lieut., hvilken ätt ännu fortlevver.

(Källor: Adliga matriklar. — Lohmans Arboga Känning. — Lästboms Höfd.-minne.

UNGIUS, JOH. PETRI,

Superintendent i Kalmar 1611, — som "deltog personligen i stadens försvar, derunder man hörde honom med klar röst utdela ordres bland krigsfolk och borgerskap, då han tillbakaslog flera anfall och eldade med sitt exempel till mod och ansträngningar," — förtjenar att ihågkommas.

Han var född i Hultsjö i Jönköpings län omkring 1570. Fadren Petrus Petri Ungius var i K. Eriks tid prest på Skeppsflottan, har troligen 1559 följt K. (electus) Erik som hofprest till England, och var ännu hofpredikant i K. Johans tid. Riksdagsman 1590. Satt Kyrkoherde i Hultsjö "i hela 50 åren." Sonen Johan studerade i Wexiö, Upsala och Wittenberg, der han blef Magister, fick K. stipendium vid mötet i Upsala 1593, blef Rector Scholæ Cathedralis (ej trivialis), således Consistorialis i Wexiö 1597, redan 1600 gift med 1:o Helena, dotter af Borgmästaren i Nyköping Magnus Johansson (en J. Gothrænus, Smol., skref dervid vers), och blef sedan g. m. Margareta, hvilken fader Nils var Kyrkoherde i Bringetorfta, således syster med Professor Isr. Bringius i Upsala. Domprost i Wexiö 1603, då han i veckopredikningarne utlade hela Genesis. Superintendent i Kalmar

d. 30 April 1607. Fick på Örebro riksdag 1611 rätt att viga prester, "efter som stichtet i sig sjelft stort är och ofta i hastighet fordras af honom predikanter på skeppsfloktan." Var ledamot i en Comité till kyrkoordningens af år 1572 revision. K. Carl IX betygade Superintendenten sitt särskildta välbehag för hans uppmaningar till trohet, gifna krigsfolket, då han under belägringen gaf sig in på slottet. Då fästningen genom Sommes förräderi gifvit sig, kände U. sin fara och begaf sig till Rumskulla lediga pastorat, hvilket han innehade till 1614, derifrån skötande Kalmar stift, dit Tuna läns och Sewedes prosteri hörde till 1627, då en del af Kalmar län lades till Linköpings stift. Under sommaren 1612 ofredades U. äfven i Rumskulla af Danskarne, som bortröfvade all hans egendom. K. Gustaf Adolphi's bref af den 24 Nov. s. å. confermerade honom tionden utan alla utlagor, till en ringa ersättning för det lidande, honom öfvergått. Han hade s. å. den 2 Oct. hållit prestmöte i Lönneberga med dem af sina prester, som kunde der samlas. På Öland sköttes superintendenturens pligter af Kyrkoherden Birgerus Theodori i Gerdslösa. Vid K. Gustaf Adolphi's kröning 1617 sjuknade U., hemfördes och dog i Kalmar, der han begrofs i stadens kyrka. Biskop Petr. Jonæ Angermannus i Wexiö höll likpredikan. Hans porträtt, väl måladt, pryder Kalmar Domcapitels sessionsrum. Hans enka blef gift med den lärde Prosten i Weckelsång Arv. Tiderus. En dotter Brita blef g. m. N. Eschilli, sedan Superintendent i Kalmar; Catharina blef g. m. L. Wallerius, Prost i Högsby; Elisabeth med psalmsångaren Prästen Laur. Laurinus i Häradschammar. En son Petrus Ungius blef L. L. O. O. Lector i Kalmar.

Skrifter: Epigramma posthumum in Ethicam Christianam Cl. D. Laur. Paulini Gothi. Strengn. 1621. 4:o.

(Källor: Clerus Calmariensis. — Ny Smål. Beskrifning. — Håhl's Linköpings stifts herdaminnor.)

UPMARCK, JOHAN,

se Rosenadler, Johan, XII B. p. 203 följ.

UPPSTRÖM, ANDERS,

är född på Hammarby Bruk i Gestrikland och Öfvensjö socken den 29 Juni 1806. Föräldrar voro dagakarlen Erik Uppström och hans hustru Catharina Andersdotter. Redan tidigt

visade gossen håg och lust för boken; men då föräldrarna sjelfve saknade tillgångar att låta honom erhålla någon högre undervisning, blef han af församlingens presterskap, i synnerhet af Commministern Lars Backmark, till det bästa recommenderad hos numera afidne brukspatronen *Thore Petré* *), som beredvilligt åtog sig att blifva ett stöd för den medellose gossen, ett åtagande, hvars uppfyllelse både då och allt framgent låg brukspatronen nära om hjertat. Gossens föräldrar kunde derföre låta inskrifva sin son i Gefle trivialskola, hvilket skedde höstterminen 1818. Tre år derefter blef han intagen på Gefle Gymnasium, och efter ytterligare tre år student i Upsala höstterminen 1824. Förestod sedan i två år tvenne nybildade folkskolor, den ena på Hammarby bruk, och den andra i Presthytte by, Thorsåkers socken. Tillbragte derefter några år dels med egna studier både i Upsala och i hembygden, dels ock med conditionerande. Constituerades till Collega i första afdelningen af Upsala Cathedralskola från och med den 1 Maj s. å. och ordinarie Collega derstädes den 30 Juli 1834. Fortfor med undervisningen i första afdelningen till slutet af vårterminen 1843; transporterades sedan till tredje afdelningen. Constituerad Adjunkt i Rectorsklass af samma Cathedralskola den 10 Sept. 1845. *Linguae Gothicae Docens* vid Upsala Academi, med bibehållande af adjuncturen vid Cathedralskolan, den 21 Dec. 1850. Undervisar, såsom Adjunkt, i Grekiska och Hebreiska. — Herr U. har gjort sitt namn känt genom värderika arbeten på ett i Sverige förut endast af högst få (egentligen endast Benzelius och Ihre) odladt kunskapsfält, nemligen genom sina förtjenster om den moeso-gothiska litteraturen. Det var allom bekant, hvilken rik skatt, ensam i sitt slag, Upsala Univ. Bibliothek eger uti den s. k. Codex Argenteus; men dess värde var på långt när icke till den grad känt och erkänt, som det blifvit genom Herr U:s lärda flit och forskningsmödor. Af de tvenne arbeten, som utgöra frukten af hans studier åt detta håll, utgafs "*Aivaggeljo pairh Matpau* eller Fragmenterna af Matthæi Evangelium på Góthiska jemte Ord-förklaring och Ordböjningslära," såsom Academisk Afhandling

---

*) Detta vare sagdt *Thore Petré* till berömmelse, under det nu så mången, som anser sig vara *a man of Things* dömmar så hårdt om de *men of Sounds*, öfver hvilkas död man lyckönskar sig. Men skulle riksdagen af 1854 kommit till de resultater, som vunnits, utan att stormen Anckarswärd och jordbäfningen Petré och elden And. Danielsson — i hvilka alla var så mycket *ljud* —, ej gått förut? *Suum cuique*.

i Upsala 1850. Denna afhandling belönades af Svenska Academi-
 en med den mindre guldmedaljen s. å., samt erhöi en fördelak-
 tig anmälan i 2:dra quartalhäftet af Rudelbachs och Guerickes
 "Zeitschrift für die gesammte lutherische Theologie und Kirche"
 Leipzig 1852. Det andra arbetet "*Codex Argenteus sive Sacrorum
 Evangeliorum Versionis Gothicae Fragmenta*, Upsalæ MDCCCLIV"
 för hvars utgifvande, jemte undervisnings meddelande i Gö-
 tiska språket, U. i trenne*) är åtnjutit det af Rikets Ständer
 till befrämjande af sådana studier, hvilka ej tillhöra de egent-
 liga undervisningsämnena vid rikets Universiteter, beviljade
 anslag, stort 600 Riksdaler banco årligen, utom lösen för ett
 visst antal exemplar, som till Kongl. Ecclesiastik-Departementet
 aflemnats, belönades af Svenska Academi- en den 20
 Dec. 1854 med det kungliga priset (300 R:dr Bco). Utgif-
 varen vederfors dessutom sednare på aftonen samma dag den
 äran att från den vidtberömda Germanologen Jacob Grimm
 få emottaga ett längre bref, meddeladt genom Kongl. Biblio-
 thekarien m. m. Rydqvist, hvaraf början må meddelas: "Herrn
 Andreas Uppström zu Upsala Jacob Grimm. Innige freude
 und überraschung hat mir die glückliche ausführung Ihres
 Ulphilas gemacht, welchen ich durch herrn Rydqvist erhalten
 habe und wofür ich herzlichsten dank erstatte. Wer gedacht
 hätte es sei an dem unsterblichen texte nichts mehr oder
 nicht viel mehr zu thun, den widerlegt Ihre arbeit, aus
 der neue und glänzende berichtigungen hervorgehen. Nun
 tritt auch Schweden wieder in den seit Ihre fast verlassenen
 kreis dieser philologie zurück, welche unsere urphilologie
 heilszen kann, und zeigt sich des kostbaren besitzes des C. A.
 von neuem würdig. Wie erwünscht ist bimampjon ἐκφυ-
 ρησίαν &c. &c. Berlin 12 Decemb. 1854" **).

U. blef den 1 Juli 1839 gift med *Maria Charlotta af Uhr*
 (f. 1812), dotter af f. d. Löjtnanten vid Kongl. Arméens flotta,
 Grosshandlaren i Gefle Isak Wilhelm af Uhr († 1843) och
 Fredrika Charlotta Eneroth († 1846). Barn: Maria Fredrika
 Catharina (f. 1840); Andreetta Charlotta Wilhelmina (f. 1842);
 Anders Erik Wilhelm (f. 1844); Carl David Theodor (f. 1846);
 Robert Vitalis (f. 1847); Gustava Mathilda (f. 1849); Hjalmar
 Fredrik (f. 1850).

Skrifter: Utom de i texten anförda: *Uppsatser och recensioner i Bos
 och Frey*, stundom blott med signaturen U—m.

(Källor: *Eskildta meddelanden*.)

C. W. S.

*) Under ytterligare 3 år beviljades samma anslag d. 25 Jan. 1855.

**) Denna Cod. Arg. aftryck har dock verkställts med latinska, ej, så-
 sonf uti in- och utländska tidningar uppgifvits, moesogöthiska typer.

URNE, CHRISTIAN, KNUT.

1. URNE, CHRISTIAN.

Å n:o 22 bland vår adel intogs 1664 en släkt, som i Danmark haft ett stort anseende. Men vi lära bland svenskar räknat blott 2 af detta historiska namn, Christian och Knut.

Saxo omtalar en *Uhrn* ex nobili familia danica, hvilken år 810 sändes till Kejsar Carl den store, då riksgränsen mellan Saxar och Danskar skulle bestämmas. Man har sedan ej träffat hans namn i de samtida anteckningarne rörande fördraget mellan Kejsar Carl och K. Hemming. I de franska annalerna kallas en af sändemännen *Turdimule*, hvilket Dahlman läser *Tykmule* "d. ä. tjock i mulen eller käftan." Vi veta ej om Saxo i ett dylikt appellativ funnit en Uhrn (; ty nog hafva många af släkten varit äfven i ordet djerfva män), eller, der andra t. ex. läsit Orm, han tyckt sig finna Uhrn. Ole Worm fann "de Urners" vapen — ett afhugget grått örnelår med gyllne ben och klor, rödt i snitten — på en Lolländsk kyrkogård, der familjgravven i forntiden skall hafva varit. Liljegren såg deremot i vapenbilden — en brinnande ugn, hvilken han ansåg föreställa skärselden, hvarur en menniska sig höjer. (Runlära p. 135). Det är således bäst att lemna de urgamle Urnerne i kritikens skärseld. Historien hinner blott till Saxos tid. En *Claus Urne* var Drottning Dagmars hofmästare 1210. En *Carl Johansson Urne* var Riksdrotzet Christer Nilsson (Wases) dottersons dottersson. "Store Herr Jörgen (Urne)" hade 10 herrgårdar, och 23 barn i 3 äktenskap, deribland den märkvärdigaste inom ätten, *Lage Urne*, Rikscanzler, Doct. Juris, Biskop i Roskild 1509, haft den äran att af Biskop Nordin anses såsom sammansmidare af Saxo. En *Claus Urne* till Belteberga, var Artium Magister, Domprost i Lund och Landsdomare i Skåne, Dansk Riksråd, med 10 barn, död 1562. *Lave Urne* till Bosarp var Höfvidsman på Elleholm, Landsdomare i Skåne, musicus, ingeniorum Amator.

"Christian Urne föddes d. 26 Maj 1626 på Kronobergs slott. Fadren *Jörgen Urne* var Befallningsman i Christianstad, slutligen Riksmarsk, modren Marg. Marsvin. Jörgens fader *Axel Urne* var Rikscanzler. Dennes far *Knut Urne*.

K. Fredrik I:s Råd, var en son af "store Herr Jörgen." Christian U. ärfde efter sin mor Marsvinsholm, Snårestad och Hunnestad, då modren dött 1650. Fadren, som skref sig till Aslöf, dog 1642. Då Chr. Urnes skånska gods genom Roskildska freden kommit under svenskt välde, skyndade han icke att hylla Svenska Kungen, hvarför godsen confiscerades och gäfvps till Riksamiral G. O. Stenbock. Marsvinsholm taxerades då till 734 tunnor hartkorn. Då efter freden skånska adlen fick sina gods åter, ville Stenbock behålla hvad han fått. Dock såg han att köp blef nödigt. Efter 732 tunnor hartkorns afkastning bød han 22,020 R:dr. Men Chr. Urne vardt ifrig svensk, blef Öfverste för Westerbottens regemente och räddade sitt Marsvinsholm. "Hans befordran, skrifver Barfot, bevisar såväl hans förtjenst på en tid, då verklig tapperhet allena banade vägen till krigsbefäl, som hans anseende, då honom såsom (nyligen) dansk anförtröddes en så vigtig beställning. I denna befordran framlyser vederbörandes politik, som ville förbinda sig en betydande herre, men likväl aktade sig att placera honom annorstädes än i en landsort, der hans naturliga tillgifvenhet för Danmark ej skulle kunna lända Sverige till förfång. Hade följande tidens regering alltid på lika sätt bemött Skånes invånare, så hade man aldrig på någondera sidan haft anledning till klagomål."

Vid riksdagen 1664 se vi Chr. Urne näst efter Ebbe Ulfeldt vara pådrifvaren till den högre plats, skånska adlen fick. De, heter det, talade hvarandra i munnen. Skånska adlen bör därför i stor berömmelse hålla dessa herrar, hvilkas förtjenst det hufvudsakligen blef, att Skånska adlen snart kom till jemnluk ära och lycka med den gamla Svenska adlen. De ofrälse kunna tacka herrar E. Ulfeldt och Chr. Urne, att den skånsk-danska adlen vardt så decimerad. Ty genom att lemna rum högt upp i andra klassen åt några få magnat-slågter, vardt adlen försonad och vunnen. Den stora skaran af låg-adel, ja t. o. m. senatorisk utan stor rikdom i Skåne, blef aldrig introducerad. Och derpå vann Sverige ur alla synpunkter.

Chr. Urne dog på Marsvinsholm den 24. Mars 1667. Han hade då i 13 år varit gift med Ida Daa, dotter af Riksamralen Clas Daa. Hon var född 1622 och dog på Marsvinsholm 1668. Båda äro begrafne i Balkåkers kyrka. Plåtarna å kistorna hafva uppsatts i choret, sedan grafven ifyllides. Han lär dött barnlös, och slöt sjelf sitt adliga nummer. Egendomen såldes till Holger Thott.

2. URNE, KNUt.

Den "store herr Jörgen" hade en broder Lave till Belteberga, som säges vara den förste Urne i Skåne. Han är K. Christiern II:s man, 1523, Riddare och Landsdomare i Skåne, död 1530. En hans ättling *Knut Axelsson Urne* egde Axelvold och Möllarp, då Skåne kom under Svea väld. Denne var en af de herrar, som undertecknade Malmö recess. Och dessa subscribenter af 1662, så förgätna af dem, som njuta förmånerna utaf denna frihetsvinst, vunnit åt ett eröfradt landskap långt efter seger och fredsslut, borde evärdeligen äras af ett landskap, som med större bördighet än det gamla Sverige, hvilket bestått blodet och myntet till segren, drager ännu så väsendtligen lindrigare *skattebördor*. Man jemnföre ett kronohemmans inkomster och skatter i Skåne och Småland! Det gamla Sverige kan deremot afundas de lycklige *aristokraterna* deras eröfrade "privilegier." Hvarje "enormt" egendomsvärde i Skåne har en ej ringa förklaring i — Malmö recess. — Men U:s efterkommande voro släta hushållare. Den siste dog i största fattigdom i ett gatuhus i Kågereds by, hvilket egaren af Knutstorp af barmhertighet lät honom bebo. En hans syster, enka efter Borgmästaren i Helsingborg B. Pihlerona, reste ännu 1730 omkring på herre- och prestgårdar som stortiggerska — den sista Urne i Sverige.

(Källor: Barfods Skånska märkvärdigheter. — W. Thams Riksdagshist. — Anförda skrifter.)

U R U P, ERIK PEDERSSON.

Detta, i Danmark så utmärkta, namn skymtar man knappt inom Sveriges historia, utom der flendtliga anförare af detta namn framstå i blodig åminnelse.

I Rådslängden af Uggle införes *Erik Pedersson Ugrop*, Vapnare 1456, Höfvidsman på Örebro s. å. Död 1457. Han säges hafva fört i vapnet en sparre och på hjelmen 2 horn. Men ett sådant vapen förde en Nisse Pedersson, Foghat på Opensten, i sigillet: Nicolaws Petri S. Diplom. De la Gard. n:o 27. Han bevittnade, jemte Odde Ulfsson Härads höfding i Kind, 1413 på Braghnem ett inbördes testamente mellan makarne Giordt Götson och Helena Hindrixdotter. I Stiernmans Höfdingaminne anföras ej några fogdar på Oppensten.

Der hafva dock funnits *Nisse Pedersson* (Sparre), *Marquard Lingo* (Orm på bjelke) och *Mårten Grabo* (Lejon ofvan schacktaflad bjelke), hvilken senare öfverlemnade fästningen till Engelbrecht, som den förstörde. Men har här ej skett någon förväxling, så att Erik Pedersson Ugrops eller Urups vapen beskrifvits efter ett Nisse Pederssons? *Ugerup-Ugrop-Urups*-dätten förde ett slags horn eller ock skorpiönsstjert i skölden. För närmare undersökning må dessa rader hafva influtit. — Erik Urups fader *Peder Jenssen Urup till Ugerup*, gift med Agneta Geed, var son af *Jens Holgersson* till Ugerup, hvilken var gift med 1:o Kirstin Ovesdotter, 2:o Ingelof, Matts Gustafssons dotter (3 rosor kring en sparre), hvilken var svensk och torde gifvit ättlingarne svenska gods. Hr Peders fader, *Rüde Holger Jenssen* till Ugerup, var son af *Jens Holgersson*, ättfaderen i Skåne, på hvilkens grafsten står *Johannes Holgers de Ugarp*. Han förvaltade Höfdingdömet i Skåne i Augusti månad 1352. Den decharge han dertför fick, är kvar. Hans vapen ses å hans grafsten i S:t Petri kyrka i Ystad. (Aftagen i Rönnebeckska Samlingarne å Lunds Bibliothek.) Han dog 1392, var g. m. Christina Axelsdotter, död 1378. *Erik Pedersson Urups* dotter Christina blef g. m. Erik Pedersson Ryning, Svensk Riddare och Riksråd 1466. Sonen *Peder Eriksson Urup* var Ståthållare på Warberg 1515, g. m. Christina, Thord Svensson Stores dotter. Mon. Ullerak. p. 104. En dotter *Mårta Pedersdotter Urup* var g. m. Christer Gregersson (Leijonhufvud). Ovisst är om *Erik Ugerup*, hvilken var Daljunkarens gynnare, var en son af *Peder Eriksson*. Se Norska Samll. I B. 3 h. p. 485. — Må oss förlåtas, att vi äfven nämna URUP eller UGERUP, ARILD, Axel Urups och Anna Trolles son. Dennes namn inflåtas genom åtskilligt i vår historia. Han föddes på Sölvesborgs slott i Bleking i Jan. 1528, gick i Herrevads klosterschola i Skåne, var cavalier hos statsfången Christian Tyrann på Kallundborgs slott, blef vid K. Erik XIV:s kröning dubbad till S. Salvatorsriddare i Upsala domkyrka, der han stod omgifven af nära släktingar, morbröderna Erik och Thure Trolle, kusinerna fruarna Nils Rydings, Gabr. Oxenstjernas, Lars Sparres, Erl. Båths, Carl de Mornays och Joh. Natt och Dags. Blef sedan svensk fånge 1564 d. 12 Aug. vid sjöslaget i Kalmar sund. Under tiden spordes andra bejla till hans fästmö Tale Tagesdotter Tott och hennes trohet sattes af föräldrarne på hårdt prof, helst de ansågo, att svenskarne aldrig skulle släppa ur fångelset en så braf hjelte. Då begärde U. af Sveriges Kung att få resa hem och åra sitt bröllop, förbindande sig att

återvända till bojorna, sedan han skördat den gröda han vid sin hemkomst om våren utsådde. Det medgafs. Han kom till Urup, enleverade jungfru Tale från Näs, besådde alla åkrarne med tallfrö och årade bröllop. (Detta skedde 1565.) Då Svenskarne kräfsde hans återvändande, insände han bevis att grödan ej ens ännu uppkommit, mycket mindre blifvit färdig att skörda. Och man lät bero med den flitliga upp-
täckten af ett sätt att hålla ord och ändå ej behöfva lemna hem och maka. Men danskarne gäfvö dock Hogenskiöld Bjelke fri till ersättning. Urups furskogar stå än i dag på den gamla åkerjorden. Nya åkrar uppodlades för säd. — Utvexlingen 1569 är historisk. Furskogsplanterings anledning en allmän sagan.

Arild Urup blef slutligen Slottsherre på Helsingborg. Vid slottsporten derstädes byggde han ett eget fattighus och hade byggt ett på Ugerup. Scholungdomen i Helsingborg blef mycket omhuldad. Han utmärkte sig, efter Kyrkoherdens i Helsingborg personaller, för ovanlig nedlåtenhet mot ringare personer, var en far för sina bönder och gynnade allmogen i hvad han billigt kunde, sägande ofta: det var de, som trälade för det herremannen hade godt af. Och mer än en gång betalte han af egen kassa sina bönders kronoutskylder. Han jordfästes i Helsingborgs kyrka 1587.

(Källa (utom i texten angifne): Helsingborgs historia af H. Föllin, utg. af Wisselgren, p. 284—289.)

UTFALL, JOHAN von,

hör, liksom O. v. Unge, till de minnesvärda Carolinerna till sjös.

Son af Rådmannen och Bancocommissarien Jacob Utfall och Maria Kuyhl, Öfv. Lieut. J. Kuyhlenstjernas syster, föddes Joh. Utfall i Götheborg d. 8 April 1681; valde tidigt sjöyrket och blef 1697 Underofficer vid K. Amiralitetet. Begaf sig med vederbörligt tillstånd s. å. öfver Italien till sjötjenst i Medelhafvet, der han som Constapel bildade sig för det valda yrket. År 1702 gick han i tjenst på engelska flottan och bistade campagnen i d. v. krig. Återkom 1703 till Carlskrona och gjorde 1704—05 Lieutenants tjenst på skeppet Wachtmeister under ryska kriget, fördt af Amiral Corn. Ankarstjerna. Fick fullmakt af Amir. Colleg. 1706, Kongl. confirmation 1707. Blef s. å. commenderad på en fregatt under nämnde Amiral; men 1708 medgafs honom att ånyo idka

utrikes sjöfart. Han upphandlade i Amsterdam ett skepp, som varit honom förut anförtrödt, och var färdig utgå, när han hemkallades 1709, anställd som Capitaine vid Skaraborgs regemente. 1712 utnämndes han af K. M:t till Amiralitets-Capitaine och bivistade som flaggcapit. s. å. sjöexpeditionen under Amiral grefve Axel Leyonhufvud, då U. gjorde åtskilliga priser. Förde 1713 commando öfver 3 skepp, kryssade i Nordsjön, uppbringade till Götheborg en dansk Islandsfarare. 1714 hade U. också befäl öfver 3 örlogsskepp och en brigantin, med hvilken han kryssade till svenska kustens betäckning i Kattegatt. Bivistade 1715 på Enigheten sjöexpeditionen mot Danska flottan utanför Landt-Rügen, hvarvid han uppförde sig så tappert, att, oaktadt den svenske commenderande Amiralen Henck genast blef skjuten, fortgick actionen så att ingen märkte förlusten; den danske v. Amiral Juel stupade under den vådliga leken. U. blef Commendeur d. 5 Aug. s. å. Adlad med namnet von Utfall d. 15 Juni 1716, introducerad 1719 (n:o 1502). Sändes 1716 af K. M:t till Görtz i Haag; vid återresan, på ett handelsfartyg, blef han utanför Götheborg tagen af danske v. Amiralen Tordensköld och förd till Norge. Återkom 1719. Samma år den 21 April uppläste Statssecreteraren v. Höpken i Secreta Utskottet Commendeur Utfalls berättelse om danska arméens förbehavande i Norge, der ett anfall mot Sverige syntes beredas, belysande Tordenskölds plan, som syntes afse att blockera Götheborg, hvarför Rådet redan beordrat Öfverstarne och Öfverstelleutenanterne att gå till sina regementen och sätta dem i stånd m. m., hvarvid Landtmarskalcken tackade H. M. för hennes omsorg om försvarsverket. Snart fick U. hämnas sig på de danske. Natten mellan den 31 Aug. och 1 Sept. s. å. bemästrade han sig med 4 små galärer och några slupar, i Tordenskölds egen åsyn, 9 fartyg från Danska Escadern, hvaribland en galere, hvarpå han själf med slup gjort abordage, samt tvenne pråmar, en bombardergaleothe, ett fartyg, fullastadt med krut, och fyra transportskepp, hvilka han alla förde såsom priser till Götheborg. Blef d. 31 Aug. 1722 Schoutbynacht. Afgick som Abgesandt till Algier, der han d. 5 April 1729 slöt den första freds- och handelstraktat emellan kronan Sverige och bemänte republik, "till Konungens nådiga nöje och Rikets Ständers välbehag." Chef för Götheborgs Amiralitet sistnämnde år. År 1736 blef han v. Amiral, Commendeur af Escadren i Götheborg och Präses i Amiralitets-Commissariatet. År 1742 d. 13 April Amiral och Amiralitetsråd. År 1743 d. 9 Nov.

Chef för Ambr. Volontaireregementet. S. å. lemnades honom commando öfver flottan, tills R. R. greve Taube hann att detsamma öfvertaga, förut sysselsatt att från Pommern öfverföra den valde Kronprinsen Adolph Fredrik. Riddare och Commendeur af Svärdsorden med stora korset d. 16 April 1748. Dog i Carlskrona d. 11 Mars 1749.

På Amiral J. v. Utfalls nummer introducerades 1719 också, såsom d. 15 Juni 1716 adlade, bröderna *Jacob*, Capit. vid Amiralitetet; *Peter*, Commendeur ibm, och *Carl*, Capitaine vid Westmanlands regemente, sist Drabant; men på ett eget nummer (1509) introducerades 1719 såsom d. 25 Aug. 1716 adlade bröderna *Wilhelm*, en Commercepresident i Götheborg "med en utomordentlig vidsträckt credit bland köpmännen in- och utrikes," samt *Christian*, en af fångarne vid Pultava, död som Major samt Corporal vid Lifdrabanterna. Tvenne grenar fortleva.

[En Utfall var ej längesedan Håradshöfding. Öfver en hans dom klagade en vän till öfverdrift af ordlekar i Hofrätten, slutande sina besvär: Detta *infall*, mot lagen ett *ansfall*, som Herr *Utfall* gjorde i *nödfall*, bör ej kunna vinna Hofrättens *bifall*.]

(Källor: Stiernmans och Rehbinders Adelsmatriklar. — Cederschjölde Riksdagshistoria.)

UTTERHIELM, ERIK.

En Utter, ovisst om af Pehr Månssons släkt, hade en son Måns U., Assessor i Svea Hofrätt, som adlades 1692 (n:o 1243), med namnet *Utterhielm*. Dennes son *Erik Utterhielm*, född d. 14 Sept. 1662, ingick efter sina akademiska studier vid hofvet, der han blef Kammarjunkare, sedan Kammarherre hos Enkedrottning Hedvig Eleonora. Han är namnkunnig som en i fäderneslandet qvarblifvande elev af Ehrenstrahl i målarekonsten. Han har i miniatur utfört, ej utan färdighet, enligt Hammarsköld, med mycken berömmelse och lyckligt, enligt andra konstdomare, flera så historiestycken som porträtter. Porträtter af K. Carl XI:s och hans gemäls närmaste förfäder, liksom DD. MM:s barn, förvaras på Drottningsholms slott och, enligt Svenskt Konversations-Lexicon, vinna beundran för den skicklighet, hvarmed de äro utförda. Han dog d. 25 Juni 1717 ogift, slöt sin ätt och begrofs i Lofö kyrka.

Arbeten: *Arbor Genealogica*: en miniaturmålning, framställande Eokedrottning Hedvig Eleonoras förfäder å fäderna och moderne, enligt originalporträtter. *Arbor Genealogica* öfver Carl XI, på samma sätt behandlande originalporträtter.

(Källor: Adelsmatriklen. — Hammarskölds föreläsningar öfver de bildande konsternas historia. — *Holmia litterata* p. 47.)

TILLÄGG:

ULFVENKLOU, HENRIK, HENRIK GUSTAF.

1. ULFVENKLOU, HENRIK.

En rik handlande, Henrik Wulf i Stockholm, född den 22 Mars 1602, gjorde kronan ansenliga penningsförsträckningar, blef hofkassör 1642, rådmän i Stockholm 1646, slutligen commissarius i kommerskollegiet; adlad i Maj 1654 med namnet Ulfvenklou (n:o 610). Efterlemnade vid sin död (1 Jan. 1661) sonen *Henrik U.*, född 1636. Denne egnade sig åt krigareståndet. Öfverste för Kalmare (eller Smålands andra) regemente till fot 1674; kommandant i Kalmar efter Charlier, öfverkommendant i Kristianstad 1676 samt v. landshöfding i Kristianstads län; skjuten i duell 1677.

2. ULFVENKLOU, HENRIK GUSTAF.

Sannolikt son af major Henrik U. och friherrinnan Engel Cronhjort. Denne nekromant — den förnämste i triumviratet Björnram, Boheman, Ulfvenklou — var löjtnant vid Finska afdelningen af armeens flotta då han, en ny profet, anlände till Stockholm 1783. Spelade en tid en stor roll, och var, efter Renterholms utsägo "stormäktig" och att likna "vid en Mahomet." Deltog i Finska kriget. Sedan undanträngd af Renterholm, försvinner hans namn ur historien. Lärer dött i hög ålder såsom f. d. major. — Hans ende son, om hvilken vi minnas oss hafva hört fördelaktiga vittnesord af hans forna kamrater, var löjtnant vid Kronebergs regemente. Omkom vid ett jagtparti, skjuten af våda med sitt eget gevär. — Ätten är utgången.

Då nekromanten U. otvifvelaktigt spelat en betydande roll i slutet af förra seklet (se Bergmans minnen III, Bil. 10, 11), hafva vi, ehuru i saknad af närmare uppgifter till hans lefnadsteckning, velat anföra åtminstone det ofvan sagda, till en erinran för dem som vilja närmare studera tiden och manen, samt hänvisa till de oss bekanta källor i hvilka något om U. eller hans släkt förekommer.

(Källor: H. Spegels diarium. — Stiernmans Adelsmatrikel och Höfdingminne I o. II. — Barfods märkvärdigheter bland Skånska adlen. — Bihang till ny Smålands Beskrifning. — Minnen ur Sveriges nyare historia, samlade af B. v. Schinkel, författade och utgifne af C. W. Bergman.)

Rättelser och Tillägg,

utom de i XIII B. p. 256 f., XIV B. p. 394 f., XVI B. p. 393 f., XVII B. p. 257 f., XVIII B. p. 378 f., XIX B. p. 474 och XX B. p. 349 f. anförda.

(Anm. Ett alfabetiskt register från och med XII bandets början, i full likhet med de register, som infördes i I—XI banden, kommer att meddelas, då andra serien af U., V. och W. afslutats.)

XII B. Bokstaften R. (utom de i XIII B. p. 256, 257 och XVI B. p. 393 anförda).

- P. 71 r. 11 tillägg: C. v. Linnés hedrande omdöme om N. Reuterholm, se Giörwells Brefvexling V B. p. 67 följ.
 81 r. 2 nfr. not läs: till *vinuande* af Tiaren.
 88 r. 18 blott en, läs: blott på en . .
 102 r. 11 otäckt läs: obetäckt.
 137 r. 7 nfr. läs: gyllen hjelm.
 140 2 stycket r. 6 läs: Widkunssons . .
 142 r. 7 läs: Hafthorssons
 144 r. 18 läs: *samma* år, enligt . . .
 149 r. 2 dotterbarn, läs: dotterbarn.
 158 r. 22 läs: och placerades . .
 155 r. 1 läs: i Lidom.
 164 r. 1 tillägg: Om Joh. Thuresson Tre Rosers förhållande till Gustaf I se Dalin S. R. H III. p. 276—290. Om hans krigsbedrifter i Skåne, se Biogr. Lex. XXI B. p. 263 följ.
 165 r. 25 Märta, läs: Mätta.
 166 2 st. r. 2 står: 1543 läs: 1550 el. 1552.
 171 r. siesta, tillägg som författarenamn *Vilh. Faze*.
 188 r. 8 nfr. varit det, läs: *uppenbarat*.
 201 in medio H. läs: N. Stobea.
 222 r. 9 nfr. läs: Philolaus.
 278 r. 16, 17 läs: Hedenstorps &c.
 354 3dje st. r. 4 Swamberg, läs: Swanberg.

XIII B., Bokstaften R. (fortsättning).

- P. 12—15 Se Autobiogr. i *Gömdt är icke gömdt*, IX.
 33. öfverskrift: *Rutström, Carl Birg.* läs: *R., And. Carl.*
 Data att tillägga i A. C. Rutströms biographi, här på ett ställe sammandragna:
Anders Carl Rutström föddes i Luleå d. 30 Nov. 1721. Stud. i Upsala. Prestvigd. Commis.-Adjunct i Storkyrkoförsamlingen i Stockholm 1745. E. o. Pred. vid Kongl. Artilleri-regementet i Stockholm. Hans anseende som predikant var snart så stort, att Rikens Ständer 1756 underdånigt anmälte honom till anständig befordran vid första sig yppande tillfälle. Han utgaf *Välmönt tal på Tacksägelsedagen d. 27 Jun. 1756* (tillignad R. Ständer),

hvilket Artilleri-Chefen, den så namnkunnige Augustin Ehrensvärd, begärt på trycket. Den liberale predikanten yttar, och Giörwell upprepar vid recensionen, i Svenska Mercurius, att icke något annat än lagbundet regeringssätt står att igenfinna i den H. Skrift. Hah gör en "hiskelig" mätning af det som skulle blifvit Stockholms utseende, om den "fördömda" revolutionen kunnat verkställas. Den 11 Nov. a. å. skyndade Theol. Faculteten i Greifswald, underrättad om Ständernas förord, att promovera S. M. Adj. och E. o. pred, A. C. R. till Theol. Doctor. I Apr. 1758 blef han Kyrkoherde i Ladugårdslands församling. Se nu tillägget XIII. p. 245 f. Var bland dem som arresterades d. 19 Aug. 1772 och uppgifves död i fängelset d. 27 Oct. 1772. Ett betänkligt omdöme om R. tillskrifves Tollstadius XVIII B. p. 286. Döttern Carolina, se *Weltzn* i XXII B.

- P. 55 r. 10 tillrotde läs: *ansåg*.
 88 r. 19 läs: förklarade.
 90 r. 18 står: lära läs: *lär*.
 103 st. 1 sista r. tillägg: Död i Febr. 1853.
 107 not *) tillägg: En Magn. Aestonis Rålum har egt det ex. af *Revelationes S. Birgittæ*, som nu tillhör Lunds Bibl.
 110—112 Öfverat bör stå *Bror Andersson*. Flere dylika fel lemnas oanmärkte.
 120 jmf. XXI. p. 198.
 154 r. 8 tillägg: Död d. 24 Aug. 1853.
 164 slutet. Tillägg: I Ostrogothia Literata af Braad (mst) uppgifves, att *Joh. Zacharias Kjernander* var född 1712. Fadren, Lieutenant, bodde i Hogstad, modren var född Behm. Stud. i Upsala d. 14 Maj 1734, utslöts ur "nationen" d. 19 Febr. 1735 för förfalskandet af en bancosedel, som han utböd i Åburs bod i Norrköping. Anklagad flyktade han till Köpenhamn. Sedan han fallit i en djup ånger, begaf han sig till Professor Francke d. y. i Halle. Hans förbättrade uppförande och goda studier gjorde honom snart älskad af Francke, som använde honom i missions-tjenst. Af hans skrifter hade Braad sett, utom hans bref till Francke i de utgifna missionsberättelserna: Kurtze Nachricht von dem gegenwärtigen Zustand der allhier zu Coudeleur nahe bei Fort St. David angewortete Evangelischen Mission, gegeben d. 31 Dec. 1749, gedruckt zu Tranchenbar in der Missions Buchdruckerei 1750; nachgedruckt zu Halle in der Buchdruckerei des Waisenhauses 1751. I Asien hade han på trycket utgifvit åtakilliga öfversättningar på Tamuliska språket.
 175 r. 17 nfr. Elisabeth läs: *Sophia*.
 — r. 11 nfr. frökens läs: *enkefrus*.
 179 i slutet af st. 1. Om *Reiser*, se Barfods Märkvärdigheter p. 283.
 210 i slutet af sidan tillägg: Dog d. 4 Sept. 1847.
 216 r. 19 tillägg: Död d. 16 Jan. 1855.
 247 noten, tillägg, skref: Magnus Rönnon, M. Castani Past. & Præp. Oerebrogersis filius, Ahnsio-Scanus, Translator Regius.
 250 r. 9 tillägg: Öfriga skrifter, se *Holmia literata* p. 40. Addenda p. 3.

- P 257 r. 28 står: 275 läs: 273.
— r. 30 står: 273 läs: 275.

Trettonde Bandet, Bokstaften S. (utom XIII. p. 257 f.,
XIV. p. 395, XVI. p. 394 och XVIII. p. 378).

- P. 270 r. 12 nfr. Övedskloster läs: Hviderup.
288 r. 15 Ryssland läs: Lifland.
322 r. 18 nfr. bland läs: af
— sista r. läs: betalningar.
333 r. 10 läs: blifven.
342 tillägg till Archenholtz's skrifter: Reflexioner öfver Sveriges intresse med utländska makter 1732. Mst, nämndt i Bokauctions kataloger. Men Histoire de Gustave Adolphe. Amstel. 1764, 4 vol. som stundom utbjudes under A—s namn i bokauctions kataloger, är Mauvillons Histoire &c. . . . Composé sur . . . un grand Nombre de Manuscrits et principalement sur ceux de Mr Archenholtz par M. D. Mme, Professeur.
348 st. 2 r. 14 *Den förre* — — t. o. m. r. 25 — omkr. 1690, utgår och sättes i stället: Från Helsingborgs pastorn Anders Schartow härstammade Henr. Schartau icke. Nämnde And. Sch. hade blott en son Anders Sch. som förföll och intogs slutligen på Helsingborgs fattighus. För att ej bära lika namn med denne, skref sig Henr. Sch—s fader, Anders, Rådmanen i Malmö, Anders *Schartau*. En den sistnämndes broder Johannes Schartow var Kyrkoherde i Sörby 1728—55. Rådman Anders Schartau blef d. 1 Jun. 1756 gift med Anna Catharina Falkman, född i Malmö. Deras barn voro . . .
354 r. 3 i txt nfr. förså läs: förstå.
— not") r. 1 "Munketolarne läs: "Munketolarne".
360 r. 12 fel, tillägg: om ock förklarligt . .
— r. 13 *dylika* utgår.
368 r. 11 läs: bevisa mer än Likpredikantens loford, att . .
— r. 17 tillägg: Se vidare J. Aug. Posses Sv. Lagstiftningens historia, p. 84 följ.

Fjortonde Bandet, Bokstaften S. (utom XIV. p. 395 f., XVI. p. 394—398, XVII B. 2 h. p. 257 och XVIII. p. 378).

- P. 8 r. 12 nfr. 1722 läs: 1742.
14 r. 20 *första* läs: *största*
22 r. 13 kom läs: kommer; r. 21 *hvilken* utgår.
33 r. 1 Sv. läs: *ins Kurtze zus. . . und Sr. des Kronprinzen* . . .
39 r. 1 *missämjan* läs: *missnöjen* bereda . .
40 r. 10 står ehuru Prinsar . . läs: *Likväl erkändes*, att Prinsar ock plägat neka Rådsherrarne *första visiten*. Visiter hade då *å begge sidor* uteblifvit . . .
45 r. 14 tillägg: 1771 d. 15 Maj mottog han ur K. Gustafs hand dennes första kungaförsäkran.
50 st. 3 r. 1, 1693 läs: 1593.
52 not") r. 5 *alltid* utgår.
92 r. 13 nfr. sitt snilles läs: snilleta.
94 r. 22 *emellertid* utgår.
95 r. 1. 2 läs: *predikade . . fordrade . . hade . .*

- P. 95 r. 10 devisen läs: deviser.
 97 r. 20 nfr. gökar läs: gökars . .
 117 r. 16 står: 1742 läs: 1732.
 122 slutet af biogr. tillägg: Se här ofvan XIII. p. 300.
 198 r. 2 graf i läs: graf, än i.
 212 st. 3 r. 4 *Munch* läs: *Munck*.
 225 r. 19 som efter läs: hvilken Geo. S. efter.
 226 r. 8 *hans* läs: *han*.
 — st. 3 r. 3. 4 står: *summor och denne . . . samma . . . läs: summor, helst H. M:t hade ej lätt för att återbetala dessa med penningar, samma . . .*
 269 r. 19 vederbörde läs: vederborde.
 274 not *) r. 5 synas . . . är . . . läs: *har ansetts . . . var prost . .*
 290 st. 2 r. 4 dygder himlen läs: dygder *hade* himlen.
 319 st. 6 r. 2 *Fernsjö* läs: Femsjö.
 — r. 5 läs: små löner
 322 st. 2 r. 12 läs: "ett vredenes käril".
 — r. 27 *kan* läs: *kunna*.
 324 r. 5, 9 och 11 står: *Bejen* läs: *Dejen*.
 349 r. 2 bekantskapen läs: bekantskap.
 350 r. 10 läs: uttagits.
 357 r. 8 nfr. Comitén läs: Comitén.
 358 r. 22 börde läs: borde.
 375 st. 3 r. 6 dragit läs: *skulle* dragit.
 381 st. 2 r. 9 *än de* läs: *än . .*
 — r. 11 *af* läs: *och*.
 386 r. 6 nfr. *ej väl* läs: *väl ej*.
 390 r. 1 Skj. tillägg: D. 19 Juni 1823 yttrade någon: Erkebisk. Rosenstein talte bra och såg ståtlig ut i sin gullkäpa: *Aurea mediocritas!* hviskade Skj. till en granne i salongen.
 392 r. 10, 11 Voyage pittoresque au Cap Nord . . tillägg: (Öfversatt på Engelska med titel: A picturesque Journey to the North Cape, transl. from the French. Lond. 1813.)

Femtonde Bandet (Bokst. S. forts.).

- P. 4 r. 2 tillägg: Friherre 1854.
 49 r. 9 tillägg: Död d. 19 Jun. 1800.
 — r. 19 Nantes läs: Nantes, död 1849 . .
 50 r. 12 nfr. Motala läs: Winnerstad och Motala.
 — r. 8 nfr. gången. Tillägg: af en Hofpredikant, som tjenstgjort i ett år, icke Magister, ja utan alla lärdomsmeriter; men 8 år äldre till lefnadsåren. Kort derefter . . .
 71 r. 2. 3 står: i *Westerås betägring* läs: *vid Westerås försvär*.
 76 r. 10 nfr. står; *Rossviks-Sparre* läs: *Rossviks-Sparrar*.
 90 läs: Gustaf Adolph n. 25. — Conrad n. 24.
 91 r. 11 nfr. *Kraus* läs: *Kruus*.
 92 r. 15 läs: *Båt*.
 96 r. 12 om verkliga det var . . läs: om det varit.
 — r. 14 p. 221 Tillägg: Men Fröken Sigrd Ulrica Sparre, född 1745, som blef g. m. Auditeur Simson Tellander, var dotter af R. R. Fredrik Ulr. Sparre till Rossvik n. 6 i R. L. 1771—72, hvilken som Lieutenant vid Lifdrab. blef R. R. d. 25 Maj, entledigad d. 22 Aug. s. å. — vald, då man måste söka Riksrådscandidater öfverallt.

- P. 109 st. 2 r. 6 Härom se ett berättigande i XXII B. art. Wannqvist, Ol.
- 110 r. 2 nfr. läs: erinrats om och erinrat sig orsaken . . . .
- 122 r. 8 brott: "sa, sa, . . . läs: brott (han hade erbjudit en ohysad kyss): "sa, sa . . .
- r. 14 nfr. läs: exemplariakt sträng . . .
- 126 läs: 24. SPARRE, CONRAD.
- 127 r. 14 ingen följde läs: ingen *betöning* följde.
- 128 läs: 25. SPARRE, GUST. ADOLPH.
- läs: 26. SPARRE, AXEL.
- 129 vid slutet, tillägg: Se Fryxells Handll. IV. p. 124.
- 131 r. 8 gissa läs: gissa på.
- 132 r. 20 Han kan läs: Kan han.
- 134 st. 2 r. 5 nfr. *le Sp.* läs: *de Sp.*
- 135 st. 2 r. 5 nfr. *la Nord* läs: *le Nord*.
- 136 st. 2 r. 2 läs: i *Gez. Biogr. Lex.*
- r. 2 nfr. till stat läs: till stut (ett skolstraff).
- 138 vid första styckets slut: Källor: Hist. och Polit. Mercurius n. 92 år 1776. De i texten anförda: Tornqvist och Gyllengranat.
- 141 r. 9 nfr. Tunelds läs: Tuneldska Geogrs.
- 142 r. 21 Tullerbo läs: Tullesbo.
- 143 r. 8 läs: *de Coigny*.
- 144 r. 4 nfr. i text läs: dock namnkunnig.
- 148 r. 5 nfr. läs: de karrborrar, klandret öfver hans svaghét, att emottaga embeten, hvilka han ej var vuxen att sköta, i rikt . . .
- 149 st. 2 vid slutet tillägges: Om Sparres deltagande i de Ulfvenklou-Björnram-Bohemanska svärmerierna, se Schinkel-Bergmans Minnen.
- 150 r. 17 nfr. voro *de . .* läs: voro *afkomlingarne . .*
- r. 16 nfr. läs: Först 1674 kom . . .
- 157 r. 10 läs: *Farmorsfar* Arvid.
- 175 r. 22 nfr. Wallerius läs: Vallerius.
- r. 19 nfr. som slöt läs: och slöt.
- 179 r. 12 nfr.: "*Då Toll gissade* ända till p. 181 r. 17 *Joh. Wilh. Spr. blef . . .* utgår här och insättes p. 186 r. 2 näst efter: *bekanta från 1762*. Orsaken till denna förblandning mellan bröderna *Joh. Wilh.* och *Jacob Magnus Sprengtporten* ligger i Tolls egenhändiga berättelse om 1772 års revolution, i hvilken han nyttjar de titlar, de nämnde bröderna *sedan* fingo, men der Förf. antagit de personer åsyftade, som *vid de skildrade händelserna* hade de här beagnade benämningarne. Vid den nödiga omflyttningen krävas följande smärre rättelser:
- 179 r. 9 nfr. *Joh. Wilh. och Jac. Magnus* läs: *han sjelf (Jac. Magnus) och Gör. Magnus Spr.* . . .
- r. 1 och 2 nfr. *Jak. Magnus* underrättat *Joh. Wilh.* läs: *Göran Magnus* underrättat *Jac. Magnus*.
- 180 r. 12 *Jacob Magn.* läs: *Göran Magnus*.
- r. 9 nfr. *Jacob* läs: *Göran*.
- 181 r. 1—2 *Hade han. . . egen skull?* utgår.
- r. 15 *Jacob M.* läs: *Göran M.* — Detta misstag är så mycket beklagligare, som t. ex. M. Bruzelius i sin *Läro-*

bok för Sveriges ungdom (ännu i 4:de uppl.) ej utskrifver några förnamn, så att man der kan anse att "Öfverste Sprengtp." p. 573 (så kallas den ende der nämnde Revolutionären) äfven är den p. 587 nämnde "Sprengtporten", som blef Rysk Generalmajor, och således förvexlingar och ordor lätt kunna hos ungdomen bilda sig.

- P. 188 r. 4 man rådt, läs: man *har* rådt.
 — r. 13 läs: *kraft*.
 190 st. 1 r. 4 nfr. 1786, tillägg: d. 2 Apr.
 191 r. 5 tillägg: Helsing Reg:tes hist. I: p. 86.
 210 r. 4 står: de *Suède*, hvilket han . . läs: de *Suède*". Denna folkgunst härleder Franzén äfven af d. v. Ministerns . . .
 260 st. 2 r. 6 står: 1660 läs: 1560.
 271 r. 20 står: 1566 läs: 1596.
 303 r. 2 tillägg: Om hans björnskinsklädde krigare, då han deltog i Wilhelm III:s intåg i Exeter 1688, se Macaulys Engelska hist. Vol. III. Chap. IX.
 331 r. 4 läs: som *utmärker*.
 343 st. 3 r. 1 läs: *uttrycksfullt*.
 344 r. 4 nfr. Cazari- läs: Lazari-Orden.
 346 textens sista rad och noten rättas till: Namakunniga Svenska Fältherrars Lefverne 1 D. K. R. o. F. M. Gr. M. Stenbocks bedrifter och öden 2 band, hos Z. Hæggström 1821 af Nils M. Th. — K. R. o. F. M. Gr. M. Stenbocks Lefvernehistoria 8:ne afd. hos E. A. Ortman 1821 (af A. M. Strinholm). Bokhandelskatalogen 1845 p. 267 förer dock den hos Z. H. tryckta under Strinholms namn. (Bedrifter och öden ha 1 afd. 278, 2 afd. 706 pag. Lefvernehist. 1 och 2 afd. p. 299, 3 afd. p. 244.)
 347 r. 6 nfr. i texten står: dömde läs: döende.
 366 st. 2 r. 10 hustru läs: moder.
 370 r. 20 nfr. *den* läs: *dem*.
 371 st. 2 r. 7 dennes herrés läs: denne herres.
 — r. 2 nfr. (i några få ex.) huden läs: fluten.

Sextonde Bandet (Bokst. S. forts.)

- P. 20 r. 2 nfr. står: Dog 173'. Må vara 172'.
 45 näst sista raden i noten läs: de vita Agricola.
 46 r. 3 tillägg: Handl. rör. Skand. hist. XXX. p. 225—278.
 — r. 5 läs: *Auscult*. . .
 68 r. 9 smak. Tillägg: Dog d. 7 Dec. 1754.
 76 r. 6 nfr. i noten läs: icke varit den man, hvilken man bort gifva denna sysla.
 88 Strahlenh. r. 4 familj. Tillägg: Enligt en Genealog. Taschenb. d. Deutsch. Gräfl. Häuser för 1840 var Henn. Strahlenheims farfar, en Veit v. St—m, boende i Stralsund, hvilkens son, Hennings fader, Mich. Veit v. St—m var anställd vid Svenska Kammarkamrarskåpet i Wismar.
 89 r. 4 nfr. ett gods, tillägg (i stället för *t Elsas*): Fohrbach i Lothringen, hvilket Hert. Leopold af Lothringen upphöjde till Grefskap 1720.
 90 r. 4 står: *var gift*, tillägg: 1:o med Fr. v. Stackelberg, som blef stammoder för Friherrliga Str—maka ätten, hvilken ännu 1840 lefde i Hannover; 2:o med . . .
 — r. 11 står: *Elsas* läs: *Lothringen*.

- P. 90 r. 16 vid styckets slut tillägges: Barnen i andra giftet grundlade den Grefl. Str-m-Wasaborgska ätten, som ännu upptager sitt rum i Tyeklands grefl. kalendrar.
- 105 r. 1 *Afted*, tillägg: d. 25 Jun. 1782.
- 107 r. 5 nfr. Ragn. läs: Ragvald.
- 125 r. 5 läs: födgärne.
- 158 r. 4 står: 1575 läs: 1565.
- 168 r. 5 nfr. *Lindblomska* läs: *Lindbomska*.
- 188 st. 1 sista r. lefde ännu . . . läs: dog i Maj 1850.
- 305 st. 3 slutet Källor, tillägg: Sylvanders egen berättelse till K. M:t ses i Theol. Qvart. Skrift 1830 3 h. p. 84—92.
- 381 r. 6 nfr. *Fr. Schrevelius* tillägg: som födda d. 18 Mars 1799.
- 395 r. 33 står: 184 läs: 185.
- r. 48 tillägg vid radens början: Lex.

Sjuttonde Bandet (Bokstafven T.).

- P. 10 r. 4 läs: tjenstetiden.
- 64 r. 15 står: lefde honom, tillägg: — död på Kjellstorp vid Helsingborg d. 19 Aug. 1853 (jordfäst i Helsingborg, begraven jemte sin maka i Wexjö), — hade . . .
- 65 vid textens slut tillägg: Tegnér's staty, modellerad af Qvarnström, gjuten af Müller i München, bekostad genom frivillig subscription i riket, uppreat på det nya torget mellan Nya Akademihuset och Akademiska Föreningens hus i Lund, aftäcktes d. 22 Jun. 1853.
- 272 r. 6 nfr. kunde läs: kunnat.
- 318 r. 7 tillägg: Vid hustrun Thoras död gaf Ulpho Legifer X provinciarum, kallad Legifer de Wærende i Lunds Lib. Dat. för den VI Non. Oct. en mark silfver till Lunds Domkyrka.
- 317 st. 1 vid slutet tillägg: Birger Trolle dog 1471 Thorsd. före Palmsondag.
- 319 st. 3 r. 3 Iwarsdotter, tillägg: 1466 (enl. ett Chronicon i Dipl. Lagerbr.). Celsii ordning mellan Fruarne (han sätter Chr. Godde först) bör således antagas, ej v. Stiernmans.
- 323 st. 2 r. 3 och 4 står: I detta hans *andra* läs: I hans *första* . .
- 325 st. 2 r. 2 föddes han på . . läs: föddes han 1476 d. 4 Maj (Chr. i Dipl. Lgbr.).
- 326 r. 14 Axel född 1508.
- r. 15 Börge t. Lillö tillägg: född d. 5 Aug. 1478.
- r. 22 11 och 12 døde späde, enl. Celsius.
- 329 r. 4 nfr. tillägg: Om Anna Trolles hus, se Lundeqvists Stockholms beskr. I: p. 246.
- 333 r. 6 En Israel . . . läs: En Gunnar Trolle, adlades af Erik XIII 1407; en G. T. nämnes i Messenii Scand. illustr. p. 106, Dalin S. R. H. 3: 1. 231 och Linköpings Herdaminne I: 94. En Israel . . .
- r. 10 son läs: sonson.
- 339 st. 2 r. 3 hof läs: hofvet.
- 351 not r. 3 för utgår.
- 357 r. 19 få riksdagsmän läs: få önskade riksdagsmän.
- 358 r. 5 nfr. omslut läs: bokslut.
- 361 r. 16 och 17 nfr. står: oweldighet läs: enslighet.
- 365 r. 3 nfr. står: kasta sig in . . läs: utan att ändå kasta sig in . .
- 366 r. 21 att såsom läs: *såsom*.

- P. 368 in medie utveckling läs: utveckling.
 371 r. 13 nfr. läs: både 1866 års ynglingar och 1868 års män.
 — r. 2 nfr. Humors läs: Momo.
 375 r. 15 nfr. skull läs: skalle.
 376 r. 11 regeringen läs: regimen.
 377 r. 20 hvilket då ej var läs: hvilket då var.
 380 r. 7 nfr. Bar. läs: Busen.
 381 st. 4 r. 4 sams läs: sin.
 — r. 3 nfr. vanliga läs: ensliga.
 382 r. 8 nfr. sig läs: jag.
 384 st. 2 r. 6 Exp. läs: Depart.

Adertonde Bandet (Bokst. T. forts).

- P. 33 st. 3 r. 3 *tid*. Tillägg som not¹⁾: Se Gira, Erik XIV:s hist. p. 49, Celsius, Erik XIV:s hist. p. 234.
 85 not¹⁾ sista raden står: soddelfast läs: soddelfast.
 232 r. 10 och 11 nfr. står: ramar läs: armar.
 302 r. 8 nfr. Fahlun läs: i Fahlun.
 321 r. 11 som obetingadt läs: som icke obetingadt.
 342 r. 3 nfr. i noten: af andra emedan läs: medan . . .
 347 i slutet af st. 1 tillägges: Död d. 8 Jan. 1853 i Stockholm.
 359 r. 3 nfr. festiva läs: festiva.
 373 i slutet af Gust. Scoops biogr. tillägges: Anviste först Medevi brunn.
 376 XVI B. står: 140 läs: 149.
 379 r. 5 nfr. står: r. 17 läs: r. 14.

Nittonde Bandet (Bokst. U. och W. utom hvad som är anfördt i XIX: p. 474, och XX B. p. 349 f.

- P. 33 r. 7 tillägg: Död i slutet af Febr. 1850.
 45 st. 2 r. 4 nfr. står: de läs: skulle de.
 72 st. 3 ULFSP., GÖR. står: 1669 läs: 1569.
 76 r. 2 Tyenhult läs: Tisenhult.
 100 r. 6 står: men läs: med.
 119 not. — a erkänner sig ej begripa hvilket fel, han skall hafva begått. Att i en så kort berättelse, som den om Batan i biographien öfver Puke, afskrifva de citerade källornas hela ordförråd, hade varit än mera "oaktsamt." Att han ej förkortat, för att få någon svart att bli hvit eller tvärtom, är säkert.
 234 r. 7 nfr. tillägg: Död d. 4 Aug. 1853 i Stockholm.
 293 r. 5 *sig sådana* läs: *sig för sådana*.
 — r. 12 nfr. läs: examinandum".
 279 r. 12 nfr. står: Lex. XIII: 297 läs: Lex XII: 297.
 310 r. 3 läs: Åreminnen.
 — st. 2 näst sista och sista raden skola läsas: *Mis Frälsare! häd själeve . . . Hur helvetes . . . &c. Hellre: M. F. h. s. Hur trolöshet! . . . Likaså: Vårt förnuft förblindadt är &c. Hellre: — — hur blindadt är &c.*
 318 r. 13 se XX B. p. 350 r. 11.
 344 sista raden tillägg: Död d. 25 Juni 1853.

Tjugonde Bandet (Bokst. W. forts).

- P. 5 noten utgår.
 19 r. 17 nfr. vakne läs: vahnne.

- P. 60 st. 1 sista raden komma läs: kommer.
 — st. 2 r. 6 poemet läs: poemet.
 — — r. 7 det tragiska läs: tragiska.
 61 st. 3 r. 7 Tyckarne läs: Tycka Riddarne.
 — — r. 14 Härmästare läs: Härmästaren.
 62 st. 1 sista raden tillägg: Likaså på Billestenen i Helsingborgs kyrka.
 63 st. 3 sista raden Riksrådet läs: Riksråd.
 64 r. 16 nfr. läs: Isaksons.
 67 st. 1 r. 8 bröders läs: broders.
 73 r. 2 hans morbror utgår.
 — r. 11 nfr. Eriks läs: Erik.
 — r. 6 nfr. fråga läs: fänga.
 76 r. 4 nfr. Af dessa har läs: Af dessa Hr Eriks ringa anlag har . . . än skäligt är.

Hr Sten Sture nämner honom ensam vid namn der han talar om flere sina vänners "dräpliga betraktelser" rörande en byggnadsplats m. m. Se Wieselgren, De Claustris II: p. 4, der ett Sten Stures bref ur Dipl. Lagerbr. är anfördt.

- 78 r. 5 läs: Högschola . . .
 79 r. 1 Matte läs: Matts.
 84 r. 4 läs Informator.
 — st. 2 r. 6 parti", ej läs: parti "ej.
 91 st. 3 i slutet, tillägg: Förmäld med H. Kongl. H. Prins Albert i Sachsen . . . Prinsessan Carolina föddes i Prins Gustafs äktenskap med Prinsessan Lovise Amelie Stephanie, Storhert. af Baden Carl Ludvig Fredriks dotter. Hon blef skild från Prinsen 1844.
 95 r. 4 nfr. Kungalera läs: Kungalema,
 123 r. 13 läs: *sjelskraft*.
 144 r. 8 testamente läs: tractamente.
 165 VERELIUS, O. r. 4 läs: Capellans.
 170 r. 8 nfr. *än vår* läs: *än i vår*.
 216 st. 1 i slutet N. N. g. m. f. d. . . läs: Sophia Emerentia g. m. Bar. Carl Otto Mörner, Öfverste, f. d. v. Landshöfding i Jemtland och f. d. Tallinspector vid Blockhusudden.
 218 r. 7 bundo läs: förbundo.
 — r. 9 trumpeter läs: trumpetten.
 — r. 2 nfr. svarat läs: svara.
 219 r. 2 samt läs: snart.
 — r. 10 nfr. läs: Laveisier.
 220 st. 2 r. 7 denna lär läs: denna tid lär.
 222 r. 4 nfr. läs: Knutegillen.
 225 r. 24 läs: mångfaldigade.
 — r. 27 underhölle läs: undanhölle.
 230 r. 2 står: I M. G. läs: I H. G.
 233 st. 2 r. 5 läs: *den latinska*.
 236 st. 2 r. 8 står: byggd, doterad läs: byggd, dock doterad.
 — r. 3 nfr. läs: gaf till Pastorn i P. en Petr. D.
 237 st. 3 r. 12 samt läs: snart.
 239 r. 7 nfr. i text Frykled läs: Fryled.
 250 st. 3 r. 8 läs: Annexen,
 251 noten läs: ") En dotter Märta blef, enl. Wexjö Domcapit.

Protoc. för Apr. 1622, gift med en förmögen hende Ståbe Nilsson i Näs; deras dotter Märta blef g. m. Pehr i U. . . .
(Så var Demprostens Cronanders moder, efter hans uppgift *proneptis* pastoris Samuelis W. senioris. Lex. cruxiter. Scanens. Sommelii Vol. 2 p. 10 p. 118. Här efter rättas detta Lex. III B. p. 300.)

P. 252 r. 10 står: 1694 läs: 1604.

253 r. 10 broder läs: farbroder.

257 r. 16 står: son *Is* läs: son *Enoc*.

261 r. 4 nfr. står: *sju* läs: *tio*.

263 r. 12 nfr. han läs: tiden.

— r. 7 nfr. läs: bläddrat, och de uttalade dem.

266 r. 18 mellan *välvtillig* och *kastar* måste i handskriften hafva stått, t. ex. gläde, då "barmhertigheten får berömma sig mot domen." Därför förfäktar ej samma allmänhet "villfarelsens frihet", utan kastar . . . .

269 st. 2 r. 13 hans läs: detta.

— r. 19 stegen läs: stenen.

— r. 5 nfr. tolf läs: fullt. — Förf. hade, då tid var att skriva, alla icke velat besvara publiken med sin ringa person; men när den redan sjuke Professor Palmblad begärde, då tryckningen, efter en lång hvila, "börjat gå med stormsteg", en biographi af sin snart sagdt ende då qvarblifne medarbetare, ansåg sig denne ej böra neka, och det visar sig lätt, att ledande tanken i uppsatsen är, att man borde kunna köpa detta Lexicon, fastän —n behöfdes som medarbetare deri. Förf. hoppades, att P. med det sända impromtu i hand skulle kunna utarbete en kortare framställning. Hans svaga helsa nekade det. Bristerna i correcturläsningen hade samma sorgliga anledning.

249 r. 9 står: 421 läs: 321.

350 r. 11 står: 218 läs: 318.

— r. 5 nfr. står: 75 läs: 78.

— r. 4 nfr. står: r. 8 läs: 6.

— r. 3 några läs: ringa.

351 r. 24—26 utgå.

— r. 39 läs: 266, r. 10 nfr.

— r. 43 läs: som han, läs: då han.

— r. 45 läs: 270 r. 11 nfr.

Tjugondeförsta Bandet (Bokst. W. forts.).

P. 4 r. 12 nfr. läs: Graminea.

11 not r. 5 läs: Ottonis, r. 17 läs: Rectore.

12 not r. 2 läs: functionem

19 in medio står: Ohger läs: Oliger.

25 Skrifter r. 4 läs: prædicens.

26 läs: W I R Æ N I U S.

40 st. 8 r. 2 står: 1622 läs: omkr. 1622.

44 in medio läs: pogoster. — r. 4 nfr. se Anecd. Benz. p. 8.

48 not r. 1 står: 1676 läs: 1670. Se ofvan VI: p. 249.

49 r. 14 nfr. står: 1697 läs: 1679; r. 5 nfr. läs: m—ningar.

56 r. 8 läs: Ch—rus.

— r. 15 nfr. står: *detta* läs: den nedanför uppgifna drömmen, hvori Grip sett sin blifvande avärsen,

56 r. 15 synes pastor läs: lär pastor.

- P. 62 st. 3 r. 5 1781 p. 7—30; tillägg: 234—239.
 78 r. 2 nfr. läs: *ståndsdragonerna*.
 85—97 rättelser i åtskilligt ses i andra cursen vid *Wrangel*.
 103 st. 2 r. 4 står: E. O. läs: Env. E. O.
 108 r. 2 läs: titrering.
 113 r. 14—15 nfr. bör stå: ättefader], ej efter: poeter]
 136 r. 24 läs: för att.
 139 r. 19 läs: Hilten-
 140 r. 4 i de läs: i *betalningen af de*.
 — r. 9 nfr. den läs: dem.
 142 r. 5 nfr. samt läs: då . . .
 — r. 4 nfr. ingifva läs: ingifvit.
 — sista raden såsom läs: C. G. W. såsom.
 149 VIII. 18 . . . d. y: läs: d. å.
 — r. 2 Genge läs: Georga.
 153 VIII. 21 r. 10 läs: bivistande. 154 r. 7 läs: Margareta.
 156 r. 19 nfr. läs: Skagern.
 158 r. 3 läs: animus — — ignavia.
 159 st. 2 r. 3 står: 1659 läs: 1658; Källor: De la G. Arch. VIII: 202.
 162 tillägg: *Ernst Wrangel* i Sabakzar. N. G. Wr. Ennes I: 144. 638.
 165 r. 1—4 nfr. och 166 r. 2—4: rättelserna ses i andra cursen vid *Wrede*.
 173 r. 5 med utgår.
 177 r. 17 nfr. Dervid läs: Derpå. 178 r. 14 läs: nådiga.
 182 r. 1 läs: tertialens.
 194 r. 3 läs: sökt.
 195 st. 1 r. 7 nfr. *honom* läs: H. J. Wr.
 196 r. 8 läs: dock ej så snart som den . .
 197 r. 9 nfr. läs: Schau.
 198 r. 12 nfr. 18:de läs: 17:de.
 200 Skrifter r. 4 *Anmärkning*ar vid utgår.
 204 r. 6 nfr. läs: *fick*.
 206 st. 3 r. 3 Carl v. läs: Carl J.
 — — r. 8 höllo läs: höll . . . de sig läs: desse Officerare sig . . .
 207 not r. 1 som K. läs: som i K.
 210 r. 21 läs: Carleson.
 213 st. 1 r. 8 der läs: sedan.
 215 st. 3 r. 3 läs: heim. st. 4 r. 3 läs: Ari-
 216 st. 3 näst sista raden *hvad* läs: *kvitken*.
 220 r. 3 nfr. utan läs: utan som.
 222 st. 1 r. 4 nfr. *Salvius* läs: *Silvius*.
 226 r. 6 nfr. i txt *Salvii* läs: Adler Salvii.
 227 st. 2 r. 4 läs: befaldes.
 236 r. 7 *stottet* läs: *slaget*.
 240 r. 16 nfr. *mod* läs: *modet*.
 242 r. 5 nfr. läs: Läkares.
 243 r. 9 nfr. läs: *erkände stora*.
 282 r. 2 tillägg: Källor: N. Sv. Bibl. 2 B. st. XI och i texten uppgifna.
 287 Se Stiernm. Adelsmatr. n:o 332.
 — st. 1 sista rad: Han efterlemnade en erkänd dotter Elin, som blef Stiernflyckternas stammoder.

289 Genom renskrifvarens obemärkta misstag har en not infutit i texten. Från r. 8 p. 289 till r. 4 nfr. i texten p. 290 torde som not bedömmas! Hänvisas härvid till Tab. XIII i Supplem. till Dipl. Dalecarl., der följande stamtafla förekommer:

Engelbrecht i Westerås, lefver i början af 1300-talet.

. Englika Eson i Westerås, egande samma gårdstomt som fadren.

. . Engelbrecht Englikosson, är Diplomatiernas Engelbricht af Noreberghe, bortbytte fars och farfars gårdstomt 1367.

. . . Trotto Engelberti, Kyrkoherde i Thortuna 1424. *Grau Westmanlands Beskr. p. 642. Munckt. Herdam. 2: 231.*

. . . Engelbrecht Ertsson, hjelten.

. . . Nils Ertsson Väpnare, lefde 1426. *Dipl. Dal. n. 281. n. 262.*

. . . Dotter g. m. Väpnaren Laurens Pedersson. *Dipl. Dalec. 262.*

P. 291 r. 7 tillägg: såvida han ej är den E. i Widh (Wad) som i Jun. 1529 dömmes, nämnd före Arv. Westgöte och Carl Eriksson Gyllenstjerna, Westgötarevolutionärerna, och den 1541—60 kände E. är en yngre person.

292 st. 2 r. 7 står: Förf. läs: Förf.

295 not. Om denne Dr Hans se Mon. Uller. p. 196.

296 st. 2 r. 3 läs: reformerat.

298 st. 2 r. 15 *farmor* . . . läs: mor "hustru" Brita, R. R. Chr. . . . . fränka . . .

299 r. 1 K. läs: Kungl.

— r. 6 betecknande, men . . . läs: betecknande, *men* utgår.

300 r. 13 nfr. i texten *finjo* läs: *finjo de*.

303 st. 2 r. 2 ur läs: ur *archiverna genom*.

304 r. 8 nfr. hvarandra läs: den ene den andra

— r. 5 nfr. läsa läs: lästa.

315 st. 2 r. 3 var läs: *som* var.

319 r. 5 männe läs: kan.

322 r. 17 läs: Kira. r. 2 nfr. bland läs: *äro* bland.

328 st. 3 r. 1 tydligen *utgår*.

— r. 16 nfr. Inger läs: *Inge-*

329 r. 9 nfr. läs: *Stupade*.

331 r. 1 och 2 nfr. i texten läs: Berättelsen, författad på

335 r. 18 nfr. läs: *Äär* en heraldisk . . .

343 in med. (1360?) med facsimilia.

345 st. 2 r. 5 *sedan* utgår.

347 st. 1 r. 8 nfr. läs: *Clafwa* . . .

349 r. 8 läs: Edelcrantz's.

Tjugendeförsta Bandets Innehåll.

	Sid.		Sid.
<i>Winstrup, Peder</i>	1	<i>Wrangel, Erik Eriksson</i>	122
<i>Wirænius, Samuel</i> . . .	26	— , <i>Wolmer</i> . . .	124
<i>Vitinghoff, Johan Con-</i>		— , (Lüdenhoff),	
radsson . . .	31	<i>Hans Hans-</i>	
— , <i>Erik Gör.</i>		<i>son</i>	126
<i>Johansson</i>	33	— , <i>Carl Gustaf</i>	127
<i>Witte, Herrman Ver-</i>		— , (Sag o. Wach-	
neri	34	<i>sel), Carl</i>	
<i>Wittenberg, Arvid</i> . .	38	<i>Magnus</i> . .	128
<i>Vitzen, Herman v.</i> . .	50	— , <i>v. Brehmer,</i>	
— , <i>Vicke v.</i>	53	<i>Joh. Wilh.</i>	133
— , <i>Thomas v.</i>	—	— , (Salmis), <i>Carl</i>	
— , <i>Niklas v.</i>	54	<i>Gustaf</i> . .	135
<i>Wivallius, Lars</i>	—	— , (Sausis), <i>Ant.</i>	
<i>Wolmhaus, Simon</i> . .	62	<i>Johan d. ä.</i>	149
<i>Wollin, Christian</i> . . .	65	— , <i>Ant. Joh. d. y.</i>	151
<i>Woltemat, Heinr. Ju-</i>		— , <i>Otto Rein-</i>	
<i>lius d. ä.</i>	66	<i>hold</i>	152
— , <i>Henr. Ju-</i>		— , <i>And. Rein-</i>	
<i>lius d. y.</i>	67	<i>hold</i>	153
— , <i>Ulrik Da-</i>		— , (obekante till	
<i>niel</i>	68	<i>hus), Wol-</i>	
— , <i>Johan Al-</i>		<i>mer</i>	154
<i>brecht</i>	69	— , <i>Helmut</i> . . .	156
<i>Wrangel-ätten</i>	70	— , <i>Gustaf</i> . . .	157
<i>Wrangel (Adinal), Di-</i>		— , <i>Fabian</i> . . .	159
<i>drik</i>	74	— , <i>Otto</i>	160
— , <i>Carl</i>	76	— , <i>Anders, Carl</i>	
— , <i>Carl Henrik</i>	78	<i>Johan, Casi-</i>	
— , <i>Henn. Gustaf</i>	84	<i>mir, Carl,</i>	
— , <i>Georg Gustaf</i>	98	<i>Fabian m. fl.</i>	162
— , (Elstfer), <i>Her-</i>		— , <i>Fredrik An-</i>	
<i>man</i>	104	<i>ton</i>	163
— , <i>Georg Johan</i>	108	<i>Wrede-ätten</i>	164
— , (Fall), <i>Wil-</i>		<i>Wrede, Henrik</i>	166
<i>helm Gustaf</i>	110	— , <i>Fabian (I) Cas-</i>	
— , (Lindeberg),		<i>persson</i>	169
<i>Joh. Mauritz</i>	111	— , <i>Carl Henrik</i> .	189
— , <i>Erik d. ä.</i> . .	112	— , <i>Henrik Jacob</i> .	191

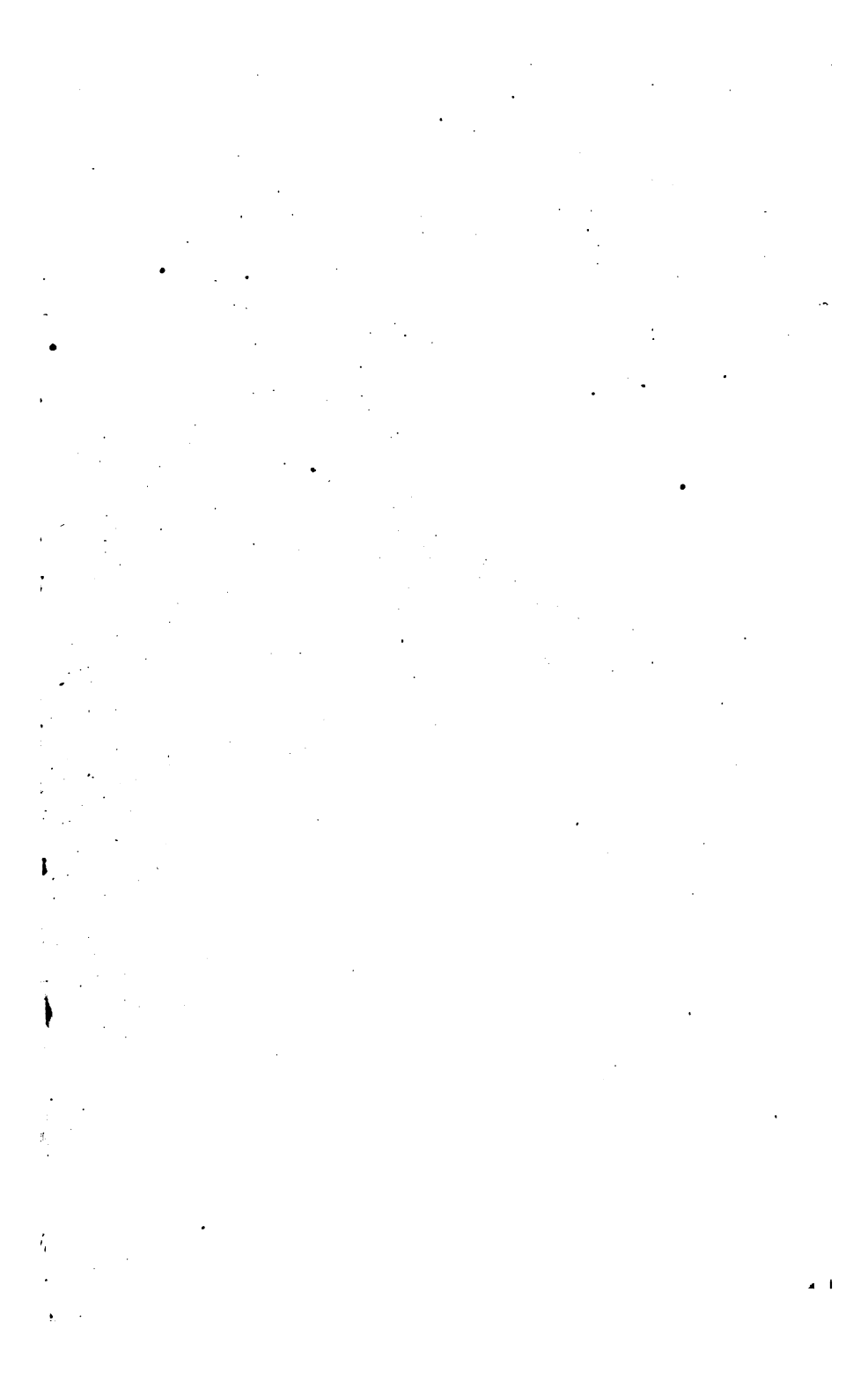
	Sid.		Sid.
<i>Wrede, Fabian (III) Fabiansson</i>	200	<i>Wälunge-slågten</i>	269
<i>Wreesch, Kurt Fredr. v.</i>	205	— <i>Tuke Jonsson</i>	270
<i>Vulthejus, Johan</i>	207	— <i>Carl Tukes-son</i>	276
<i>Vult v. Steijern, Joh. Julius</i>	209	— <i>Leek Ofra-son</i>	277
<i>Wurmbrandt, Melch. v.</i>	213	<i>Wångaslågten</i>	278
<i>Wärtz, Paul</i>	222	— <i>Magnus Haraldi</i>	282
<i>Wgk, Wilh. de, d. ä.</i>	228	— <i>Håkan Svensson</i>	288
— ; <i>Wilh. de, d. y.</i>	231	— <i>Engelbr. Lars-son</i>	—
<i>Wynholt</i>	233	— <i>Engelbr. Larsson</i>	291
<i>Wählin, Jonas</i>	238	— <i>Jöns Laurensson</i>	292
— , <i>Anders</i>	240	— <i>Jöns Larsson</i>	302
— , <i>Anders Magnus</i>	241	— <i>Thomas Nilsson af</i>	315
— , <i>Otto Christian</i>	243	— <i>Harald Bengts-son</i>	316
— , <i>Christian</i>	—	<i>Wämund</i>	31
— , <i>Lars Peter</i>	262		
— , <i>Johan Peter</i>	268		

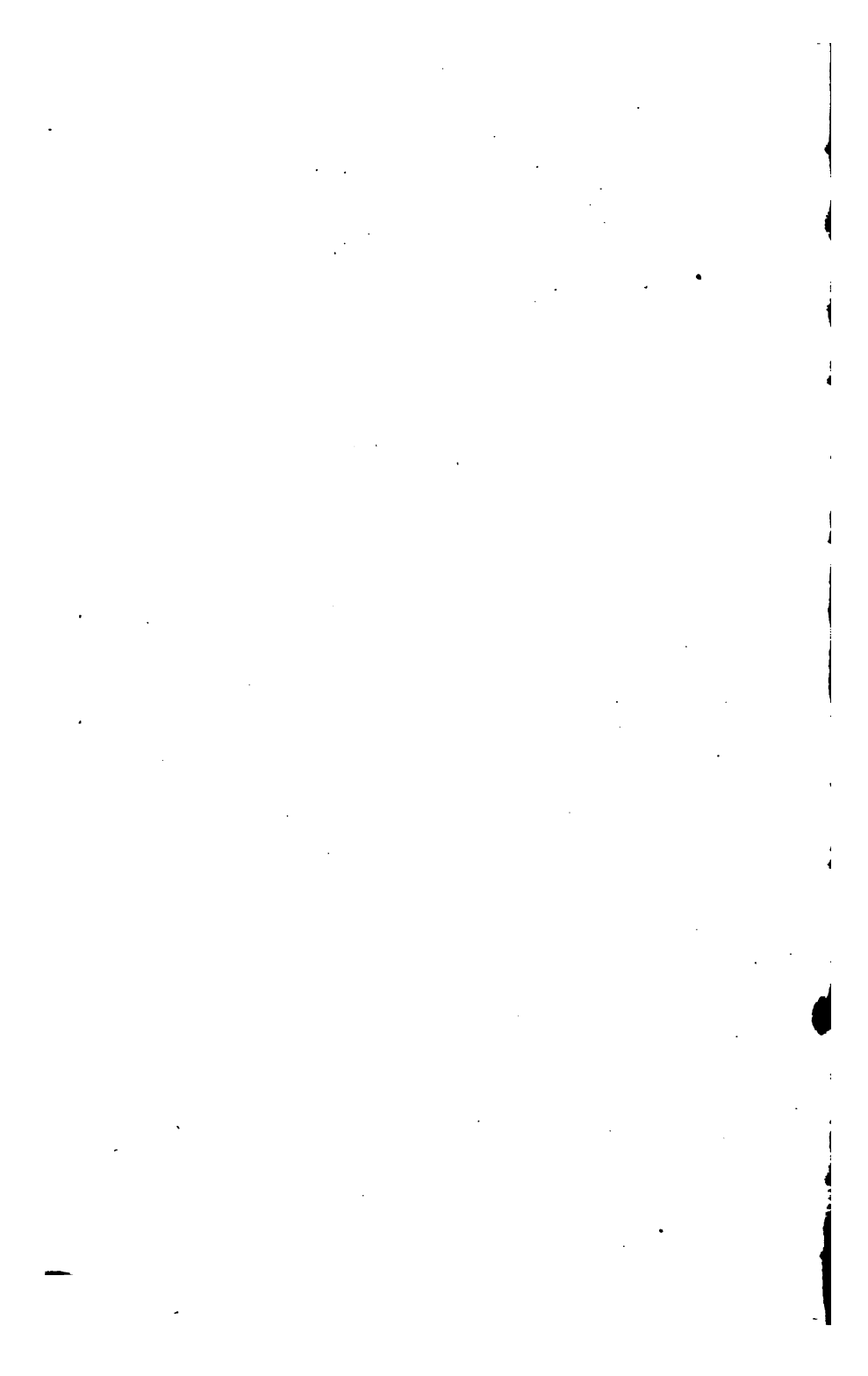
U. (andra serien).

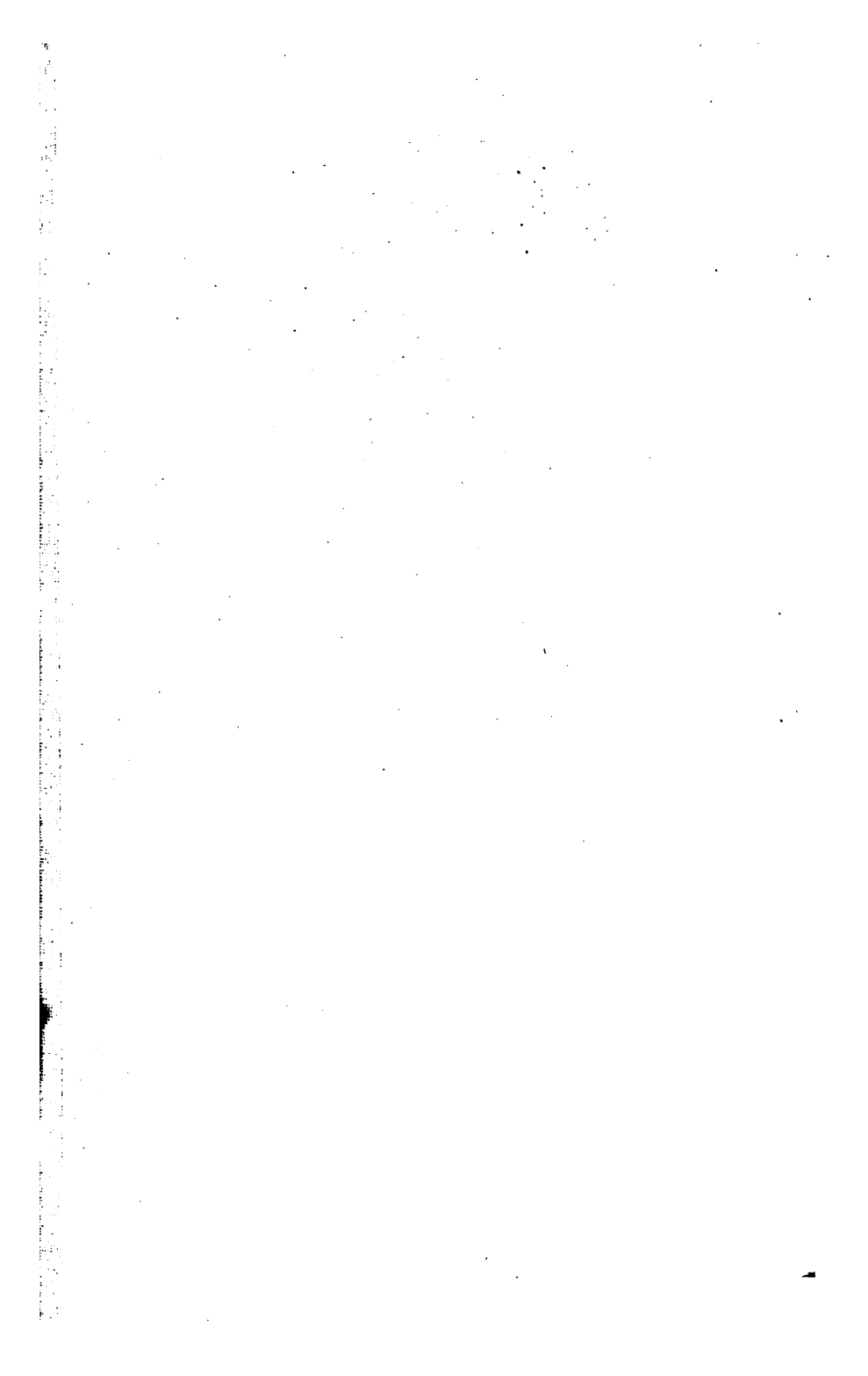
	Sid.		Sid.
<i>Ubbe, runnristare</i>	320	<i>Ulfåsa-ätten, Birger Ulfsson</i>	346
<i>Uf, Nils och Peder Johansson</i>	323	<i>Ullén, Petrus</i>	347
<i>Uhr, Carl David af</i>	—	<i>Ullman, Erik Erland</i>	349
<i>Ulf, Erik</i>	328	<i>Umreise, Erik Johans-son</i>	351
<i>Ulfhjelm, Ambjörn</i>	329	— , <i>Johan Ericsson</i>	351
<i>Ulfstand</i>	330	<i>Unge, Olof von.</i>	354
— <i>Peder Johans-son Galle</i>	331	<i>Ungius, Joh. Petri</i>	357
<i>Ulfständer, Två röda, Henric Carlsson</i>	335	<i>Upmarck, Johan</i>	358
<i>Ulfvenklou, Henrik</i>	366	<i>Uppström, Anders</i>	—
— <i>Henr. Gustaf.</i>	—	<i>Urne, Christian</i>	359
<i>Ulfåsa-ätten</i>	336	— , <i>Knut</i>	361
— <i>Ulf Gudmunsson</i>	—	<i>Urup, Erik Pedersson</i>	—
— <i>Birgitta</i>	337	<i>Utfall, Joh. von</i>	363
— <i>Cath. Ulfsdotter</i>	343	<i>Utterhjelm, Erik</i>	365
— <i>Carl Ulfsson</i>	344		

Tillägg till T.

	Sid.		Sid.
<i>Thurn, Henrik Matthias v.</i>	215	<i>Thurn, Carl Dominik v. Gasser, baron v.</i>	221
— <i>Frans Bernh. von</i>	217		
— <i>Henr. v.</i>	218		

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

**This book is under no circumstances to be
taken from the Building**

[illegible]